Tesi Doctoral UPF
Doctorat (2019-2020)
Departament d'Humanitats

Josep Maria Batista i Roca (1895-1978). Biografia del primer intel·lectual independentista.

Autor:
Frederic Josep Porta i Capdevila

Director de tesi:
Josep Pich i Mitjana

Només són vençuts aquells que es donen per vençuts.
Des de 1714 els catalans mai no ens hem donat per vençuts
i hem continuat sempre la lluita per la llibertat.[1]
J. M. Batista i Roca

Catalunya triomfarà a pesar dels catalans.[2]
Josep Maria Roca a J. M. Batista i Roca

[1] *Onze de Setembre de 1978* a *Avui*, Any 3, Núm. 734 (9/IX/1978): 5.
[2] Ferran Mascarell, *Entrevista a Batista i Roca* (1978). Fonoteca Històrica Jaume Font (ANC1-563).

Agraïments

Als meus avis Frederic, Carme, Josep i Maureen, malgrat ja no hi siguin, i a tota la meva família. Especialment als meus pares, Frederic i Connie i al meu germà, Roger. També als meus amics i a les persones que més m'han ajudat a fer possible la redacció d'aquesta tesi amb les seves perspectives, crítiques, afalacs, dubtes i suggerències. A Carla Andrés, Josep Pich, Enric Ucelay-Da Cal, Joan Esculies, Arnau Gonzàlez i Vilalta, Víctor López Mirabet, Enric Borràs, Jordi Riba, Fermí Rubiralta, Oriol Falguera, Víctor Castells i Adelina Falconi (en pau descansin), Jordi Miravet, Santiago Espot, Lluís Calvo, Enric Vila, Borja Vilallonga, Nèstor Ferrer, Amèlia Trueta i Toni Strubell, Àlex Genís i Montserrat Orriols.

Al personal, per ordre alfabètic, del Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores, Archivo Histórico Nacional, Arxiu de la British Broadcasting Corporation, Arxiu de la Universitat de Cambridge, Arxiu de la Universitat d'Oxford, Arxiu de la Universitat Von Humboldt de Berlín, Arxiu del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Arxiu Històric de l'Institut d'Estudis Catalans, Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona, Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, Arxiu Nacional de Catalunya, Biblioteca del Parlament de Catalunya, Centro Documental de la Memoria Histórica i Institució Milà i Fontanals.

Resum

La present tesi doctoral es planteja d'estudiar la vida de l'intel·lectual independentista català Josep Maria Batista i Roca, tant en la seva activitat pública, com en la seva vida privada. Del seu naixement el 1895 fins la seva mort el 1978, resseguim la seva trajectòria i la seva relació amb el catalanisme i la història de Catalunya del segle XX.

The present doctoral dissertation aims to study the life of the pro-independence catalan intellectual Josep Maria Batista i Roca, both in his public activity and in his private life. From its birth in 1895 until its death in 1978, we trace his career and his relationship with Catalan nationalism and the history of Catalonia in the 20th century.

SUMARI

1. Introducció ... 1

Hipòtesi i objectius ... 1

Estat de la qüestió, metodologia i fonts ... 3

Estructura ... 9

2. Anys d'infantesa i adolescència (1895-1912) ... 10

Naixença i primers anys. La Barcelona del tombant de segle ... 10

L'escolarització i els estudis. L'albada del segle XX a Catalunya ... 16

3. Els anys de joventut. La crisi del Règim de la Restauració (1912-1923) ... 25

Els anys a La Unió Catalanista. La iniciació política d'un jove nacionalista ... 25

***Renaixement* i la Mancomunitat** ... 29

1914. Un estiu a Oxford ... 36

L'Arxiu d'Etnografia i Folklore. L'educació enllà de les aules ... 39

Els primers passos de l'excursionisme ... 44

L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana ... 47

L'esclat de la Gran Guerra i el catalanisme ... 48

***Easter rising*. La Pasqua Irlandesa** ... 53

La crisi de 1917 i el II Congrés Universitari Català ... 57

La Campanya per l'Autonomia i la finalització els estudis universitaris ... 69

Europa, 1919. Oxford, Berlín i Barcelona ... 76

La crisi definitiva del sistema de la Restauració. Batista i Roca, professor a la Universitat de Barcelona ... 88

4. Els anys de la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930) ... 100

Retorn a la política. El *Grup 1640*, una societat secreta ... 100

La Societat d'Estudis Militars (SEM) i La Llibreria Italiana ... 105

La Organització Militar Catalana (Òrmica) ... 112

Intel·ligència o Caràcter? Els debats a *La Publicitat* i la revista *Excursionisme* ... 124

El final de la Dictadura. La creació de Palestra ... 136

L'activitat acadèmica i cultural. Maduresa d'un intel·lectual ... 147

5. Els anys de la II República (1931-1936) ... 156

La Guàrdia Cívica Republicana ... 157

Palestra, l'excursionisme, l'APEC i la FNEC. Una cultura cívica per a Catalunya ... 160

Catalunya Gran, Occitània i Europa. L'acció exterior del nacionalisme ... 173

Les commemoracions històriques. Nacionalitzar la pàtria 183
Galeusca, el retorn de la Triple Aliança de 1923 189
Els Fets d'Octubre de 1934 198
Presó, exili i retorn. «El difícil anar tirant» previ a la Guerra Civil 211
6. La Guerra d'Espanya (1936-1939) 220
L'esclat d'una guerra i una revolució 221
L'Afer Revertés. Catalanitzar una revolució anarco-sindicalista 230
Els joves de Batista. L'excursionisme durant la Guerra 236
El Comissariat de Propaganda i la Delegació de la Generalitat a Madrid 238
Aturar la guerra. Representant del Govern de Catalunya a Londres 245
7. Primers anys d'exili. El final de la Guerra d'Espanya a Londres i la Segona Guerra Mundial (1939-1945) 266
L'ensulsiada de Catalunya. 266
El Consell Nacional de Catalunya, His Majesty Forces i la Segona Guerra Mundial 276
Qui representa el país? La pugna entre la Generalitat i el Consell Nacional Català 291
8. El llarg exili. La Postguerra europea i els Trenta Gloriosos (1945-1976) 301
Política a l'exili. Un nou Consell Nacional Català 303
El relleu intel·lectual. Mr. Batista a Cambridge i l'Anglo-catalan Society 322
La supervivència de la cultura catalana. L'arc Mediterrani 337
Maig del 68. El FAC, ÈPOCA i el Cas Batista i Roca 355
9. El retorn a casa (1976-1978) 368
Barcelona i Catalunya, quatre dècades després 370
Darreres setmanes de vida. Tornar a començar en una nova etapa 380
10. A tall de conclusions. Josep Maria Batista i Roca (1895-1978). Una vida al servei de Catalunya 387
Bibliografia citada 401
Annex. Documents i fotografies acolorides de Batista. 427

1. Introducció

La idea de dur a terme la investigació al voltant de la vida de Batista i Roca em sorgí a finals d'estiu del 2019. Inicialment havia pensat analitzar el grup separatista *Nosaltres Sols!* o realitzar un estudi sobre *Estat Català*. De fet aquests eren els temes que vaig esmentar a la matricula del doctorat, quan encara estava enllestint el Treball Final de Màster a principis de juliol, centrat en el polític Josep Dencàs i Puigdollers. Menstrestant, el meu mestre i amic, ara director de tesi, Josep Pich, em pressionava per tal que em centrés en Francesc Macià o en un estudi del populisme a Catalunya, d'acord amb la meva formació de politòleg. Per contra, jo trobava que Macià era massa per a mi i, com tampoc no m'engrescava tampoc gaire la proposta, m'hi resistia. A més a més sabia que ja l'havia treballat el professor Ucelay-Da Cal en un estudi inèdit.

Fou precisament parlant amb el professor Ucelay-Da Cal, en una trobada al *Velódromo* a principis de setembre de 2019, que vaig acabar de decidir-me. Em comentà que m'assegurés abans de disposar de la documentació que Víctor Castells, traspassat l'any anterior, havia anat acumulant pels seus llibres sobre el personatge. I efectivament, vaig comprovar que la seva vídua havia cedit una quantitat ingent d'informació a l'Arxiu Nacional de Catalunya a principis del 2019. Castells havia preparat alguns volums sobre Batista —tot i que de caire divulgatiu i hagiogràfic—, però n'havia conservat bona part de les fonts primàries que havia utilitzat en còpia. Comptava així amb tots els requisits per embarcar-me en la dura travessa que és realitzar una tesi doctoral. La concentració de les fonts i la seva accessibilitat, sumades a les circumstàncies de l'any 2020 i l'enclaustrament forçat van accelerar enormement el procés de redacció de la tesi.

Hipòtesi i objectius

Josep Maria Batista i Roca, malgrat els estudis de Castells, roman encara desconegut pel públic general. Fins al moment no existia cap estudi acadèmic sobre la seva figura, una d'ampli interès per entendre l'evolució del catalanisme al llarg del segle XX, especialment en la seva vessant separatista.[3] D'ençà la sentència de l'Estatut de 2010, a Catalunya s'ha parlat d'un *Procés Independentista* que ha situat la qüestió de la independència del país al centre del debat polític. Copsar els orígens d'aquestes idees ha esdevingut especialment rellevant, sobretot ara que les propostes secessionistes,

[3] Només existeixen estudis hagiogràfics i informacions fragmentàries. Vegeu l'estat de la qüestió.

minoritàries fins fa uns anys, creixen progressivament en suports tant entre la població catalana com dins del catalanisme.[4]

El protagonista d'aquest estudi fou un dels pocs, probablement l'únic, acadèmic universitari reconegut que es declarava obertament partidari de la secessió durant les dècades en les quals aquestes idees tot just començaven a madurar i cristal·litzar en organitzacions polítiques. En aquest sentit, la relació del seu capteniment acadèmic, com a antropòleg format a Barcelona, Oxford i Berlin i professor universitari a la Universitat de Barcelona i a Cambridge, amb les seves facetes d'agitador i organitzador nacionalista, d'introductor de l'escoltisme a Catalunya i com a figura influentíssima dins l'excursionisme català del segle XX, encara no han estat degudament estudiades. Manca també, i aquest és un dels aspectes més fascinants, una investigació sobre la seva tasca com a diplomàtic la Segona Guerra Mundial, si bé ha estat estudiada la tasca durant la Guerra Civil.[5]

La seva participació i relació, com a separatista, amb totes les organitzacions polítiques de l'etapa i amb personatges de transcendència durant tot el segle XX que visqué, ajuden a aprofundir el coneixement sobre aquests períodes de la història del nostre país i sobre els esdeveniments polítics que tingueren lloc en el passat, però que encara condicionen el present. Sens dubte, també poden suposar una aportació historiogràfica a la comprensió de certes organitzacions polítiques o culturals en les quals participà.[6]

Així les coses, hem plantejat la tesi com un estudi biogràfic profund de totes cares de la polièdrica vida de Josep Maria Batista i Roca, de la seva infantesa a la seva mort, passant per totes les seves vivències, inclòs el llarg exili que el dugué a viure, durant gairebé quaranta anys, a Anglaterra. La vida de Batista reflecteix les preocupacions i els esdeveniments de Catalunya, d'Espanya i de l'Europa del nou-cents. És per aquest motiu que hem volgut inserir el personatge, en tot moment, en un context més ampli, enllà de les fronteres estatals. Comprendre la història d'Espanya, a Europa, a Occident i al món del 1895 al 1978 és imprescindible per entendre la història catalana i situar-hi llurs protagonistes.

[4] Vegeu: Joan B. Culla, *El Tsunami. Com i per què el sistema de partits català ha esdevingut irreconeixible* (Barcelona: Pòrtic, 2017).
[5] Gregori Mir, *Aturar la guerra. Les gestions secretes de Lluís Companys davant el Govern britànic* (Barcelona: Proa, 2006). Vegeu també l'estat de la qüestió.
[6] Pensem en els casos, per exemple, d'Òmnium Cultural, el CNC o Palestra, especialment.

Assenyalem especialment les parts que versen sobre els viatges a Oxford i per l'Europa de les dècades de 1910 i 1920, els contactes culturals entre els Països Catalans i Occitània, les relacions polítiques entre els nacionalistes bascos, gallecs i catalans durant la República, les gestions diplomàtiques durant la Guerra del 1936 al Regne Unit, l'exili català —encara mal conegut— i la legitimitat de la Catalunya republicana, amb les organitzacions enfrontades o l'impacte que el Maig del 68 tingué entre els nacionalistes catalans. Tots aquests aspectes *internacionals* de Batista i Roca, com hem tot just comentat, romanen encara o bé poc coneguts o bé estudiats sense la perspectiva que dona una anàlisi de tota la trajectòria del personatge. Esclarir la seva participació en les propostes de lluita armada nacionalista al llarg del segle XX, sovint encara incompreses, poc estudiades o directament, gairebé desconegudes, suposa una aportació historiogràfica a part que pot ser també rellevant.

La hipòtesi principal de la tesi ha estat esbrinar si la figura de Josep Maria Batista i Roca és significativa per a comprendre el segle XX, però també el XXI. En resum, l'objectiu de la tesi doctoral ha estat el de realitzar una biografia completa i acadèmica de Josep Maria Batista i Roca. Hem cercat sistematitzar el coneixement existent, estructurar-lo cronològicament i temàticament i reinterpretar allò publicat amb anterioritat sobre Batista a la llum d'allò descobert al llarg de la investigació. Això ens ha portat a descobrir aspectes desconeguts fins ara en alguns casos o a oferir una perspectiva diferent en d'altres.[7]

Estat de la qüestió, metodologia i fonts

La figura de Josep Maria Batista i Roca ha estat estudiada per Víctor Castells en sengles petites obres, de caire divulgatiu i hagiogràfic que acadèmic, sense aparell crític ni bibliografia.[8] El mateix autor publicà, també, un recull dels seus escrits més importants.[9] La Catalunya i el catalanisme coetanis al protagonista de la nostra tesi, del 1895 fins el 1978, han estat especialment estudiats per la historiografia en tots els seus períodes. La

[7] Provarem de resumir-ho tot a les conclusions. Pel que fa a aspectes desconeguts o noves perspectives, pensem especialment en l'Òrmica, en Palestra o en les gestions a Londres.

[8] Víctor Castells, *Batista i Roca. Acusat acusador* (Barcelona: El Llamp, 1988); Víctor Castells, *Homenatge a Josep Maria Batista i Roca. Textos polítics i pedagògics* (Generalitat de Catalunya, Departament de la Presidència, 1993), 12; Víctor Castells. *Batista i Roca. Una vida al servei de la reconstrucció nacional* (Barcelona: Rafael Dalmau, 1995); Víctor Castells, *El 6 d'Octubre, Palestra i Batista i Roca* (Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 2000).

[9] Víctor Castells, *Caràcter i Nació. Escrits de Josep M. Batista i Roca* (Barcelona: Barcelonesa d'Edicions, 1996).

Restauració Borbònica, la Dictadura de Primo de Rivera, la II República, la Guerra Civil, la Dictadura franquista i la Transició han estat àmpliament treballats innumerables obres d'autors com ara Antoni Rovira i Virgili, Jaume Vicens Vives, Borja de Riquer, Isidre Molas, Charles Ehrlich, Enric Ucelay-Da Cal, Josep Termes, Joan B. Culla, Albert Balcells, Josep Pich o Lluís Duran.[10]

Esdeveniments com la Proclamació de la República, els Fets d'Octubre, els complots durant la Guerra Civil o la violència a la Transició, que Batista visqué en primera persona, han estat estudiats en sengles monogràfics i relatats en nombrosíssimes memòries dels homes i dones que els visqueren. En totes aquestes obres, a més dels diaris i publicacions de l'època, resten informacions relacionades.[11]

Han estat també estudiades, parcial o completament, en monogràfics, algunes de les formacions més importants de les quals Batista i Roca fou membre, dirigent o fundador durant la seva activitat política: la Unió Catalanista, Palestra , l'Associació

[10] A tall d'exemple: Antoni Rovira i Virgili, *Nacionalisme i federalisme* (Barcelona: Societat Catalana d'Edicions, 1917); Antoni Rovira i Virgili, *Resum d'història del catalanisme* (Barcelona: Barcino, 1936); Jaume Vicens Vives i Montserrat Llorens, *Industrials i polítics* (Barcelona: Ediciones Vicens Vives, 1991); Jaume Vicens Vives, *Cataluña en el siglo XIX* (Madrid: Rialp, 1961); Borja de Riquer, *Lliga Regionalista: la burgesia catalana i el nacionalisme, 1898-1904* (Barcelona: Edicions 62, 1977); Borja de Riquer, *Regionalistes i nacionalistes, 1898-1931* (Barcelona: Dopesa, 1979); Borja de Riquer i Joan B. Culla, *El franquisme i la Transició Democràtica. 1939-1988* (Barcelona: Edicions 62, 1989); Isidre Molas, *Lliga Catalana: un estudi d'estasiologia* (Barcelona: Edicions 62, 1973); Isidre Molas, *El sistema de partits polítics a Catalunya (1931-1936)* (Edicions 62, 1972); Isidre Molas (ed.), *Diccionari dels partits polítics de Catalunya, segle XX* (Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2000); Charles E. Ehrlich, *Lliga Regionalista. Lliga Catalana. 1901-1936* (Barcelona: Institut Cambó Alpha, 2004); Enric Ucelay-Da Cal, *El imperialismo catalán: Prat de la Riba, Cambó, d'Ors y la conquista moral de España* (Barcelona: Edhasa, 2003); Enric Ucelay-Da Cal, *La Catalunya populista. Imatge, cultura i política en l'etapa republicana (1931-1939)* (Barcelona: Edicions de la Magrana, 1982); Enric Ucelay-Da Cal, *La Joventut a Catalunya al segle XX: materials per una història* (Diputació de Barcelona, 1987) dos volums; Josep Termes, *De la Revolució de Setembre a la fi de la Guerra Civil (1868-1939)* (Barcelona: Edicions 62, 1989); Josep Termes, *La Guerra Civil a Catalunya (1936-1939)* (Barcelona: Pòrtic, 2008); Josep Termes, *Patriotes i resistents: història del primer catalanisme* (Barcelona: Base, 2003); Albert Balcells, *Cataluña Contemporánea I (Siglo XIX)* (Madrid: Siglo XXI de España Editores, 1979); Albert Balcells, *Cataluña Contemporánea II (1900-1939)* (Madrid: Siglo XXI de España Editores, 1982); Albert Balcells, *Història del nacionalisme català. Dels orígens al nostre temps* (Generalitat de Catalunya. Departament de la Presidència, 1997); Josep Pich, *Valentí Almirall i el federalisme intransigent* (Barcelona: Afers, 2006); Josep Pich, *Federalisme i catalanisme: Valentí Almirall i Llozer (1841-1904)* (Vic: Eumo, 2004); Josep Pich, *El Centre Català: la primera associació política catalanista, 1882-1894* (Catarroja: Afers, 2002); Lluís Duran, *Breu història del catalanisme* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2009); Lluís Duran i Joan Safont (coord.), *Enric Prat de la Riba (1870-1917): pensar i construir una Catalunya per al futur* (Barcelona: Fundació Revista de Catalunya, 2017).

[11] A tall d'exemple: Arnau Gonzàlez i Vilalta, Manel López Esteve, Enric Ucelay Da-Cal (eds.), *6 d'octubre. La desfeta de la revolució catalanista* (Barcelona: Editorial Base, 2014); Enric Ucelay-Da Cal, Arnau Gonzàlez i Vilalta, Xosé Manuel Núñez Seixas (eds.), *El catalanisme davant del feixisme (1919-2018)* (Maçanet de la Selva, Editorial Gregal, 2018); Enric Ucelay-Da Cal, Arnau Gonzàlez i Vilalta (eds.), *Contra Companys, 1936. La frustración nacionalista ante la Revolución* (Publicacions de la Universitat de València, 2012); Xavier Casals, *La Transición. El voto ignorado de las armas* (Barcelona: Pasado&Presente, 2016).

Protectora de l'Ensenyança Catalana, el Consell Nacional Català, el Front d'Alliberament Català.[12] Manquen estudis, però, sobre d'altres organitzacions, com ara la Societat d'Estudis Militars o l'Organització Militar Catalana.[13]

Trobem informacions, en diferents obres, sobre Batista i Roca: en memòries, estudis sobre organitzacions, períodes o idees relacionades, directa o indirectament, amb ell. Historiadors de renom com Jaume Colomer, Pere Anguera, Enric Ucelay-Da Cal o Fermí Rubiralta han estudiat, al llarg de la seva obra, el moviment nacionalista radical en les seves diverses èpoques. Les idees de Batista i Roca hi estaven íntimament relacionades i les principals figures i organitzacions del nacionalisme radical català també han estat ja estudiades.[14] Existeixen, així mateix, unes obres de Batista i Roca, publicades al llarg de la seva vida, accessibles al públic, a més de reculls de conferències i diversos opuscles.[15]

---

[12] A tall d'exemple: Unió Catalanista: Jordi Llorens, *La Unió Catalanista i els orígens del catalanisme polític* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992). Palestra: Lluís Duran, *Intel·ligència i caràcter. Palestra i la formació dels joves (1928-1939)* (Catarroja-Barcelona: Editorial Afers, 2007). Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana: Lluís Duran, *Pàtria i escola, L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana* (Catarroja-Barcelona: Editorial Afers, 1997). Consell Nacional Català: Víctor Castells, *El Consell Nacional Català (1953-1975), una voluntat de participació col·lectiva i presència internacional* (Barcelona: Consell Nacional Català, 2005). Front d'Alliberament Català: Jordi Vera, *La lluita armada als Països Catalans (Història del FAC)* (Sant Boi de Llobregat: Edicions Lluita, 1985) o bé Blai Manté, *Front d'Alliberament Català. Sabotatges per la independència* (Barcelona: Editorial Base, 2009).

[13] Hi ha referències fragmentàries, per exemple a: Joaquim Fons, *Guies i minyons* a *Avui* (14/XII/1978): 10 o Joan Crexell, *Premsa catalana clandestina i d'exili. 1917-1938* (Barcelona: El Llamp, 1987), i també als llibres de Víctor Castells: Castells. *Batista i Roca. Una vida*; Castells, *6 d'Octubre*. Escolteu també les gravacions de Joaquim Fons a la Fonoteca Jaume Font de l'ANC.

[14] A tall d'exemple: Jaume Colomer, *La Unió catalanista i la formació del nacionalisme radical, 1895-1917: l'obra del doctor Martí i Julià* (Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1984); Pere Anguera, *L'ombra de la independència al darrer terç del segle XIX* a *1er. Congrés d'Història de l'Independentisme Català* (Reus: Centre de Lectura, 2007); Pere Anguera, *L'Onze de Setembre. Història de la Diada (1886-1938)* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008); Enric Ucelay-Da Cal, *The Shadow of a doubt: fascism and communist alternatives in Catalan separatism, 1919-1939*, *Institut de Ciències Polítiques i Socials UAB, WP*, Núm. 198, (2002): 124-189; Enric Ucelay-Da Cal, *Breve historia del separatismo catalán* (Barcelona: Ediciones B, 2018). Fermí Rubiralta, *Una història de l'independentisme polític català. De Francesc Macià a Josep Lluís Carod Rovira* (Lleida: Pagès, 2004); Fermí Rubiralta, *Daniel Cardona i Civit* (Catarroja: Afers, 2008); Fermí Rubiralta, *Els orígens de l'independentisme català a Cuba. El Catalunya. Grop Nacionalista Radical de Santiago (1907-1932)* (Barcelona: Edicions del 1979, 2017).

[15] Per ordre cronològic i a tall d'exemple: Josep Maria Batista i Roca, *Catàlech de les obres lulianes d'Oxford* (Barcelona: Casa de la Caritat, 1916); Josep Maria Batista i Roca, *Una obra d'etnografia aixanti* (Barcelona: Centre Excursionista de Catalunya, 1917); Josep Maria Batista i Roca, *Rabindranath Tagore, poeta bengalí* (Barcelona: Impremta de la Casa de la Caritat, 1918); Josep Maria Batista i Roca, *Manual d'excursionisme* (Barcelona: Barcino, 1927); Josep Maria Batista i Roca, *La Revolució demogràfica a l'estat espanyol* (Perpinyà: 1973); Josep Maria Batista i Roca, *Els Catalans fora del govern i de l'administració de l'Estat espanyol* (Cambridge: 1973); Josep Maria Batista i Roca, *La Cultura catalana: lluita i progrés, perspectives vers el futur: parlament de J.M. Batista i Roca als CXVI Jocs Florals de la Llengua Catalana* (Amsterdam: 1974); Josep Maria Batista i Roca, *La Desintegració d'Espanya. Les idees de Toynbee* (Barcelona: El Llamp, 1983); Josep Maria Batista i Roca, *El fet diferencial català: la veritat històrica de la formació de l'estat espanyol. Conferències a la Universitat de Ginebra, novembre 1976* (Barcelona:

Pel que fa al context historiogràfic de la present tesi, aquesta s'emmarca en els paradigmes de recerca històrica de les biografies acadèmiques. Com ha explicat Birgitte Possing:

> *La biografia històrica (del grec* historia: *indagació, coneixement;* bios: *vida;* grafein: *escriptura) és una reconstrucció de la vida humana i una representació d'un individu històric. Així, la noció de biografia abasta més que una pura representació vital. Engloba tant els esdeveniments d'una vida, la narració d'una vida com la interpretació de les seves característiques. La biografia històrica representa una de les moltes maneres d'explicar la història. Tradicionalment, la biografia situa l'individu al centre de la narració, en lloc de fer una anàlisi més gran de la dinàmica, les estructures i els esdeveniments*.[16]

En aquest sentit, els darrers vint anys han anat apareixent sengles biografies sobre personalitats del catalanisme, d'una gran qualitat historiogràfica. Les biografies, a més a més, il·luminen el context històric i l'ajuden a entendre a partir de la perspectiva individual del biografiat. Parlem especialment dels casos dels llibres sobre Valentí Almirall, de Josep Pich (2004),[17] sobre Lluís Companys, d'Enric Vila (2006),[18] sobre Joan Solé i Pla, de Joan Esculies (2011),[19] sobre Daniel Cardona i Civit o Miquel Badia, de Fermí Rubiralta (2008 i 2011)[20] o sobre Joan Lluhí Vallescà, d'Enric Ucelay-Da Cal i Arnau Gonzàlez i Vilalta (2017).[21] Destaquen, a banda, els dos darrers estudis sobre la història del secessionisme català, *Breve historia del separatismo catalán* (2018) d'Enric Ucelay-Da Cal[22] i *Historia del independentismo político catalán. De Estat Català al 1 de octubre* (2020) de Fermí Rubiralta.[23] Tots aquests llibres, emprats la majoria àdhuc

---

Òmnium Cultural, 1992); Josep Maria Batista i Roca, *La República i la guerra civil explicades als britànics. Dos informes de Josep M. Batista i Roca, Pere Bosch Gimpera, Carles Pi i Sunyer i Josep Trueta* (Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, 2004).

[16] Traduït de l'anglès per l'autor. Birgitte Possing, *The Historical Biography* [En línia. Consultat el 1/V/2020. Disponible a https://possing.dk/pdf/historicalbio.pdf]; Birgitte Possing, *Understanding Biographies: On Biographies in History and Stories in Biography* (Dinamarca: University Press of Southern Denmark, 2017).

[17] Pich, *Federalisme i catalanisme*.

[18] Enric Vila, *Lluís Companys: la veritat no necessita màrtirs. Crònica d'un drama personal i polític* (Barcelona: L'Esfera dels Llibres, 2006).

[19] Joan Esculies, *Joan Solé i Pla. Un separatista entre Macià i Companys* (Barcelona: Edicions de 1984, 2011).

[20] Rubiralta, *Daniel Cardona* i Fermí Rubiralta, *Miquel Badia. Vida i mort d'un líder separatista* (Barcelona: Fundació Irla, 2011).

[21] Enric Ucelay-Da Cal i Arnau Gonzàlez Vilalta, *Joan Lluhí i Vallescà. L'home que va portar la República* (Barcelona: Base, 2017).

[22] Ucelay-Da Cal, *Breve historia*.

[23] Fermí Rubiralta, *Historia del independentismo político catalán. De Estat Català al 1 de octubre* (Tafalla: Txalaparta, 2020).

com a fonts per la tesi present, han influït en la metodologia i la redacció del present estudi.

També han resultat importants per la concepció de la biografia de Batista i Roca els estudis recents d'historiadors com Tony Judt i el seu colossal *Postwar*[24] o Ian Kershaw i els seus estudis sobre l'Europa del 1914 fins l'actualitat.[25] Són estudis en què es destaca no només la política i la guerra, sinó aspectes culturals o demogràfics, provant de transmetre l'esperit de l'època i la relació dels esdeveniments en un context europeu, inserit aquest al seu torn en un de més ampli, mundial. Es tracta d'obres rellevants que segueixen l'estela que deixà el britànic Eric Hobsbawm en els seus famosos estudis sobre el llarg segle XIX i el curt segle XX.[26]

En la historiografia arreu del món s'ha popularitzat, especialment al llarg de les darreres dècades, les tendències de la microhistòria i els estudis transnacionals, com la història global o la història mundial, fruit dels canvis en la percepció de la pròpia història causades per la globalització i les noves corrents de pensament.[27] Hom ja ha copsat, del nostre país estant, aquests canvis.[28]Així, reflex de l'arribada d'aquest nou corrent historiogràfic transnacional, global o mundial, és la publicació el 2018 del llibre *Història Mundial de Catalunya* i, aquell mateix any, de *Historia Mundial de España*.[29]

[24] Tony Judt, *Postwar. A history of Europe since 1945* (Regne Unit: Penguin Books, 2005).
[25] Ian Kershaw, *To hell and back. Europe 1914-1949* (Gran Bretanya: Penguin Books, 2015); Ian Kershaw, *Roller-coaster. Europe 1950-2017* (Gran Bretanya: Penguin Books, 2018).
[26] Els del segle XIX, reunits en un sol volum a Eric Hobsbawm, *Trilogía eras. La Era de la Revolución 1789-1848, La Era del Capital 1848-1875, La Era del Imperio 1875-1914* (Barcelona: Crítica, 2014). Pel que fa al XX: *The Age of Extremes. The Short Twentieth Century. 1914-1991* (Gran Bretanya, Abacus, 2001).
[27] Jo Guldi and David Armitage, *The History Manifesto* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004); Lynn Hunt, *Writing History in the Global Era* (London: Norton, 2014); Patrick Manning, *Navigating World History: Historians Create a Global Field* (Basingstoke:Palgrave Macmillan, 2003); Patrick Manning, *World History: Global and Local Interactions* (Markus Weiner: 2006); Jürgen Osterhammel i Niels P. Petersson, *Globalization: A Short History* (Princeton:Princeton University Press, 2003); Sebastian Conrad, *What is Global history?* (Regne Unit: Princeton University Press, 2016); Manuel Pérez García, *Historia Global vs. Eurocentrismo: revisión historiográfica, análisis de consumo y un caso de estudio comparativo entre China y Europa (1730-1808)*, *Investigaciones de Historia Económica - Economic History Research* (2016); Isabel Burdiel i Roy Foster (coord.*), La historia biográfica en Europa. Nuevas perspectivas* (Espanya: Institución Fernando el Católico, 2015). Són d'especial renom els casos de microhistòria i de tractament historiogràfic d'allò quotidià Carlo Ginzbug, *Il formaggio e i vermi* (Torino: Einaudi, 1976) o Nathalie Zemon Davis, *The Return of Martin Guerre* (Estats Units: Harvard University Press, 1983).
[28] Enric Ucelay-Da Cal, *Historia y globalización, Mélanges de la Casa de Velázquez,* Núm. 45.2 (2015): 281-287.
[29] Borja de Riquer (dir.), *Història Mundial de Catalunya* (Barcelona: Edicions 62, 2018); Xosé Manoel Núñez Seixas, *Historia Mundial de España* (Barcelona: Destino, 2018).

La història, com a interpretació dels fets humans, no és una massa inerta; es troba en canvi constant i permanent reinterpretació. Com explicà l'historiador i diplomàtic britànic Edward Hallett Carr, la resposta a la pregunta *Què és la Història?*, «*conscientment o inconscient, reflecteix la nostra pròpia posició en el temps, i forma part de la nostra resposta més àmplia quina visió prenem de la societat en què vivim*».[30] L'historiador Arnold Toynbee es pronuncià en termes similars en escriure sobre «*la relativitat del pensament històric*» i de com, «*en qualsevol edat de qualsevol societat l'estudi de la història, com en d'altres activitats socials, està governada per les tendències dominants del temps i del lloc*».[31] Per tant, els canvis dels darrers anys impacten necessàriament la concepció del passat i la interpretació de la història en l'actualitat. Pierre Vilar comenta també la desproporció que es produeix entre el coneixement de les èpoques que ens són properes i aquelles que ens són més llunyanes. «Em sembla que la justificació més clara d'aquestes desproporcions és que apropant-nos al *temps viscut*, sabem millor *de què parlem* quan esmentem l'objecte de la nostra observació històrica».[32]

En l'actualitat, a més a més, hom testimonia en la historiografia un augment de l'interès per nous subjectes històrics, sobretot dones, tant minories ètniques com sexuals i la introducció d'estudis multidisciplinaris. Aquestes modificacions en l'enfoc s'han produït arran dels canvis intel·lectuals que ha comportat el postmodernisme, una corrent que ha generat un rebuig de les grans narratives com a explicadores dels esdeveniments històrics i un creixent interès en la subjectivitat, en el *com* viuen uns esdeveniments certs individus o col·lectivitats i en llurs percepcions. Si bé la present tesi doctoral no s'emmarca del tot en aquestes tendències, aquest és el context de la tendència historiogràfica pel que fa a les biografies.[33]

Hem utilitzat fonts diverses, tant primàries com secundàries, incloent diaris, setmanaris, butlletins associatius, revistes satíriques i publicacions periòdiques, cartes i comunicacions personals conservades en arxius, informacions consulars o diplomàtiques, pamflets polítics i informatius, imatges, llibres d'història, llibres de memòries, articles acadèmics, entrevistes a testimonis o personalitats relacionades amb

[30] Traduït de l'anglès per l'autor. Edward Hallett Carr, *What is History?* (Gran Bretanya: Penguin Books, 1990), 8.
[31] Traduït de l'anglès per l'autor. Arnold Toynbee, *A Study of History* (Gran Bretanya: Oxford University Press, 1988), 30.
[32] Pierre Vilar, *Introducció a la història de Catalunya* (Barcelona: Edicions 62, 2013), 141.
[33] Diversos autors, *Los retos de la biografía, Ayer, Revista de Historia Contemporánea,* Núm. 93 (2014), Madrid.

el protagonista i registres sonors. El mètode ha consistit en recopilar totes aquelles fonts existents sobre el propi Batista i el seu context, tant les persones que conegué com les organitzacions en què participà i el context històric, a més de consultar les cartes, els documents i la informació disponible als arxius sobre la seva vida.

Estructura

L'exposició de la tesi es distribueix, excloent aquesta primera introducció i la bibliografia, en vuit capítols abastant la totalitat de la vida de Josep Maria Batista i Roca, del seu naixement el 1895 fins la seva mort el 1978. El novè capítol es dedica a les conclusions. Els capítols cobreixen una cronologia consonant amb els desenvolupaments històrics. Personatge de vocació política com fou Batista, és normal que les circumstàncies històriques de 1923, 1931, 1934 o 1936, per exemple, afectessin la seva vida i el desenvolupament de les seves activitats polítiques, acadèmiques o culturals. L'estructura de la tesi, així doncs, reflecteix aquests esdeveniments i períodes.

D'aquesta manera, en cada capítol hem inclòs diversos apartats en què analitzem la seva activitat en una doble vessant, temàtica i cronològica. Els capítols inclouen un nombre variable d'apartats. Inicialment pensàvem estructurar la tesi únicament de forma cronològica, però després d'investigar els primers anys de militància ens adonàrem que era impossible fer-ho sense separar també els apartats en funció de la temàtica.

Existeix una qüestió especialment complexa i és la nomenclatura dels territoris de parla catalana. No hi ha acord en l'actualitat sobre els termes a emprar.[34] Hem optat per referir-nos a les quatre províncies —Lleida, Tarragona, Barcelona i Girona— com a Catalunya, mentre que, en el cas del que actualment s'anomena País Valencià o Comunitat Valenciana, emprem la primera opció, tot i que durant la primera meitat del XX hom parlava, simplement, de València. Pel que fa a l'antic Regne de Mallorca, dit ara Illes Balears, hem optat pel segon terme. Durant la primera meitat del XX, se'n deia habitualment Mallorca. Emprem Països Catalans per a referir-nos a la totalitat dels territoris de parla catalana, encara que existeixen altres termes com ara Catalunya Gran, Catalunya tota o Terres Catalanes. En canvi, no hem trobat un gentilici corresponent.

Pel que fa a les cites, hem deixat els textos escrits en català pre-normatiu com els hem trobat, sense alterar-los.

[34] Josep Guia, *És molt senzill: digueu-li Catalunya* (Barcelona: El Llamp, 1986).

2. Anys d'infantesa i adolescència (1895-1912)

Parar atenció als anys d'infantesa i de formació de la personalitat és important per entendre la vida de qualsevol persona. Per a comprendre Josep Maria Batista i Roca és imprescindible situar-lo en la seva família, especialment la relació amb el seu padrí i entendre els seus anys més primerencs a Barcelona. Fou a casa on heretà els plantejaments nacionalistes que l'acompanyarien tota la vida. El present capítol es subdivideix en dos apartats que ressegueixen la seva vida d'ençà el naixement i fins l'any en què entrà en política.

Naixença i primers anys. La Barcelona del tombant de segle

Josep Maria Batista i Roca va néixer al barri de la Ribera de Barcelona, al segon pis d'una casa situada al carrer Comerç, aleshores el nº 116, el 23 de juny de 1895.[35] Sempre recordà i explicà que, quan vingué a aquest món, sonaven els coets i els petards de la Revetlla de Sant Joan.[36] Nasqué i visqué els primers anys ben a prop de l'estació Barcelona-Término, —avui, Estació de França— enllaç de Barcelona amb la resta d'Europa en un moment en què el país la retrobava «després de quatre segles d'absència».[37] Al Registre Civil consta amb els noms de «José María, Juan e Ignacio de Loyola», tres noms de sants que ens confirmen el signe religiós dels Batista i Roca. El nostre protagonista nasqué en una catòlica família de reeixits comerciants dedicats a la importació de peix sec, propietària de diversos magatzems que movien tones de mercaderia i de diverses propietats rurals.[38]

La seva família era «benestant, activa i amb clara definició nacional i dedicació col·lectiva» i ell fou el primer de quatre germans, al qual seguiren Assumpció (1898-1934), Concepció (1901-1989) i Joan (1907-1973). El seu pare, Joan Batista i Garriga

[35] Partida de naixement disponible al Foli 99, Nº500 del tom 21 de la secció primera del 1895 del *Archivo del Registro Civil* de Barcelona. Segons el propi Batista i Roca li explicà a Víctor Castells, fou nat el 23 de juny, però no el registraren fins el dia 26, sense que sapiguem si existeix algun motiu enllà d'un simple endarreriment. Existeixen un parell de còpies de la fulla del registre al fons de l'AHUB, dins l'expedient de Josep Maria Batista i Roca. Vegeu també el document: *Josep Maria Batista i Roca*. Fons Víctor Castells de l'ANC.

[36] Així ens ho explicà Jordi Miravet a l'entrevista (Barcelona, 4/VI/2020).

[37] Vicens Vives i Llorens, *Industrials i polítics*, 286-298.

[38] En un article de 1919 hem trobat que Joan Batista (el pare) era propietari de tres magatzems, als carrers Boscaire, 7, Esparteria, 14 i Comercial, 7. Jura tenir-hi 32.000 quilos de bacallà, 1.950 quilos de llubines i 1.580 quilos de zarb. *Els conflictes d'actualitat* a *La Veu de Catalunya*, Any 29, Núm. 7168 (10/III/1919) Ed. Vespre: 4. Els Batista també tenien una gran propietat a Esparraguera, amb jardí, vinya i un gran celler. També n'hem trobat altres informacions en cartes que hem anat trobant i que comentarem en el present estudi. Joaquim Renart, *Diari 1918-1961. Volum 1. 1918-1920* (Barcelona: Curial, 1995), 153-154.

(1858/1859-1933) era descendent d'una família provinent de Sant Andreu del Palomar mentre que la seva mare, Assumpció Roca i Heras (?-1923), descendia d'una família que havia arrelat a Barcelona ciutat.[39] Els seus avis materns eren Joan Roca i Vilà, ferroviari natural de Granollers, i Antònia Heras i Albareda, de Sant Andreu del Palomar. Tots dos eren morts quan Assumpció Roca donà llum al seu primer fill, i dels paterns només era viva l'àvia Maria Garriga (1834-1915), nascuda al poblet de Sant Feliu del Racó i que residia amb tot el nucli familiar dels Batista i Roca. El fet que no existeixin gaires registres, ni tan sols del naixement dels avis, a més de la seva ocupació, ens porta a pensar que fou el pare, Joan Batista, qui s'enriquí, elevant la seva posició social i la de la seva muller. També cal afegir, però, que l'oncle matern era prohom catalanista, com veurem tot seguit, i que exercia la medicina. Probablement, doncs, la família de la mare Assumpció Roca, també era significada econòmicament.[40]

De petit, segons recordà de vell, a Josep Maria li sobtava que del balcó estant veiés només edificis alts al Carrer del Comerç, però que, en recórrer la seva llar i treure el cap pel balcó oposat, al Carrer del Rec, tot fossin edificis baixos, d'una planta. «Se'm feia estrany. Demanava al meu pare per quin motiu això era d'aquesta manera».[41] Ell li explicava que aquest fet obeïa al mandat militar que impedia la construcció de cases altes al perímetre de la Ciutadella, la gegantina construcció militar que del 1725 al 1869, quan fou enderrocada, controlava els terrats i els carrers de la ciutat comtal.[42] El pare li explicava que les cases altes haurien impedit el bombardeig en cas de precisar-ho les autoritats en els anys en què això passava. Això li causà molta impressió, incapaç d'entendre per quina raó algú els hauria de voler bombardar. Fou aquest el «primer record del catalanisme» que tingué, i al voltant d'aquestes idees s'anà fent gran Josep Maria Batista i Roca.[43]

---

[39] Castells. *Batista i Roca. Una vida*, 5; Castells, *Homenatge*, 12; Castells, *Caràcter i Nació*, 9. No hem trobat cap referència, enlloc, sobre els anys exactes de naixement. Creiem que Castells, tampoc no la trobà, atès que informa dels anys de naixement i mort dels germans, però només de mort en cas dels progenitors.

[40] Els noms dels avis són Jaume Batista de Sant Andreu, Joan Roca de Granollers i Antonia Heras, de Sant Andreu. Partida de naixement disponible al Foli 99, Nº500 del tom 21 de la secció primera del 1895 del Archivo del Registro Civil de Barcelona. Existeixen un parell de còpies al fons de l'AHUB, dins l'expedient de Josep Maria Batista i Roca. Vegeu també: Josep M. Calbet, *Metges i farmacèutics catalanistes (1880-1906)* (Barcelona: Cossetània, 2001), 150-151.

[41] Mascarell, *Entrevista*. La conversa gravada és de les darreres, quan Batista ja es trobava molt feble per la malaltia, al llit de l'Hospital de Sant Pau. Fonoteca Històrica Jaume Font (ANC1-563).

[42] Antonio Muñoz i Josep Catà, *Repressió borbònica i resistència catalana (1714-1736)* (Barcelona: Muñoz-Catà, 2005), 127-150.

[43] Mascarell, *Entrevista*.

La ciutat comtal vivia al tombant de segle una època de transformació, si bé ja d'ençà 1830 cap altra ciutat del rerepaís se li acostava en quant a grandària, riquesa i poder. El vapor havia estat fins aleshores el motor de canvi de la industrialització, però l'embranzida estava passant de mica en mica a mans d'un altre factor: l'electricitat. El procés de transformació industrial consolidava, per una banda, la societat industrial, i, per l'altra, el lideratge de la burgesia. La ciutat comtal, a la vegada urbs industrial i port comercial, s'amarava d'un modernisme que es feia notar arreu. Als nous edificis d'un Eixample que s'erigia sobre els descampats i els camps, per exemple, on s'havien anat traslladant les primeres famílies puixants que sortien del nucli antic. La de Batista, però, potser perquè ja havia construït una vida al voltant dels negocis de la família i del mercat del Born, continuava preferint els empedrats carrers estrets de la Ciutat Vella.[44]

Una Barcelona cada vegada més forta i confiada en sí mateixa, en un procés accelerat, s'expandia annexant-se els antics municipis del pla, escampats entre el Besòs i el Llobregat. Embadalida pel caliu cultural que irradiava aleshores el París de la Tercera República i engrescada per la recent Exposició Universal del 1888 —inaugurada al país per tal de dissimular el marasme de la crisi econòmica del 1886—, la ciutat en què nasqué Batista n'era una canviant, en trepidant expansió i industrialització, presta per situar-se a l'alçada de les grans concentracions urbanes del vell continent. Vicens Vives en destacà «la sensació de potencialitat», l'empenta que hom notava arreu i que «serví d'estímul a tothom davant els mals topants que s'atansaven». Un dels grans atractius de l'Exposició fou precisament el mercat del Born i la seva arquitectura moderna de ferro forjat. La transformació de la Barcelona de finals del segle XIX «fou una cosa que corprengué i encisà els catalans d'aquell temps».[45] El creixement econòmic sostingut durant el vuit-cents havia suposat pels catalans un «sentiment de superioritat de pertànyer a un país que s'industrialitzava en una Espanya que restava endarrerida» i comportà en conseqüència que «els catalans no es resignessin a la

[44] Quan es traslladaren de casa el 1909, com veurem, optaren per mantenir-se al mateix barri. Francesc Xavier Hernàndez Cardona, *Barcelona & Catalunya. Història d'un binomi* (Barcelona: Rafael Dalmau, 2017), 179-186; Joan Lluís Marfany, *Aspectes del Modernisme* (Barcelona: Curial, 1987), 13-34; Enric Ucelay-Da Cal, *Llegar a capital: Rango urbano, rivalidades interurbanas y la imaginación nacionalista en la España del siglo XX*, *Papers de la Fundació Rafael Campalans*, Núm. 137 (2002); Manuel Guàrdia, José Luis Oyón i Nadia Fava, *De mercado de barrio a mercado central trabajo, parentesco y proximidad en torno al mercado del Born, 1876-1971*, *Zainak. Cuadernos de Antropología-Etnografía*, Núm. 36 (2013): 231-246; Nadia Fava, Manuel Guàrdia i Christopher Dyer, *Barcelona food retailing and public markets, 1876–1936*, *Urban history*, Vol. 43, Núm. 3 (2016): 454-475.

[45] Hernàndez Cardona, *Barcelona & Catalunya*, 179-186; Marfany, *Aspectes*, 13-34; Ucelay-Da Cal, *Llegar a capital*; Vicens Vives i Llorens, *Industrials i polítics*, 185 i 290; Oyón i Fava, *De mercado de barrio*.

inferioritat política i a la dependència cultural de l'Espanya castellana o castellanitzada».[46]

Políticament, la revolució del 1868 havia significat el darrer i fracassat intent de canviar la configuració del poder polític de l'Estat. En un moment en què les forces monàrquiques dominaven les institucions en un torn pacífic d'eleccions falsejades, la sembra d'alternatives —i Batista optà per una— s'havia d'emprendre, per força, als marges del sistema.[47] Això havia resultat sempre complicat; dels vuitanta-sis anys que transcorregueren entre el final de l'ocupació napoleònica, el 1814, i el 1900, Catalunya en visqué més de seixanta sota l'estat d'excepció. No era per casualitat que al país es concentressin més d'una quarta part dels efectius de l'exèrcit espanyol malgrat comptar-s'hi només una desena de la població de l'Espanya d'aleshores.[48]

No havien servit de res els primers anys de *boom* econòmic i d'esperança passats els desenganys del Sexenni Democràtic (1868-1874): quan nasqué Batista, el 1895 el sentiment majoritari ja era creixentment reticent a la política de la Restauració. Si bé hom havia optat, enmig d'un esgotament causat també per la darrera carlinada i la guerra a Cuba —dues guerres civils en tota regla—, per passar pàgina dels desastres de la dècada dels setanta, la dècada dels vuitanta palesà ja les primeres contestacions al règim borbònic. Fou reflex i conseqüència d'aquesta decepció el *Memorial de Greuges* de 1885, llançat deu anys abans que nasqués el nostre protagonista, adreçat pels catalanistes al monarca Alfons XII (1857-1885). Semblava, fins i tot, que la puixant burgesia barcelonina se sumava al moviment. Tots aquests desencisos s'expressaven en un moment en què el clima general a Occident era tendent, com ja assenyalà Hobsbawm, a un ensopiment dels ànims i al pessimisme.[49]

Aquestes renovades reivindicacions polítiques eren àdhuc l'enèsima expressió d'un fet diferencial, d'una identitat catalana que l'assimilisme castellà encara no havia aconseguit digerir d'ençà la conquesta de Felip V a l'albada del segle XVIII. En un context de vitalitat i reviscolament cultural —impulsat per la Renaixença—, però alhora

[46] Balcells, *Història del nacionalisme*, 34.
[47] Pich, *Federalisme i catalanisme*, 235-280; Balcells, *Cataluña Contemporánea I*, 66-100; Balcells, *Cataluña Contemporánea II*, 3-4; Josep Fontana, *La formació d'una identitat. Una història de Catalunya* (Vic: Eumo Editorial, 2015), 309-324; Eric Hobsbawm, *The Age of Empire. 1875-1914* (Gran Bretanya: Abacus, 2002), 34-55; Valentí Almirall, *Lo catalanisme. Motius que el legitimen, fonaments científics i solucions pràctiques* (Barcelona: RBA, 2013); Josep Torras i Bages, *La Tradició Catalana* (Barcelona: Editorial Selecta, 1966); Enric Prat de la Riba, *La nacionalitat catalana* (Barcelona: RBA, 2013).
[48] Balcells, *Cataluña Contemporánea I*, 66-100.
[49] *Ibídem*

de malestar econòmic i polític, Valentí Almirall (1841-1904) assentà les bases doctrinals d'un nou capteniment polític liberal, d'un catalanisme en vies de polititització. En la seva obra *Lo catalanisme*, de 1886, Almirall provà de soldar el camp i la ciutat, el vell i el nou, en resum: tot el que les sagnants guerres civils del segle XIX havien esquerdat. El catòlic i tradicionalista Torras i Bages (1846-1916) reaccionà a l'obra d'Almirall en uns articles a *La Veu de Montserrat* ja el mateix 1886, escrits que es compilarien el 1892 sota el títol *La Tradició Catalana*. Curiositat o no, tots dos corrents, republicanisme federal i tradicionalisme catòlic, havien estat militarment derrotats durant la primera meitat de la dècada de 1870 i, en conseqüència, empesos als marges del nou règim de la Restauració.[50]

El catalanisme passà de ser cosa «de quatre gats» a finals de la dècada de 1880 i principis de 1890, a estendre's lentament per tot el país. Mentre Batista aprenia a parlar i a caminar, el catalanisme es consolidava definitivament. El relleu generacional rejovení el moviment i el radicalitzà en les seves posicions i reivindicacions, transcendint el regionalisme, descartat ja com a *tebi*, de temps anteriors. La culminació doctrinal arribà amb *La Nacionalitat Catalana* de Prat de la Riba (1870-1917), el 1906, de caire nacionalista i conservador, però molt més liberal que l'alternativa carlina.[51]

Quan Batista nasqué, feia quatre mesos que el *Grito de Baire* havia fet esclatar a Cuba la guerra que havia de liquidar les romanalles de l'Imperi espanyol a Amèrica, Àsia i Oceania. Precisament, el 1898 testimonià un punt d'inflexió en el catalanisme, que agafà més embranzida amb el *Desastre*. La pèrdua de les colònies comportà una crisi política i econòmica molt important a la totalitat de l'Estat espanyol, la qual sacsejà tant els fonaments del règim de la Restauració com les consciències de la població. Amb la derrota militar, la burgesia catalana perdia el seu mercat predilecte d'exportació.[52] Mentre els imperis europeus tot just feia una dècada que s'havien repartit el món en colònies a la Conferència de Berlin (1884) i es vivien dècades

[50] Balcells, *Cataluña Contemporánea I*, 66-100. Vegeu també: Albert Ghanime, *La identitat catalana renaixent. Del final de la guerra del Francès al fracàs de la monarquia isabelina (1814-1868)*(Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 2019) i Santiago Izquierdo, *L'organització política de la identitat catalana (1901-1936)*(Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 2019). En el moment de redacció d'aquesta tesi, es troben en preparació els volums que estudien els períodes entre 1868 i 1901, 1936-1939 i 1939-1975. Vegeu també: Duran i Safont, *Prat de la Riba*.

[51] *Ibídem.*

[52] Balcells, *Cataluña Contemporánea II*, 3-4; Fontana, *La formació*, 309-324; Izquierdo, *L'organització política*, 76 i 91-104. Vegeu també: Jordi Sabater, *Regionalisme i federalisme: la consolidació del catalanisme polític (1895-1905)* (Tesi doctoral, Universitat Pompeu Fabra, 2017).

d'expansió i de furor imperialista, Espanya perdia les seves darreres possessions a ultramar. El país restava relegat a un paper encara més secundari, perifèric, del que havia tingut durant la major part del segle XIX. La crisi del 1898 només representava, en aquest sentit, ploure sobre mullat.[53]

La primera repercussió de la pèrdua de les colònies fou l'anomenat *Tancament de Caixes*, una passiva protesta contra la reforma tributària que mantenia alguns impostos de guerra i n'introduïa de nous sobre capital i treball, uns gravàmens inexistents fins aleshores.[54] A la iniciativa s'hi sumà fins i tot l'alcalde de Barcelona, el doctor Robert, qui prèviament era un liberal sense vinculació amb el catalanisme. Les contribucions requerides acabaren per pagar-se, després d'una onada de repressió governamental, però a ulls de la població «s'havia plantat cara al govern i s'havia mobilitzat l'opinió pública» del país.[55]

Els temps estaven canviant: el catalanisme, fins aleshores predominantment cultural, tenia la gosadia de temptejar l'arena política. Les energies i el capital de la burgesia, centrats fins aleshores a Cuba i a Madrid, es repatriaven ara per incidir a Barcelona.[56] El 1901, la victòria electoral de la Lliga Regionalista —victòria en el sentit que desbordava les eleccions amanyades, amb la coneguda com a «Candidatura dels Quatre Presidents» a Barcelona—, manifestà la consolidació d'un moviment general d'oposició al centralisme i al règim oligàrquic de la monarquia constitucional. Per primera vegada, el catalanisme començava a ocupar les institucions públiques.[57] Les novetats eren d'abast profund. A partir de 1901 no sortí elegit per Barcelona cap més diputat dinàstic i, a partir de 1905, la ciutat comtal no tingué cap més regidor dels partits del *turnismo*.[58]

En aquells anys de canvis, també polítics, visqué Batista la seva infantesa. Començava a semblar llunyana la crisi del 1886, trasbalsadora dels ànims en el món del treball. Semblaven ja d'una altra època els atemptats amb bomba de l'anarquisme de la

[53] Hobsbawm, *The Age of Empire*, 56-83; Richard J. Evans, *The Pursuit of Power. Europe 1814-1914* (Gran Bretanya: Penguin Books, 2017), 641-688.
[54] Vegeu: Joaquim de Camps i Arboix, *El Tancament de Caixes* (Barcelona: Rafael Dalmau, 1995).
[55] Izquierdo, *L'organització política*, 101.
[56] Joan Lluís Marfany, *La cultura del catalanisme: el nacionalisme català en els seus inicis* (Barcelona: Editorial Empúries, 1996), 23-46; Enric Jardí, *El desastre colonial i Catalunya* (Barcelona: Edicions Proa, 1998), 61-90; Ucelay-Da Cal, *Llegar a capital.*
[57] Marfany, *La cultura*, 23-46; Balcells, *Cataluña Contemporánea II*, 3-4; Izquierdo, *L'organització política*, 105-115.
[58] Izquierdo, *L'organització política*, 139.

propaganda pel fet, reflex dels que es produïen arreu d'Europa, perpetrats al Liceu o a la Gran Via, el 1893, i l'espectacular atemptat de la processó del Corpus al carrer Canvis Nous el 1896.[59] Aquest darrer havia tingut lloc tan a prop de can Batista i Roca que potser, la família, avesada a assistir als actes religiosos, en fou testimoni directe. La brutal repressió posterior, amb quatre-cents detinguts que foren torturats al Castell de Montjuïc, esfereí l'opinió pública de la ciutat. El Procés de Montjuïc ofegà l'anarquisme romàntic, però sense voler-ho va fer germinar la llavor d'un anarcosindicalisme organitzat que, quaranta anys després i durant uns mesos, dominà Catalunya.[60]

L'escolarització i els estudis. L'albada del segle XX a Catalunya

D'infant, el petit Josep Maria era molt proper al seu oncle, el metge i prohom catalanista Josep Maria Roca i Heras (1863-1930), qui fou president de l'Ateneu Barcelonès entre 1908-1910 i 1913-1915 i també de la Unió Catalanista.[61] Per la seva significació catalanista i com a dirigent de l'entitat, a Barcelona l'anomenaven *En Roca de la Unió*. Roca, de la generació del romanticisme, fou un dels primers a pronunciar habitualment conferències i comunicacions científiques en català.[62] També era membre de l'Acadèmia de Bones Lletres i del Consell Director dels Jocs Florals. Apassionat de la història, publicà nombrosos i amplis estudis, alguns relacionats amb la medicina i els galens medievals.[63] Tal era el seu renom en el món de la cultura del país, que, a partir del 1908, passà a dirigir l'Ateneu Barcelonès amb un altre il·lustre prohom del catalanisme, Lluís Domènech i Montaner.[64] El petit Josep Maria, en companyia de l'oncle, que fou també el seu padrí, «encara que no es podia fer càrrec de tot el que veia

[59] *El atentado de anoche* a *La Vanguardia*, Any 16, Núm. 4701 (8/VI/1896): 1; Josep Termes, *Història del moviment anarquista a Espanya (1870-1980)* (Barcelona: L'Avenç, 2011), 133-161.
[60] Vicens Vives i Llorens, *Industrials i polítics*, 286-298; Hobsbawm, *The Age of Empire*, 34-55; Balcells, *Cataluña Contemporánea I*, 66-100; Enric Olivé i Serret, *Catalanisme i anarquisme. L'anarquisme i el fet nacional català (1900-1907)*, *Mayurqa*, Vol. 18 (1978): 21-27; Termes, *moviment anarquista*, 133-161.
[61] *Obituari* a *La Veu de Catalunya*, Any 40, Núm. 10.578 (1/V/1930) Ed. Vespre: 7. Vegeu: Llorens, *Unió Catalanista*.
[62] Jordi Sans i Sabrafen, *L'evolució de l'ús del català en medicina a Catalunya durant el segle XX. El llarg camí d'una bella i expressiva història* (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2002), 18-20.
[63] Alguns dels treballs de Roca: Josep Maria Roca, *Notes històriques*, *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, Vol. 11, Núm. 84 (1924), 432-437; Josep Maria Roca, *Un cirurgià barber barcelonès de la XV^a centúria*, *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, Vol. 11, Núm. 81 (1924), 145-62; Josep Maria Roca, *Memorial de greuges que'ls missatgers de la Ciutat de València presentaren al Rey Johan I d'Aragó*, *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, Vol. 11, Núm. 79 (1924), 70-79; Josep Maria Roca, *Johan I y les supersticions*, *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, Vol. 10, Núm. 72 (1922), 125-169.
[64] Jordi Casassas, *L'Ateneu Barcelonès. Dels seus orígens als nostres dies* (Barcelona: Edicions de la Magrana, 1986), 92-103; Saltor, *Dos metges*.

i escoltava, s'hi trobava bé i aprenia a interessar-se per allò que, al seu voltant, era i representava Catalunya».[65]

El lligam que els unia era ben fort i la seva influència fou molt important, restant imbuït el primogènit dels Batista i Roca amb els postulats dels catalanistes del «tot o res», unes idees que de tan radicals en alguns moments vorejaven el separatisme.[66] Sovint, Roca, que cada diumenge voltava pel país fent actes de propaganda catalanista, comentava a la família i al petit una frase que el futur intel·lectual recordà tota la seva vida: «Catalunya triomfarà a pesar dels catalans».[67] Així, de ben menut i induït per l'ambient familiar, Josep Maria Batista i Roca començà a desenvolupar un ideari nacionalista, com d'igual manera ho feren els seus tres germans.[68]

A l'Escola dels Jesuïtes del Sagrat Cor del carrer de Casp, centre relativament nou —havia estat fundat el 1881— i de gran prestigi entre la burgesia i l'aristocràcia, rebé la seva educació el nostre protagonista.[69] Era costum en la gent de «casa bona» d'aleshores enviar als fills als col·legis de les ordres religioses, «les úniques institucions organitzades i que comptaven amb edificis adients». Fet i fet, les quotes a pagar no eren pas minses i algunes famílies no tan acabalades havien de fer mans i mànigues per a portar-hi els fills.[70]

Situat a tot just vint minuts de passeig de can Batista, al col·legi de la Companyia de Jesús s'hi entrava a l'edat de nou anys, la mínima exigida. Agustí Calvet, Gaziel, evocà el seu pas entre els catòlics *hermanos* recordant que «en aquell temps no hi havia "jardí d'infants", mètodes Montessori ni altres meravelles per l'estil. Encara l'ensenyament primari no havia sortit del tot d'aquell sistema antic basat en l'eficàcia directa dels estimulants purs, que eren el clatellot i la palmeta». Imperava aleshores un

[65] Cites a: Castells, *Homenatge*, 12; Castells. *Batista i Roca. Una vida*, 5. Vegeu també el document: *A obrir després del meu traspàs*, carta de comiat conservada en còpia al Fons de Noies i Nois Escoltes (NINE) de l'ANC (ANC1-604-T-235). Sobre l'oncle Roca i Heras, vegeu: Jacint Corbella, *Alguns aspectes de l'obra històrica del doctor Josep Maria Roca i Heras (1863-1930): Les notes medicals històriques, Gimbernat. Revista d'Història de la Medicina i de les Ciències de la Salut*, Vol. 40, (2003): 141-151 i Octavio Saltor, *Dos metges lletraferits de la "colla" del Colon: l'historiador Josep Maria Roca i el "mestre en gai saber" Josep Estadella Arnó. Vida i obra* a *Anales de medicina y cirugía*, Vol. 51, Núm. 223 (1971): 81-94; Marfany, *La cultura*, 78-79.

[66] Així ens ho suggereixen els documents i textos conservats als *Documents de la família Batista* a Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T29). Destaca un poema del 1902, curull de referències nacionalistes a Catalunya, que l'oncle regala al petit Josep Maria, de només sis anys. Sobre la ideologia, vegeu: Ucelay-Da Cal, *El imperialismo*, 157-159.

[67] Mascarell, *Entrevista*.

[68] Castells, *Homenatge*, 12.

[69] Ho afirma Castells. Castells, *Homenatge*, 12.

[70] Gaziel, *Obra Completa* (Barcelona: Editorial Selecta, 1970), 431-455.

règim d'estudi i pregària força rigorós, que Gaziel resumeix amb la màxima castellana de «*la letra con sangre entra*».[71] Ens atrevim a estimar en un o dos els cursos que passà Batista als Jesuïtes. Malauradament, tots els expedients previs al 1938 foren cremats, durant la Revolució del 1936, de manera que no és possible accedir al seu expedient escolar.[72]

L'horari, de matins a vespres, permetia als nens tornar a casa a sopar i a dormir i passar els festius amb els pares; els progenitors de Batista varen preferir aquesta escolarització a internar al seu petit a l'altre col·legi dels Jesuïtes, situat a Sarrià i d'un règim molt més rigorós. Aquesta tria influí la formació del petit, qui podia passar llargues estones amb la família, sobretot amb l'oncle. A més a més, s'estalviava l'estrictíssima reclusió, podia dormir al llit de casa i, passejant d'anada a col·legi, acompanyat d'algun familiar o dut de la mà per algun dels acompanyants de minyons que realitzaven aquesta funció, podia observar la vida de la Ciutat Vella, ànima comercial de Barcelona. La comparativa entre tots dos col·legis, a favor del de Casp, la podia fer Gaziel, havent-hi estat:

> Encara que pertanyessin [...] a la burgesia catalana més granada, [els alumnes] eren minyons que tenien els pares a la vora i anaven cada vespre a casa, on es vivia bé; tot sopant en família, sentien parlar de molta cosa, del que passava a Barcelona, a Espanya i al món, i, xerrant amb els grans i els germans i les germanes, arrodonien de nocions complementàries les coneixences acadèmiques i les normes religioses que anaven adquirint al col·legi. Era una formació més complexa, rica, pastosa i realista que la dels pensionistes solitaris i esquerps.[73]

Així, passant els vespres i els festius a casa i no reclòs en un centre a l'altra punta de la ciutat, el petit s'amarava del catalanisme del seu padrí Josep Maria Roca. L'any dels Fets del Cu-Cut de 1905, en què militars assaltaren les redaccions de la revista satírica del mateix nom i del diari *La Veu de Catalunya*, Batista canviava de centre educatiu.

---

[71] *Ibídem*

[72] Josep M. Benítez, *Jesuïtes i Catalunya. Fets i figures* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996), 179; Diversos autors, *Pedagogia, política i transformació social (1900-1917). L'educació en el context de la fundació de l'Institut d'Estudis Catalans* (Barcelona: Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana, 2008), 152-153. Castells, *Homenatge*, 12. Víctor Castells, *Josep Maria Batista i Roca* al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T19). La Secretaria dels Jesuïtes de Casp ens ho comunicà en un correu del 21/X/2019. Al fulletó Joan Crexell i Xavier Ferré, *«Josep Maria Batista i Roca (1895-1978)». Exposició al Centre Excursionista de Catalunya. 13 al 28 d'octubre de 1988* (Barcelona: El Llamp, 1988), 23, s'esmenta erròniament que Batista cursà estudis als Jesuïtes de 1903 a 1911, segurament perquè ell mateix ho afirmà, erròniament, al seu currículum de Cambridge. Vegeu-lo al Fons Víctor Castells de l'ANC.

[73] Gaziel, *Obra Completa*, 483-502. Vegeu també: Pere Marcet, *El Col·legi dels Jesuïtes de Casp (1881-2006)* (Barcelona: Col·legi del Sagrat Cor de Jesús, 2007).

Abandonà el Col·legi dels Jesuïtes per a estudiar el *bachiller* a l'Instituto de Barcelona, obtenint unes notes variades, amb molts notables i aprovats, però també excel·lents.[74] L'Instituto de Barcelona era aleshores l'única institució d'ensenyament secundari que existia a la ciutat comtal, per més que la ciutat hagués superat al tombant de segle el llindar de mig milió d'habitants. Molts dels alumnes en retingueren el record del seu característic flaire «en què es barrejaven les emanacions de la jovenalla, amb les de la pols, el guix, el paper de barba i la tinta»[75].

Les classes s'impartien en un edifici vetust, mancat de biblioteca i de sales d'estar on passar els dies de pluja, però que en canvi tenia, segons recordà Carles Soldevila, força bons professors. La muda respecte de l'anterior centre educatiu devia ser notable. Emplaçat al mateix complex que ocupava la Universitat de Barcelona, l'Institut on Batista passà els sis cursos acadèmics de batxillerat es trobava a menys de mitja hora de camí del seu domicili. Al terrat, que servia de lloc d'esbarjo per manca de jardí o de pati, els alumnes podien veure, recolzats a la barana, el pati de la facultat de Dret i fer-se totes les «grans il·lusions» i les esperances d'una nova etapa estudiantil.[76]

Pere Bosch Gimpera, qui tingué una trajectòria acadèmica similar a la de Batista —era quatre anys més gran—, recordava especialment el veterà professor Clemente Cortejón, qui ensenyava Preceptiva i Historia de la Literatura General. «Dels seus cursos traguérem un gran profit i el desig de llegir les obres cabdals de les diferents literatures, i ens ensenyà a escriure literàriament el castellà. [...] En realitat, Cortejón ens despertà la curiositat per molts aspectes del saber i per la lectura». D'altres professors del *Instituto*, com Manuel Miras, de Geografia i Història, o don Hermenegildo Giner de los Ríos, qui iniciava els alumnes en la història del pensament filosòfic, o Manuel Mir i Navarro, de Fisiologia, potser despertaren inquietuds en Batista. Com recordà Bosch Gimpera, l'*Instituto* «oferia en general una bona formació secundària i tenia un professorat competent: tant per les disciplines humanístiques com per les ciències. En acabar el batxillerat, s'estava prou ben preparat per entrar a la universitat».[77]

[74] Expedient de Josep Maria Batista i Roca al Fons de l'AHUB.
[75] Carles Soldevila, *Del llum de gas al llum elèctric. Memòries d'infància i joventut* (Barcelona: Aedos, 1951), 185-213
[76] *Ibídem;* Pere Bosch i Gimpera, *Memòries* (Barcelona: Edicions 62, 1980), 27; Expedient de Josep Maria Batista i Roca al Fons de l'AHUB.
[77] Bosch Gimpera, *Memòries*, 23-27.

Pels volts de 1909 la família del nostre protagonista es traslladà, del carrer Comerç, a una nova residència al carrer Princesa, situat a tot just un grapat de carrers, potser perquè les coses anaven bé als negocis de la família.[78] L'any, però, n'és un d'assenyalat a les memòries per altres motius; Barcelona fou en aquelles dates un dels epicentres d'una revolució fallida. De ben segur, a casa els Batista la recordarien com la «Setmana Tràgica», i catòlics com eren, mantindrien el record de les profanacions de tombes de monges, de les fumeroles causades per les cremes de convents i edificis religiosos i l'esglai i l'angoixa d'aquell juliol. La gent als carrers, els trets, les corredisses i, un cop sufocat el moviment, l'omnipresència dels destacaments dels soldats, la *Guardia Civil* i la policia arribats en tren a la veïna Estació de França. La revolució tenia un rerefons regeneracionista i republicà; era una proposta mal articulada i executada de canviar l'estat de les coses després del daltabaix del 1898. De totes maneres, sufocada la disbauxa, el balanç fou d'un centenar de morts, així com milers d'exiliats, detinguts i processats, dels quals cinc foren executats, essent particularment recordat Francisco Ferrer i Guardia.[79]

La Setmana Tràgica fou quelcom a mig camí entre el que havien estat les anàrquiques bullangues del vuit-cents i el que seria l'octubre de 1934. Els esdeveniments marcaren una generació i foren un avís, tan primerenc com fugaç, que el règim de la Restauració començava a descompondre's i que hi havia unes qüestions de fons irresoltes i encallades. Serien aquestes qüestions les que acabarien esclatant vint-i-set estius després, el 1936. Per a moltes famílies religioses, els fets de 1909 només reforçaren les seves creences i els injectaren a les venes una por obsessiva, la premonició que a la següent temptativa no serien els edificis religiosos l'objectiu, sinó les persones i la propietat. Molt segurament, aquest fou el cas dels Batista i Roca, posseïdors de negocis comercials i catòlics convençuts.[80]

La —fallida— Revolució del 1909 no canvià gaire l'estat de les coses. El curs 1911-1912, acabat el batxillerat, Batista cursà la preparatòria de Dret i de Filosofia i Lletres, que constava de les assignatures de *Lógica fundamental*, en la qual excel·lí, de *Lengua y Literatura españolas*, que aprovà, i d'*Historia de España*, en la qual obtingué

[78] Castells. *Batista i Roca. Una vida*, 6; Expedient de Josep Maria Batista i Roca al Fons de l'AHUB.
[79] Josep Pich i David Martínez Fiol, *La Revolución de Julio de 1909. Un intento fallido de regenerar España* (Albolote: Editorial Comares, 2019), 92-93 i 291-302.
[80] *Ibídem*.

un notable.[81] Aquell any 1911, publicà també, per pur divertiment, unes traduccions de l'anglès de la compilació de poemes del poeta bengalí Rabindranath Tagore, a qui admirava. Se'ns descobreix que el jove, de setze anys, ja havia començat a estudiar la llengua anglesa i que tenia inquietuds que transcendien els estudis universitaris. El petit treball aparegué immediatament a la revista acadèmica *Estudis Universitaris Catalans*, que es publicava amb una subvenció de la Diputació, però també fou publicat en forma de llibret uns anys després.[82]

Amb la preparatòria aprovada, per al curs 1912-1913 Josep Maria Batista i Roca es matriculà a la llicenciatura de Filosofia i Lletres i a la de Dret, totes dues impartides a la Universitat de Barcelona, aleshores també —com passava amb l'*Instituto* a Barcelona— l'única del país.[83] Potser els pares pressionaren perquè el jove es decantés a anar sobre segur i triar la carrera de Dret i fou Batista qui la volgué compaginar amb Filosofia i Lletres. Si més no, la combinació era habitual entre els joves amb interessos intel·lectuals que anessin més enllà dels estudis.[84] Com recordava Bosch Gimpera, «al mateix temps que Filosofia i Lletres calia estudiar Dret, ja que per aquells temps no se'ns ocorria que hom es pogués guanyar la vida més que fent d'advocat i Filosofia i Lletres es considerava un "adorno"».[85] Sembla que, en algun moment, Batista tingué el propòsit inicial d'exercir d'advocat després d'acabada la carrera.[86] Potser fou una idea que li rondà durant algun temps, però que no acabà de quallar perquè, com veurem, la vocació del jove n'era tota una altra.[87]

No sabem tampoc quina impressió li causà la universitat en el seu aspecte més acadèmic: a Bosch Gimpera, com a molts joves llegits —pensem en Josep Pla—,[88] el panorama el desil·lusionà ja durant les primeres setmanes del curs i les classes els

[81] Expedient de Josep Maria Batista i Roca al Fons de l'AHUB.
[82] Josep Maria Batista i Roca, *Rabindranath Tagore: poeta bengalí* a *Estudis Universitaris Catalans*, Núm. 5 (I-XII/1911), 64-96; Albert Balcells, *Els Estudis Universitaris Catalans, 1903-1985. Per una universitat catalana* (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2011), 48. El publicà el 1918: Batista i Roca, *Rabindranath Tagore*. Existeixen unes fotocòpies fetes per Víctor Castells a al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T21). Escolteu també: Mascarell, *Entrevista*.
[83] Expedient de Josep Maria Batista i Roca al Fons de l'AHUB.
[84] Tomàs Carreras i Artau, *La meva Girona. Memòries de Tomàs Carreras i Artau* (Girona: Institut d'Estudis Gironins, 2001), 151; Gaziel, *Obra Completa*, 508-529.
[85] Bosch Gimpera, *Memòries*, 34.
[86] *Correspondència diversa (1918-1978)* a Fons Víctor Castells de l'ANC al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T29).
[87] Castells, *Homenatge*, 12.
[88] En nombroses ocasions Pla parla del fàstic que li produïa la universitat i les hores que, segons ell mateix, hi perdé. Vegeu, a tall d'exemple: Josep Pla, *El Quadern Gris* (Barcelona: Destino, 1997).

semblaren d'un avorriment insuportable. Hi havia, però, professors «eminents», com ara Rubió i Lluch, d'Història, o Lluís Segalà, de grec, a més de Jordán de Urríes, de Teoria de la Literatura i de les Arts o Barjau, d'hebreu i àrab.[89] Pla explicà que hi havia a Lletres «diversos fenòmens», com Josep Daurella i Rulla, qui ensenyava Lògica Fonamental.[90] En canvi, els professors de la Facultat de Dret impartien classes menys entretingudes, sobretot, suposem, per Batista, i eren molts els alumnes que s'empescaven maneres de saltar-se classe. Bosch Gimpera remarcava:

> L'opressió burocràtica de les universitats espanyoles, sotmeses al centralisme de la Llei Moyano de l'època isabelina. Hi havia també molt ensenyament memorístic, llibres de text fora dels quals no es concebia la ciència, professors que denotaven pel caràcter pintoresc de certs aspectes de la seva actuació.[91]

Comentant, concretament, la Facultat de Dret, Pla tampoc no estava gaire més satisfet d'una experiència que podria haver estat similar a la de Batista:

> Vaig arribar a la Facultat de Dret per exclusió [...]. Vaig arribar-hi sense sentir cap interès específic ni pel Dret ni per les Lleis [...]. Com que en aquesta facultat el nombre d'estudiants era més escàs, l'ordre hi era molt més visible. Hi vaig trobar, per altra part, unes exigències tan petites, que vaig poder fer compatibles els treballs (diríem) de la Universitat amb altres il·lusions més peremptòries del meu esperit.[92]

Llegint les anècdotes i les memòries de Bosch Gimpera, la impressió és la d'una universitat fossilitzada. Tant ell com Batista es proposaren, com veurem, capgirar aquest estat de la Universitat anys després, aprofitant el clima polític de l'època.[93] Josep Pla, dos anys més jove que Batista, tampoc no en guardava pas cap imatge positiva en termes generals:

> Cada vegada que passo la porta de la Universitat penso en la quantitat d'hores que hi he perdut, en les males estones que hi he passat, en el bé que m'hauria pogut fer i no m'ha fet. Quina baluerna estranya, tronada, morta, indescriptible, no és aquest horrible edifici![94]

[89] Bosch Gimpera, *Memòries*, 27-39.
[90] Pla, *El Quadern Gris*, 463-466. També el recorda Sagarra, un any més gran que Batista. Josep Maria de Sagarra, *Memòries* (Barcelona: Edicions 62, 2012), 461.
[91] Bosch Gimpera, *Memòries*, 27-39.
[92] Pla, *El Quadern Gris*, 458.
[93] Bosch Gimpera, *Memòries*, 27-39.
[94] Pla, *El Quadern Gris*, 371.

El panorama a la Universitat i especialment de les facultats de Dret i Filosofia i Lletres era aleshores majoritàriament catalanista i *lligaire*. Si fa o no fa, un reflex a petita escala de la societat catalana del moment, en què la Lliga començava a viure els seus anys daurats.[95] A partir de 1914, el *tempo* polític el marcà i molt l'obra que començà a desenvolupar la Mancomunitat, catalitzadora d'aquells canvis en les sensibilitats del país que ja feia anys començaven a sentir-se.[96] De nou, acudim a Pla per explicar-ne la relació:

> En definitiva, la Universitat era un reflex exacte de la societat del país. No era un organisme de selecció. Hi havia una terregada professoral, corresponent a la terregada general del país —amb l'advertència que la terregada professoral era pitjor que la del país, perquè era pedantesca i reticent sense existir cap raó que ho justifiqués. Hi havia una mediocritat professoral que corresponia a la mediocritat del país. I finalment existia una petita minoria de professors conscients i responsables del seu ofici, que corresponia a la petita minoria —a la irrisòria minoria que sembla tenir per missió donar el que sap al país.[97]

Igualment, el nou ambient agradà a Batista. A la Universitat de Barcelona, els estudiants conversaven entre els passadissos i eren habituals les tertúlies sobre literatura i art entre classes o bé després d'elles.[98] Als catedràtics encara se'ls temia i se'ls saludava en trobar-los dins i fora dels murs de la universitat, tot i que el costum ja feia anys que havia entrat en franc decaïment. Els professors tenien encara moltíssima autoritat i anaven o bé uniformats o bé molt ben vestits, i els estudis eren una cosa molt seriosa. Això no impedia, però, que molts estudiants poguessin passar les hores petant la xerrada als billars, als cafès de prop o al quiosc de la plaça, davant el vetust edifici, fent algunes vegades campana. A les taules de marbre entretenien l'estómac amb alguna cosa de menjar o beguda, mentre veien passar la gent asseguts a les terrasses. Alguns altres preferien estar-se a dins dels establiments, cargolar una cigarreta i fer una partida al

[95] De Riquer, *Lliga Regionalista*; Ehrlich, *Lliga Regionalista*; Molas, *Lliga Catalana.*.
[96] Sobre la Mancomunitat, vegeu: Agustí Colomines i Aurora Madaula, *Pàtria i progrés. La Mancomunitat de Catalunya, 1914-1924* (Barcelona: Comanegra, 2014). Vegeu també les notes dels apartats relacionats amb els anys 1914-1925.
[97] Pla, *El Quadern Gris*, 463.
[98] Rossend Llates, *30 anys de vida catalana* (Barcelona: Aedos, 1969), 237-272.

burro o al set-i-mig entre el fum espès, tot per foragitar el fastigueig que produïen unes classes de la més tediosa monotonia.[99]

Potser Batista rondà aquests ambients, però de ben segur moltes hores les passà, sobretot a partir de 1915, centrat en qüestions acadèmiques que anaven més enllà del que s'ensenyava a les aules. La universitat podia estar fossilitzada, ancorada en temps pretèrits, però al jove de la Ribera hi havia coses que li despertaren la curiositat. No debades, enlloc dels sis anys habituals, en trigà vuit a completar totes dues carreres.[100]

En els seus anys d'estudiant, el jovencell Batista féu amistat amb Josep Maria de Casacuberta i potser també amb Carles Riba, Lluís Valeri, Joan Mon i Pasqual, Josep O. Adroher, Adolf Pastor, Josep Maria Omar i Jelpí, Pere Comer Calvet, Josep Puig i Comes, Josep Tàpies Mestres, Francesc Pujol Germà, Josep Xirau Palau i Josep Maria Capdevila, els quals, segons recordà l'escriptor Josep Maria de Sagarra, un any més gran que Batista, «tenien una certa afinitat i unes vagues o precises ambicions de caràcter intel·lectual».[101]

La primera fotografia de Batista de la qual tenim constància, presa en aquests anys a la Universitat, de l'expedient acadèmic, ens descobreix un jove de cos petit, amb una barba fosca i abundant que amaga un rostre innocent i una mirada temorenca, però de posat decidit. Com comenta Víctor Castells «no era home de molta presència física. Era de posat discret i elegant, amb una veu cordial, de parlar baix».[102]

[99] En parlen sovint les memòries i els autors del període. A tall d'exemple: *Coses vistes* (Barcelona: Diana, 1925); Carreras i Artau, *La meva Girona*, 116-118; Gaziel, *Obra Completa*, 508-529; Soldevila, *Del llum de gas*, 185-213; Pla, *El Quadern Gris*, 459.
[100] Bosch Gimpera, *Memòries*, 34.
[101] De Sagarra, *Memòries*, 471. Hi ha cartes d'aquells anys de Batista a Josep M. De Casacuberta, de les quals se'n desprèn una íntima amistat. Vegeu-les al Fons Víctor Castells de l'ANC.
[102] Víctor Castells, *Josep Maria Batista i Roca* al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T19)

3. Els anys de joventut. La crisi del Règim de la Restauració (1912-1923)

A partir del 1912, quan complí els 17 anys, el seu padrí Josep Maria Roca l'introduí a les activitats de la Unió Catalanista. S'inicià aleshores la seva etapa de formació política, la qual s'encetà mentre encara cursava els estudis universitaris. A la Universitat de Barcelona conegué Tomàs Carreras i Artau (1879-1954) qui, juntament amb el doctor Domènech Martí i Julià (1861-1917), ajudà al jove a assentar molts dels fonaments sobre els quals s'erigí la seva activitat acadèmica i política durant tota la seva vida. Foren els anys de la Mancomunitat, de la Gran Guerra, de la descomposició del règim de la Restauració en què havia nascut.[103]

Els anys a La Unió Catalanista. La iniciació política d'un jove nacionalista

La Unió Catalanista (UC) fou l'entitat per antonomàsia del primer catalanisme polític. Creada el 1891 arran de la campanya en defensa del Dret Civil català davant de l'assimilisme jurídic creixent de l'Estat liberal espanyol, la UC soldà el catalanisme de Barcelona, de la Lliga de Catalunya, amb els nuclis comarcals que tot just començaven a brotar, en una unitat d'acció encara pre-electoral. El 1892 hom establí, en les anomenades «Bases de Manresa», uns objectius i unes aspiracions polítiques, les quals, si bé eren irreals en relació amb la força del catalanisme aleshores, sí que representaven un horitzó futurible. De mica en mica, entre 1895 i 1898, la UC es transmutà en la plataforma unitària en què se situaren la totalitat de les forces catalanistes, una mena de pal de paller del moviment. Va ser precisament sota les seves sigles que es produí el triomf del catalanisme i la seva hegemonització, sobretot a causa del daltabaix de 1898.[104]

Va ser, així mateix, sota el paraigua de la UC, que petites publicacions de curta durada i amb una línia molt radical, desenvoluparen l'embrió del que els historiadors Jaume Colomer, Enric Ucelay-Da Cal i Fermí Rubiralta han considerat el primer separatisme polític català. Provinents de l'herència del federalisme intransigent *almirallià* —aspecte que no compartien els altres nacionalismes de l'Estat— i dotats

[103] Lluís Calvo ens confirmà la influència de Carreras. Entrevista a Lluís Calvo (19/VIII/2020).
[104] Llorens, *Unió Catalanista*, 11-22; Fontana, *La formació*, 309-324.

amb una simbologia provinent del romanticisme, els primers separatistes anaren consolidant un ideari propi i diferenciat del corrent central del catalanisme, dotant-se també de símbols, ensenyes i reivindicacions pròpies amb el pas dels anys. En són exemples, *normalitzats* a principis del XXI, com ara la reivindicació de l'Onze de Setembre, la bandera estelada o les ofrenes florals a Rafael de Casanova, entre d'altres. Una altra característica específica del nacionalisme radical de caire separatista era el seu apoliticisme, això és, el rebuig a participar del règim institucional espanyol a través de partits. Heretant els postulats dels més radicals dels republicans federalistes, els separatistes veien concebien el sistema posterior a 1874 com a corrupte i corruptor.[105]

Malgrat els seus orígens siguin més llunyans, hom considera l'accidentada Diada del 1901 com l'inici del separatisme en la seva etapa pre-política.[106] Fins aleshores, també abans ja del Sexenni Democràtic ençà, havia aparegut en diverses formes, potser en els més exaltats dels federalistes, potser com a possibilitat llunyana o desitjada per alguns, pocs, l'anhel de la independència. Josep Narcís Roca i Farreras (1834-1891), un dels teòrics del republicanisme progressista català, recordà que, durant les bullangues a principis de la dècada de 1840, havia sentit «parlar d'independència de Catalunya» als «menestrals i jornalers de Barcelona» mentre feien barricades amb les armes a la mà. Ell mateix era d'aquells «molt pochs y molt joves» que «aspiraban a la personalitat nacional de la patria catalana». Alguns d'ells, el 1854 —en esclatar el Bienni Progresista—, fins i tot «anaben més enllà fins a las ideas independents».[107] En un article de 1886 a *L'Arch de Sant Martí*, Roca i Farreras parlà de «Unió nacional de las provincias catalanas, de tota Catalunya; simpatía de tots los paissos catalans d'ensá y d' enllá del Ebro, d' ensá y d' enllà dels Pirineus orientals».[108]

---

[105] L'obra d'estudi sobre el separatisme és àmplia. Proposem un exemple de cada autor esmentat: Jaume Colomer, *La temptació separatista a Catalunya. Els orígens* (1895-1917) (Barcelona: Columna Edicions, 1995); Enric Ucelay-Da Cal, *Estat Català. The strategies of separation and revolution of catalan radical nationalism. 1919-1933* (Tesi doctoral, Universitat de Columbia, 1979); Fermí Rubiralta, *Il processo di formazione del separatismo catalano nel primo decennio del XX secolo: l'impatto della repressione e l'emergere delle prime istanze independentiste a Santiago di Cuba*, *Nazioni e Regioni*, Núm. 8 (2016): 67-86. Sobre l'estelada, vegeu: Joan Crexell, *Origen de la bandera independentista* (Barcelona: El Llamp, 1984).

[106] Anguera, *L'Onze* de Setembre, 63-73.

[107] *L'autonomia catalana y las classes populars de Catalunya* a *L'Arch de Sant Martí*, Any 4, Núm. 258 (5/VI/1887). L'article el cita Anguera, *L'ombra*. Sobre Josep Narcís Roca i Farreras, vegeu: Toni Strubell, *Josep Narcís Roca i Farreras (1834-1891)* (Barcelona: Fundació Irla, 2008).

[108] Narcís Roca, *Nostra catedral de Colonia* a *L'Arch de Sant Martí*, Any 3, Núm. 143 (18/IV/1886): 4-6. Citat a: Rubiralta, *Historia del independentismo*, 26-28.

Un altre autor, d'ascendència carlina i del qual no en sabem el nom, recordava en un pamflet de la Lliga Regionalista que amb «vuyt, deu, dotze anys», durant la dècada dels seixanta o dels setanta del segle XIX, quan era estudiant:

> ompliem els llibres y els cartipassos, y fins las parets si'l mestre no'ns veya, d'un monograma de tres lletres V. C. I. Era la nostra dèria; així comensavem les llibretes, així firmavem els dibuixos y las reglas aritmètiques y les traduccions ciceròniques; aquestes lletres marcaven invariablement el pas de les nostres entremaliadures. V. C. I. ¿Saveu lo que volien dir aquestes lletres? ¡Visca Catalunya Independent![109]

Aquests arravataments no s'entenen sense tenir en compte un fet important, que hem comentat en referir-nos a l'estat de les coses a finals del segle XIX: el vell record de les Constitucions i del país anteriors als Decrets de Nova Planta del 1716 era ben viu entre molts catalans. Val a dir, però, que la memòria no implicava un desig d'independència com el que apareixeria més tard, al segle XX i XXI. Molts catalans volien recuperar un Estat, però no el pensaven independent d'Espanya —o no encara. En resum, segons l'historiador Pere Anguera, la qüestió de la independència era, a finals del segle XIX, quelcom «recurrent, perquè apareix de forma reiterada» i a la vegada «esmunyedís, perquè sempre queda poc explicitat».[110] Com ha explicat però, Ucelay-Da Cal, «*mentre només uns pocs defensaven activament el separatisme, la implicació de secessió es trobava omnipresent en el discurs català, i representava un complex encontre ideològic per a posicions en d'altres aspectes enemigues*».[111]

Pels volts de 1910 el separatisme es mostrava amb una nitidesa cada vegada més evident i llurs idees es trobaven articulades en un moviment cada vegada més madur i consolidat. Els referents per a tot separatista continuaven essent les independències de Cuba i Filipines, encara molt recents i presents en l'imaginari col·lectiu, i, com sempre, la dinàmica i l'evolució del moviment es modificava en funció del que feia el nacionalisme espanyol, i viceversa. Criat en un ambient nacionalista a casa, no és estrany que el jove Batista, a prop d'entrar en l'edat adulta, comencés a moure's en els

[109] Anguera, *L'ombra.*
[110] *Ibídem*.
[111] Traduït del castellà per l'autor. Ucelay-Da Cal, *Llegar a capital*.

ambients del nacionalisme radical vinculats a la UC, a la qual també estava estretament relacionat el seu padrí Josep Maria Roca, que n'era dirigent. [112]

Cosa curiosa, coneixem el primer acte polític de Josep Maria Batista i Roca. De vell, recordà assistir a l'Assemblea de la UC de Tarragona. Tot i que no en recordava ben bé l'any, sabem que aquesta fou celebrada el diumenge 19 d'octubre de 1912 i que Francesc Macià (1859-1933) era present a la mesa presidencial. En l'acord de l'assemblea es remarcà el caràcter apolític de l'entitat, allunyat de les pugnes partidistes. La participació dels dos grans partits catalanistes, però, la Lliga i la Unió Federal Nacionalista Republicana, convertiren la trobada en un èxit. No obstant, val a dir que aquella va ser la última vegada que la UC provà d'«aplegar en un sol clos tot el catalanisme polític». A l'assemblea de Tarragona tothom hi anava sobre segur, amb els acords ja presos, i no calgueren debats. Un dels resultats fou la decisió de refundar l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (APEC).[113]

L'historiador Jaume Colomer hipotitzà la possibilitat que Batista s'iniciés en política en un d'aquests petits grups que aixoplugava la UC: el Bloc Nacionalista Radical «Som», creat precisament unes setmanes abans que tingués lloc l'assemblea de Tarragona, el juliol de 1912.[114] A partir d'aleshores començà la politització del jove en les *colles* de la UC, grups que «*entraven i sortien, escoltaven a Guimerà i els seus amics dissertar en tertúlies, però no romanien per donar vida a l'entitat central*».[115] Sota el guiatge i l'imaginari dels venerables Àngel Guimerà (1845-1924) o de Pere Aldavert (1850-1932), era habitual que els homes joves adoptessin els postulats més durs del moviment catalanista, representats pels nacionalistes radicals, a l'inici del seu procés de socialització política. Amb els anys, la majoria moderava els seus postulats. Com veurem, aquest no fou el cas de Josep Maria Batista i Roca.[116]

---

[112] Colomer, *La temptació*, 131-146; Enric Ucelay-Da Cal, *La iniciació permanent: nacionalismes radicals a Catalunya des de la Restauració* a *Congrés Internacional d'Història. Catalunya i la Restauració* (Manresa: Centre d'Estudis del Bages, 1992), 127-134.

[113] Mascarell, *Entrevista*; Colomer, *Unió*, 436-445; Duran, *Pàtria i escola*, 33-67; Esculies, *Joan Solé i Pla*, 193; Marga Losantos, *100 anys de la refundació de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, publicat el 22/X/2012 al blog de la Biblioteca de Catalunya. [En línia. Consultat el 4/XI/2019. Disponible a: http://www.bnc.cat/El-Blog-de-la-BC/100-anys-de-la-refundacio-de-l-Associacio-Protectora-de-l-Ensenyanca-Catalana]

[114] Colomer, *La temptació*, 132; Colomer, *Unió Catalanista*, capítol VII.

[115] Traduït del castellà per l'autor. Ucelay-Da Cal, *Breve historia*, 77-82.

[116] Ucelay-Da Cal, *La iniciació permanent*, 127-134.

Renaixement i la Mancomunitat

Amb tan sols divuit anys, el nostre protagonista publicà, el 6 de febrer de 1913, el seu primer article a *Renaixement*, el setmanari adherit a la UC que havia aparegut després de la clausura de les publicacions *La Tralla* i *Metralla*, les seves predecessores dins els ambients del nacionalisme radical de l'època.[117] En aquest primer article, signat com a *J.M.B.R. de la Facultat de Dret*, Batista alertava de la creixent centralització de l'Estat i de la situació general del país:

> Bandejada nostra llengua de tots els actes oficials de la vida; negat als Catalans el dret que tenim de governar-nos sols, i obligats a esser-ho per extrangers que desconeixen nostra llengua i nostres costums; obligats a pagar crescuts impostos del que no'n toquem ni'l més mínim resultat; forçat nostre jovent a formar en les files d'un exèrcit per a defensar uns interessos, que ni'ns van ni'ns venen, d'una Patria que no pot esser la nostra, ja no més ens quedaven qualques engrunes de nostre antic Dret.[118]

L'article no només era una mostra de nacionalisme; escriure «d'una Patria que no pot esser la nostra», referint-se a Espanya, depèn de com es podia pagar amb un tribunal militar. El jove de la Ribera començava, doncs, amb tota una declaració d'intencions.[119] Al seu segon article, publicat dues setmanes més tard, «Catalanisme i Moralitat», Batista demanava esperit de sacrifici i honestedat al catalanisme, posant com a exemples patriòtics els irlandesos i la seva lluita pel *Home Rule*, la qual havia atret tant al gruix del catalanisme com als sectors més radicals. Remarcava la situació d'«esclavatge» dels catalans i cridava als joves a participar «als *sports* violents» com ara l'excursionisme o el tir, car serien útils «al bé de la Patria». L'esforç era imprescindible per aconseguir allò que es volia, una idea que l'acompanyà sempre. «I que tothom entengui que no s'han de fer negocis valent-se del nom del catalanisme, que la nostra causa es de sacrificis i no de guanys».[120]

---

[117] Rubiralta, *Daniel Cardona*, 38-39. Existeix també un primer estudi, més aviat introductori a Enric Ucelay-Da Cal, *Daniel Cardona i Civit, «La Batalla» i altres textos* (Barcelona: La Magrana, 1984).
[118] J.M.B.R., *Alerta* a *Renaixement*, Any 4, Núm. 117 (6/II/1913): 5.
[119] D'ençà els Fets del Cu-Cut existia la Llei de Jurisdiccions, que permetia jutjar amb un tribunal militar les ofenses a l'exèrcit o a la unitat de l'Estat. Vegeu: Giovanni Cattini, Mercè Renom, Lluís-Ferran Toledano (coords*.), Els Fets del Cu-cut! taula rodona organitzada pel Centre d'Història Contemporània de Catalunya el 24 de novembre de 2005* (Barcelona: Centre d'Història Contemporània de Catalunya, 2006).
[120] Batro [Batista i Roca], *Catalanisme i Moralitat* a *Renaixement* Any 4, Núm. 119 (20/II/1913): 7; Joan-Carles Ferrer i Pont, *Nosaltres sols: la revolta irlandesa a Catalunya* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007); Colomer, *La temptació*, 104-115.

No ens ha d'estranyar el fet que el jove Batista publiqués el seus primers articles amb les inicials o amb pseudònim. Dues de les principals figures del moviment nacionalista radical ho feien així també. Vicenç Albert Ballester, director de *La Tralla* i creador de la bandera estelada, podia signar com a «VIC» (Visca la Independència de Catalunya) o «ME» (Mori Espanya), entre d'altres. Daniel Cardona i Civit ho va fer més tard com a «Vibrant» o «l'Irlandès».[121] Obligat per les successives atzagaiades repressives de les autoritats públiques, com la dels Fets del Cu-Cut de 1905 o la posterior a la Setmana Tràgica o Revolució de 1909,[122] el moviment vivia generalment sumit en la clandestinitat. Cal tenir present que la Llei de Jurisdiccions, la qual traslladava a la jurisdicció militar qualsevol ofensa contra «*la unidad de la patria*», fou vigent fins el 1931.[123]

Aquestes accions repressives, en forma de processos, multes i intervencions de les forces d'ordre, eren la tònica del moment i palesaven un augment de la «preocupació de les autoritats governamentals respecte del creixement d'aquest sector del nacionalisme». Tanmateix, la repressió no només no aturava els separatistes, sinó que els radicalitzava més i més. Val la pena remarcar que, en aquests casos, quan les prohibicions i els càstigs de les autoritats queien damunt el moviment, Cuba esdevenia no només un referent, sinó àdhuc un territori de substitució de l'activitat separatista. Si més no, perquè la gran de les Antilles comptava amb una diàspora catalana gens menyspreable.[124]

Batista, doncs, havia entrat en política en un període clau. La política del moment del seu debut gravitava al voltant de la campanya per a la creació d'un organisme públic per a tota Catalunya. D'ençà els Decrets de Nova Planta de 1716, exceptuant comptades i excepcionals ocasions, com ara la Guerra Gran de 1793-1795 o les carlinades, el país no havia tingut una institució pròpia que el representés. Pitjor encara: a partir de les divisions de Javier de Burgos, el 1833, el territori havia romàs esquarterat en *provincias* entre Barcelona, Tarragona, Lleida i Girona. Per revertir

[121] Joan Muray i Fermí Rubiralta, *Vicenç A. Ballester i Camps (1872-1938). Creador de l'estelada* (Barcelona: Rafael Dalmau Editors, 2015); Rubiralta, *Daniel Cardona*.
[122] Pich i Martínez Fiol, *La Revolución*.
[123] Rubiralta, *Historia del independentismo*, 369.
[124] Rubiralta, *Il processo di formazione*; Rubiralta. *Els orígens de l'independentisme*; Enric Ucelay-Da Cal, *Spain's "Crisis of 1917"* a Stefan Rinke i Michael Wildt (eds.), *Revolutions and Counter-Revolutions. 1917 and its aftermath from a Global Perspective* (Frankfurt/Nova York: Campus Verlag, 2017). Sobre la Setmana Tràgica, vegeu: Pich i Martínez Fiol, *La Revolución*.

aquesta situació, en un moment de pau civil que feia trenta-sis anys que durava, la Lliga havia llançat una campanya, després de la seva victòria a les eleccions provincials del març de 1911.[125]

A les eleccions del novembre d'aquell mateix any, s'havien celebrat unes eleccions municipals en què es reflectí el canvi de l'opinió pública, decantada ja envers el catalanisme liberal-conservador dels lligaires. La campanya semblava presta a recollir els seus fruits el maig de 1912, quan es presentà a Corts el projecte de Llei de Mancomunitats. Tanmateix, l'assassinat, aquella tardor, del president del Govern espanyol, l'hàbil José Canalejas, i el posterior terrabastall polític, n'endarrerí dos anys l'aprovació.[126]

El 17 d'abril de 1913, quan Prat de la Riba es reunia amb diputats i senadors en plena campanya per la Mancomunitat, Batista tornà a signar un article a *Renaixement*, titulat «Pels senyors de "La Veu"». El jove sortia en defensa del seu padrí, Josep Maria Roca, i de la pròpia entitat catalanista, immersos en una polèmica relacionada amb el parlament de Roca al Concurs d'Història de Catalunya. L'article del jove il·lustra la proverbial animadversió que sentien els nacionalistes radicals envers el partit hegemònic, la Lliga, al qual acusaven de traïció per, emprant la terminologia separatista, la seva *transigència*.[127] Es tractava del primer article que signava amb el seu nom i no amb pseudònim, i un altre detall que observem és que signà únicament amb el nom i el primer cognom.[128] Abans d'acabar l'any, publicà un parell d'articles en els quals hom pot copsar algunes de les idees i temàtiques recurrents del nacionalisme radical, com ara l'ideal de llibertat[129] o l'oposició a la centralització i la castellanització de Catalunya per mitjà de l'educació, emmarcats en aquest moment polític de campanya per la Mancomunitat.[130]

El context del moment era d'una notable efervescència política i cultural. El 1913 Pompeu Fabra havia aprovat la normativa de la llengua catalana i els llibres i la premsa en català s'enfilaven progressivament en vendes. Com recordava el periodista i

[125] Molas, *Lliga Catalana*, Volum 1, 90-125; Santiago Izquierdo, *La llarga campanya* a Ucelay-Da Cal, Pich i Gonzàlez (eds.), *L'aparença d'un poder*, 27-50.
[126] *Ibídem*
[127] Davant aquells que volen transigir, negociar o cedir a les pressions polítiques dels partits o de l'Estat, els nacionalistes radicals propugnen la «santa intransigència». Hereten el concepte dels federalistes intransigents d'Almirall. Ucelay-Da Cal, *The Shadow of a doubt.*
[128] Josep M. Batista, *Pels senyors de "La Veu"* a *Renaixement* Any 4, Núm. 127 (17/IV/1913): 5.
[129] Batro, *Visió* a *Renaixement*, Any 4, Núm. 142 (21/VIII/1913): 3.
[130] Batro, *Una altra punyalada* a *Renaixement* Any 4, Núm. 152 (30/X/1913): 8

polític Claudi Ametlla, «el teatre surt del Romea tradicional i guanya altres escenes». Eren, doncs, mesos importants per al catalanisme. «Un tan bell conjunt semblarà un miracle si el comparem amb l'estat del país vint anys enrere. El català d'ara n'està legítimament orgullós; però ben sovint l'orgull li ultrapassa la mesura, amb l'excés de cofoisme i d'exageració». Tanmateix, «com que no havia entrat a les zones obreres, no s'havia guanyat l'home del carrer [...]» encara. Si els darrers anys hom havia començat a observar el desenvolupament d'una cultura política de masses, amb mítings i multitudinaris aplecs, sobretot a partir de la Solidaritat Catalana del 1906, el 1913 la pràctica ja havia esdevingut normalitat.[131]

El 23 d'octubre de 1913, per exemple, tingué lloc una important manifestació que comptà amb tots els sectors socials favorables a la Mancomunitat: la Lliga, la Unió Federal Nacionalista Republicana (UFNR), els integristes, els tradicionalistes, els gremis, les societats econòmiques, artístiques i literàries, el Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria (CADCI) i una representació d'estudiants universitaris. La comitiva incloïa també la UC, però no sabem del cert si el nostre protagonista hi assistí.[132]

Dos mesos després, el 18 de desembre de 1913, el govern Dato autoritzava finalment les mancomunitats «*para fines exclusivamente administrativos, que sean de la competencia de las províncias*», exigint sempre, però, la minuciosa examinació de cada proposta per part del propi Govern central.[133] Amb la constitució de la Mancomunitat ja a l'horitzó immediat, Batista i Roca escriví a principis del 1914 tres articles en els quals criticava la insuficiència de la Mancomunitat en molts aspectes, i la falta que representava a les reivindicacions de les Bases de Manresa de 1892, marc aspiracional de referència del catalanisme d'aleshores. La influència del capteniment del seu oncle en el Batista més primerenc és notòria.[134]

---

[131] Claudi Ametlla, *Memòries polítiques. 1890-1917* (Barcelona: Pòrtic, 1963), 244-249 i 308-311; Joan B. Culla, *El republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923)* (Barcelona: Curial, 1986), 41-42; Llates, *30 anys*, 10-21; Izquierdo, *L'organització política*, 141-142.

[132] Santiago Izquierdo, *La llarga campanya* a Ucelay-Da Cal, Pich i Gonzàlez (eds.), *L'aparença d'un poder*, 27-50. Sobre el CADCI, existeix una interessant gravació de Joaquim Fons a la Fonoteca Jaume Font (ANC1-563-N-384).

[133] Santiago Izquierdo, *La llarga campanya* a Enric Ucelay-Da Cal, Josep Pich i Arnau Gonzàlez (eds.), *L'aparença d'un poder propi. La Mancomunitat de Catalunya i el catalanisme* (Catarroja-Barcelona: Editorial Afers, 2019), 27-50.

[134] Ucelay-Da Cal, *El imperialismo*, 157-159.

> Catalunya es una Nació i per lo tant sa personalitat ha de trascendir, no solament a l'aspecte administratiu, sino a tots aquells qui plegats integren una Nacionalitat, en així com el jurídic, polític, etc., Catalunya, és una concepció massa elevada, per a que puga ésser confosa amb un orgue administratiu, destinat a la fundació d'escoles i a la construcció de carreteres.

Les atribucions jurídiques de la Mancomunitat eren massa minses. A més a més, un *Real Decreto* com el que l'havia permès podia també dissoldre-la, recordava el jove Batista. Calia anar més enllà encara.[135]

Trobem la signatura del pseudònim «Batro», de bell nou a *Renaixement*, en l'anunci oficial d'un important aplec patriòtic de la UC.[136] Cal tenir en compte que l'acte es duia a terme just després de la constitució, el 6 d'abril, de la Mancomunitat, en un context de lògica eufòria catalanista. Si bé, com hem vist, Batista i molts altres nacionalistes la consideraven insuficient, la Mancomunitat, tot i tot, constituïa el primer òrgan d'autogovern estable i reconegut per l'Estat central d'ençà la desfeta del 1714 — no havia estat el cas, doncs, dels òrgans de la Guerra Gran, de la Catalunya napoleònica o els governs carlins.[137] La conquesta del dret a mancomunar-se assentà indiscutiblement els lligaires al poder. Començà aleshores el que, a les seves *Memòries Polítiques*, Claudi Ametlla qualificà com «l'edat d'or de la Lliga Regionalista», a la qual només la Dictadura de Primo de Rivera aconseguí posar punt i final.[138]

Comptant amb els migrats recursos que atorgava la combinació dels pressupostos de les diputacions, la Mancomunitat s'abocà, a partir de les seves formulacions noucentistes, al que hom anomenava aleshores la «modernització» del país. Aquest canvi s'entenia en tots els sentits i hom pregonava una «acceleració del coneixement» que trenqués amb el passat romàntic del modernisme, considerat excessivament sentimental, difús i massa rural. La modernitat era la ciutat, el *seny*, l'*ordre*. Les novetats polítiques, però també culturals, ontològiques, no eren un fenomen aïllat, sinó que representaven la manifestació al país d'uns processos que estaven tenint

[135] Batro, *El R. D. de la Mancomunitat I* a *Renaixement*, Any 5, Núm. 162 (8/I/1914): 8; Batro, *El R. D. de la Mancomunitat III i darrer* a *Renaixement*, Any 5, Núm. 167 (12/II/1914): 5. La cita és de Batro, *El R. D. de la Mancomunitat II* a *Renaixement*, Any 5, Núm. 164 (22/I/1914): 5.
[136] Batro, *Ara més que mai* a *Renaixement* Any 5, Núm. 173 (26/III/1914): 4-5.
[137] Termes, *De la Revolució*, 251-266.
[138] Ametlla, *Memòries polítiques. 1890-1917*, 323-334.

lloc arreu de l'Europa del moment, amb els quals hom deixava enrere el romanticisme del segle XIX per entrar culturalment al nou segle XX.[139]

El noucentisme tenia en Eugeni d'Ors la seva font d'idees i en Prat de la Riba, qui fou president de la Mancomunitat, el seu polític predilecte. Aquesta vibració, aquest esperit del moment, que Jordi Casassas ha qualificat com «l'expressió plural d'una època», d'afirmació d'allò mediterrani i del classicisme, tingué evidentment un impacte en el capteniment, l'activitat i el desenvolupament de Batista i Roca, com anirem veient més endavant. Ell pertanyia al límit de la generació del 1886-1895, la més abundosa en noucentistes.[140] La Mancomunitat, amb voluntat ordenadora, esdevindria una fita en aquestes transformacions i proporcionà els «fonaments d'una renovació cultural i científica», culminant el llarg camí de recuperació de la consciència emprès amb la Renaixença.[141]

Evidentment, discrepàncies i mitges satisfaccions a part, hom volia celebrar aquesta petita gran victòria del catalanisme. L'«aplec patriòtic» tingué lloc el 19 d'abril a Premià de Mar, al santuari de Nostra Senyora de la Cisa. Hi parlaren Batista, Francisco X. Casas Briz, Antoni Sansalvador, Salvador Millet, Manel Folguera i Duran i el propi president de la Unió Catalanista, el doctor Domènech Martí i Julià.[142] A l'acte:

> [...] se parlà en prò dels ideals nacionalistes; d'una Catalunya redimida del jou dels polítics de Madrid; contra la guerra del Marroc i a favor del servei militar voluntari; a favor de l'unió de tots els catalans en la lluita pro autonomía; de les delegacions del Govern a la Mancomunitat; de l'intervenció de la Unió Catalanista a les lluites electorals. Se cantaren "Els Segadors" i s'hi ballaren sardanes.[143]

Un animat Batista hi parlà en nom de la Joventut Catalanista:

---

[139] Fèlix Villagrasa, *Mancomunitat i ciència, la modernització de la cultura catalana* (Catarroja-Barcelona-Palma: Editorial Afers, 2015); Jordi Casassas, *La Voluntat i la quimera. El noucentisme català entre la Renaixença i el marxisme* (Barcelona: Pòrtic, 2017). Vegeu també Ucelay-Da Cal, *El imperialismo*.

[140] Casassas, *La Voluntat i la quimera*, 42-64. Un parell dels noms que anomena Casassas, Olwer i Alexandre Galí, estaran íntimament relacionats amb Batista, mentre amb que els *noucentistes* de generacions anteriors o posteriors només hi estarà relacionat de passada.

[141] Villagrasa, *Mancomunitat i ciència*, 18-22.

[142] *Aplec Patriòtic de Premià de Mar* a *Renaixement*, Núm. 175 (9/IV/1914); *Aplec Patriòtic de Premià de Mar* a *Renaixement*, Núm. 176 (16/IV/1914); *La Vanguardia*, Any 33, Núm.14.866 (18/IV/1914): 3. Sobre el doctor Martí i Julià, vegeu: Jaume Colomer, *Domènec Martí i Julià. «Per Catalunya» i altres textos* (Barcelona: La Magrana, 1984).

[143] *L'aplec de la Cisa* a *La Veu de Catalunya*, Any XXIV, Núm. 5.371 (21/IV/1914) Ed. Matí: 2.

> Les lluites fratricides han retardat, gairebé fent-la impossible, la llibertat de la Patria, i nosaltres avui venim ací a empeltar-nos de la fortitut de les muntanyes per a reempendre la reconquesta de la Patria. Doscents anys fa, catalans, que la Patria caigué esclava i al commemorar-ho no té d'ésser la nostra commemoració un cant elegíac, no una lamentació de dones, sinó un cant a la llibertat futura, fort i potent com la nostra terra.

El parlament del jove acabà, «en mig de grans aplaudiments, evocant la visió de la futura Iberia»,[144] fet que no ha d'estranyar, car la idea de *separació* que tenia el primer separatisme incloïa un ampli ventall d'opcions que anaven de l'Estat federal, confederal, ibèric o hispànic, a un Estat independent, com el cubà. Fins i tot, alguns intel·lectuals pensaven enllà, cap a la Provença i el Llenguadoc. Aquesta Ibèria podia no tenir a veure amb la Península Ibèrica, sinó amb aquesta última opció, panoccitana.[145] Fos com fos, Batista parlava ja d'Estat espanyol i no d'Espanya, i volia la independència de Catalunya.[146] Com ha explicat Izquierdo «en paral·lel, al segle XIX i el primer terç del segle XX l'Estat espanyol anava esdevenint una superestructura aliena a la societat».[147]

El fet que un jove com Batista i Roca, de dinou anys, participés com a orador als mítings nacionalistes de la UC ens sorprèn més que no pas que escrivís articles. El seu amic Cardona, en canvi, havia participat també en un acte per primera vegada aquell mateix mes d'abril de 1914, però era cinc anys més gran i havia entrat a les joventuts de la UC el 1905. Potser en aquest protagonisme hi tenia a veure que Batista era nebot d'un dels peixos grossos de la UC, o, simplement, que s'expressava bé, o fins i tot que la seva formació d'universitari, gens habitual entre els militants, li donava un punt genuí.[148]

Si més no, val a dir que sorprèn als articles que signa el nostre protagonista els coneixements i la prosa d'un noi tan jove, que demostra estar informat de la política i

[144] *El miting* a *Renaixement*, Núm. 177 (23/IV/1914).
[145] En aquest sentit i en un número molt polèmic, a tot color, dedicat a Cuba, *La Tralla* havia publicat una caricatura en la qual apareixen dues gàbies, una d'oberta, amb la bandera cubana, i una de tancada, amb la senyera. Les gàbies les contemplava l'Oncle Sam davant la desesperació d'un espanyol caricaturitzat. L'exemplar està farcit d'exemples, significatius però encara poc clars, de l'admiració del separatisme primigeni vers Cuba, la qual havia assolit la independència —amb el permís de la Esmena Platt, desconeguda d'altra banda pels separatistes—, tan sols set anys abans. *La Tralla*, Any 2, Núm. 82 (19/V/1905). Vegeu també, sobre la idea oberta de la configuració i relació de l'Estat en el primer separatisme: Ucelay-Da Cal, *The Shadow*. Parlarem més endavant, en profunditat, de la qüestió occitana.
[146] Batro, *Una altra punyalada* a *Renaixement* Any 4, Núm. 152 (30/X/1913): 8
[147] Marfany, *La cultura*, 96; Izquierdo, *L'organització política*, 27.
[148] Rubiralta, *Daniel Cardona*, 27-50; Castells. *Batista i Roca. Una vida*, 16.

conscient de la ideologia que professa. Pensem sobretot en l'article «El Federalisme a la Gran Bretanya», en el qual relaciona el nacionalisme català amb l'irlandès mitjançant una lectura de l'intel·lectual catalanista Rovira i Virgili. L'article ens descobreix un Batista despert, al corrent de les publicacions més recents, capaç de relacionar idees, lectures i situacions en forma d'article, fent-ho a la vegada amb estil i elegància. Sorprenen també els coneixements sobre el Regne Unit que té l'estudiant de Dret i Filosofia i Lletres. Segur que, enllà de la universitat, dins l'ambient familiar promovien en ell la lectura i el conreu de la seva intel·ligència.[149]

Articles a part, Cardona i Batista es coneixien i és probable que el primer exercís alguna mena d'influència sobre el segon per qüestions d'edat. Igualment, però, el referent màxim per a tot jove militant era sens dubte el veterà doctor Domènech Martí i Julià, qui havia incrementat el seu protagonisme fins arribar a la direcció de l'entitat l'any 1903, després que els antics dirigents haguessin anat plegant. Els dos amics, Cardona i Batista, podrien estar encantats de la formació patriòtica que reberen a la UC, però, el 1914, tanmateix, l'entitat que presidia Martí i Julià ja no era aquell pal de paller del catalanisme que havia estat anys enrere.[150]

Malgrat tot, Martí i Julià, psiquiatre de professió, exercí una profunda influència en tots els joves que passaren per la UC que ell presidí durant tants anys. El seu capteniment, nacionalista d'arrel liberal, progressista i cristià, de fermes conviccions humanistes i el seu socialisme d'arrel no-marxista, «ètic» i interclassista, impregnà profundament el pensament de molts dels qui serien les cares visibles del moviment separatista durant les dècades següents, com ara el propi Daniel Cardona.[151]

1914. Un estiu a Oxford

Aquell estiu de 1914, la família envià el nostre protagonista a estudiar anglès a l'Anglaterra dels darrers dies de la *Belle Époque*.[152] Com explicava amb un punt d'ironia Josep Pla, «adorna molt una família tenir un fill a la Universitat. Però el que

[149] Batro, *El Federalisme a la Gran Bretanya* a *Renaixement* Any 5, Núm. 184 (11/VI/1914): 5. Sobre la relació entre el catalanisme i Irlanda, vegeu també: Ferrer i Pont, *Nosaltres sols*.
[150] Colomer, *Domènec Martí i Julià*, V-XIV; Termes, *De la Revolució*, 199-202; Izquierdo, *L'organització política*, 140 i 267-277.
[151] Vegeu: Colomer, *Domènec Martí i Julià*.
[152] Castells, *Homenatge*, 12-13; David Thomson, *England in the Nineteenth Century* (Londres: Penguin Books, 1978), capítol 12. Sobre el concepte *Belle Époque*, vegeu Enric Ucelay-Da Cal i Josep Pich, *La fi de la Belle Époque i la Gran Guerra* (Catalunya: Nova Editorial, 2016) o Enric Ucelay-Da Cal, *Prefaci* a Josep Pich, *Les llums s'apaguen a tot Europa. La fi de la Belle Époque* (Barcelona: Nova Editorial, 2014), 7-8.

adorna més una família és tenir un fill a l'estranger». La família Batista i Roca, acabalada i de renom entre la burgesia barcelonina, podia permetre's d'enviar el seu primogènit a estudiar al Regne Unit. El tren i el vaixell de vapor escurçaven les distàncies, però el seu no deixava de ser un viatge a un indret llunyà, al qual es trigava dies en arribar. En un món en què les *diferències* —en tots els sentits— no havien estat anivellades, allò era tota una aventura.[153]

Al país que el jove barceloní visitava no calien informacions ni permisos per residir-hi; ni tan sols calia avisar la policia d'una estança, prova del liberal esperit que hi predominava. La seva immensa capital, Londres, era aleshores la ciutat més gran del món i el cor de l'Imperi Britànic, el més extens del planeta.[154] El 23 de juny, ja instal·lat a Oxford, Batista signà i envià un article a *Renaixement*, el qual fou publicat el 2 de juliol. L'escrit versava sobre el nacionalisme irlandès, en un moment de gran agitació a *Westminster,* on hom debatia la qüestió del *Home Rule*, l'autogovern per l'illa. «De meetings n'hi han gairebé cada día en un lloc o altre d'Anglaterra, i és cosa estranya que acabin pacíficament. L'excitació creix a mesura que'ns acostem al 30 de juny en que s'ha de llegir per darrera vegada el projecte de llei en la Cambra dels Lords».[155]

A l'article el jove ens demostra estar ben al corrent de la complicada situació a la Gran Bretanya del rei Jordi V i el seu primer ministre liberal, H. H. Asquith. Sis dies més tard, el dia 29, escrigué una ressenya, que apareixeria a mitjan juliol, en la qual comentava la part referida a Catalunya en un suplement sobre Espanya aparegut al diari anglès *The Times*.[156] Però tot estava a punt de trasbalsar-se, si bé el nostre protagonista encara no ho sabia. El dia anterior a la redacció del seu article, l'arxiduc Francesc Ferran havia estat assassinat a Sarajevo. Mentre la carta de Batista viatjava en direcció sud, cap a Barcelona, les cancelleries europees bullien. «*The lamps are going out all over Europe, we shall not see them lit again in our life-time*», comentà el fatídic estiu del 1914 el ministre d'exteriors britànic, Edward Grey, en esclatar la Gran Guerra.[157]

«Havent passat l'estiu de 1914 a Oxford, per afers purament particulars, formí lo propòsit de que mon sojorn a la vella ciutat universitària anglesa aprofités també, poch o molt, a la nostra Catalunya», contà mesos després el jove. Durant aquelles turbulentes

[153] Pla, *El Quadern Gris*, 428.
[154] Alan John Percivale Taylor, *English History 1914-1945* (Oxford: Oxford University Press, 2001), 1-10.
[155] Batro, *La lluita per l'Home Rule* a *Renaixement* Any 5, Núm. 187 (2/VII/1914): 5.
[156] Batro, *Catalunya i "The Times"* a *Renaixement*, Any 5, Núm. 189 (16/VII/1914): 3.
[157] Mantenim l'anglès per la importància històrica dels mots. Hobsbawm, *Age of Extremes*, 22.

setmanes, en què la qüestió del *Home Rule* i els vents amenaçadors d'una conflagració europea bufaven de fons, Josep Maria Batista i Roca estudià l'obra de Llull aprofitant els arxius de la universitat. Inspirat per les explicacions que havia rebut de l'historiador i catedràtic Rubió i Lluch (1856-1937) i regirant carpetes, caixes i manuscrits, descobrí textos desconeguts o oblidats fins aleshores.[158]

Per desgràcia, «esdeveniments internacionals de tothom prou coneguts, escurçaren la meva estada a Oxford, privant-me de catalogar les edicions lulianes de les biblioteques dels Col·legis, única part que mancava per completar mon treball».[159] La guerra esclatà a Europa mentre es trobava estudiant a Anglaterra. Els efectes foren immediats a la Universitat d'Oxford. Molts alumnes partiren cap al front i els espectaculars edificis medievals restaren especialment buits.[160] Malgrat tot, el 15 d'agost el nostre visitant encara s'hi trobava i s'animà a comentar un article de H. G. Wells sobre la possible redefinició del mapa europeu després del conflicte, sempre segons els desitjos de les diverses nacions i governs —si en sortien victorioses. Tot just uns dies abans el Regne Unit havia declarat la guerra a Alemanya, el 4 d'agost, i a l'Imperi Austrohongarès, el 12 d'agost:

> Sia com vulga, els drets dels pobles són imprescriptibles, el triomf de llur causa és fatalment necessari, i —per més que sigui horrible pensar-ho— si amb aquesta lluita encar no n'hi ha prou, tots els pobles estan a punt d'ensagnar la terra altre cop per a conquerir la santa independencia.[161]

Estroncada per causes majors l'experiència al Regne Unit, Batista tornà a Barcelona via Vigo i a la tardor tornem a tenir referències d'ell novament. Com de costum, el retrobem a *Renaixement*, quan es constituí de manera oficial la Joventut Nacionalista de Catalunya, la secció juvenil de la UC, de la qual signà el manifest amb el seu nom l'octubre de 1914. Aquesta nova joventut era un intent dels quadres dirigents de la UC

[158] *Cataleg* a *Ofrena*, Any II, Núm. 5 (III/1917): 19.
[159] Josep Maria Batista i Roca, *Catàlech de les obres lulianes d'Oxford* (Barcelona: Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, 1916), 204-206.
[160] Brian Harrison (ed.), *The History of the University of Oxford. Volume VIII. The Twentieth Century* (Oxford: Oxford University Press, 1994).
[161] Batro, *El futur mapa d'Europa* a *Renaixement* Any 5, Núm. 195 (27/VIII/1914): 8. Creiem que la temàtica dels articles influïa en la decisió d'emprar o no pseudònim, segurament per les conseqüències en forma de presó o multa que podia comportar un article polèmic. L'article en què comentava el desenvolupament del nacionalisme irlandès, per exemple, està signat amb pseudònim

de contrarestar la Joventut Catalanista de Barcelona, arrenglerada al voltant de Cardona, en un moment de convulsions internes.[162]

La discrepància no devia ser tan forta, perquè Batista i Cardona continuaren essent amics tota la vida. El que si s'estava acabant, era el que romania encara de la vella UC. Mentre Batista i Roca realitzava aquestes tasques d'organització, el president de l'entitat on militava, el doctor Martí i Julià, maldava per reconvertir l'entitat, que mantenia un cert prestigi però poc impacte polític real, en un partit que combinés «radicalisme nacional i social». El que hom volia era omplir el buit creat al catalanisme republicà a causa de la desfeta i posterior desaparició de la UFNR a les eleccions generals del 8 de març de 1914.[163]

En aquest sentit, se celebraren una sèrie de reunions amb Manuel Folguera i Duran, Josep Maria Roca —el padrí de Batista— i el propi Martí i Julià per tal de portar la UC a una orientació socialitzant. Francesc Macià, participant ja aleshores d'aquests ambients, s'hi oposà amb vehemència i el projecte no arribà a bon port, cosa que causà en el president de la UC una profunda decepció. Qui havia de ser el líder del futur separatisme i qui n'era el patriarca d'aleshores no es van entendre. De fet, el doctor Martí i Julià arribà a proposar la dissolució de l'entitat el 30 de juliol de 1916 i, en no acceptar-ho el consell nacional, plegà el 13 d'agost.[164]«No hi ha pal·liatius. Com a polític, és difícil trobar-ne en tota la història de Catalunya de més desafortunat», escrigué el seu biògraf, l'historiador Jaume Colomer. Els temps estaven canviant i l'impacte de la Gran Guerra es feia notar. Les romanalles de la UC tenien els dies comptats.[165]

L'Arxiu d'Etnografia i Folklore. L'educació enllà de les aules

El març de 1915 trobem a Batista immers en la realització d'un petit estudi per tal de «sapiguer quines siguin les supersticions, les oracions, les pràctiques de que es serveix

[162] *Joventut Nacionalista de Catalunya* a *Renaixement*, Núm. 203 (22/X/1914); Rubiralta, *Daniel Cardona*, 50-53.
[163] Colomer, *Unió Catalanista*, capítol VIII.
[164] Vibrant (pseudònim de Daniel Cardona), *Res de nou al Pirineu* (Barcelona: Nosaltres Sols: 1933), 15-17; Isidre Molas, *Federació Democràtica Nacionalista (1919-1923)*, *Recerques*, Núm.2 (1972): 137-153; Termes, *De la Revolució*, 258-261; Colomer, *La temptació*, 150-151. Comptem un altre article de Batista i Roca a *Renaixement*, en el qual ressenya un llibret regalat pel bascòleg i amic seu Edward S. Dodgson a la *Bodleian Library* d'Oxford: Josep M.ª Batista i Roca, *Nota bibliogràfica* a *Renaixement*, Núm. 207 (19/XI/1914).
[165] *Ibídem*.

el poble per a evitar el malt temps, com lliurar-se de bruixes, mals auguris, etc».[166] El treball figura a l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya (AEFC), fundat i dirigit pel doctor Carreras Artau, juntament amb una «Ressenya dels treballs del curs 1915-1916», tot plegat a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, on Batista cursava estudis.[167]

Batista havia conegut el gironí Tomàs Carreras i Artau, catedràtic d'Ètica d'ençà 1912, a les classes de la facultat de Filosofia i Lletres. Ràpidament, el rerefons personal i el capteniment comú els portà avenir-se i engegar una reeixida col·laboració acadèmica. Tots dos havien triat compaginar els estudis de Dret i Filosofia i Lletres, compartien la passió per Ramon Llull —Batista n'havia estudiat l'obra, recordem, a Oxford— i eren catòlics de cultura i de convenciment. A més a més, Carreras era un expert en la filosofia escolàstica del XII i el XIII i la filosofia del sentit comú.[168] Ràpidament, amb el seu tracte proper i bonhomiós, Carreras i Artau esdevingué més que un professor per a Batista. La seva influència fou remarcable i els treballs conjunts havien de durar ben bé quinze anys, vuit dels quals especialment intensos, en una etapa vital —1915-1923— en què Batista se centrà molt més en l'estudi que en la política. Per aquest motiu, cal deturar-se un moment a comprendre d'on venia i com pensava el catedràtic.[169]

Tomàs Carreras i Artau, nascut el 1879, era només setze anys més gran que Batista i, com ell, era molt catòlic. Compartia una cosmovisió propera a la del papa Lleó XIII —d'actitud conciliadora envers el liberalisme— i tenia en el bisbe Torras i Bages, qui coneixia personalment, un referent ideològic.[170] Al igual que Balmes, Torras i Bages combinava la doctrina catòlica de la Raó i la Fe, adaptant als nous temps —fent

[166] *Ecos* a *Emporion,* Any 1, Núm. 5 (6/III/1915): 4.
[167] *Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya…* a *Butlletí de dialectologia catalana*, Núm.4, (I-VI/1916): 168. A finals d'abril de 1915, per exemple, presentà la seva dissertació final d'un curset universitari de Dret Civil català dirigit per l'il·lustre jurista Francesc Maspons i Anglasell, amb el títol «Interpretació de la llei en el nostre sistema jurídic». Consta, també, que féu un donatiu del llibre sobre les obres de Llull que havia escrit a la Biblioteca de Catalunya. *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, Vol. 3, Any 3, Núm.6. (I-XII/1916). Al Butlletí de 1917 de la Biblioteca de Catalunya, un tal R. d'A (Ramon d'Abadal o Ramon d'Alòs?) en comentà: «A aquesta empresa difícil i àrida hauria pogut aportar molt bé el Sr. Batista el seu adjutori valuós. La tasca que ha realitzat, però, és feta amb consciència. Tots els devots de Mestre Ramon li en sentim grat» a *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, Any IV, Núm. 7 (I-XII/1917).
[168] Vegeu: Tomàs Carreras i Artau, *Història de la filosofia espanyola i filosofia cristiana del segle XIII al XV* (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; Girona: Diputació de Girona, 2001).
[169] Lluís Calvo, *Tomàs Carreras i Artau o el tremp de l'etnologia catalana* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994), 45-77.
[170] *Ibídem*.

modern—, un catolicisme que encara tenia prou vitalitat per aguantar els embats del liberalisme. El vigatà havia sistematitzat la seva doctrina a *La Tradició Catalana*, publicada el 1892, com hem comentat en el capítol anterior, mentre que l'obra cabdal de Balmes, *El Criterio*, mig segle més vella, havia estat publicada el 1845.[171]

El professor estava molt influït també per Manuel Duran i Bas (1823-1907), qui havia repercutit en el desvetllament de l'interès per la reforma universitària i l'Escola Jurídica o Històrica del dret. Havia àdhuc contribuït a configurar la visió dels pobles com una manifestació del *Volkgeist*, la teoria de Fichte (1762-1814) i sobretot Herder (1744-1803), que Llorens Barba (1820-1872) havia portat als ambients universitaris. A Catalunya s'havia desenvolupat l'Escola Jurídica, hereva de Savigny (1769-1861), qui defensava els caràcters propis de cada poble, reivindicació que resultà útil per la classe política catalana a l'hora de fonamentar les seves demandes de proteccionisme. A principis del segle XX, les seves idees encara suraven al capteniment dels juristes i els polítics catalans. Partint del positivisme comtià —l'aplicació del mètode científic— i en la psicologia experimental de Wilhelm Wundt (1832-1920), Carreras compartia la visió que calia una introspecció important dins la psicologia col·lectiva per capir què s'havia esdevingut el 1898 i com es podia, a la *costiana* manera, intervenir en política per *regenerar* Espanya. Carreras sabia que el «problema hispà», a banda d'important, era complex per la varietat de subjectes d'estudi existents dins Espanya.[172]

La incorporació del concepte de poble, de cultura, com a element vertebrador del treball científic, era quelcom ben recent. Elevar a rang d'estudi el saber popular, seguint l'Escola Històrica, que animava a estudiar i recordar tradicions respectant també els costums preservats, conformava tota una nova disciplina acadèmica. S'havia deixat enrere, al llarg de la segona meitat del segle XIX, la filosofia i la metafísica com a mètodes per l'estudi dels estats de consciència. Amb Wundt, la psicologia s'endinsava en les boires de l'experimentació, obrint el camí cap als estudis de les col·lectivitats. L'antropologia cultural naixia per explicar l'origen, l'evolució i el contrast de les cultures i els éssers humans en un moment en què molts imperis europeus havien

[171] Borja Vilallonga, *La nación católica: Balmes y la representación de España en el ochocientos*, *Historia Social*, Núm. 72 (2012): 49-64; Borja Vilallonga, *The Theoretical Origins of Catholic Nationalism in Nineteenth-Century Europe*, *Modern Intellectual History*, Núm. 11 (2014): 307-331; Almirall, *Lo catalanisme*; Torras i Bages, *La Tradició Catalana*; Jaume Balmes, *El Criteri* (Barcelona: Editorial Selecta, 1957).

[172] Calvo, *Tomàs Carreras i Artau*, 45-77; Lluís Calvo, *L'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya. El projecte noucentista de renovació i institucionalització de l'Etnografia Catalana*, *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, Núm. 45 (1990): 43-59.

penetrat en terra incògnita, descobrint cultures fins aleshores desconegudes al cor de l'Àfrica o en illes remotes de l'Atlàntic. Hom volia capir, amb el mètode científic, amb avidesa de coneixement i de respostes, qui eren i com funcionaven col·lectivament aquelles cultures fins aleshores ignorades. En un moment en què hom creia ferventment en el Progrés i l'evolució, en una època de grans i expansius imperis, els antropòlegs volien saber si els pobles eren *primitius* o civilitzats i avançats, potser també per a fer més efectiu el domini colonial.[173]

Carreras ja havia creat un arxiu per trobar una «ètica hispànica» a l'Arxiu de Psicologia i Ètica Hispàniques quan va guanyar la càtedra d'Ètica, el 1912. L'entitat trencà els esquemes que feien de la Universitat de Barcelona una institució separada i allunyada de la societat. El catedràtic hi havia introduït molts dels elements que conformarien després l'AEFC, fundat el vespre del 12 de novembre de 1915.[174] L'AEFC va representar durant uns quants anys el primer i únic nucli de recerca etnològica a Espanya. Recollia els plantejaments psicologistes de l'esmentat Wundt i les teories en voga al vell continent, com ara les del francès Levy Bruhl (1857-1939) sobre la mentalitat dels pobles primitius, molt influent a tota Europa, o els treballs d'etnologia jurídica de Post i les investigacions d'alguns antropòlegs anglesos com Marett, Rivers o Haddon, que el jove Batista segurament podia llegir directament de l'anglès.[175] En aquells moments, allò etnològic se supeditava al discurs historicista i a l'estudi dels substrats culturals i genètics antics, heretant un gust per la recerca del passat que havia aparegut amb força durant el segle anterior.[176]

L'AEFC del binomi Carreras-Batista assolí «quotes de rigor i sistematització desconegudes fins aquell moment» en l'estudi del folklore a Catalunya, investigacions que fins aleshores s'havien centrat gairebé exclusivament en l'estudi de textos literaris. «Es van fixar àrees de recerca, programes específics de treball i eines metodològiques adequades a la recerca i als objectius prefixats» en un àmbit d'estudi que s'estenia de Salses a Guardamar i de Fraga a l'Alguer —però que, per manca de recursos o no, se

[173] Calvo, *Tomàs Carreras i Artau*, 45-77; Calvo, A*rxiu d'Etnografia*.
[174] *Ibídem*.
[175] *Ibídem*. Carta de JMBR al Dr. R.R. Marett (Barcelona, 4/IX/1919). Fons Víctor Castells de l'ANC.
[176] Vegeu: Lluís Calvo, *De epistolarios (1920) y crónicas (1971-1972) o el cambio de paradigma en la institucionalización de la Antropología Cultural en España* a Camila del Mármol, Xavier Roigé, Joan Bestard, Jesús Contreras (eds.), *Compromisos Etnográficos. Un homenaje a Joan Frigolé* (Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 2016), 113-128; Jürgen Osterhammel, *The Transformation of the World. A Global History of the Nineteenth Century* (Regne Unit: Princeton University Press, 2014), 3-76.

centrà en la Catalunya Vella. Es convidaren estudiosos, com Alcover o Serra i Pagès, a participar-hi. Es crearen grups de treball i s'establiren vincles amb d'altres associacions culturals i amb individus d'arreu de la geografia catalana.[177] «Era un començament ben encarrilat; el folklorisme volia superar l'estudi dels amateurismes, de l'autodidactisme, per entrat al camp de la disciplina i la tècnica i fer obra científica».[178]

L'Arxiu, del qual Batista fou activíssim secretari, es creà, en suma, per recollir «el patrimoni tradicional» del poble català. Si existia un esperit, un *Volkgeist* català, la seva manifestació per força es trobava en el folklore. Fins aleshores s'havia compilat informació, però no s'havia fet d'una manera sistemàtica i científica, és a dir, *à la* noucentista. Carreras i Batista varen crear, fins i tot, una teoria pròpia: la *Psicoetnografia*. És per aquest alt nivell i per la innovació que les autoritats polítiques de la Mancomunitat, especialment Eugeni d'Ors (1881-1954) i Puig i Cadafalch (1867-1956) no trigaren en interessar-se per l'activitat de l'arxiu[179] i passaren a protegir-lo oficialment, mostrant-se molt favorables a la idea de crear un Museu d'Etnografia.[180]

En un principi, l'AEFC rebé subvencions per part de l'Ajuntament de Barcelona, però existí també molta sintonia amb la flamant Mancomunitat i alguns diners —el primer any, dues mil i després, cinc-centes pessetes, justes per pagar despeses— arribaren de 1917 a 1923.[181] L'antropòleg Bosch Gimpera recordà l'experiència general: «El Folklore, sempre molt estudiat a Catalunya, avui ha entrat en vies d'ésser reduït a un sistema científic, mercè als nombrosos treballs recollits als arxius dirigits pel professor Carreras a la Universitat, dels quals s'anuncien alguns treballs de sistematització». Així, l'AEFC representava la introducció embrionària de l'etnografia i l'antropologia a la Universitat de Barcelona.[182] El lema de l'AEFC, *nosce te ipsum*,

[177] Calvo, *Tomàs Carreras i Artau*, 90-120.
[178] Pau Vila, *Folklore i art popular. Al voltant de l'obra de Joan Amades* a *Revista de Catalunya*, Núm. 89 (15/VIII/1938): 655.
[179] Una prova és la Carta de JMBR a TCA (Berlin, 4/XI/1920). Fondo documental AEFC, IMF, CSIC.
[180] Calvo, *Tomàs Carreras i Artau*, 79-90 i 129; Calvo, A*rxiu d'Etnografia*.
[181] Batista comentava, en una carta; «La subvenció de la Mancomunitat a l'Arxiu es un bon averany. Llàstima q. no sigui més esplèndida y adequada a les necessitats de l'Arxiu». Carta de JMBR a Tomàs Carreras i Artau (Oxford, 5/II/1920). Fons documental AEFC, IMF, CSIC. En cartes següents, Batista comentava la necessitat de comprar llibres per valor de 1500 pessetes, una gran quantitat per l'època. Vegeu: Carta de JMBR a TCA (Oxford, 22/3/1920 i Divendres Sant, 1920). L'AEFC necessitava unes dues mil pessetes, o més, per a funcionar, però la subvenció era de cinc-centes. Vegeu la unitat 3731 i la 2892 de l'Arxiu de la Diputació de Barcelona.
[182] Manuel Satué, *Tomàs Carreras i Artau. Renovació de la filosofia a Catalunya*, *Pensament i filosofia a Catalunya*, Volum 1 (2004): 123-138; Josefina Roma, *L'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya. Tomàs Carreras i Artau i Josep M. Batista i Roca*, *Revista d'Etnologia de Catalunya*, Núm. 41 (III/2016):

coneix-te a tu mateix, pres de Llorens Barba, era homologable al de la Societé des Observateurs de l'Homme de Paris: *connais-toi toi-même*, un anhel de coneixença de les realitats profundes dels catalans que esdevindria la *raison d'être* de l'arxiu.[183]

Batista, influït pel seu aprenentatge en terres angleses —probablement subscriptor d'alguna revista d'allà—,[184] volgué també aplicar els coneixements adquirits a Catalunya i la simbiosi entre Carreras i Batista fou molt reeixida i profitosa per tots dos.[185] L'AEFC es plantejava «amb un programa de recerca per plantejar hipòtesis científiques, fer treball de camp, delimitar àrees d'estudi i de comparació, fer inventaris de la cultura catalana i bastir un museu etnogràfic».[186] Ultra diversos articles científics sobre folklore, cada vegada més elaborats i erudits, Batista aprofità les propietats que tenia la família a Esparreguera, on passaven els estius, per a realitzar recerques etnogràfiques. També visità Er, a la Cerdanya, on féu amistança amb els rossellonesos Carles Grandó i Francesc Francis.[187] En l'actualitat, es conserva encara un important epistolari que demostra l'interès i l'admiració de Batista i de Carreras per la tasca etnològica que es duia a terme a l'acadèmia basca i la voluntat d'estendre la recerca a tots els territoris de parla catalana.[188]

Els primers passos de l'excursionisme

Fins a mitjan anys vint, els estudis etnogràfics i folklòrics estaven estretament lligats a l'excursionisme. El folklorista Cels Gomis (1841-1915) comentava el 1902 que «l'estudi del folklore i l'excursionisme estan tant relacionats entre si que sense aquest es poch menys que impossible fer aquell».[189] Batista, impressionat per la visita a Oxford i pels Boy-Scouts, que ja eren una autèntica institució al Regne Unit —tenien aleshores 200.000 membres—, s'havia inscrit a la tornada al Centre Excursionista de Catalunya (CEC), de caire nacionalista i conservador, el qual tenia el seu precedent en

56-66; Jordi Casassas, *La Catalunya cultural i política del 1898 al 1914* a D.D.A.A., *Flames a la frontera. Catalunya i la Gran Guerra* (Museu d'Història de Catalunya, 2018), 15-17; *Publicacions rebudes* a *Emporion*, Any II, Núm. 48 (24/XII/1915): 6.

[183] Calvo, *Tomàs Carreras i Artau*, 45-77.

[184] Pensem en *Folklore*, la revista que publicava Taylor&Francis trimestralment d'ençà 1890 a Londres.

[185] Mascarell, *Entrevista*.

[186] Roma, *L'Arxiu d'Etnografia i Folklore*. Vegeu també la unitat 3731 i la 2892 de l'Arxiu de la Diputació de Barcelona.

[187] Josep M. Batista i Roca, *La importància del folk-lore* a *Emporion*, Any 1, Núm.7 (4/IV/1915): 3-4; Castells. *Batista i Roca. Una vida*, 14.

[188] Epistolari de Josep Maria Batista i Roca a Tomàs Carreras i Artau. Fons documental AEFC, IMF, CSIC.

[189] Francesc Roma, *Història social de l'excursionisme català. Dels orígens a 1936* (Vilassar de Mar: Oikos-Tau, 1996), 22-34 i 137-139.

l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques (1876), precisament la primera entitat que es qualificà explícitament com a catalanista.[190]

El moviment al qual se sumava el jove n'era un d'incipient, que ja havia patit les seves primeres experiències frustrades, però que es començava a popularitzar-se com a «hàbit mobilitzador de la joventut catalana», deixant de ser una «una activitat de lletraferits i intel·lectuals».[191] Enfonsant les arrels en les expedicions científiques dels positivistes del segle XIX, l'excursionisme havia evolucionat fins a convertir-se en una activitat més aviat ludicoesportiva, paral·lelament i a causa de la industrialització i de l'agudització de la clivella camp-ciutat, diferenciació que es notava, i molt, a la Barcelona industrialitzada.[192]

De fet, aquesta emergent diferenciació entre la urbs industrial i el camp rural anà acompanyada d'una transformació en la concepció del temps. Es contraposà un present canviant i un futur del qual se n'esperava una superació —en clau progressista— a un passat deixat enrere. Aquesta mudança esdevé un fet clau per entendre el desenvolupament de l'excursionisme i el seu marcat historicisme, present també en el nacionalisme de Batista i en el seu rerefons acadèmic. El plaer de la sortida a la natura, sense motius socials o laborals, el deixar enrere la ciutat i visitar paratges i entorns idealitzats, diversos al propi, era també una novetat de les darreres dècades. En les seves sortides, els excursionistes del moment deien defugir la política, a despit que el moviment havia crescut en paral·lel al catalanisme polític i estava impregnat d'un conservadorisme catòlic marcat.[193] A més a més, segons Izquierdo:

> L'impuls donat per l'excursionisme acabarà de sistematitzar tot el material utilitzat pel catalanisme polític i per les seves institucions per estendre socialment el valor identitari de la terra. El noucentisme prendrà després la batuta i el protagonisme muntanyenc serà substituït progressivament, sense que es perdi del tot, pel de la plana, pel de la costa i, sobretot, pel de la ciutat. Un dels primers en llançar aquesta consigna de canvi fou precisament el president de la UC, el doctor Martí i Julià.[194]

[190] Mascarell, *Entrevista*; Castells. *Batista i Roca. Una vida*, 13; Roma, *Història social*, 151-161; Izquierdo, *L'organització política*, 62-65; Albert Balcells i Genís Samper, *L'escoltisme català (1911-1978)* (Barcelona: Editorial Barcanova, 1993), 19.
[191] Jordi Casassas i Ymbert, *El cas de les joventuts regionalistes* a Ucelay-Da Cal, *La joventut a Catalunya, 1*, 104-113; Roma, *Història social*, 420. La primera cita és de Casassas, la segona, de Roma.
[192] Roma, *Història social*, 22-34 i 137-139.
[193] *Ibídem*
[194] Izquierdo, *L'organització política*, 62-65.

L'historiador i geògraf Josep Iglésies ja afirmava que «bona part del jovent excursionista se sentia situat molt més enllà que no anava la política cambonista en matèria autonòmica». Amb la creació de la Mancomunitat, el moviment abandonava definitivament l'apoliticisme, permetent que excursionisme i institucions col·laboressin activament. En aquests ambients, que semblaven fets a mida pel jove Batista, s'hi devia sentir especialment còmode. D'ells en sortiria l'aleshores entusiasme i el gust per les excursions i l'etnografia que per sempre més professà.[195] Comenta Víctor Castells que no s'hi dedicà «com un simple especialista o professor avantatjat, sinó amb tota la passió de l'enamorat de la seva terra que cerca conèixer-la en tota la diversitat i la profunditat».[196]

L'agost de 1915, Batista publicava finalment al *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* les conclusions de l'estudi sobre els fenòmens atmosfèrics que portava mesos preparant a l'AEFC.[197] Val la pena remarcar que totes dues temàtiques, folklore i fenòmens atmosfèrics, per la relació entre el territori, la natura i els costums, eren àmbits d'estudi íntimament relacionats a principis del segle XX.[198]

En l'article, mossèn Josep Valls de Prats de Lluçanès relatava pràctiques ancestrals, com ara la tradició de fer fum amb llor o romaní el diumenge del Rams al Lluçanès «per tocar a bon temps». El nostre protagonista, atent, comparava una de les llegendes de Prats de Lluçanès amb la de *The Lady Witch*, irlandesa d'origen celta, que potser tindria orígens encara més remots. Segons aquesta història, hi havia una bruixa que atreia homes amb bon vi i bones menges i els acabava convertint en cavalls o ases que emprava després com a muntures. L'article de Batista conté referències a llibres que eren de recent publicació, prova del seu interès per l'etnografia i el folklore. L'escrit data del 27 de juliol del mateix any i fou escrit a la masia Can Bot de Samalús, propietat de la família d'ençà 1910.[199]

[195] Roma, *Història social*, 22-34 i 137-139.
[196] Castells. *Batista i Roca. Una vida*, 14-15.
[197] A la Biblioteca de Catalunya hi ha un qüestionari original. *Folklore dels fenòmens atmosfèrics / Josep M Batista i Roca* (.b65829955).
[198] Roma, *Història social*, 109-125.
[199] *Secció de Folk-lore* a *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, Núm. 25 (VIII/1915), còpia conservada al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T21).

La masia era un conjunt del segle XVIII situada als límits del Montseny, prou separada dels municipis adjacents en un paratge natural muntanyenc i tranquil.[200] La tinença d'aquesta considerablement gran propietat, amb una ermita i terrenys inclosos, a més dels viatges, estudis i referències als magatzems de la família se'ns confirma la, com a mínim, còmoda situació econòmica dels Batista i Roca. En aquells anys, els negocis amb el peix anaven molt bé.[201]

L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana

En la seva militància nacionalista, Josep Maria Batista i Roca figura a finals de gener de 1916 com a secretari de la Comissió de Propaganda de l'APEC, fundada el 1898. L'elecció es dugué a terme per votació, fet que ens porta a pensar que, abans d'accedir a càrrecs de responsabilitat, el jove ja hauria dut algun temps fent feina de base dins l'entitat. Potser la seva entrada a l'APEC s'havia produït el 1912, quan féu les seves primeres passes dins el moviment nacionalista i quan precisament es refundà l'entitat en aquella assemblea de la UC en què recordà assistir.[202]

A finals del segle XIX i dins les rengles de la UC, s'havia produït alguna temptativa de formar una institució escolar, pedagògica, netament catalana i catalanista. Finalment, el desembre de 1898 es fundà l'«Agrupació Protectora de l'Ensenyança Catalana» en un acte en què participà Josep Maria Roca. Amb el tombant de segle, l'APEC començà a desenvolupar sota les sigles de la UC una tasca de *catalanització* encara limitada per la manca de recursos. Hi destacaven els cursos nocturns de llengua, de geografia i història de Catalunya i de lectura i escriptura, cursos que s'ampliarien el 1912 amb un altre d'història. Durant aquest període, de lent creixement, l'APEC

[200] Sabem que la casa era de la família per la referència trobada al Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat de Catalunya. [En línia. Consultada l'11/X/2019. Disponible a: http://invarquit.cultura.gencat.cat/Cerca/Fitxa?index=0&consulta=&codi=28530]. També sabem que la capella de l'església que es troba dins la propietat fou restaurada l'estiu del 1916 gràcies a uns díptics conservat *Documents de la família Batista* a Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T29).

[201] *Documents de la família Batista* a Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T29). Aquell 15 de setembre de 1915 la família perdria l'àvia paterna, Maria Garriga i Juliana.

[202] *Notícies* a *El Poble català*, Any 13, Núm. 3957 [3947] (27/I/1916): 3. *Associació Protectora de la Ensenyança Catalana* a *Gent Nova*, Any 18, Núm. 739 (29/I/1916); *Associació Protectora de la Ensenyança Catalana* a *La Veu de Catalunya*, Any 25, Núm. 6015 (31/I/1916) Ed. Matí: 1. Vegeu també: Lluís Duran, *Arrelament i expansió de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, *Afers*, Volum 17, Núm. 42-43 (2002): 537-559; Lluís Duran, *La Protectora de l'Ensenyança Catalana i el foment de les escoles catalanes (1914-1923)*, *Afers*, Volum 15, Núm. 37 (2000), 671-691.

participà en el primer Congrés Universitari Català de 1903, que comentarem més endavant.[203]

Fou a partir del 1916 que l'APEC començà a créixer de debò. Assolí la xifra de cent altes i els primers socis de les comunitats catalanes a les Amèriques feren contribucions. També començaren a arribar alguns recursos de la Mancomunitat, però sobretot un reconeixement oficial que permetia a l'APEC i l'ens dirigit per Prat de la Riba complementar-se mútuament i superar les limitacions de finançament i estructura existents. A partir de 1917 i 1918, coincidint amb un creixement generalitzat de les associacions catalanistes com el CADCI o l'Orfeó Català, l'APEC comença a viure la seva millor època, agafant embranzida amb el moment polític.[204]

L'any 1923 assolia la xifra gens menyspreable de deu mil vuit-cents socis, els quals aportaven uns diners que servien per a mantenir escoles catalanes a Barcelona, però també en localitats de tota la geografia del país. Es realitzaven conferències, es proposaven normes a seguir per a les institucions escolars i s'organitzaven cursets de llengua a un ritme cada vegada més ràpid i amb uns resultats cada vegada més reeixits. Fins el cop d'Estat militar de 1923, que aturà gairebé en sec el normal funcionament de l'entitat, l'APEC estava «en plena eufòria expansiva». Batista havia treballat en l'expansió propagandística de l'entitat, un dels fonaments del seu èxit. Tanmateix, en el millor moment es compliren els mals auguris que Rovira i Virgili havia presagiat ja el 1917. Les coses anaven bé, «mes els enemics guaiten aqueixa obra [de l'APEC] amb tan fosca mirada, que tenim por que qualsevol dia l'ataquin directament».[205]

L'esclat de la Gran Guerra i el catalanisme

«Aquells mesos ningú sabia res de res; tot era tan gegantí, tan insòlit i tan al·lucinant per a nosaltres, que qualsevol calendari resultava possible. Se'ns presentava evidentíssim que Europa s'havia encès pels quatre costats. Teníem les flames a la frontera». En aquests termes recordava Josep Maria de Sagarra, amic de Batista, els primers i confusos dies de la guerra.[206] D'ençà el començament de les hostilitats al front, l'opinió pública catalana i espanyola, que no havia vist una guerra d'abast europeu d'ençà 1871, es llançà fervorosament a seguir el desenvolupament del

[203] Duran, *Pàtria i escola*, 33-67.
[204] *Ibídem*
[205] *Ibídem*
[206] De Sagarra, *Memòries*, 777.

conflicte.[207] Si bé Espanya se'n declarava neutral i esdevingué l'únic territori de la conca mediterrània que no era arrossegat a l'arena de la contesa, la societat es polaritzà igualment entre germanòfils i aliadòfils.[208] La UC manifestà el seu suport a França el 9 de març de 1915, en una carta «als catalans de la Catalunya oriental» —referint-se a la Catalunya del Nord—, en nom del CEC, al qual, recordem, pertanyia Batista, i una vintena d'agrupacions i de casals de Barcelona i rodalies.[209]

Els anys de la guerra testimoniaren l'avenç de la cultura de masses, que acabà per consolidar-se. Els esports, com el futbol, amb el F. C. Barcelona com a cas emblemàtic, gaudien d'una gran popularitat. Les sales de cinema es multiplicaven arreu i el Paral·lel ja era l'avinguda de l'oci nocturn per excel·lència.[210] Si bé Barcelona ja duia més de mig segle, d'ençà 1860, en una «carrera de creixement» contra Madrid per la primacia urbana i era considerada la «capital econòmica d'Espanya», i també un «anti-centre» polític natural, la Gran Guerra introduí nous problemes i aguditzà les qüestions polítiques encallades d'antuvi.[211]

L'esclat de la conflagració afavorí especialment els sectors de la burgesia industrial. La necessitat d'importar matèries primeres i productes per part dels imperis en guerra i conseqüent creixement espectacular de la demanda exterior portaren als industrials a parlar d'una «època fantàstica». Per alguns la Gran Guerra portà beneficis desorbitats, una eufòria alcista que no s'aturà fins al final de la guerra, però que no anà acompanyada d'un creixement igual dels salaris.[212] En un moment d'efervescència política com aquell, en què hom seguia ben de prop la situació dels fronts i la rereguarda i els moviments diplomàtics a través dels diaris, el debat era candent. La major part dels catalans es decantà pel bàndol aliat, especialment per la França de les llibertats, llatina,

[207] Sobre el catalanisme i la Gran Guerra, vegeu: David Martínez Fiol, *El Catalanisme i la Gran Guerra. 1914-1918. Antologia* (Barcelona: La Magrana, 1988) i Eliseu Climent, *L'impacte de la Primera Guerra Mundial a Catalunya* (Catarroja-Barcelona: Ediorial Afers, 2018).
[208] Vegeu: Andreu Navarra, *Aliadòfils i germanòfils a Catalunya durant la Primera Guerra Mundial* (Centre d'Història Contemporània de Catalunya, 2016).
[209] Eugeni Cortade, *Catalunya i la gran guerra* (Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 1969), 16-17.
[210] Casassas, *La Catalunya cultural*.
[211]Ucelay-Da Cal, *Llegar a capital*.
[212] Miguel Martorell, *«Una època fantàstica»: L'economia espanyola davant de la Gran Guerra* a Diversos autors, *Flames a la frontera. Catalunya i la Gran Guerra* (Museu d'Història de Catalunya, 2018), 15-17; Francisco J. Romero, *España, 1914-1918. Entre la guerra y la revolución* (Barcelona: Crítica, 2002).

que apareixia immaculada als ingenus ulls de molts catalanistes. Molts, Batista inclòs, cregueren albirar en la victòria aliada una resolució romàntica del plet català.[213]

A mitjan febrer de 1916, Batista participà en una excursió a Perpinyà per «per la unitat espiritual llatina» quan simultàniament començava al front la Batalla de Verdum, una de les més terribles i esgarrifoses de la guerra. La delegació que es presentà a la capital dels antics comtats de Rosselló i Cerdanya estava conformada per personalitats de l'alçada de Santiago Russinyol, Àngel Guimerà, Pompeu Fabra, Frederic Rahola, Pere Corominas, Apel·les Mestres, Solé i Pla —reclutador dels voluntaris catalans—, o Folguera i Duran; part del bo i millor del catalanisme i de la societat catalana del moment. Artistes, polítics, gent de lletres, professors, periodistes… L'assistència i el parlament de l'oncle Josep Maria Roca —aleshores president de l'Ateneu Barcelonès—, ens porta a pensar que hauria estat ell, prohom del catalanisme, l'introductor del joveníssim Batista, encara desconegut, en un acte de tanta volada. El jove figurava el darrer de la notable llista de personalitats assistents.[214]

Cal remarcar que molts dels parlaments, com succeí dies més tard, en un altre acte al qual assistí Batista, tenien un rerefons clarament francòfil. Amb el suport de les autoritats franceses, sovint eren organitzats actes de propaganda com el de Perpinyà. En aquesta ocasió, la comitiva pogué contemplar els esforços a la rereguarda. El nostre protagonista assistí a una visita als ferits del front que es recuperaven, lluny de les trinxeres, en hospitals improvisats plens a vessar. Devia ser impactant, per a un jove de vint anys, visitar una Perpinyà que havia hagut d'habilitar escoles i centres culturals com a hospitals per la constant arribada de baixes. Fou potser aleshores quan començà a inflar-se, dins el cap del jove, el desig d'allistar-se a les files del bàndol francès. Fet i fet, un dels prohoms de la UC i membre de la comitiva a Perpinyà, l'entranyable i excèntric doctor Solé i Pla, dirigia el Comitè de Germanor amb els Voluntaris Catalans que lluitaven a la Gran Guerra.[215]

S'ha conservat d'aquells anys, sense data, un sobre amb el títol d'«A obrir després del meu traspàs», trobat a la propietat de Can Bot de Samalús, que conté una

[213] Esculies, *Joan Solé i Pla*, 79-145; Fernando Díaz-Plaja, *Francófilos y germanófilos. Los españoles en la guerra europea* (Barcelona: Dopesa, 1973); Joan Safont, *Per França i Anglaterra. La I Guerra Mundial i els aliadòfils catalans* (Barcelona: Acontravent, 2012).
[214] *La imponente asamblea de Perpignan* a *La Publicidad*, (16/II/1916): 3.
[215] Sobre els voluntaris catalans, vegeu: David Martínez Fiol i Joan Esculies, *12.000! Els catalans a la Primera Guerra Mundial* (Barcelona: Ara Llibres, 2014); Esculies, *Joan Solé i Pla*, 79-145.

carta sobre els desitjos del nostre protagonista per després de la seva mort i unes cartes dirigides a un amic, Francesc Plana, a la mare i al pare. En la primera carta sobre els «desitjos per després del meu traspàs», el joveníssim Batista expressa el seu afany per a que tota la seva roba sigui «donada a una persona ben pobra». Totes les seves «notes, paperetes, llibres, etc, que fan referencia a folklore, fora el meu desitj que fossen entregades al Dr. Tomàs Carreras y Artau al desti al "Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya"». La seva col·lecció en vuit volums de l'obra de Shakespeare seria obsequiada al seu amic Francisco Plana i Canudas. També figuren en aquest singular testament algunes indicacions per a Josep Maria de Casacuberta, Daniel Danés i Torras per tal que acabessin, amb les notes existents, alguns treballs d'etnografia en marxa.[216]

Tot seguit, demanà «si fos possible fer-me enterrament, que aquest sigui simplicissim», amb un cotxe fúnebre «dels més sencills» i sense convidar ni anunciar enlloc el sepeli. Desitjava que «després se'm diguessin Misses —no funerals— en parroquies rurals y pobres, sense cap mena de pompa ni ceremonia». També detalla que és desig seu l'assistència d'«un nombre ben reduit de persones, solament aquelles més íntimes de les quals se'n pogués tenir la certeça que hi van a pregar per la meva ànima y no per l'espectacle». I fineix: «No haig de repetir res mes, sino demanar a tothom que'm perdoni».[217]

A la mare, a qui l'unia un sentiment d'amor immens, li escriu: «Em temo q. aquesta noticia t'haurà causat molt de dolor, però fóra el meu desitj q. tinguessis força y valentia per domina'l, sobretot savent q. jo he fet el meu sacrifici molt content y alegre». Li demanava que cuidés als seus germans, que no es deixés vèncer pel dolor i que pregués a Déu. Al pare li escrivia: «Tingueu present per quina causa tan noble he donat la meva sanch y no oblideu may, sobretot, que aquesta ha sigut la voluntat de Deu». A més, li donava gràcies per tot el que havien fet ell i els seus familiars durant la seva vida. «Me'n vaig molt tranquil y satisfet per haver complert ab el meu deure ab Catalunya, y espero q. tots vosaltres tindreu aquesta mateixa tranquilitat y satisfacció, no oblidant q. moro per la Patria».[218]

[216] Reproduccions disponibles al Fons de Noies i Nois Escoltes (NINE) de l'ANC (ANC1-604-T-235). Si més no, hauria de ser com a mínim posterior al novembre de 1915, quan es fundà l'AEFC. Per les referències a treballs en marxa i fitxa, l'activitat de l'AEFC hauria d'estar ja en marxa en el moment de redacció de la carta.
[217] *Ibídem*.
[218] *Ibídem*.

Existeix una carta més, reservada pel seu amic Antoni Marquet. Al nostre parer, però, la més interessant de les cartes és la dedicada al que era, creiem, el seu millor amic d'aleshores, Francesc Plana. Li demanà que s'acomiadés de tots els amics i coneguts i que fes arribar totes les cartes a qui corresponia. Hi deia: «Dono la sanch per la Patria ab tota serenitat y satisfacció, ja q. aquest es el noble deure q. haig de complir. Jo no moro, q. la mort no existeix. Vaig a continuar la meva vida, començant-ne una nova etapa al Cèl, al costat de Deu, per tota una eternitat».[219]

Volia sumar-se als voluntaris catalans Josep Maria Batista i Roca, amb vint anys? Aquell mateix febrer de 1916 el doctor Solé i Pla havia creat, ben a prop seu, el Comitè de Germanor amb els Voluntaris Catalans, per ajudar els voluntaris catalans que participaven a la Gran Guerra. El doctor era membre fidel de la UC i íntim seguidor de Martí i Julià, tot i que el seu nacionalisme romàntic no combregava gaire amb el socialisme ètic que proposava el segon. El jove Batista de ben segur era al corrent de la constitució del *Comitè* i les gestions de Solé i Pla, atès que el seu oncle hi havia fet una donació de 150 francs com a membre de l'Ateneu Barcelonès l'abril d'aquell any. A més a més, algun company de militància se n'havia anat cap al front i les tertúlies del nacionalisme radical vivien embadalides pels desenvolupament del conflicte.[220] Martí i Julià, per la seva banda, ja havia advocat «per la mobilització de tots els catalans en defensa de la causa dels Aliats».[221] Va ser la carta del jove un rampell típic de joventut, covat a la masia de Samalús? O quelcom rumiat prèviament? Tant l'havia trastocat la visita als ferits del front? Què l'impedí o què el portà a fer-se enrere?[222]

El 1916 la Gran Guerra es trobava al seu apogeu —a l'estiu, els tancs irrompien a les trinxeres per primer cop— i sectors del catalanisme continuaven projectant els seus desitjos d'autonomia cap a una hipotètica victòria de França i els aliats.[223] Batista recordà, de vell, la divisió existent entre els catalans, alguns partidaris de les potències centrals i d'altres partidaris de les forces de l'Entente. Ell es decantà, com hem vist, pels segons, amb França al capdavant, els quals veia com els més «democràtics» i «més

[219] *Ibídem*.
[220] Esculies, *Joan Solé i Pla*, 79-145; David Martínez Fiol, *Els «voluntaris catalans» a la Gran Guerra (1914-1918)* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991), 62-74 i 177. Vegeu també el pròleg a càrrec d'Enric Ucelay-Da Cal. Camil Campanyà és un dels voluntaris que esmenta Fermí Rubiralta com a pertanyents als entorns de la UC a Rubiralta, *Daniel Cardona*, 55n.
[221] Enric Ucelay-Da Cal, *Wilson i no Lenin: l'esquerra catalana i l'any 1917*, *L'Avenç*, Núm.9 (X/1978): 53-58.
[222] Vegeu la carta a les notes anteriors.
[223] Cortade, *Catalunya i la gran guerra*, 3-34.

favorables als drets dels pobles». Un dels moments de més rellevància per ell i pel nacionalisme radical fou també la publicació dels 14 punts del president nord-americà Wilson i el dret a l'autodeterminació, el 1918.[224]

On es vivia amb més furor, pensant en les conseqüències i en les repercussions intel·lectuals, cultural i polítiques de la guerra era a l'Ateneu Barcelonès. Situat al carrer de la Canuda, com la UC, era habitual entre els joves de cultura fer-se'n socis de durant l'etapa universitària. A Batista, la pertinença a l'Ateneu li obria la porta a un ambient agradable d'estudi i de dissertació i a noves coneixences amb inquietuds intel·lectuals.[225] Animat pel seu oncle, que hi manava, devia fer-se'n soci al voltant dels divuit anys, però no ens estranyaria que ja s'hi hagués deixat caure abans. L'Ateneu Barcelonès era aleshores el centre de la cultura i de la intel·lectualitat catalana, també per la que s'estava encara formant. No sabem del cert quantes hores hi passà Batista, però Pla no l'esmenta entre els habituals de la penya de Borralleres, la tertúlia per antonomasia d'aquells anys. Podria ser que anés, com tants joves de la UC, amb l'altra penya, la d'Aldavert i de Guimerà, però no podem afirmar res. És també probable que el jove estudiant acudís a l'Ateneu de tant en tant, però ens aventurem a pensar que el seu lloc predilecte per passar les estones lliures era l'AEFC, a la Universitat de Barcelona. A l'Ateneu, igualment, de ben segur hi freqüentà la biblioteca. Segons Pla, aquesta era «abundant i divertidíssima, pel meu gust, pràcticament inesgotable».[226]

Easter rising. La Pasqua Irlandesa

La Pasqua del 1916 fou d'una importància cabdal per la història d'Irlanda. L'esclat de la Gran Guerra havia refredat, almenys a la superfície, les reivindicacions oficials d'autogovern. Subterràniament, però, continuava evolucionant aquest desig, estimulat adés per les noves condicions introduïdes pel conflicte bèl·lic. Malgrat la guerra havia beneficiat el benestar material de la major part dels irlandesos, un grup relativament poc

[224] Mascarell, *Entrevista*; Ucelay-Da Cal, *Wilson i no Lenin*.
[225] Soldevila, *Del llum de gas*, 185-213; Casassas, *L'Ateneu Barcelonès*, 92-103.
[226] Pla, *El Quadern Gris*, 374 i 432. Entre els habituals que esmenta Pla i que conegué Batista, hi comptem Jardí, de Sagarra i Magí Sandiumenge. Vegeu també: Andreu Navarra, *Quim Borralleras, monarca de tertúlies* a *El Nacional* (31/VII/2018) [En línia. Consultat el 17/VIII/2020. Disponible a: https://www.elnacional.cat/lallanca/ca/profunditat/quim-borralleras-monarca-tertulies_292908_102.html]. El 1915 s'havia celebrat una exposició sobre Llull a la Universitat de Barcelona amb col·laboració de l'Ateneu Barcelonès i creiem que és molt probable que Batista ja hi col·laborés d'alguna manera o, almenys, hi assistís. Calvo, *Tomàs Carreras i Artau*, 142-146. Per la tardor de 1916 consta una donació per part del jove de la seva obra d'estudi sobre Ramon Llull al fons de l'Ateneu Barcelonès. *Butlletí de l'Ateneu Barcelonès*, Núm. 08 (X-XII/1916).

nombrós de nacionalistes insatisfets es llançaren en rebel·lió oberta contra el domini britànic. Essent plenament conscients que el nombre de voluntaris per realitzar-la, no arribant ni als dos mil a Dublín, els condemnava al fracàs d'antuvi, agafaren les armes amb la idea de realitzar un *blood sacrifice*. El 24 d'abril esclataren uns combats que s'allargarien cinc dies i produirien uns quatre-cents morts i dos mil sis-cents catorze ferits. Efectivament, els nacionalistes irlandesos de Pearse i Connolly foren esclafats per les tropes britàniques. Tanmateix, la repressió, amb humiliacions públiques, deportacions i execucions, i la nefasta gestió general de la situació per part del govern de Londres capgiraren l'opinió pública al llarg del 1916, engruixint-se les files dels partidaris de la República d'Irlanda.[227]

Els esdeveniments causaren fascinació entre els separatistes catalans. El moviment abandonà progressivament els miralls cubà i filipí per adoptar-ne l'irlandès, molt més proper pel que fa a l'espai, el temps i les condicions generals. Amb l'imaginari de l'*Easter Rising*, el separatisme català assolí la seva maduresa. El moviment ja es trobava dotat d'iconografia, líders i referents propis —un xic diversos d'aquells del corrent general del catalanisme—, i d'idees i d'horitzons cada cop més nítids. La imatge d'una minoria, llançada, amb tot a perdre, contra un poder infinitament superior, deixà una marca inesborrable en una generació de nacionalistes. Com il·lustrà Colomer, «al vell arbre del catalanisme li està brotant, tímidament, lentament, la branca irlandesa».[228]

Els esdeveniments trasbalsaren el nostre protagonista, qui el juny envià un article a *La Vanguardia.* Tot i guardar-se les valoracions polítiques sobre els fets, hi demanava caritat per als irlandesos que passaven penúries:

> Una bravada de mort ha mustigat les verdes prades d'Irlanda, l'illa esmeragdina es devinguda de topaci; camperols y pescadors planyen llur miseria en la solitut de llurs cabanes; els llachs son are com els ulls d'una verge plorosa, y ja no es la música de les fades la que ressona per les montanyes, sino la *banshee*[,] aquell crit misterios que avisa les families irlandeses cuant ha de morir un de llurs membres… Germans, una gracia de caritat pe'ls pobres irlandesos!

[227] William Edward Vaughan, *A New History of Ireland. VI. Ireland Under the Union, II. 1870-1921* (Oxford: Clarendon Press, 1996), 189-239.
[228] Colomer, *La temptació*, 104-124; Rubiralta, *Daniel Cardona*, 57. Vegeu també: Rubiralta, *Els orígens de l'independentisme.*

La subscripció per a recaptar diners pels pobres d'Irlanda ens dóna una interessant informació: entre els contributaris hi ha els noms de Francesc Cambó, Josep Maria Roca, Josep Maria Bofill, Maria Rosa i Eusebi Güell, entre d'altres.[229] Els noms són de primer nivell, figures importants de l'alta societat barcelonina de l'època. Si fem cas a Víctor Castells, Batista i Roca hauria estat amic personal de Cambó durant anys. Per la posició econòmica de la família i per la notorietat de l'oncle, Josep Maria Roca, l'inquiet Batista es podia relacionar amb persones molt ben posicionades en el poder polític i econòmic de la Barcelona i la Catalunya de l'època.[230]

La primavera de 1917, el secretari de l'AEFC consta com a president de la secció d'etnografia de la revista literària *Ofrena*, l'òrgan de l'associació Nostra Parla, una entitat preocupada per la promoció de la llengua catalana i del seu prestigi.[231] Nostra Parla havia aparegut tot just l'any anterior, arran de les escomeses contra la llengua empreses per Antoni Royo Villanova i de la Real Academia de la Lengua Española, respectivament. L'associació prendria volada a mesura que la Lliga Regionalista patia la seva segona crisi d'hegemonia a Catalunya. L'integraven sobretot intel·lectuals joves, molts dels quals tindrien un paper d'especial rellevància durant les dècades següents, com ara Nicolau d'Olwer, Martí Esteve, Bofill i Mates o Aureli Capmany, entre d'altres. L'associació era pancatalanista —als primer punt dels Estatuts es manifestava l'objectiu de «l'unificació espiritual de Balears, Catalunya, Rosselló i València»— i, de mica en mica, molts dels integrants es significaren com a separatistes seguint l'estel de Macià.[232] Nostra Parla, d'altra banda, com ha explicat Rafanell, «es convertirà en garant de la veritat d'una llengua catalana independent, posseïdora d'unes fronteres segures i antigues».[233]

[229] *Para los pobres de Irlanda* a *La Vanguardia*, Any 35, Núm. 15637 (1/VI/1916) Ed. Mañana: 5.
[230] Castells. *Batista i Roca. Una vida,* 17.
[231] *Noticiari d'Ofrena* a *Ofrena* Any 2, Núm. 7 (V/1917): 4. Batista figurava a *Ofrena* com a càrrec i signava Batista i Roca. Molts dels noms que consten amb el del protagonista apareixeran anys després en d'altres organitzacions. El president honorari era Àngel Guimerà. *Ofrena,* Any 2, Núm. 6 (I/1918): 14; *El Diluvio* Any 60, Núm. 37 (6/II/1918) Ed. Mañana: 10. Vegeu: Izquierdo, *L'organització política*, 279-286.
[232] Isabel Graña, *L'Acció pancatalanista i la llengua: Nostra Parla (1916-1924)* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995), 7-44. Vegeu també: Isabel Graña, *La revista «Ofrena». 1916-1918* a Antoni Ferrando i Albert G. Hauf, *Miscel·lània Joan Fuster. Estudis de Llengua i Literatura VI* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993).
[233] August Rafanell, *La il·lusió occitana* (Barcelona, Quaderns Crema, 2006), 512-521.

Batista desenrotllà un paper creixentment important a Nostra Parla. El 1920 en fou vocal de la junta i l'any següent, presidí la Comissió de Premsa i Relacions.[234] A *Ofrena*, el portantveu de l'entitat, hi publicà un article de ressenya poètica que té interès pel seu contingut polític:

> Fa anys que parlem de renaixença, mes aquesta estava gairebé reclosa a la Catalunya estricta, car a l'aparèixer un poeta en alguna altra de les regions de la gran Nació Catalana, restava isolat, cremant solitariament l'encens sobre l'ara de la Poesia [...]. Tot això sia dit fent la valiosa excepció de Mallorca, identificada amb nosaltres de bona hora [...]. El Rosselló és estada la branca més tardana en florir. [...] No és pas tot lu lluitar contra un poble decadent o contra un tan plè de vida com França: no és pas la mateixa cosa alçar nostres clams de renovació enfront d'una cultura quasi nul·la com l'espanyola o enfront d'una tradició cultural esclatant, honra de la humanitat.[235]

En aquest article es palesa, enllà del nacionalisme radical professat, una tendència pancatalanista, en línia amb la de Nostra Parla. Aquestes idees no eren gens noves, però tot just dos anys abans, el primer de gener de 1915 a París, Alfons Maseras[236] havia publicat un opuscle que *Renaixement*, en ple context de la Gran Guerra, reproduí. S'hi desenvolupen unes tesis nacionalistes que propugnaven l'agrupació de tots els territoris històrics de parla catalana, excloent-ne el Rosselló, el qual Nostra Parla, en canvi, incloïa.[237]

Aquest fet no era fortuït. Batista i Nostra Parla no seguien la corrent dels intel·lectuals propers a la UC, els quals havien emmudit les reivindicacions del Rosselló, i i àdhuc ulteriors, referents a Occitània, en començar la guerra europea i situar-se a favor de França. Hagués estat impensable posar les esperances en la victòria francesa mentre, a la vegada, hom en reclamava el trossejament. Igualment, el silenci sobre el Rosselló i Occitània no trigà gaires anys a trencar-se.[238] La qüestió era tàctica. Batista, amant del tot o res, l'estiu del 1913, havia parlat de «la Catalunya esclava sota el jou de França i la Catalunya junyida a Espanya» i ara, quatre anys més tard, hi

[234] *Notícies* a *La Veu de Catalunya*, Any 30, Núm. 7457 (5/II/1920) Ed. Matí: 1-2; *Noves Juntes* a *La Veu de Catalunya*, Any 31, Núm. 7841 (6/V/1921) Ed. Vespre: 4; *Notícies* a *La Veu de Catalunya*, Any 31, Núm. 7926 (13/VIII/1921) Ed. Vespre: 1.
[235] Josep M. Batista i Roca, P. Francís. «*Les Hores que passenn. Perpinyà, Imp. Catalane, 1917,* a *Ofrena* Any 2, Núm. 6 (IV/1917): 19.
[236] Maseras fou familiar de Batista a través del seu cunyat Baltà. Víctor Castells, *Nacionalisme català i Guerra Civil a Catalunya (1936-1939)* (Barcelona: Rafael Dalmau, 2002), 192.
[237] Alfons Maseras, *Pancatalanisme. Tesi per a servir de fonament a una doctrina* a *Renaixement* Any 4, Núm. 216 (21/I/1915): 5-7.
[238] Rafanell, *La il·lusió occitana*, 441-530.

tornava, tot i que més suaument. En general, declaracions com aquestes, amb l'esclat de la Gran Guerra, era millor desar-les en un calaix. De moment.[239]

La crisi de 1917 i el II Congrés Universitari Català

L'estiu de 1917, Batista obtenia la llicenciatura de Dret, que havia estat cursant durant cinc anys.[240] Com hem comentat, mai no exercí com a advocat i, de fet, aleshores comptava amb el recolzament econòmic de la família, cosa que el permeté d'estudiar i dedicar-se a participar en les associacions i a formar-se sense gairebé limitacions.[241] Aquell any, la guerra europea entrava en un any decisiu. Atent al seu desenvolupament, Batista publicà l'article més extens i profund fins aleshores. L'havia escrit a principis de mes en la quietud de la masia de Samalús. Hi comentava, preocupat, les possibles conseqüències que tindria la Gran Guerra i «la crisi espiritual més forta, potser, per que ha atravessat l'Humanitat des del Renaixement i la Reforma ençà».[242]

El contingut de l'article revela les preocupacions d'un jove de vint-i-dos anys sobre les seqüeles catastròfiques que podia tenir la Gran Guerra. Batista creia veure «síntomes d'una revivalla espiritualista reaccionant contra'l materialisme d'aquests darrers temps». Seguint Miquel S. Oliver i Azorín, Batista cavil·lava aquell 1917 sobre la possibilitat que la guerra provoqui un «retorn a la simplicitat de costums i sentiments». El text deixa entreveure mostres d'un catolicisme sincer, barallat amb els signes dels temps: «el monstre de la vida moderna voltant en torbelli al nostre entorn, ens ho ha fet oblidar tot i ens ha fet tornar complexes i plenes de dureses les nostres animes». Batista esmenta igualment Tolstoi i Ruskin, carregant contra «l'avorrible maquinisme modern», tot defensant la vida contemplativa i «la bellesa que hi ha en les petites coses». Continuava:

> El maquinisme que vertiginosament s'es apoderat de l'industria ha empegueït a amos i a obrers, ha matat tot sentiment delicat en llurs ànimes i ha enfondit trágicament les diferencies entre ells; d'un costat el luxe irritant dels poderosos, de l'altre la miseria dels obrers. Els camps han sigut abandonats i les gents corren follament a rebollir-se dins el tragí desorientador de les grans poblacions, per ésser engolides per tots els vicis ciutadans. I lo que es més deplorable de tot, se'ns ha corsecat l'esperit, una corrupta crosta d'hipocresía, de falsedat, de

[239] *Visió* a *Renaixement*, Any 4, Núm. 142 (21/VIII/1913): 3.
[240] Expedient de Josep Maria Batista i Roca al Fons de l'AHUB.
[241] Castells. *Batista i Roca. Una vida*, 12-14.
[242] *El retorn a la simplicitat* a *Emporion*, Any 3, Núm. 66 (30/IX/1917): 3-5.

> materialisme, ens el té tot cobert i submergits en aquestes miseries no podem compendre les delectances d'una vida senzilla, d'una diáfana sinceritat, d'una caritat fraternal per a tots els homes. I aleshores sobrevingué I'imprevist, lo que s'esperava que mai no arrivaría. La guerra, amb son trágic seguici de runes, de foc, de dolor, de sang, se presenta a quasi tots els pobles d'Europa. Gents que duien una vida fácil i luxuriosa, se trobaren abandonats de tots, isolats en els camps de batalla havien de lluitar cara a cara amb la mort. El despertar d'aquesta gent ha d'haver estat terrible: lluny de la ciutat, de llurs falsos plaers, convencionalismes i comoditats, apartats de llurs famílies, sepultats en vida dins les trinxeres, cobricelats per la volta estrellada, esclatant les bombes a cada moment al llur costat, plenes les orelles de fragor del combat i dels gemecs de llurs companys moribonds, aquests homes han hagut de tornar en si i comprendre, aquests homes han hagut de tornar en si i comprendre que la vida era possible en mig de aquesta tráfica devastació. Ah! com deuen recordar amb un amarc somriure menyspreuador els baixos plaers i comoditats ciutadanes! Com s'han hagut d'amotllar a la vida dura i senzilla de les trinxeres![243]

El text ens resulta d'especial interès. Efectivament, del fang de les trinxeres emergiren noves idees, moviments i forces que canviaren per sempre la fesomia del vell continent. Batista endevina part dels ideals que mouran, sobretot durant els anys vint, l'anomenada Revolució Conservadora.[244] També aquell 1917 fou especial més al sud, lluny dels fronts i dels cadàvers. A Espanya, l'edifici polític de la Restauració començava a esquerdar-se visiblement, després de més de quatre dècades de funcionament. La campanya per la Mancomunitat de 1911-1913 havia afeblit el sistema parlamentari, amb els liberals desintegrats en diversos partits. Tal com recordà Rossend Llates a *30 anys de vida catalana*, «els Governs de Madrid trampejaven les situacions difícils amb les habituals suspensions de les Garanties Constitucionals, que arribaven a ser la normalitat». Del 1902 fins el 1923 Espanya havia tingut més d'una vintena de governs.[245]

La qüestió marroquina, encallada, i la colònia convertida en un pou sense fons en el qual desapareixien homes i recursos, avivaren les tensions dins les rengles de l'exèrcit, especialment per les promocions, que semblaven monopolitzar els militars dits «africanistes». Durant el 1916, els militars descontents començaren a reunir-se i formar

[243] *El retorn a la simplicitat* a *Emporion*, Any 3, Núm. 66 (30/IX/1917): 3-5.
[244] Es tracta d'una temàtica àmpliament estudiada en la seva manifestació a Alemanya, però encara poc estudiada en el seu aspecte global. Vegeu, a tall d'exemple: Armin Mohler, *La rivoluzione conservatrice in Germania 1918-1932* (Itàlia: La Roccia di Erec, 1990); Ernst Nolte, *La rivoluzione conservatrice nella Germania della Repubblica di Weimar* (Itàlia: Rubbettino, 2009). Els llibres de Payne, Paxton i Griffin en parlen de passada. Vegeu: Stanley G. Payne, *Fascism. A History 1914-1945* (Estats Units: Universitat de Wisconsin, 1996); Roger Griffin, *Fascism* (Gran Bretanya: Oxford University Press, 1995); Robert Paxton, *The Anatomy of Fascism* (Regne Unit: Penguin Books, 2005).
[245] Llates, *30 anys*, 10.

Juntes de Defensa, abundants especialment entre els soldats d'artilleria, dotats d'un fort *esprit de corps*. Aquestes Juntes foren aprovades legalment el juny de 1917 per un Govern sense possibilitat d'oposar-s'hi, essent com era, crònicament incapaç de controlar la política sense el suport dels uniformats.[246]

Per primera vegada, també les organitzacions obreres i sindicals, amb l'aliança revolucionària entre la Unión General de Trabajadores (UGT) i la Confederación Nacional del Trabajo (CNT), tenien prou força per alterar la política estatal. Amb aquestes qüestions damunt la taula, afegides a un clima social de ressentiment creixent, causat per l'augment dels preus i l'estancament dels salaris, la cruïlla del 1917 apareixia crítica.[247] Com ha explicat Jordi Casassas, els efectes de la Gran Guerra havien significat «una ruptura en diferents plans. El més evident és d'ordre polític i estratègic».[248]

La Lliga havia capitalitzat d'ençà el principi de la guerra la reivindicació per l'establiment d'una zona neutral de comerç a Barcelona. La subseqüent resposta negativa del govern liberal, sumada a l'augment del gravamen a les exportacions, s'interpretà en molts sectors de la societat com un atac al conjunt del país. La Lliga, amb la Mancomunitat com a port, realitzà aleshores un viratge en clau intervencionista, un *amago* d'assaltar Madrid per la política, resumit en el manifest, publicat també en castellà, *Per Catalunya i l'Espanya Gran.* En un moment d'incertesa en el marc de la Gran Guerra, propiciat pel derrocament, el 2 de març, de la monarquia tsarista i l'entrada en guerra dels nord-americans, el 6 d'abril, el juliol de 1917 Cambó apostà fort per reformar a fons la totalitat d'un règim que s'albirava ja en franca crisi.[249]

El líder lligaire, comptant amb un poder complet al partit per malaltia del president de la Mancomunitat, Prat de la Riba —qui moriria aquell primer d'agost—, es llançà a la convocatòria d'una reunió de diputats i senadors de Catalunya. De l'Assemblea de Parlamentaris del 5 de juliol de 1917, hom passà a convocar a tots els membres de les cambres espanyols per a formar-ne una de *tots* els parlamentaris a nivell espanyol, exemple evident de la vocació intervencionista del moviment. El 19 de juliol,

[246] Ucelay-Da Cal, *Spain's "Crisis of 1917"*; David Martínez Fiol i Joan Esculies, *L'Assemblea de Parlamentaris de 1917 i la Catalunya rebel* (Centre d'Història Contemporània de Catalunya, 2017), 41-51. Vegeu: David Martínez Fiol i Joan Esculies, *1917. El año en que España pudo cambiar* (Sevilla: Editorial Renacimiento, 2018).
[247] *Ibídem*.
[248] Jordi Casassas, *La radicalització del catalanisme, L'Avenç*, Núm. 69 (III/1984): 56-61.
[249] Martínez Fiol i Esculies, *L'Assemblea de Parlamentaris*; Ucelay-Da Cal, *Spain's "Crisis of 1917"*.

dues setmanes més tard, hom reunia finalment els diputats en solemne sessió al Palau del Parc de la Ciutadella, prenent la decisió d'erigir-se com a govern provisional, fins i tot reclamant unes corts constituents i noves eleccions. Foren formades també comissions per a revisar la legislació obsoleta i enllestir la redacció d'una de nova.[250]

A peu de carrer es respirava un ambient enrarit, d'imminent revolució. Solé i Pla i Francesc Macià, el segon en transició ideològica cap a postulats separatistes i socialment revolucionaris, havien estat organitzant una conspiració insurreccional. Es reclutaren joves al CEC i s'hi aconseguí que «el jovent de sang bullible» s'hi sumés, «amb entrenament previ per la ciutat i la muntanya i amb metges» com el propi Solé i Pla i Soler i Damians. També es comptava amb els nois de la UC i Solé i Pla anotà que a les reunions a la Ciutat Vella «hi eren tots els qui devien ser-hi, del primer a l'últim». Hi era també Josep Maria Batista i Roca, de vint-i-tres anys, excursionista del CEC i membre de la UC? Probablement no ho sabrem mai. El cas és que, el dia de la segona assemblea, 19 de juliol, l'operació s'avortà per les circumstàncies generals de l'àmplia conxorxa capitanejada per Cambó, qui no havia aconseguit el suport dels militars ni de les forces reformistes monàrquiques. A desgrat dels nacionalistes radicals, que esperaven prestos i armats, el *via crucis* de 1917 no comportà el col·lapse del règim de la Restauració.[251]

Cal remarcar que la reivindicació catalanista no era l'únic puntal del moviment. L'Espanya de la tardor del 1917 vivia una triple crisi: política, militar i econòmicosocial. La Gran Guerra havia fet encarir progressivament els preus, mentre els salaris romanien estancats. El malestar social esclatava en un sistema de la Restauració que ja venia tocat pel *Desastre* del 1898. Ràpidament, el 7 d'agost el govern conservador d'Eduardo Dato introduïa la censura prèvia a la premsa. La informació escassejava. Després que els sindicats obers declaressin la vaga general, estesa a partir d'una vaga de ferroviaris valencians de la UGT, el govern introduïa —sis dies més tard— l'Estat de Guerra.[252]

Tanmateix i no obstant focus d'agitació importants a Astúries, Madrid i Barcelona, la vaga, que havia agafat uns viaranys que disgustaven Cambó, fracassà.

[250] Ucelay-Da Cal, *Spain's "Crisis of 1917"*.
[251] Esculies, *Joan Solé i Pla*, 117-127.
[252] Ucelay-Da Cal, *Spain's "Crisis of 1917"*; Miquel Coll i Alentorn, *Història* (Barcelona: Curial-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992), 272-274; Llates, *30 anys*, 15; Izquierdo, *L'organització política*, 186-187; Esculies, *Joan Solé i Pla*, 126; Ametlla, *Memòries polítiques. 1890-1917*, 383-384.

Aquella seria la darrera aliança entre la Lliga i els moviments republicans o regeneracionistes espanyols per transformar l'Estat espanyol de Catalunya estant. Amb la descoordinació entre els conspiradors i la ràpida reacció de l'exèrcit, tot acabà en un foc d'encenalls. Hom parlà d'una «Setmana Còmica», en contraposició a la Setmana Tràgica de vuit anys abans. El balanç: una setantena de morts, cent-cinquanta ferits i mil detinguts.[253]

El fracàs de la vaga no va posar punt i final al cicle revolucionari iniciat per les forces obreres i republicanes espanyoles, sinó tot el contrari. Per la seva banda, Cambó continuà pressionant, mentre traslladava les assemblees de parlamentaris cap a Madrid. El fracàs del moviment de transformació del règim culminà amb l'entrada del líder de la Lliga en un govern de concentració a finals d'octubre de 1917, el qual posava punt i final a l'intent més rellevant de transformació del règim polític espanyol de les darreres dècades. La impossibilitat de reformar l'Estat sense fer trontollar o fins i tot caure la monarquia va fer desistir el polític català.[254] La fallida revolució del 17 era àdhuc la primera temptativa de revolució obrera d'abast espanyol, i tingué repercussions entre els militars, els quals començarien a prendre posicions creixentment autoritàries.[255]

La jugada política de Cambó, però, no fou ben rebuda en els sectors nacionalistes, que havien dipositat les seves esperances d'autonomia en el moviment. En aquest context de decepció de la tardor posterior, el 7 de novembre de 1917 Batista signava, com a president de la molt nacionalista Associació Catalana d'Estudiants, un manifest titulat «Els estudiants nacionalistes al Poble de Catalunya» contra el paper de la Lliga a la crisi. En el manifest, els estudiants demanaven l'Autonomia pel Catalunya i denunciaven «opressió de que l'Estat espanyol el fa víctima», referint-se al «poble català». Com explica l'historiador Albert Balcells:

> Amb la Lliga al Govern es trencava aquell front reformista que feia tres mesos havia fet trontollar el règim. [...] Les Juntes Militars, l'Assemblea de Parlamentaris i la vaga general s'havien succeït sense sumar-se i s'havien

[253] *Ibídem*.
[254] Martínez Fiol i Esculies, *L'Assemblea de Parlamentaris*, 133-159; Albert Balcells, *El projecte d'autonomia de la Mancomunitat de Catalunya del 1919 i el seu context històric* (Barcelona: Parlament de Catalunya, 2010), 17-25.
[255] Martínez Fiol i Esculies, *1917*, 191-249; Ucelay-Da Cal, *Spain's "Crisis of 1917"*; Eduardo González Calleja, *La España de Primo de Rivera. La modernización autoritaria. 1923-1930* (Madrid: Alianza Editorial, 2005), 17-74.

> neutralitzat en comptes de reforçar-se. El règim s'havia salvat, però no es va refer durant els sis anys posteriors.[256]

La revolució havia fracassat aquell estiu, però els estudiants estaven disposats a traslladar als ambients universitaris l'empenta del moviment.[257] Un mes després, apareixia a *La Veu de Catalunya* un manifest reivindicatiu que convocava a prendre el relleu del I Congrés Universitari Català, el qual s'havia celebrat el 1903 amb unes metes similars; modernitzar, catalanitzar i donar autonomia a la universitat.[258] Batista signava el manifest com a president de l'Associació Catalana d'Estudiants, mentre continuava també la seva tasca a l'AEFC i les seves recerques sobre cultura, etnografia i folklore.[259]

El 17 de març havia de celebrar-se finalment el II Congrés Universitari Català amb Batista i Roca com a delegat de la Facultat de Filosofia i Lletres i president de la comissió organitzadora. L'autoritat militar, tanmateix, retirà el permís tot just una hora després d'haver-lo concedit. Per si fos poc, l'article que n'anunciava la suspensió al diari el trobem censurat pels uniformats, que n'esborraren paràgrafs sencers.[260] El rector de la Universitat, Valentí Carulla, estava en contra del Congrés i foren seves les pressions per suspendre'l. Aprofità moments de vagues i la vigència de l'estat d'excepció a tal propòsit. Finalment i gràcies a PiSunyer, es van recollir signatures entre els professors per a tirar-lo endavant.[261]

El congrés es pogué convocar dues setmanes més tard, quan amainaren els aldarulls. El 7 d'abril, amb l'òpera *Tannhäuser* de fons, els estudiants i professors celebraren la sessió inaugural. El discurs que Batista hi pronuncià feia referència a les transformacions del capteniment dels estudiants causades per la Gran Guerra. Moments després i entre grans ovacions, el jove fou escollit vicepresident de la mesa del

[256] Balcells, *El projecte d'autonomia*, 17-25.
[257] *Els estudiants nacionalistes al Poble de Catalunya* a *El Diluvio,* Any 59, Núm. 305 (8/XI/1917): 2. Batista havia realitzat a l'ACE algunes tasques de propaganda. Mascarell, *Entrevista*; Ramon Bori, Joan Cortada i Xavier Pujadas, *Autonomia Universitària i Autonomia Nacional: el catalanisme en el Segon Congrés Universitari Català* a *Història de la Universitat de Barcelona. I Simposium 1988* (Universitat de Barcelona, 1990).
[258] *Als estudiants de la Universitat de Barcelona* a *La Veu de Catalunya*, Any 27, Núm. 6667 (1/XII/1917) Ed. Matí: 5. Apareix també a *El Diluvio*, Any 59, Núm. 358 (31/XII/1917) Ed. Mañana: 9. Vegeu: Miquel Puig, *Els congressos universitaris catalans* (Barcelona: Undarius, 1977).
[259] Mascarell, *Entrevista*..
[260] *La suspensió del II Congrés Universitari Català* a *La Veu de Catalunya*, Any 28, Núm. 6772 (20/III/1918) Ed Matí: 3.
[261] Mascarell, *Entrevista*.

congrés.[262] Ideològicament, segons Batista, hi estaven representats estudiants «de tots colors», que volien posar la universitat catalana al nivell de les homòlogues estrangeres de prestigi. Els ajudaren i encoratjaren sobretot August Pi-Sunyer, Pere Bosch Gimpera i Tomàs Carreras i Artau, però en general foren forces els catedràtics favorables a la convocatòria dels estudiants, prova de l'esperit catalanista del professorat d'aleshores.[263]

La finalitat del congrés era catalanitzar la universitat i reformar-la per resoldre tots aquells problemes que s'arrossegaven del 1903 ençà, quan se celebrà el I Congrés Universitari, i més enllà encara. Val a dir, però, que en cap cas tenia com a objectiu la constitució d'una universitat paral·lela. Els efectes que, segons els propis organitzadors del Congrés, tindria pel país la competició entre una universitat baluard de l'Estat espanyol i una d'autonòmica sense recursos hauria estat òbviament negativa.[264]

Després d'una setmana de conferències, trobades i reunions, el 14 d'abril Batista llegí el discurs de clausura del Congrés al paranimf de la universitat.[265] El II Congrés Universitari Català fou tot un èxit. Com relatà el propi Batista:

> Catedràtics, alumnes i personalitats extra universitàries però ben significades dins la cultura catalana, prengueren part en les discussions aportant-hi tothom son major saber. D'una manera especial cal fer notar el seny i la serietat que els estudiants posaven en els debats, redimint-nos així de les errors cròniques que en altre època de l'any hem sofert fins ara. I sobretot voldríem assenyalar a tothom l'exemple edificant de la sessió de la Secció de Filosofia i Lletres, en la qual gent de tota procedència i significació, amb una serietat i una ponderació admirable, col·laboraven a millorar els punts sotmesos a deliberació —una vegada més s'afirmà que la Facultat de Filosofia —juntament amb la de Ciències— ha d'ésser l'ànima de la Universitat futura, car no hi pot haver reforma que no vagi precedida per la veu dels intel·lectuals.[266]

El Congrés havia cercat «l'autonomia de la Universitat, és a dir el govern de la Universitat per si sola, per si mateixa, sense ingerències estranyes» i les seves

[262] *El II Congrés Universitari Català* a *La Veu de Catalunya* (8/IV/1918): 2; *La Publicidad* (9/IV/1918): 3; *II Congreso Universitario Catalán* a *El Diluvio*, Any 60, Núm. 98 (8/IV/1918): 7; *II Congreso Universitario Catalán* a *La Vanguardia* Any 37, Núm. 16.308 (8/IV/1918): 9.
[263] Mascarell, *Entrevista*.
[264] Bori, Cortada i Pujadas, *Autonomia Universitària*.
[265] *Segon Congrés Universitari Català* a *La Veu de Catalunya*, Any 28, Núm. 6797 (15/IV/1918): 7; *II Congreso Universitario Catalán* a *La Vanguardia* Any 37, Núm. 16.312 (8/IV/1918): 4.
[266] *Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, Any 2, Núm. 5 (V/1918); *L'autonomia universitària* a *La Veu de Catalunya*, Any 29, Núm. 7284 (31/VII/1919) Ed. Matí: 6.

implicacions i activitat es perllongarien encara anys.[267] Al maig, la junta permanent del Congrés, Batista inclòs, s'adreçà a la Mancomunitat de Catalunya per trametre les conclusions de les sessions tingudes, sol·licitant fons i autonomia per a la universitat catalana.[268]

Del Congrés, el nostre protagonista se n'endugué records que conservà en la memòria al llarg de tota la seva vida, com ara l'emoció amb què fou escoltat el parlament de Francesc Layret sobre l'essència catalana. «Havíem de desenvolupar la cultura catalana, no amb el desig de singularitzar-nos, sinó amb l'ambició de portar la nostra contribució al progrés de la cultura humana». El públic estava entusiasmat quan es clogué l'acte final i tothom es posà dempeus entonant *Els Segador*s. Les conclusions del Congrés foren aplicades, anys més tard, en la formació de la Universitat Autònoma durant la II República, mentre que el Projecte d'Estatut d'Autonomia de la Universitat Catalana fou assumit el 27 de gener de 1919 per la junta permanent del Congrés.[269] Pel maig de 1918, Batista feia balanç de la situació a la universitat en un article publicat a la revista de *Nostra Parla*:

> Un moviment nacionalista és un moviment normalitzador, ja que tendeix a que totes les manifestacions tornin a llur estat natural i ordinari en harmonia amb sa pròpia manera d'esser, harmonia que és la llei suprema de tota vida. [...] El nacionalisme és una nobilíssima protesta contra l'anormalitat. [...] El principi essencial de les teories nacionalistes és que totes les manifestacions de l'activitat d'un poble sien regides per les mateixes lleis de la naturalesa d'aquest poble i no les de cap altre. [...calia] tenir una Universitat catalana.[270]

Els mesos següents, Batista continuà estudiant, centrat també en les activitats dins l'AEFC.[271] El setembre de 1918, però, trobem un interessant article seu a la revista *Som…!* Dos anys abans el nacionalisme radical havia vist clausurar per problemes econòmics i interns la revista adherida a la UC, *Renaixement*, on Batista havia publicat els seus primers articles. Cardona havia desaparegut, probablement per desavinences, dels llocs de direcció del consell de redacció del setmanari. Potser, com comenta Fermí Rubiralta, per dubtes respecte a l'orientació que havia de seguir l'entitat, arrossegant

[267] *Íbídem*.
[268] *La Junta Permanent del Congrés Universitari Català* a *La Veu de Catalunya* Any 28, Núm. 6841 (29/V/1918): 10.
[269] Mascarell, *Entrevista*.
[270] *Catalanitat de la Universitat* a *Revista Nostra Parla*, Núm. 1 (V/1918): 8-11. L'hem extret del Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T21).
[271] Vegeu les notes i l'apartat relacionats amb l'AEFC.

aquell debat que Martí i Julià havia perdut l'estiu de 1916.[272] Aparegué aleshores *La Nació*, tot i que tingué una vida curta. Poc després, sortí al carrer *Som…!*, la qual tampoc no s'assentà. La brevetat de les publicacions ens demostra una transformació en marxa de l'espai separatista, adés ja consolidat i en plena maduresa, a punt de cristal·litzar orgànicament en un partit propi, com veurem després.[273]

Cardona maldava aleshores per mantenir el que romania dempeus de la vella UC —després de la dimissió i posterior traspàs de Martí i Julià— per crear un nou Centre Nacionalista Català. Malgrat no acabà de quallar, era una mostra de l'eufòria que es començava a viure les darreres setmanes de la Gran Guerra i palesava, com hem dit, que sonaven ja els darrers compassos de l'etapa pre-política del separatisme.[274] Cardona llançà aleshores aquesta nova publicació, *Som…! Periòdic Nacionalista Radical adherit a la "Unió Catalanista"* i al segon número Batista hi criticà durament la Lliga, acusant-la de ser un partit netament espanyol. Sorprenentment, encara escrivia en català pre-normatiu, potser influït pel seu oncle Josep Maria Roca, qui estava perennement barallat amb l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) de Fabra per diverses qüestions com la substitució de la *y* per la *i* en el català normatiu. Fos com fos, la publicació de Cardona, en un context canviant, no tingué continuïtat més enllà d'un colla de números.[275]

La Gran Guerra estava acabant, però la situació d'inestabilitat a Espanya continuava i se succeïen governs de curta durada. La Lliga prosseguia la seva estratègia intervencionista que tan poc agradava als sectors més radicals del nacionalisme català. Cambó fou ministre de Foment d'ençà març de 1918 i fins el novembre. «Políticament i patrioticament un hom no ha lograt may saber del cert si la Lliga es un partit regionalista espanyol, nacionalista català o imperialista ibèric». Batista al·ludí també al principi de les nacionalitats del president americà Wilson, de «serena paraula». Acusà la Lliga de ser «l'orgue polític dels industrials catalans» i afegí que «En Cambó certament no representa el nostre nacionalisme, però sí es el defensor de nostra industria». Batista

[272] Rubiralta, *Daniel Cardona*, 49-54; Rubiralta, *Historia del independentismo*, 52.
[273] Si fem cas a Ucelay-Da Cal, el separatisme viuria aleshores el seu darrer any pre-polític, de gestació abans de néixer orgànicament. Vegeu: Ucelay-Da Cal, *Breve historia*.
[274] Rubiralta, *Historia del independentismo*, 58-64.
[275] Probablement continuà defensant el català pre-normatiu fins la mort. Vegeu: Joseph Maria Roca, *Johan I y les supersticions* a *Boletín de la Real Academia de las Buenas Letras de Barcelona*, Any 21, Núm. 72 (VII-IX/1921); Joseph Maria Roca, *Notes històriques* a *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, Vol. 11, Núm. 84 (1924), 432-7; Joseph Maria Roca, *De l'Academia* a *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, Vol. 14, Núm. 103 (1930), 110; Saltor, *Dos metges*; Josep M. Mas i Solench, *Frederic Clasclar i Sanou: entre l'ortodòxia i la política* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005), 78-79.

es mostrà molt decebut també amb la resposta catalana als fets, la qual considerà poc ferma. Finalitzava l'article amb un record de l'11 de setembre de 1714 i una sentència sobre la crisi del moment: «Tu'l sabs bé prou, català, que ab ta passivitat n'ets còmpliç».[276]

El pas de 1918 al 1919 a Catalunya es presentava de nou molt convuls. La conjuntura d'aquell hivern era especialment transcendental, amb un mapa europeu completament redefinit pel final de les hostilitats al front. La cartografia d'Europa s'havia mantingut estable durant d'ençà el Congrés de Viena de 1815, però la Gran Guerra capgirà aquesta tendència en fer caure gran part de les monarquies i imperis europeus. Exceptuant les revolucions de 1820, 1830 i 1848, que havien portat canvis *dins* els països, els conflictes entre estats europeus havien estat comptats i no havien redefinit el mapa del vell continent. Les excepcions havien estat els conflictes bèl·lics de la unificació italiana i alemanya, esdevingudes cinquanta anys abans, en la finestra entre 1859 i 1871. Així, el 1919 testimoniava terratrèmols de magnitud, però no només pel que feia a les fronteres.[277]

Si bé la guerra finalitzava a les trinxeres, la violència planava ara com un fantasma sobre les ciutats, sacsejades per una elevadíssima conflictivitat social. L'armistici i els subseqüents tractats de pau trigaren encara anys en pacificar Europa. Els combats prosseguien. La violència mutava la seva naturalesa, però continuava. Al nord d'Itàlia, l'agitació obrera amenaçava amb una revolució mentre s'ocupaven fàbriques i propietats rurals —els mesos del *Biennio Rosso*. Al Berlín de l'Alemanya derrotada, el gener de 1919 esclatà la Revolta Espartaquista i, a l'antiga Rússia dels tsars, blancs i rojos —a més de negres (anarquistes), verds (camperols), islamistes i diverses nacionalitats— s'enfrontaven en una cruenta guerra civil.[278] A Barcelona, existia entre certs sectors un gran temor a una revolució que seguís el model soviètic, quan era ben viu el record de la revolució fallida del 1917 i també la del 1909. A casa dels Batista, per exemple, comentaven amb franc temor les notícies que arribaven sobre

[276] *La "Lliga", partit espanyol* a *Som…!*, Any 1, Núm. 2 (IX/1918): 3.
[277] Evans, *The Pursuit*, 572-621.
[278] Kershaw, *To hell and back*, capítols 3-4; Stanley G. Payne, *Civil war in Europe, 1905-1949* (Regne Unit: Cambridge University Press, 2011), capítol 3; Julián Casanova, *Europa contra Europa. 1914-1945* (Barcelona: Crítica, 2011).

els bolxevics. Hom patia per la possibilitat que esclatés al país una revolució similar aquells mesos.[279]

Mentrestant, aliè als esdeveniments europeus, l'exèrcit espanyol engolia recursos i homes al Marroc, en una situació llargament enquistada.[280] Les paraules del victoriós president nord-americà Woodrow Wilson sobre l'autodeterminació encenien els ànims dels nacionalismes europeus en el que semblava una nova «primavera dels pobles», com les del segle XIX. La Gran Guerra havia encès tots els nacionalismes del vell continent i, a Barcelona, l'establiment d'aquells 14 punts com a objectius bèl·lics dels aliats i l'entrada en guerra dels Estats Units d'Amèrica havien causat especial fervor entre els catalanistes. Si el curs de la guerra havia desenganyat molts dels aliadòfils, especialment els qui admiraven França o el Regne Unit, Wilson oferia un nou model cap al qual projectar les esperances.[281] No debades, el mapa europeu s'estava redibuixant i Txecoslovàquia, Polònia i els països bàltics havien obtingut les seves respectives independències. Al desembre, s'afegia a la complexa equació el resultat de les eleccions irlandeses, amb la gran victòria dels nacionalistes del *Sinn Féin*, que desafiaren el poder britànic.[282]

La Lliga es radicalitzà en un sentit nacionalista i insistí en les demandes d'autonomia, àmpliament recolzades per la societat catalana del moment. Mentrestant, com hem avançat, els separatistes culminaren la seva maduració i l'estadi pre-polític, amb la creació, el febrer de 1919, de la Federació Democràtica Nacionalista (FDN), aspirant a reunir-hi «tots els elements demòcrates nacionalistes i republicans de Catalunya». Tal com explicà Isidre Molas, la fundació del nou partit, el primer del separatisme, s'explicava per dues dinàmiques: «el procés de radicalització operat dins el catalanisme a finals de la segona dècada del segle, sorgit a partir de l'existència de sectors descontents de la moderació de la Lliga Regionalista» i, d'altra banda, «la manca d'un partit esquerrà capaç de canalitzar-lo, en especial després del fracàs de la UFNR i de l'escassa incidència dins el nacionalisme del Partit Republicà Català».[283]

[279] Renart ho explica al dietari del 23/I/1919 a Renart, *1918-1920*, 82.
[280] L'exèrcit consumia el 35 per cent del pressupost de l'Estat. González Calleja, *La España de Primo*, 17-74.
[281] Ucelay-Da Cal, *Wilson i no Lenin.*
[282] Kershaw, *To hell and back*, capítols 3-4; Termes, *De la Revolució*, 273-310; Ferrer i Pont, *Nosaltres sols*, 162-168; González Calleja, *La España de Primo*, 34-37; Payne, *Civil War in Europe*, capítol 3.
[283] Molas. *Federació Democràtica Nacionalista*; Casassas, *La radicalització*.

La FDN era allò que Martí i Julià havia volgut fer amb la UC i el mateix Macià i les dinàmiques heretades no li ho havien permès: un partit que combinava lluita nacionalista i qüestió social.[284] Hom podria resumir-ho, seguint Colomer, de la següent manera: «Martí i Julià, la sembra. Macià, la collita».[285] Si bé la UC havia estat marcadament apolítica, la FDN volgué participar a les eleccions i fracassà. De sempre, els separatistes havien rebutjat la participació electoral —heretant els plantejaments del federalisme «intrasigent» decimonònic[286]— per considerar-la una entrada en un sistema de compravenda de voluntats, de corrupció i de transigència ideològica, de la qual la Lliga n'era l'exemple a combatre. La derrota electoral confirmava la marginalitat i la incipiència del moviment, encara mal conegut pel gruix de la societat. Nogensmenys, la situació general era de ràpida transformació i el règim de la Restauració esgotava els seus darrers anys d'existència.[287]

D'aleshores data un text del qual se'n conserva una còpia a l'Arxiu Nacional de Catalunya. El text de l'*Acoplament Reivindicacionista*, segons Víctor Castells, fou escrit, entre d'altres, per Josep Maria Batista i Roca, de vint-i-tres anys. El podríem definir com un manifest del nacionalisme radical del moment, ultracatalanista —en el sentit que va enllà de les reivindicacions del catalanisme—, en el qual s'escomet contra els partits polítics. La línia ideològica pertany clarament al capteniment nacionalista dels joves de la UC i s'hi fan referències al nou ordre europeu després de la Gran Guerra. Algunes referències obreristes ens duen a situar el text en la transició entre la UC i la FDN, forçosament al primer trimestre de 1919, sense que tinguem constància de cap relació directa del jove amb la nova formació del separatisme. Si bé Josep Maria Batista compartia les idees del nacionalisme radical i es movia en llurs ambients i cercles, no consta que estigués a primera línia en aquest moment de màxima efervescència política per la Campanya per l'Autonomia catalana.[288]

[284] Molas. *Federació Democràtica Nacionalista*.
[285] Colomer, *Unió Catalanista*, capítol VIII.
[286] El propi Martí i Julià, tan venerat i escoltat pels joves nacionalistes de la UC de principis del nou-cents, relata explícitament en un article la enorme influència que tingué Almirall sobre el seu capteniment polític. També explica com l'impressionà conèixer en persona el cap pensant del catalanisme polític durant la dècada de 1880, quan ell era tan sols un jove militant. Vegeu: Colomer, *Domènec Martí i Julià*, 15-18.
[287] Termes, *De la Revolució*, 199-202; Colomer, *La temptació*, 42-45; Ucelay-Da Cal, *The Shadow*.
[288] *Poble de Catalunya* al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T21).

La Campanya per l'Autonomia i la finalització els estudis universitaris

Amb l'entrada al govern de García Prieto per part de la Lliga la tardor de 1917, semblava que aquesta havia demostrat que el catalanisme no era separatista. Cambó esperava que aquella demostració calmés els recels per part del govern central i hom obtingués més traspassos —cosa que no passà— per a la jove Mancomunitat. La crisi política que encetà l'estiu del 1917 continuà oberta fins les eleccions del 18 de febrer de 1918. Com cap de les forces dinàstiques hi obtingué prou representació per a governar en solitari, hom tragué Antoni Maura de l'ostracisme per a constituir un govern de concentració en què Cambó figurà com a ministre de Foment. Quan la Gran Guerra acabà, el novembre de 1918, el govern en bloc havia presentat la dimissió, tal com s'havia acordat. Mentre Macià proclamava el primer discurs obertament separatista al Congrés dels Diputats i intensificava la propaganda a Barcelona, la Lliga veia el moment idoni per emprendre una campanya per l'Autonomia. El partit regionalista, com ha explicat Balcells, «tractava d'aconseguir l'autonomia catalana sense un canvi de règim i sense que calgués una reforma constitucional».[289]

Batista havia deixat d'escriure a *Renaixement* a finals de 1914 i, a partir del novembre de 1915, començà les activitats, com hem vist, a l'AEFC. El jove estava centrat en quefers acadèmics i estudiantils i abandonà, temporalment, la militància política.[290] En aquells mesos, la militància a la UC ja no devia mostrar l'atractiu per a ell que tenia abans de la Gran Guerra. Després de la trista sortida i traspàs de Martí i Julià, a l'entitat s'havien succeït les presidències d'Antoni Colomer i d'Amadeu Peig, sense que cap dels dos estigués disposat a mantenir el càrrec. Finalment, el relleu l'havia pres el veterà doctor Solé i Pla, organitzador i animador del Comitè de Germanor amb els Voluntaris Catalans, qui heretà una institució que era ja poca cosa més que unes sigles i un vell ideal.[291] Els interessos de Batista aquell final del 1918, eren doncs, uns altres, si bé continuava preocupat i pendent dels esdeveniments polítics,

[289] Balcells, *El projecte d'autonomia*, 17-39; Izquierdo, *L'organització política*, 291-299.
[290] Notem reaccions similars, per exemple durant el període 1919-1923, quan Batista més se centrà en les activitats de l'AEFC. Tot plegat succeïa després del fracàs de la Campanya per l'Autonomia de 1919. Vegeu la part final del present capítol.
[291] Esculies, *Joan Solé i Pla*, 114-145; Izquierdo, *L'organització política*, 273.

com sempre, als quals s'afegia adés la conflictivitat social creixent —la CNT havia triplicat els seus membres en mig any— i l'epidèmia de grip «espanyola».[292]

Aquesta continuava causant estralls i del febrer de 1918 a l'abril de 1920 infectà una tercera part de la població del món —uns cinc-cents milions de mil cinc-cents—, matant entre cinquanta i seixanta milions de persones. És fins i tot probable que Batista la passés, i més encara que veiés morir alguna persona propera.[293] Pla recordà l'epidèmia, que provocà el tancament de la Universitat en més d'una ocasió:

> Aquests dies han mort mossèn Clascar i el poeta Joaquim Folguera. I tanta gent! Les esqueles són nombrosíssimes. Fa venir pell de gallina. La gent diu que la infecció microbiana ataca sobretot els organismes forts i de complexió molt robusta. Però, llavors, com s'explica la mort de Joaquim Folguera?[294]

Trobem a Batista a la *Pension Dorée* de Madrid a principis del 1919. Allà s'hi estava obligat, treballant per doctorar-se, com era norma aleshores, en les carreres que havia cursat a la Universitat de Barcelona. Al juny es llicencià finalment en Filosofia i Lletres, els estudis que havia començat set anys abans. Les notes del jove a Dret havien estat variades, obtenint de mitjana notables.[295] Durant la seva estada a la capital espanyola, al *Congreso* es debatia la qüestió de l'autonomia a Catalunya, arrossegada durant les dues dècades precedents. Batista escrivia a la seva germana:

> Es ben probable q[ue] [e]l Govern d'En Romanones caigui aquesta tarde mateix. Pero'l més important es saber qui pujarà. Y després, que passarà? Cal estar preparat per tot [...] La gent d'aqui y les coses d'aqui son de tal manera q. tot cau a sobre al poc temps de conviure ab ells. Y dic malament conviure, perq[uè]

[292] Vegeu: Laura Spinney, *Pale Rider: The Spanish Flu of 1918 and How It Changed the World* (Nova York: Public Affairs, 2017); Balcells, *El projecte d'autonomia*, 17-25.
[293] Spinney, *Pale Rider*.
[294] Pla, *El Quadern Gris*, 415.
[295] Expedient de Josep Maria Batista i Roca al Fons de l'AHUB; Renart, *Diari 1918-1920*, 182-201. De Filosofia i Lletres no s'han conservat les notes. Pel que fa a Dret, observem: *Elementos del Derecho natural*: *aprobado*: *Instituciones del Derecho romano: notable*; *Economía política: notable; Historia general del Derecho español (Prácticas): aprobado; Instituciones de Derecho canónico: notable; Derecho político español comparado con el extranjero: notable; Derecho civil español, común y local (primer curso): notable; Derecho administrativo: aprobado; Hacienda pública: sobresaliente; Derecho penal (Prácticas): sobresaliente; Derecho civil español, común y foral (segundo curso): sobresaliente; Derecho civil, completo:* no hi ha nota; *Procedimientos judiciales: sin examen; Derecho internacional público: notable; Derecho mercantil de Espana y de las principales naciones de Europa y América: aprobado; Práctica forense: suepenso* (i després, *aprobado)* i *Derecho internacional privado*: *notable.*

> l'enllaç íntim y normal de relacions q. això suposa no es possible. Els catalans q. aqui som no fem més q. viure juxtaposats als madrilenys.[296]

A Madrid no s'hi trobava bé, la vida se li feia monòtona i hi residia el temps just i necessari, entre anades i vingudes a l'*Ateneo Científico Literario y Artístico*, on estudiava. Tampoc no li agradaven els costums ni la manera de ser dels castellans, que criticava. «Fa rodar el cap com un mal somni, el pensar els anys y segles q. Espanya porta de decadencia cayent a tomballons dins d'aquest abim, al fons del qual no s'hi acab d'arrivar may».[297]

El novembre de 1918, amb el lliurament de les Bases per l'Autonomia, marc referencial de les demandes, hom havia reclamat per Catalunya un règim d'autogovern que la convertiria, virtualment, en un Estat sobirà dins un marc espanyol. «Semblava que la tàctica moderada i possibilista de la Lliga havia donat pas a un gir radical i rupturista». Durant tres mesos, del setembre ençà, hom convocà grans manifestacions i d'altres de menors i diàries, acabades en càrregues policials i batusses als carrers de Barcelona i d'altres ciutats catalanes, com Tarragona.[298] En aquests mesos es feu palesa també la participació, a les manifestacions prohibides per les autoritats, de joves nacionalistes radicals, els quals es passejaven per la Rambla lluint llaços guarnits amb la senyera a la solapa. Els llaços provocaven les reaccions dels espanyolistes. Es tractava d'un canvi generacional en tota regla.[299]

Acabada la feina o les classes, molts joves assistien a les concentracions, i els seus càntics fatxendes atiaven enfrontaments violents amb la policia, grupuscles espanyolistes o elements militars, els quals acabaven dissolent les manifestacions a cop de sabre o de revòlver. Com explica Ucelay-Da Cal, «*it became prized sport among young nationalists to try to tear the uniform or break the sword of a military man*».[300] També es produïren incidents més enllà de les manifestacions, en actes que no hi tenien res a veure, com ara en una reunió anual de cansaladers al Teatre Novetats,

---

[296] *Carta a Na Conxita Batista y Roca* (Madrid, 28/I/1919) conservada al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T29).

[297] *Correspondència diversa (1918-1978)*. Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T29). També per Renart, *1918-1920*, 159, sabem que demanà informació pel doctorat a la seva germana sobre el quadre *Tornant del tros* de Joan Llimona.

[298] Balcells, *El projecte d'autonomia*, 17-39 i 50-64.

[299] Enric Ucelay-Da Cal, *Joventut i nacionalisme radical català (1910-1987) a* Ucelay-Da Cal, *La joventut a Catalunya, 1*, 182-193; Ucelay-Da Cal, *La joventut a Catalunya, II*, 99-125; Termes, *De la Revolució*, 308-310 Ucelay-Da Cal, *Breve historia*, 82-91; Casassas, *La radicalització*.

[300] Ens sembla que el fragment té una musicalitat especial, de manera que el deixem en l'anglès original. Ucelay-Da Cal, *The strategies of separation*, 98.

interrompuda a trets per una vuitantena d'espanyolistes. Els xocs entre la molt nacionalista Liga Patriótica,[301] especialment minoritària, però protegida per les autoritats, i els catalanistes de tota tendència, foren el pa de cada dia durant setmanes. Es tractava d'un salt qualitatiu, d'un tipus de violència sense precedents influïda pel context de la postguerra. Xavier Casals ha vist en la Liga Patriótica el primer feixisme espanyol.[302] La Rambla, «principal teatre de l'agitació catalanista», fou escenari de gran part dels esdeveniments. A finals de gener, per exemple, grups de requetès carlins que lluïen llaços amb senyeres s'enfrontaren, a «*tiro limpio*», amb altres requetès que en duien amb la *rojigualda*. Al llarg de totes les manifestacions es produïren tres morts, molts ferits i unes desenes de detinguts.[303]

El 17 de gener de 1919 foren suspeses les garanties constitucionals a la província de Barcelona, i la mesura seria present, amb alternances entre aplicacions més indulgents i més extremes, durant els tres anys següents.[304] La conflictivitat del món del treball tampoc s'havia esmorteït i s'agreujava, afegint-se a la greu situació causada per les demandes del catalanisme. Mentre la progressió de la Campanya Pro-Autonomia al Congrés dels Diputats encallava contra l'immobilisme del govern, el febrer de 1919 començava també la famosa i finalment exitosa vaga de La Canadenca.[305] La confluència de tants esdeveniments, concentrats a Catalunya, aturà de nou el funcionament normal del règim de la Restauració, que ja venia molt tocat dels anys anteriors. Les sessions al Congrés se suspengueren i el projecte d'Autonomia s'estancà.[306]

La preocupació per les conseqüències de la vaga general, que s'allargà dies i paralitzà efectivament Barcelona, féu desaparèixer d'escena les reivindicacions autonomistes l'abril de 1919. La Lliga, com a capdavantera del catalanisme, preferí defensar els interessos de la burgesia i abandonar la campanya que havia emprès per evitar mals majors. Fins i tot el propi Cambó es carregà un fusell a l'esquena i participà en les formacions del Sometent, preparat per si calia aturar una altra revolució com la de

[301] Vegeu: Xavier Casals, *Auge y declive del "partido militar" de Barcelona (1898-1936)*, *Iberic@l, Revue d'études ibériques et ibéro-américaines*, Universitat de la Sorbona, Núm. 4, (Tardor 2013): 163-180.
[302] *Ibídem*; Enric Ucelay-Da Cal, *Entre el ejemplo italiano y el irlandés: la escisión generalizada de los nacionalismos hispanos. 1919-1922*, *Ayer*, Núm. 63 (2006): 75-118
[303] Ucelay-Da Cal, *The strategies of separation*, 97-100; Balcells, *El projecte d'autonomia*, 50-64 i 105-119.
[304] Balcells, *El projecte d'autonomia*, 105-119.
[305] Ferran Aisa, *La Vaga de la Canadenca. La conquesta de les vuit hores* (Barcelona: Edicions de 1984, 2019).
[306] Ucelay-Da Cal, *The strategies of separation*, 100-110; Balcells, *El projecte d'autonomia*, 127-129.

1909 o una revolució com l'espartaquista, esdevinguda unes quantes setmanes abans. A despit de tot, com ha comentat Albert Balcells, «la vaga de La Canadenca no interrompé ni frustrà la campanya autonomista, que agonitzava en un carreró sense sortida, [sinó que] simplement hi posà un punt final».[307]

Batista testimonià els fets a cavall entre Madrid i Barcelona. Considerava que el moviment havia «fracassat» i escrivia al seu amic Cardona: «La tàctica hauria de consistir en emprendre una campanya violenta, mantenint l'entusiasme del poble i dirigint-la tant contra els espanyols com contra els capdavanters de la Lliga. En una paraula, seguir l'exemple d'Irlanda».[308] A més dels problemes interns de Catalunya, els esdeveniments havien posat al descobert les mancances del separatisme català del moment, la seva feblesa organitzativa i la seva dependència del gruix del catalanisme.[309] Finalment, la vaga aconseguí la implantació legal de la jornada de vuit hores, però començaren els pitjors anys del pistolerisme, els xocs brutals entre la patronal i els sindicats de treballadors.[310] La guerra social dels anys següents, en el context de crisi de la postguerra, s'endugué més de quatre-centes vides en centenars d'atemptats.[311]

Recordà Moisès Broggi a les seves *Memòries d'un Cirurgià* una conversa que tingueren ell, el seu pare i Batista durant aquells mesos intensos. El pare, Antoni Broggi, que era de capteniment lligaire i moderat, explicà al nostre protagonista que els destins de Catalunya estaven units als d'Espanya:

> Recordo que el jove Batista li contestava que, si bé era veritat que la nostra sort anava talment lligada, el que calia era tallar amarres i procurar salvar-nos nosaltres, i que si teníem l'ideal de fer del nostre un país modern, culte i progressiu, aquest ideal no podia assolir-se sense conservar la nostra personalitat com a poble i sense obtenir la independència nacional.

Broggi pare respongué que ell defensava el diàleg i, si no n'hi hagués, només restaria el camí de les armes. Batista no s'ho pensà dues vegades i respongué:

---

[307] Balcells, *El projecte d'autonomia*, 131; González Calleja, *La España de Primo*, 17-74.
[308] Carta de JMBR a Daniel Cardona (7/II/1919). Disponible als Documents de la Unió Catalanista dins del fons del Comitè de Germanor amb els Voluntaris Catalans de l'ANC.
[309] Rubiralta, *Historia del independentismo*, 65.
[310] Ucelay-Da Cal, *The strategies of separation*, 100-110; Balcells, *El projecte d'autonomia*, 131-138.
[311] González Calleja, *La España de Primo*, 17-74. Vegeu: Albert Balcells, *El pistolerisme. Barcelona (1917-1923)* (Barcelona: Pòrtic, 2019).

> Això és cert, però sempre es pot presentar una circumstància especialment favorable, tal com se li va presentar a Portugal en el segle XVII i, per fort i segur que sigui un estat, sempre li és summament enutjós pensar que no pot fiar-se d'una part del seu territori, en cas de trobar-se un moment crític, que és quan més es necessita la unitat de tothom.

Segons Broggi, en aquestes qüestions el jove Batista, de vint-i-quatre anys, «sempre tenia una resposta preparada».[312]

El 1919 havia començat especialment turbulent en les qüestions polítiques, com hem vist. Tanmateix, entre el doctorat a Madrid i les decepcions que li generava el fracàs de la Campanya per l'Autonomia, Batista optà per continuar centrat en quefers acadèmics, tot plegat a despit de l'encesa lletra enviada al seu amic Cardona. Concentrat en les recerques a l'AEFC, el jove llicenciat publicà en format de llibre tots els estudis que hi havien realitzat el curs 1915-1916. Es tractava del segon volum d'*Estudis i Materials* —el primer havia estat publicat el 1916— el qual incloïa el seu estudi, sobre els fenòmens atmosfèrics i el folklore. Si el primer volum comptava amb cent vint pàgines, el segon volum assolí les dues-centes setanta. Malgrat fou el darrer que es publicà, el seu gruix palesa una intensificació dels estudis i les recerques. En la coordinació i l'elaboració de cada compilació dels materials publicada, era sempre el jove Batista qui portava la batuta. Prova d'això és que, quan marxà un temps del país, els materials deixaren de publicar-se.[313]

Les activitats de l'arxiu, que havien començat el 1915 i continuaven sense interrupció, giraven en aquell moment entorn de dotze qüestionaris monogràfics elaborats pels diversos col·laboradors de l'entitat. Aquests qüestionaris eren enviats arreu de Catalunya per tal que els col·laboradors externs els omplissin amb dades sobre les particularitats culturals de cada indret. Per a fer-ho, s'emprà en part la xarxa formada per l'elaboració del Diccionari General de la Llengua Catalana.[314]

Un exemple d'aquest interessant qüestionari és el número 8, que tracta de *Les Jornades de la vida: Infància, adolescència i joventut*, formulat per Batista i Roca amb

[312] Moisès Broggi, *Memòries d'un cirurgià* (Barcelona, Labutxaca, 2011), 70-72.
[313] *La sistematització dels estudis folklòrics* a *La Veu de Catalunya*, Any 29, Núm. 7717 (18/I/1919) Ed. Vespre: 5; Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya [Tomàs Carreras i Artau i J. M. Batista i Roca], *Estudis i materials. Núm. 1. Curs de 1915-1916* (Barcelona: 1916); Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya [Tomàs Carreras i Artau i J. M. Batista i Roca], *Estudis i materials. Núm. 2. Curs de 1916-1917* (Barcelona: 1918).
[314] Joan J. Pujadas, *Breu esbós de la vida i obra de Josep Maria Batista i Roca, amb motiu de la seva mort* (Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia, 1/1980, 99-111); Núria Delétra-Carreras i Patxot, *Rafael Patxot i Jubert. Una vida de tramuntana* (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2016).

Telesforo de Aranzadi —qui guanyaria la càtedra d'Antropologia el 1920— i Tomàs Carreras i Artau, el president de l'Arxiu. Al llarg qüestionari s'hi demanaven informacions com ara si existia a l'indret enquestat cap amulet per tal que les dones donessin més llet a l'hora de la lactància. També s'hi demanava quines cançons de bressol es cantaven, quines dites, creences o pràctiques tenien referides als anys de més tendra edat i d'altres preguntes relacionades amb el folklore de les edats més tendres de la vida.[315] El qüestionari és útil com a exemple, perquè si bé era de l'AEFC, l'excursió en qüestió la finançava el mecenes Rafael Patxot, amb l'objectiu de crear un Cançoner Popular de Catalunya.[316]

Mentre Barcelona romania aturada per la vaga de La Canadenca, unes instal·lacions que proporcionaven fins a un setanta per cent de l'energia elèctrica que es consumia a tota Catalunya, Batista continuava, com hem vist, entre Barcelona i Madrid.[317] Els records de Bosch Gimpera del 1911, ajuden a il·lustrar la vida de doctorat que portà Batista a Madrid, encara que, com hem vist, s'hi estigué a desgrat:

> Era el vell Madrid anterior a l'obertura de la Gran Via [... quan Batista arribà, s'havia realitzat només una part de les obres]. Tot convergia a la Puerta del Sol. Anar als Bulevares, al barri de Salamanca i no diguem al Museu d'Història Natural, al final de la Castellana i prop de l'Hipòdrom, era gairebé una excursió. Hom es movia sobretot des de la Universitat i el Palau Reial fins a la Cibeles i al Museu del Prado [...]. Per fer certes visites, hom es vestia de "levita" i "barret de copa" [...] Els vespres anàvem a llegir a l'Ateneu i hi continuàvem "descobrint" llibres, entre ells els de religions primitives i d'etnografia [...].[318]

De cara al maig, tornava a Barcelona per assistir, «pulcre i enlairat», a la celebració dels Jocs Florals, en companyia de Guimerà, Narcís Oller, Matheu i el seu oncle, Josep Maria Roca.[319]

El juny, acabada per fi la llicenciatura de Filosofia i Lletres i, doctorat a Madrid, com manava la llei, el nostre protagonista partí de la capital de l'Estat, de nou comissionat per l'AEFC, per emprendre un viatge d'exploració per les Castelles i Lleó. L'acompanyà en el viatge l'artista Joaquim Renart, portant amb ell dietaris i quaderns

[315] *Arxiu d'Etnografia i Folk-lore de Catalunya* a *Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana* Any 3, Núm. 2 (II/1919), 28-32. Una llista dels qüestionaris publicats fins aleshores apareix a *Els Llibres* a *La Revista. Quaderns de Publicació Quinzenal*, Any 5, Núm. 81 (1/II/1919).
[316] Albert Manent, *En un replà del meu temps. Retrats d'escriptors i polítics* (Barcelona: Proa, 1999), 78-79.
[317] Balcells, *El projecte d'autonomia*, 131-138;
[318] Bosch Gimpera, *Memòries*, 41-49.
[319] Renart, *1918-1920*, 160

de dibuix. Renart, nascut el 1879, era amic de la família i exercí alguna mena de tutela educativa sobre els fills del matrimoni Batista i Roca.[320] Durant el viatge, el jove graduat traginà una càmera Kodak amb un carret de cent fotografies. Al llarg de dues setmanes visitaren Madrid, Toledo, Salamanca, Àvila, Peñaranda i El Escorial. A Batista el fascinaren els paisatges i les indumentàries dels autòctons i gaudí molt de l'experiència. El dia 29 de juny tornaven a ser a Barcelona.[321]

Europa, 1919. Oxford, Berlín i Barcelona

Amb les obligacions universitàries ja finalitzades i tota la llibertat per començar una nova etapa, Batista es decidí a continuar aquella visita que l'esclat de la Gran Guerra havia interromput. A finals de setembre de 1919, tornà de nou cap a Anglaterra per cursar estudis d'antropologia, inexistents a Espanya, a l'Exeter College d'Oxford pel curs 1919-1920.[322] Escollia aquest curs en línia amb els interessos acadèmics que l'havien mogut els darrers anys i, segons explicà, perquè el pla d'estudis li agradava.[323] Sembla ser que, tot i constar com a matriculat el 25 d'octubre de 1919 els arxius d'Oxford no contenen cap més informació sobre la seva estada.[324] Sabem, però, que, de camí cap a la universitat, Batista s'aturà a Perpinyà per tal d'assistir a l'homenatge que hom dedicà al mariscal Joffre, i hi veié «un gran avenç per la catalanisació del Rosselló comparat ab l'altre vegada q. hi vaig ésser-hi ara fa 4 anys».[325]

Tanmateix, sabem del cert que hi era —tingué algun contratemps amb les autoritats espanyoles a l'hora de sortir del país i s'aturà a Perpinyà— i també que hi

[320] Aquesta és la impressió que ens ha donat la lectura dels seus dietaris.
[321] Renart, *1918-1920*, 82 i 182-201.
[322] Carta de JMBR al Dr. R. R. Marett d'Oxford (4-IX-1919). Fons Víctor Castells de l'ANC al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T29). L'experiència de Soldevila a Anglaterra també resulta interessant. Ferran Soldevila, *Hores angleses* (Barcelona: Adesiara, 2011).
[323] Carta de JMBR a Molly O'Brien (26-IX-1919). Fons Víctor Castells de l'ANC al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T29).
[324] Vàrem demanar informació a l'arxiu de la Oxford University i ens varen respondre el 7/X/2019: «he matriculated on 25 October 1919 at Exeter College. However the register gives no other information on him or any exams or degrees conferred. This implies that although he was admitted to the university, he neither took any exams or received a degree while he was here». Batista parlaria en ocasions d'un *Diploma en Antropologia*, del qual no té constància cap dels arxius de la Universitat d'Oxford. Ens resulta estrany aquest fet, però no creiem que Batista i Roca se l'inventés; més endavant seria professor de la London School of Economics i de Cambridge i el seu currículum inclou aquesta formació. Si no fos certa, seria fàcilment comprovable.
[325] Carta de JMBR a Josep M. De Casacuberta (Exeter College, 2/XI/1919). Fons Víctor Castells de l'ANC.

estudià, assistint a les classes i coneixent els professors.[326] Fins i tot, arribà a donar conferències al Anthropological Club d'Oxford.[327] El desembre de 1919 publicà al *Butlletí de l'Ateneu Barcelonès* un article de tres pàgines descrivint la vida general al campus i especialment el procés cerimonial de matriculació:

> El caràcter medieval, que ja ha desaparescut de les Universitats d'altres països qu'eren els fogars de la ciencia durant l'Edat Mitjana, ací ha sigut preservat y continua ple de vigor per més que'ns trobèm al segle XX. [...] Però la matriculació a la Universitat d'Oxford té un altre sentit; per ella'l Vis-Canceller admet el nou estudiant al gremi de la Universitat; no té, donchs, rès d'estrany que revesteixi tots els caràcters d'una solemne ceremonia.[328]

El jove barceloní havia d'allotjar-se en una habitació de lloguer i no pas a la residència de l'Exeter College, atès que aquest es trobava al complet.[329] Batista, malgrat no ho recullin els arxius, passà examens a Oxford. En una carta a Carreras i Artau del juny de 1920, se'l percep atrafegat:

> No tinc més temps ara q. per escriure-li breument y dir-li q. passats ja 'ls examens he obtingut el Diploma en Antropologia. Decididament marxo cap a Alemanya a principis del més entrant, desseguida q. hagi visitat algun altre museu etnogràfic a. hi ha a Anglaterra. Penso estar m'hi fins a finals d'any […].[330]

Podria ben ser que, en un moment en el qual les relacions entre les universitats no estaven tan regularitzades com en l'actualitat i en haver acabat els estudis a Berlín, Batista no comptés com a examinat a Oxford.[331] Hi ha cartes, conservades a l'Arxiu Nacional de Catalunya i al Fons Documental de l'AEFC, en què el jove parla amb detall de les classes i dels professors, les coneixences dels quals, en alguns casos, duraren molt de temps.[332]

---

[326] Vegeu: Epistolari de Josep Maria Batista i Roca a Tomàs Carreras i Artau. Fons documental AEFC, IMF, CSIC. Hi ha nombroses cartes, algunes de les quals anirem citant, que ho palesen sense cap dubte. Les referències als professors, als mètodes i les dates són prova factual que Batista i Roca estudià a Oxford.

[327] Carta de JMBR a TCA (Oxford, 8/VI/1920). Fons documental AEFC, IMF, CSIC.

[328] Joseph Mª Batista i Roca, *De la matriculació a la Universitat d'Oxford* a *Butlletí de l'Ateneu Barcelonès*, Any 4, Núm. 20-21 (X/1919-III/1920): 177-179.

[329] Lluís Calvo, *Viaje de formación de un etnólogo catalán, 1919-1920, Anthropologica: Revista de etnopsicología y etnopsiquiatría*, Núm. 2 (1987): 103-111.

[330] Carta de JMBR a TCA (Oxford, 20/VI/1920). Fons documental AEFC, IMF, CSIC.

[331] Podria ser que es perdessin dades, que Batista i Roca cursés assignatures sense acabar fent els exàmens. La complexitat del moment històric i el fet de cursar estudis a Oxford i a Berlín potser hi tingueren a veure, com veurem més endavant.

[332] Calvo, *Viaje de formación*.

Fos com fos, l'Anglaterra que visitava la tardor del 1919 no era la mateixa que havia trobat l'estiu del 1914. La Gran Guerra, havia esberlat la «pau» europea pels britànics, la qual, amb molts matisos, s'havia perllongat d'ençà 1815. Com escrigué l'historiador David Thomson, «*el prefix favorit dels anys vint, tant en la política anglesa com en els afers internacionals, era "re-". La gent volia recuperació i restauració, un "retorn a la normalitat", tal com de la pau amb Alemanya en volien reparacions i retribucions pels crims de guerra*».[333]

Un milió de soldats britànics havien mort durant els quatre anys de conflicte, sense comptar els qui tornaven permanentment marcats, psicològicament o física, per l'experiència del front. Val a dir que la població civil havia patit poc, més enllà de les morts per la grip espanyola. El deute de l'Imperi s'havia incrementat enormement i la inflació era important, però la destrucció material no era, ni de lluny, la que havia patit l'Europa continental, on es concentrà gran part del teatre d'operacions. Els problemes a Irlanda, a tot l'imperi i la conflictivitat social, com arreu d'Occident, feien impossible el retorn a una situació com la d'abans de 1914, una època ja idealitzada per les circumstàncies de la guerra.[334]

És en aquest context que Batista arribà a Anglaterra en la seva segona visita. Tingué l'oportunitat de presenciar algun dels debats que organitzava l'Oxford Union Debating Society, d'especial rellevància a l'acadèmia i la vida política britànica. Comprovà com aleshores, la Universitat d'Oxford era «atapeïda d'estudiants que tornaven a llurs estudis acabat de prendre part a la guerra que els havia interromput». El fascinaren especialment els intensos però respectuosos debats entre estudiants de diversos capteniments polítics, joves que argumentaven sobre les qüestions candents del moment, especialment la irlandesa, encesa més que mai després dels esdeveniments de la Pasqua de 1916 i l'arrasi electoral del Sinn Féin el desembre anterior.[335] De fet, Batista pogué visitar sobre el terreny l'illa d'Irlanda, i ho veié amb els seus propis ulls:

> Actualment la majoria de la gent són sinnfeiners; els moderats són menys i estan tots retirats de l'actuació pública. Els sinnfeiners i els obreristes de caràcter extrem formen tots junts la Fraternitat Republicana. [...] Ara com ara el

[333] Traduït de l'anglès per l'autor. David Thomson, *England in the Twentieth Century* (Londres: Penguin Books, 1991), 16.
[334] Percivale Taylor, *English History 1914-1945*, 120-141; David Thomson, *England in the Twentieth Century* (Londres: Penguin Books, 1991), 15-35.
[335] *Debats* a *La Publicitat*, Any 50, Núm. 16.828 (29/II/1928): 1; Duran, *Palestra*, 141.

> terrorisme regna a Irlanda. Els policies, agents del Govern o persones q. hi són afectes, són senzillament assassinats a ple dia en llocs cèntric i ab la major gosadia. [...] Dissabte un centenar de quartels de policia de tot arreu d'Irlanda foren assaltats i cremats.[336]

També el sorprengué l'actitud dels anglesos envers els tractats de pau que hom començava a signar i implementar. A Batista el colpí especialment veure homes mutilats, tot just retornats dels combats, demanant que s'alleugerís la severitat del Tractat de Versalles, el qual posava els termes de la victòria sobre Alemanya.[337] La impressió que li causà visitar Oxford de bell nou fou notòria:

> Si un capvespre un hom s'encepega a trobar algun vell doctor en Divinitats, ab sa llarga toga negra vorejada de blanca pell d'ermini, el birret de forma extraordinaria, passant per alguns dels estrets carrerons sobre'ls quals s'alcen les altes torratxes dels Colegis cobertes d'eura, mentres toquen les campanes de la *Tom Tower de Christ Church*, la impressió es tan forta que arriba a fer dubtar del moment en que's viu.[338]

Mentre residia a Oxford, Batista continuava comissionat per l'AEFC. Prengué bona nota del desenvolupament de les investigacions etnogràfiques a Anglaterra i les explicà un cop retornat Barcelona.[339] A la universitat anglesa, un dels seus professors fou Robert Ranulph Marett, exponent de l'Escola evolucionària d'antropologia cultural.[340] Probablement, fou també aleshores que va fer coneixença amb Arnold J. Toynbee, l'eminent historiador britànic, de qui s'amarà de les idees referents a la naturalesa cíclica de la història i de les nacions i civilitzacions com a subjectes històrics.[341] Com hem avançat, també visità Dublín, i dels coneixements i l'experiència en sorgirien sengles articles.[342]

El jove estudiant explicà a Carreras i Artau que havia fet coneixences dins de Cambridge i del Museu Arqueològic i el Fitzmaurice Museum. Conegué el doctor Haddon, qui fou molt amable i atent, però no aconseguí convèncer Batista amb el seu

---

[336] Carta de JMBR a Josep M. de Casacuberta (Dublin, 6/IV/1920). Fons Víctor Castells de l'ANC.
[337] Renart, *1918-1920*, 355.
[338] Joseph Mª Batista i Roca, *De la matriculació a la Universitat d'Oxford* a *Butlletí de l'Ateneu Barcelonès*, Any 4, Núm. 20-21 (X/1919-III/1920): 177-179.
[339] *Universitat Catalana* a *Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, Any 4, Núm. 2 (II/1920): 27-28.
[340] Bosch Gimpera, *Memòries*, 306.
[341] Enric Jardí, *Batista i Roca, hores angleses* a *Serra d'Or*, Núm. 229 (X/1978). L'afirmació sobre la influència de Toynbee és nostra i la demostrarem al llarg de l'estudi. Si més no, com a mínim Batista publicaria *La Desintegració d'Espanya. Les idees de Toynbee* (Barcelona: El Llamp, 1983).
[342] Renart, *1918-1920*, 355.

mètode de recerca. En les cartes següents, Batista exposà els mètodes de cada escola i les seves diferències. En la llarguíssima lletra següent, comentà:

> Com a programa màxim y ideal, hauria de fer-se l'estudi de la cultura popular del Mediterrà occidental. Vaig quedar molt sorprés de veure q. el Dr. Haddon coincidia ab aquesta idea y em recomenava fer a Barcelona un gran Museu de la Cultura Mediterrànea. Realment no hi pot haver imperialisme més bell q. aquest q. per a l'estudi de la cultura mediterrànea, mare de totes les altres, fos necessari anar a Barcelona![343]

Com hem anat veient en referir-nos a la Campanya per l'Autonomia, el Sinn Féin havia guanyat folgadament les eleccions del desembre de 1918. Els separatistes procediren a proclamar ràpidament la independència d'Irlanda, tot establint una continuïtat amb la proclamació de la Pasqua del 1916. De la victòria electoral ençà, hom havia provat, de manera no violenta, d'anar apartant i ignorant tota autoritat britànica a l'illa. Una vella societat secreta, la Irish Republican Brotherhood, rebutjà aquesta via pacífica i el gener de 1919 s'organitzaren els vells Irish Volunteers d'abans de la guerra, adés sota el nom més agosarat d'Irish Republican Army (IRA). Els membres de l'IRA emprengueren el combat sense esperar cap autorització per part del Dáil Éireann, el parlament irlandès, aprofitant el finançament de la diàspora nacional i l'abundància d'armes i municions en circulació a l'Europa de la postguerra.[344] Batista fou testimoni, visitant també Cambridge, del desenvolupament dels esdeveniments.[345]

Incapaç de vèncer grups que colpien furtivament per després tornar a la vida civil com si res hagués passat, emprant tàctiques de guerrilla, els britànics introduïren la primavera de 1920 tropes irregulars, de caire paramilitar. Els anomenats *Black and Tans* sembraren el terror, però l'autoritat britànica ja no podia ser restablerta, ni tan sols amb puny de ferro. Batista arribà a Dublín en aquells moments, quan l'autoritat britànica ja havia col·lapsat a la major part d'Irlanda. Aquest conflicte amb els britànics acabà el juliol de 1921 amb un balanç de prop de dos mil morts. Començà després una altra guerra civil, aquesta entre irlandesos, que s'allargà fins el 1923, entre partidaris del

[343] Carta de JMBR a TCA (Oxford, Exeter College, 8/I/1919). Fons documental AEFC, IMF, CSIC.
[344] Vaughan, *A New History of Ireland*, 240-259; Percivale Taylor, *English History 1914-1945*, 153-161.
[345] Carta de JMBR a TCA (23/XII/1919). Fons documental AEFC, IMF, CSIC.

tractat que establia l'Estat Lliure d'Irlanda, domini de la Commonwealth, i els partidaris de la independència completa.[346]

Dels dies a Dublín, se'n conserva una carta escrita al seu estimat padrí, Josep Maria Roca. Batista comenta el seu goig per poder «realisar una cosa de tant temps desitjada com l'anar a Irlanda» precisament en un «moment ben interessant, car poques vegades com ara la tensió entre aquest pahís i Anglaterra ha arrivat a un punt tant extremat». Però a la lletra, Batista mostrava un canvi de parer:

> Avans de sortir d'Anglaterra, no haig d'amagar q. les meves simpaties eren a favor dels Sinn Feiners [...]. Pero em vaig convencent de les poques probabilitats d'èxit q. té aquest admirable forcejar contra l'impossible i de l'esterilitat d'aquests nobles sacrificis. Hi ha quelcom fatal q. obliga a Irlanda a seguir un camí tràgic pera la seva historia.[347]

En tots uns altres termes s'havia expressat el 7 d'abril de l'any anterior, recordem, en la lletra enviada a Cardona durant la vaga de la Canadenca i l'abrupta finalització de la campanya per l'autonomia.[348] En termes similars es pronuncià Batista en una altra carta, aquesta enviada al seu mestre Tomàs Carreras i Artau:

> L'anada a Irlanda, tal com suposava, resultà molt interessant. Es un cas admirable el d'aquest poble, idealista fins a devenir fantàstic, ab un esperit de sacrifici incomparable, y ab un patriotisme, una fè en els destins de llur terra y una confiansa en sí mateixos, única. Pero hi ha dues coses q. fan molta pena, la una q. una causa tan noble l'hagin maculada ab el crim. Els nacionalistes moderats, q. no son pocs encar q. en minoria, es un dels arguments a q. més força donen en contra del Sinn Fein, el q. aquesta tàctica porta a una desmoralisació de la joventut. L'altra cosa q. fa també molta pena es el considerar q. tot això es malgastar energies y sacrificis, sense q. d'això pugui esperar-se'n cap resultat. Irlanda es una petita cosa per oposar-se al gran Imperi Britànic, y aquest no's deixarà intimidar per lo q. passi a Irlanda. Ni aquesta tàctica de guerriles ni una revolució oberta, tenen cap probabilitat d'èxit. Hi ha gent q. espera molt de N. Amèrica —pero manca veure si la simpatia q. els americans mostren per Irlanda es purament propaganda per a les el.leccions presidencials vinents o si estan decidits a portar-la més enllà. En tot cas ara com ara, es segur q. no la portaran pas fins a l'únic extrem q. realment podria esser efectiu

[346] Vaughan, *A New History of Ireland*, 240-259; Percivale Taylor, *English History 1914-1945*, 153-161. Vegeu també: David Leeson, *The Black and Tans: British Police and Auxiliaries in the Irish War of Independence, 1920-1921*, (Oxford: Oxford University Press, 2011); Charles Townshend, *The Republic: The Fight for Irish Independence 1918-1923*, (Londres: Penguin Books, 2013).

[347] Víctor Castells, *Tres lletres de J. M. Batista i Roca* (Serra d'Or, VII-VIII/1990) amb còpia a *Correspondència diversa (1918-1978)* a Fons Víctor Castells de l'ANC al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T29).

[348] Castells. *Batista i Roca. Una vida*, 17.

> pera que N. America logrés l'independencia de la República Irlandesa y q. fora la guerra ab Anglaterra.[349]

La carta també incloïa uns interessants comentaris sobre el panorama a Catalunya en aquells moments, de la distància estant. Eugeni d'Ors, fins aleshores «oracle» del noucentisme i definidor dels seus conceptes, no havia acceptat el paper més aviat secundari, al qual el volien relegar la major part dels intel·lectuals del moviment en el panorama de la postguerra. La seva «defenestració» es consumà a l'Assemblea de la Mancomunitat dels dies 13, 14 i 15 de gener de 1920. Durant les setmanes següents, va ser apartat de la *Veu de Catalunya* i de les institucions.[350] A Batista li arribaven les notícies:

> Les noves dels trasbalsos en l'administració de la cultura catalana son extraordinaries y recomfortants. L'esfonzada de l'Ors sembla tan completa com sa esvahida orgullosa omnipotencia. Lo q.'m repugna es veure are ocupats en perseguir-lo aquests mateixos homes q. fa mitj any l'adulaven y s'arrastraven cobarts sota la seva férula sense gozar protestar dels torts q. veyen. Cap d'ells havia tingut la valentia d'oposar-hi y parlar clar, com havia fet V. y la gent de la nostra colla. —A moro muerto gran lanzada![351]

Comentaris de la política al país a part, la visita a l'illa d'Irlanda l'havia fet canviar d'opinió respecte a la tàctica revolucionària. Aquest fet n'és un d'àmplia importància. Si abans expressava, com la majoria dels separatistes o nacionalistes radicals, una admiració envers els illencs, aquesta s'havia esvaït en solament un any.[352] Val a dir, però, que Batista errà en el seu pessimista pronòstic; Irlanda assoliria l'Estat els anys següents, tot i que com a resultat d'una guerra civil i mantenint-se encara com a *dominion* de l'Imperi Britànic. Finalment, el 1937 aconseguiria la independència completa, a excepció del sis comtats del nord que romandrien britànics.[353]

De l'Imperi Britànic victoriós i la Irlanda convulsa, Batista emprengué el camí que l'havia de portar de tornada al continent. A mitjan juliol era a Brusel·les, visitant el

[349] Carta de JMBR a TCA (Oxford, 5/V/1920) a (Fondo documental AEFC, IMF, CSIC).
[350] Casassas, *La Voluntat i la quimera*, 230-243.
[351] Carta de JMBR a TCA (Oxford, 5/V/1920) a (Fondo documental AEFC, IMF, CSIC).
[352] Daniel Cardona, per exemple, adoptà el sobrenom de l'irlandès i el 1930-1931 fundaria Nosaltres Sols! a imitació del Sinn Féin. Rubiralta, *Daniel Cardona*, 49-54.
[353] Percivale Taylor, *English History 1914-1945*, 153-161. L'Estat Lliure oferia a Irlanda una autonomia sense precedents, que excedia amb escreix les reivindicacions del *Home Rule*. Tanmateix, continuà lligada al Regne Unit fins el 1937. Fins aleshores i a tall d'exemple, el rei continuava essent rei a Irlanda i l'Imperi mantenia certs ports estratègics ocupats per la Royal Navy.

Museu Colonial del Congo.[354] Una setmana més tard, el trobem ja a la derrotada Berlín, després d'haver passat per Colònia i visitat la catedral.[355]

> Li confesso q. Berlin ens ha causat una gran decepció. Es possible q. avans de la guerra les coses estessin mellor, pero lo q. es ara estan molt malament. La ciutat es bruta y els serveys estan bastant desorganitsats. En Creixells q. estudia a la Universitat em diu q. també allí s'ha emportat una desil.lusió. En quant a la gent ens han produit un efecte deporable, y un hom se sent orgullós d'esser meditarrani al costat llur. Ara parlen descaradament de la pròsima guerra contra França, y no s'amaguen de dir q. professen un odi brutal contra Bélgica y França. Jo fins ara q. soc aqui, no m'he donat compte del bé imponderable q. ha produit a la Humanitat el q. aquest poble no hagués guanyat la guerra passada - y espero q. tindran la mateixa sort en la proxima guerra q. preparen.[356]

A Berlin, Batista visità museus i realitzà unes activitats acadèmiques que ens són impossibles de concretar.[357] Posteriorment afirmà al seu currículum que havia estat «membre de la Universitat de Berlin» durant aquest curs, sense donar-ne més detalls, però als registres, possiblement perduts o cremats, no hi figura. La Universitat de Berlin fou testimoni directe de les turbulències de la postguerra i els enfrontaments violents entre partits, milícies i organitzacions polítiques. El curs acadèmic no pogué desenvolupar-se amb normalitat i les informacions són escadusseres. Sabem del cert, tanmateix, que en aquell moment a la universitat s'hi celebraven unes capdavanteres classes d'antropologia que podrien haver estat de l'interès de Batista, però res més.[358]

De la universitat i l'estança a Berlin, Bosch Gimpera en digué, havent-hi estat abans de la guerra, que li proporcionà «un vertader "vernís" d'europeisme», i que «la Universitat de Berlín tenia, llavors, una època brillant que continuava una tradició gloriosa. [...] Aquella universitat era una gran seu d'humanisme en tots els seus aspectes». No sabem si, després de la Gran Guerra i la derrota d'Alemanya, les coses

[354] Carta de JMBR a TCA (Brusel·les, 16/VII/1920) a (Fondo documental AEFC, IMF, CSIC).
[355] Carta de JMBR a TCA (Berlin, 28/VII/1920) a (Fondo documental AEFC, IMF, CSIC); Renart, *1918-1920*, 454.
[356] Carta de JMBR a TCA (Berlin, 28/VII/1920) a (Fondo documental AEFC, IMF, CSIC).
[357] *Arxiu d'Etnografia i Folk-lore de Catalunya* a *La Veu de Catalunya* Any 31, Núm. 7787 (3/III/1921) Ed. Vespre: 8; Mascarell, *Entrevista*. Vegeu la nota següent. Vegeu també la unitat 3731 i la 2892 de l'Arxiu de la Diputació de Barcelona.
[358] *Curriculum Vitae* al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129). Vam demanar informació per correu electrònic (XI-2019) a l'Arxiu de la Universitat Friedrich-Wilhelms, anomenada ara Universitat Humboldt de Berlín, però no hi ha cap mena de registre amb el nom de Batista i Roca als seus arxius. L'única possibilitat és que Batista hi anés com a professor auxiliar, dels quals no es conserven documents per la situació política (falten també registres de les lliçons i classes d'aquells mesos). Efectivament, Batista realitzaria una tasca similar a la Universitat de Barcelona en tornar. De l'arxiu ens comentaren que el funcionament de la universitat berlinesa en aquells moments roman sense esclarir, però que la seva situació dins la ciutat la convertí en testimoni del caos i la violència d'aquells mesos.

continuaven igual.[359] Tanmateix, Batista restà molt influït pels coneixements adquirits a Anglaterra i a Alemanya, introduint a Catalunya grans novetats en els estudis antropològics, malgrat no li hagués agradat gaire ni Berlin, ni la seva gent.[360] A l'Alemanya d'aleshores, els estudis prehistòrics havien arribat «a un grau de maduresa i de sistematització» important. Si els professors i els alts estàndards que tingué foren els mateixos que els que havia tingut cinc anys abans Bosch Gimpera, Josep Maria Batista i Roca sortí de Berlin amb una de les millors formacions en antropologia del món d'aleshores.[361]

La capital alemanya es trobava en relativa calma després d'uns mesos d'incertesa. Al març s'havia produït el cop d'Estat fallit de Kapp i l'esclafada revolta dels treballadors del Ruhr i al juny unes eleccions, les segones al parlament de la República de Weimar. La contesa electoral havia fet perdre un terç dels escons al Partit Socialdemòcrata (SPD), el qual es mantenia com a primera força, però aquest fou ràpidament apartat del govern per una coalició de socialdemòcrates independents (USPD), nacional-liberals (DVP), catòlics conservadors (Zentrum) i liberal-demòcrates (DDP), enmig d'un ressentiment creixent causat pel que molts alemanys anomenaven el *Diktat* de Versalles. Hi havia una certa manca d'aliments i els preus continuaven en alça, sense que hagués començat però la famosa hiperinflació. El país encara trigà ben bé quatre anys a estabilitzar la seva nova situació política i Stanley Payne ha parlat d'una guerra civil alemanya que es perllongà entre 1918 i 1923.[362]

Durant la seva estada a la capital de la República de Weimar i de tornada, Batista féu via cap a diverses capitals i ciutats importants. Visità Anvers, Copenhaguen, Dresden, Praga, Viena, Venècia, Ràvena, Roma, Florència, Pisa, Gènova, Milà, Arlés, Sant Sebastià i Lisboa.[363] A Praga, ens aventurem a pensar que cercà la manera de veure en acció els sòkols, els homòlegs txecoslovacs dels Boy-Scouts que havia vist a

[359] Bosch Gimpera, *Memòries*, 51-72.
[360] Calvo, *De epistolarios*. Vegeu també l'Epistolari de Josep Maria Batista i Roca a Tomàs Carreras i Artau Fons documental AEFC, IMF, CSIC.
[361] Bosch Gimpera, *Memòries*, 51-72.
[362] Kershaw, *To hell and back*, capítol 3; Eric Weitz, *Weimar Germany. Promise and Tragedy* (Princeton: Princeton University Press, 2009), 81-132; Payne, *Civil War in Europe*, capítol 3.
[363] *Arxiu d'Etnografia i Folk-lore de Catalunya* a *La Veu de Catalunya* Any 31, Núm. 7787 (3/III/1921) Ed. Vespre: 8. Vegeu les cartes dels mesos de JMBR a TCA de setembre a octubre de 1920. Fons documental AEFC, IMF, CSIC. Vegeu també: Carta de JMBR a Josep M. De Casacuberta (Dresden, 26/XI/1920). Fons Víctor Castells de l'ANC.

Anglaterra.[364] Durant els seus viatges, Batista s'encarregà de visitar els principals museus de tots els països que trepitjà, cosa que també havia fet Bosch Gimpera.[365]

De ben segur s'adonà que els presagis d'aquell escrit seu de 1917 s'havien complert. En acabar la guerra, milers de soldats tornaven a casa després de quatre llargs anys de sang, pólvora, acer i fang per trobar un món que ja no podien entendre. Alguns tornaven mutilats o marcats per tota la vida: deixaven enrere un infern en què havien mort milions de joves. L'Europa que recorria el català es trobava convulsa, traumatitzada. Grans imperis s'havien ensorrat i petites nacions es constituïen en Estats per primera vegada en llarg temps. Hobsbawm, Kershaw o Payne evoquen les grans turbulències que, com les ones després d'un terratrèmol, seguiren a la Gran Guerra.[366]

El continent trigà encara a pacificar-se. A cada parada del camí, cada vegada que baixava del vagó de tren, de Berlin a Viena i fins a Roma,[367] apreciava Batista i Roca les conseqüències d'una guerra que havia canviat la fesomia d'Europa.[368] Pel Nadal, carregat de noves experiències i coneixements, també etnològics, tornava a Barcelona. Segons l'estudiós Lluís Calvo, aquesta estada li serví per «consolidar i ampliar els seus coneixements antropològics».[369] Batista tornava optimista: «m'he pogut convencer de q. no 's fa res a Anglaterra q. nosaltres no siguem capables de fer-ho també si'ns proporsem dur-ho a cap».[370] D'allà, en tornava àdhuc amb la idea de preparar un Atles Etnogràfic de les Terres Catalanes.[371]

L'experiència de Batista a l'exterior no fou l'única en l'entorn de les joves promeses o els intel·lectuals consolidats de l'època. Ja d'abans de l'establiment de la Mancomunitat, la Diputació de Barcelona havia proporcionat finançament i beques mitjançant la Junta de Ampliación de Estudios, sufragant limitades estades d'estudis a l'estranger. Batista es beneficià d'alguna d'aquestes beques per estudiar a l'estranger,[372]

[364] Com veurem als propers capítols, Batista escrigué molt sobre els sòkols i s'inspirà en ells per revolucionar l'excursionisme català.
[365] Castells, *Homenatge*, 13; Bosch Gimpera, *Memòries*, 51-72.
[366] Kershaw, *To hell and back*, capítols 3-4; Payne, *Civil war in Europe*; Hobsbawm, *The Age of Extremes*, capítols 2-3.
[367] Cartes de JMBR a TCA (Berlin, 7/X/1920; Viena, 1/XII/1920; Roma 11 i 13/XII/1920) al Fons documental AEFC, IMF, CSIC.
[368] Kershaw, *To hell and back*, capítol 3; Hobsbawm, *The Age of Extremes*, capítols 2-3.
[369] Castells, *Caràcter i Nació*, 158.
[370] Carta de JMBR a TCA (Berlin, 28/VII/1920). Fons documental AEFC, IMF, CSIC. Sobre el viatge de Batista, vegeu també: Calvo, *Viaje de formación.*
[371] Carta de JMBR a Josep M. De Casacuberta (Dresden, 26/XI/1920). Fons Víctor Castells de l'ANC.
[372] Entrevista a Lluís Calvo (19/VIII/2020). Vegeu: Luis G. Martínez del Campo, *La educación del gentleman español. La influencia britànica sobre la elite social espanyola (1898-1936)*, *Ayer*, Núm. 89 (2013): 123-144.

i pogué aprofitar-les, a banda, per fer viatges més enllà gràcies als diners de la família. Això li permeté rebre una educació d'alt nivell a la qual només podia accedir el bo i millor dels estudiants i intel·lectuals de l'època. En aquest sentit, també els diners de la família li brindaren una grandiosa oportunitat per a enriquir-se culturalment, eixamplar els seus horitzons i visitar l'Europa de l'època. És important, creiem, remarcar que anys després Batista es relacionà d'igual a igual amb intel·lectuals d'alt nivell que havien realitzat aquestes estades, com ara Pompeu Fabra, Alexandre Galí, Ramon d'Abadal, Bosch Gimpera o Pau Vila, entre d'altres.[373]

Tornat a casa per Nadal, l'any 1921 començava per Batista amb un acte a l'AEFC, en el qual ell i Bohigas i Balaguer parlaren de «les figures llegendàries a Catalunya».[374] Gairebé un mes després, al febrer i en una conferència a l'Associació Catalana d'Estudiants davant d'abundant i selecte públic, descrigué la seva experiència a Oxford. La ressenya de la conferència[375] resulta remarcable, atès que evidencia una fascinació del nostre protagonista pel món anglès. Anàlogament, la conferència és important perquè els temes que apareixeran en les formacions de Palestra o la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya (FNEC) són ja presents en les conclusions de la seva estada a Oxford. La qüestió era ben senzilla: per superar els problemes de Catalunya calia formar la joventut en cos i esperit, en intel·ligència i en caràcter.[376] A banda d'aquesta destacable presentació pública, també tingué temps, en tornar, de sintetitzar en un extens article sobre l'etnologia del poble irlandès els coneixements adquirits durant la seva estada a l'illa.[377]

El 9 de febrer de 1921 Batista consta en un acte de l'AEFC a la Universitat de Barcelona. Sembla ser que els seus coneixements i contactes li permeteren entrar, amb vint-i-cinc anys, com a professor auxiliar de la Facultat de Filosofia i Lletres. Era, aleshores, l'únic intel·lectual a Espanya amb una formació a Oxford i a Berlin i,

---

Vegeu també: Miguel Angel Puig Samper, *Tiempos de investigación: JAE-CSIC, cien años de ciencia en España* (Espanya: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2007).

[373] Villagrasa, *Mancomunitat i ciència*. Víctor Castells afirma que Batista no obtingué cap beca de la Mancomunitat, però Lluís Calvo comenta que sí. Podria ser que part de les activitats fossin becades i les altres realitzades gràcies als diners de la família de Batista. L'estada a Oxford l'estiu de 1914, per exemple, la pagà la família. Castells, *Caràcter i Nació*, 23. Bosch Gimpera s'estigué també a Berlín, però fou abans de la guerra.

[374] *Gacetilla* a *El Diluvio,* Any 63, Núm. 20 (23/I/1921): 17.

[375] *A l'Associació Catalana d'Estudis* a *La Veu de Catalunya*, Any 31, Núm. 7776 (19/II/1921): 12.

[376] Carta de JMBR a TCA (Berlin, 28/VII/1920 i 28/VIII/1920) a (Fondo documental AEFC, IMF, CSIC).

[377] *El poble d'Irlanda* a *La Revista*, Any 7, Núm. 128 (16/I/1921): 9-12.

sobretot, un títol en antropologia.[378] El catedràtic al qual Batista ajudà com a professor auxiliar era el propi president de l'AEFC, Carreras i Artau i, al començament, no rebé remuneració per aquesta feina.[379] Implicat com sempre en els ambients universitaris, aprofità l'avinentesa per fundar també la primera Associació d'Antics Alumnes de la Universitat de Barcelona, de la qual fou secretari.[380]

Dies més tard, aprofitant el seu nomenament, que era un reconeixement de la seva trajectòria els anys anteriors, malgrat la seva curta edat, Batista començà a realitzar conferències. Explicava la seva experiència per Europa i reclamava públicament la creació d'un Museu Etnogràfic de Catalunya. Per aquestes dates, també donà conferències a l'Associació Catòlica d'Estudiants.[381] Ja de cara al febrer, amb les experiències explicades, l'AEFC reprenia les sortides i Batista visitava la Segarra acompanyat pel seu company Bohigas.[382]

A principis de març una representació del Congrés Universitari Català, formada per Pi Sunyer, Batista i Roca, Carreras i Artau, Fontseré, Crespí i Garcés i Saltor visitava el president de la Mancomunitat, Josep Puig i Cadafalch. La seva reivindicació havia arribat a les més altes instàncies administratives.[383] A aquesta reunió la succeí, dos dies després, una conferència de l'AEFC al CEC, amb important afluència de públic i de persones distingides, entre les quals es comptà el propi Puig i Cadafalch. A la conferència, Batista exposà les necessitats que tindria un futur Museu d'Etnografia de Catalunya davant de part de les principals personalitats polítiques i científiques de Catalunya.[384] Batista començava a guanyar-se un nom dins l'antropologia, però també en la vida intel·lectual pública. El seu nom apareix de nou en una sèrie de cursos de l'Ateneu Enciclopèdic Popular, l'alternativa obrera a l'Ateneu Barcelonès, i val la pena remarcar que en l'anunci s'esmenten altres cursos oferts per personalitats de primer ordre, com ara Eugeni d'Ors, Valls i Taberner, Bosch Gimpera o Pi Sunyer.[385]

---

[378] Entrevista a Lluís Calvo (19/VIII/2020).
[379] *Universitat Catalana* a *La Veu de Catalunya*, Any 31, Núm. 7776 (19/II/1921): 12.
[380] *La Universitat* a *La Veu de Catalunya*, Any 31, Núm. 8031 (14/XII/1921) Ed. Vespre: 13; *De la Universidad* a *El Diluvio*, Any 63, Núm. 293 (11/XII/1921): 16.
[381] *Cronica* a *La Publicidad* (20/II/1921) Ed. Mañana: 2; *En pro del Museo Etnográfico de Cataluña* a *La Publicidad* (22/II/1921) Ed. Noche: 3. Vegeu: Calvo, *De epistolarios*; Castells. *Batista i Roca. Una vida*, 15.
[382] Calvo, *Tomàs Carreras i Artau*, 112.
[383] *Generalitat* a *La Veu de Catalunya*, Any 31, Núm. 7786 (2/III/1921) Ed. Vespre: 6.
[384] *Arxiu d'Etnografia i Folk-lore de Catalunya* a *La Veu de Catalunya*, Any 31, Núm. 7787 (3/II/1921) Ed. Vespre: 8.
[385] *Cultura* a *La Veu de Catalunya*, Any 31, Núm. 8040 (27/XII/1921) Ed. Matí: 4. No eren els primers cursos de Batista a l'Ateneu Enciclopèdic. *Als estudiants de la Universitat de Barcelona* a La Veu de Catalunya, Any 27, Núm. 6667 (1/XII/1917); Ed. Matí: 5. Apareix també a *El Diluvio*, Any 59, Núm. 358

La crisi definitiva del sistema de la Restauració. Batista i Roca, professor a la Universitat de Barcelona

El 3 de juny de 1921 sabem que Batista i Roca havia passat unes setmanes a Oxford per una postal enviada a la seva germana.[386] Consta, tanmateix, que aquell mateix mes realitzava la seva segona sortida comissionat per l'AEFC, aquesta vegada en solitari, a l'extensa zona compresa entre Igualada i Móra d'Ebre.[387] A principis d'agost el trobem visitant Centelles amb els Renart per la festa de la entronització del Sagrat Cor.[388] A finals de mes, es trobava ocupat amb Ventura Gassol, el futur conseller de cultura, i Eufemià Fort, voltant per Sort i Esterri d'Àneu, de nou comissionat per l'AEFC amb el finançament, també, de Patxot. Baixaren resseguint la vall d'Àneu, recollint informació etnogràfica, sobretot relacionada amb melodies tradicionals. Anaren a Vall Ferrera, a Andorra, la Seu d'Urgell, Organyà i Solsona, en unes visites que duraren fins primers d'octubre. Recollien cançons inèdites o variants de «cases de pagès i dels poblets més isolats de la muntanya», als quals es trigava dies en arribar. Al Pirineu, en una d'aquests jornades de recerca, Gassol s'inspirà i afirmà voler deixar la carrera eclesiàstica per dedicar-se a la literatura. Un dels acompanyants, mossèn Higini, per poc no el llançà daltabaix d'un precipici, fet una fúria.[389]

Aquestes són totes les referències que hem trobat de Batista en aquells mesos. Creiem que el nostre protagonista se centrà en aquests estudis etnogràfics, fent visites pel territori i llegint obres relacionades, sense fer gaire vida pública.[390] No és fins mig any després que tornem a saber d'ell. El gener de 1922 començava pel flamant professor de la Universitat de Barcelona amb la celebració d'un curs gratuït de quatre sessions en les quals presentà el «mètode de l'etnografia».[391] Tornem, ara sí, a trobar un Batista actiu, participant en lectures de poemes a l'Associació Catalana d'Estudiants, la qual presidia, i preparant també publicacions i conferències amb l'AEFC, una entitat que

(31/XII/1917) Ed. Mañana: 9. Vegeu: Miquel Puig, Els congressos universitaris catalans (Barcelona: Undarius, 1977).

[386] *Miss Asunción Batista* (3/VI/1921) al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T29).

[387] Calvo, *Tomàs Carreras i Artau*, 112.

[388] Joaquim Renart, *Diari 1918-1961. Volum 2. 1921-1923* (Barcelona: Curial, 1996), 112.

[389] Manent, *En un replà*, 78-79.

[390] Eufemià Fort i Cogul, *Ventura Gassol. Un home de cor al servei de Catalunya* (Barcelona: Edhasa, 1979), 72-73.

[391] *Informaciones de Barcelona* a *La Vanguardia*, Any 41, Núm. 18.108 (19/I/1922) Ed. Mañana: 5.

començava a prendre veritable volada i renom, en paral·lel al de Batista, i que aquell any arribà al seu cim de qualitat i producció acadèmica.[392]

El març de 1922 el secretari de l'AEFC emprengué un viatge a l'Alguer, al nord-oest de l'illa de Sardenya. L'excursió es duia a terme amb mossèn Griera com a membre i comissionat del IEC i per Batista i J. M. Casacuberta —a qui coneixia de la Universitat— com a col·laboradors de l'AEFC. A tots dos també els unia l'haver participat activament al II Congrés Universitari. A l'Alguer, xerraren amb els pescadors i entregaren un qüestionari a un mestre i a un arxiver amb dues-mil vuit-centes preguntes sobre el port català de l'illa de Sardenya. Sobre l'indret, Griera recordà: «ciutat, no pas bella ni tampoc atraient, sinó pobra i deixada, on trobàrem bons amics que, encara, sentien en català». Mossèn Griera se'n recordà, com de ben segur també ho va fer Batista i Roca, «d'aquells humils pescadors que tot teixint xarxes oïen contar gustosament coses de la mare Catalunya». Deixat enrere l'Alguer, el 19 de març es trobaven a la Vila d'Este de Tívol, prop de Roma, amb el pare Albareda, benedictí de Montserrat, i Bruno Miglorini, en una visita, suposem, de pas abans de tornar cap a Barcelona.[393]

Aquell any, amb les experiències i coneixements adquirits en les perquisicions dels anys anteriors, l'AEFC publicava també un *Manual per a recerques d'etnografia de Catalunya*.[394] El llibret, pioner en el seu àmbit, «era una codificació de les iniciatives i experiències de l'arxiu» realitzada gairebé en la seva totalitat per Batista, com a secretari. S'inspirava en el de la Royal Anthropological Society de Londres i volia servir per a orientar futures activitats, sempre amb la idea de sistematitzar i ordenar l'obtenció de coneixements.[395] En aquells mesos, el multidisciplinari professor realitzà

[392] *Les lectures de l'Associació Catalana d'Estudiants* a *La Veu de Catalunya*, Any 32, Núm. 8050 (7/I/1922) Ed Matí: 8*; Arxiu d'Etnografia i Folk-lore de Catalunya* a *La Veu de Catalunya*, Any 32, Núm. 8053 (10/I/1922) Ed. Vespre: 9; *Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya* a *La Veu de Catalunya*, Any 32, Núm. 8060 (18/I/1922) Ed. Vespre: 6; *Gacetilla* a *El Diluvio*, Any 65, Núm. 261 [270] (12/XI/1922): 16; *Cultura* a *La Veu de Catalunya*, Any 32, Núm. 8311 (12/XI/1922) Ed. Matí: 4; *La junta general de "Nostra Parla"* i *Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana* a *La Veu de Catalunya*, Any 32, Núm. 8078 (8/II/1922) Ed. Vespre: 4; Calvo, *Tomàs Carreras i Artau*, 83-90.

[393] Antoni Griera, *Memòries* (Sant Cugat del Vallès: Instituto Internacional de Cultura Románica, 1963), capítol 24; *El Baró d'Algher* al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T19).

[394] Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya (Carreras i Artau i Batista i Roca), *Manual per a recerques d'etnografia de Catalunya* (Barcelona: Universitat de Barcelona, 1921).

[395] *Manual per a recerques d'etnografia de Catalunya* a *La Veu de Catalunya*, Any 32, Núm. 8233 (14/VIII/1922) Ed. Vespre: 4; *De los libros* a *La Publicidad* (2/VIII/1922) Ed. Tarde: 1. La font d'inspiració la revela Batista. Carta de JMBR a Claudi Esteva (19-X-1971). Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T19).

també un estudi sobre la reina consort de Pere III, Sibil·la de Fortià —del segle XIV i principis del XV— amb noves dades i informacions.[396]

A l'època, no era gens insòlita la militància múltiple en associacions i entitats culturals i polítiques.[397] Sorprèn però, el paper de Batista i Roca arreu. Allà on el trobem, ha esdevingut gairebé sempre secretari, president o membre de la junta. La seva capacitat de treball és més que notable. Figura en les entitats més rellevants del moment, com ara l'APEC, la qual havia experimentat un gran creixement[398], Nostra Parla i a l'Ateneu Barcelonès, en aquesta darrera com a membre i assidu. A més a més, escrivia i realitzava viatges i recerques, mentre el seu paper a la universitat continuava essent important, tant en l'ensenyament com entre els estudiants i ex-alumnes. Si bé Batista es dedicava en cos i esperit a les tasques que es proposava, val la pena remarcar, de nou, que això ho feia possible el suport econòmic de la família. Aquest suport el deixava *lliure* per dedicar-se de ple a l'activitat cultural, acadèmica i, adés en molt menor mesura, política.[399]

Precisament la política, de la qual s'havia distanciat els anys anteriors, estava a punt de trucar a la porta del nostre biografiat. La primavera de 1922, en una conjuntura difícil, també econòmicament, agreujada pel Desastre d'Annual del juliol de 1921, la Lliga entrà al govern de concentració d'Antonio Maura. En aquells anys, després de les repetides escomeses, especialment del 1912 ençà, els partits dinàstics que apuntalaven el règim s'estaven desfent. La descomposició que arribà a la seva culminació el 1923 ja es notava, fins i tot, a les entranyes dels partits polítics.[400]

Aquesta intervenció de la Lliga empitjorà les relacions internes dins el partit, que s'havien deteriorat especialment d'ençà 1920, i provocà l'escissió de la Joventut Nacionalista. Difícilment es podia justificar tants viratges estratègics i tan minsos resultats. L'escissió estava encapçalada per un grup d'intel·lectuals entre els quals figuraven Jaume Bofill i Mates, Lluís Nicolau d'Olwer o Ramon d'Abadal, alguns d'ells

[396] *A l'Acadèmia de Bones Lletres* a *La Veu de Catalunya,* Any 32, Núm. 8348 (26/XII/1922) Ed. Vespre: 12.
[397] Ucelay-Da Cal, *Breve historia*, 77-82.
[398] Fulletó 5E.II-0757 1923 de l'APEC a l'AHCB.
[399] Renart, *1921-1923*, 238 i 268; *La Vanguardia*, Any 42, Núm. 18.471 (29/IV/1923): 1. El 29 d'abril sobrevingué a la família la mort de la mare, Assumpció Roca, a causa d'una greu malaltia. La mort fou un cop dur pel seu fill gran, qui se l'estimava molt. El seu únic consol per passar el mal tràngol era, com li explicava a Casacuberta, la religió. Vegeu: Carta de JMBR a Casacuberta (Barcelona, 2/V/1922). Fons Víctor Castells de l'ANC.
[400] González Calleja, *La España de Primo*, 17-74.

propers a Batista.[401] El fet que la Lliga, formació hegemònica del catalanisme, passés de realitzar una campanya el 1918-1919 a favor de l'Autonomia a convertir-se en una crossa del règim no havia sentat gens bé dins el partit ni entre els nacionalistes més radicals. La descomposició del partit dominant posà ja descaradament al descobert les flaqueses del règim de la Restauració.[402]

Molts nacionalistes, especialment la generació que pujava —la de Batista— començà a prendre posicions d'una creixent agressivitat verbal i de certa «dèria militarista», com l'anomenà Ucelay-Da Cal. Si bé l'esbravament tenia unes causes d'arrel local i espanyola, aquesta era una tendència que entre el 1919 i el 1922 surava en la política de tota aquella Europa encara per pacificar.[403] En aquest context, a principis de juny se celebrà la Conferència Nacional Catalana, en la qual s'acordà la creació d'un nou partit, Acció Catalana (AC). Seguidament, en qüestió de setmanes, es procedí a la compra i catalanització total del diari *La Publicidad* per a establir-lo com a òrgan periodístic, sota la direcció de Nicolau d'Olwer. A la presidència del naixent partit s'hi situà, en canvi, Jaume Bofill i Mates.[404]

El líder separatista Francesc Macià havia participat a la conferència, però les seves propostes de lluita armada no foren acceptades i un mes i mig després, el 18 de juliol, fundava Estat Català (EC), hereu directe de la FDN. El rebuig era sobretot personal: els intel·lectuals del que seria AC, la majoria d'entre trenta i quaranta anys, no veien en Macià, ex-militar[405] de seixanta-tres, el líder que reclamaven. A més a més, existia un component d'ofici, de classe, en la discrepància. Els homes d'AC exercien professions liberals, eren escriptors, poetes, editors o professors: intel·lectuals, mentre que les files d'EC les engruixien sobretot treballadors de coll dur. A pesar de tenir amistances en totes dues formacions, Batista no figura en cap dels dos partits

[401] Quan Bofill i Mates morí el 1933, Batista fou una de les personalitats que assistiren a l'enterrament. *La Mort de Jaume Bofill i Mates* a *La Publicitat,* Any 55, Núm.18.300 (4/IV/1933): 3.
[402] Ucelay-Da Cal, *Daniel Cardona i Civit,* XXIII; Ucelay-Da Cal, *Entre el ejemplo italiano*; Kershaw, *To hell and back*, capítols 3-4; Hobsbawm, *The Age of Extremes*, capítols 2-3; Mark Mazower, *Dark Continent. Europe's Twentieth Century* (Gran Bretanya: Penguin Books, 1999), capítol 1; Payne, *Civil War in Europe*, capítol 3.
[403] *Ibídem.*
[404] Lluís Nicolau d'Olwer, *Caliu. Records de mestres i amics* (Barcelona: Selecta, 1973), 101-102; Montserrat Baras, *Acció Catalana. 1922-1936* (Barcelona: Curial, 1984), 11-41; Llates, *30 anys*, 19; Izquierdo, *L'organització política*, 301-304.
[405] Macià havia deixat l'exèrcit espanyol per fer carrera política després dels Fets del Cu-Cut. Casat amb la rica Eugènia Lamarca, havia millorat enormement la seva posició social. Vegeu: Manuel Cruells, *Francesc Macià* (Barcelona: Bruguera, 1971).

nacionalistes.[406] El nostre protagonista, fidel a la seva formació dins la UC, no creia en els partits polítics, o si més no, no els veia com a eines per alliberar Catalunya. Enfeinat amb les tasques a l'AEFC i amb la docència, vivia distanciat de la política. Pot ser, fins i tot, que no assistís a la Conferència ni tan sols entre el públic.[407] Uns mesos més tard, el novembre de 1922, era nomenat ajudant interí a la Universitat a proposta del claustre de la Facultat de Filosofia i Lletres, en la qual introduí novedosos cursos d'etnologia.[408]

Per entendre les escissions i els moviments d'aquell 1922, prova d'un canvi d'idees i del signe dels temps, però també generacional, convé deturar-nos uns instants per comentar breument el panorama intel·lectual de l'època. Com ha explicat Ucelay-Da Cal, «*la Catalunya de la primera meitat del segle XX era molt més un suburbi cultural de França —en traducció al català i amb un vincle especial amb Itàlia— que una peculiar província de lletres i ideologia espanyoles*». D'aquesta manera i al contrari que la política espanyola, la de Catalunya funcionava a ritmes europeus.[409] De fet, «de seguida es va dir que el nom de *noucentisme* tenia una clara connotació italianitzant i un fons francès», explica Casassas.[410] Per aquelles dates, entre els ambients —com l'Ateneu Barcelonès— i les coneixences de Batista s'estilaven, i molt, les idees del provençal Charles Maurras (1868-1952), llegides directament del francès. El barceloní, com la major part dels joves intel·lectuals del moment, podia com a mínim comprendre l'aleshores *lingua franca* d'Europa i del món. Anys a venir, l'anomenà «la segona llengua dels catalans».[411]

És important també tenir en compte que en aquells anys, fins i tot entre els joves més avesats a la lectura, la politització i les influències ideològiques arribaven no tan individualment, cadascú pel seu compte, sinó que, com rememorà Batista, aquests intercanvis i aprenentatges tenien lloc a través i en l'òrbita de «colles» que es reunien i

[406] Ucelay-Da Cal, *The strategies of separation*, 126-132, 282-298. La proximitat entre Batista i Roca i part dels joves intel·lectuals de la Lliga la deduïm de la militància comuna en d'altres organitzacions que hem anat esmentant al llarg del capítol.
[407] El novembre de 1922 presentava a la Universitat, com a membre de l'AEFC, un curs d'introducció a la Etnografia i d'Etnografia especial de Catalunya. *La Vanguardia*, Any 41, Núm. 18.331 (12/XI/1922) Ed. Mañana: 10. Vegeu també la unitat 2892 de l'Arxiu de la Diputació de Barcelona.
[408] *La Vanguardia*, Any 41, Núm. 18.324 (4/XI/1922) Ed. Mañana: 6; *Butlletí de l'Associació Catalana d'Antropologia*, Vol. 1 (1923): 210; Bosch Gimpera, *Memòries*, 156.
[409] Traduït de l'anglès per l'autor. Ucelay-Da Cal, *The Shadow.*
[410] Casassas, *La Voluntat i la quimera*, 32-33. La primera traducció al castellà seria tardana, del 1935. Charles Maurras, *Encuesta sobre la monarquia* (Madrid: Sociedad General Española de Librería, 1935).
[411] Vegeu: J. M. Batista i Roca, *El francès segona llengua dels catalans.* Document de 1967 relacionat amb el CNC. Biblioteca de Catalunya. El francès era una llengua que valorava, a diferència del castellà.

comentaven l'actualitat o les novetats en tertúlies, per exemple, a l'Ateneu Barcelonès.[412]

Les idees de Maurras havien aterrat a Catalunya ja a finals del segle XIX, però era ara, al caliu de la postguerra, que amaraven de debò el capteniment de l'ascendent *intelligentsia* jove del país i es concretaven en organitzacions polítiques.[413] El nom d'Acció Catalana, el nou partit creat el 1922, era, per a molts, una adaptació per a Catalunya de la maurrasiana Action Française.[414] Segons recordà Rossend Llates:

> Entre la intel·lectualitat catalana, sobretot barcelonina, i, dins la barcelonina, la que freqüentava l'Ateneu, es va donar un fenomen curiós [...] la dialèctica dels homes de l'"Action Française" tenia el cor robat a molts d'intel·lectuals i política nostres. Bon exemple d'això és que l'escissió de la Lliga s'anomenà "Acció Catalana", tot i que la major part dels seus components eren homes de centre, més aviat simpatitzants amb l'esquerra. I, quan vingué l'excomunió de Maurras i les seves idees, ningú no en va fer cas a Barcelona.[415]

De jove, Maurras havia estat membre del Felibritge occitanista i fou sempre un reivindicador del mapa cultural francès anterior a 1789 i al jacobinisme, com el seu amic i admirat Frederic Mistral (1830-1914). L'intel·lectual d'origen occità havia evolucionat influït per Renan, Taine i Comte —aquest, de Montpeller— d'una banda, i dels tradicionalistes i reaccionaris Bonald, de Maistre —occitans tots dos— i el marquès de La Tour du Pin, de l'altra.[416] El pensament maurrasià que fascinà els joves intel·lectuals del noucentisme, la generació de Batista, era una forma de conservadorisme monàrquic i autoritari, contrari al parlamentarisme, de vocació federal, revolucionari —superant l'aparent contradicció—, recelós de l'Estat modern i que proposava resoldre els problemes de fons de la societat francesa d'aleshores sintetitzant una doctrina nova, que trencava amb els intents de retorn al passat propugnats pels reaccionaris. No debades, l'Antic Règim ja no era un record viscut en carn pròpia per a

[412] Mascarell, *Entrevista*.
[413] Vegeu: Xavier Pla (ed.), *Maurras a Catalunya: elements per a un debat* (Barcelona: Quaderns Crema, 2012) i Ucelay-Da Cal, *El imperialismo*.
[414] Per exemple Alexandre Cirici, *El Temps Barrat* (Barcelona: Destino, 1973), 291. Manent no ho creu casualitat, però Montserrat Baras defensa que l'acusació la inventà la Unió Socialista de Catalunya el 1923. Albert Manent, *Del noucentisme a l'exili. Sobre la cultura catalana del nou-cents* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997), 216-218; Baras, *Acció Catalana*, 14.
[415] Llates, *30 anys*, 380-381.
[416] Manent, *Del noucentisme a l'exili*, 205-229. Sobre Maurras hem llegit Stéphane Giocanti, *Charles Maurras. El caos y el orden.* (Barcelona: Acantilado, 2010).

la major part de la població de les societats modernes, sinó un capítol de la Història que pertanyia al passat.[417] Com ha explicat Jaume Vallcorba, el poeta de Lo Martegue fou:

> *El postulador i el màxim activista d'un moviment de regeneració estètica —encara que íntimament lligat a una altra generació d'ordre moral— sustentat en la postulació de la necessitat de retrobar unes formes estètiques pròpies de l'esperit meridional europeu, "clàssiques" per això mateix, i genuïnes en tot l'arc mediterrani, tot i que deixades de banda per l'oblit de la pròpia tradició i la supremacia germànica que havia dominat com a mínim d'ençà feia un segle, amb la irrupció del romanticisme en les lletres i les arts. I que, per via de conseqüència, postulà també la unió espiritual dels pobles llatins.*[418]

Precisament, com hem vist, el 1916 Batista havia participat en aquella trobada «per la unitat espiritual llatina».[419] Als anys vint, com encara posteriorment, el maurrasianisme estava en voga a Catalunya, igual que a tota Europa —tant, segons Tony Judt, com Jean Paul Sartre a la postguerra. Les idees del pensador provençal, admirador de Catalunya, impactaren profundament entre la jove intel·lectualitat catalana, també a l'entorn de Batista.[420] El seu amic Daniel Cardona, per exemple, féu seu el nacionalisme integral i el 1923 afirmava «nosaltres també agafem la divisa de l'Action Française: tot ço que és nacional és nostre».[421] Foix i Carbonell, íntims col·laboradors del professor Batista, per la seva banda, foren els receptacles de «la influència més destacable del Maurras polític» a la revista *Monitor*.[422] Ferran Soldevila arribà a conèixer el líder provençal el 1929,[423] Estelrich el visitava sovint per parlar-hi amistosament i Josep Maria Capdevila i Josep M. Junoy li escrigueren cartes.[424]

Així doncs, al voltant de Batista aquestes idees eren llegides i comentades, fins i tot professades i admirades en major o menor grau. Tendim a pensar que, en el seu cas,

---

[417] Repetim les cites referenciades en una nota anterior: Mohler, *La rivoluzione conservatrice*; Nolte, *La rivoluzione conservatrice*; Payne, *Fascism. A History*; Griffin, *Fascism*; Paxton, *The Anatomy of Fascism*.
[418] Traduït del castellà per l'autor. Jaume Vallcorba, *Presentación* a Giocanti, *Charles Maurras*, 7.
[419] Vegeu l'apartat sobre la Gran Guerra i el catalanisme.
[420] Daniel Roig i Sanz, *Catalanisme radical, nacionalisme integral i feixisme a la Catalunya dels anys trenta: historiografia, teoria i estat de la qüestió* a *Segle XX. Revista catalana d'història*, Núm. 9 (2016): 51-82; Ucelay-Da Cal, *Catalunya populista*. Vegeu també: Tony Judt, *Past Imperfect: French Intellectuals, 1944-1956* (Estats Units: University of California Press, 1992).
[421] *La nostra concepció separatista* a Vibrant [Daniel Cardona], *La Batalla* (Barcelona: 1923). Reproduït a Ucelay-Da Cal, *Daniel Cardona i Civit*, 208-213.
[422] Daniel Roig i Sanz, *Nacionalisme integral i dreta revolucionària en el separatisme català dels anys trenta: Nosaltres Sols! i el Partit Nacionalista Català* a Ucelay-Da Cal, Gonzàlez i Vilalta, Núñez Seixas, *Catalanisme davant del feixisme*, 403-430.
[423] Ferran Soldevila, *Al llarg de la meva vida* (Barcelona: Edicions 62, 1970), 215.
[424] Albert Manent, *La recepció de Charles Maurras a Catalunya* a Pla, *Maurras a Catalunya*, 31-48; Xavier Pla, *Maurras a Catalunya*.

l'influïren més aviat només superficialment. El seu rerefons continuava essent catòlic, conservador però defensor de la Revolució Francesa i del progrés de la Humanitat,[425] i la seva formació d'antropòleg a Barcelona, Londres i Berlín pesava força més que no pas les novetats arribades de París. Batista fou per sempre un admirador confés del model britànic, del *gentleman*. Sí que trobem, però, que el gust per la *civiltà* i la recuperació de les formes i la cultura de la tradició grecollatina, ja presents en l'etapa a l'AEFC, impregnaren l'acció politicocultural del Batista dels anys vint i també dels trenta.[426]

Fos com fos, la idea mediterrània, clàssica, davant del germanisme i de la Prússia que havia triomfat militarment sobre França a la guerra de 1870-1871, era anterior a Maurras i el trascendia. Batista havia llegit els felibres, especialment a Mistral, influència directa i reconeguda del líder de l'Action Française. Havia llegit també a Víctor Balaguer, a Jacint Verdaguer, a Prat de la Riba i segurament també a Eugeni d'Ors. No sabem del cert si arribà a llegir a Maurras directament, però tendim a pensar que sí pel context que hem comentat.[427] En canvi, sí que podem afirmar que idees similars —noucentistes—, a les del poeta de Lo Martegue acompanyaren a Josep Maria Batista i Roca durant tota la vida. El nostre protagonista considerava Catalunya i Occitània una mateixa pàtria o cultura que s'inseria en un marc més ampli, amb la Itàlia més septentrional: el Mediterrani llatí.[428] Com hem vist, però, Batista no era partidari, com Maurras, d'un restabliment —ni de la pròpia existència— de la monarquia. Segurament pensés com Rovira i Virgili:

> Qui tingui el sentit de la realitat històrica, haurà de reconèixer que el poder monàrquic, tan bon punt va deixar d'ésser nacional, per la decisió iniqua de Casp [1412], va esdevenir l'enemic número 1 de Catalunya.[429]

[425] J. M. Batista i Roca, *La presa de la Bastilla* a *La Publicitat*, Any 52, Núm. 17.243 (14/VII/1929): 1.
[426] Sense anar més lluny, en el logotip de Palestra, el David de Miquel Àngel. Vegeu l'apartat corresponent. Pel que fa a la presència d'aquest horitzó llatí, mediterrani, tan clàssic del noucentisme orsià, vegeu: Cartes de JMBR a TCA (Oxford, Exeter College 8/I/1920; Berlín, 28/VII/1920 i 7/X/1920). El jove intel·lectual exclamava: «Realment no hi pot haver imperialisme més bell q. aquest q. per a l'estudi de la cultura mediterrànea, mare de totes les altres, fos necessari anar a Barcelona!».
[427] Consta una donació de Batista a la Biblioteca de Catalunya d'un llibre de Maurras, però publicat el 1963. Charles Maurras, *Soliloque du prisonnier* (Paris: France Latine, 1963). Potser el llegí en entrar a la Universitat o en fer-se de l'Ateneu Barcelonès.
[428] J. M. Batista i Roca, *Parlament de J. M. Batista i Roca. President dels mantenidors* a *Vida Nova*, Núm. 7 (IV-VI/1956): 48-56.
[429] Antoni Rovira i Virgili, *El moviment polític entorn del Memorial de Greuges (1885)* a *Revista de Catalunya*, Núm. 88 (VII/1938).

Vivint a cavall entre Barcelona i la casa familiar als peus del Montseny, el professor Josep Maria Batista i Roca, de vint-i-sis anys, compaginava la docència amb d'altres activitats, sobretot acadèmiques i culturals. Immediatament després del seu nomenament, participà en un curset de sis conferències sobre les formes de la cultura material amb projeccions a l'Ateneu Enciclopèdic Popular, que s'estengué del novembre de 1922 al maig de 1923.[430] Plenament capbussat en les activitats acadèmiques, el nostre protagonista constituïa el 13 de desembre de 1922, a la Universitat de Barcelona, l'Associació Catalana d'Antropologia, Etnologia i Prehistòria (ACAEP) amb Carrreras i Artau, Bosch Gimpera —provinent del Seminari de Prehistòria—, Casacuberta, Trias de Bés o Valls i Taberner com a fundadors.[431]

Tots els membres feia anys que es coneixien per les activitats de l'AEFC, per haver compartit temps a la universitat o pel II Congrés Universitari. Segons mostra l'epistolari de Carreras i Artau i Batista, aquest i Bosch Gimpera s'havien conegut a Berlin, s'havien avingut i tenien interessos acadèmics similars. Ja aleshores, Batista havia insistit en mantenir els contactes, que es concretaven ara en una nova institució que el nostre protagonista havia recomanat encaridament que fos creada.[432] El professor de la Universitat de Barcelona esdevingué secretari de l'ACAEP, mentre la presidència requeia en Telesforo de Aranzadi —qui havia fundat ja el Laboratorio de Antropología— per la seva condició de catedràtic d'aquesta disciplina. Malgrat l'empenta inicial, la Dictadura de Primo tallà en algun moment indeterminat els treballs de la nounada ACAEP.[433]

El 1923 Batista i Roca publicava una «Contribució a l'estudi antropològic dels pobles prehistòrics de Catalunya» al *Butlletí de l'Associació Catalana d'Antropologia*, un article a mig camí entre entre l'arqueologia i l'antropologia, molt ben documentat, en el qual comparava els cranis de jaciments neolítics catalans amb els d'altres indrets, tot acompanyant-los de taules i dibuixos.[434] Reflex d'un creixent prestigi i dels èxits de les

[430] *Informaciones de Barcelona* a *La Vanguardia*, Any 42, Núm. 18.383 (12/I/1923) Ed. Mañana: 4; *Cursets a l'Ateneu Enciclopèdic* a *La Veu de Catalunya*, Any 33, Núm. 8363 (12/I/1923) Ed. Vespre: 4; *Conferències* a *La Veu de Catalunya*, Any 33, Núm. 8386 (9/II/1923) Ed. Matí: 7; Renart, *1921-1923*, 285.
[431] Lluís Calvo, *Historia de la Antropología en Cataluña* (Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1997), 49-51.
[432] Carta de JMBR a TCA (Berlin, 4/XI/1920). Fons documental AEFC, IMF, CSIC.
[433] *Actes* a *Butlletí de l'Associació Catalana d'Antropologia*, Vol. 1 (1923): 215; *Cultura* a *La Veu de Catalunya*, Any 33, Núm. 8375 (27/I/1923) Ed. Matí: 15; Calvo, *Historia de la Antropología*, 49-51.
[434] *Contribució a l'estudi antropològic dels pobles prehistòrics de Catalunya* a *Butlletí de l'Associació Catalana d'Antropologia*, Vol. 1 (1923): 106-136.

entitats on col·laborava, al gener visitava el president Puig i Cadafalch de la Mancomunitat de nou, acompanyat dels membres de la recentment fundada ACAEP.[435]

En aquells mesos i no obstant formar part constituent de l'ACAEP, l'AEFC continuava sense descans la seva activitat, realitzant qüestionaris de recerca etnogràfica.[436] El 3 i el 8 de febrer mossèn Antoni Griera i Josep Maria Batista i Roca celebraren dues conferències explicant els «Resultats d'una excursió lingüístico-etnogràfica al poble català de l'Alguer (Illa de Sardenya)», realitzada l'any anterior. Batista conferencià centrant-se en els aspectes més etnogràfics de l'Alguer, de la cultura tradicional i la vida marinera. La conferència fou il·lustrada amb moltes fotografies recollides durant l'excursió i, de ben segur, causà impressió entre el públic.[437] Si la conferència sobre l'Alguer se celebrava a les sis de la tarda, a les deu de la nit Batista presentava al (CADCI) una conferència sobre les tradicions del poble català.[438]

El CADCI havia estat fundat el 1903 i tingué un important paper en el desenvolupament propagandístic i formatiu del nacionalisme radical català durant el primer terç del segle XX. Amb una estructura de tipus sindical inspirada en la tradició gremial catalana, el CADCI combinava reivindicacions obreristes amb el nacionalisme radical típic dels treballadors de coll dur —els *pixatinters* i *saltataulells*. Fusionà l'ateneu amb el sindicat i la promoció social amb l'ajuda mútua.[439] Batista s'hi sentia com peix a l'aigua: podia exercir la seva funció de pedagog sobre temes que li interessaven amb un públic de capteniment separatista com el seu o, pel cap baix, nacionalista. De fet, com ha explicat Lluís Duran, existia «un magma associatiu catalanista que té uns murs de contenció en el CADCI, la UC, l'APEC i Nostra Parla i que s'expressa amb un discurs concís i radical». Efectivament, totes eren entitats relacionades amb el professor.[440]

Val la pena comentar la clientela d'aquest món barceloní, d'aquest «magma associatiu». El tarannà d'aquests *pixatinters* i *saltataulells,* treballadors de coll dur que

[435] *La Vanguardia*, Any 42, Núm.18.397 (28/I/1923) Ed. Mañana: 9-10.
[436] *Butlletí de l'Associació Catalana d'Antropologia*, Vol. 1 (1923): 210
[437] *Butlletí de l'Associació Catalana d'Antropologia*, Vol. 1 (1923): 210; *Cronica de Cultura* a *La Publicitat*, Any 45, Núm. 15.564 (2/II/1923): 4; *Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya* a *La Veu de Catalunya*, Any 33, Núm. 8385 (8/II/1923) Ed. Matí: 10; *Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya* a *La Veu de Catalunya*, Any 33, Núm. 8404 (13/III/1923): 4.
[438] *La Vanguardia*, Any 42, Núm. 18.403 (4/II/1923) Ed. Mañana: 12.
[439] Per a més informació, vegeu: Manuel Lladonosa, *Catalanisme i moviment obrer: el CADCI entre 1903 i 1923* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988).
[440] Lluís Duran, *El Pensament nacionalista de Manuel Carrasco i Formiguera. Un cristià demòcrata per la República Catalana, Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* (2014), 351-388.

engruixien les files d'organitzacions com la FDN o EC, era diferent dels obrers industrials. Un membre del CADCI escrivia el 1916:

> Obrers som, i obrers volem ésser, en el sentit més noble de la paraula; treballadors de Catalunya amb el cor obert a totes les aspiracions reivindicatives de la pàtria, però consti que no som *obreros* ni volem ésser proletaris… Hem d'ésser una vera aristocràcia, una classe superior a la de l'obrer purament manual.

De fet, segons Carreres i Palet, un dels primers organitzadors del CADCI, amic de Batista i futur organitzador del que seria la clandestinitat nacionalista: «En aquell temps, classificar a un comptable, escrivent, dependent de magatzem o taulell, i fins als aprenents, com a treballadors era tant com inferir-los una ofensa».[441] Òbviament, Batista, provinent d'una família de comerciants molt acabalats, no pertanyia per orígens socioeconòmics al món d'aquests treballadors, però sí que en compartia l'amistat i el nacionalisme radical més militant. Durant els darrers anys del règim de la Restauració, l'entitat establerta a la Rambla de Santa Mònica, 10, havia estat un dels planters del moviment separatista, nodrint d'una nova fornada de joves aquelles creixents manifestacions del catalanisme de l'hivern del 1918 a 1919. Val a dir, però, que en aquelles dates, al CADCI, Batista només hi pronuncià una conferència i aquesta no tenia a veure amb el moment polític, fet que ens demostra, altre cop, el seu allunyament de la situació política, o, almenys, de l'activitat pública dins els rengles del separatisme.[442]

El març de 1923, Josep Maria Batista i Roca, amb vint-i-set anys, millorà la seva posició dins la Universitat en passar a treballar-hi d'auxiliar temporal. Si bé ja hi duia cinc mesos com a auxiliar interí gratuït, és amb la mort d'un catedràtic i l'ascens de l'anterior auxiliar que el jove professor percep el seu primer sou, de dues-mil pessetes l'any.[443] La seva primera conferència pública després d'assolir el nou càrrec en fou una sobre «animisme i la teoria del mana» emmarcada en el curs gratuït que duia mesos oferint.[444] El curs havia estat molt reeixit i l'Ateneu Enciclopèdic Popular li proposà encara una altra lliçó sobre etnografia, que tingué lloc aquell mateix juny.[445]

[441] Termes, *De la Revolució*, 232-237.
[442] Ucelay-Da Cal, *The strategies of separation*, 126-132, 124-125.
[443] Expedient de Josep Maria Batista i Roca al Fons de l'AHUB.
[444] *Cultura* a *La Veu de Catalunya*, Any 33, Núm.8.407 (16/III/1923) Ed. Matí: 5.
[445] *Conferències* a *La Veu de Catalunya*, Any 33, Núm. 8434 (9/VI/1923) Ed. Vespre: 14.

Mentrestant, a l'estiu de 1923, continuaven les recerques etnogràfiques de l'AEFC, aquesta vegada a la comarca de l'Anoia.[446]

Com hem anat veient al llarg del capítol, Batista havia viscut allunyat de la política a partir del 1915 —potser a exepció del II Congrés Universitari—, però especialment d'ençà els primers mesos del 1919, quan la Lliga Regionalista perdé progressivament el control de la situació política a Catalunya. A causa de la conflictivitat social, que els efectes de la Gran Guerra havien disparat, els dirigents conservadors havien precisat un progressiu augment de la intervenció de les forces policials i militars de l'Estat. La guerra social entre el Sindicat Únic i el Sindicat Lliure, entre obrers i patrons, dugué a una espiral de violència que, per ser posada sota control, demanava cada vegada dosis més altes de repressió. Els governs, a Barcelona i Madrid, prenien la situació social com un simple problema d'ordre públic. A finals de l'estiu de 1923, la burgesia catalana estava veritablement impedida ja per governar de manera normal, o almenys com ho havia fet del 1901 ençà. El règim que havia restaurat la dinastia borbònica al tro el 29 de desembre de 1874 ja no donava més de sí. El 13 de setembre l'exèrcit, en la figura del *Capitán General de Cataluña* Miguel Primo de Rivera, prenia el control de l'Estat. S'instaurava una dictadura militar.[447]

[446] *La Segarra* a *La Veu de Catalunya*, Any 31, Núm. 7847 (13/V/1921) Ed. Vespre: 2.
[447] Ucelay-Da Cal, *The strategies of separation*, 126-132, 100-141; Termes, *De la Revolució*, 293-329; González Calleja, *La España de Primo*, 17-74.

4. Els anys de la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930)

La tarda del 13 de setembre, quan les comunicacions entre Barcelona i Madrid encara no permetien saber del cert la rebuda del cop, el futur dictador Miguel Primo de Rivera escoltà a l'Exposició del Moble de Montjuïc discursos en català sense alterar-se, a l'espera del que s'esdevingués a la capital de l'Estat. Els regionalistes, inclòs el president de la Mancomunitat, Puig i Cadafalch, tingueren l'esperança de veure els seus desitjos complerts amb la instauració d'una dictadura que afavorís els seus interessos i transformés potser l'estructura de l'Estat espanyol en la clau que el catalanisme anhelava.[448] Tanmateix, els esdeveniments no trigaren gaire en esvair els entusiasmes inicials de molts catalanistes. Cinc dies després que el propi Puig i Cadafalch hagués acompanyat Primo a l'estació on agafà el tren cap a Madrid, el Directori publicava un Reial Decret que obria la veda a la persecució del catalanisme i llurs símbols i representacions.[449]

Retorn a la política. El *Grup 1640*, una societat secreta

Dies després del cop, trobem a Batista de nou a la casa de Samalús, sense que sembli que, a la superfície, canviés res.[450] Com hem vist al final del capítol precedent, els interessos de Batista i Roca havien passat, durant els vuit anys anteriors, a ser predominantment acadèmics, centrats en la universitat i els estudis etnogràfics, on ja era reconegut com a una autoritat. La instauració de la Dictadura, però, havia produït en Batista alguna impressió. Mentre continuava exercint de professor, retornà de nou a l'activitat política, tot i que de manera clandestina. Havia acabat en sec, per causes de força major, la seva etapa de formació: ara convenia llançar-se de ple a l'acció transformadora. Afirmà l'historiador Joan Crexell que és ja del 1923 i editat per Batista i Roca un extracte del *Compendi de la Doctrina Catalanista*, publicat en forma de

[448] *Quan es va produir la ruptura definitiva entre el dictador i els regionalistes* a *La Rambla de Catalunya*, Núm. 6 (17/III/1930): 11.
[449] Francesc Cambó, *Memòries (1876-1936)* (Barcelona: Editorial Alpha, 1981), 378-382. Ucelay-Da Cal, *The strategies of separation*, 126-132, 138-141; Enric Ucelay-Da Cal, *La repressió de la Dictadura de Primo de Rivera* a *II Jornades de Debat. El poder de l'Estat: evolució, força o raó* (Reus: Edicions del Centre de Lectura, 1993).
[450] Renart, *1921-1923*, 434.

fulletó volant amb el nom de *La Pàtria.* No seria descabellat atribuir-li, car es trobaren uns quants exemplars a Samalús,[451] la propietat de la família on el trobem tan sovint.[452]

A començaments de 1924, el règim trencava definitivament amb els regionalistes, produint una lenta radicalització nacional a tot el país, la qual s'anà accentuant amb el pas dels mesos.[453] A finals de maig i principis de juny trobem a Batista de nou a Oxford, segons afirma Víctor Castells, per ajudar al seu germà petit a instal·lar-s'hi per cursar estudis —sense que sapiguem quins.[454] Com era habitual en Batista, aprofità el viatge, també, per estrènyer lligams amb el PEN Club d'allà i visitar algun dels seus coneguts a la Universitat.[455]

D'Anglaterra, es conserva una interessant carta al cabdill separatista Francesc Macià, en la qual demana un centenar d'exemplars del *Butlletí de Catalunya*, que publicava EC i que en el darrer número contenia la relació de la destitució de professors de la Mancomunitat. Batista, sempre avesat al proselitisme, havia tingut la pensada de repartir-los entre els professors d'Oxford.[456] Macià li responia:

> Ens plauria moltíssim sapiguer quina impressió hi ha formada per aquí [a Anglaterra] referent a aquest assumpte i sobre la nostra campanya per a obtenir l'independència de la nostra Patria.
>
> Visqueu molts anys, per bé de Catalunya.[457]

Batista, encara professor a la Universitat, continuava ben pendent de la situació a casa malgrat trobar-se temporalment a l'estranger. Les cartes que es conserven d'aquells dies comentaven especialment els fets del conegut com a «afer Dwelshauvers». El 12 d'abril de 1924, *La Publicitat* havia publicat una proposició de Darius Rumeu i Freixa, baró de Viver i membre de la Unión Monárquica Nacional (UMN) al consell de la Mancomunitat, una Mancomunitat ja cooptada pel règim. A la nota, el baró discutia la utilitat d'algun dels òrgans del IEC, especialment el Laboratori de Psicologia

[451] Crexell, *Premsa*, 238-240; Castells, *Caràcter i Nació*, 12.
[452] A tall d'exemple: El 20 de gener de 1924 i l'estiu de 1925, respectivament: Joaquim Renart, *Diari 1918-1961. Volum 3. 1924-1926* (Barcelona: Curial, 1998), 13-16 i 264-265.
[453] Francesc Cambó, *Memòries (1876-1936)* (Barcelona: Editorial Alpha, 1981) 378-382.
[454] Castells, *Caràcter i Nació*, 16. En un correu del 7/XI/2019, els arxivers de la Universitat d'Oxford ens confirmaren que Joan Batista es matriculà, però no consta que obtingués cap títol. Segurament hi anà, com el seu germà gran el 1914, a aprendre anglès.
[455] Carta de JMBR sense destinatari (Olton, 24/IV/1924). Fons Víctor Castells de l'ANC.
[456] Tampoc no sabem a qui visità, però Batista aprofitava totes les visites per fer contactes, com anirem veient. Carta de JMBR a Francesc Macià (30/V/1924). Fons Francesc Macià de l'ANC (ANC1-264-T-1566).
[457] Carta de Francesc Macià a JMBR (3/VI/1924). Fons Francesc Macià de l'ANC (ANC1-264-T-1305).

Experimental que dirigia el professor belga Georges Dwelshauvers. La nota amagava la intenció de depurar el IEC de catalanistes per tal de substituir-los per personal afecte al règim. Les pressions foren respostes tres dies més tard, també en una nota a *La Publicitat,* signada per alguns intel·lectuals i amics de Batista, com mossèn Cardó, Ferran Valls i Tarberner, Fabra, Capdevila, Riba o Pau Vila. Com a conseqüència de la nota i la negativa per part dels signants a retractar-se'n, foren depurats cent-cinquanta professors de la Diputació i la Mancomunitat, inclós el propi Dwelshauvers. Batista, com a docent, potser temorós d'aixecar sospites que li posessin la policia al clatell, no signà el document. La prudència no era excessiva: com veurem, no fou la darrera escombrada de la Universitat que ordenà la Dictadura.[458]

D'aquells dies existeix àdhuc una altra carta conservada del germà petit, Joan Batista. El més jove dels Batista i Roca, de disset anys, es posava en contacte també amb Francesc Macià per posar-se «de nou a les seves ordres, per tot lo que jo li pugui convenir». El germà petit pregà al cabdill separatista que el tingués «al corrent de tot lo que passi a la nostra terra», afegint que ell es trobava ja «fent a tothom tota la propaganda» que podia.[459] Joan Batista havia col·laborat amb el seu germà gran, com feren després les seves germanes, en tasques de propaganda i ajut a presos que implicaven un risc menor.[460]

No sabem d'ençà exactament quin moment, però el nostre protagonista col·laborà amb el Directori Interior d'EC mitjançant un petit nucli anomenat *Grup* o *Organització 1640*, enllaçat molt properament amb Cardona. Podria haver estat ja a 1923, si donem per vàlida l'autoria dels fulletons suara esmentats que comentà l'historiador Joan Crexell. El nucli de Batista dirigia militants provinents de la ciutat comtal i rodalies, fins a Sabadell, que eren més aviat conservadors i catòlics, com

[458] Baró de Viver, *L'Institut d'Estudis Catalans* a *La Publicitat*, Any 46, Núm. 15.691 (12/IV/1924): 4. *A propòsit del laboratori de psicologia experimental* a *La Publicitat*, Any 46, Núm. 15.694 (15/IV/1924): 1. Villagrasa, *Mancomunitat i ciència*, 77-82. Castells, *Caràcter i Nació*, 16-17.

[459] Carta de Joan Batista i Roca a Francesc Macià (Caverswall, 1/IV/1924). Fons Francesc Macià de l'ANC (ANC1-264-T-1566).

[460] Mascarell, *Entrevista*; Joan Crexell, *El Complot de Garraf* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988), 125. Curiosament, Joan Crexell cità les memòries d'Abelard Tona, inèdites aleshores i que es publicarien el 1994. A la versió publicada no hem trobat els noms de les germanes Assumpció i Concepció Batista i Roca. En canvi, a Josep Casals i Ramon Arrufat, *Catalunya, poble dissortat* (Barcelona: J. Vila Fontsere, 1933), se les esmenta a totes dues. Castells comenta que Joaquim Fons li explicà que Joan Batista i Roca freqüentava les reunions de l'Òrmica, creada mesos després. Castells, *Caràcter i Nació*, 17. Quan mor Assumpció Batista i Roca es recorda el seu paper d'ajut econòmic als presos *A la memòria d'Assumpció Batista i Roca* a *Esplai*, Núm. 121 (25/III/1934): 17.

Cardona. A més a més, ben connectats amb la jerarquia eclesiàstica, podien arribar a obtenir un nodrit suport de clergues nacionalistes descontents amb el règim.[461]

El *1640* arribà a constituir una veritable «societat secreta» que realitzava tasques de propaganda i espionatge amb gent provinent de tots colors i partits polítics contraris a la dictadura, com era habitual en les iniciatives de l'antic militant de la UC. Els membres, sobretot provinents de l'entorn d'AC, desconeixien els noms dels altres integrants perquè tots tenien una xifra assignada. La societat secreta tenia un funcionament en forma de cèl·lules clandestines —que tampoc no es coneixien entre elles— i Batista només hi tenia contacte amb alguna. Les cèl·lules tenien una estructura batejada metafòricament amb referències a la sega, mentre que el nom, *1640*, al·ludia a la Revolta dels Segadors. Internament, l'entramat es basava en les «garbes». Aquestes «garbes» tenien *lligades* set «espigues» de set membres, i cada «garba» només coneixia els caps de cadascuna de les «espigues». D'aquesta manera, Batista havia posat en funcionament una organització secreta i compartimentada, que podia ser difícil de desmantellar per les forces policials.[462]

El *1640* no era, ni de bon tros, l'únic dels grups que operaven a la clandestinitat dels anys vint. Els grups que anirem comentant estaven tips de les elucubracions teòriques de la Lliga i de les grans paraules que quedaven en no-res. Així, la resistència a l'interior prengué una dèria anti-intel·lectual, atès que, segons el militant Abelard Tona, «els mancaven els homes d'acció. [...] Homes ferms, disciplinats, que ajudessin sempre als seus companys» i que gosessin arriscar-se a penes de presó per l'ideal. Els d'EC, també a l'estranger, compartien aquest capteniment. El *1640* de Batista hi estava relacionat indirectament, i també existien contactes amb el cabdill Francesc Macià, enllà dels que hem esmentat.[463]

De fet, Miquel Arcàngel Baltà (1892-1964), considerat pel jove Jaume Miravitlles (1906-1988) com el «cap de la Resistència catalana», d'aquesta xarxa separatista a l'interior del país, visità Macià a París a finals de 1924.[464] Els grups a la

[461] Ucelay-Da Cal, *The strategies of separation*, 362, 498-531.
[462] Mascarell, *Entrevista*. Hi ha un document al Fons Cardona de l'AHCB (DC.166a-b) que parla de l'estructuració d'una organització separatista secreta, amb noms metafòrics també, referents aquests a les flors i les abelles (Ruscam, eixams, ginesta, romaní...). El document no té data, però és del període 1923-1930. Podria estar relacionat amb Batista d'alguna manera? Podria ser un projecte anterior...?
[463] Abelard Tona i Nadalmai, *Memòries d'un nacionalista català. Del nacionalisme radical al comunisme* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994), 101-102; Mascarell, *Entrevista*.
[464] Jaume Miravitlles, *Gent que he conegut* (Barcelona: Destino, 1980), 38 i 53; Crexell, *El Complot de Garraf*, 50.

clandestinitat establiren lligams amb EC també a través de la societat *Andrés Pla*, creada pels militants Joan Boladeres i Abelard Tona i dedicada en teoria al comerç de formatges. En realitat, però, aquesta actuava d'enllaç entre la direcció a l'exili i els nuclis de l'interior.[465]

El món del nacionalisme radical a la clandestinitat era doncs, molt boirós i les línies divisòries entre organitzacions i grups eren sovint indistingibles. Com ha explicat Fermí Rubiralta «*molt poques diferencies separaven realment els militants de la SEM dels membres dels escamots*».[466] Molts separatistes tenien militància múltiple mentre mantenien llaços més o menys formals, de vegades per coneixences o a través de colles d'amics, amb d'altres individus o organitzacions, fins i tot de signe ideològic divers al seu. Al *Grup 1640* de Batista i Roca hi havia, per exemple, molta gent d'AC, però estaven en contacte amb els d'EC a través d'intermediaris o de militants compartits, com hem vist.[467]

En aquest sentit, un interessant episodi aboca una mica de claror sobre aquest món a la penombra. El 18 juliol de 1924 havia mort Àngel Guimerà, fornidor pel separatisme del seu bagatge símbolic; de poemes, records històrics, obres i textos. Figura cabdal de l'època, Guimerà havia estat candidat durant anys al Nobel de literatura, com ho havia estat també Mistral. El dramaturg, ensems al periodista Pere Aldavert, havia liderat també una de les dues ànimes de la benemèrita UC, la més intransigent en l'oposició a la participació al sistema polític de la Restauració.[468] Així, l'enterrament havia de ser una mostra de dol del conjunt de la societat catalana, però sobretot pel separatisme. La vigília del sepeli, a l'Ateneu Barcelonès es reunien Cardona, Batista, Pagès i algun altre representant d'EC i Magí Sandiumenge. Com hem vist, pertanyien tots a grups diversos, però tenien igualment lligam de caire personal o de vella militància, com Cardona i Batista:

> Ja deliberàvem quan aparegué Ventura Gassol. Les seves paraules eren inflamades. Segons ell, calia fer alguna cosa l'endemà. Jo [Daniel Cardona] vaig

[465] Enric Ucelay-Da Cal, *El nacionalisme radical català i la resistència a la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1931)* (Tesi Doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1983), 630-653; Miquel Ferrer i Sanxis, *Memòries (1920-1970). 50 anys d'acció política, social i cultural catalana* (Barcelona: Fundació Josep Comaposada, 2008), 71.
[466] Traduït del castellà per l'autor. Rubiralta, *Historia del independentismo*, 74.
[467] Mascarell, *Entrevista*.
[468] Joan Esculies, *El teatre patriòtic de Guimerà en el separatisme català* a *Guimerà: ideologia i pensament* (Lleida: Punctum i Ajuntament del Vendrell, 2019)

> dir que l'organització dels Escamots, tot i anant molt bé, era incipient i que dubtava de si podia anar ja a una acció violenta que comprometés el treball que es feia d'organització. [...] Aquell mateix vespre acordàrem que, si en sortir el fèretre de Guimerà amb la bandera catalana, aquesta era treta per la policia, es faria foc contra la presidència del dol, que se'ns havia assegurat que seria composta per l'element oficial.[469]

Al dia següent, en un local social del carrer Sant Honori, es proporcionaren pistoles *Parabellum* als més abrandats dels minyons. «Hi havia joves i no joves», relatà Cardona. Poc versats en el maneig d'armes, dos trets se'ls escaparen al mateix local. Arribats prop del taüt de Guimerà, entre la gentada, els separatistes estigueren a l'aguait, mentre avançava el seguici, esperant qualsevol provocació per disparar. Cecs de nerviosisme, «a alguns de nosaltres els sortia de l'infern de l'americana el canó de la Parabel·lum, i les butxaques ens feien un soroll de metall de mil diables, dels cartutxos que hi portàvem». Però sorprenentment, no succeí res i el poeta fou enterrat en pau entre càntics de *Els Segadors*, a pesar que «parelles de guàrdia civil a peu i a cavall, situades a cada quaranta metres, guardaven l'ordre». Batista havia participat en la gestació de l'acció, que finalment no acabà en un tiroteig, prova d'alguna mena de capacitat de decisió dins la clandestinitat separatista. No sabem si ell també hi era, ni si li dringaven les butxaques plenes de bales, ni si esperava obrir foc durant l'enterrament de Guimerà.[470]

La Societat d'Estudis Militars (SEM) i La Llibreria Italiana

El novembre de 1922 havia aparegut al si d'AC una organització gairebé paral·lela amb clara vocació militar, la Societat d'Estudis Militars (SEM). La SEM es distingia dels escamots d'EC en tant que volia convertir-se en l'oficialitat, reservant pels escamots el paper de soldats rasos de l'exèrcit català. Totes dues organitzacions, clarificava Cardona, estaven «expectants l'una davant de l'altra, però no precisament enfrontades».[471] La creació d'aquesta organització s'emmarcava en la tendència militarista que havia agafat el nacionalisme radical els anys finals de la Restauració, si bé molts a molts dels membres originals «se'ls va arronsar el melic» amb el cop d'Estat de Primo i plegaren, com recordà Abelard Tona.[472]

[469] *L'enterrament de Guimerà* a Vibrant [Daniel Cardona], *Res de nou al Pirineu*.
[470] *Ibídem*.
[471] *Ibídem*.
[472] *Ibídem*. Vegeu: Crexell, *El Complot de Garraf*, 45.

Inicialment en formaven part professors, enginyers, químics, arquitectes, estudiants, obrers i dependents del comerç, destacant els noms de Lluís Nicolau d'Olwer, Magí Sandiumenge, els novel·listes Alfons Maseras o Cèsar August Jordana, August Matons o Pere Màrtir Rosell Vilar.[473] En alguna reunió apareixerien Àngel Foix, algú de cognom Font, Marius Monteys, Ramon Fabregat, Joan Carreres i Palet, Marià Foyé, Anton Armangué, Ferran Cuito, Enric Fontbernat, Ignasi Armengou, Joan Boladeres, Josep Rovira-Canals, Rossend Llates, Carles i Josep Maria Pi Sunyer o Josep Maria de Segarra. Entre aquests noms, n'hi ha de rellevància. Molts d'ells tenien una relació prèvia amb Batista, fos de militància o d'amistat. No debades eren, majoritàriament, catalans de famílies o bé benestants, o bé intel·lectualment importants.[474]

El nostre protagonista ajudà als joves de la SEM a adquirir tendes de campanya per a realitzar excursions pel territori en vistes a preparar la infanteria d'un exèrcit. Fundaren aleshores l'entitat pantalla Càmping Club de Catalunya i l'empraren per a celebrar cursets i conferències de caire militar. Entre els conferenciants hi havia el geògraf Pau Vila i l'historiador Ferran Soldevila.[475] Si bé els de la SEM inicialment havien fet volar coloms, proposant grans disquisicions sobre com hauria de ser un exèrcit català, preparant-ne les diverses branques i creant fins i tot una secció d'aviació, el realisme s'acabà imposant i passaren a l'acció directa.[476] Amb l'arribada de la Dictadura, Lluís Nicolau d'Olwer havia marxat a l'exili i la SEM estava decapitada i sense patrocinadors, passant la direcció a un vell amic de Batista, el químic i farmacèutic Miquel Arcàngel Baltà, àlias *Papà Baltà*, de qui se suposava que, per la professió, sabria preparar bombes.[477]

Batista i Baltà, qui dirigia aleshores el Laboratori Químic Municipal de Barcelona, es coneixien de feia anys, dels temps del II Congrés Universitari Català, i

[473] Indibil, *Ha mort el Doctor Miquel A. Baltà* a *Ressorgiment* Any 50, Núm. 582 (Buenos Aires, I/1965): 6. Sobre Rosell Vilar, vegeu: *P. M. Rossell i Vilar* a La Publicitat, Any 55, Núm. 18.396 (26/VII/1933): 1 i 6.
[474] A. Tona i Nadalmai, *La Llibreria Italiana* a *Ressorgiment* Any 55, Núm. 648 (Buenos Aires, VII/1970): 8-9; A. Tona i Nadalmai, *Història menuda 3. La S.E.M.* a *Ressorgiment* Any 55, Núm. 645 (Buenos Aires, III/1970): 10-11.
[475] Apareix en premsa l'any 1925, no el 1923, però Abelard Tona no recorda si l'arribaren a registrar. Tona, *Memòries d'un nacionalista*, 57-69; Casals i Arrufat, *Catalunya, poble dissortat*, 105-107.
[476] Ucelay-Da Cal, *The strategies of separation*, 282-298.
[477] Ferrer, *Memòries (1920-1970)*, 64-69; Tona, *Memòries d'un nacionalista*, 90-91; Ucelay-Da Cal, *The strategies of separation*, 282-298.

acabaren essent cunyats anys després, quan Baltà es casà amb Concepció Batista.[478] La farmàcia de Baltà, situada a la cruïlla entre Rambla de Catalunya i Ronda Universitat, era un punt neuràlgic dels ambients del nacionalisme radical de l'època.[479] També ho fou l'establiment *El Oro del Rhin*, un cafè inaugurat feia poc, en el qual es reunien, paradoxalment, funcionaris, policies i militars espanyols i els minyons del nacionalisme radical. Abelard Tona recordava que «ens semblà molt adequat per a passar inadvertits i conspirar alegrement. A més, el cafè que donaven era bo i s'hi estava molt còmode. Qui hauria pensat que estàvem allà amb propòsits terroristes?».[480]

Val a dir, però, que el veritable cor de la SEM era la Llibreria Italiana, regentada per l'obrer autodidacta Miquel Ferrer.[481] La llibreria havia estat establerta a finals de 1923, probablement al desembre, per Ferrer i l'advocat Magí Sandiumenge, d'AC, en un antic establiment d'automòbils —després de pneumàtics russos d'importació—, vingut a menys.[482]

Pel juliol de 1924, Sandiumenge decidí plegar i la Llibreria fou refundada.[483] Es restablí l'octubre de 1924 i fou registrada el gener de 1925. Els noms que apareixen són els de Josep Maria Casacuberta,[484] —qui fou també fundador de l'Editorial Barcino—, Josep Maria Batista i Roca i Magí Sandiumenge com a socis fundadors. Aquest darrer aportava una petita quantitat, suposem, abans de plegar durant els mesos següents. Batista hi aportà 12.500 pessetes de les 50.000 totals del capital inicial i la llibreria es traslladà un any després del número 125 de Rambla Catalunya al 5 del carrer de

[478] Castells, *Caràcter i Nació*, 12. Vegeu també carta de JMBR a Miquel A. Baltà (Barcelona, 1918). Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T29).
[479] Indibil, *Ha mort el Doctor Miquel A. Baltà* a *Ressorgiment* Any 50, Núm. 582 (Buenos Aires, I/1965): 6.
[480] Tona, *Memòries d'un nacionalista*, 72-73.
[481] Ucelay-Da Cal, *The strategies of separation*, 282-298. Escolteu també la gravació de Joaquim Fons a la Fonoteca Jaume Font (ANC1-563-N-384).
[482] Apareix en registres de premsa a partir del desembre de 1923. La primera vegada a *La Publicitat*, Any 45, Núm. 15.593 (20/XII/1923): 7. Apareix amb seu a Rambla de Catalunya, 45, suposem que per error. A partir del gener, quan torna a aparèixer a *La Publicitat*, Any 46, Núm. 15.609 (6/I/1924): 3, ara ja amb la seu a Rambla de Catalunya, 125. Ferrer afirma a les seves memòries que el negoci amb els pneumàtics russos anava de cap a caiguda a Ferrer, *Memòries (1920-1970)*, 32-36. Abans de tenir a veure amb pneumàtics, fou el local d'una societat de Magí Sandiumenge, el qual anà canviant de soci. El juny de 1922 es deia *Sociedad General de Automóviles Sandiumenge y Monteys* i participaven al Saló de l'Automòbil de Barcelona. *La Veu de Catalunya*, Any 32, Núm. 8178 (3/VI/1922) Ed. Vespre: 13. El 7 d'abril de 1923 encara existia la societat, però és el darrer cop que apareix en premsa. Vegeu: *La Veu de Catalunya*, Any 33, Núm. 8426 (7/IV/1923) Ed. Vespre: 1.
[483] Ferrer, *Memòries (1920-1970)*, 47-71.
[484] Vegeu: Albert Manent, *Josep Maria de Casacuberta* a *Homenatge a Josep M. de Casacuberta* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1980), 9-29.

Petritxol.[485] Al voltant de Batista i de Casacuberta s'estava formant el que el primer li havia reclamat al segon en una carta quatre anys abans: «un nucli separatista ferm».[486]

Ja aleshores la Llibreria Italiana havia esdevingut punt de reunió dels nacionalistes radicals i s'hi celebraven nombroses tertúlies. S'havia convertit també en un centre de cultura i literatura en la qual diversos editors i impressors, com Barcino, tenien llurs dipòsits de llibres. El seu ressò cresqué tant que fou clausurada la primavera de 1926 per ser un focus d'activitats separatistes. El nervi, igualment, no s'aturà, com veurem tot seguit.[487] Durant els primers mesos de la Dictadura, Baltà hi organitzava, molt probablement ajudat per Batista, classes teòriques sobre temes diversos que se celebraven en cases particulars, en sales discretes de l'Ateneu Barcelonès de vuit a deu del capvespre o, almenys les de la SEM, en uns magatzems del carrer de Rosselló propietat d'Enric Fontbernat, on es realitzaven també exercicis.[488]

Tota una xarxa clandestina de nacionalistes havia estat formada. Hom celebrava fins i tot sessions de cinema per recaptar diners, amb pel·lícules patriòtiques projectades, segons evocà Batista de vell, «per mantenir el caliu».[489] Recordà àdhuc un dels parroquians, Jordi Subirats, que a la Llibreria convivien dues ànimes. «Format el nucli amb una majoria d'universitaris, els de l'ala esquerra, universitaris o no, convivíem a la perfecció amb l'ala catòlica o confessional, el contacte de la qual arribava fins al canonge Carbó».[490]

A la Llibreria Italiana, Batista col·laborava amb Miquel Ferrer i Gonzàlez Alba en la difusió d'un butlletí clandestí batejat com *La Cadena*, editat pel propi Batista. *La Cadena* aparegué durant la primavera i l'estiu de 1924, cada setmana, de manera regular, una nova mostra de la disciplina i l'energia del nostre biografiat.[491] «Tenia molta difusió», recordà Batista dècades després. En un moment de censura als mitjans,

[485] *Registre Mercantil* a *La Veu de Catalunya*, Any 35, Núm. 8927 (20/I/1925) Ed. Matí: 9; *Els llibres* a *La Publicitat*, Any 48, Núm. 16.160 (16/I/1926): 3; *L'aperitiu* a *Mirador*, Any 2, Núm. 89 (9/X/1930): 2.
[486] Carta de JMBR a Josep M. De Casacuberta (Dresden, 26/XI/1920). Fons Víctor Castells de l'ANC.
[487] Ferrer, *Memòries (1920-1970)*, 47-71; I. Armengou, *Senyor Director de la Revista de Catalunya* a *Revista de Catalunya*, Núm. 30 (XII/1926); *Clausura de la Llibreria Italiana* a *Resurgiment*, Any 11, Núm. 119 (VI/1926): 5.
[488] Ramon Batalla, *Jaume Miravitlles i Navarra. Intel·lectual, revolucionari i home de govern. Els anys joves, 1906-1939* (Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 2010), 70-79. Sobre els magatzems de Fontbernat, propietari d'una empresa relacionada amb les instal·lacions elèctriques, escolteu la Gravació de Joaquim Fons a la Fonoteca Jaume Font (ANC1-563-N-384).
[489] Mascarell, *Entrevista*. No parla explícitament de la Llibreria Italiana, però creiem que el *1640* celebrava sessions allà per la relació de Batista amb l'indret.
[490] Jordi Subirats, *Entorn de la figura de Francesc Cambó* a *Resurgiment*, Any 32, Núm. 372 (VII/1947): 8.
[491] Tots els exemplars es troben a l'AHCB.

molts catalans s'informaven a través d'octavetes, fulletons i butlletins com el seu.[492] El primer exemplar data de finals d'abril de 1924 i valia 30 cèntims. La publicació constava com editada a Leipzig, però de ben segur era impresa clandestinament a Barcelona. El darrer número és de la segona quinzena de juliol de 1924. La interrupció la produí, segurament, la detenció de Baltà i les conseqüències que se'n derivaren, tal com veurem.[493]

Durant la seva curta vida, *La Cadena* serví per a comentar els principals esdeveniments polítics a Catalunya. Al primer número, per exemple, s'explicava la diferència essencial entre la Mancomunitat instituïda el 1914 i la que es mantenia aleshores, controlada pel règim d'ençà el cop d'Estat. Abundaven les notícies curtes, sobre successos, i apunts sobre la premsa internacional, sobretot aquelles notícies que es creien negatives per al règim de Primo de Rivera, i que eren silenciades per la censura. Es relataren també les clausures de diversos centres i associacions catalanistes i els incidents i accions polítiques que tenien lloc ocasionalment arreu del territori.[494]

Paral·lelament, en moments clau, es feien circular els anomenats «fulls grocs», octavetes clandestines que comentaven els fets i les notícies del moment, també amb molt d'èxit de difusió.[495] Josep Maria Ribalta, d'AC, els deixà la clau d'un local a la Diagonal de Barcelona per emprar-lo com a magatzem pels fulletons. Després, passava algú de confiança per a recollir-los.[496] Tot calia fer-ho amb la màxima discreció, atès que el risc d'acabar entre reixes era elevat. A tall d'exemple, per dissimular el fet que a la Llibreria Italiana s'hi realitzaven nombroses activitats *subversives*, però també per millorar-ne la posició econòmica, Ferrer i Sandiumenge havien decidit d'imitar la Llibreria Francesa i importar totes les novetats editorials de França, però també d'Itàlia. Segons afirmà Ferrer, fou per aquest motiu que la policia, pensant que es tractava d'interessos estrangers, els deixà estar, si més no, els primers anys.[497]

Els prestatges plens de la Llibreria Italiana foren testimonis d'incomptables reunions en les quals es decidien les accions que emprengueren joves separatistes, com el llançament de bombes fètides als magatzems *El Siglo*, el gerent dels quals era un

[492] Mascarell, *Entrevista*; *La mort heroica de Manuel G. Alba* a *Resurgiment* Any 20, Núm. 226 (V/1935): 7.
[493] Crexell, *Premsa*, 64.
[494] *La Cadena*, Any 1, Núm. 1 (IV/1924): 1. Disponible a l'AHCB.
[495] Mascarell, *Entrevista*; *La mort heroica de Manuel G. Alba* a *Resurgiment* Any 20, Núm. 226 (V/1935): 7.
[496] Fulletó mecanografiat de Miquel Ferrer. Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T19); Ferrer, *Memòries (1920-1970)*, 83.
[497] Ferrer, *Memòries (1920-1970)*, 51-55.

membre de la Unión Patrótica. S'hi impartien també lliçons per fer accions de guerrilla —Miquel Ferrer recordà que «el centre de reclutament de la oficialitat del futur exèrcit català»—, ofertes els dissabtes a la tarda, i s'afinava la punteria al camp de tir de Montjuïc. Malgrat tota la formació, els joves aconsellats per Baltà —que tenien una tendència a ignorar-lo i anar per lliure de vegades—, no passaren d'accions menors per temor a una escalada incontrolable que acabés a trets.[498] La SEM cresqué, doncs, durant tot el 1924, aprofitant el *momentum* polític, realitzant accions de propaganda, despenjant banderes espanyoles de nit, penjant cartells reivindicatius o passant fulletons. L'escalada es produí la tardor d'aquell any, quan es proposaren el segrest del baró de Viver, l'alcalde de Barcelona, una acció que finalment, tanmateix, no es realitzà.[499]

Cada vegada més involucrats en activitats clandestines, els joves que inicialment havien format la SEM al si d'AC acabaren per desentendre's del partit durant els primers mesos de la Dictadura, en creure que ja no hi podien comptar. Es formà aleshores el Grup dels Set, format per Miquel Ferrer, Abelard Tona, Enric Fontbernat, Ramon Fabregat, Antoni Argelaguet, Ramon Seguer i Àngel Foix. Ferms creients en la lluita armada, passaren directament a fabricar bombes.[500] Tots ells eren molt joves, la majoria, excepte Fabregat (nat el 1894), eren menors de vint-i-cinc anys. El nom de la quadrilla provenia del conte *Els set penjats* de Leonid Andrejev, pare de l'expressionisme rus, que tots havien llegit. A tots els fascinava també l'Aixecament de Pasqua irlandès i molts nois de l'entorn vestien gavardina o *trench-coat* a imitació dels sollevats de l'illa.[501]

La primavera del 1925 el separatisme emprengué una campanya terrorista motivada per un discurs, davant un miler d'alcaldes nomenats per ell, del rei Alfons XIII. El discurs, defensor de les accions de Felip V, caigué com una bufetada entre molts catalans, no només entre els separatistes.[502] El fet se sumà a les notícies que arribaven de Bulgària sobre un atemptat amb bomba per part dels comunistes contra el govern a la catedral de Sant Nedelya. L'acció terrorista havia causat més d'un centenar de morts i centenars de ferits —però els ministres n'havien sortit il·lesos. Igualment, la

[498] A. Tona i Nadalmai, *La Llibreria Italiana* a *Ressorgiment* Any 55, Núm. 648 (Buenos Aires, VII/1970): 8-9; A. Tona i Nadalmai, *La història menuda. Iniciació a l'acció* a *Ressorgiment*, Any 56, Núm. 656 (Buenos Aires, III/1971): 7-8; Ferrer, *Memòries (1920-1970)*, 51-55.
[499] Ucelay-Da Cal, *The strategies of separation*, 282-298.
[500] Ferrer, *Memòries (1920-1970)*, 75-79.
[501] *Ibídem*, 47; Tona, *Memòries d'un nacionalista*, 71-75.
[502] Ferrer, *Memòries (1920-1970)*, 85-87; *La Cadena*, Any 1, Núm. 3 (V/1924): 4.

virulència de l'atemptat causà una gran impressió entre el separatisme a la clandestinitat.[503] Fascinats per l'esdeveniment, el grup acordà col·locar una bomba al Governador Civil de Girona i se'n posà una en una finestra del darrere del palau de la baronessa de Maldà durant una recepció del rei i la reina el 26 de maig de 1925.[504] Només havien calgut dos anys de dictadura perquè aquella generació que sortí al carrer a partir de 1919, la de la dèria militarista, comencés a pensar en posar bombes. Aquell mes, un altre grup de separatistes decebuts amb la direcció d'EC formaren el «subgrup» *Bandera Negra* sota el lideratge —més nominal que altra cosa— de Daniel Cardona, exiliat a Perpinyà. Aquest grup celebrà, com els altres, alguna reunió a la Llibreria Italiana.[505]

Impacients per actuar, *Bandera Negra* es llançà a preparar un atemptat contra el monarca Alfons XIII. La primera temptativa consistí en uns plans per instal·lar una càrrega explosiva a les vies del tren de Garraf, però no es dugué a terme. La segona temptativa fou a la Rambla, però Jaume Julià, el pistoler que havia d'executar-lo, jove com era, fou retingut pel seu pare a casa en ensumar-se aquest que el seu fill en portava alguna de cap. La tercera temptativa consistí en instal·lar una càrrega explosiva per fer detonar quan passés el tren en què viatjava el monarca el 30 de maig de 1925. L'acció també fracassà i Miquel Badia, Emili Granier-Barrera, Deogràcies Civit, Josep Garriga, Jaume Compte, Francesc Ferrer, Jaume Julià, Marcel·lí Perelló i Antoni Argelaguer foren detinguts i empresonats. Tots ells eren joveníssims. Granier-Barrera, per exemple, tenia amb prou feines disset anys. La triple temptativa rebé el nom de «Complot de Garraf» i la repressió posterior comportà el desballestament del Directori d'EC i del nacionalisme radical a la clandestinitat, que trigà pel cap baix dos anys en tornar-se a reagrupar.[506]

A partir de 1927 i ja fins la caiguda de la Dictadura, l'únic focus d'agitació foren els estudiants universitaris, capitanejats per Ros —no en sabem el nom— en un moviment controlat per EC.[507] Batista féu un gran esforç amb el *Grup 1640* per auxiliar els presos i represaliats pel Complot, que incloïen persones que de ben segur coneixia

[503] Batalla, *Jaume Miravitlles*, 86-94.
[504] Ucelay-Da Cal, *The strategies of separation*, 282-298.
[505] Ferrer, *Memòries (1920-1970)*, 70-71.
[506] Rubiralta, *Miquel Badia*, 33-54; Ucelay-Da Cal, *The strategies of separation*, 305-312; Rubiralta, *Daniel Cardona*, 93-99; Tona, *Memòries d'un nacionalista*, 249-252; Ferrer, *Memòries (1920-1970)*, 84-87.
[507] Casals i Arrufat, *Catalunya, poble dissortat*, 109-181.

—més o menys— per les estones a la Llibreria Italiana.[508] Abelard Tona, del *Grup dels Set*, recordà l'inici de la col·laboració de la següent manera:

> Per fortuna, no trigà gaire a presentar-se Josep M. Batista i Roca i s'oferí a col·laborar amb nosaltres. Era una mena d'ànima en pena que tenia observada per la Llibreria Italiana, silenciosa, fullejant llibres i mirant-nos de cua d'ull. Tenia els cabells llustrosos, el rostre eixut i un cos minso, com torturat. Veient-li aquella parença de damnat, sempre m'havia vingut la temptació de comparar-lo amb la imatge d'un rabí. Aquell vespre, per fi després de pensar-s'hi, la personeta indiscutiblement tímida perdé el respecte als esbojarrats i es decidí a parlar amb Miquel Ferrer, el d'aspecte més sensat. Ni dubtar-ne, tot s'hauria simplificat d'haver-se trobat amb la presència d'un home del seu comport social, o sigui, amb Magí Sandiumenge. "—Si no hi teniu cap inconvenient —deixà anar pausadament a Ferrer, m'ofereixo per anar a visitar Francesc Cambó i altres homes de la Lliga, perquè cal que donin i, no en tingueu cap dubte, donaran." [...] I vet aquí, quina seria la nostra sorpresa quan, dos o tres vespres passats, se'ns presenta amb un bitllet de mil pessetes, donatiu de Cambó: —Teniu, i m'ha dit [que] quan se us acabin, torneu. Després d'això, és clar, vam pensar que la missió de l'ajuda se li hauria de confiar; nosaltres ens posaríem en un pla de col·laboradors, la qual cosa, en ser-li proposada, va rebre amb visible satisfacció, potser prenent-ho com l'obsequi d'un vestit fet a mida.[509]

La Organització Militar Catalana (Òrmica)

El 1925 fou un any de fracassos: el nacionalisme radical a la clandestinitat rebé encara un altre cop dur aquell estiu. El 17 d'agost era detingut el seu cervell, Miquel A. Baltà. Sobre les causes de la detenció, directament relacionada amb el Complot de Garraf, correren diverses històries. Una conta que, mentre consultava materials de la SEM en un apartament on arxivaven tots els fitxers de l'organització, la policia, cercant una banda d'estafadors, picà a la porta i el descobrí per casualitat. Una altra versió relata que la portera de l'edifici «sospità de tants nois entrant i sortint amb paquets i va avisar l'amo, el qual va cridar la policia. Aquesta va obrir la porta i descobrí el pastís, i va fer guàrdia esperant el llogater». Tanmateix, hi ha encara una tercera versió que ens apareix com la més convincent, també perquè la defensaren anys després Concepció Batista, germana del nostre protagonista i muller del propi Baltà, i idènticament Joaquim Fons, molt proper a Batista aquells anys. El cas és que es produí una inundació fortuïta quan Baltà no hi era, la portera s'adonà de les goteres i avisà el senyor que constava com a propietari del pis. Aquest, desconeixedor que tenia un pis llogat al seu nom —els de la

[508] Mascarell, *Entrevista*.
[509] Tona, *Memòries d'un nacionalista*, 140-141.

SEM l'havien llogat emprant un document que li havien robat— es personà ràpidament a l'immoble. En trobar-se en una situació tan sospitosa, la portera avisà la policia.[510]

Fos com fos, Baltà passà seixanta-cinc dies en confinament solitari i tres anys de presó regular. La SEM, que comptava amb vora una trentena de membres, més o menys actius, havia estat desarticulada. Ultra les detencions al seu sí, se'n produirien d'altres en els ambients immediats.[511] Fins aleshores havien estat detinguts nacionalistes més o menys coneguts per a Batista, però la detenció d'algú tan proper com Baltà radicalitzà encara més el professor de la Universitat de Barcelona.[512] Empès per les circumstàncies, es decidí a recollir les restes de la SEM per a refundar-la com a Organització Militar Catalana (Òrmica), la qual es constituiria a la clandestinitat l'any següent, el 1926.[513]

> Del grup només, de moment, restà en llibertat Joan Carreres i Palet, per bé que en rebel·lia. Junt amb aquest, Batista i Roca i Ferran Cuito, que era secretari de la SEM, van recollir l'obra de Baltà i les conferències i cursets es van poder reprendre, a mesura que els joves presos eren posats en llibertat, en un centre catòlic del carrer del Peu de la Creu, amb les habituals pràctiques al Pla d'Ardenya i de la Calma. Carreres hi explicà topografia; Pau Vila, geografia de Catalunya; el doctor Gabarró [...], medicina i primers auxilis; Foix [Foyé?], rudiments d'aviació, etc. Tinc entès que aquests ensenyaments continuaren donant-se, temps en el qual jo no hi era. Joan Carreres i Palet em deia un dia: "quan vosaltres féreu l'intent de Prats de Molló, estàvem preparats ací per a ajudar-vos".[514]

Així, pel novembre de 1926, quan Francesc Macià —qui prèviament havia visitat la URSS a la recerca d'ajuts—[515] llançà finalment una temptativa que fracassà, l'Òrmica ja estava en ple funcionament.[516] L'Òrmica havia rebut aquest nom «per raons de

---

[510] Crexell, *El Complot de Garraf*, 103-105; Fulletó «Els presoners catalans» 5E.II-0911 [1924] (el document és de 1925) a l'AHCB. Segons aquesta versió, explicada a la Gravació de Joaquim Fons a la Fonoteca Jaume Font (ANC1-563-N-384), Baltà havia llogat el pis amb una cèdula (una mena de carnet d'identitat) robada a un membre del Club de Natació de Barcelona mentre es banyava. Un dia que Baltà no hi era i es produïren les goteres esmentades, la portera avisà al personatge de la cèdula, qui advertí que ell no havia llogat aquell pis. En tornar Baltà, la portera telefonà la policia i s'endugueren detingut el cervell de la SEM.

[511] Ferrer, *Memòries (1920-1970)*, 166-167.

[512] Fulletó Joan Coromines a Josep Duran (11/XII/1990). Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T19).

[513] *Ibídem*. Escrivim Òrmica amb accent perquè així l'hem sentit pronunciar pels testimonis conservats Fonoteca Jaume Font de l'ANC. El nom l'escrivim en minúscula perquè es tracta d'un acrònim.

[514] Tona, *Memòries d'un nacionalista*, 62-64. Sobre Gabarró, vegeu: Alfons Zarzoso, *El doctor Pere Gabarró i els temps difícils del segle XX*, *Revista d'Igualada*, Núm. 33 (XII/2009). Sobre la formació de l'Òrmica, escolteu també: Gravació de Joaquim Fons a la Fonoteca Jaume Font (ANC1-563-N-384).

[515] Sobre la visita de Macià a la URSS, vegeu: Enric Ucelay-Da Cal i Joan Esculies, *Macià al país dels soviets* (Barcelona: Edicions de 1984, 2015).

[516] Sobre Prats de Molló, vegeu, a tall d'exemple Ucelay-Da Cal, *The strategies of separation*, 225-268, Josep Fontbernat, *La Batalla de Prats de Molló* (Barcelona: Proa, 1930), Josep Carner-Ribalta, *El*

seguretat», suposem, en tant que calia distanciar-se nominalment, almenys, de l'organització anterior, desarticulada per la policia.[517] No hem de fer-nos una idea equivocada sobre l'objectiu del grup, segons Joaquim Fons:

> Em sembla necessari i considero molt important explicar quina era la teoria o la doctrina de les persones que havien ideat la creació d'aquestes societats clandestines. Aquestes persones no pensaven pas que els voluntaris que venien a aprendre una mica l'art militar estaven destinats a provocar ells un alçament armat amb finalitat d'obtenir la independència de Catalunya. Tots teníem la visió clarísima que no teníem ni el nombre, ni els armaments, ni els equipaments, ni les infraestructures necessàries per poder fer un moviment militar. El que volíem era tenir una gent que si un moment determinat es produïa una situació en la qual el fet que Catalunya tingués uns homes preparats en els arts militars podia ser avantatjós per Catalunya. Era molt més important que si ens trobàvem en una situació en què ens hauríem tingut de refiar de militars no-catalans. Aquesta era la realitat que tots veiem clarísima. [...] L'únic que es feia era crear un estat d'opinió d'aquesta gent perquè pensessin que un dia potser la Pàtria els demanaria de sacrificar-se per defensar-la. I això és el que s'ha produït més tard, el 1936 [...]. Per comprendre la mínima importància d'aquests grups guerrillers, hem de tenir en compte en quines circumstàncies es trobava el nostre poble en els començaments de la dècada dels anys vint. A les escoles pràcticament només s'ensenyava el castellà. La gent no tenia una idea exacta ni aproximada del problema de Catalunya. Era una minoria molt petita la que realment es preocupava d'aquesta situació. L'únic que hi havia, és que per exemple en el meu cas, ja de molt petit vaig trobar que hi havia una situació anormal [...]. Com voleu que en aquestes circumstàncies hi hagués gent que tingués consciència de quina era realment la situació de Catalunya. Era realment una cosa molt difícil i només es produïa en casos molt estranys o molt poc nombrosos.[518]

Ja constituïts, els joves de l'Òrmica publicaren una traducció que féu Baltà, abans d'ésser detingut, d'un manual militar de l'exèrcit francès. L'estudi introductori, «preliminars» era obra, tot i que sense signar, de Batista, qui l'acabà publicant. En la redacció també havia participat Carles Llopis, dit «el lleig», provinent de la SEM, una nova evidència de la continuïtat entre les organitzacions. Fou una obra molt reeixida, i tots els membres de l'organització en tenien una còpia a màquina.[519]

Complot de Prats de Molló (Barcelona: Rafael Dalmau, 1987). Més recentment, Enric Ucelay-Da Cal, «*El complot catalán» juzgado en París. La farsa que hundió a Alfonso XIII* a Núñez Seixas, *Historia mundial de España*, 746-752.

[517] Joaquim Fons, *Guies i minyons* a *Avui* (14/XII/1978): 10

[518] Gravació de Joaquim Fons a la Fonoteca Jaume Font (ANC1-563-N-384),

[519] Crexell, *Premsa*, 237-238. Existeix una còpia d'una reedició del manual al CRAI Pavelló de la República de la UB. *Reglament de la maniobra de la infanteria per a grup, secció i companyia i organització del terreny* (Barcelona: 1931), I-VI. Creiem, com Crexell, que l'autoria és de Batista. Articles posteriors, per exemple a *La Publicitat*, tracten les mateixes temàtiques amb les mateixes paraules. Existeix també, del 1924, un petit manual en format octau, que després reeditaria EC: *Marxes i Campaments*. Crexell no esmenta la possible autoria de Batista. La segona part del fulletó, que havia de ser *Tir i Llançament de Granades*, tot i ésser anunciat, segurament no fou realitzat a causa de la detenció

Ens aventurem a pensar que Batista tingué un doble motiu per emprendre aquesta tasca, molt més intensa i arriscada si la comparem amb la realitzada de 1923 a 1925. El detonant, sens dubte, fou la detenció del seu amic Baltà; la pólvora, però, fou l'estat general de la societat del moment. La Dictadura de Primo de Rivera fou repressiva i censurà diaris, reunions i associacions, a més de símbols culturals catalans i la llengua, però en l'aspecte penal no fou gaire més dura que l'anterior règim de la Restauració. A ell, que havia estat un separatista ja de petit ençà, el devia encolerir que l'única acció contundent realitzada en anys fos el fallit Complot de Garraf —el qual, a més a més, havia estat realitzat per un grup de joves de molt tendra edat—, i la temptativa fracassada de Prats de Molló. La societat catalana havia passat, en tan sols quatre anys, de fer una campanya d'amples reivindicacions autonòmiques i de transformació de l'Estat espanyol, a la inacció i la passivitat. Davant una Dictadura que volia revertir no només l'obra de la Mancomunitat, sinó àdhuc la de la Renaixença, la major part de la població semblava mirar cap a una altra banda. Això era quelcom que demostrava, per a Batista, unes falles en el caràcter dels catalans.[520]

Només un grapat de centenars de catalans de Catalunya havien gosat arriscar les seves vides en defensa dels ideals que la major part de la societat havia votat electoralment fins aleshores. Hi havia forces detinguts. En un treballat fulletó de finals de 1925, obra de Batista i del seu entorn, s'hi demanava donatius per aquests presos, llistats exhaustivament amb el motiu de la seva detenció. Els engarjolats ascendien al centenar, i l'octaveta l'encapçalava una acusació: «Català: mentre tu't dediques als teus negocis o a les teves diversions, els teus germans són agafats cada dia i les presons espanyoles s'omplen de patriotes catalans». El fulletó avisava, i no li faltava raó, que després de la descoberta de l'arxiu de Baltà es produirien més detencions per part de la policia, de manera escalada per tal de no generar rebombori. I efectivament, a partir del novembre de 1925 començaren a esgraonar-se les detencions.[521]

---

de Baltà. Se'n conserva una còpia a la Biblioteca de Catalunya. El malnom de Carles Llopis a la gravació de Joaquim Fons a la Fonoteca Jaume Font (ANC1-563-N-384). Vegeu també: Joan Crexell, *Textos militars catalans. 1924-1926* (Barcelona: Edició de l'autor, 1978).

[520] Sobre aquest aspecte de la Dictadura de Primo de Rivera, vegeu: Josep M. Roig, *La Dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992), 631-639; Ucelay-Da Cal, *La repressió de la Dictadura*, 317-323.

[521] Fulletó «Els presoners catalans» 5E.II-0911 [1924] (el document és de 1925) a l'AHCB. Crexell també apunta, segons hem comprovat després, a l'autoria de Batista i el *1640*. Crexell, *El Complot de Garraf*, 93-107.

Tenim constància d'alguns fulletons clandestins de suport als presos, però és impossible destriar quins són de l'entorn de Batista i quins no. De fet, moltes octavetes de l'època que encara es conserven són còpies que feien els qui les rebien, cosa que permetia ampliar-ne la difusió. Segons Crexell, un dels fulletons, obra del *1640*, seria una crítica jurídica d'un Reial Decret fet exclusivament pels presos del Complot de Garraf. Podria ser que Batista emprès encara el *1640* per tasques de propaganda i ajut als presos i la «nova» Òrmica per a una finalitat militar? És fa molt difícil saber-ho.[522]

Fos com fos, la tasca organitzativa el tenia completament captivat. «La gent s'ajupia» davant la Dictadura, recordà dècades després Batista. «El poble català era un poble moralment desfet, sense columna vertebral». El professor era de l'opinió que calia fer molta feina, donar a la joventut un sentit espiritual, de disciplina i d'ordre.[523]

> L'objectiu era donar als homes de l'Òrmica una voluntat extraordinària i un esperit i sacrifici màxim. La vida col·lectiva i la pràctica de la muntanya, és a dir, l'excursionisme i les acampades[,] són uns dels mètodes més utilitzats i que donen, ensems, un bon desenvolupament de les forces físiques de l'home.[524]

El nou nom, *Organització*, reemplaçant el de *Societat*, denotava també un canvi essencial en la concepció, la finalitat i l'estructuració.[525] Com recordà Eduard Ferrer dècades després, «en Batista, jo estic convençut que ell va fer una reflexió profunda després de tot el que havia fet la SEM, va creure que era un camí equivocat, i llavors va fundar un moviment d'educació de la joventut, de la formació del caràcter». L'Òrmica, com veurem, esdevindria el preludi de Palestra.[526]

També es produïen moviments a la superfície. El 3 de març de 1926 Batista publicava un interessant article a la portada de *La Publicitat*, el diari dels d'AC pel qual desfilaren, al llarg dels seus quinze anys de vida, el més granat dels intel·lectuals del període d'entreguerres català: els germans Carles i Ferran Soldevila, Nicolau d'Olwer,

[522] Crexell, *El Complot de Garraf*, 135-136. Fulletó 5E.II-0966 1925.12.25. *Un nou abús de poder contra els presoners catalans*. AHCB. Castells afirma que Batista ajudà a Joan Estelrich a preparar una fulla de propaganda catalanista el 1929 per a repartir entre delegats i periodistes arribats a Madrid per a una reunió del Consell de la Societat de Nacions. Castells, *Caràcter i Nació*, 41-43

[523] Mascarell, *Entrevista*.

[524] Joaquim Fons, *Guies i minyons* a *Avui* (14/XII/1978): 10

[525] Ens apareix molt més proper al capteniment de Batista, més propens a l'acció i l'organització que no al debat i l'elitisme, com denotava la SEM en el seu nom i en la seva actuació.

[526] Entrevista de Lluís Duran a Eduard Ferrer de 1988, citada a Duran, *Palestra*, 33. Lluís Duran també comenta, seguint les memòries de Manuel Folguera i Duran, que hom notava l'esgotament d'una generació feble i la necessitat de reemplaçar-la. Manuel Folguera, *Una flama de la meva vida: memòries* (Sabadell: Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres, 1996), 317.

Rovira i Virgili, Capdevila, Riba, Foix i els corresponsals a l'estranger Carner-Ribalta, Pla, Sagarra i Josep M. Planas, entre d'altres.[527] Al seu primer article al rotatiu, Batista lloava el caràcter dels britànics, il·lustrant l'enaltiment amb exemples històrics. Amb aquest article, havia començat ja l'activitat visible de la nova Òrmica, d'aquell «nucli separatista» que Casacuberta i Batista havien esbossat en les seves cartes sis anys abans:

> La millor fòrmula que expressa aquesta fermesa de caràcter, és aquesta concepció britànica segons la qual cap obstacle ni cap adversitat no ha de considerar-se insuperable per a arribar a aconseguir l'objectiu just que ens proposem. És aquesta fermesa britànica la que, a pesar de totes les adversitats, prossegueix la lluita contra l'ambició de Napoleó, ara fa cent anys, o contra el kàiser, ara en fa deu.

A banda de mostrar l'anglofília de Batista, l'article és rellevant perquè introdueix una idea, originada en la seva formació d'antropòleg, que l'acompanyà sempre. El convenciment que el problema de Catalunya i dels catalans n'era un de «caràcter».

> La tenacitat britànica no podria sostenir-se si no estés basada en un ferm patriotisme i en la possessió per cada ciutadà d'una plena consciència dels deures que sobre ell pesen, deures envers la Pàtria, envers si mateix, els seus compatriotes, i àdhuc envers els seus semblants en general. Perquè tothom respecti els nostres drets, l'anglès sap que la primera cosa és complir nosaltres els nostres deures i respectar els drets aliens, i així ho compleix estrictament.[528]

Si bé tímidament, comencem a veure les conseqüències públiques del canvi de direcció i organització del que havia estat anteriorment la SEM. Si aquesta havia tingut una trentena de membres, l'Òrmica aconseguí comptar amb una quarantena. Lògicament, en ser-ne Batista directament responsable, aquesta s'aproximava més al seu tarannà.[529] També observem la connivència entre ell i el seu entorn amb el diari *La Publicitat*, on el nostre protagonista no hi escriu a les pàgines interiors, sinó gairebé sempre en portada.[530]

[527] Torrent i Tasis, *Història de la premsa, I*, 472-474.
[528] J. M. Batista i Roca, *La tenacitat i el compliment del deure* a *La Publicitat*, Any 48, Núm. 16.208 (3/III/1926): 1.
[529] Gravació de Joaquim Fons a la Fonoteca Jaume Font (ANC1-563-N-384).
[530] Vegeu els articles que anirem esmentant i el llibre Jaume Passarell, *La Publicitat, diari català* (Barcelona: Pòrtic, 1971).

A principis de 1926, amb l'Òrmica ja en marxa, Batista emprengué una incursió als ambients de l'excursionisme associatiu.[531] Aquesta entrada anà augmentant quantitativament i qualitativa al llarg de la segona meitat de la Dictadura, culminant el 1928 amb els importants debats a *La Publicitat*, que estudiarem en el següent apartat. Per la primavera de 1926, Batista ja havia realitzat dues conferències, a Girona i al Centre Excursionista de Catalunya, emmarcades dins aquest moviment d'incipient renovació de l'excursionisme.[532] La policia s'ensumava alguna cosa d'antuvi i havia escorcollat el CEC diverses vegades, segurament seguint la pista d'organitzacions i persones relacionades amb la SEM. Els integrants hagueren de traslladar documents a cases particulars per evitar-ne la requisa.[533]

La policia no anava mal encaminada, car la relació entre Batista i el CEC que presidia el seu amic Maspons i Anglasell s'havia anat incrementant i estava a punt de donar els seus primers fruits, com veurem seguidament.[534]A més de la detenció de Baltà l'any anterior, segur que també afectà a Batista la de Miquel Ferrer, el regent de la Llibreria Italiana, l'abril de 1926. La seva detenció comportà el tancament de l'establiment per ordre governativa. El gener de 1927 se li féu un consell de guerra «per organitzar partides armades», però tot i la proximitat, l'afer no esquitxà el nostre protagonista mal trobar-s'hi implicat de cap a peus.[535]

La detenció de Ferrer i la clausura de la Llibreria Italiana no feren desistir el professor Batista del seu propòsit. Seguint el fil de l'article abans esmentat, presentà una conferència sobre el caràcter dels anglesos a L'Ateneu d'Antics Alumnes del Col·legi

[531] *L'Esport Català*, Núm.47 (26/II/1926): 12; *Cursos. Conferències. Cultura* a *La Veu de Catalunya*, Any 36, Núm. 9277 (22/II/1926): 7; *Excursionisme* a *La Publicitat*, Any 48, Núm. 16.602 (24/II/1926): 5.
[532] *Girona* a *La Veu de Catalunya*, Any 36, Num. 9329 (25/IV/1926): 4; *Cursos. Conferències. Cultura* a *La Veu de Catalunya*, Any 36, Núm. 9349 (19/V/1926) Ed. Matí: 1.
[533] Rafael Patxot, *Dietari* (18/VI/1926). AHIEC. Sobre aquest estudi, vegeu *Fundació Concepció Rabell, vídua de Romaguera. Memòria dels treballs fets per a l'estudi de la Masia Catalana* a *Butlletí Excursionista de Catalunya* (II/1927). «Sota el paraigua de la Fundació Concepció Rabell, instituïda en record de la seva cunyada, el mecenes empordanès ofereix al CEC l'elaboració d'un gran estudi sobre la masia catalana des d'una perspectiva el més global possible. El projecte rep un fort impuls sota la presidència de Maspons i Anglasell. De fet, el jurisconsult és un dels noms proposats per confegir la monografia, juntament amb Josep Maria Batista i Roca, Lluís Bonet i Garí, Josep Maria de Casacuberta, Josep Danés i Torras, Eduard Fontserè, mossèn Antoni Griera, Jeroni Martorell i Terrats i Rossend Serra i Pagès. L'ingent quantitat de material compilat al llarg dels anys comença a divulgar-se mitjançant exposicions i concursos, malgrat que la tasca queda interrompuda durant la guerra de 1936-39. El fons queda dipositat en un local de Barcelona propietat del mateix Patxot fins al 1963, quan passa a mans de l'arxiu del CEC». Vegeu també: José Manuel García Izquierdo, *Francesc Maspons i Anglasell: Polític, jurista, periodista (1872-1966)* (Tesi doctoral, Universitat Ramon Llull, 2016), 150.
[534] García Izquierdo, *Maspons i Anglasell*, 152-164.
[535] Josep Pla, *La qüestió del llibre* a *La Publicitat*, Any 49, Núm. 16.519 (27/II/1927): 1; *Consell de guerra* a *La Veu de Catalunya*, Any 37, Núm. 9553 (12/I/1927) Ed. Matí: 2.

de Sant Josep.[536] A l'Associació d'Alumnes Obrers se celebrà, a principis d'estiu de 1927, la conferència «pel millorament de la cultura dels nostres pobles», defensant la influència decisiva de les associacions culturals.[537] Aquests esforços visibles havien tingut ja una primera fita el gener de 1927, amb la publicació del llibre *Manual d'excursionisme,* obra del nostre protagonista. El llibre es publicava a l'Editorial Barcino, que dirigia el seu amic Josep Maria Casacuberta i de la qual Batista era assessor d'ençà el primer moment.[538]

A banda de constituir el primer manual excursionista en català, d'enorme èxit i popularitat mantinguda durant anys, Batista hi reivindicava l'excursionisme com una «escola de caràcter». Hi defensava una vocació civico-patriòtica, com la dels Boy-Scouts. «Amb les fadigues de la marxa, amb la cordial camaraderia amb els companys i amb l'obediència al cap de colla, és, encara, una escola per a l'educació del caràcter i per a infondre-li una sèrie de nobles virtuts».[539]

> La popularitat obtinguda darrerament per certs esports forasters no ha arribat a exercir una veritable influència esportiva entre la nostra gent —una influència d'educació física i moral. L'esport no ha d'ésser mai un espectacle en què uns pocs homes pagats fan d'actors i uns quants milers fan de públic.

Les referències explícites als Boy-Scouts i a Catalunya ens reforcen la idea que Batista i Roca estava planificant efectuar una metamorfosi de l'excursionisme per tornar-lo una forja del caràcter, en un planter de futurs dirigents pel país. Tot plegat sumat a l'objectiu ocult de formar una oficialitat militar dins l'Òrmica.[540] Aquesta era una idea que havia rondat a Batista ja de l'adolescència ençà, quan havia encoratjat als joves com ell,

---

[536] *Cursos. Conferències. Cultura* a *La Veu de Catalunya*, Any 36, Núm. 9368 (9/VI/1926) Ed. Vespre: 2.
[537] *De les terres catalanes* a *La Veu de Catalunya*, Any 36, Núm. 9382 (25/VI/1926) Ed. Vespre: 4.
[538] La relació amb la Llibreria Italiana i l'Òrmica era, doncs, òbvia. De fet, la col·lecció *Els nostres clàssics* de Barcino tenia com a adreça la Llibreria Italiana. *Avís als subscriptors* a *La Veu de Catalunya*, Any 34, Núm. 8856 (30/X/1924) Ed. Matí: 5; *L'obra de l'Editorial Barcino"* a *La Publicitat*, Any 49, Núm. 16.498 (4/II/1927): 1. Sobre els aspecte mèdics del manual, vegeu: Jesús Sabaté, *Aspectes mèdics del "Manual d'Excursionisme" d'en J. M. Batista i Roca*, *Gimbernat: Revista d'Història de la Medicina i de les Ciències de la Salut*, Volum 58 (2012). Sobre Batista i Barcino, vegeu: Carta de JMBR a Casacuberta (Barcelona, 24/VII/1923). Fons Víctor Castells de l'ANC.
[539] Batista i Roca, *Manual d'Excursionisme*, 145-151. A la premsa de la II República hi continua apareixent. A tall d'exemple *Excursionisme i patriotisme* a *La Veu de Catalunya*, Any 43, Núm. 11.669 (7/XI/1933) Ed. Matí: 7; *Per als excursionistes* a *La Publicitat*, Any 55, Núm. 18. 564 (7/II/1934): 2, *Llibres d'actualitat* a *La Veu de Catalunya*, Any 44, Núm. 11.750 (9/II/1934) Ed. Matí: 9; *La tasca de la «Col·lecció Popular Barcino»* a *La Humanitat*, Any 4, Núm. 1073 (3/VIII/1935): 4.
[540] *Cartell poblenoví d'actes i festes* a *Poble Nou. Revista* Núm. 51 (13/III/1927): 18. Finalment, sembla ser que no se celebrà. *Carnet de noves* a *Poble Nou. Revista* Núm. 52 (27/III/1927): 17.

recordem, a practicar «*sports* violents» pel «bé de la Patria». Segurament, la formació a la Universitat i a l'AEFC li havia servit per fonamentar les intuïcions que ja tenia.[541]

En vistes a consolidar i ampliar l'abast de l'excursionisme a Catalunya, Batista i els intel·lectuals del seu entorn emprengueren una tasca d'investigació i de traducció dels manuals i textos excursionistes de l'estranger. Així, amb els anys aconseguirien «deslliurar l'escoltisme de l'aire d'importació estrangera mal traduïda» i podent-lo presentar com a «una institució arrelada a Catalunya, talment com si hi hagués nascut», com expliquen Balcells i Samper.[542]

Paral·lelament, Batista continuà també amb els cursos d'etnografia a l'Ateneu Enciclopèdic Popular, amb un esforç continuat de tres sessions sobre «Història i Excursionisme», molt anunciats a premsa.[543] Alhora, inicià una ofensiva per posar en contacte i ordenar les actuacions dels diversos centres excursionistes ja existents. A tall d'exemple, celebrà lliçons al Centre Excursionista Barcelonès.[544]

Mentrestant, el *Manual d'excursionisme* gaudia d'un èxit més que notable entre els ambients homònims. Rebia afalagaments de diverses publicacions generals i especialitzades i era ressenyat com a imprescindible per a les activitats a la muntanya. L'obra incrementà enormement la popularitat de Batista, entre els centres excursionistes i consolidà la percepció que es tenia d'ell com a home de cultura i d'intel·lectual reconegut en antropologia, etnologia i folklore.[545] En una entrevista a la portada de *La Publicitat*, arran de la publicació del llibre, el professor comentava:

> El tipus més normal d'excursionista—i al qual parlem avui és el qui surt de casa seva ple de bona voluntat, àdhuc amb un cert idealisme, que li fa àgils els peus, però no sap treure de l'excursió tot el fruit possible. No sap tothom que hi ha una veritable tècnica excursionista. Són rars els qui saben cercar un determinat indret

[541] Batro [Batista i Roca], *Catalanisme i Moralitat* a *Renaixement* Any 4, Núm. 119 (20/II/1913): 7; Joan-Carles Ferrer i Pont, *Nosaltres sols: la revolta irlandesa a Catalunya* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007); Colomer, *La temptació*, 104-115.
[542] Balcells i Samper, *L'escoltisme català*, 90-92.
[543] *Els cursos de l'Ateneu Enciclopèdic Popular* a *La Veu de Catalunya*, Any 37, Núm.9548 (5/I/1927) Ed. Vespre: 7; *La Veu de Catalunya*, Any 37, Núm. 9640 (24/IV/1927) Ed. Matí: 2; *Cultura popular* a *El Diluvio*, Any 70, Núm. 97 (24/IV/1927): 18; *La Veu de Catalunya*, Any 37, Núm.9641 (25/IV/1927) Ed. Vespre: 1; *La Cultura* a *La Publicitat*, Any 49, Núm.16.567 (16/IV/1927): 6; *Cursos. Conferències. Cultura* a *La Veu de Catalunya*, Any 37, Núm. 9646 (1/V/1927) Ed. Matí: 9; *Gacetilla* a *El Diluvio*, Any 70, Núm. 104 (3/V/1927): 11; *Gacetilla* a *El Diluvio*, Any 70, Núm. 121 (22/V/1927): 18.
[544] *Geografia de Catalunya* a *La Veu de Catalunya*, Any 37, Núm.9548 (5/I/1927) Ed. Vespre: 7.
[545] Octavi Saltor, *Manual d'excursionisme per J. M. Batista i Roca…* a *La Veu de Catalunya*, Any 37, Núm. 9609 (18/III/1927) Ed. Matí: 7; *L'acròpolis de Barcelona* a *La Publicitat*, Any 49, Núm. 16.536 (19/III/1927): 1. El dissabte 9 de març de 1929 signava llibres amb Pau Vila i F. Pujol i Algueró. *La Veu de Catalunya*, Any 39, Núm. 10.223 (9/III/1929) Ed. Matí: 7.

> en el mapa. Més rars encara els qui sabrien fer-se senyals a base del Morse, si calgués. I en quants descobriríem les indispensables nocions d'higiene per a fer una primera cura?[...] Volem ensenyar als minyons com cal viure, no pas simplement com han de guanyar-se la vida. Coneixeu el seu [dels anglesos] concepte d'educació? "Donar allò que cal a llur nació avui. I, més especialment, el que li caldrà demà". I els "sòkols" a Txecoslovàquia? Tothom sap quin meravellós espectacle de tenacitat i de disciplina ofereixen.[546]

L'exemple anglès i el txecoslovac guiaven l'activitat de Batista, encaboriat a crear una base d'homes disposats a tot, allunyats d'intel·lectualismes i de debats estèrils, forts de caràcter i prestos per qualsevol situació. Els noms de les conferències del 1927 parlen per sí soles. Al març, per exemple, en celebrava una al Poblenou, a l'Associació Excursionista Júpiter, titulada «L'educació del caràcter per mitjà de les agrupacions excursionistes».[547] Visità també els casals i centres excursionistes del barri de Gràcia, amb conferències versant sobre les «noves orientacions de l'excursionisme».[548] A l'estiu, visità el Centre Excursionista Rafael Casanova per explicar l'educació del jovent en d'altres països, una temàtica que coneixia i divulgà encara en d'altres conferències.[549] També parlà sobre excursionisme infantil al Centre Excursionista Barcelonès, tot plegat mentre preparava la creació del que serien els Minyons de Muntanya.[550]

D'entre tantes conferències, en destaca especialment una del juliol de 1927 al CEC. Batista hi repassà tres dels moviments juvenils al vell continent: els sòkols txecoslovacs, els Balil·la de la Itàlia feixista i els Boy-Scouts anglesos, acompanyat d'un projector d'imatges amb què il·lustrà les idees que volia transmetre.[551] Aquesta conferència fou d'extremada importància, car s'hi «posaren els fonaments de les Germanors de Minyons de Muntanya i de Guies Excursionistes».[552]

L'escoltisme que proposava Batista nasqué de l'excursionisme català, però amb inspiració dels Boy-Scouts —el famós «*be prepared*»— i, en menor mesura, dels sòkols, mantenint sempre les distàncies amb els exploradors, que eren vistos amb recel

---

[546] *L'excursionisme català* a *La Publicitat*, Any. 49, Núm.16.843 (16/I/1927): 1.
[547] *Cartell poblenoví d'actes i festes* a *Poble Nou. Revista* Núm. 51 (13/III/1927): Finalment no se celebrà perquè Batista no era a Barcelona. *Carnet de noves* a *Poble Nou. Revista* Núm. 52 (27/III/1927): 17.
[548] *La cultura* a *La Publicitat*, Any 49, Núm. 16.596 (29/V/1927): 6; *Conferència del senyor Josep M. Batista i Roca…* a *La Publicitat*, Any 49, Núm. 16.600 (3/VI/1927): 6.
[549] *Cursos. Conferències. Cultures* a *La Veu de Catalunya*, Any 37, Núm. 9697 (29/VI/1927) Ed. Vespre: 7; *Conferència d'En Josep M. Batista i Roca* a *La Publicitat*, Any 49, Núm.16.631 (9/VII/1927): 5.
[550] *Conferència* a *La Veu de Catalunya*, Any 37, Núm. 9709 (13/VII/1927) Ed. Vespre: 7.
[551] *Cursos. Conferències. Cultures* a *La Veu de Catalunya*, Any 37, Núm. 9703 (7/VII/1927) Ed. Matí: 7.
[552] Entrevista de Lluís Duran a Eduard Ferrer de 1988, citada a Duran, *Palestra*, 33.

pels catalanistes en ser considerats espanyolistes. Batista va voler aplicar a Catalunya el que havia vist en les seves estades a Anglaterra.[553] Si bé els anteriors intents de federar els centres excursionistes havien estat aturats per l'adveniment de la Dictadura, Batista, apassionat i experimentat excursionista, aconseguí començar, de mica en mica i al llarg dels següents tres anys, a assolir aquest objectiu.[554]

A l'estiu de 1927, el cap de Batista bullia amb aquestes idees. Al setembre proposava als seus amics Cusserres, Gabarró i Coromines, tots d'edat similar, donar un curs de quinze lliçons, una a la setmana, a tots els centres excursionistes que poguessin portar vint joves matriculats. Serien ensenyats a ser bons guies i a obtenir la capacitat d'entrenar d'altres companys.[555] Com han explicat Balcells i Samper, «les primeres promocions de Guies Excursionistes oferiren els primers quadres a les seccions de la Germanor de Minyons de Muntanya».[556] A primera vista, aquesta iniciativa tenia ben poc de perillós, però en realitat contenia la intenció oculta que hem anat comentant. Si bé podem resseguir l'activitat pública de Batista i Roca, sota la superfície passaven coses que no apareixien en premsa i que resulten molt difícils d'ordenar i explicar, no només per la censura, sinó per llur naturalesa secreta. La meta oculta era nodrir de joves l'Òrmica i els cursos, un esquer per a què piquessin els joves més disposats. Com recordà Joaquim Fons:

> Al seu costat [de Batista] hi havia patriotes de diversos orígens: intel·lectuals en gran part, però també obrers i empleats. Aquests darrers, molts d'ells actuaven en entitats excursionistes. El reclutament era difícil i limitat pel caràcter clandestí de l'organització. Els responsables de l'Òrmica, seguint les idees de Batista i Roca, acceptaren la proposta de fomentar la creació de colles, dins les entitats excursionistes, formades per joves que haguessin seguit uns cursets de preparació tècnica. Per aconseguir-ho, Batista i Roca promogué la creació del Secretariat de Coordinació Excursionista. Aquest convocà els seguidors a uns cursets al Centre Excursionista de Catalunya. Els professors foren Joan Coromines (Geografia), Joan Carreres i Palet (Topografia), J. M. Batista i Roca (Excursionisme), doctor Pere Gabarró (primeres cures) i Ferran Cuito (Càmpings). La primera lliçó tingué lloc el 6 d'octubre del 1927.[557]

[553] Mascarell, *Entrevista*. Sobre el «*be prepared*», vegeu: Balcells i Samper, *L'escoltisme català*, 22-23
[554] Balcells i Samper, *L'escoltisme català*, 55-79.
[555] Dr. Riera i Puntí, *L'excursionisme* a *La Nova Revista*, Núm.9 (IX/1927): 91.
[556] Balcells i Samper, *L'escoltisme català*, 86-98.
[557] Joaquim Fons, *Guies i minyons* a *Avui* (14/XII/1978): 10. Fons també en parla a la Gravació de Joaquim Fons a la Fonoteca Jaume Font (ANC1-563-N-384).

Potser la idea de realitzar el mateix que la SEM, però a plena llum del dia, en ambients excursionistes ja establerts, era la millor idea per a evitar detencions com la de Baltà o Ferrer. Mentre continuava amb les conferències als centres excursionistes, aparentment inofensives, el grup arrenglerat al voltant de Batista aprofitava els contactes i el prestigi per atreure joves cap a l'Òrmica, per dotar-los d'una formació militar, de caràcter, disciplina i esperit patriòtic. Abans d'atraure'ls, se'ls sondejava ideològicament. Així, Batista participava en trobades, conferències i aplecs excursionistes, apassionat de l'esport com era, però amb la intenció de formar quelcom de diferent.[558]

> De la primera promoció en sortiren els homes de les colles inicials dels Guies Excursionistes, els quals foren els primers instructors de les seccions de Minyons de Muntanya (primavera del 1928). Batista i Roca coneixia molt bé el que representaven els Boys Scouts anglesos i els Sòkols txecoslovacs. Utilitzà els mètodes d'aquestes dues organitzacions per a fundar un moviment educatiu de la joventut catalana. Així començaríem per resistir a la persecució cultural de la Dictadura —fins els Pomells de Joventut havien estat prohibits el 1923— i prepararíem uns ciutadans que pel seu nou esperit de germanor, disciplina i decisió assegurarien un futur millor per a Catalunya.[559]

Mentrestant, també es continuaren realitzant tasques d'ajut als presos del Complot de Garraf, dels quals Batista no s'oblidava. Deogràcies Civit, un dels empresonats, volia aprofitar les llargues hores mortes al presidi per a estudiar, però les autoritats no li ho permetien. El nostre protagonista, amb el seu creixent renom, la plaça a la Universitat, les coneixences i la seva formació de jurista, «féu alguna gestió en aquest sentit» i se'n sortí.[560] El seu entorn també portava queviures i objectes diversos a uns presos que, maltractats, sovint passaven gana, fred o penúries de tota mena.[561]

---

[558] Participà, a tall d'exemple, a la trobada sobre el «Concepte de l'excursionisme» al Centre Excursionista Minerva de la Barceloneta amb presència de representants de nombroses entitats excursionistes de Barcelona i rodalies. Vegeu: *Sociedades* a *El Diluvio*, Any 70, Núm. 256 (26/X/1927): 21; *L'actualitat esportiva* a *La Veu de Catalunya*, Any 37, Núm. 9805 (2/XI/1927) Ed. Vespre: 2; *L'actualitat esportiva* a *La Veu de Catalunya*, Any 37, Núm. 9804 (2/XI/1927) Ed. Matí: 2. Sobre el C. E. Minerva, vegeu: Roma, *Història social*, 259-266. Fons també en parla a la Gravació de Joaquim Fons a la Fonoteca Jaume Font (ANC1-563-N-384).

[559] Joaquim Fons, *Guies i minyons* a *Avui* (14/XII/1978): 10. Sobre els *Pomells de Joventut*, vegeu: Balcells i Samper, *L'escoltisme català*, 50-52.

[560] Joan Sacs, *Per la revisió de la causa anomenada de Garraf* a *La Rambla de Catalunya*, Núm. 6 (17/III/1930): 11.

[561] Casals i Arrufat, *Catalunya, poble dissortat*, 12. Sobre Ramon Arrufat, vegeu l'estudi preliminar: Enric Ucelay-Da Cal, *Ramon Arrufat i Arrufat, aspirant frustrat a intel·lectual orgànic del separatisme català* a Ramon Arrufat, *Macià. La trajectòria política d'una figura excepcional en un poble que ha perdut la fe* (Juneda: Fonoll, 2007), 13-63.

Les cartes no foren l'única de les maneres de recaptar fons; se celebraren àdhuc concerts benèfics[562] i festivals per aquest propòsit. Es recaptaren diners en sessions al Coliseum i funcions a l'Olympia i d'altres teatres, però també en concerts a l'Orfeó Gracienc. Aquesta fou una tasca a la qual Batista s'abocà de ple, ajudat pel Comitè Pro-Presos, una iniciativa engegada per Baltà. Dècades després, en ser preguntat pels noms que recordava, el primer en venir-li al cap a Batista era el del tresorer d'EC. Casals, recordat pels qui el tractaren com un «home gris», però de «gran esperit revolucionari», una persona «de visió clara en cada moment polític», havia estat clau en la tasca econòmica del nostre biografiat.[563] Regentava una sastreria al carrer del Carme que servia de «casa auxiliar de la gent d'Estat Català». Segons recordà Ramon Arrufat, íntim amic seu, molts nacionalistes «en feien un abús».[564]

Intel·ligència o Caràcter? Els debats a *La Publicitat* i la revista *Excursionisme*

Pel 1928 les conferències continuaven a tota vela, tant a Barcelona com a localitats de comarques.[565] Els esforços de Batista de bastir tot un moviment intel·lectual, però també organitzatiu, a diversos nivells de la societat, començava a produir els seus primers fruits. Si bé la Dictadura havia tancat la Llibreria Italiana, el front literari continuava obert amb els assequibles llibres de l'Editorial Barcino —la col·lecció *Els Nostres Clàssics* i la *Popular*—, que divulgava les obres literàries de més renom de la Catalunya medieval i també traduccions i novetats editorials.[566]

Per descomptat, la difusió de la cultura era una qüestió clau per a les persones properes al professor.[567] L'assalt a l'excursionisme continuava en marxa, el suport als

[562] Batista reservava llotges a tal propòsit. Vegeu, a tall d'exemple: Cartes de JMBR a Mtre. Pujol (Barcelona, 30/I, 31/1 i 22/II/1928). També una carta sense destinatari, probablement per enviar a diversos possibles mecenes (Barcelona, 2/VI/1929). Batista possiblement enviava algunes de les cartes amb adreça de l'Ateneu per no aixecar sospites i passar la recollida de diners com si es tracés d'actes culturals. Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T29).

[563] Els adjectius són de Miquel Ferrer. Vegeu: Castells, *Caràcter i Nació*, 37-41; Ferrer, *Memòries (1920-1970)*, 172-173. Vegeu un exemple de petició de donació a: *Carta sense destinatari* (2/VI/1929) conservada al Fons Víctor Castells de l'ANC al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T29).; Mascarell, *Entrevista*. Casals fou tresorer del 16 de juny de 1925 al 30 de novembre de 1925 i després tornà en una segona etapa a partir del desembre de 1927. Casals i Arrufat, *Catalunya, poble dissortat*, 12-14 i 99-107.

[564] Ferran Mascarell i Enric Ucelay-Da Cal, *Ramon Arrufat i Arrufat. Un separatista discordant, L'Avenç*, Núm. 36 (III/1981): 15-20.

[565] *Locals* a *La Veu de Catalunya*, Any 37, Núm. 9854 (29/I/1927) Ed. Vespre: 1; *Locals* a *La Veu de Catalunya*, Any 37, Núm. 9854 (29/I/1927) Ed. Vespre: 1; *Vilafranca del Penedes* a *La Publicitat*, Any 50, Núm. 16.801 (28/I/1928): 11.

[566] Manent, *Josep Maria de Casacuberta*, 9-29.

[567] *Servei de difusió cultural* a *La Nova Revista*, Núm. 23 (XI/1928).

presos rutllava i Batista encara conservava la seva plaça a la Universitat, aparentment sense que les autoritats el neguitegessin. Si bé el país continuava sota la Dictadura, aquells joves nacionalistes, tant els intel·lectuals com els treballadors, havien aconseguit començar a organitzar alguna cosa. A tot això, el 1928 esdevingué d'especial record per un debat entre el canonge Cardó, proper a l'Òrmica, i Batista, celebrat a la Federació Catalana d'Estudiants Catòlics. La disquisició, que portà molta cua, estava inspirada en els elegants i respectuosos debats estudiantils que havia vist Batista durant la seva estada a Oxford el 1919.[568]

La qüestió a debatre era el predomini de la intel·ligència o de l'acció en la formació dels joves. «Per assolir homes caldrà fer-los, abans que tot, d'acció», pensava Batista. Entre al·legories a Esparta, comentà que no volia negar la força de la intel·ligència sobre la formació de l'home, però era del parer què un mínim d'aquella era suficient, i calia en canvi treballar per a fer homes decidits, «que tanta falta fan en els pobles». El debat el va perdre, segons votaren els estudiants, davant del doctor Cardó, tot i que la temàtica transcendiria la sessió. La qüestió de la *Intel·ligència* o el *Caràcter* esdevingué quelcom comentat en diverses publicacions del moment pels qui havien de ser les primeres espases de la cultura a la Catalunya dels anys trenta.[569] A Batista, segons recordà ell mateix entre rialles el 1978, li costava perdre. Es decidí a portar el debat més enllà dels límits d'aquella sessió. «Ja en parlarem!», exclamà. De retop, arran d'aquella conferència nasqué també l'escoltisme català.[570]

A despit d'haver perdut el debat, els estudiants escolliren Batista president de la secció Converses d'Estudi de la FCEC. Aleshores, proposà als seus amics intel·lectuals que continuessin el debat en forma d'articles per ampliar-ne l'abast. Ell continuà defensant la seva posició en articles a *La Publicitat*.[571] Dies després, aparegué un article d'Alexandre Galí defensant també la seva posició. Impossibilitats de parlar de política explícitament, els intel·lectuals trobaren en el debat sobre el caràcter la fórmula idònia per expressar idees públicament. Després d'una llarga absència a la premsa —d'ençà els

[568] *Debats* a *La Publicitat,* Any 50, Núm. 16.828 (29/II/1928): 1.
[569] *Les Converses d'Estudi* a *La Veu de Catalunya*, Any 38, Núm. 9891 (10/II/1928) Ed. Vespre: 6; *Segona sessió de Converses d'Estudi* a *La Veu de Catalunya*, Any 38, Núm.9894 (15/II/1928) Ed. Matí: 4, *Moviment Pedagògic* a *La Paraula Cristiana*, Núm. 309 (III/1928).
[570] Mascarell, *Entrevista*. Vegeu també: Pere Solà, *Associacionisme i condició juvenil. Una reflexió sobre el cas escolta* Ucelay-Da Cal, *La joventut a Catalunya, I*, 316-339.
[571] *Altres notícies* a *La Veu de Catalunya*, Any 38, Núm.10.004 (23/VI/1928) Ed. Vespre: 4*; Debats* a *La Publicitat,* Any 50, Núm. 16.828 (29/II/1928): 1.

articles a *Renaixement* que no se'l veia tan actiu—, Josep Maria Batista i Roca tornava per encetar públicament la seva carrera d'influent intel·lectual.[572]

L'historiador Ferran Soldevila també hi digué la seva, més aviat alineat amb Batista, defensant que la Catalunya d'aleshores era «encara més deficient el conreu del caràcter» que no pas el de la intel·ligència.[573] La importància raïa, de la mateixa manera, en el rerefons patriòtic i de resistència a la Dictadura que «sense poder-ho dir amb totes les paraules», contenien els articles i els debats. Els intel·lectuals nacionalistes també canviaren l'estratègia per una de més sòlida i perdurable. Cercaren treballar els fonaments i la vertebració de la joventut en el llarg termini, pensant no només en la situació present, sinó també en el futur.[574]

Calia un país que pogués superar totes les vicissituds que se li presentessin. Com explica Lluís Duran, «l'objectiu del debat era treure l'entrellat del problema i reconèixer que la fallada col·lectiva d'ençà de la tardor del 1923 era fruit d'una certa predisposició de voluntats, de la poca solidesa de la formació moral dels joves i de tota la ciutadania catalana en general». Al debat s'hi sumaren Foix, Carbonell, Ainaud, Alexandre Galí, Nicolau d'Olwer, Carles Pi Sunyer i Pau Vila, entre d'altres.[575]

Anàlogament, no fou el de Batista i Cardó l'únic dels debats sobre qüestions importants. Els intel·lectuals i periodistes de l'època sovint empraven les pàgines dels rotatius a la manera d'escenari per les seves polèmiques sobre temes literaris, sociològics, lingüístics o artístics. En un clima de censura i de silencis imposats, la necessitat de comentar la cosa pública es canalitzava a través dels debats sobre cultura. Exemples en foren un sobre la necessitat de novel·les en català, per Josep Maria de Sagarra i Carles Riba —oposant-se al menysteniment a què havia mantingut el noucentisme la novel·la en favor de la poesia—, o bé un debat sobre l'art i la moral, els anys 1927 i 1928, arran de la col·locació d'una estàtua nua a la plaça de Catalunya, que fou posteriorment retirada.[576]

[572] Alexandre Galí, *Caràcter o intel·ligència* a *La Publicitat*, Any 50, Núm. 16.839 (12/III/1928): 1.
[573] Ferran Soldevila, *Desequilibri* a *La Publicitat*, Any 50, Núm. 16.863 (25/IV/1928): 1.
[574] Duran, *Palestra*, 32-43. Vegeu també: Ucelay-Da Cal, *La joventut a Catalunya, II*, 128-161.
[575] *Ibídem*.
[576] Roig, *La Dictadura*, 621-630; Duran, *Palestra*, 17-32; González Calleja, *La España de Primo*, 100-110.

Al novell diari *L'Opinió*, en canvi, hom hi debaté sobre la pervivència de l'anarquisme entre la massa obrera i la relació d'aquest fet amb la immigració.[577] Ho resumí uns anys després Carles Capdevila, un dels participants dels debats i director de *La Publicitat*: «Durant la dictadura, com que no ens era permès de parlar de res, vàrem optar per parlar de nosaltres mateixos, i el diàleg sobre el caràcter i la intel·ligència ens vingué com l'anell al dit per ajudar-nos a passar aquell desert i confortar-nos en l'adversitat».[578]

A banda del bullici dels debats, la producció editorial continuava en marxa. Si bé Batista devia supervisar els treballs de l'Editorial Barcino, també prologà el primer volum d'Itineraris Gràfics d'Excursions, editat pels centres excursionistes Minerva i Rafel Casanova, amb els quals havia celebrat conferències.[579] El llibre, aparegut al març, fou molt publicitat i ressenyat en premsa. Agradà molt també, tant entre el públic com entre la crítica, el pròleg que hi havia signat.[580]

A partir d'aquell 1928, les conferències s'intensificaren encara més, tant a Barcelona com al rerepaís, a comarques.[581] A més a més, entrà també al Secretariat de Coordinació Excursionista del CEC, figurant com a vocal a la junta directiva —a més de presidir la secció de folklore. El CEC el presidia el seu amic Maspons i Anglasell — conegut almenys d'ençà un curs celebrat el 1915— i la junta la formaven noms com el

[577] Vegeu: Eulàlia Vega, *Entre revolució i reforma: la CNT a Catalunya (1930-1936)* (Lleida: Pagès Editors, 2004; José Luis Oyón, *El cinturón rojinegro: radicalismo cenetista y obrerismo en la periferia de Barcelona, 1918*-1939 (Barcelona: Ed. Carena, 2004); Josep Termes, *La catalanitat obrera. La República Catalana, l'Estatut de 1932 i el moviment obrer* (Barcelona: Afers, 2007).

[578] Carles Capdevila, *La querella del caràcter i la intel·ligència* a *La Publicitat*, Any 55, Núm. 18.440 (15-IX-1933): 1.

[579] *Els itineraris grafics* a *La Veu de Catalunya*, Any 38, Núm.9896 (16/II/1928) Ed. Vespre: 7. J. M. Batista i Roca, *Quatre Mots, Itineraris gràfics d'excursions* (Barcelona: Edicions C. E. Rafel de Casanova i C. E. Minerva, 1928). Existeix una còpia disponible a la Biblioteca de Catalunya.

[580] A tall d'exemple: *Excursionisme* a *La Veu de Catalunya*, Any 38, Núm.9922 (19/III/1928) Ed. Vespre: 7; Domènec Guansé, ***** a *Revista de Catalunya*, Núm.46 (IV/1928); A. Ferran, *Els treballadors de l'excursionisme* a *La Publicitat*, Any 50, Núm. 16.844 (1/IV/1928): 1; Riera i Puntí, *L'excursionisme* a *La Nova revista*, Núm. 17 (V/1928), *Orientacions d'Excursionisme* a *Joia*, Any 1, Núm. 3-4 (V-VI/1928); O. Saltor, *Orientacions Excursionistes* a *La Paraula Cristiana*, Núm.42 (VI/1928); *Informació Catalana* a *La Publicitat*, Any 50, Núm. 17.005 (7/X/1928): 5.

[581] A tall d'exemple: Centre Excursionista Rodamón, *La Veu de Catalunya*, Any 38, Núm. 9959 (2/V/1928) Ed. Vespre: 1. Centre Excursionista de Catalunya: *Notes esportives* a *La Veu de Catalunya*, Any 38, Núm. 9986 (3/VI/1928) Ed. Matí: 8. Festes del tercer aniversari del Grup Excursionista Joventut Catalana: *Conferència de J. M. Batista i Roca* a *La Publicitat*, Any 50, Núm. 16.906 (14/VI/1928): 4. Orfeó Gracienc: *Notas políticas* a *El Diluvio*, Any 71, Núm. 190 (8/VI/1928): 10. Grup Excursionista Joventut Catalana: *Conferència de J. M. Batista i Roca* a *La Publicitat*, Any 50, Núm. 16.906 (14/VI/1928): 4

de Pau Vila o Ferran Cuito, de l'entorn de l'Òrmica. Així, el CEC havia estat integrat a la xarxa nacionalista.[582]

Per la primavera de 1928, Batista publicà a la *Revista de Catalunya* un remarcable article en dos parts sobre «Les organitzacions per a l'educació de la joventut a l'estranger», el contingut de la important conferència celebrada al CEC. S'hi deia:

> Sembla que les antigues virtuts pairals s'esvaeixin i que es perdi el tremp que un dia fou proverbial de la nostra gent. La necessitat de contenir aquest possible enrunament és viva i apremiant. Mai no apareix amb tanta intensitat i cruesa com en posar-se de relleu les falles del nostre caràcter en passar una crisi col·lectiva. Mirant al futur, ens apareix més forta encara la necessitat de forjar el caràcter dels futurs ciutadans. Potser els tocarà l'obligació de fer esforços, que tal vegada no podran realitzar per una incapacitat moral, de caràcter.

Com en els temps de més activitat de l'AEFC, era del parer que l'essència des catalans s'havia de trobar ben amunt, a les cases pairals dels Pirineus, on brollava més pura. La introducció de l'article constitueix una veritable anàlisi de la psicologia col·lectiva dels catalans, en la qual identificava nombroses tares:

> Quin abisme no separa aquesta tendència disgregadora i suïcida, condensada en aquella frase popular plena d'un salvatge egoisme: allò que no's cou per a tu, deixa-ho cremar, d'aquella altra manifestació d'un esperit generós i comprensiu que fa possibles els esforços pel progrés i el benestar i aconseguir-los.

I proposava solucions:

> Un senzill cop d'ull al caràcter actual de la nostra gent, no ens dóna gaires motius per a ésser optimistes. Davant d'aquest fet sols hi ha dues posicions: o inhibir-nos, arronçar-nos fatalísticament d'espatlles, deixant que el problema subsisteixi, o posar-nos a treballar activament per a resoldre'l. Tots els homes d'esperit jove, fort i optimista seguiran aquest camí, el camí del treball, ignorant els que facin la mitja rialleta. Jo no he dubtat mai a seguir-lo, i estic segur que molts voldran acompanyar-me. [...] No volem pusil·lànimes ni arrauxats. Voldríem que els nostres fossin homes sencers, forts i equilibrats, amb prudència per sospesar els obstacles, amb valentia per no deixar-se espantar per ells, i amb decisió i força moral per vèncer-los i superar-los. Que comprenguessin la feblesa i la inutilitat de l'home aïllat. No per estroncar la deu riquíssima de possibilitats que és l'individu, sinó, al contrari, per desenrotllar i enfortir les seves qualitats, i multiplicar-les posant-les en cooperació amb les d'altres individus.

[582] *Notes esportives* a *La Veu de Catalunya*, Any 38, Núm. 9986 (3/VI/1928) Ed. Matí: 8; *Centre Excursionista de Catalunya* a *La Veu de Catalunya*, Any 38, Núm. 10.018 (10/VII/1928) Ed. Vespre: 7.

A més a més, opinava que l'organització dels sòkols txecs no s'adeia a la que convindria a Catalunya, i proposava en canvi, com no podia ser d'altra manera, els britànics Boy-Scouts. Seguidament, exposava les característiques dels *Balilla* italians, creats el 1926 pel govern de Mussolini. Batista avisava:

> Cal notar especialment que l'organització i l'enquadrament d'aquests minyons és purament militar, i que una de les principals activitats de l'Obra és la preparació premilitar. Aquestes circumstàncies allunyen la institució dels Balil·les i dels Avantguardistes del tipus de les organitzacions destinades purament a la formació del caràcter del jovent, i això ha arribat àdhuc a fer-nos dubtar de si havíem o no d'incloure-la en aquest petit estudi.

Per acabar, analitzà també els sòkols en tota la seva profunditat, malgrat no considerar-los un model a seguir. «L'esperit de disciplina està tan infiltrat en els Sokols, que no els cal reflexionar sobre l'ordre rebuda per complir-la; l'executen d'una manera purament reflexa, automàticament», escrigué. Vistes les possibilitats i els models, segons Batista, l'únic de viable per a Catalunya n'era el de l'Imperi Britànic.[583]

Però les nombrosíssimes conferències, els articles i les activitats clandestines no eren suficients pel doble objectiu públic i clandestí que s'havia proposat Batista. S'havia de crear una revista que parlés a tot el moviment excursionista. Amb Maspons i Anglasell, Leonci Soler, Baltasar Serradell, Joan Carreras Palet, Gonçal de Reuparaz, Joan Montllor, Pere Gabarró, Joan Corominas, l'austríac Zerkowitz, Lluís Estassen, Jaume Marcet, Francesc Blasi i Narcís Ricart Baguer prepararen durant setmanes l'aparició de la revista *Excursionisme*, que sortiria al carrer aquella primavera de 1928.[584]

Batista seria «l'impulsor i l'ànima» d'*Excursionisme*, escrivint-hi nombrosos articles signats i anònims, reconeixibles pel seu estil i per les temàtiques. La publicació tingué una vida relativament curta, de menys tres anys, però un gran impacte. En tan sols tres mesos, comptaven amb dos-mil subscriptors i venien cinc cents exemplars, la meitat, argumenta l'expert en la matèria Carles Albesa, del mercat potencial format per

[583] Josep Maria Batista i Roca, *Les organitzacions per a l'educació de la joventut a l'estrange*r a *Revista de Catalunya*, Núm. 45 (III/1928); Josep Maria Batista i Roca, *Les organitzacions per a l'educació de la joventut a l'estrange*r a *Revista de Catalunya*, Núm. 48 (VI/1928).
[584] *Una revista quinzenal* a *La Veu de Catalunya,* Any 38, Núm. 9888 (7/II/1928) Ed. Vespre: 9.

socis de les diverses entitats.[585] El seu amic Maspons esdevingué el president del consell d'administració d'Editorial Montseny S.L., empresa editora de la publicació. Batista hi figurà com a secretari i Francesc Blasi com a tresorer. La redacció tenia la seu al local que esdevindria la seu de Palestra. No resulta estrany, doncs, que a partir del número 52, *Excursionisme* es convertís oficialment en mitjà de comunicació de l'entitat cívica que estudiarem a partir del següent apartat.[586]

Tot i no aspirar, com explicava Batista, a «substituir res d'allò que és viu i actua pel bé de l'excursionisme», ni «a suplir cap dels butlletins existents, ni molt menys, a ésser el butlletí únic», acabà essent la publicació de més renom i importància.[587] Per exemple, el desembre de 1929, Batista demanà als joves que s'apuntessin a les nounades «colles marineres» promogudes per ell i *Excursionisme*, una mena de primitiu club de vela amb el qual pretenia portar les lliçons i les experiències al mar, també, suposem, amb fracassats objectius de la SEM en ment. «Sabeu el que fóra anar mar endins, seguir la nostra costa, entrar i sortir de les cales de la Costa Brava o emprendre's un viage a Mallorca o Sardenya!...». El cas és que ho anuncià a la revista i en tan sols unes setmanes foren exhaurides les primeres ofertes de places, havent-se d'obrir noves convocatòries de cursets davant l'allau de peticions.[588]

La revista esdevindria el portaveu del que després fou Palestra, però desaparegué el novembre de 1930, a escassos mesos de la proclamació de la República.[589] Els articles de Batista i Roca a *Excursionisme* foren nombrosos i complementaren els que anava publicant a *La Publicitat*. Les temàtiques eren majoritàriament similars als articles del debat *Intel·ligència o Caràcter*, però també hi hagué espai per comentar altres qüestions. Destaquen alguns exemples, com ara un article sobre la tragèdia dels integrants de l'expedició Nobile al Pol Nord que acabà en un episodi de canibalisme, del qual Batista comentà les lliçons a extreure.[590] O un altre, sobre referents de

[585] Carles Albesa, *Excursionisme (1928-1931). Un periòdic més enllà de l'excursionisme* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003), 25-29. Vegeu: Castells, *Caràcter i Nació*, 30
[586] García Izquierdo, *Maspons i Anglasell*, 202.
[587] J. M. Batista i Roca, *Avant Germans* a *Excursionisme*, Any 1, Núm.1 (6/IV/1928): 1.
[588] J. M. Batista i Roca, *A navegar!. Un nou esport per al nostre jovent* a *Excursionisme* (16/VIII/1929): 4. *Les Colles Marineres* a *La Publicitat*, Any 51, Núm. 17.377 (18/XII/1929): 4.
[589] Albesa, *Excursionisme*, 25-29
[590] Existeix una relació dels articles de Batista a: *Ibídem*, 38-40. Els números de la revista *Excursionisme* es troben a la Biblioteca de Catalunya i a la Biblioteca del Parlament de Catalunya. J. M. Batista i Roca, *Lliçons de la tragèdia polar* a *Excursionisme*, Any I, Núm. 9 (2/VIII/1928): 3. També és remarcable l'article J. M. Batista i Roca, *Un símbol de germanor* a *Excursionisme*, Any 3, Núm. 56 (14/XI/1930): 2. Aquest número fou el darrer en veure la llum.

l'actualitat, fou el que publicà sobre el guardonat tennista i aviador francès Alain Gerbault, exemple per Batista de patriotisme i gosadia. El nostre protagonista cercava, també, «fer reviure les tradicions marineres» catalanes amb el Club Mare Nostrum de Palestra.[591] També destaca i molt un article, anònim, però sens dubte obra del nostre protagonista, en el qual es defineix la «posició espiritual» catalana «d'abans del 1923» amb el concepte de «cofoisme»:

> Tot cofois proclamàvem constantment les excel·lències de l'ésser català —érem els més eixerits, la nostra cultura era superior, posseïem els polítics més vius i els financiers més experts, la Mancomunitat era més sòlida que l'Imperi Britànic. Posavem banderes a tots els balcons. Cantàvem cançonetes a diari. Ballàvem sardanes per tots els carrers i places. Per un tres i no res escridassàvem per la Rambla tota mena de visques i moris —i apretàvem a córrer quan veiem un policia. L'autonomia ens havia d'ésser concedida graciosament, sense cap esforç per part nostra. I és clar, tot s'enfonsà vergonyosament enfront la Dictadura militar [...].[592]

Per la primavera de 1928 el nom de Batista ja era conegut entre els excursionistes i començava a sonar familiar a tot el país. *La Veu de Catalunya*, el diari de la Lliga, d'àmplia difusió, es decidí a entrevistar aquell home insòlit, d'una capacitat de treball i d'una disciplina fèrria, que semblava tenir una energia inesgotable. Batista comentà la seva visió de la situació de la joventut —amagant tota intencionalitat política—, i assegurà tenir «molta fe» en el camí emprés, tot demanant també «el concurs de la classe estudiantil»:

> Realment, hi ha crisi; però no és sols l'estudiant qui la travessa; ja podeu fer-la extensiva a tota la joventut, deixant de banda sempre, naturalment, valiosíssimes excepcions. Hi ha una despreocupació extraordinària en tot el que hauria d'interessar els nostres joves. Es viuen temps d'oblit i d'inconsciència. Els corrents americanistes han fet molt de mal. Impera força la fatxenderia i tot és superficialitat. [...] Totes les coses us les donen fetes i no calen moltes preocupacions si es viu sense cap idealitat. Ultra això, hi ha una tendència disgregadora i una indisciplina extraordinària.[593]

L'entrevista assenyalava implícitament el següent objectiu a treballar per a la colla de Batista: els estudiants universitaris. Aquest fou un dels següents passos del moviment de

[591] J. M. Batista i Roca, *Gerbault per als nostres joves* a *La Publicitat*, Any 51, Núm. 17.259 (2/VIII/1929): 1; Duran, *Palestra*, 347-353.
[592] *L'anticofoisme* a *Excursionisme*, Any 3, Núm. 52 (22/IX/1930): 5.
[593] *Carnet de l'Estudiant. Conversa amb J. Batista i Roca* a *La Veu de Catalunya*, Any 38, Núm.10.001 (21/VI/1928) Ed. Matí: 6.

renovació de la societat catalana. Mentrestant, l'activitat pública continuava, especialment en forma de cursets, i encara era candent el debat intel·lectual a les pàgines de *La Publicitat*.[594] Els famosos intel·lectuals J. V. Foix i Josep Carbonell, més o menys de l'edat de Batista, hi havien fet llurs aportacions. Foix ho havia fet amb un programa d'activitats que anys després va fer seu Palestra.[595]

Però Palestra no existia encara. Els nous cursets a excursionistes s'orientaven precisament com una mena de pont entre l'activitat pública i l'Òrmica. Aquesta cercava els seus possibles membres entre els millors i més abrandats dels escoltes, que anomenaven «guies, ensenyant-los en cursets de sis setmanes topografia, morse». Començaren amb un secretariat excursionista i realitzaren sortides amb tenda cada setmana, essent de les primeres que es realitzaren amb aquest suport a Catalunya. Les tendes provenien dels anys de la SEM i, als campaments, hom cercava un «sentit de cohesió» i una preparació per a activitats futures. Calia que els joves en sortissin amb «capacitat de comanament».[596]

Com hem vist, Batista estava també pendent de l'estat de les diverses joventuts europees, cavil·lant què podia aplicar amb èxit a Catalunya. La qüestió el preocupava i així ho expressava al seu entorn més proper.[597] En un article a *La Publicitat*, defensava que «l'excursionisme hauria d'ésser, doncs, un gran moviment, generós i entusiasta, de la nostra joventut», amb «el millorament del nostre jovent en tots els aspectes: físic, moral, cultural i social», com a horitzons.[598] A la tardor, el debat continuava candent i continuava ocupant primeres planes del diari *La Publicitat*.[599] Batista es mantenia en la seva posició, però també defensava la necessitat del debat:

[594] A tall d'exemple, un curset de lliçons a la nit dels dijous que dura tres mesos. Hi podien anar tots els excursionistes amb filiació i estaven organitzades pel Grup Excursionista Joventut Catalana: *Excursionisme* a *La Veu de Catalunya*, Any 38, Núm. 10.090 (2/X/1928) Ed. Vespre: 6. Conferència a Girona, la geografia com a base de la Història: *L'Ateneu de Girona* a *La Publicitat*, Any 51, Núm.17.077 (1/I/1929): 5. L'Ateneu Politechnicum organitzà un curs de guies excursionistes amb sortides pràctiques que dirigeix Batista i Roca: *El Diluvio*, Any 72, Núm. 40 (15/II/1929): 16. Conferència a l'Agrupament Escolar de l'Acadèmia «sobre l'evolució i perfeccionament d'un poble: *Cursos, Cultura i Conferències* a *La Veu de Catalunya*, Any 39, Núm. 10.221 (6/III/1929) Ed. Vespre: 4.
[595] Duran, *Palestra*, 17-32.
[596] Mascarell, *Entrevista*.
[597] *Carta de Batista i Roca a Alexandre Galí* (Barcelona, 29/XI/1928) conservada al Fons Alexandre Galí de l'ANC (ANC1-253).
[598] J. M. Batista i Roca, *Les orientacions actuals de l'excursionisme* a *La Publicitat*, Any 50, Núm. 16.990 (20/IX/1928): 1.
[599] Duran, *Palestra*, 17-32.

> Cada dia constatem amb goig noves intervencions, que revelen l'interès amb què és seguit i confirmen que versa sobre un problema viu en l'ànima del nostre poble. [...] Voldríem disciplina en les nostres activitats mentals i en les relacions socials amb els nostres conciutadans, i mesure en l'elogi i en l'atac i —poble meridional que som— en l'exaltament i en el defalliment. [...] El sentimentalisme és perniciós, però no els sentiments endegats amb ordre i mesura.[600]

En un altre article, continuava en la mateixa línia:

> Les èpoques enèrgiques són abrandades d'ideals [...] Era l'ideal de la ciutat i de l'imperi el que feia invencibles els romans de la república; era l'ideal religiós el que donava resistència als màrtirs cristians en mig dels suplicis; és l'ideal de la glòria personal, o nacional, el que omple de valor el pit dels qui porten l'Atlàntic amb una barca voladora.[601]

L'intens 1928 s'acabava i, a les pàgines d'*Excursionisme*, Batista realitzava un balanç positiu de l'any que es tancava:

> La feina feta és considerable. Compareu el nostre estat actual amb el de tres o quatre anys enrere. Però no n'hi ha prou encara. Cada vegada hem d'ésser més exigents amb nosaltres mateixos, si volem perfeccionar-nos. Ara, un any nou és una nova invitació a treballar dins aquest camp verge que se'ns ofereix.[602]

Les seves paraules no eren en absolut buides. Efectivament, l'any següent fou encara més intens que l'anterior. L'abril de 1929, quan la seva activitat continuava *in crescendo*, Batista publicà una sèrie de tres articles amb el sotstítol de «L'ombra de Foch» sobre el mariscal francès de la Gran Guerra, enterrat amb honors el mes anterior. Víctor Castells en comenta: «No eren, doncs, uns articles de circumstàncies, de resultes del traspàs del famós militar, sinó expressió clara i oportuna d'un pensament militar i d'una ben manifesta i prou coneguda voluntat educativa». Per Castells:

> En fer l'elogi del mariscal Foch [...] [Batista] esbossa una autèntica doctrina militar per a alliçonar la joventut que anava agrupant i que ell volia veure convertida en una força bel·ligerant, cohesionada, enfront de l'Espanya agressiva. [...] Ho explicava als joves, ho presentava als seus amics més acostats i en feia tema de reflexió per a l'opinió pública en general.[603]

---

[600] J. M. Batista i Roca, *La formació del caràcter* a *La Publicitat,* Any 50, Núm. 17.014 (18/X/1928): 1.
[601] J. M. Batista i Roca, *La formació del caràcter* a *La Publicitat,* Any 50, Núm. 17.017 (21/X/1928): 1.
[602] J. M. Batista i Roca, *Tasca feta i tasca a fer* a *Excursionisme,* Any II, Núm. 20 (25/I/1929): 1.
[603] Castells, *Caràcter i Nació,* 43-44.

Com de costum, el que passava a la llum pública tenia relació amb el que Batista organitzava a la penombra. Els articles podien semblar simples assaigs d'història o orientacions per l'excursionisme, però la intencionalitat oculta n'era una altra.[604]

En el primer dels escrits publicats a la portada de *La Publicitat*, «El soldat, servidor de la Nació» i aprofitant cites de l'occità Foch, Batista justificava la lluita armada en cas que «l'adversari refusi sistemàticament» arribar a acords «per medi de discussions».[605] Al segon, «L'esperit militar», defensava les idees del mariscal, qui recomanava als seus oficials llegir Història Militar més que no pas complicats documents tècnics:

> No sols perquè la història de les batalles, estudiada en estreta relació amb la geografia demostra que aquesta comanda i que sempre els fets d'armes han esdevingut en els mateixos llocs i s'han desenrotllat d'una manera semblant, sinó també perquè la contemplació de les figures dels grans caps i la narració dels fets de guerra cabdals, més nodreixen l'esperit movent-lo a l'emulació, que no pas augmenten la tècnica, sempre canviant i perfeccionant-se.

Batista afegia: «La guerra, fonamentalment, no és més que una topada entre dues voluntats. La seva finalitat és el fer prevaler la nostra voluntat sobre la de l'adversari», unes paraules que havien aparegut ja al *Manual de la Maniobra de la Infanteria* que havia publicat amb l'Òrmica un parell d'anys abans. L'agitador Batista concloïa que entre els catalans existia un marcat «dèficit de voluntats» i feia referència, també, a l'obra recent de Soldevila, *L'esperit bel·licós dels catalans*.[606]

Al tercer article, «pacifisme i impotència», relacionava l'augment dels moviments internacionalistes i pacifistes de la França de la *Belle Époque* amb la desfeta del 1871, que hauria causat un «aplanament espiritual». Com explicava el professor Batista, «la intel·ligència no s'avé a conformar-se amb la desfeta i cerca unes posicions intel·lectuals des d'on superar-la. Ja que la força els havia estat adversa calia condemnar l'ús de la força». Veia en l'Alemanya posterior a Versalles la mateixa «ideologia pessimista engendrada per la desfeta», car «mai no havien estat tan esteses les idees de democràcia, de pacifisme i d'internacionalisme». Segons ell, tot plegat no era altra cosa

[604] *Ibídem*
[605] J. M. Batista i Roca, *El soldat, servidor de la Nació* a *La Publicitat*, Any 51, Núm. 17.155 (3/IV/1929): 1
[606] J. M. Batista i Roca, *L'esperit militar* a *La Publicitat*, Any 51, Núm. 17.157 (5/IV/1929): 1.

que «les doctrines de la decadència d'Occident». El nostre protagonista considerava que pel poble català aquestes idees pacifistes constituïen:

> Una elegant posició de l'esperit per a intentar amagar i justificar la pròpia feblesa i desfeta. Són màscares de la impotència. [...] Recordant la frase de Foch, que el soldat és el defensor legítim d'una causa nacional, podem dir també que tota causa nacional ha de tenir els seus soldats per a defensar-la.[607]

La primavera de 1929 continuaven les conferències i els articles, a un ritme creixent, mentre encara bullia el debat d'*Intel·ligència o Caràcter*, més d'un any després d'haver arrencat.[608] Batista, en plena efervescència, organitzà un concurs de dibuixos sobre excursionisme amb Joan Junceda, Miquel Cardona i Josep Royo.[609] Consta també una projecció d'una pel·lícula documental sobre els sòkols txecoslovacs amb posterior comentari de Batista al Futbol Club Barcelona.[610]

El cap de setmana de maig en què a Barcelona s'inaugurava l'Exposició Internacional de 1929, Batista es trobava als Cingles de Bertí amb membres de l'Òrmica. Hi havia arribat, probablement, amb el cotxe de Joaquim Fons —un dels pocs catalans de Catalunya amb cotxe propi, carnet i pràctica, qui havia fet diners ajudant a Cambó i *La Veu de Catalunya* i en d'altres negocis, però continuava persistint en les activitats clandestines.[611] Entre les muntanyes, a un grapat de quilòmetres, precisament,

[607] J. M. Batista i Roca, *Pacifisme i impotència* a *La Publicitat*, Any 51, Núm. 17.162 (10/IV/1929): 1.
[608] *Excursionisme* a *La Veu de Catalunya*, Any 39, Núm.10.255 (17/IV/1929) Ed. Matí: 6; *L'excursionisme i la Joventut* a *La Publicitat* (21/IV/1929): 10; *Coses d'En Foix* a *Mirador*, Núm. 13 (25/IV/1929): 1.
[609] A tall d'exemple: *Excursionisme* a *La Veu de Catalunya*, Any 39, Núm.10.279 (15/V/1929) Ed. Matí: 6. Al Grup Excursionista Joventut Catalana realitzava la conferència «planter d'homes»: *Excursionisme* a *La Veu de Catalunya*, Any 39, Núm.10.279 (15/V/1929) Ed. Matí: 6. Publicava un article criticant la despreocupació dels catalans i la sensació de viure «al dia», sense recordar el passat ni preocupar-se pel futur: J. M. Batista i Roca, *Anècdota i categoria* a *La Publicitat*, Any 51, Núm. 17.200 (25/V/1929): 2. Participa en un sopar a honor de M. Ernest Bovet: *Sopar a honor de M. Ernest Bovet* a *La Veu de Catalunya*, Any 39, Núm. 10.291 (29/V/1929) Ed. Matí: 5. Conferència a l'Escola d'Arts i Oficis organitzada per l'Agrupació Cultural Francesc Aragó «Orientacions d'Excursionisme»: *Darreres informacions* a *La Veu de Catalunya*, Any 39, Núm. 10.296 (4/VI/1929) Ed. Matí: 9. Conferència a l'Associació Excursionista «Què és la germanor de guies»: *Una conferència de Josep M. Batista i Roca* a *La Publicitat*, Any 51, Núm. 17.311 (2/X/1929): 9. Conferència al Centre Excursionista de Sabadell «Les activitats actuals de l'excursionisme»: *L'acte inaugural del XII curs del Centre Excursionista Sabadell* a *La Veu de Catalunya*, Any 39, Núm. 10.426 (2/XI/1929) Ed. Matí: 8. Conferència a l'Agrupació Cultural Francesc d'Aragó «Orientacions d'Excursionisme»: *Cursos, Cultura i Conferències* a *La Veu de Catalunya*, Any 39, Núm. 10.441 (20/XI/1929) Ed. Matí: 1. Conferència al Grup Cultural «Gremi C. P. J.» «Formació d'homes»: *Cursos, Cultura i Conferències* a *La Veu de Catalunya*, Any 39, Núm. 10.454 (4/XII/1929) Ed. Vespre: 3.
[610] *Acords del F. C. Barcelona* a *La Publicitat*, Any 51, Núm. 17.237 (7/VII/1929): 4.
[611] Gravació de Joaquim Fons a la Fonoteca Jaume Font (ANC1-563-N-384).

d'on els Batista tenien la masia, a recer de mirades indiscretes, els joves realitzaven pràctiques de tir.[612]

Ja a l'estiu, coincidint amb el 140è aniversari de la Presa de la Bastilla, Batista publicà un interessant article a *La Publicitat*. «La presa de la Bastilla simbolitza aquest reconeixement de les llibertats humanes. La commemoració de la data del 14 de juliol és un renovellament de l'adhesió de tots els homes liberals i demòcrates fem als principis guanyats per a la Humanitat en la Revolució Francesa».[613] L'article és interessant perquè ens ofereix més pistes sobre el que pensava. L'intel·lectual barceloní, com palesa l'article, *passava* per la Revolució Francesa —és a dir, no la rebutjava— en els seus plantejaments; defensava la idea de sobirania popular i les llibertats individuals. En aquest sentit, també, la seva idea de *progrés* era anglesa, més aviat industrial i comercial, una concepció que no contraposava llibertat i igualtat amb el manteniment de la *tradició* i l'exercici d'un conservadorisme social i moral. En resum, Batista era un democristià molt nacionalista.[614] Per a ell, fonamentant el seu capteniment polític en la seva cosmovisió d'antropòleg científic, «totes les coses humanes» avançaven amb el pas del temps en una «Evolució» que significava «major estructuració i organització».[615]

El final de la Dictadura. La creació de Palestra

Cap a 1930 la Dictadura deixà de ser útil als promotors del cop d'Estat del 13 de setembre de 1923: el rei, l'exèrcit i l'alta burgesia. El règim havia desmuntat les estructures de l'Estat vigent de la Restauració ençà, però no havia reeixit en el propòsit d'assentar-ne de noves. En una situació delicada, d'una creixent manca de suports, Alfons XIII maniobrà per mantenir la corona i desfer-se de qui havia estat el seu dictador. A finals de gener de 1930, Miguel Primo de Rivera dimití del seu càrrec i fou substituït l'endemà per un altre militar, el general Dámaso Berenguer, qui rebé l'encàrrec d'arbitrar un retorn del govern constitucional sense fer perillar la monarquia.

[612] Castells, *Caràcter i Nació*, 41-43. Castells afirma que Batista ajudà a Joan Estelrich a preparar una fulla de propaganda catalanista per a repartir entre delegats i periodistes arribats a Madrid per a una reunió del Consell de la Societat de Nacions.
[613] J. M. Batista i Roca, *La presa de la Bastilla* a *La Publicitat*, Any 52, Núm. 17.243 (14/VII/1929): 1.
[614] Giocanti, *Charles Maurras*, 186-187. Vegeu també J. M. Batista i Roca, *Parlament de J. M. Batista i Roca. President dels mantenidors* a *Vida Nova*, Núm. 7 (IV-VI/1956), 48-56.
[615] Si bé en aquest cas parla de l'excursionisme, la concepció, amb aquests mots, es pot fer extensiva a totes les qüestions humanes. Batista i Roca, *Quatre Mots, Itineraris gràfics d'excursions*.

Entre el febrer i el maig de 1930, diverses figures de la vida pública a l'Estat espanyol es declararen públicament en contra d'Alfons XIII o, fins i tot, de la pròpia monarquia. La caiguda de Primo de Rivera havia començat a desfer el gebre del règim, i grups com AC o la Unió Socialista de Catalunya (USC), creades abans del cop d'Estat, i d'altres formacions republicanes, sortiren de la seva hibernació i començaren a agitar-se. Tothom volia conformar el seu partit i aglutinar-hi el màxim nombre de forces possibles de cara a unes futures eleccions.[616]

Aleshores, amb l'afluixament de la censura, Batista feia balanç dels set llargs anys de Dictadura i àdhuc de la tasca realitzada. Quan Primo donà el cop d'Estat, Batista tenia vint-i-vuit anys. Al gener de 1930, en tenia ja trenta-quatre. «Empès pel temps, començo a allunyar-me dels rengles dels joves», comentava un xic melancòlic. Malgrat tot, creia que els joves de la generació que venia darrere d'ell, a despit d'«haver estat oblidats i negligits per les generacions anteriors», portaven noves esperances:

> Durant alguns anys, principalment durant l'estiu del 1924, molts centenars de joves de 21 i 22 anys desertaren de llurs cases. Eren precisament els de més esperit, fondes inquietuds i fermes conviccions pairals els que marxaren. Els conformistes restaren. [...] Potser com a reacció provocada per la trista experiència viscuda dels mals resultats obtinguts amb la nostra tradicional disgregació, les noves promocions estan convençudes de la conveniència de l'acció conjunta i disciplinada en la col·lectivitat, emmotllant-se a aquesta actuació col·lectiva fins a un grau que moltes vegades m'ha sorprès.[617]

En un altre article comentava: «és probable que la generació que puja fos més ardida que la nostra i més menyspreadora del diner i del plaer».[618] Efectivament, els anys de la Dictadura havien fet canviar la percepció de la seva pròpia joventut. Tanmateix, d'igual manera, havia estat tota la societat que havia canviat. La joventut havia estat el primer segment social en distanciar-se del règim: en el decurs de la segona meitat dels vint havien aterrat a Espanya els nous estereotips femenins, com la *garçonne* francesa o la *flapper* nord-americana, de faldilles cada vegada més curtes. A les sales de ball del Paral·lel els cossos es movien al ritme del *charleston*, que Batista detestava, mentre els

[616] Joan B. Culla, *El catalanisme d'esquerra (1928-1936)* (Barcelona: Curial, 1977), 33-42; Termes, *De la Revolució*, capítol 5; González Calleja, *La España de Primo*, 373-379.
[617] J. M. Batista i Roca, *L'estat de la nostra joventut. Recull d'articles publicats en el DIARI DE MATARÓ* (1930). Disponible al CRAI Pavelló de la República de la UB.
[618] J. M. Batista i Roca, *Un vell debat més actual que mai* a *La Publicitat*, Any 52, Núm. 17.436 (13/II/1930): 1.

usos i costums tradicionals es relaxaven en aspectes com ara la sexualitat, la lectura o la religió.[619]

A Barcelona, com a Sant Sebastià, algunes dones volien lluir els *maillots* de bany a les platges, però, amb gran escàndol, foren prohibits per les autoritats. També arribaven nous productes i pautes de consum — a l'abast de qui podia permetre-s'ho— i als diaris creixien les pàgines dedicades a la publicitat. Les innovadores fulles d'afaitar *Gillette* s'enduien les darreres aparatoses barbes decimonòniques, deixant a les cares masculines bigotis molt més modestos, més funcionals, més pràctics. El rostre de Batista havia deixat de lluir la barba de la seva època d'estudiant, reduïda ara a un discret bigoti. El canvi estètic ell l'havia fet abans, potser en veure, durant el seu viatge pel vell continent de principis dels anys vint, que aquells aires ja no s'estilaven gaire a les ciutats de l'Europa de la postguerra.[620]

La Barcelona dels feliços anys vint, els *Roaring Twenties*, n'era una en plena consolidació, que prosseguia el seu camí de puixança demogràfica espectacular. Com recordava Rossend Llates, «la bona societat i la joiosa societat dels sobrevinguts i dels xirois vivien en perpètua festa» i «el tradicional noctambulisme barceloní va arribar al punt de dalt».[621] Cap al final de la dècada, amb l'esmentada Exposició Universal de 1929, Montjuïc s'integrava a una ciutat que en trenta anys havia duplicat els seus habitants, assolint una població d'un milió d'ànimes i superant la de la pròpia Madrid. Escrivia Cambó:

> L'extensió del telègraf i del telèfon amb fil i sense fil, donant a les comunicacions una facilitat insospitada, porta enormes transcendències en tots els rams de la vida. El cinematògraf exerceix avui, no sols a les ciutats, sinó en els poblets més humils, una influència, adés benefactora, adés funesta, creant problemes d'una immensa magnitud que els poders públics hauran d'escometre: un invent que semblava una joguina per a divertir criatures, s'està convertint en un instrument de propaganda d'idees, de costums, de modes, que supera tot quant s'hagués pogut imaginar.[622]

[619] González Calleja, *La España de Primo*, 259-316 i 382-385; Llates, *30 anys*, 21-25. Vegeu les fotografies de Batista al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129) i a l'Expedient de Josep Maria Batista i Roca al Fons de l'AHUB. Sobre l'opinió de Batista envers aquesta dansa, que comparava amb la preferible Sardana, vegeu: *Butlletí de l'Agrupació Excursionista Júpiter* (II/1928) o *La formació de futurs catalans* a *La Publicitat*, Any 54, Núm. 17.959 (2/III/1932): 3. Sobre la moda de les barbes, vegeu el capítol *Sobre les barbes i els cabells llargs* a Josep Pla, *Darrers escrits* (Barcelona: Destino, 1984), 254-260.
[620] *Ibídem*.
[621] Llates, *30 anys*, 21-25.
[622] Francesc Cambó, *Les Dictadures* (Barcelona: Llibreria Catalònia, 1929), 12-15. Citat a Ucelay-Da Cal, *Llegar a capital*.

Mentrestant, el règim que havia abolit la Mancomunitat el 1925, després d'haver-la buidat de contingut, es veia obligat a rellançar les obres públiques i recuperar-ne alguns dels encertats projectes.[623] Immigrants d'arreu de l'Estat espanyol feien cap a la gran Barcelona per les oportunitats de feina que oferien les obres públiques, com les del Metro i les de l'Exposició de 1929, mentre el pes de la ciutat comtal en tots sentits continuava creixent respecte de la resta de Catalunya.[624]

En un context d'efervescència, amb l'esperançador encetament de la dècada de 1930 —que es preveia com una nova etapa, amb el crac del 1929—, Batista sembla que estigués a tot arreu. Figura a les juntes directives de nombroses associacions del catalanisme i és també, aprofitant la fortuna familiar, mecenes i patró de cultura.[625] Tampoc no importava que s'afluixés el puny del règim: les sortides per a fer pràctiques militars i les conferències clandestines de l'Òrmica continuaven com si res, més intensament si s'escau, amb la permanent idea d'una profunda transformació i vertebració de la joventut.[626]

També els Minyons de Muntanya havien agafat empenta. Si el primer aplec i jurament havia tingut lloc el juny de 1928, a principis de 1930 es constituïa el primer consell general de l'entitat, amb Batista com a president, i el novembre tingué lloc el primer campament general. La xifra de Minyons s'enfilava ja per damunt del centenar[627] i Batista escrivia al doctor Lluís Carreras, qui seria secretari de la

[623] Un exemple clamorós és el de l'urbanització de Montjuïc, havent estat defensada per la Lliga durant la campanya per les municipals del 1920. Vegeu: Duran, *Manuel Carrasco i Formiguera.*

[624] Hernàndez Cardona, *Barcelona & Catalunya*, 179-194; Termes, *De la Revolució*, 269-288; Ucelay-Da Cal, *Llegar a capital*; Termes, *De la Revolució*, 310-329.

[625] Figura, per exemple com a president de la comissió de Foment i vocal de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana: *Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana* a *La Publicitat,* Any 52, Núm. 17.511 (25/V/1930): 12. Fa donacions a la Comissió de Colònies de l'APEC: *Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana* a *La Veu de Catalunya*, Any 40, Núm. 10.640 (12/VII/1930) Ed. Vespre: 4. Vicepresident de la Federació Catalana d'Atletisme: *Acords de la Federació Catalana* a *La Publicitat,* Any 52, Núm. 17.628 (10/X/1930): 9. La família havia comprat un Mausoleu el maig de 1924. Vegeu: Expedient *12794, S139 obres i ornamentació, Topogràfic 2 - F - 1 - C – 58408 de l'Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona.*

[626] Joan J. Maluquer, *L'aviació de Catalunya. Els primers mesos de la Guerra Civil* (Barcelona: Editorial Pòrtic, 1978), 406. Un article de principis de 1930 a *Excursionisme*, segurament de Batista i Roca, és il·lustratiu en aquest sentit, especialment pel títol i les inicials de l'autor: B. R., *Intensificar activitats* a *Excursionisme*, Any 3, Núm. 48 (21/III/1930): 1.

[627] Balcells i Samper, *L'escoltisme català*, 86-89. El formaven, a més a més, Pere Gabarró, del Centre Excursionista Júpiter del Poblenou; Narcís Masó i Valentí, del Narcís Monturiol; Enric Llopis, de l'Associació Bonanova; Llorenç Vila i Mercader, del Grup Excursionista Joventut Catalana (Agrupament Ramon Llull); Amadeu Serch i Gelambí, pel Centre Moral i Instructiu de Gràcia; Valentí Vallès, iniciador de l'escoltisme al Bages i al Berguedà amb l'Acadèmia Catòlica de Manresa; Joan Munné i Camps, en

conferència d'arquebisbes metropolitans d'Espanya durant els anys de la República, demanant-li que les entitats catòliques en creessin seccions.[628] No debades, les iniciatives de Batista tenien sempre, enllà del caràcter nacional, un regust catòlic i conservador. Almenys durant la República, els juraments dels Minyons foren «envers Déu i envers la Pàtria».[629]

Inesgotable font de temes per polèmiques, tertúlies i sobretaules, el debat *Intel·ligència o Caràcter* continuava omplint les portades de *La Publicitat*.[630] Ara, però, per primera vegada en anys, hom podia començar a parlar explícitament de política i Batista ho aprofitava per a recapitular. «Reforçada per les lliçons de l'experiència soferta, ens cal reprendre l'actuació en el punt i estat en què ens calgué deixar-la el setembre de 1923». Calia que el desvetllament nacional arribés també a València, Mallorca, el Rosselló o «la zona occidental d'Aragó», el que actualment s'anomena la Franja de Ponent. En un moment de recuperació pública dels cursets en català, obra ara de Joan Creixells, Batista demanava «que al costat de l'ensenyament de la gramàtica no oblidin l'ensenyament de la Història».[631] Uns anys abans, el 1920, Batista havia escrit a Casacuberta comentant-li:

> Jo crec, doncs, q. —sense perdre de vista el Rosselló— hauriem ara d'emprendre desde N[ostra] P[arla] una gran i intensa campanya per alçar Valencia. En Creixells (q. actualment és tan anti-Lliga i separatista com nosaltres) diu q. la nostra generació se la pot perdonar si no acquireix la independencia de Catalunya, pero q. fora imperdonable si no reconquerís Valencia. A més, ell diu parlant ab uns espanyols q. roden per aquí, q. la generació d'En Cambó ha ensenyat als catalans a guanyar el·leccions, pero q. la nostra els ha d'ensenyar a tirar al blanc.[632]

En aquest objectiu treballava el nucli arrenglerat amb Batista, adés amb creixents llibertats. De fet, durant els anys de l'AEFC, havia restat inèdit un *Informe sobre l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya per el projectat Museu d'Etnogragfia de*

---

representació de la Unió Excursionista de Barcelona, actuant com a secretari, i Antoni Batlle i Mestre, del Centre Moral de Gràcia i de la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat, com a consiliari dels agrupaments de les entitats catòliques. Tres dels membres, doncs, ho eren també de Palestra i un d'ells, en Gabarró, ho era a més a més de l'Òrmica.

[628] Balcells i Samper, *L'escoltisme català*, 95.

[629] *La I Missa de campament dels Minyons de Mutanya* a *Flama,* Núm. 88 (30/VIII/1933): 4.

[630] *«Amics de l'Art Vell»* a *La Veu de Catalunya,* Any 39, Núm. 10.339 (23/VII/1929) Ed. Vespre: 7; *Del Caràcter* a *La Veu de Catalunya,* Any 39, Núm. 10.421 (27/X/1929) Ed. Matí: 7.

[631] J. M. Batista i Roca, *Verb i acció* a *La Publicitat,* Any 52, Núm. 17.449 (13/III/1930): 1.

[632] Carta de JMBR a Josep M. De Casacuberta (Dresden, 26/XI/1920). Fons Víctor Castells de l'ANC.

València, prova d'una contínua voluntat d'expansió.[633] Pràctiques militars i projectes a part, una de les reivindicacions, relacionada amb els fruits del debat sobre *Intel·ligència o Caràcter*, fou la de reclamar, amb l'escriptor amic Carles Capdevila, la creació d'un veritable Arxiu d'Història Contemporània, car «per a conèixer els efectes bé ens cal saber-ne les causes, i adquirir així experiència per a l'esdevenidor».[634]

Els articles de Batista s'hi fa notar la creixent llibertat del moment. Si abans les coses hom les havia de dir amb eufemismes, el patrici de l'excursionisme podia ara afalagar obertament el president txec Masaryk, que complia 80 anys el 7 de març de 1930. Batista sentia una profunda admiració pel líder txec, la seva raó d'Estat i la seva lluita incansable per la independència de Txecoslovàquia. «Sortós el poble que en els moments oportuns troba un Masaryk!». Masaryk era protestant, però compartia amb Batista el nacionalisme, una sòlida formació intel·lectual universitària i una preocupació social allunyada dels postulats marxistes.[635]

Hom podia parlar ja, aquell 1930, fins i tot, del sistema polític que preferia. Batista i Roca tractà el tema a la conferència «Excursionisme i democràcia» celebrada a l'Ateneu Polytechnicum. L'ateneu havia estat creat per provar d'omplir el buit creat per la depuració i el tancament de les principals entitats catalanistes.[636] Al Polytechnicum s'hi havien refugiat parcialment, tot i que amb menys mitjans, els Estudis Universitaris Catalans —dependents de la subvenció de l'APEC durant la Dictadura— i «la minoria lletraferida de treballadors terciaris» del CADCI, que també s'havia vist obligat tancar portes.[637] Mentre començava a respirar-se més llibertat al país, les conferències continuaven vent en popa.[638]

---

[633] Batista i Roca, *Informe sobre l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya per el projectat Museu d'Etnogragfia de València*. Inèdit. Arxiu AEFC.

[634] J. M. Batista i Roca, *Per un Arxiu d'Història Contemporània* a *La Publicitat*, Any 50, Núm. 17.009 (12/X/1928): 9

[635] J. M. Batista i Roca, *Un president octogenari* a *La Publicitat*, Any 52, Núm. 17.444 (7/III/1930): 1; Duran, *Palestra*, 53.

[636] *Cursos, Cultura i Conferències* a *La Veu de Catalunya*, Any 40, Núm. 10.548 (27/III/1930) Ed. Matí: 3; Villagrasa, *Mancomunitat i ciència*, 80-82.

[637] Balcells, *Estudis Universitaris*, 71-79. A més a més, s'hi relacionaven amistances properes de Batista com Nicolau d'Olwer, Soldevila, Coll i Alentorn o Fabra.

[638] Conferència a l'Agrupació Excursionista Júpiter «Els camins de la joventut»: *Locals* a *La Veu de Catalunya*, Any 40, Núm. 10.565 (15/IV/1930) Ed. Vespre: 3. Participa de jurat en una cursa excursionista amb trenta-quatre agrupacions excursionistes: *V Carrera Excursionista de Regularitat* a *La Publicitat*, Any 52, Núm. 17.486 (26/IV/1930): 10. Participa a la Festa Patronal del Centre Excursionista de Catalunya: *La Festa Patronal del Centre Excursionista de Catalunya* a *La Publicitat*, Any 52, Núm. 17.487 (27/IV/1930): 12.Conferència «Excursionisme i Acampada» a la Unió Excursionista: *Excursionisme* a *La Veu de Catalunya*, Any 40, Núm. 10.587 (12/V/1930) Ed. Vespre: 8. Conferència

Culminant una idea que l'havia obsessionat durant anys, Batista i Roca formà, aprofitant el nou context del règim, la famosa associació juvenil Palestra. L'entitat era resultat directe dels debats de *La Publicitat* encetats dos anys enrere i estava íntimament unida amb l'APEC —aturada aquesta en instaurar-se la Dictadura—, de la qual Batista havia estat membre durant anys.[639] La creació d'una nova entitat separada de les existents es devia, en part, a que el nostre protagonista no tenia prou influència al CEC i a Nostra Parla —desapareguda *de facto* aquesta també amb la Dictadura, el 1924— com per a reorientar-ne l'activitat cap a nous objectius.[640]

De fet, pocs dels col·laboradors immediats de Palestra venien de l'excursionisme. S'hi comptaven, en canvi, molts antics membres de la SEM i l'Òrmica, de l'Editorial Barcino i de Nostra Parla, propers a l'anomenat *Grup de l'Opinió*, però també a AC. L'estol de col·laboradors, aleshores jove, destacà a títol individual, professionalment i intel·lectual, a casa i a l'estranger, durant els anys de la República i l'exili posterior. Noms com els de Soldevila, Carreras, Casacuberta, Corominas, Saltor o Foix, entre d'altres, que esdevingueren sinònim de cultura els anys i les dècades següents, eren a Palestra.[641]

El 10 d'abril de 1930 se'n publicava el manifest, probablement redactat per J. V. Foix i il·lustrativament titulat «Als joves de Catalunya».[642] «Els qui ja abans d'ella [referint-se a la Dictadura] tenien ideals —i entre aquests posem en primer terme el patriòtic— ara els posseeixen [sic: posseeixen] refermats». La presidència honorària la constituïen Raimond d'Abadal, Jaume Aiguader, L. Nicolau d'Olwer i Rovira i Virgili, representant un ampli ventall de les principals opcions catalanistes del moment, tot i que una tercera part dels signants del manifest eren membres d'AC o ACR, dues formacions que acabaren fonent-se. El president efectiu era Pompeu Fabra[643] —amb qui el padrí de Batista s'havia enemistat per qüestions gramaticals—, el vicepresident Roda i Ventura i el secretari, Josep Maria Batista i Roca, amb Josep M. Girona com a tresorer i Marian

«La joventut creadora del futur» a l'Associació Catalanista de Canet de Mar. Hi demanà un ideal patriòtic seguint l'exemple dels sòkols. «No es demana sinó un ideal comú a tots. Però damunt de tot, Catalunya»: *Locals* a *La Veu de Catalunya*, Any 40, Núm. 10.646 (20/VII/1930) Ed. Matí: 2; *Cursos, Cultura i Conferències* a *La Veu de Catalunya*, Any 40, Núm. 10.653 (29/VII/1930) Ed. Matí: 1.

639 Duran, *Palestra*, 13-16.

640 Duran, *Palestra*, 57; Graña, *Nostra Parla*, 123-125.

641 Duran, *Palestra*, 57-73. Sobre el Grup de l'Opinió i Acció Catalana, vegeu les obres, ja esmentades: Culla, *El catalanisme d'esquerra*; Baras, *Acció Catalana*.

642 Duran, *Palestra*, 72-73.

643 Fabra era membre del CEC d'ençà 1891. És probable que Batista hi coincidís. Roma, *Història social*, 188.

Iglesies d'Abadal, Antoni Fises, Pere Gabarró, Josep M. Casasses i Joaquim Masramón com a vocals.[644] El primer acte públic, celebrat el 16 d'abril, no tingué lloc a Barcelona, efectivament, sinó a la ruralia. Arenys de Mar fou l'indret escollit i s'hi realitzà un acte amb presència d'algunes de les principals personalitats, entre elles el propi Batista.[645]

La nounada Palestra no volia ser l'aglutinadora de totes les altres agrupacions excursionistes, sinó quelcom que anés més enllà. El nostre protagonista, per exemple, continuà essent vocal a la junta del CEC mentre desenvolupava les funcions de secretari a l'entitat que acabava de formar.[646] Les primeres conferències i activitats no trigaren a convocar-se.[647] Palestra esdevenia, a parer nostre, la part pública i àmplia de l'Òrmica. Aquesta constituïa la part clandestina, mentre que Palestra n'era la pública. La segona era concebuda també per a atraure i captar el bo i millor dels joves per a la primera, de la mateixa manera que ho havien fet els cursos per a escoltes els anys anteriors. Amb la perdurable fascinació per l'Aixecament de Pasqua i els admirats exemples txecs i britànics en ment, l'Òrmica havia de constituir, com hem vist, l'embrió d'un exèrcit preparat per actuar quan la gravetat del moment polític ho reclamés.[648]

Aprofitant el desglaç de la política i mitjançant Palestra, Batista traslladà, almenys parcialment, la seva activitat clandestina d'ajut als presos a la llum pública. Continuaren enviant-los queviures, però ara podien protestar obertament, per carta o anuncis, contra les detencions i maltractaments.[649] Fet i fet, molts dels presos separatistes de la Dictadura havien sortit en llibertat després de quatre anys tancats. Es tractava d'una maniobra del règim orientada a evitar un macrojudici amb centenars d'acusats, el qual, no cal dir-ho, hagués donat molta publicitat al separatisme. Alguns, com Ferrer, sortiren de presó cap al març de 1930.[650]

---

[644] *Als joves de Catalunya* a *La Veu de Catalunya*, Any 40, Núm. 10.568 (20/IV/1930) Ed, Matí: 5. Se'n conserva també un fulletó, amb un requadre per a inscriure's a la flamant entitat: 5E.II-1123 1930.04.10 a l'AHCB. Duran, *Palestra*, 114.

[645] Duran, *Palestra*, 77

[646] *La Junta del Centre Excursionista de Catalunya* a *La Veu de Catalunya*, Any 40, Núm. 10.640 (12/VII/1930) Ed. Vespre: 4.

[647] Conferència «Els ideals del jovent nou» relacionada amb Palestra: *Cursos, Cultura i Conferències* a *La Veu de Catalunya*, Any 40, Núm. 10.615 (13/VI/1930) Ed. Vespre: 3. Acte de Palestra a Valls amb parlament de Joan i Josep Maria Batista i Roca: *Valls* a *La Veu de Catalunya*, Any 40, Núm. 10.648 (23/VII/1930) Ed. Matí: 2.

[648] Enric Ucelay-Da Cal, *La crisi dels nacionalistes radicals catalans (1931-1932)*, *Recerques*, Núm. 8 (1978): 59-206.

[649] *Els maltractes de la Presó* a *La Veu de Catalunya*, Any 40, Núm. 10.641 (14/VII/1930) Ed. Vespre: 2; *Contra las detenciones gubernativas* a *El Diluvio*, Any 73, Núm. 203 (24/VIII/1930): 14.

[650] Ferrer, *Memòries (1920-1970)*, 166-167.

Baltà, en llibertat d'ençà principis de l'any anterior, pogué assistir amb Batista a un dels primers campaments de Palestra, a la bella cala de Tossa de Mar, per a joves d'entre 14 i 18 anys, que inclogué també una sortida en barca. No es fa difícil pensar en la felicitat que devia sentir Baltà en veure com havia crescut, de la mà del seu íntim amic, l'obra clandestina que havia emprès ell anys enrere i per la qual havia pagat amb presó.[651] Miquel Ferrer també assistí, amb companys empresonats pel Complot de Garraf, a una sortida de Palestra al Vallès Occidental.[652]

La roda estava, doncs, en moviment i als nacionalistes els envalentonava veure que la Dictadura fluixejava. Els nacionalistes, inclòs Batista, i moltes altres entitats del catalanisme, gosaven ja exigir públicament la reobertura del CADCI, clausurat feia temps.[653] Si bé al maig els actes polítics van ésser prohibits, aquesta decisió condicionà les activitats de l'estiu d'aquell any i fomentà que, a l'agost, les forces opositores acordessin el Pacte de Sant Sebastià. Amb el pacte signat entre republicans espanyols i l'oposició catalana, l'escena política a Catalunya entrà en una fase decisiva.[654] Aquell agost, Batista pujava al Pirineu amb Palestra, acompanyat de seixanta excursionistes, entre ells Pompeu Fabra i Lluís Nicolau d'Olwer, tornat aquest de l'exili. L'entitat creixia i s'extenia arreu del territori.[655] Setmanes més tard, es presentava oficialment en un gran acte al Palau de la Música amb els presidents de l'entitat com a oradors.[656] Al desembre es reunien, fins i tot, amb el president de la Diputació de Barcelona.[657]

En una tardor de gran activitat política, la Dictadura mostrava adés totes les seves febleses. Cap a l'octubre, l'ambient general ja percebia el final d'una etapa, que en Batista es devia aguditzar d'ençà la mort del seu estimat padrí Josep Maria Roca, de qui tant havia après, sobrevinguda el primer de maig i que l'afectà «profundament».[658] El cabdill Francesc Macià, per la seva banda, aprofitant l'avinentesa de la nova situació política, havia provat de tornar a Catalunya després d'anys d'exili. Tanmateix, fou

[651] *El campament de "Palestra" a la Cala de Llorell de Tossa de Mar* a *La Publicitat*, Any 52, Núm. 17.590 (26/VIII/1930): 5. Crexell, *El Complot de Garraf*, 157-158.
[652] Ferrer, *Memòries (1920-1970)*, 179.
[653] *El cas del Centre de Dependents* a *La Veu de Catalunya*, Any 40, Núm. 10.682 (30/VIII/1930) Ed. Vespre: 6; I i L. Vidal i Guitart, *Cultura Física* a *Revista de Catalunya*, Núm. 61 (IX/1930).
[654] Ucelay-Da Cal, *El nacionalisme radical català*, 938.
[655] I i L. Vidal i Guitart, *Cultura Física* a *Revista de Catalunya*, Núm. 61 (IX/1930); *Actes de Palestra* a *La Veu de Catalunya*, Any 40, Núm. 10.692 (11/IX/1930) Ed. Vespre: 1.
[656] *"Palestra", en marxa* a *La Rambla*, Núm. 36 (1/XII/1930): 12.
[657] *Visita d'una comissió de "Palestra"* a *La Veu de Catalunya*, Any 40, Núm. 10.763 (5/XII/1930): 3.
[658] *Funerals en sufragi de Josep M. Roca* a *La Veu de Catalunya*, Any 40, Núm. 10.586 (10/V/1930) Ed. Vespre: 4. La cita és de la carta de JMBR sense destinatari (Barcelona, 12/V/1930). Fons Víctor Castells de l'ANC.

deportat per l'Estat espanyol tan bon punt provà d'entrar per la frontera. Ni tan sols se'l detingué, prova de la descomposició interna que estava experimentant el règim i la por a possibles reaccions públiques.[659]

Es fundà aleshores el Comitè Pro-Llibertat, fruit de les conspiracions a nivell estatal contra la Dictadura i dels acords presos al Pacte de Sant Sebastià de l'agost. El comitè es presentà amb la publicació d'un manifest enèrgic, obra de personalitats relacionades amb la major part dels partits republicans del moment, com ara la Unió d'Esquerres Catalanes, la UC, Acció Republicana, USC, Partit Republicà Català (PRC) o AC, entre d'altres. Hi eren presents també elements de la CNT. També la signaven alguns diaris afins i l'entitat Palestra, però Batista el signà àdhuc a títol individual. Si bé l'excusa era protestar per la decisió respecte de Macià, els signants aprofitaren per demanar una amnistia general i recollir fons per a presos polítics, quelcom que el nostre protagonista, recordem, portava anys fent.[660]

Abans de Nadal, el flamant secretari celebrava amb Palestra la conferència «Les lliçons de la història contemporània», prova de la importància fonamental d'aquests estudis per la cosmovisió d'ell mateix i de la pròpia entitat. La conferència palesa també que Batista notava que la roda de la història estava en moviment.[661] El 1931 començava amb abundant feina relacionada amb Palestra, la qual havia experimentat un creixement espectacular d'ençà l'abril de 1930, havent de traslladar, fins i tot, la seu del local. Dels seixanta inscrits inicials s'havia assolit una xifra propera als dos mil el desembre de 1930, amb trenta delegacions que s'escampaven arreu del territori.[662]

Fins i tot corria el rumor que la Lliga volia fer-se amb el control de l'entitat, assedegada d'una organització juvenil d'ençà que, el 1922, els joves que acabaren per constituir AC se n'havien escindit.[663] Tot anava com la seda per a Batista, qui celebrava també, a les pàgines de *La Publicitat*, la publicació a l'Editorial Barcino d'un llibre que

---

[659] Baras, *Acció Catalana*, 62-65; *L'expulsió de Francesc* Macià a *La* Publicitat, Any 52, Núm. 17.622 (3/X/1930): 1; Harmonies *republicanes* a *La Veu de Catalunya*, Any 40, Núm. 10.741 (8/XI/1930) Ed. Matí: 5; *Notas políticas* a *El Diluvio*, Any 73, Núm. 239 (5/X/1930): 18; *La subscripció Pro-Llibertat* a *La Publicitat*, Any 52, Núm. 17.628 (10/X/1930): 5; *L'expulsió de Francesc Macià* a *La Publicitat*, Any 52, Núm. 17.640 (24/X/1930): 7. *Al poble* a *El Diluvio*, Any 73, Núm. 237 (3/X/1930): 36-37. Conferència al Centre Moral del Poblenou «Excursionisme i acampada: Escoles de ciutadania»: *Locals* a *La Veu de Catalunya*, Any 40, Núm. 10.689 (9/IX/1930) Ed. Matí: 2; Casals i Arrufat, *Catalunya, poble dissortat*, 175-180.

[660] *Ibídem*.

[661] *Carnet de l'estudiant* a *La Veu de Catalunya*, Any 41, Núm. 10.808 (27/I/1931) Ed. Vespre: 7.

[662] *Actes a Balsareny i Gironella* a *La Veu de Catalunya*, Any 41, Núm. 10.824 (15/II/1931) Ed. Matí: 9; *Tarrega* a *La Publicitat*, Any 53, Núm. 17.750 (14/III/1931): 8; Castells, *Caràcter i Nació*, 52-53.

[663] *Ecos* a *L'Opinió* (23/I/1931): 5.

acabà tenint dos volums: *Com auxiliar un ferit*, del seu amic i gran afeccionat a la Muntanya, el doctor Pere Gavarró, membre de l'Òrmica i de Palestra. Batista qualificà el manual com a no només «indispensable als excursionistes [...] sinó a tothom. [...] A cada casa n'hi hauria d'haver un». Com hem anat veient, emprant l'Editorial Barcino com a plataforma, els llibres publicats per l'entorn de Batista també tenien aquella doble vessant: excursionista i militar.[664]

El general Dámaso Berenguer convocà eleccions generals a principis d'any, però la situació era delicada, els ànims estaven molt encesos i la Dictadura no tenia aquella seguretat de què havia gaudit els anys precedents. En vistes a la impossibilitat de fer modificacions sense fer saltar pels aires l'estructura de l'Estat, Dámaso Berenguer es féu enrere i presentà la seva dimissió el 13 de febrer, amb prou feines un any després de la seva designació, a causa dels fets de Jaca del desembre anterior. El règim començava a ensorrar-se, però mancava el cop final. Cinc dies més tard, al general Berenguer el substituïa encara un altre militar, l'almirall Juan Bautista Aznar-Cabañas, qui convocà eleccions municipals, considerades les menys perilloses per a la continuïtat de la monarquia, pel 12 d'abril d'aquell mateix any. [665]

El dia 21 de febrer de 1931, la Diputació permanent de les Corts de la Monarquia aprovava una amnistia i Francesc Macià tornava a Catalunya després de vuit anys d'exili. Amb les eleccions de l'abril en ment, el cabdill separatista convocà aleshores una Conferència d'Esquerres per als dies 17, 18 i 19 del març següent. D'elles en sortiria Esquerra Republicana de Catalunya (ERC), amb un programa de màxims molt difús i una xifra aproximada de 16.000 afiliats d'entrada.[666] Els següents versos de Julià Gual i Massoller, escrits el 1946 i recollits per l'historiador Josep Termes, il·lustren el que era aquell nou partit en el que confluien corrents, personalitats, entitats i idees tan heterogènies:

> L'Esquerra és un cas únic a la història // que el món ha vist formada als seus confins;

[664] J. M. Batista i Roca, *«Com cal auxiliar un ferit»* a *La Publicitat*, Any 53, Núm. 17.713 (30/I/1931): 7. Pere Gabarró, *Com cal auxiliar un ferit* (Barcelona: Editorial Barcino, 1930-1931) obra en dos volums. Batista també elogià l'obra a *Una obra excursionista com cal* a *Excursionisme*, Any 2, Núm. 32 (26/VII/1929): 1.
[665] Maria Dolors Ivern i Salvà, *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936)* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989), capítol 1.
[666] Isidre Molas, *El sistema de partits polítics a Catalunya* (Barcelona: Edicions 62, 1972), 82.

perquè fos immortal la seva glòria // hi va ficar tot Catalunya a dins.
Hi van cabre els renecs i els exabruptes, // els missaires, els laics i els timorats;
el grup del "tot o res", els caga-dubtes; // els autonòmics i els reconsagrats.
Disposa de magnífics mostraris, // i ha donat presidents i secretaris,
i màrtirs, i torrats i carallots; // tothom mira si en trenca o si s'esqueixa,
però essent el retrat d'ella mateixa // Catalunya li guarda tots els vots.[667]

L'activitat acadèmica i cultural. Maduresa d'un intel·lectual

Si bé durant la Dictadura cresqué la seva actuació política en detriment de les qüestions, en paraules seves, «més acadèmiques», mentre arrenglerava joves militarment, Batista era professor de la universitat.[668] Ho va ser, a pesar de les seves activitats clandestines, fins l'any 1929, quan en fou expulsat. Entre els motius, probablement, hi hem de cercar la seva significada activitat com a intel·lectual agitador i com a organitzador, cada vegada més notòria, i pel seu creixent renom. L'expulsió, si més no, coincideix en el temps amb la rebel·lió dels estudiants i professors contra la Dictadura que fou succeïda per depuracions a la Universitat. A la *Veu de Catalunya* s'hi digué que Batista va «sortir-ne llastimosament».[669]

En tot cas, l'expulsió resulta simptomàtica del clima de la universitat durant la Dictadura. La població d'estudiants es triplicà entre 1923 i 1930 i el curs 1926-1927 havia accedit a la Universitat una generació de classe mitjana especialment inconformista, que el govern maldava per controlar a cop de decret.[670] També sabem que la Universitat era aleshores un focus de separatisme, com ho fou també anys a venir, durant el període republicà. Alguns escamots hi repartien el butlletí *Estat Català* que s'editava a París i venien segells per finançar l'organització. És altament probable que Batista hagués ajudat als estudiants més abrandats aprofitant la seva posició de professor, potser fent la vista grossa a segons què, potser aconsellant, potser ajudant directament. Els indicis se'ns apareixen més clars amb la formació de la Federació

[667] Termes, *De la Revolució,* 361.
[668] Mascarell, *Entrevista*. Al curs 1923-1924 ja no trobem el nom de J. M. Batista i Roca entre els papers de l'AEFC. Vegeu també la unitat 2892 de l'Arxiu de la Diputació de Barcelona.
[669] *Carnet de l'estudiant* a *La Veu de Catalunya*, Any 41, Núm. 10.808 (27/I/1931) Ed. Vespre: 7; Expedient de Josep Maria Batista i Roca al Fons de l'AHUB. Albert Ribas i Massana, *La Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939)* (Barcelona: Edicions 62, 1976), 45-46. A l'Arxiu de la Universitat de Barcelona no hi consta cap expedient de Batista com a professor.
[670] González Calleja, *La España de Primo*, 83-94.

Nacional d'Estudiants de Catalunya (FNEC) el 1932, però les molt probables activitats clandestines de Batista a la Universitat no han deixat cap rastre.[671]

Pel que fa a les activitats acadèmiques i culturals, Batista havia agafat el gust a donar conferències d'etnografia, una temàtica que l'apassionava, ja abans de 1923. Aquesta activitat la continuà, almenys durant els mesos immediatament posteriors al cop d'Estat. Després, de mica en mica, quan s'incrementà la seva activitat clandestina i la seva implicació en la transformació de l'excursionisme, es reduïren les seves conferències sobre etnografia, antropologia o folklore. A més activitat política, menys activitat acadèmica.[672] També minvaren els seus treballs acadèmics d'etnografia, prova de la intensitat amb la qual es llençà a la colossal tasca que plantejaven l'Òrmica, Palestra, i el moviment intel·lectual, d'agitació polítiico-cultural que s'arrenglerà al seu voltant.[673]

Segons Víctor Castells, l'abandonament de les tasques a l'AEFC sentà malament a Carreras i Artau i la seva relació es refredà, tot i que continuaren veient-se a la secció de folklore del CEC. El distanciament no és pas estrany; Batista havia treballat molt en l'arxiu i cap a 1922 aquest es trobava en un moment de plenitud que albirava una llarga i prometedora carrera acadèmica, tant per al secretari com per a l'arxiu en general. L'establiment de la Dictadura trasbalsà aquests horitzons comuns i dificultà també les activitats de l'AEFC, la tasca del qual, ja sense l'energia de Batista, consistí gairebé únicament en l'ordenació de les dades obtingudes els anys anteriors. Cap a 1930, les activitats eren ja una ombra del que havien estat i solament funcionava un grupet que

[671] Rubiralta, *Historia del independentismo*, 77. Sobre el que comentem a la universitat, tot són suposicions, si bé no fóra en absolut descabellat veient l'historial de Batista durant la Dictadura.

[672] Les darreres grans publicacions sobre el tema, inclós un llibre, de Batista, coincideixen en el temps amb el principi de l'Òrmica. En parlarem una mica tot seguit.

[673] A tall d'exemple: Curs d'etnografia de sis lliçons a l'Ateneu Enciclopèdic Popular: *Cronica de Cultura* a *La Publicitat*, Any 45, Núm. 15562 (14/XI/1923): 4. Conferència sobre l'art decoratiu dels pobles salvatges: *La Veu de Catalunya*, Any 34, Núm. 8625 (25/I/1924) Ed. Matí: 1. Curs d'etnofrafia a l'Ateneu Enciclopèdic Popular: *Ateneu Enciclopèdic Popular*, Any 34, Núm. 8892 (9/XII/1924): 7. Curset sobre «les races humanes», una sessió per cada un dels cinc continents que se celebraria els dilluns: *Cursos. Conferències. Cultura* a *La Veu de Catalunya*, Any 36, Núm. 9264 (7/II/1926): 9; *Ateneo Enciclopédico Popular* a *El Diluvio*, Any 69, Núm. 33 (7/II/1926): 11; *Cursos. Conferències. Cultura* a *La Veu de Catalunya*, Any 36, Núm. 9270 (13/II/1926); *Cursos. Conferències. Cultura* a *La Veu de Catalunya*, Any 36, Núm. 9276 (20/II/1926); *Gacetilla* a *El Diluvio*, Any 69, Núm. 50 [51] (28/II/1926): 16. Conferència sobre Anglaterra a la Residència d'Estudiants de Catalunya: *Cursos. Conferències. Cultura* a *La Veu de Catalunya*, Any 36, Núm. 9277 (22/II/1926): 7. Conferència per la quaresma a Terrassa titulada «El Cardenal Mercer i l'internacionalisme»: *Terrassa* a *La Publicitat*, Any 48, Núm. 16.234 (3/IV/1926): 6. A l'Ateneu Enciclopèdic Popular, conferències titulades «Formes econòmiques i socials del treball primitiu», parlant sobre els pobles caçadors, els pobles pastors i els pobles agrícoles: *Cursos, Cultura i Conferències* a *La Veu de Catalunya*, Any 39, Núm. 10.189 (26/I/1929) Ed. Vespre: 2; *Gacetilla* a *El Diluvio*, Any 72, Núm. 25 (29/I/1929): 11.

treballava al voltant de Carreras i Artau.[674] Llavors, com bé notà Víctor Castells, Batista havia abandonat «quasi definitivament la seva relació amb l'Etnologia».[675]

En paral·lel a totes les activitats que hem comentat als apartats anteriors, Batista gaudia d'una vida pública envoltat de figures d'alt nivell cultural, les primeres espases del noucentisme. Enamorat com era de tot allò britànic, figurava també com a membre de primera hora del PEN Club, una associació d'escriptors, poetes i editors fundada a Londres el 1921 i que, amb Carles Soldevila i López-Picó havia importat a Catalunya en qüestió de mesos, el 1922. Josep Maria Batista i Roca romandria estretament lligat al PEN Club ja de bon començament, a partir de la seva fundació, i fins la seva mort.[676]

A tall d'exemple, el 17 de desembre del 1924 assistí al sopar en honor del dramaturg Luigi Pirandello, el futur Premi Nobel de Literatura de 1934, aleshores molt popular entre l'alta societat barcelonina dels vint, acompanyat de grans noms de la societat catalana del moment, com ara Puig i Cadafalch. El maig de 1926, també sopà, organitzat pel PEN Club, amb l'escriptor anglès G. K. Chesterton, el discurs del qual Batista traduí per als diaris.[677] Com hem anat veient al llarg del capítol, el nostre protagonista, superada la trentena, s'afirmà com a figura pública i assistí també als grans esdeveniments del moment.[678]

---

[674] Calvo, *Tomàs Carreras i Artau*, 113-146. Vegeu també la unitat 3731 i la 2892 de l'Arxiu de la Diputació de Barcelona.

[675] Castells, *Caràcter i Nació*, 23-24.

[676] Carles Soldevila, *Il·lusions i desil·lusions dels reaccionaris* a *La Rambla*, Núm. 263 (6/VIII/1934): 4. El PEN es fundà després d'unes converses a l'Ateneu. J. M. López-Picó, Batista i Roca encarreguen a J. Millàs-Raurell l'organització del PEN català, que el de Londres reconeixia com a separat del de Madrid «de base absolutament independent». En serien representants, successivament, Pompeu Fabra i Milàs-Raurell, Joan Creixells, Ventura Gassol, Nicolau d'Olwer, Carles Riba, Joaquim Xirau, J. V. Foix i, el 1934, eren Millàs-Raurell i Marià Manent. Vegeu: Ventura Plana, *Interviu amb J. Millàs-Raurell, secretari del P.E.N. Club de Catalunya* a *La Rambla*, Núm. 301 (20/V/1935): 3. Vegeu també: Colomines, *La projecció política*.

[677] *El sopar del P.E.N. Club a honor de Luigi Pirandello* a *La Publicitat*, Any 46, Núm. 15.837 (17/XII/1924): 6; *El P.E.N. Club* a *La Veu de Catalunya*, Any 36, Núm.9339 (7/V/1926) Ed. Matí: 6; *L'àpat del P.E.N. Club* a *La Veu de Catalunya*, Any 36, Núm. 9340 (8/V/1926) Ed. Matí: 4. També participà al sopar en honor del romanista suís Ernest Bovet: *Sopar a honor de M. Ernest Bovet* a *La Veu de Catalunya*, Any 39, Núm. 10.291 (29/V/1929) Ed. Matí: 5. Sobre Pirandello: Josep Maria de Sagarra, *Vida Privada* (Barcelona: LaButxaca, 2010), 245.

[678] A tall d'exemple, dinar d'homenatge al professor Rubió i Lluch amb nombroses personalitats: *Homenatge al professor Rubió i Lluch* a *La Veu de Catalunya*, Any 36, Núm. 9239 (9/I/1926): 5. Assisteix a l'enterrament de Joan Crexells: *Enterrament de Joan Crexells* a *La Publicitat*, Any 48, Núm. 16.456 (15/XII/1926): 5. Manifestació de dol per la mort del dramaturg Ignasi Iglesias: *La Publicitat*, Any 50, Núm. 17.009 (12/X/1928). Participa a l'enterrament de Rossend Serra: *Enterrament de Rossend Serra i Pagès* a *La Veu de Catalunya*, Any 39, Núm. 10194 (3/II/1929) Ed. Matí: 4. Contribueix amb gran part de les personalitats intel·lectuals del moment al fascicle sobre la Borsa d'Estudi «Arturo Farinelli»: *La Borsa d'Estudi Arturo Farinelli* a *La Veu de Catalunya*, Any 39, Núm. 10.309 (18/VI/1929) Ed. Vespre: 4. Assistí a la inauguració del Monument a Mistral, amb grans personalitats de la societat catalana: *La Solemne Inauguració del Monument a Mistral* a *La Publicitat*, Any 52, Núm. 17.542 (1/VII/1930): 5.

Batista col·laborà sovint amb l'ACAEP, de la qual recordem, era secretari. Potser per la intensificació de l'activitat clandestina, deixà aquest càrrec per ocupar-ne un de menys responsabilitat, el de vocal, ja el 1924.[679] Malgrat tot, de ben segur continuava llegint, i molt. Hem observat en les publicacions, durant la Dictadura, un salt qualitatiu pel que fa al nivell general, tant literari com acadèmic. Batista s'estava consolidant, també, com a intel·lectual. Prova d'això és, entre d'altres coses, la seva participació a la revista *La Paraula Cristiana*, una altra publicació, nacionalista i democristiana, d'alt nivell.[680] La revista fou, entre les de caire religiós, «la més interessant, sens dubte, per la seva qualitat intel·lectual i literària».[681]

La Paraula Cristiana no fou la única publicació catòlica del període en què participà Batista i Roca; també consta una col·laboració a l'*Analecta Montserratensia*, una publicació del Monestir de Montserrat en la qual publicà un article analitzant els cranis trobats als jaciments arqueològics propers a la muntanya santa.[682]

El febrer de 1925, Batista publicà un extens article a *La Paraula Cristiana*, titulat «El problema de la religió primitiva». Per al catòlic professor, «segurament el problema central que confronta a qui emprèn l'estudi de la Història de les Religions és el de saber si la Religió és un fet universal o, en altres termes, si hi ha poble que no conegui una forma o altra de Religió». A partir d'aquesta introducció i hipòtesi, el nostre biografiat explicava la relació dels pobles prehistòrics amb la religió.

---

[679] *Butlletí de l'Associació Catalana d'Antropologia, Etnologia i Historia*, Volum 2 (1924): 176; *Butlletí de l'Associació Catalana d'Antropologia, Etnologia i Historia*, Volum 3 (1925): 336. Vegeu les actes a: *Butlletí de l'Associació Catalana d'Antropologia, Etnologia i Historia*, Volum 2 (1924). Vegeu també: *Homenatge al professor Rubió i Lluch* a *La Veu de Catalunya*, Any 36, Núm. 9239 (9/I/1926): 5.

[680] En ella coincidiria, entre d'altres, amb Oriol Anguera de Sojo (qui coordinava la defensa judicial dels presos de Garraf). Maspons i Anglasell, el seu professor Carreras i Artau, Rubió Balaguer, Bofill i Matas, Valls i Taberner, Josep Carner o Joan Alcover. El primer número sortiria al carrer amb el nou any 1925. Retrobem entre els col·laboradors, alguns amics dels cercles intel·lectuals propers a Batista i amics de la Universitat. El darrer número veuria la llum el juny de 1936, tot i que el nostre protagonista no hi escriuria més que un article. Vegeu: Tona, *Memòries d'un nacionalista*, 140-141; *La Paraula Cristiana* a *La Publicitat*, Any 46, Núm. 15.831 (14/XII/1924): 8; *La Paraula Cristiana* a *La Veu de Catalunya*, Any 34, Núm. 8909 (30/XII/1924) Ed. Matí: 1; *La Paraula Cristiana*, Any 1, Núm. 1 (I/1925). S'anuncia la col·laboració de Guglielmo della Rocca, professor a la Universitat de Nàpols i diputat a Corts pel Partit Popular Italià, un partit democratacristià.

[681] Joan Torrent i Rafael Tasis, *Història de la premsa catalana. Volum I* (Barcelona: Bruguera, 1966), 678. Els noms que aniran desfilant per les pàgines de *La Paraula Cristiana* donaren compte d'un «erudit cos de redactors i col·laboradors» nacionalistes i catòlics. Si bé costà posar-la en marxa per discrepàncies a la direcció, fou finalment una publicació molt reeixida. Lluís M. Moncunill, *Presentació* a Fructuós Moncunill i Maria Martí Baiget, *Carles Cardó, un clàssic del pensament. Pòrtics de la Paraula Cristiana (1925-1936)*(Valls: Institut d'Estudis Vallencs, 2008), 5-20.

[682] R. d'Alós-Moner, *Analecta Montserratensia…* a *La Paraula Cristiana*, Any 1, Núm. 12 (XII/1925).

> Alguns antics viatgers i exploradors, especialment fins a mitjans del segle passat, havien afirmat a voltes que havien descobert pobles salvatges sense religió de cap mena. Recerques posteriors han demostrat que tals afirmacions eren infundades, i el bo del cas és que a vegades els mateixos autors que en un lloc de llur llibre negaven que un poble tingués religió, en altre lloc donaven la prova que en posseïen.

A l'article comparà dades, jaciments arqueològics, restes i pintures rupestres. S'hi nota la formació a Oxford i Berlín, els coneixements adquirits amb les lectures dels anys anteriors i l'experiència i els intercanvis amb els intel·lectuals de l'acadèmia catalana. Batista demostra un ampli coneixement en etnografia, també dels principals i més actuals autors i estudis, a més de les corrents i escoles de pensament corresponents. L'article finalitzava amb una sentència: «I així com per ésser manifestació de sentiments humans l'Art és quelcom de veritable i necessari per a l'home, així creiem que també ho és la Religió».[683]

El març de 1925 el professor publicà encara un altre article acadèmic extens, titulat «Raça, Poble i Nació» a la *Revista de Catalunya* de Rovira i Virgili, una altra de les principals publicacions culturals del moment.[684] Es tractava d'un assaig etnològic en el qual explicava els conceptes de raça, poble i nació —tan en voga en els estudis antropològics de l'època—, els interrelacionava i comparava, a més d'establir els lligams corresponents amb la llengua o la cultura. La visió de Batista en el camp racial era contrària a la visió pangermànica de la superioritat racial «fantasiosa» i a les teories de Gobineau, que considerava d'«errada aplicació». Per al professor, «la raça en Antropologia no és sinó l'aplicació a l'espècie *Homo Sapiens* del concepte general de la Zoologia aplicat a totes les espècies animals»:

> Presa en aquest sentit, raça és una col·lectivitat d'homes, habitant una part determinada de la Terra, que posseeixen les mateixes característiques físiques, constants i generals a tots ells presos en massa, transmissibles per herència de generació en generació, i per les quals es distingeixen d'altres col·lectivitats humanes.

I afegia «la raça pura és una abstracció. De races pures, avui dia, no n'hi ha enlloc [...]». Parlà també sobre la influència del medi ambient i l'herència, per acabar criticant tant les concepcions més humanitaristes, com ara les visions de suposada superioritat d'una

[683] *El problema de la religió primitiva* a *La Paraula Cristiana*, Any 1, Núm.2 (II/1925).
[684] *La "Revista de Catalunya"* a *La Veu de Catalunya*, Any 35, Núm. 8948 (13/II/1925) Ed. Matí: 3.

raça sobre les altres. L'article es tancava, després de citar diversos estudis de recent aparició, amb la següent conclusió: «El caràcter mental d'una raça o d'un poble cal deduir-lo, no d'aquest sector [racial] sinó més aviat de l'estudi de la seva història, institucions o cultura». Aquesta observació se'ns apareix clau per comprendre l'actuació de Batista durant els anys vint i trenta, però també durant tota la seva vida. A partir de la seva concepció antropològica dels catalans, maldava per corregir-hi aquells aspectes que considerava afeblits o degenerats. Per al professor, la tasca havia d'incloure un treball d'enfortiment físic, a través de l'esport, i un treball espiritual, també de consciència, basat en l'estudi de la història i la cultura del país. Era el lema acadèmic *nosce te ipsum*, de l'AEFC, esdevingut política i acció.[685]

Batista fou també director de la secció d'etnografia del primer volum de l'Enciclopèdia «Catalunya», amb Barberà, Bohigas, Campmany, Carreras i Artau, Danés i Torra i Sebastià Farnés com a col·laboradors. La secció contenia informacions etnogràfiques diverses sobre Catalunya, com ara «festes i diades», «llegendes, proverbis, enigmes i formuletes» o «imatgeria i art popular».[686] Segons el director, «preté ésser una exposició compendiada i a l'abast de tothom, de tots els aspectes de la vida catalana». La seva secció, d'altra banda, tenia com a objectiu «exposar i estudiar totes aquestes múltiples manifestacions de la cultura del poble català». Es notava la voluntat d'aplegar i sintetitzar coneixements per a posar-los a disposició de la societat que hom volia enfortir i transformar.[687]

Com a president de la secció de folklore del CEC, participà al consell de la Institució Patxot amb Eduard Fontseré, director del Servei Meteorològic de Catalunya, Jordi Rubió i Balaguer, director de la Biblioteca de Catalunya, Agustí Duran i Sampere, director de l'Arxiu Històric Municipal de Barcelona i Francesc Pujol, de l'Orfeó Català. L'objectiu de la Institució Patxot, que presidia el propi Rafael Patxot, era potenciar la cultura catalana en diversos aspectes, com ara la preservació de fons i documents en un moment difícil a causa de la Dictadura Militar. En aquest sentit, la Institució Patxot era

[685] Josep Maria Batista i Roca, *Raça, Poble i Nació* a *Revista de Catalunya*, Núm. 16 (X/1925). Còpia conservada a l'Arxiu de la Biblioteca de Catalunya. Batista presentà una conferència al setembre, parlant sobre el tema de l'article: *L'Ateneu de Lleyda* a *La Veu de Catalunya*, Any 35, Núm. 9145 (19/IX/1925) Ed. Vespre: 2; *L'Ateneu de Lleyda* a *La Veu de Catalunya*, Any 35, Núm. 9154 (30/IX/1925) Ed. Vespre: 2. Sembla ser que mancarien parts de l'article, segons podem aventurar pel títol d'aquest.

[686] *Enciclopedia "Catalunya"* a *La Publicitat*, Any 43, Núm. 16.076 (29/IX/1925): 4; *La secció d'Etnografia i Folklore de l'Enciclopèdia "Catalunya"* a *La Veu de Catalunya* (9/III/1926): 2.

[687] Josep Maria Batista i Roca, *La secció d'Etnografia* a *La Revista dels llibres*, Any 1, Núm.6-7 (X-XI/1925): 101-102; Duran, *Palestra*, 61-62.

un altre front que, tot i no ser tan important com l'AEFC, si que ajudà a popularitzar els estudis etnogràfics.[688] Aquest realitzà també una obra de mecenatge i Batista ajudava a triar què es podia finançar. La tasca de Batista i Roca, lligada també amb l'AEFC, consistiria en «en lligar la nostra tradició folklòrica autodidàctica, amb la disciplina més estricta de les escoles modernes» creant un refranyer popular.[689]

Una altra fita de Batista al món acadèmic d'aquells anys fou, creiem també, la publicació d'una monumental obra dirigida per Pere Bosch Gimpera la tardor de 1927 i, de ben segur, preparada temps abans. L'obra es titulava *Las Razas Humanas* i analitzava, segons els criteris de l'època i seguint les teories de l'antropologia més innovadora,[690] les cultures del món amb una visió etnogràfica, comentant els orígens ètnics i les característiques físiques i psicològiques de tots els grups d'éssers humans. Comptava amb la col·laboració de Trias de Bes, Serra-Ràfols, Del Castillo Yurrita i Pericot, pesos pesants de l'acadèmia no només catalana, sinó també espanyola, i es tractava de la culminació dels estudis en antropologia i etnologia dels darrers anys, que, de cara al públic, Batista havia iniciat amb l'aparició del seu estudi *Una obra d'etnografia aixanti* el 1917.[691]

A *Las Razas Humanas*, l'intel·lectual hi escrivia els extensos capítols dedicats als «pobles salvatges» i la «pre-història», temes en els quals s'havia especialitzat.[692] Coincidint amb l'aparició dels volums, aquella mateixa tardor el professor passava a cobrar el sou de professor auxiliar a la Universitat de Barcelona, de dues mil pessetes l'any si bé, com hem anat veient, la posició econòmica de la família el permetia viure

[688] Calvo, *Tomàs Carreras i Artau*, 83-90.
[689] Rafael Patxot, *Dietari* (17/VI/1926, 18/VI/1926, 15/VII/1926, 5/XI/1926, 13/XI/1926 i 3/I/1927). AHIEC. Sobre el mecenatge cultural de Patxot, vegeu: Roig, *Un assaig de repressió cultural*, 599-610. El 4 d'abril figura com a part del tribunal que ha d'atorgar el premi del «Tercer Concurs del Llegendari Popular Català de la Institució Patxot» amb Duran i Santpere i Rafel Patxot, que atorgava quantitats de pessetes per a tretze reculls relacionats: *Tercer concurs popular del llegendari popular català de la Institució Patxot* a *La Publicitat*, Any 52, Núm. 17.468 (4/IV/1930): 6. En aquest sentit, Batista treballaria també en el volum de bibliòfil *Costums de Catalunya*. Vegeu: *Costums de Catalunya* a *La Veu de Catalunya*, Any 41, Núm. 11.089 (26/XII/1931): 5.
[690] Rafael Tomás Cardoso, *Notas sobre la historia de la antropología física en España: Diálogos entre antropología, prehistoria y arqueología en las distintas fases de formación de la antropología física española*, *ArqueoUCA*, Núm. 2 (2012): 125-138
[691] *Las Razas Humanas* a *La Veu de Catalunya*, Any 37, Núm. 9787 (12/X/1927) Ed. Vespre: 1; *Las Razas Humanas* a *La Publicitat*, Any 49, Núm.16.714 (12/X/1927): 8. Vegeu l'edició original a: *Las Razas humanas. Su vida, sus costumbres, su historia, su arte* (Barcelona: Instituto Gallach de Libería y Ediciones, 1927-1928) obra en dos volums. Hi ha un exemplar de cada volum a l'ANC. Tomás Cardoso, A*ntropología física en España*. Vegeu: Batista i Roca, *Una obra d'etnografia aixanti.*
[692] *Revista de Catalunya*, Núm. 41 (XI/1927): 538; *Contribució a l'estudi antropològic dels pobles prehistòrics de Catalunya* a *Butlletí de l'Associació Catalana d'Antropologia*, Vol. 1 (1923): 106-136.

folgadament i dedicar-se, sense limitacions, a les activitats acadèmiques i a la política. Paradoxalment, però també simbòlicament, la publicació d'aquest important llibre posava punt i final a la carrera acadèmica del Batista etnòleg.[693]

Ni tan sols durant la II República, quan coneguts seus, com Bosch Gimpera, convertiren la Universitat de Barcelona en la Universitat Autònoma, amb els criteris que els organitzadors del II Congrés Universitari havien proposat, no volgué el nostre protagonista tornar a la docència. Centrat en Palestra, Batista no entrà de nou a la Universitat, creiem, per manca d'interés: tenia totes les qualificacions i els contactes per a fer-ho, però no tornaria a la docència fins el 1942 i en totes unes altres circumstàncies, com veurem més endavant.[694]

Durant tota la Dictadura, com havia fet d'ençà que pogué, introduït pel seu padrí, Batista freqüentà l'Ateneu Barcelonès. Allà se celebraven moltes reunions, tan clandestines com públiques, com ara les darreres de l'APEC. La Protectora havia patit, com tantes altres associacions catalanistes, els embats de la Dictadura. De fet, molts socis temeren que, pel sol fet de figurar-hi, corrien cert perill i la xifra d'afiliats davallà considerablement, tallant un flux de finançament vital per l'entitat. Aquest problema, la cooptació de la Mancomunitat i el tancament d'altres entitats de les quals es nodria l'APEC, sumades a la clausura governativa del juny de 1924, provocaren el cessament gairebé total de les activitats a partir d'aleshores.[695]

A banda de les reunions, clandestines o no, l'Ateneu Barcelonès, amb la seva terrassa, les seves taules i l'extensa biblioteca, continuava essent un lloc de trobada pel món de la cultura i pels intel·lectuals com Batista. A partir del 1917-18 l'entitat havia reorientat les seves activitats —Domènech i Muntaner i Josep Maria Roca ja havien plegat— i passà a ser dirigida per una nova penya —la de Joaquim Borralleras— que «esdevingué un dels conductes més actius a través dels quals s'introduïren a la ciutat els corrents estètics literaris, filosòfics i, en ocasions, fins i tot polítics i científics de l'Europa del moment». Ens hi hem referit en el capítol anterior, en parlar de la recepció

[693] *De instrucción pública* a *El Diluvio*, Any 70, Núm. 281 (24/XI/1927): 10; *Una Reial Ordre* a *La Publicitat*, Any 49, Núm. 16.758 (25/XI/1927): 5

[694] Dels criteris per constituir la Universitat Autònoma, n'hem parlat en referir-nos al II Congrés Universitari. Per a l'activitat de Batista durant la II República, vegeu el capítol següent.

[695] Cartes de Batista i Roca a Alexandre Galí. Fons Alexandre Galí de l'ANC (ANC1-253); Duran, *Pàtria i escola*, 33-67.

de Charles Maurras. Com hem vist, si bé potser no s'hi comptava entre els assistents habituals, Batista es relacionava amb alguns dels membres d'aquesta penya, en especial Fabra, Nicolau d'Olwer, Valls i Taberner i Xirau, però també, com veurem, amb altres intel·lectuals de la seva edat com Carbonell, Foix o Soldevila.[696]

Com havia passat amb tantes altres associacions i entitats, l'Ateneu patí amb el Directori Militar una davallada significativa dels socis i de l'activitat cultural i problemes de finançament.[697] Tenim constància, en darrer lloc, que Batista hi organitzà una Comissió Catalana, preparatòria del Congrés Internacional d'Arts Populars de Praga, que estava tenint lloc aleshores, però sense que sapiguem res més de l'assumpte. Podria ser que fos la tapadora d'alguna altra activitat.[698]

[696] Aleshores figura com a membre del comitè directiu del servei de difusió cultural creat per *La Nova Revista*, amb Carles Capdevila, Josep M. Junoy, L. Nicolau d'Olwer, F. Valls i Taberner, Joaquim Xirau i Alfons Maseras, *Servei de difusió cultural* a *La Nova Revista*, Núm. 23 (XI/1928).
[697] Casassas, *L'Ateneu Barcelonès*, 104-125.
[698] Dues cartes manuscrites, dirigides a Josep Danés, del 22/II/1928 i el 29/II/28, respectivament. S'hi parla de reunions i trobades a l'Ateneu. A la segona apareix el nom del folklorista Rossend Serra i Pagès (1863-1929) i d'unes discrepàncies sobre una temàtica desconeguda. Disponibles al Fons Fundació Concepció Rabell, Vídua Romaguera - Estudi de la Masia (ANC1-1145-T-2339). *Carta de Batista i Roca al Mtre. Pujol* (22/II/1928) conservada al Fons Víctor Castells de l'ANC al Fons Víctor Castells de l'ANC ANC-1-129-T29).

5. Els anys de la II República (1931-1936)

A les famoses eleccions municipals del 12 d'abril, Josep Maria Batista i Roca diposità la butlleta per l'ERC, un partit de recent formació que es presentava en coalició amb la USC.[699] La seva tria obeïa simplement a la simpatia que sentia per Macià, aquell veterà ex-tinent coronel de l'exèrcit espanyol que s'havia fet separatista i amb qui s'havia cartejat durant la Dictadura. El votà a ell perquè havia estat un far a l'exili i no pas perquè combregués amb els postulats de l'ERC —fidel als principis de la UC, Batista no cregué mai en els partits— i potser també perquè veia en Macià l'encarnació de les virtuts d'ordre i disciplina, de caire militar, que ell mateix cercava inculcar en la joventut.[700]

Entre el 13 i el 14 d'abril se saberen els resultats. La coalició ERC-USC havia obtingut una victòria tan aclaparadora com inesperada. ERC es trobava en una situació de sorpresa total. El partit estava feblement articulat i no comptava amb quadres suficients ni personalitats per assignar als càrrecs que s'havien guanyat a les eleccions. L'Esquerra provenia d'una tradició local, de la cultura política del segle XIX, caracteritzada per la seva informalitat, en la qual el militant ho era en tant que el casal al qual pertanyia estava a la vegada afiliat al partit. Es tractava més aviat d'una federació, una aglutinació de casals, entitats i militants adherits coronats per una direcció que no comptava amb un *corpus* ideològic clar. Nogensmenys, val a dir que aquesta fou, precisament, la clau de l'èxit.[701]

El 14 d'abril del balcó de l'Ajuntament estant, Companys proclamà la República. Quan n'informaren a Macià, aquest es dirigí a la plaça de Sant Jaume. Del balcó de l'antiga Diputació de Barcelona estant i amb ple coneixement dels resultats de les eleccions, Macià proclamava la «República Catalana com Estat integrant de la Federació Ibèrica». A la resta de Catalunya i d'Espanya se succeïren proclames republicanes. Alfons XIII emprengué el camí de l'exili i hom encetava contactes entre el

[699] Enric Ucelay-Da Cal, *La formació d'Esquerra Republicana de Catalunya*, *L'Avenç*, Núm. 4 (1977): 59-67.
[700] Mascarell, *Entrevista*. Batista continuà essent admirador de Macià fins al final de la seva vida. El considerava «una figura històrica molt superior als qui l'envoltaven» i a la darrera entrevista comenta que, en la seva opinió, hagués pogut fer molt més si no hagués estat per la gent que l'envoltava i que només hi eren per aprofitar-se'n. Batista s'adheriria també en un manifest al flamant president de la Generalitat: *Un manifest d'adhesió dels intel·lectuals* a *La Veu de Catalunya*, Any 41, Núm. 10.877 (19/IV/1931) Ed. Matí: 2.
[701] Ucelay-Da Cal, *Catalunya populista*, 121-134; Joan B. Culla, *Esquerra Republicana de Catalunya. 1931-2012. Una història política* (Barcelona: la Campana, 2013), 13-26. Sobre el concepte de populisme, vegeu també: Enric Ucelay-Da Cal, *Acerca del concepto del populismo*, *Historia Social*, Núm. 2 (1988): 51-74.

Govern Provisional de la República Espanyola i el de la Catalana. Els primers anys de la República confirmaren la puixança de Josep Maria Batista i Roca com a figura de renom, nacionalista de referència i influent participant de la vida pública. *El Be Negre* i el *D. I. C.*, revistes satíriques, el feren aparèixer entre les seves pàgines com un personatge més del panorama polític del país.[702] De fet, Batista centrà tots els seus esforços en la política i en tot el món cultural que havia anat construint durant els anys de la Dictadura, sense reprendre les qüestions acadèmiques que l'havien preocupat especialment abans del 1923.[703]

La Guàrdia Cívica Republicana

El 14 d'abril de 1931 Batista i Roca s'assabentà de la proclamació de la República al migdia, per mitjà d'una membre de Palestra que trobà al carrer. Se n'anà ràpidament cap al local de l'entitat i féu cridar, per telèfon, als quaranta o cinquanta joves de confiança que integraven la branca paramilitar secreta per telèfon. També responguereu a la crida els Minyons de Muntanya de més confiança. Ràpidament, cap a les quatre de la tarda, es presentaren a l'antic Palau de la Diputació per custodiar els despatxos i impedir el pas de visites inoportunes a la seu del govern de la República Catalana. Enmig de l'olla de

[702] *El Be Negre*, Núm.23 (24/XI/1931): 2; *La revolució de Cuba* a *El Be Negre*, Núm. 118 (19/IX/1933): 3. Li diuen «conegut militarastre i agricultor català». És curiosa l'evolució de la percepció dels catòlics del D.I.C., els quals passen de l'estima al menyspreu. *D.I.C. [Defensa dels Interessos Catalans]*, Núm. 152 (9/VI/1934): 11; *D.I.C. [Defensa dels Interessos Catalans]*, Núm. 155 (30/VI/1934): 7. Àpat d'homenatge a Josep Casals Freixes: *Un homenatge merescut* a *La Publicitat*, Any 53, Núm. 17.739 (16/VI/1931): 7. Homenatge a Francesc Massana representant Palestra: *Homenatge a Francesc Massana i desgreuge a la Federació Catalana de Rugby* a *La Publicitat*, Any 56, Núm. 18.519 (24/II/1934): 10.

[703] Batista fundaria, sense acabar-s'hi implicant però, el setmanari *Claris*. El fundà amb «Maspons i Anglasell, Foix, Carbonell, Gay de Montellà, López Olivella, Granados, Enric Sala, Carles Sentís, Serch, Carles Sala i Lluc Beltran. De la seva banda, *Claris* (tres etapes: 1932, 1933 i 1936) és, en els seus inicis, l'obra d'un sol home. Animat per la discussió parlamentària a Madrid al voltant de l'Estatut de 1932, Maspons i Anglasell va impulsar un setmanari on, aprofitant els seus profunds coneixements de la matèria, es va dedicar a comentar i analitzar tot el procés estatutari i les seves derivades. [...] Posteriorment, *Claris* va viure un parell d'intents més de reeixida –infructuosos, però- amb la col·laboració de figures com Gay de Montellà, J. V. Foix i Carles Sentís. Això no obstant, la present aproximació als mecanismes argumentatius i idees forces de Maspons se circumscriurà a la primera etapa del setmanari, la més duradora i extensa en el temps». Vegeu: García Izquierdo, *Maspons i Anglasell*, 248-253; *«Clarís» i l'Onze de Setembre* a *La Humanitat*, Any 3, Núm. 570 (9/IX/1933): 5. Un altre projecte que no acabà de quallar fou el següent. Atents a la davallada demogràfica de Catalunya, hom demanà la creació d'una Societat Catalana d'Eugènica en un manifest signat per Jaume Alcobert, Batista i Roca, J. M. Vellido, Fabra, del Castillo, Girona, Maspons Anglasell i d'altres. *Per la conservació de la raça catalana* a *La Publicitat*, Any 56, Núm. 18.643 (12/V/1934): 3; *Per la conservació de la raça catalana* a *La Veu de Catalunya*, Any 44, Núm. 11.828 (13/V/1934) Ed. Matí: 6; *Per la conservació de la raça catalana* a *La Humanitat*, Any 4, Núm. 781 (15/V/1934): 9. Com explica Izquierdo, «cap d'aquests aspectes racials es va reflectir en l'estratègia o en el programa del nacionalisme polític català». Vegeu: Izquierdo, *L'organització política*, 69-71. En darrer lloc, Batista participà, també, al jurat dels Premis Patxot. Rafael Patxot, *Dietari* (22/IV/1932). AHIEC.

grills en què s'havia tornat l'edifici, l'únic que es mantenia seré, segons recordà Batista, era el flamant president Macià. Aquest donava les indicacions pertinents i celebrà una reunió amb el general López Ochoa, qui exercia de capità general de Catalunya, la qual Batista testimonià.[704]

Sense voler-ho o no, el secretari de Palestra escoltà alguna de les converses entre Macià i el Govern Provisional de la República Espanyola. Un dels militars més impacients parlà amb Batista i portà un grup de soldats que se situaren per a protegir el Palau, arribats de la Caserna de Sant Agustí, al carrer Comerç. Els homes de Batista acompanyaren també Companys a prendre el control del Govern Civil. Els esdeveniments eren, si bé pacífics, els d'una revolució en tota regla. Baldat després d'una intensa jornada, en la qual semblava que es feia realitat el seu somni de joventut, «trobà en un racó de Palau un munt de catifes apilades que li permeteren de dormir estirat damunt d'una superfície d'una certa blanor». El mateix féu un jove Josep Tarradellas.[705]

Enmig del desgavell posterior a la proclamació i responent a la crida de Pere Màrtir Rossell Vilar, que s'havia entrevistat amb Cardona la tarda del dia 14, hom plantejà la necessitat d'un exèrcit català per defensar la naixent república. Joan Casanovas avisà els Mossos d'Esquadra i els posà al servei del nou govern. El dia 15 d'abril al matí, Cardona arribà a Palau i entraren tot seguit Rossell Vilar, Baltà i el propi Batista —qui hi havia fet nit malgrat viure, literalment, a cinc minuts de distància—, mentre a plaça Sant Jaume formaven els Escamots d'Estat Català i els joves de Palestra. S'hissà també la vella bandera de la UC, dels anys del debut en la militància de Batista. A la reunió amb el flamant president Francesc Macià s'acordà que seria Baltà, prestigiat per la seva experiència amb el SEM, el cap d'aquesta «guàrdia cívica» que havia d'ésser «l'incipient exèrcit separatista i defensor de la República Catalana» proclamada el dia anterior.[706]

---

[704] Enric Jardí, *Francesc Macià. President de Catalunya* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1981), 20-35; Raimon Galí, *Signe de contradicció. 2. La Catalunya d'en Macià. 3. L'avantguerra* (Barcelona: Barcelonesa d'Edicions, 2001), 128-133.

[705] Jardí, *Francesc Macià*, 48-51. Escolteu també l'entrevista a Miquel Coll Alentorn a la Fonoteca Història Jaume Font. ANC1-563-N-264.

[706] Vibrant [Daniel Cardona], *Res de nou al Pirineu...* (Barcelona: Nosaltres Sols!, 1933), 157-160; Daniel López i Bribian, *Glosari Anecdòtic* (Barcelona: 1983); Ferran Soldevila, *Història de la proclamació de la República a Catalunya* (Barcelona: Curial, 1977), 24-63. Vegeu també: Daniel López, *En Batista i Roca* a *Avui*, Any 3, Núm. (29/VIII/1978): 3-4. Vegeu també: Joan Esculies, La guàrdia pretoriana catalana a *El País* (25/IV/2019) [Consultat el 5 d'octubre del 2020. Disponible a: https://cat.elpais.com/cat/2019/04/25/cultura/1556177650_730221.html].

Hi participaven els impulsors de totes les iniciatives paramilitars dels anys de la Dictadura. Es parlà de comprar armes a l'estranger i de reclutament de joves, però hom trigà encara a decretar la creació de la Guàrdia Cívica Republicana, amb una oficina de reclutament als baixos del Palau de la Diputació. Mentrestant, es realitzaren tasques de control de l'ordre públic, com ara una «ràtzia» contra delinqüents comuns del «barri Xino» per a «fer-los present que encara imperava la llei» en la incertesa de les primeres hores del nou règim polític.[707] Joaquim Fons, d'altra banda, fou enviat per Batista al Vallès a requisar les armes dels sometents locals, de qui es temia una possible reacció monàrquica a la proclamació del 14 d'abril. Les armes confiscades es desaren, per si de cas calien, a la casa de Samalús de la família del nostre protagonista.[708]

S'encarregaren ràpidament una sèrie d'estudis i es muntaren parades de reclutament a peu de carrer, escampades arreu de Barcelona, per tal que els interessats s'inscrivissin a la guàrdia.[709] S'hi apuntaren militants de tot el nacionalisme radical, inclosa la UC, però no hi havia armes.[710] Ricard Fages, industrial i propietari, qui, al contrari que la immensa majoria de nacionalistes que havien participat a la Gran Guerra, havia servit a l'exèrcit alemany —obtenint la Creu de Ferro per valentia—, proposà una estructuració de la guàrdia com a embrió d'unes futures forces armades.[711]

Tanmateix, amb la rebaixa de la República Catalana a l'autonòmica Generalitat de Catalunya, el projecte de la Guàrdia Cívica s'abandonà. «Macià, pressionat per Companys i Casanovas per deixar córrer l'assumpte, va deixar penjat el decret d'autorització dos dies, i finalment va tancar l'oficina un matí abans de l'arribada de Baltà».[712]

L'abrandat Miquel Badia, que n'era un dels membres originals i havia participat al Complot de Garraf, aglutinà els joves dels escamots —que havien deixat d'existir, *oficialment*, el 1930—, i les bases de l'estroncada guàrdia per constituir les Joventuts d'Esquerra Republicana-Estat Català (JEREC). Les noves joventuts, no previstes per ERC abans de les eleccions, quallaren durant la primavera i les primeres setmanes d'estiu del 1931 i tingueren com a líders indiscutibles al doctor Josep Dencàs i a Miquel

[707] *Ibídem*.
[708] Gravació de Joaquim Fons a la Fonoteca Jaume Font (ANC1-563-N-384).
[709] Tona, *Memòries d'un nacionalista*, 283-285.
[710] Mascarell i Ucelay-Da Cal, *Ramon Arrufat i Arrufat*.
[711] Rubiralta, *Daniel Cardona*, 124-125. Vegeu les notes d'aquestes dues pàgines. L'informe de Fages es conserva al Fons Cardona de l'AHCB. Mascarell, *Entrevista*.
[712] Ucelay-Da Cal, *La crisi dels nacionalistes*.

Badia, però no a Batista, qui, desenganyat una vegada més, es refugià en la tasca suprapartidista de Palestra.[713]

Palestra, l'excursionisme, l'APEC i la FNEC. Una cultura cívica per a Catalunya

La rebaixa d'un Estat propi, la República Catalana, a una autònoma Generalitat de Catalunya, situà al moviment separatista en un *via crucis*. Calia entrar al govern, a les noves estructures administratives? Aprofitar les escadusseres competències i recursos per llançar-se a una *nacionalització* del país? O calia situar-se'n al marge, com generalment hom havia fet fins el 1931? Entre aquestes qüestions s'esberlaren els rengles. Aparegueren Nosaltres Sols!, amb Cardona al capdavant, com a alternativa *di piazza* al separatisme *institucional* que liderarien Dencàs i Badia i el sector d'EC dins d'ERC. Temptejà també l'arena electoral un Partit Nacionalista Català (PNC), que obtingué pobríssims resultats a les eleccions de 1932. El Partit Català Proletari (PCP), de Jaume Compte, obtingué uns resultats encara més irrisoris. Batista assajà una posició a cavall entre la Generalitat i el carrer, de vocació transversal, més aviat cívica, hereva d'aquell marcat apoliticisme de la UC. El secretari de Palestra optà per centrar-se en l'educació i la nacionalització de les masses abans que en l'accés a les nounades institucions públiques, si bé mantingué una posició de cordialitat amb tota la pluralitat del separatisme, dels partits polítics en general i també amb la nova Generalitat de Catalunya i llurs representants electes.[714]

---

[713] Sobre les JEREC, vegeu: Ivern i Salvà, *Esquerra Republicana*, *1*, 35-75. Sobre Dencàs vàrem realitzar un treball final de màster. D'obres publicades només n'hi ha una: Jordi Rabassa, *Josep Dencàs. El nacionalisme radical a la Generalitat* (Barcelona: Rafael Dalmau, 2006). Per la organització interna i dins ERC i Estat Català, vegeu: Ivern i Salvà, *Esquerra Republicana*, *2*. Batista continuà realitzant conferències en diverses associacions. A tall d'exemple: Àpat d'homenatge a Josep Casals Freixes: *Un homenatge merescut* a *La Publicitat*, Any 53, Núm. 17.739 (16/VI/1931): 7. «Els deures dels pares de família en ordre a l'ensenyament» a la Sala Mozart: *Cursos i conferències* a *La Publicitat*, Any 55, Núm. 18.271 (1/III/1933): 9. «Les lliçons de la Història contemporània» a l'Associació Cultural Josep Segura Bayarri *Associació Cultural Josep Segura Bayarri* a *La Veu de Catalunya*, Any 41, Núm. 10.879 (21/IV/1931) Ed. Vespre: 3. Conferència «El moment actual de Catalunya» al Foment Autonomista Català de Barcelona. A favor de l'Estatut. *J. M. Batista i Roca al Foment Autonomista Català* a *La Veu de Catalunya*, Any 41, Núm. 10916 (5/VI/1931) Ed. Vespre: 6; *Actuació ciutadana* a *La Rambla*, Any 2, Núm. 71 (8/VI/1931): 7. Text a *La Publicitat*, Any 53, Núm. 17.733 (9/VI/1931): 2.

[714] El mateix abril, la comissió de cultura de l'Ajuntament de Barcelona li demana a Batista i Roca, Pere Gabarró i Soler i Damians un curs de lliçons teòriques sobre l'educació moral i física, relacionats amb l'escoltisme i l'excursionisme. L i I. Vidal i Guitart, *Cultura física* a *Revista de Catalunya*, Núm. 68 (IV/1931). Amb el president de l'APEC, Manuel Folguera i Duran i els Consellers Grant i Sala, visita Batista i Roca a Macià «per lliurar-li un missatge de salutació i encoratjament» i de cortesia a Jaume Aiguader. *Visita al President de la Generalitat de Catalunya* a *Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, Any 9, Núm. 8 (V/1931). Ucelay-Da Cal, *La crisi dels nacionalistes*. Sobre Nosaltres Sols! no existeix un estudi monogràfic, però la biografia sobre el seu líder, Daniel Cardona, omple

L'activitat de Batista i Roca durant la República orbità a l'entorn de l'entitat juvenil que havia fundat el 1930. Palestra esdevingué la seva plataforma d'acció i, com aquell qui diu, el seu tercer cognom: a les publicacions i al carrer se'l començà a conèixer com *En Batista i Roca de Palestra*, tal i com anys abans el seu padrí havia estat *En Roca de la Unió*.[715] Fet i fet, ell n'era l'ànima i com ha explicat l'estudiós de l'entitat, Lluís Duran, era qui «duia el dia a dia de l'associació», unes reunions setmanals i una tasca ingent que no l'impediria assistir i dirigir en persona a algunes de les excursions.[716] Carinyosament, els amics i els dirigents de Palestra l'anomenaven «Papà Batista».[717]

Palestra, opinem, fou la més nítida manifestació de l'esperit de Josep Maria Batista i Roca. Una organització juvenil, pensada per enfortir el caràcter dels dirigents del demà, amb bons contactes amb tot el catalanisme, institucional o no —la Unió Sagrada—,[718] amb contactes enllà de les fronteres de Catalunya i que comptava amb una selecta formació patriòtica a càrrec de grans personalitats del món cultural. El fet que el secretari de Palestra tingués poca presència física i fos tímid no fou cap impediment a l'hora de dirigir i imprimir un «tarannà d'universitat anglesa» a un dels

parcialment el buit: Rubiralta, *Daniel Cardona*. Sobre el sector nacional-comunista arrenglerat al voltant de Jaume Compte: Imma Tubella, *Jaume Compte i el Partit Català Proletari* (Barcelona, la Magrana, 1979). Sobre el Partit Nacionalista Català, que no arribà ni a obtenir representació al nou Parlament autonòmic, vegeu: Fermí Rubiralta, *El Partit Nacionalista Català. Joc polític i separatisme* (Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 2010). Batista participà en alguna reunió amb els separatistes que formarien el PNC, però declarà no voler-s'hi implicar per centrar esforços en Palestra. Malgrat tot, participaria com a orador en un acte del PNC al Palau de les Arts Decoratives de l'Exposició de Montjuïc el dia 8 de maig de 1932. També publicaria a *Estat Català*, l'òrgan adherit al PNC, un article comentant els contactes entre bascos i catalans. Vegeu: J.M. Batista i Roca, *Euzkadi i Catalunya* a *Estat Català. Portantveu de Joventut Nacionalista – Adherit al Partit Nacionalista Català*, Any 3, Núm. 25 (19/VI/1933): 1. Sembla que les relacions amb el PNC tingueren una crisi l'agost de 1933, precisament arran d'aquest article. Vegeu: *Editorial. Per a la veritat i per la Pàtria* a *La Nació Catalana*, Núm. 27 (31/VII/1933): 8; Castells, *6 d'Octubre*, 41.

[715] Un exemple de molts: *Cursos i conferències* a *La Publicitat*, Any 53, Núm. 17.692 (21/IV/1931).

[716] Duran, *Palestra*, 37-40; *La reunió setmanal de Palestra* a *La Publicitat*, Any 53, Núm. 17.775 (29/VII/1931): 5. Dirigeix la primera excursió de l'any 1933 de Palestra a Collsuspina, per Osona: *Noticiari de Palestra* a *La Publicitat*, Any 55, Núm. 18.223 (4/I/1933): 5. Campament a Piera: *Piera* a *La Humanitat*, Any 3, Núm. 623 (10/XI/1933): 2.

[717] Carta d'Eduard Ferrer a Jaume Font (Banyoles, 31/XII/1997). Fons Víctor Castells de l'ANC.

[718] El concepte s'havia popularitzat durant la Gran Guerra i fou un dels perennes objectius del separatisme: aglutinar totes les forces catalanistes. Ja el 1904, a *La Tralla* s'havia parlat de quelcom semblant: «Y ab tot y ab això no dubtém de que las deliberacions se portarán á cap ab tota llealtat y respecte, perque á tots los delegats los mou un sol gran ideal: el de l'Autonomía de Catalunya! Es tan gran, tan sublim pera 'ls bons catalans aquest ideal nostre, que devant d'ell quedan esborradas las migradas y raquíticas diferenciacions de dreta y esquerra que alguns elements que no han capit aquella grandesa, en vá s'esforsan pera ferlas res sortir y pertorbar aixís l'armonía catalana tan necessaria pera assolir el regnat de la veritat y de la justicia. Sortosament no cundeixen pas aquestas ideas anticatalanas perque son antifraternals y la proba 's veurá en la celebració de la próxima Assamblea». *La Próxima assemblea* a *La Tralla*, Any 2, Núm. 30 (20/V/1904): 2. Vegeu també: Ucelay-Da Cal, *The Shadow of a doubt.*

moviments més importants de l'època, tot guanyant-se, a la vegada, l'estima i el respecte dels seus acòlits i dels joves que s'arrengleraren a les seves ordres. Josep Maria Batista i Roca era un «pensador-estrateg de volada intel·lectual poc habitual en l'associacionisme del moment» i la vida de l'entitat n'és un testimoni com cap altre.[719] Resulta interessant, a aquest respecte, la descripció que en féu Roig i Llop:

> Esquifit. Flàccid. Esblaimat. Amb el bigoti que li pessigolleja, endebades, la tristesa de les dents.
>
> Als nervis, però, tot el patriòtic dinamisme, silent i porfidiós, d'un general xinès.[720]

Els seus principals projectes d'aquells mesos, com veurem al llarg del capítol, estigueren tots relacionats amb aquesta organització cívica, amb *La Publicitat* com a màxima difusora dels seus escrits i activitats. Palestra, fundada, recordem, com a revestiment exterior i legal de la clandestina Òrmica —provinent aquesta de la funció i la missió de la SEM— topava ara també amb un context nou de trinca. Continuava tenint sentit mantenir l'objectiu ocult de l'exèrcit en una república liberal i democràtica en què els catalans comptaven amb institucions pròpies?

Duran afirma que «l'aposta militarista trobava molts inconvenients i, alhora, no hi havia una decisió necessària, ni una voluntat en aquest camp d'educació militar». Fins i tot Batista considerà, en l'entrevista de 1978, que qualificar l'essència de Palestra com d'«esperit militar, potser seria massa».[721] Nicolau d'Olwer ja recordava que pels anys de la Dictadura «no trobaven gent o la trobaven i no podien organitzar-la, o l'organitzaven i l'organització era invariablement descoberta».[722] Així les coses, cap a 1932, Batista arribà un dia a les reunions de la secció secreta de Palestra etzibant un «prou, s'ha acabat» que posava punt i final a l'opció militar llaurada els anys precedents. Davant la renúncia, l'anomenat grup Via Fora plegà per fundar el Club Català, molt reduït però de vocació clarament militarista.[723]

---

[719] Duran, *Temps difícils.*
[720] Vegeu també la caricatura que li dedicà Salvador Mestres. L'hem afegit a les fotografies annexes. Tomàs Roig i Llop i Salvador Mestres. *Siluetes epigramàtiques*. Barcelona: Llibreria Verdaguer, 1933.
[721] Duran, *Palestra*, 106-110; Mascarell, *Entrevista*.
[722] Citat a Duran, *Palestra*, 107-108.
[723] Citat a *Ibídem*, 107. Vegeu també: Carta d'Eduard Ferrer a Jaume Font (Banyoles, 31/XII/1997). Disponible al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T20).

Palestra passava a ser una entitat netament cívica, inspirada en el noucentisme polític de Prat i d'Ors, amb una admiració pel que representava «el tipus britànic: cavaller, diplomàtic, de maneres suaus, l'Anglaterra civil, no l'Imperi». Segons Duran, ens trobem davant d'una «correcció del Noucentisme, perquè els seus responsables s'hi han format, amb l'objectiu de donar-li un sentit més pràctic que li permeti assolir els objectius». Es tractava d'un capteniment que reivindicava de Prat de la Riba l'obra de l'Institut d'Educació General.[724] El caràcter i l'horitzó pre-polític de Palestra, «al marge de l'escola i de la política», cercà formar ciutadans i dirigents conscients de la seva catalanitat.[725]

Batista encapçalà la campanya a favor de l'Estatut que promogué l'entitat, pressionant per la unitat de les forces catalanes a les Corts espanyoles[726]i fent després campanya per l'aprovació íntegra del text —cosa que finalment no succeí. No obstant la progressiva retallada de les concessions autonòmiques i l'esvaïment de l'eufòria inicial, el secretari de Palestra pressentia un nou renaixement nacional, com palesen les diverses conferències i a les commemoracions històriques que promogué amb entusiasme:

> No deixarem de votar l'Estatut, encara que sigui moderat des del punt de vista nacionalista. Però cal declarar lleialment que el considerarem com una solució parcial i transitòria, con un punt de partida per arribar a assolir la llibertat integral de la Pàtria Catalana integral.[727]

Però el secretari de Palestra notava també en un discurs un esmorteïment dels ànims i una relaxació general que calia combatre. «Hi ha gent que pensa que puix que tindrem l'Estatut dintre poc, segons diuen els optimistes, cal ja des d'ara renunciar a tota acció patriòtica. Pitjor encara, a tota acció cultural. Aquesta inactivitat s'estén». En canvi, si alçava la vista cap a l'estranger, contemplava, en la militarització de la política al món dels anys trenta, la importància que anaven prenent els moviments de joventut. Europa

[724] Duran, *Palestra*, 119-132.
[725] *La formació de futurs catalans* a *La Publicitat*, Any 54, Núm. 17.959 (2/III/1932): 3.
[726] Manifest per l'umitat catalana davant les eleccions vinents a *La Unidad Catalana* a *La Vanguardia*, Any 50, 20.995 (10/06/1931): 26.
[727] *J. M. Batista i Roca al Foment Autonomista Català* a *La Veu de Catalunya*, Any 41, Núm. 10916 (5/VI/1931) Ed. Vespre: 6; *Actuació ciutadana* a *La Rambla*, Any 2, Núm. 71 (8/VI/1931): 7. Text a *La Publicitat*, Any 53, Núm. 17.733 (9/VI/1931): 2; *Actes de propaganda de l'Estatut per avui* a *La Veu de Catalunya*, Any 41, Núm. 10.964 (1/VIII/1931) Ed. Matí: 9; *Per la unitat catalana davant les eleccions vinents* a *La Veu de Catalunya*, Any 41, Núm. 10.920 (10/VI/1931) Ed. Vespre: 4; *Per la unitat catalana davant les eleccions vinents* a *La Publicitat*, Any 53, Núm. 17.734 (10/VI/1931): 7; *El manifest pro-Estatut als esportius* a *L'Opinió*, Any 4, Núm. 48 (29/VII/1931): 5; *Els esportius catalans i l'Estatut de Catalunya* a *La Veu de Catalunya*, Any 41, Núm. 10.961 (28/VII/1931) Ed. Vespre: 4.

començava a bullir i Batista ho copsava.[728] Les joventuts feixistes, les comunistes, les dels Estats Units, les d'Alemanya de Weimar, les de Suïssa, les txecoslovaques, les iugoslaves, les poloneses... «a tots els països del món la preocupació fonamental d'avui és la formació dels ciutadans de demà».[729]

Per aquests ciutadans del demà i de cara al públic, Palestra prenia un doble objectiu, esportiu i cultural. Cultural en el sentit d'aprofundiment de la consciència i dels valors de la catalanitat, de defensa i promoció del prestigi de la llengua catalana —així com la cultura i la lectura—, i esportiu en un sentit de millorament físic i espiritual, no pas en un sentit d'oci i espectacle. Pel que fa a aquesta interpretació de l'esport, un exemple resulta paradigmàtic: la data i l'hora de l'acte inaugural de Palestra, el 30 de novembre de 1930, era simultània a la celebració d'un combat dels asos de la boxa Carnero i Uzcudun a l'estadi de Montjuïc. Aquesta coincidència aparent potser no ho era tant, explica Lluís Duran. Hom volia posar èmfasi en què les dues visions de l'esport eren mútuament excloents. O s'anava a veure el combat dels púgils o s'assistia a la inauguració de Palestra. O una cosa, o l'altra.[730]

Els anys vint havien estat testimoni d'un increment enorme dels centres excursionistes i els clubs de futbol, potser com a vàlvula d'escapament sociocultural per la repressió dels símbols i de la llengua del país impulsada per la Dictadura.[731] Amb l'adveniment de la República, trobem un moviment excursionista dinàmic, encara immers en la seva transformació.[732] Com ha explicat Duran, l'excursionisme «havia deixat de ser un cenacle d'erudits i de prohoms amb vocació enciclopedista, per esdevenir una eina doble d'esport i cultura per a les masses».[733] Batista, a despit d'haver fundat Palestra, continuava relacionat amb aquest expansiu món dins i fora de l'entitat cívica, participant en moltes sortides i trobades, sempre amb l'horitzó d'unificar totes les organitzacions excursionistes.[734] Els Minyons de Muntanya, per exemple, continuaren el seu progrés i creixement i Batista romandria ben pendent del seu desenvolupament, que

[728] Kershaw, *To Hell and Back*, capítols 4 i 5.
[729] *La formació de futurs Catalans* a *La Publicitat*, Any 54, Núm. 17.959 (2/III/1932): 3.
[730] Duran, *Palestra*, 80-81 i 155-258. Batista criticà el futbol en la seva vessant d'espectacle a: Batista i Roca, *Manual d'Excursionisme*, 8.
[731] Duran, *Palestra*, 37-40.
[732] Roma, *Història social*, 283-286; Batista i Roca, *La complexitat del nostre excursionisme* a *Excursionisme*, Núm. 25 (12/IV/1929): 4.
[733] Lluís Duran, *Temps difícils per a una associació nacionalista de joves: Palestra (1934-1938)*, *Revista de Catalunya*, Núm. 153 (2000): 42-54.
[734] Balcells i Samper, *L'escoltisme català*, 98-107.

situava l'agrupament a la xifra d'un miler de membres l'any 1933. També es provà d'establir contactes amb moviments anàlegs arreu d'Europa, com els catòlics Scouts de France.[735]

Durant el període 1931-1934, Batista realitzà encara algunes conferències i cursets, tot i que amb menys freqüència que als anys finals de la Dictadura, car les bases de Palestra i d'un moviment excursionista de caràcter nacionalista i cívic ja havien estat establertes amb l'esforç dels anys anteriors.[736] Uns esforços que, segons Lluís Duran i pel que fa a Palestra, permeteren una considerable expansió cap a comarques emprant la tàctica de la Lliga. Aquesta consistia en què els nous nuclis acceptessin un programa estipulat per Palestra, però gaudissin també d'autonomia per a organitzar activitats pel seu compte.[737] Si bé Duran ha assenyalat aquesta estratègia pel cas de Palestra, al llarg

[735] *Flama*, Núm. 10 (12/II/1932): 4-5.Vegeu un llarg article sobre l'escoltisme català. Xifres, organització, evolució històrica, inspiració... J. M. Batista I Roca, *L'escoltisme català* a *Esplai*, Any 4, Núm. 110 (7/I/1934): 10-13; Balcells i Samper, *L'escoltisme català*, 86-98.

[736] A tall d'exemple: *Una conferència de J. M. Batista i Roca* a *La Publicitat*, Any 53, Núm. 17.840 (15/X/1931): 3; Conferència de Palestra amb Pere Gabarró. Expliquen els procediments de Finlàndia, Polònia, Txecoslovàquia i Irlanda per assolir la independència: *Palestra* a *La Publicitat*, Any 53, Núm. 17.894 (17/XII/1931): 2; Conferència «Què és Palestra» a l'Orfeó Manresà: *Palestra* a *La Veu de Catalunya*, Any 42, Núm. 11.163 (23/III/1932) Ed. Matí: 3; Conferència a Badalona «Com esdevé independent un poble: Exemples de Polònia, Irlanda i Txecoslovàquia»: *Conferència a Badalona* a *La Veu de Catalunya*, Any 42, Núm. 11.272 (28/VII/1932) Ed. Vespre: 2. Visita els Minyons de Muntanya a Manresa *Els minyons de Muntanya* a *El Dia*, Any 3, Núm. 445 (11/VI/1931): 4. Ponent a un important I Aplec excursionista de Sants *Excursionisme* a *La Veu de Catalunya*, Any 41, Núm. 10.911 (31/V/1931) Ed. Matí: 6. Conferència sobre excursionisme a l'Ateneu Barcelonès: *Conferències* a *La Veu de Catalunya*, Any 41, Núm. 10.993 (5/IX/1931) Ed. Matí: 4. Conferència sobre Excursionisme a Vilanova i la Geltrú a finals d'agost de 1931. *Butlletí de l'Associació d'Alumnes Obrers de l'Escola Industrial de Vilanova i la Geltrú*, Núm.79 (X/1931): 15; Conferència a la Unió Excursionista de Barcelona. «La influència de l'excursionisme en la formació del nostre poble» *La Unió Excursionista de Barcelona* a *La Veu de Catalunya*, Any 42, Núm. 11.152 (9/III/1932) Ed. Vespre: 2. Conferència amb projeccions sobre «Pàtria i Excursionisme» a l'Agrupació Excursionista de Sants *Notes de Sans* a *La Veu de Catalunya*, Any 42, Núm. 11.361 (9/XI/1932) Ed. Vespre: 6. A Badalona, amb Fabra, prenen personalment les promeses reglamentàries de diversos grups de nois que esdevenen Minyons: *Badalona* a *La Publicitat*, Any 55, Núm. 18.372 (28/VI/1933): 6. Participa a la comissió de debats de la Federació Catalana d'Atletisme Suomi, *L'Assemblea Extraordinària de la Federació continuarà demà* a *La Publicitat*, Any 55, Núm. 18.385 (13/VII/1933): 10. Conferència «L'excursionisme en el ressorgiment Nacional» al Centre de Lectura de Reus i conferència «Orientacions de l'excursionista» a L'Agrupació Excursionista La Punxa *Notícies curtes* a *La Humanitat*, Any 2, Núm. 92 (24/II/1932): 3. Conferència sobre excursionisme a la Unió Excursionista Barcelona-Sants. *Notes de Sans* a *La Veu de Catalunya*, Any 43, Núm. 11.683 (23/XI/1933) Ed. Matí: 3. Conferència «El llibre de Cavalleria de Ramon Llull i els moderns cavallers» als Grup Excursionista Joventut Catalana *Institució catalana d'escoltisme. Germanor de noies escoltistes. Germanor de minyons de muntanya* (19/XI/1933) Ed. Matí: 26; *Commemoració del VII Centenari del naixement de Ramon Llull* a *La Publicitat*, Any 55, Núm. 18.496 (19/XI/1933): 9. Conferència «La muntanya i l'enfortiment de l'home» al Centre Excursionista de Catalunya: *Noticiari* a *La Humanitat*, Any 4, Núm. 687 (24/I/1934): 4. Curs a l'Escola d'Estiu sobre Educació Física amb d'altres professors: *Cursos de l'Escola d'Estiu* a *La Publicitat*, Any 53, Núm. 17.754 (4/VII/1931): 3.Sovint es confonen actes i conferències. Vegeu les notes següents.

[737] Duran, *Palestra*, 78.

de la investigació hem detectat les mateixes tàctiques, també pel que fa als mètodes publicitaris, en l'expansió de l'escoltisme i l'excursionisme.[738]

Palestra impulsà actes de «propaganda patriòtica», a ciutats, barriades i pobles, en els quals sovint participava Batista, com també conferències i cursets sobre excursionisme i folklore, i àdhuc debats sobre política, destacant-ne un sobre la qüestió de si «la federació amb Espanya resol definitivament el problema català», en què Batista defensava la posició contrària.[739] S'abastaren totes les temàtiques de l'excursionisme, inclosos cursets de topografia, geografia, primeres cures i fins i tot de codi Morse.[740] Així, Palestra aconseguí un més que notable increment dels membres. Tot i comptar amb un centenar d'inscrits que assistien a totes les activitats —el nucli dur—, Palestra tenia comptats, segons els testimonis, entre cinc-mil i vuit-mil joves, els quals no tenien impediments per formar part d'altres grups excursionistes, joventuts o partits polítics.[741] Fins i tot hom temptà, com s'havia fet a la SEM, de penetrar al món de l'aviació amb la secció «Falziots» la qual pretenia, segons Batista «interessar els nostres joves per

[738] Balcells i Samper, *L'escoltisme català*, 86-98. El 1933 la Germanor de Minyons de Muntanya, per exemple, llançà una campanya de propaganda que Batista qualificà com a «Crida nacional». L'octubre de 1933, escrigué: «Serà un període d'insistència constant perquè tothom s'assabenti del que són i del que fan els Minyons de Muntanya, i tothom aconselli els nous de fer-se'n i els grans vulguin protegir aquesta obra que és duta a terme sense subvencions oficials i gairebé sense altres recursos que les mateixes quotes que els nois paguen. En veure un noi, penseu en els Minyons. Féu-nos-el venir. Protegiu-los». Se celebraren acampades públiques i per primera vegada els Minyons de Muntanya aparegueren als diaris. Es repartiren també fulletons.

[739] A tall d'exemple: *Propaganda patriòtica a les comarques* a *La Veu de Catalunya*, Any 41, Núm. 10.896 (13/V/1931) Ed. Vespre: 5; *El Baix Penedès*, Any 26, Núm. 1310 (16/V/1931): 4; *Campanya patriòtica a les comarques* a *La Veu de Catalunya*, Any 41, Núm. 10.902 (21/V/1931): 5; *Palestra a les comarques* a *La Veu de Catalunya*, Any 41, Núm. 10.913 (3/VI/1931) Ed. Matí: 4; *Palestra* a *La Veu de Catalunya*, Any 41, Núm. 10.935 (27/VI/1931) Ed. Vespre: 3; *Palestra* a *La Veu de Catalunya*, Any 41, Núm. 10.952 (18/VII/1931) Ed. Matí: 2; *La reunió setmanal de Palestra* a *La Publicitat*, Any 53, Núm. 17.775 (29/VII/1931): 5; *La Publicitat*, Any 53, Núm. 17.834 (8/X/1931): 2; *El Baix Penedés*, Any 26, Núm. 1306 (18/IV/1931): 6. Visita a Vallgorguina d'una comissió de Palestra que encapçala Batista, sorgeix efecte perquè tres mesos després ja tenen delegació: *Les conferències de la Biblioteca Popular de Vallgorguina* a *La Veu de Catalunya*, Any 43, Núm. 11.473 (21/III/1933) Ed. Matí: 9; *Vallgorguina* a *La Veu de Catalunya*, Any 43, Núm. 11.541 (10/VI/1933) Ed. Matí: 9. Passa la diada de Sant Jordi al Centre Català de Sabadell representant Palestra: *Nosaltres Sols!*, Núm.107 (22/IV/1933): 3. Conferència de Palestra a Esplugues: *Esplugues* a *La Publicitat*, Any 56, Núm.18.621 (14/IV/1934): 6. Participa en un homenatge de Palestra a Pompeu Fabra: *El sopar de Palestra* a *La Veu de Catalunya*, Any 42, Núm. 11.394 (18/XII/1932) Ed. Matí: 15. Conferència a «Catalunya a la cruïlla. Separatisme o neoespanyolisme» a Palestra *Més enllà de l'Estatut* a *La Humanitat*, Any 3, Núm. 401 (21/II/1933): 6. Participa als cercles d'Estudis, defensant que la «solució dels problemes de Catalunya no és l'actuació política, sinó l'enfortiment integral del nostre poble» (Masriera, Coll i Alentorn). En contra, Roda i Ventura, Casasses i Joaquim Granados *Palestra* a *La Publicitat*, Any 53, Núm. 17.708 (10/V/1931): 3. Vegeu també: Ramon Miró i Baldrich, *Les delegacions de Palestra a Bellpuig i entorn a Quaderns de El Pregoner d'Urgell,* Núm. 31 (2018), 23-38.

[740] Duran, *Palestra*, 311-314.

[741] *Ibídem*, 98-100.

l'aviació».[742] La secció d'aviació de Palestra arribà a organitzar sessions de cinema en què recaptava diners per tal que un jove pogués ser pilot.[743]

Estructuralment, Palestra fou una entitat molt canviant, construïda al voltant del lema «Pàtria, Cultura i Esport» i una simbologia i temàtiques inspirades en la Grècia clàssica, la Roma antiga i la Catalunya medieval, herència estètica del noucentisme.[744] No tenia un líder indiscutible ni una ideologia tancada. De fet, la junta no comptava amb una divisió de les atribucions ni de les funcions de cada un dels membres. Al llarg de la seva curta existència, no comptà amb un organigrama tancat i les seccions s'anaven desenvolupant segons les necessitats.[745]

Encara que tenia com a base Catalunya, Palestra cercà estendre els seus lligams a tots els territoris de parla catalana, una idea que rondava a Batista, recordem, ja d'ençà els primers anys d'adultesa.[746] Tot això sense dependre d'ajudes de la Generalitat, de la qual volien ésser independents, subsistint tan sols, com recordà Batista, «de les quotes dels socis», si exceptuem un ajut inicial que proporcionà l'Ajuntament de Barcelona. El rerefons era moral i el deure cívic; hom volia que el jove pogués pagar-se les activitats de la seva pròpia butxaca, sense dependre de ningú. Els Minyons fundats per Batista seguien un sistema idèntic.[747]

Palestra es volia també situar *au-dessus de la mêlée*, per damunt de tota pugna política i partidista, heretant els vells ideals de la pedrera de joves separatistes que havia estat la UC a principis del nou-cents. Tot i així, no estigué exempta, pel seu èxit, d'intents d'apropiació per part dels partits.[748] Batista recordava la composició de la junta amb la mateixa metàfora que recordava els joves qui feren possible el II Congrés Universitari Català, «gent jove, de tots els colors». I remarcava que «no érem de cap partit polític, però teníem bona relació amb tots» els catalanistes. De fet, la presidència d'honor durant la II República recaigué en polítics representants de les principals formacions de Catalunya, cobrint la pràctica totalitat del Parlament: Raimon d'Abadal de la Lliga, Jaume Aiguader d'EC (ERC) i USC, Nicolau d'Olwer d'ACR i Rovira i

[742] *Ibídem*, 338.
[743] El 19 de gener de 1934 hom projectà la pel·lícula *Vol nocturn* en una sessió organitzada per Falziots. Vegeu: Joaquim Renart, *Diari. 1918-1961. Volum 5 (1931-1935)* (Barcelona: Proa, 2002), 379.
[744] Duran, *Palestra*, 88-93.
[745] *Ibídem*, 77-98.
[746] *Ibídem*, 225-235.
[747] *Ibídem*, 98-99; Mascarell, *Entrevista*; Balcells i Samper, *L'escoltisme català*, 89-101.
[748] Duran, *Palestra*, 114-116,

Virgili d'ERC.[749] En un país i un moment en què, com comenta Ucelay-Da Cal, tots els partits eren d'obediència catalana, «tothom es coneixia» i les fronteres entre classes, partits i ideologies no eren especialment delimitades ni molt menys infranquejables —*la Catalunya populista*—, aquest fet no ha de sorprendre.[750]

Tot i aquesta voluntat apartidista, a títol personal trobem a Batista molt més proper a actes dels nacionalistes de Nosaltres Sols!, la UC, UDC —on militava el seu germà petit— i el sector separatista d'ERC (EC) que liderava el doctor Dencàs. Les amistances, però, les detectem a tot l'espectre polític.[751] Pel que fa a les institucions, existiren relacions amb la Generalitat i en diverses ocasions Batista s'entrevistà amb els presidents Macià i Companys i emprengué tasques i relacions cordials amb diputats o càrrecs públics d'ERC com el doctor Aiguader o, de nou, Dencàs.[752] Podem destacar com a paradigmàtic en aquest sentit suprapartidista un acte nacionalista a Manresa, el juny de 1931, amb presència d'homes de la Lliga, casals nacionalistes de tot el territori, representants de la UC —essent aquesta ja poc més que un segell-tampó— i, fins i tot, les joventuts carlines i representants de la comunitat catalana de Cuba.[753]

Durant el debat per l'aprovació de l'Estatut de Núria de 1932, Palestra recollí signatures per tal que l'Estatut fos aprovat íntegrament.[754] Aplegaren més de cent-mil targes postals amb signatures i el propi Batista i Pompeu Fabra les entregaren en mà a Palau al president Macià, amb qui les relacions fins la seva mort, el Nadal de 1933, foren molt bones.[755] La capacitat de mobilització i de propaganda de Palestra es demostrà molt eficaç ja en la campanya de l'Estatut. Com recordà el mestre i polític

[749] Mascarell, *Entrevista*.
[750] Ucelay-Da Cal, *Catalunya populista*, 13-20.
[751] *Nosaltres Sols!*, Núm. 128 (16/VIII/1933): 3; *Aplec de Solidaritat Nacionalista, patrocinat per la Unió Catalanista* a *La Publicitat*, Any 55, Núm. 18.441 (16/IX/1933): 4; *A Lurdes de Castellet es celebrà l'aplec Nacionalista anunciat* a *La Veu de Catalunya*, Any 43, Núm. 11.628 (20/IX/1933) Ed. Matí: 10; *L'aplec de Balaguer* a *La Veu de Catalunya*, Any 41, Núm. 11.055 (16/XI/1931) Ed. Vespre: 7. *Homenatge a Miquel Badia* a *La Veu de Catalunya*, Any 44, Núm. 11.843 (31/V/1934) Ed. Matí: 11; *Nosaltres Sols!*, Any 1, Núm. 13 (27/VI/1931): 1; *La Publicitat*, Any 54, Núm. 18.002 (22/IV/1932): 3. Sobre el germà, catòlic convençut i militant, vocal de la junta d'Acció Catòlica: *A la Unió Democràtica de Catalunya* a *La Publicitat*, Any 54, Núm. 18.002 (22/IV/1932): 3; *Religioses* a *La Veu de Catalunya*, Any 41, Núm. 10.921 (11/VI/1931) Ed. Vespre: 2.
[752] A tall d'exemple, visita Macià en representació de Palestra, en una trobada privada per intercanviar impressions sobre l'Estatut: *Visitas al presidente* a *El Diluvio*, Any 75, Núm. 95 (20/IV/1932): 6. L'Ajuntament de Barcelona adaptaria les seves colònies d'estiu al mètode escolta durant els primers anys de la República. Balcells i Samper, *L'escoltisme català*, 91.
[753] *L'acte d'afirmació nacionalista* a *El Dia*, Any 3, Núm. 442 (8/VI/1931): 1. L'afirmació sobre l'estat de la UC, controlada aleshores per nacionalistes radicals, a Esculies, *Joan Solé i Pla*, 176-177.
[754] Vegeu les butlletes a Fons Ramon Arrufat (ANC-1-68).
[755] *De la iniciativa de Palestra* a *La Humanitat*, Any 2, Núm. 143 (25/IV/1932): 6; Mascarell, *Entrevista.* Batista assistí a l'enterrament multitudinari de Macià. Renart, *Diari. 1931-1935*, 362-363.

Pere Carbonell, «Palestra te la trobaves a tot arreu». El ressò en premsa fou molt notable a *El Matí, La Veu de Catalunya* i *La Publicitat*, diaris d'una faisó més aviat liberal, catòlica o conservadora, com era la de Palestra. La propaganda, en forma de fulletons, campanyes i mítings tingué gran efecte.[756]

Lluís Duran distingeix quatre etapes de la formació fins als Fets d'Octubre en relació amb la política institucional i de partits. De 1930 a mitjan 1931, Palestra es plantejava com a plataforma cívica de tot el moviment catalanista. De la fi de 1931 al principi de 1933, més o menys coincidint amb la campanya per l'Estatut i la seva aprovació i la formació del primer Parlament autonòmic, Palestra passà a tenir una millor relació amb els espais liberals i conservadors. Amb la constitució del Parlament i els traspassos de competències i fins mitjan 1934, Palestra entrava en un període de concòrdia amb la totalitat del catalanisme. Amb els xocs causats per la Llei de Contractes de Conreu i el camí cap als Fets d'Octubre, de l'estiu fins la tardor de 1934, Palestra practicà un apropament al separatisme institucional i a ERC.[757]

Canviem ara la temàtica de Palestra per centrar-nos en l'APEC, estant les dues íntimament relacionades. Com hem vist anteriorment, ja d'abans de la Dictadura, Batista n'havia estat membre actiu i significat. L'entitat se centrava en millorar la situació de la llengua catalana, no tant pel que feia al nombre de parlants, aleshores absolutament majoritaris, com pel prestigi social de la llengua. Amb la República, la Protectora recuperava el seu funcionament després d'una hivernació forçada com la de tantes associacions. Com a membre de la comissió de foment i també vocal de l'entitat, Batista volgué combinar els esforços d'aquesta entitat amb els de Palestra. S'introduïren aleshores reeixides campanyes mitjançant el Comitè pro-Catalanització, per exemple al cinema, als rètols del carrer, les informacions dels busos i tramvies o als llistats de telèfon —havien proliferat aquests aparells, obrint un nou front— i als comerços.[758] Es

[756] Duran, *Palestra*, 98-103; Josep Ferrer i Joan Pujadas (eds.), *Epistolari Joan Coromines & Josep M. Batista i Roca, Joan Triadú, Albert Manent i Max Cahner* (Barcelona: Curial, 2009), 278-279. Vegeu també: Pere Carbonell i Fita, *98 lliçons de vida* (Barcelona: Edicions de la família Carbonell, 2015).
[757] Duran, *Palestra*, 113.
[758] Duran, *Pàtria i escola*, 286-311. Batista encara podria presentar una conferència de l'APEC a Ripoll: *Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, Any 11, Núm. 23-24 (II-III/1933).

proposaren també cursets de català.[759] Cap a 1933, l'èxit començava a ésser palpable tot i que el nou context republicà havia fet que molts socis, pensant que l'obra de catalanització la realitzarien les institucions autonòmiques, se'n donessin de baixa.[760]

El paper de l'APEC tenia també un regust suprapartidista, com el de Palestra. Reticent a tota participació en la política electoral ja dels temps de la Restauració ençà —l'entitat venia també dels ambients de la UC—, l'APEC rebé però el nou escenari republicà amb totes les esperances de poder realitzar l'obra de catalanització anhelada durant els seus més de tres decennis d'existència. Igualment, molts catalanistes de renom avisaven que l'autonomia no era pas el final d'un llarg camí, ans únicament una gran fita. Contra el relaxament dels esforços, Carles Capdevila, per exemple, titulava un article a *La Publicitat* amb un suggeridor «Encara hem d'ésser catalanistes». Es tractava d'un capteniment que, com hem vist, Batista compartia. És altament probable que els intel·lectuals de la seva generació també ho veiessin de manera similar.[761]

L'APEC i Palestra esdevenien complementàries en l'obra cívica. Ho descrivia nítidament el propi Batista:

> Dintre el nostre moviment nacional, Palestra ocupa un lloc ben definit per a exercir una acció precisa damunt les joves promocions. L'A. P. E. C. cura dels infants en edat escolar. Els partits polítics actuen i utilitzen els ciutadans en arribar a l'edat electoral. Palestra influeix els joves d'edat post-escolar i pre-electoral. La seva tasca, al marge de l'escola i de la política, és la formació patriòtica, moral, física i social de les joves promocions, per a lliurar-nos, bons ciutadans, als partits polítics.[762]

Lluís Duran explica la complementarietat d'aquestes dues cabdals entitats de la manera següent: «Aquest tàndem estructurat permet a l'APEC de disposar, en situacions concretes, d'uns recursos humans que no tenia; a Palestra, li permet gaudir d'una entitat

[759] Destaquem l'acte de Batista amb M. Iglésies d'Abadal, J. Boronat i Pompeu Fabra per la inauguració d'un curs de gramàtica catalana a la Barceloneta *Acció Catalana de la Barceloneta* a *La Publicitat*, Any 53, Núm. 17.729 (4/VI/1931): 3.

[760] *Interessant Assemblea de la Protectora* a *La Veu de Catalunya*, Any 42, Núm. 11.139 (23/II/1932) Ed. Vespre: 5; *Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, Any 10, Núm. 15 (III/1932); Duran, *Palestra*, 155-235; Duran, *Pàtria i escola*, 255-271.

[761] Duran, *Pàtria i escola*, 196-245. L'article, citat per Duran, és a Carles Capdevila, *Encara hem d'ésser catalanistes* a *La Publicitat* (15/VII/1931): 1. Vegeu també la conferència: *J. M. Batista i Roca al Foment Autonomista Català* a *La Veu de Catalunya,* Any 41, Núm. 10916 (5/VI/1931) Ed. Vespre: 6; *Actuació ciutadana* a *La Rambla*, Any 2, Núm. 71 (8/VI/1931): 7. Text a *La Publicitat,* Any 53, Núm. 17.733 (9/VI/1931): 2. Sobre la qüestió dels intel·lectuals, el cas de la «Il·lusió Occitana» resulta paradigmàtic per entendre la coordinació de moviments i declaracions per part de la intel·lectualitat de Catalunya, Batista inclòs. Vegeu el següent capítol i les notes relacionades amb l'obra d'August Rafanell.

[762] J. M. Batista i Roca, *La formació de futurs catalans* a *La Publicitat,* Any 54, Núm. 17.959 (2/III/1932): 3.

assentada, socialment i econòmicament, i amb un innegable prestigi ciutadà». Als diaris apareixia sovint la publicitat de l'APEC combinada amb la de Palestra, fet que evidencia la bona sintonia existent entre totes dues entitats cíviques i la presència de Batista al secretariat d'aquesta i a la comissió de foment d'aquella.[763]

Durant els anys de la República, l'APEC donà subvencions amb fons obtinguts dels seus socis per a sufragar l'escolarització en català a molts centres. La informació ens ha arribat, com explica Lluís Duran, força fragmentada: en un moment en què les tensions socials s'aguditzaven, a l'entitat li convenia mantenir una certa discreció en la informació i l'actuació, perquè proporcionava finançament tant a escoles religioses com laiques. Malgrat les dificultats, es tiraren endavant reeixides campanyes de conscienciació i de catalanització, per exemple, de rètols al carrer. Com veurem més endavant, hom posà també l'accent, sempre amb l'objectiu de promoure una consciència cívica i nacional, en la commemoració d'esdeveniments històrics.[764]

L'entitat que complementà l'APEC i Palestra fou la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya (FNEC). Batista tingué una important presència en la creació de l'entitat, car aquesta nasqué, en part, com a resultat dels mítings a favor de la catalanització de l'ensenyament que havia emprès Palestra a finals del 1931.[765] Fet i fet, com recordava a les seves memòries, *El temps barrat*, Alexandre Cirici: «la idea va ser de traslladar a la Universitat la mateixa actitud mental de Palestra, d'unió interideològica, intergrups, per a un programa col·lectiu de país en formació».[766] Amb la creació d'un sindicat netament català i nacionalista, en paral·lel a la constitució d'una Universitat Autònoma, Batista veia començar-se a complir els objectius que s'havia proposat el II Congrés Universitari Català. Per una banda, a partir del curs 1933-1934 l'autonomia catalana tingué la seva pròpia universitat, mentre que, de l'altra, hom podia comptar amb un sindicat

[763] Duran, *Pàtria i escola*, 254-259.
[764] *Ibídem*, 196-245.
[765] *Ibídem*, 251. A tall d'exemple, un acte de Palestra per la Universitat Catalana el vespre del dia 19 de novembre de 1931 que presidí Batista i Roca amb participació de l'APEC, representants dels estudiants d'esquerra, estudiants catòlics, representants de l'Acadèmia de Ciències mèdiques, Nosaltres Sols! I l'Associació Catalana d'Estudiants. Comptà amb l'adhesió de la Joventut Escolar Mallorca: *Per la Universitat catalana* a *La Veu de Catalunya*, Any 41, Núm. 11.058 (20/XI/1931) Ed. Matí: 5; *El míting pro-catalanització de la Universitat, celebrat a Palestra* a *La Publicitat*, Any 53, Núm. 17.871 (20/XI/1931): 6; *Por la Universidad Catalana* a *El Diluvio*, Any 74, Núm. 278 (21/XI/1931): 5.
[766] Cirici, *El Temps Barrat*, 195 i 210.

d'estudiants nacionalista, expandint a l'àmbit estudiantil la tasca cívica i patriòtica que en d'altres camps realitzaven paral·lelament l'APEC i Palestra.[767]

La FNEC, segons l'estudiós de l'entitat Arnau Figueras, constituïa «una emanació de l'esperit de Palestra» i fou fundada, efectivament, en una reunió multitudinària al propi local de l'entitat.[768] Sense anar més lluny, el primer secretari general era membre de l'entitat i els colors de la FNEC —sobretot el vermell, el negre i el blanc— n'eren els mateixos.[769] Aprofitant l'estructura de la *Federación Universitaria Estudiantil*, creada el 1927 i d'abast espanyol, però separant-se'n orgànicament, la FNEC naixia la primavera de 1932. Comptava amb el suport també de l'altre sindicat d'estudiants, la Federació Catalana d'Estudiants Catòlics, amb qui Batista mantenia una excel·lent relació. Tot i no ocupar cap càrrec en ella —Batista ja no era ni estudiant ni professor—[770] l'entitat funcionà com el tercer cavall de la *troika* cívica i patriòtica que arrossegaven ja Palestra i l'APEC.[771] Encara una altra prova d'aquesta influència del secretari de Palestra és la idea de convocar un III Congrés Universitari Català, que finalment fou abandonada, probablement a causa de l'enterboliment de l'ambient i pel conflicte obert el 1934.[772]

D'altra banda i en línia amb aquestes estretes relacions entre totes tres entitats, la FNEC esdevingué també soci col·lectiu de l'APEC i es posà en marxa una col·laboració, limitada però per l'inestabilitat del context històric. La FNEC solsament en demanà el suport en un parell d'ocasions: per la campanya en favor de la

[767] Ribas i Massana, *La Universitat Autònoma*, 47-78.
[768] Arnau Figueras, *Història de la FNEC* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005), 16 i 35-47.
[769] Cirici, *El Temps Barrat*, 195-197.
[770] Tanmateix, continuava la seva estreta relació amb la Universitat. Coneixia alguns professors i era amic de qui seria rector a partir de 1933, Pere Bosch Gimpera. També hi celebrà alguna conferència, com ara: Cicle de conferències sobre folklore a l'Associació Professional d'Estudiants de Filosofia i Lletres: *Cicle de Conferències sobre Cultura Catalana* a *La Humanitat*, Any 2, Núm. 91 (23/II/1932): 3. També presentaria una conferència amb Castro Rial, catedràtic de la Universitat de Santiago, sobre les noves orientacions de la universitat. L'organitzava l'entitat galleguista «Pazo Galego». *Noves orientacions de la Universitat Compostelana* a *La Veu de Catalunya*,¸Any 43, Núm. 11.691 (2/XII/1933) Ed. Matí: 7. Conferència «La distribució de les àrees de cultural popular a Catalunya» a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona. Eufòria per la catalanització de la Universitat. La repeteix el 3 de novembre. *L'obra de la Universitat* a *La Veu de Catalunya*, Any 42, Núm. 11.168 (30/III/1932): 2; *Conferències de Cultura Catalana* a *La Humanitat*, Any 2, Núm. 306 (2/XI/1932): 6. La Facultat de Filosofia i Lletres fou renovada el 1932 i Batista i Roca hi participà amb conferències, emmarcades en el "Curs de la Tardor". *La Facultat de Filosofia i Lletres* a *Mirador*, Núm. 193 (12/X/1932): 4; *La Humanitat*, Any 2, Núm. 293 (18/X/1932): 5.
[771] Figueras, *Història de la FNEC*, 16 i 35-47.
[772] *Ibídem*, 53-60 i 78. Batista presideix la comissió d'Economia d'aquest projectat III Congrés. Bosch Gimpera seria rector entre 1933 i 1939. *Una nota* a *La Veu de Catalunya*, Any 43, Núm. 11.490 (9/IV/1933) Ed. Matí: 5; *El III Congrés Universitari Català* a *La Veu de Catalunya*, Any 44, Núm. 11.916 (24/VIII/1934) Ed. Matí: 8.

catalanització de la Universitat i per la realització d'un Congrés Escolar de Cultura Catalana, el qual finalment no arribà a tenir lloc.[773]

Tot i el poc temps entre la creació de la FNEC i els Fets d'Octubre, Batista considerà els estudiants nacionalistes, en aquells anys majoritàriament carlins o separatistes, un exemple a seguir. Destaca l'article «L'exemple dels estudiants», que s'adreçava al gruix del catalanisme:

> Hom parla sovint que el catalanisme passa una depressió. [...] Cal desvetllar, agitar, actuar, combatre. [...] Cal ara, per exemple, que tothom es fixi en allò que acaba de passar a la Universitat en la qual des de primers de curs els estudiants menen una activa, constant i entusiàstica campanya de catalanització. Ha estat una campanya d'un ritme cada vegada més accelerat. Reunions, fulls, mítings primer —entre els quals cal citar i agraït la magnífica propaganda indirecta feta per Toro, Cordero i altres socialistes espanyols en el míting per la "castellanización de la enseñanza" i el subsegüent empresonament dels estudiants catalans que en protestaren—. [...] Que els altres catalans segueixin llur exemple. Que cadascú treballi dintre el seu sector. Hi ha feina per a tots. Si voleu treball o teniu alguna iniciativa a descabdellar passeu per Palestra. Ara com ara la interrogació insistentment que adrecem a cada català perquè ressoni al fons de la seva consciència és: Tu, per Catalunya, què fas?.[774]

Catalunya Gran, Occitània i Europa. L'acció exterior del nacionalisme

Com hem vist, l'incombustible Josep Maria Batista i Roca havia centrat els seus esforços, d'ençà el primer moment de militància, en la nacionalització de Catalunya, acompanyat d'intel·lectuals inquiets com Casacuberta, Foix, Carbonell, Soldevila o com Fabra, Alfons Maseras, Bofill i Mates o Nicolau d'Olwer, entre d'altres. Existeixen, emperò, encara altres dimensions exteriors en la seva activitat política i cultural.[775]

Al llarg dels anys de la República, valencians, mallorquins i d'altres catalans assistiren «esporàdicament» als campaments de Palestra, tot i que s'organitzaren grups d'escoltes al País Valencià o un campament de l'Obra Social de Palestra a Mallorca. Mentrestant, l'APEC realitzava també esforços a Andorra per a «fomentar l'amor a la llengua entre els andorrans». Hom creà també un Comitè Català d'Amics d'Andorra en «defensa de la independència andorrana», el qual sostenia que «defensar Andorra de les

[773] Duran, *Pàtria i escola*, 251.
[774] J. M. Batista i Roca, *L'exemple dels estudiants* a *La Publicitat*, Any 54, Núm. 17.995 (14/IV/1932): 7.
[775] Recordem que Batista havia parlat d'un marc superior al de Catalunya i havia pertanyut a organitzacions que el reivindicaven, com ara Nostra Parla. Vegeu els apartats del capítol sobre els anys de joventut i la crisi del règim de la Restauració.

intromissions dels països estrangers, és defensar la independència d'un territori català».[776]

El Comitè era creat en el moment de l'ocupació d'Andorra per forces franceses, un incident esdevingut el juliol de 1933, quan uns destacaments de la gendarmeria francesa envaïren temporalment, durant unes hores, el Principat andorrà. Els fets s'havien produït arran d'un creixent malestar polític i social al país i tingueren com a conseqüència acalorats debats sobre la sobirania i la jurisdicció de les autoritats franceses i andorranes.[777] Del comitè, en foren membres Solé i Pla, Romeva, Coll i Alentorn, Carbonell, Foix, Batista i Roca, Vila, Riera i Puntí i Estelrich, és a dir, primeres espases de la intel·lectualitat catalana dels anys trenta i representants de tot l'espectre parlamentari.[778]

Emprant Palestra com a plataforma, Batista es llançà a estrènyer els lligams entre les terres de parla catalana —la Catalunya Gran o, posteriorment, els Països Catalans—[779], però també, com va fer en bloc la intel·lectualitat catalana que li era propera, es llançà a recuperar l'horitzó occità. Durant els anys 1930-1934, de relativa estabilitat i llibertats, es procedí, amb el vistiplau de la Generalitat, a reprendre l'establiment de lligams i de relacions amb els intel·lectuals occitans en vistes a construir un espai cultural que, en un futur, pogués esdevenir una realitat política. Cal recordar en aquest sentit que, el 1833, la Renaixença era encara eminentment cultural però que, mig segle després, havia esdevingut un projecte polític.[780]

La idea d'un espai catalano-occità no era pas nova. Els precedents eren vells, ja dataven dels temps de Frederic Mistral i de Víctor Balaguer, i els fracassats intents de construir un Estat modern a Espanya amb preeminència catalana i no castellana.[781]

---

[776] Mascarell, *Entrevista*; Duran, *Palestra*, 234-235. Entre els membres hi destaquen Solé i Pla, Romeva, Coll i Alentorn, Carbonell, Foix i Batista. Romeva era anglòfil com Batista, Carles Capdevila, Joan Creixells o Rossend Llates. Era traductor de Chesterton. Vegeu: M. M., *Catalunya i les lletres angleses* a *La Revista*, Any 21 (I-VI/1935).

[777] Rafanell, *La il·lusió occitana*, 1146.

[778] *Creació del Comitè Català d'Amics d'Andorra* a *La Humanitat*, Any 3, Núm. 560 (29/VIII/1933): 8; *Comitè català d'amics d'Andorra* a *La Veu de Catalunya*, Any 43, Núm. 11.614 (3/IX/1933) Ed. Matí: 9.

[779] ERC seria el model d'èxit a emular per a nacionalistes mallorquins i valencians fins el 1936. Alexander Ugalde i Enric Ucelay-Da Cal, *Una alianza en potencia en un contexto más amplio: la mirada distante de los movimientos nacionalistas vasco y catalán (1910-1936)* a Enric Ucelay-Da Cal, Xosé M. Núñez Seixas, Arnau Gonzàlez i Vilalta (eds.), *Patrias diversas, ¿misma lucha? Alianzas transnacionalistas en el mundo de entreguerras [1912-1939]* (Barcelona: Edicions Bellaterra, 2020), 410-415.

[780] Rafanell, *La il·lusió occitana*, 885-1101.

[781] Batista parlaria d'aquest predomini castellà a J. M. Batista i Roca, *Els catalans fora del govern i de l'administració de l'Estat espanyol* (Cambridge: 1973). AHCB.

Durant els anys del Sexenni Democràtic, hom havia posat també la mirada en allò que a partir del segle XX s'anomenà Occitània, en un moment en què Catalunya, amb el romanticisme, retornava al seu passat medieval.[782] Balaguer havia escrit el 1859, a les portes d'aquella dècada de corriment de fronteres a Europa:

> La patria llemosina: totas las provincias, unidas algun dia per un verdader llas federal, que parlavan lo catalá. Avuy mateix, encara que Catalunya, Valencia y Mallorca formen part de la corona d'Espanya, y lo Rosselló y la Provensa de la Fransa, crech que se poden comprendrer baix la dominació [=denominació] de patria llemosina: com l'Austria, la Prusia, la Baviera, lo Hannover, etc., forman la patria alemana, y com la Cerdenya, lo Piamont, lo Veneto, la Toscana los estats del papa, etc., forman la patria italiana.[783]

La millor prova d'aquesta nova represa del que August Rafanell anomena, en la seva monumental obra, la «Il·lusió Occitana», és la fotografia presa al Pati dels Tarongers de la Generalitat el març de 1932. Hi apareixen el President Macià, acompanyat de Ventura Gassol, vell amic de Batista i conseller de Cultura, Loís Alibert, normalitzador de l'occità, Pompeu Fabra, normalitzador del català i Josep Carbonell, motor de les relacions. Batista havia convidat l'intel·lectual occità i fou Carbonell qui en finançà l'estada.[784] Carbonell tenia fe en les possibilitats:

> Haurà de preparar el terreny per a una represa de la màxima unificació possible de les diverses branques de la llengua d'Oc, mitjançant les inevitables depuració i modernització lèxica i unificació gràfica, el més d'acord que es pugui amb la normalització assolida ja en els nostres dies pel català.[785]

La temptativa no era quelcom trivial: s'estaven assentant els fonaments d'alguna cosa. La intel·lectualitat catalana del moment, panoccitana o no, tenia els ulls posats enllà de les fronteres de Catalunya. Com ha explicat Enric Pujol, el grup intel·lectual de Batista, i dels noucentistes, conformà «el nucli dur de la intel·lectualitat republicana» amb Soldevila, Rovira i Virgili, Nicolau d'Olwer, Rubió i Balaguer, Manuel Reventós, Carles Pi Sunyer, Carles Rahola, Rafael Tasis, Alexandre Deulofeu o fins i tot Bosch Gimpera, a més de Foix, Carbonell, Casacuberta o els altres intel·lectuals amb qui

[782] Rafanell, *La il·lusió occitana*, 17-439.
[783] *Ibídem*, 76-77.
[784] *Ibídem*, 885-1101. La fotografia és a la pàgina 997.
[785] Josep Carbonell, *Expansió cultural al Migdia gàl·lic: Memòria* (Barcelona: Altés, 1930), 16. Vegeu també l'Entrevista a Max Rouquette a la Fonoteca Jaume Font de l'ANC.

Batista s'havia relacionat i es relacionà durant tots els anys trenta. «Aquests i d'altres feien part d'un moviment més ampli que no es limitava a Catalunya (on, gràcies a l'autonomia, hom disposava d'un entramat institucional), sinó que s'estenia arreu dels territoris catalans».[786]

Catalunya fou l'avançada d'un moviment nacionalista més ampli, atès que, segons la visió evolucionista del secretari de Palestra, ja havia superat les etapes del «provincialisme vuitcentista» i del «regionalisme» i, per tant, es podia projectar, irradiar la seva cultura enllà de les fronteres. En un article a *La Publicitat,* encapçalat pel mapa de les terres de parla catalana, un Batista prudent havia determinat els objectius d'expansió de Palestra a tot el domini lingüístic català, és a dir, sense incloure-hi, de moment, Occitània.[787] L'APEC, per la seva banda, també seguia aquests límits: comptava amb un representant de la Catalunya del Nord, de Mallorca i de València, tot i que amb unes xifres de socis molt minses, d'entre una i dues desenes. Palestra i el moviment excursionista també eren presents, encara que feblement, a Mallorca i a València.[788]

Hom esperava ampliar l'actuació, si més no cultural, a tot el Migdia francès per retrobar les arrels i el tronc compartits que la Batalla de Muret de 1213 havia bifurcat. A través del sitgetà i amic Josep Carbonell, es posaren en contacte amb els ambients intel·lectuals del país per a acostar tots dos territoris. Els anys 1932 i 1933 foren els més àlgids del panoccitanisme, un capteniment al qual Batista havia arribat en algun moment imprecís de la seva militància política, o potser abans, gràcies al seu padrí Josep Maria Roca.[789] Així, durant els anys trenta i ja durant tota la seva vida, a Batista el trobarem

[786] Enric Pujol, *Història i reconstrucció nacional. La historiografia catalana a l'època de Ferran Soldevila (1894-1971)* (Catarroja-Barcelona: Editorial Afers, 2003), 149-161.
[787] J. M. Batista i Roca, *L'extensió del patriotisme català* a *La Publicitat,* Any 54, Núm. 17.967 (11/III/1932): 3
[788] Batista participà en la iniciativa per a crear una Biblioteca catalana a Perpinyà. La Generalitat decideix pagar-ho i crea una comissió de la qual formen part Solé i Pla, Batista i Roca, Casacuberta i altres. Havia de ser un principi de normalització de les relacions entre el Rosselló i Catalunya. *La Publicitat,* Any 54, Núm. 18.002 (22/IV/1932): 3; *Comitè de la Biblioteca Catalana de Perpinyà* a *La Publicitat,* Any 54, Núm. 18.139 (29/IX/1932): 7. Duran, *Pàtria i escola*, 260-261. Batista també remarcava que Palestra existia una secció de Nostra Parla dedicada a aquest agermanament: J. M. Batista i Roca, *L'extensió del patriotisme català* a *La Publicitat,* Any 54, Núm. 17.967 (11/III/1932): 3. Signà el manifest *Per l'aproximació catalano-mallorquina* amb nombrosos intel·lectuals, que després demanarien la unitat política dels territoris de parla catalana. *Per l'aproximació catalano-mallorquina* a *La Nostra terra*, Núm. 77 (V/1934); *Comitè de Relacions entre Catalunya i Mallorca* a *La Veu de Catalunya*, Any 44, Núm. 11.830 (16/V/1934) Ed. Matí: 7.
[789] És difícil de saber exactament quan Batista deixà de pensar *només* en la Catalunya Gran per passar a projectar una Pàtria comuna amb els Occitans. Com exposa l'obra de Rafanell, la temàtica occitana és recorrent, però s'abandona com un llast en els moments en què la conjuntura internacional o la situació política a l'interior ho reclama. Alfons Maseras, per exemple, quan parla de *pancatalanisme* durant la

sovint amb la mirada posada en aquesta Pàtria de la qual Occitània i Catalunya eren ànimes bessones.[790]

L'horitzó, com recordà d'altra banda Cirici, no era encara polític: la «intencionalitat reivindicadora occitana» en aquells moments servia, sobretot, per a crear un mercat cultural comú, per a que els disset milions de parlants de l'occità i del català poguessin llegir els mateixos diaris i els mateixos llibres.[791] Batista tenia molt clar el que es feia, conscient dels precedents històrics de Balaguer i companyia, però també de tots els altres intel·lectuals que, d'aleshores ençà, havien continuat el fil de la idea embadalits per la *Il·lusió Occitana*. L'acte més significatiu de l'aproximació en els anys 1930-1934 fou la commemoració dels set segles de Ramon Llull i la del Centenari de la Renaixença, com veurem al proper apartat.[792]

Coincidint amb la caiguda de Primo i el centenari de Mistral, intel·lectuals propers a Batista havien estimulat els contactes entre les dues bandes del Pirineu.[793] Carbonell havia creat el 1928 una Oficina de Relacions Meridionals (ORM), ens que

---

Gran Guerra, ho fa sense mirar més enllà dels Pirineus per no pertorbar les relacions intel·lectuals amb França, a qui es donava suport durant el conflicte. Molt probablement el marc occità es transmetria entre intel·lectuals de manera privada, dins les organitzacions en què militaven conjuntament. La UC de Martí i Julià n'era una. Podria ser que Batista sentís fins i tot aquestes idees a casa; com hem vist, Josep Maria Roca, l'oncle, havia realitzat treballs sobre la Catalunya medieval i coneixia els episodis de Muret, els trobadors i la croada contra els càtars. Però en els primers escrits de Batista, del 1913 al 1919, Occitània o un concepte similar no apareix esmentat enlloc —tinguem en compte, també, que la Gran Guerra impedia qualsevol pública manifestació occitanista o de reivindicació del Rosselló, com hem comentat suara—. Si que és veritat que, en un acte havia reivindicat, com hem vist, Ibèria, la qual podia significar una unió amb el que més tard s'anomenarà Occitània. Més tard, del 1919 a 1923 especialment, Batista s'havia centrat més aviat en els estudis etnogràfics, de manera que tampoc no trobem reivindicacions occitanes. Al *Manual per a recerques d'Etnografia de Catalunya* de Batista, el mapa adjunt incorpora el Rosselló i l'Alguer, però també Andorra, a les terres de parla catalana dins d'Espanya, però no hi apareix cap esment a Occitània. Per aquells moments, a principis dels vint, Foix i Carbonell havien començat de nou a parlar públicament del país d'Oc. Certament, ens és impossible, amb la documentació consultada, establir en quin moment Batista començà a conceptualitzar Catalunya i Occitània com a part d'una sola Pàtria. Vegeu: *Parlament presidencial pronunciat per En Joseph M.ª Roca. President de la Unió Catalanista y del nostre consistori d'enguany* als Jocs Florals de Lleida de 1902. Gerard Malet, *Els Jocs Florals de Lleida 1895-1923. Discursos i materials* (Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, 2009), 82-88. Vegeu, íntegrament: Rafanell, *La il·lusió occitana*.

[790] Mascarell, *Entrevista*; Vinyet Panyella, *Josep Carbonell i Gener (Sitges, 1897-1979). Entre les avantguardes i l'humanisme* (Barcelona: Edicions 62, 2000), 215. Batista s'adhereix al dol per la mort del Bisbe Carsalade, d'origen occità però que en ser consagrat Bisbe d'Elna Perpinyà el 1900, havia après català, organitzant també Jocs Florals el 1902 i realitzant una enorme tasca a favor de la cultura occitana i catalana: *La mort del bisbe Carselade* a *La Veu de Catalunya*, Any 43, Núm. 11.408 (4/I/1933) Ed. Matí: 4. Vegeu: Rafanell, *La il·lusió occitana*, 1045-1046 i 1078.

[791] *Conferència donada pel secretari general de Palestra senyor Josep Maria Batista i Roca* a *La Veu de Catalunya*, Any 43, Núm. 11.577 (22/VII/1933) Ed. Matí: 7; *Conferència de Batista i Roca a Badalona* a *La Publicitat*, Any 55, Núm. 18.393 (22/VII/1933): 2.

[792] Sobre aquestes intencions, vegeu: Cirici, *El Temps Barrat*, 116-142 i 203-206.

[793] *Ibídem*, 885-893.

propugnava un occitanisme inspirat en el d'alguns dels escrits de Prat de la Riba i que portava pràcticament ell matiex, tot sol. Durant el 1931, Carbonell havia batallat per oficialitzar l'ORM com una estructura més de la nova Generalitat, provant de convèncer Ventura Gassol —sense èxit. Igualment, el reconeixement era extra-oficial, però existia. Entre 1933 i 1934, les relacions entre Palestra-ORM i Batista-Carbonell foren especialment coordinades, sobretot per l'organització de conferències de cara a la commemoració de la Renaixença.[794]

També s'havia format el març de 1930 una Societat d'Estudis Occitans (SEO), en la qual participà Fabra, però també Carbonell i Loís Alibert. L'entitat integrava, amb una perspectiva més aviat filològica, la major part dels intel·lectuals del moment, a banda i banda del Pirineu, els quals havien pensat, com ha explicat Rafanell, «en l'existència de l'*occità*». Sembla ser que Batista, tot i que Rafanell no n'ha trobat cap vincle directament orgànic, estigué en contacte amb aquests cercles intel·lectuals, potser a través de Carbonell i de Fabra.[795]

Com ells, el nostre protagonista compartia la visió d'agermanament entre Catalunya i Occitània i la necessitat d'estrènyer els lligams culturals entre tots dos territoris. Aquest capteniment influiria, com veurem, la seva activitat política.[796] Batista i «tots els "idealistes" que el secundaven havien superat els mestres, prenent en un sentit literal allò que aquests havien predicat en un sentit literari». Hom començava a plantejar una acció panoccitanista de debò, la qual, insistim, visqué uns pocs però molt interessants anys de puixança entre 1930 i 1934.[797]

Tanmateix, el context històric dificultava la represa. L'abril de 1934, amb diversos intel·lectuals com Capdevila, Casacuberta, Rovira i Virgili, Vila, Nicolau d'Olwer o Fabra, Batista signà el manifest *Desviacions en el concepte de llengua i de*

[794] Sobre l'ORM, vegeu: Panyella, *Josep Carbonell*, 184-196. Carbonell havia creat l'ORM el 1928 com una iniciativa privada en la qual participaven Cambó, Patxot, Morató, Puig i Cadafalch, Soler i Pla, Bertran i Musitu, Lluís Duran i Ventosa, Valls i Taberner, Manyés, Massot, Nicolau d'Olwer i Guarro, entre d'altres. De ben segur, per interès temàtic i per coneixença amb part dels creadors, Batista n'estava al corrent. El balanç d'activitats final de l'ORM fou minso pel que fa a les relacions i més substancial pel que fa a les publicacions com *Oc*, molt cara de publicar. Hi veiem una posada en marxa, un inici que el 1934 i el 1936 truncarien. L'ORM continuà maldant per funcionar durant la Guerra del 36, però aquesta marcaria el punt i final dels esforços per apropar Catalunya i Occitània. Carbonell havia participat i revolucionat la revista *Oc* amb Foix d'ençà 1929. La revista estava encaminada a informar dels esdeveniments culturals que tenien lloc a Catalunya aprofondint també en les arrels històriques que unien Occitània i Catalunya. Vegeu: Panyella, *Josep Carbonell*, 46 i 179-184; Rafanell, *La il·lusió occitana*, 885-893.
[795] Rafanell, *La il·lusió occitana*, 893-899.
[796] *Ibídem*.
[797] *Ibídem*, 1115.

Pàtria en què hom alertava del perill de considerar una de sola la llengua catalana i la occitana.[798] Aquesta signatura, segons explica Rafanell, podria haver estat un *lapsus* de Batista, atès que en retirà la signatura immediatament i el seu nom no aparegué en algunes de les publicacions en què es replicà el manifest. L'escrit de *Desviacions* tingué enormes conseqüències —fou àmpliament difós— que foren devastadores pel panoccitanisme. Segons Rafanell, la tallada en sec de les aspiracions al País d'Oc tenia un motiu polític. Calia «frenar els excessos intel·lectuals» en un moment en què, com veurem, s'albirava un canvi de signe en la política europea i les tensions amb el govern central s'incrementaven. Ras i curt, els caps pensants del país cregueren impossible enfrontar-se, a la vegada, a l'Estat espanyol i al francès. El replantejament fou general, es produí en la major part de la intel·lectualitat catalana i suposà, sense que en fossin conscients, un punt i —gairebé definitiu— final.[799]

Diem que no n'eren conscients perquè no era la primera vegada que es desava al calaix la *Il·lusió Occitana* a l'espera de temps millors; havia passat, per exemple, durant la Gran Guerra, com hem comentat. Els intel·lectuals occitans, en canvi, havien hagut de mantenir-se expectants de 1923 a 1930, quan la Dictadura a Espanya impedia als seus homòlegs catalans d'expressar-se amb normalitat i coordinar-se. Aquesta nova aturada, tàctica, tenia lloc en un moment en què s'havia començat a publicar la revista *Occitania* fruit de les relacions entre els intel·lectuals a banda i banda del Pirineu, prova de que l'estroncament fou ràpid i no pas preparat amb antelació.[800]

La revista prenia el relleu d'*Oc*, de Carbonell,[801] i Batista hi publicà el seu únic article el 7 de juny de 1934. «El ressorgiment nacional des d'un punt de vista etnològic» palesa que, almenys abans d'enviar-lo a la redacció, les seves perspectives d'intensificació de les relacions culturals a les dues bandes del Pirineu eren molt altes:

> Les possibilitats de ressorgiment d'una nació han de considerar-se sempre en relació als graus de decadència del poble dominador. Les dues corves —

[798] Vegeu-lo a: *Desviacions en els conceptes de llengua i de pàtria* a *Resurgiment*, Any 19, Núm. 215 (VI/1934).
[799] *Desviacions en el concepte de llengua i de Pàtria* a *La Publicitat*, Any 56, Núm. 18.638 (5/V/1934): 3. Rafanell, *La il·lusió occitana*, 1161-1186.
[800] *Occitania. Organ mesadier de la joventut occitanista*, Any 1, Núm. 1 (7/III/1934). AHCB.
[801] Panyella, *Josep Carbonell*, 184-196.

> ascendent l'una, descendent l'altra— es creuen en el temps en un moment oportú que és l'hora de la llibertat.[802]

«Per a Batista, més que una retractació, el consentiment d'aquell manifest hauria representat una humiliació», explica Rafanell. Signar aquell manifest de *Desviacions en el concepte de llengua i Pàtria* suposava no només contrariar les seves pròpies idees, sinó l'actuació política dels anys anteriors, tendent a la unificació. Batista podia ser molt tossut i anar per lliure, habituat a tenir una posició pròpia: si bé no partí peres amb els intel·lectuals que l'havien impulsat, provà de continuar la tasca de manera subterrània.[803] Fou el propi Batista o Granados de la FNEC, com explica Rafanell, l'autor d'uns atacs anònims publicats posteriorment a les pàgines d'*Occitània*, contra el manifest. S'hi declarava, encara, que «enfront de l'ideal espanyol que els castellans fan impossible, nosaltres aixequem l'ideal occità. [...] No admetem limitacions al desenvolupament del nostre ideal». Possiblement a causa de la vehemència de l'article, no l'havia pogut signar.[804] Així, a despit del desig de Batista, la *Il·lusió Occitana*, era tallada en sec la primavera de 1934. Per a Batista, com veurem, no fou pas el final, però sí un punt d'inflexió important que aturaria els projectes fins els anys cinquanta. El moment de 1934 ho reclamava. Hom s'ensumava un xoc amb Madrid i les prioritats s'havien de discernir: els dirigents catalans, polítics i intel·lectuals, no podien combatre contra França i Espanya a la vegada.[805]

Parlem ara dels contactes de Palestra i del moviment nacionalista català a Europa. Dels temps dels seus viatges al vell continent i per la seva militància, Batista havia establert vincles i amistats amb activistes irlandesos, bascos, egipcis, txecoslovacs i polonesos, entre molts d'altres.[806] També existia una molt bona relació, entre d'altres comunitats d'immigrants, amb la comunitat txecoslovaca de Barcelona.[807] D'aquestes relacions en sortí l'oportunitat de realitzar una visita a Praga amb una delegació de Palestra. El 1932, un grup joves de l'entitat, liderats per Batista i Amadeu Serch, havien assistit amb la

[802] J. M. Batista i Roca, *El ressorgiment nacional des d'un punt de vista etnològic* a *Occitània*, Any 1, Núm. 4 (7/VI/1934): 1.
[803] Rafanell, *La il·lusió occitana*, 1186-1194.
[804] *Ibídem*, 1186; *De la Redacció Catalana* a *Occitània*, Any 1, Núm. 4 (7/VI/1934): 4.
[805] Rafanell, *La il·lusió occitana*, 1103 i Robert Lafont, *Epíleg*, al mateix volum.
[806] J. M. Batista i Roca, *Palestra. La intensitat del nacionalisme català* a *La Publicitat*, Any 54, Núm. 17.966 (10/III/1932): 3.
[807] *Les autoritats* a *La Humanitat*, Any 4, Núm. 758 (17/IV/1934): 1.

invitació feta pels txecs al IX Congrés Federal dels Sòkols. En ser una invitació oficial, el President Macià n'era al corrent i aprofità l'avinentesa per trametre una carta al seu homòleg txecoslovac, Masaryk, qui Batista, recordem, admirava tant. A la delegació s'hi sumaren després Maspons i Anglasell i Masferrer, provinents tots dos del VII Congrés de Nacionalitats Europees, celebrat a Viena.[808]

L'anècdota de la jornada fou el xoc amb les autoritats diplomàtiques espanyoles. Pressionats per l'ambaixada, els organitzadors pregaren als quinze representants de Palestra, la delegació catalana, que s'unissin a la delegació espanyola, composta per alguns estudiants, militars de diversa graduació i estudiants de l'Escola Militar de Toledo, essent-ne vint-i-cinc en total. Als de Palestra se'ls prohibí fins i tot exhibir la senyera en la desfilada.[809] Batista decidí aleshores, com recordà al final de la seva vida, agafar la senyera i desfilar per la seva banda pels carrers de Praga.[810] La visita fou fructífera i en sortiria un llibre aquell mateix octubre, titulat amb un suggeridor *L'exemple de Txecoslovàquia*. L'obra publicada —com no podia ser d'altra manera— per l'Editorial Barcino, fou escrita per Amadeu Serch i prologada per Batista. S'hi explicava l'organització dels sòkols i la seva història, i assolí una gran popularitat especialment enre el ambients del separatisme.[811]

A partitr de Palestra i amb el perenne horitzó diplomàtic de Batista, hom havia creat l'Obra de Relacions i Bescanvis Internacionals (Orbis).[812] L'Orbis era una mena d'oficina diplomàtica de l'entitat, encapçalada per Ramon d'Abadal, J. M. Girona, Josep Cota i Girald, Ignasi Puigdollers, Richard J. Webb, J. J. A. Bertrand, Karl Otto Born i Giuseppe Cavitelli. Quatre catalans i quatre ciutadans d'Anglaterra, França, Alemanya i Itàlia, les principals potències europees.[813] Es tractava d'una oficina per estendre les relacions de Palestra amb els consolats francès, italià, alemany i britànic,. Alhora, hom cercava que els joves catalans poguessin aprofitar per realitzar intercanvis culturals o

[808] Víctor Castells, *Galeusca. Un ideal compartit* (Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 2008), 62; García Izquierdo, *Maspons i Anglasell*, 239-241. Vegeu el cartell a Fons Ramon Arrufat (ANC-1-68 UC989).
[809] Joan de Catalunya, *La veritat del que succeí a Praga* a *Nosaltres Sols!*, Núm. 68 (23/VII/1932): 3. Sobre l'excursió es projecaren dues pel·lícules al Skating: *La Diada sòkol de Checoslovaquia* i *Les activitats de Palestra*, amb explicacions radiades de Batista i Roca *El Diluvio*, any 75, Núm. 177 (24/VII/1932): 3. N. M., *L'exemple de Txecoslovàquia* a *Resurgiment*, Any 17, Núm. 197 (XII/1932): 12-13.
[810] Mascarell, *Entrevista*.
[811] *Nosaltres Sols!*, Núm. 79 (8/X/1932): 4; «*L'exemple de Txecoslovàquia*» *per Amadeu Serch* a *La Publicitat*, Any 54, Núm. 18.163 (27/X/1932): 6; *Nosaltres Sols!*, Núm. 95 (28/I/1933): 3; Amadeu Serch, *L'exemple de Txecoslovàquia. Els sòkols. La lluita per la independència* (Barcelona: Editorial Barcino, 1932).
[812] Escrivim «Orbis» i no «O.R.B.I.S.» en ser un acròstic.
[813] *O.R.B.I.S. Obra de Relacions i Berscanvis Internacionals* a *La Publicitat*, Any 56, Núm. 18.540 (10/I/1934): 2.

lingüístics amb els joves estrangers residents al país. El logotip consistia en un dibuix d'un colom de la pau i s'admetien socis entre tots «els estrangers residents a Catalunya, sense distinció de sexes, nacionalitat, raça i religió», mentre que els cònsols estrangers eren considerats socis d'honor.[814] Es conserven exemples d'aquests contactes, que també inclogueren enviaments d'informes a les autoritats consulars portugueses.[815]

Un dels actes que coordinà l'Orbis fou l'homenatge a Aribau —en el marc de la Commemoració del Centenari de la Renaixença— del maig de 1933 amb el professor Joan Mascaró, professor universitari i *mister* Bishop i el reverend Grimes, els quals arribaren d'Anglaterra aprofitant el centenari de la mort de l'escriptor escocès Walter Scott. L'acte consistí en la donació d'un esqueix de bruc provinent de la casa de l'escriptor que fou plantat per Macià a Montserrat. Hi foren presents el cònsol d'Anglaterra i diverses personalitats de la colònia anglesa a Barcelona i Batista actuà d'*speaker* pel seu coneixement de la llengua dels convidats.[816]

Aquest acte és només un dels exemples. Durant els pocs anys en què Catalunya comptà amb institucions pròpies i un marc de llibertats més o menys favorable, Batista es llançà a l'establiment de relacions amb altres minories nacionals i moviments nacionalistes d'arreu del vell continent. Els contactes més rellevants durant la República, en aquest sentit, s'establirien al Congrés de les Nacionalitats Europees (CNE) i, en ocasions, Batista rebia visites d'altes personalitats a la finca de Samalús.[817] La feina que aquests escassos anys de República testimoniaren és d'un abast i d'una volada sorprenents.[818]

---

[814] *Reglament de la Branca Filial de Palestra "Obra de Relacions i Berscanvis Internacionals"*. Fons Víctor Castells de l'ANC.

[815] Das Politische Archiv, Madrid, 702, "Katalonien, 1.4.1931/31.12.1935", Barcelona, Die Spannung zwischen Katalonien und Madrid, 10-VII-1934. Aquest mateix informe, facilitat molt amablement per Arnau Gonzàlez i Vilalta, incloïa un text que Palestra féu arribar també al consulat portuguès i el britànic.

[816] *Visitas al señor Macià* a *El Diluvio*, Any 76, Núm. 78 (1/IV/1933): 8; *El «Bruc» escocès en los bruchs catalanes* a *El Diluvio*, Any 76, Núm. 114 (14/V/1933): 6; *Reflector* a *La Rambla*, Núm. 175 (15/V/1933): 3. Reproduïm el text del darrer article per contenir una curiosa anècdota: «A Montserrat, després d'haver el senyor Macià plantat l'esqueix de bruc enviat de la casa de Walter Scott d'Escòcia. Presents el cònsol d'Anglaterra i personalitats de la colònia anglesa a Barcelona. Els anglesos, gentlemen com sempre, clouen els discursos amb uns visques a Macià i a Catalunya. Cap dels catalans representatius presents no té la pensada de correspondre els visques amb hurres a Escòcia o a Anglaterra. Un dels presents casuals, adonant-se de la manca de cortesia, va voler esmenar-ho i va llançar un Visca Irlanda!, que va glaçar les sangs de tots els concurrents, fins al palestí Batista i Roca, que feia d'speaker». Vegeu també una altra anècdota amb Batista de traductor a: *Sempre hi ha un pitjor* a *Mirador*, Núm. 151 (24/XII/1931): 1; Rafanell, *La il·lusió occitana*, 1161-1162.

[817] Xosé Estevez, *El nacionalismo vasco y los Congresos de Minorias Nacionales de la Sociedad de Naciones (1916-1936)* a *Nuevas formulaciones culturales: Euskal Herria y Europa: XI Congreso de Estudios Vascos* (Donostia, 1992), 311-322. Castells, *6 d'Octubre*, 25; Ferrer i Pujadas, *Epistolari*, 17.

[818] Vegeu el present apartat i les notes. Per la Galeusca, consulteu l'apartat i les notes corresponents.

Les commemoracions històriques. Nacionalitzar la pàtria

Un dels objectius que perseguia la tasca cívica i patriòtica impulsada per Batista i intel·lectuals nacionalistes era l'assoliment d'una certa consciència de catalanitat entre la població catalana. Aprofitant els aniversaris i les efemèrides, hom podia relacionar el present amb el passat i, fins i tot, estrènyer lligams entre els territoris de parla catalana i occitana, com hem vist. Un exemple menor fou la celebració del quarantè aniversari de les Bases de Manresa de 1892, fita del catalanisme polític, en un acte amb Ventura Gassol i Vicenç Ballester, president de la UC, Cardona de Nosaltres Sols!, Maspons i Anglasell del PNC, Joan Estelrich de la Lliga i d'altres intel·lectuals organitzat per la UC. Cal remarcar, de nou, la presència d'intel·lectuals de tot l'espectre polític. Batista hi recordà:

> Catalunya se sent forta perquè els nobles ideals de la Unió Catalanista són respectats. Van ésser els homes d'aquella institució els qui estructuraren la llibertat nostra. No commemorem tan sols, sinó que prosseguim la història.[819]

A finals de 1932 hom tirà endavant un altre acte, aquesta vegada a Cambrils, en què participà Palestra, per commemorar el setge del 1640.[820] Poc després, s'homenatjava a Balaguer el dissortat comte Jaume d'Urgell i es recordaven les seves peripècies durant el Compromís de Casp de 1412 i els primers anys de govern de la dinastia dels Trastàmara.[821] L'acte, com els altres, es concebia en la seva profunditat històrica amb l'objecte que els assistents, sobretot els joves, pensessin en les conseqüències d'aquells esdeveniments en el lideratge polític del país. Si bé Batista, Girona i Llagostera de la UC presidien l'acte, es convidà una representació de totes les forces catalanistes. Continuant amb el fil dels líders i els lideratges, qüestions de vital importància per Batista, el gener de 1934, hom commemorava Pau Claris i la batalla de Montjuïc, amb una conferència de Rovira i Virgili, expert en el personatge, que fou presentada pel nostre protagonista i retransmesa per Catalunya Ràdio.[822] Després, en un article, Batista proposà una curiosa comparació entre Pau Claris i Baden Powell.[823]

---

[819] *L'aplec nacional a Manresa* a *La Rambla*, Núm.71 (8/VI/1931): 9; *La Commemoració de les Bases de Manresa* a *La Veu de Catalunya*, Any 41, Núm. 10.918 (9/VI/1931) Ed. Matí: 4.

[820] *La commemoració del saqueig de Cambrils* a *La Veu de Catalunya*, Any 41, Núm. 11.092 (30/XII/1931) Ed. Vespre: 6.

[821] El cartell al Fons Ramon Arrufat (ANC-1-68 UC983).

[822] Batista «assenyala la importància de la celebració d'una victòria dels catalans. No érem gaire donats, els catalans, a commemorar victòries, més aviat ens donàvem a commemoracions de pàgines tristes»:

El secretari de Palestra compartia l'admiració per l'heroi de la República Catalana del 1641 amb el democristià Carrasco i Formiguera, líder d'UDC. Hi podien veure una síntesi, com esmenta Lluís Duran, «entre pàtria, fe i república», atès que, al cap i a la fi, el pensament polític de tots dos intel·lectuals era molt similar.[824] A més de Jaume d'Urgell i Pau Claris, hom també commemoraria l'efemèride del trencament del vassallatge amb Hug Capet de Borrell II que l'elevà, el 988, a sobirà *de iure* del comtat de Barcelona i, per tant, sobirà dels comtats que esdevingueren temps després el Principat de Catalunya.[825]

La més potent de les commemoracions fou, però, la del Centenari de la Renaixença, que Duran assenyala com la «mobilització més àmplia i reeixida de Palestra».[826] En vistes a l'imminent centenari del poema *Oda a la Pàtria* d'Aribau de 1833, una comissió especial de l'APEC proposava al Consell Directiu el març de 1932 una sèrie de projectes per commemorar l'aniversari. Hi participaren Jaume Bofill, Miquel Duran, Alexandre Galí, J. M. López-Picó, Batista i Roca, Lluís Bertran i Joan Ruiz i Porta.[827] També a Palestra es proposaren de treballar-hi. Com explica Lluís Duran: «Quan Palestra començà a plantejar la commemoració del centenari de la Renaixença estava especialment interessada a destacar la persistència de la voluntat nacional, abans i tot de la data de 1833. Es planteja com un punt de guaita enllà i ençà».[828]

Batista era de l'opinió que «l'inici del recobrament de les nostres llibertats nacionals clou un període de la Història de Catalunya i en comença un altre per a la consecució de majors llibertats».[829]

La imatge per al record la donaria la Crida del Foc, un acte potser inspirat en la iconografia romàntica de la Renaixença —les cendres, el foc i el fènix que reneix— i que probablement fou batejada amb aquest nom per influència dels nacionalistes vascos d'Eli Gallastegui. Com recordà al final de la seva vida Batista, es féu «una crida a tots

Commemoració de la Batalla de Montjuïc a *La Humanitat*, Any 4, Núm. 690 (27/I/1934): 7; *La Victoria de Montjuic* a *La Veu de Catalunya*, Any 44, Núm. 11.739 (27/I/1934) Ed. Matí: 10.
[823] *Palestra* a *La Veu de Catalunya*, Any 44, Núm. 11.768 (2/III/1934) Ed. Matí: 8.
[824] Lluís Duran, *Manuel Carrasco i Formiguera*.
[825] Duran, *Palestra*, 277-301.
[826] *Ibídem*, 283.
[827] *El Centenari de la Renaixença* a *Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, Any 10, Núm. 15 (III/1932); *Notícies curtes* a *La Humanitat*, Any 2, Núm. 107 (12/III/1932): 3.
[828] Duran, *Palestra*, 284. Vegeu també: Nicolas Berjoan. *El centenari de la Renaixença catalana (1933). Assaig d'història creuada*, *Afers*, Núm. 78 (2014): 525-546.
[829] Duran, *Pàtria i escola*, 312-333.

els centres excursionistes i delegacions de Palestra i gent de comarques» per tal que «una nit determinada tots pugessin a la muntanya més alta pròxima al seu poble i encenguessin unes grans fogueres». Prèviament s'havia enviat dos sobres, un d'ells precintat, a cadascun dels grups del territori, el qual no podien obrir fins el moment en què la foguera estigués encesa. L'acte simultani no era una cosa senzilla ni exempta de risc; escalar cims inhòspits i preparar fogueres en plena nit podia ser perillós.[830]

En total, foren enceses entre dues-centes i vuit-centes fogueres coronant els cims de tota la geografia del país. Les flames, ruixades amb sals químiques diverses, convertiren les flames enceses als turons de «Salses a Guardamar i de Menorca al Matarranya» en un espectacle de colors que permetia identificar-ne la localització geogràfica exacta. El grup de Cirici, al cim als Cingles de Bertí, observava «una constel·lació de foc» que s'estenia arreu. S'encenien també fogueres llunyanes al Pirineu o a les Guilleries i Montserrat, i fins i tot n'esperaven al Puig Major de Mallorca. Batista recordà: «Va ser una cosa impressionant, es veien fogueres per tot arreu de Catalunya».[831]

La Crida del Foc tingué una acollida important i foren múltiples les fogueres enceses per tota la geografia de Catalunya i de Mallorca, sempre sota la responsabilitat o bé de Palestra o bé de grups excursionistes locals relacionats amb Batista. Finalment, com a colofó, la commemoració es traslladà a Barcelona, on hom rebé representants d'Occitània i el conseller de Cultura, Ventura Gassol, presidí una rebuda al Palau de la Generalitat. Es féu també una ofrena floral en honor de Mistral i intercanvis de banderes entre estudiants occitans i membres de la FNEC. Per últim, es visitaren les despulles de Jaume I el Conqueridor al Monestir de Poblet i es realitzaren actes de relleu al Parlament, a la Universitat i al Palau de la Generalitat. Totes les associacions amb les quals es relacionava Batista dugueren a terme importants esforços per preparar actes com concerts de música popular, conferències o articles, que publicaren els diaris *La Publicitat*, *La Veu de Catalunya* o el *Diari de Tarragona*, entre d'altres. Per força havien de ser dies molt atrafegats per a Batista.[832]

Palestra participà en els preparatius de la commemoració realitzant un sorprenent tiratge de 20.000 exemplars d'un fulletó dedicat a glosar les glòries de les

[830] Mascarell, *Entrevista*; Cirici, *El Temps Barrat*, 206-209.
[831] *Ibídem*.
[832] Duran, *Pàtria i escola*, 312-333.

terres de la llengua d'Oc. Encara avui se'n troben a les llibreries de vell, com explica Rafanell. El fulletó incloïa articles, poemes i dades estadístiques, i fou repartit durant els diversos actes de la commemoració. Portava impreses les fotografies d'Aribau i de Mistral, amb les dates de commemoració en occità i català i Batista hi signava, també, un petit resum del moviment nacionalista català amb esment a Balaguer. Fins a tres-cents representants d'Occitània foren convidats a participar als actes de la commemoració. Logísticament i organitzativa ja era un acte de primer ordre.[833]

Cirici recordà que l'edició del fulletó «plantejava l'ampliació del camp d'acció, que abandonava els vells límits tradicionals i es projectava cap a un ambiciós programa d'unitat cultural catalano-occitana».[834] Segons l'estudiós August Rafanell, aquest document i els actes relacionats constituïen «el primer programa i la primera campanya plenament nacional (no selectiva ni elitista) del panoccitanisme a Catalunya».[835] En un altre acte a Juneda per la Festa Major es repartiren quatre-cents llibres i hom realitzà un lliurament de premis d'un Concurs d'Escriptura Catalana.[836] La publicació del fulletó tenia, però, profundes implicacions. Com ha explicat Rafanell:

> Josep M. Batista i Roca, secretari de Palestra, no era pas un jove inconscient i descontrolat. Als seus trenta-vuit anys ja podia saber que, editant i distribuint a l'engròs un opuscle com aquell, sacsejaria el món satisfet de l'autonomisme. [...] L'expansió extra-catalana que postula Batista el 1933 només s'explica per la idea motriu segons la qual la llengua catalana havia de ser considerada una llengua d'Oc.[837]

El moviment polític panoccitanista arribava després que s'hagués definit l'espai lingüístic sobre el qual es volia projectar. El mateix havia passat amb el catalanisme del segle XIX i el pancatalanisme del segle XX. Primer, delimitació lingüística, després, intercanvis culturals. Finalment, salt a la política, a la conquesta de les masses. Batista pensava en una carrera de fons, a dècades vista —o potser anys, vista la inestabilitat de l'Europa del moment.[838]

---

[833] *Un folleto de Palestra* a *El Diluvio*, Any 76, Núm.97 (23/IV/1933): 4; Fèlix Cucurull, *Panoràmica del nacionalisme català* (París: Edicions Catalanes de París, 1975), *Volum 5*, 393-395. Comentaris de Rafanell a Rafanell, *La il·lusió occitana*, 1023-1029. El fulletó es pot trobar a la Biblioteca de Catalunya o a l'AHCB. Cerqueu: *Palestra. Commemoració occitana del Centenari de la Renaixença Catalana*.
[834] Cirici, *El Temps Barrat*, 207-215.
[835] Rafanell, *La il·lusió occitana*, 1024.
[836] *La festa major* a *La Humanitat*, Any 3, Núm. 561 (30/VIII/1933): 4; *Juneda* a *La Veu de Catalunya*, Any 43, Núm. 11.617 (7/IX/1933) Ed, Matí: 16.
[837] Rafanell, *La il·lusió occitana*, 1027.
[838] *Ibídem*.

L'acte central de la commemoració del Centenari es realitzà a Ripoll i tingué presència dels d'EC, NS!, Palestra, Minyons de Muntanya, Guies Excursionistes, PNC i d'altres, que acamparen en una cinquantena de tendes. Entre nombrosos estendards i banderes de les organitzacions nacionalistes, a les onze se sentiren els parlaments de Batista, Pompeu Fabra i l'alcalde, Lluís Casell. Hom desfilà davant del sarcòfag de Guifré I el Pilós, a qui tradicionalment s'atribueix la fundació de Catalunya —i de la casa dels Bel·lònides— a finals del segle IX, a més de la creació llegendària de la Senyera en el seu llit de mort.[839]

A la trobada s'hi havia convidat catalans de Mallorca, de València i del Rosselló, però també occitans de Provença, Gasconya i el Llenguadoc.[840] El punt humorístic de la jornada l'aportà un grup de membres del Partido Socialista Obrero Español (PSOE) que confongueren la bandera occitana —La Creu del Llenguadoc— que duien els representants d'aquella terra, amb una ensenya religiosa. Els crits i els esvalotaments conseqüents provocaren la suspensió de l'acte, que acabà en alguns cops de puny i una corredissa, tot plegat entre moris a Espanya i banderes estelades.[841] El *Be Negre*, sempre atent als esdeveniments, en publicà una caricatura i un poema satíric.[842]

En paral·lel a aquests actes, l'APEC es llançà a una campanya propagandística molt ambiciosa, que incloïa propaganda en publicacions, també infantils, la impressió de cromos i el rebateig de carrers en honor de la Renaixença arreu del territori. Sembla ser, però, que en no comptar amb el suport financer de les institucions, la major part de les iniciatives no pogueren realitzar-se.[843] També se celebraren diverses conferències. Batista en dugué a terme una a la ciutat natal de Fabra, Badalona, dins el «Cicle de conferències de Palestra en commemoració del Centenari de la Renaixença», titulada «Cent anys de catalanisme». Fou la segona del cicle i es féu per homenatjar «els catalans que durant aquests anys han treballat per Catalunya» tot recordant «les vicissituds passades per Catalunya fa 200 anys». En ella resseguí tot el camí seguit d'ençà 1833 amb Aribau, Milà i Fontanals i el seu «Lo Gaiter del Llobregat», els Jocs Florals, les bullangues, les carlinades, el federalisme, Almirall, Aguiló, Prat de la Riba,

[839] *Gran aplec a Ripoll amb motiu del centenari de la Renaixença Catalana* a *Flama*, Núm.73 (28/IV/1933): 5.
[840] Rafanell, *La il·lusió occitana*, 1040-1045.
[841] Mascarell, *Entrevista*. Vegeu també: Rafanell, *La il·lusió occitana*, 1041-1056.
[842] *El Be Negre*, Any 3, Núm. 96 (18/IV/1933): 2.
[843] Duran, *Pàtria i escola*, 312-333.

la Mancomunitat, els Fets del Cu-Cut, la Solidaritat... El camí que Catalunya havia emprès un segle abans continuava per retrobar-se ara amb Occitània:

> El nacionalisme es sent intensivament a la Catalunya estricta, però no en tanta intensitat en les altres terres de parla catalana i provençal que formen un conjunt de 17.000.000 d'habitants. Cal treballar per a fer-los sentir la necessitat de reaccionar, car no podem ni devem prescindir d'ells en el despertar general de Catalunya.[844]

Una altra commemoració fou la dels set segles de Ramon Llull, celebrada el desembre de 1933. Els nacionalistes catalans aprofitaren l'avinentesa per tornar la visita que els occitans havien realitzat a Ripoll. L'esdeveniment tingué lloc a Montpeller, indret d'una extensa producció del savi i també d'especial significació per valencians i mallorquins per ser el lloc de naixença del rei Jaume I. A Barcelona s'organitzà la partida de la comitiva amb una assistència de dues-mil persones. La visita fou d'importància; el president Macià fou mantingut al corrent per telèfon —els estudiants havien estat subvencionats per assistir-hi i fins i tot havien estat rebuts a Palau amb un aperitiu— i hom suposava que s'acabaria per establir relacions amb les associacions i els intel·lectuals occitanistes del moment.[845]

Amb Batista hi assistiren Ramon Alós, professor de la universitat, Carbonell, Joaquim Granados com a president de la FNEC, Sanxo, president dels estudiants mallorquins, Boquès, president dels estudiants de l'Agrupació Valencianista i Galhuet, president dels estudiants de Tolosa. En total, s'ompliren dos autocars d'estudiants que foren rebuts a la ciutat universitària pels acadèmics i els estudiants universitaris del País d'Oc. També visitaren les autoritats polítiques, inclòs el batlle Milhaud i els regidors Lisbone i Faucon. La visita generaria la creació d'una nova revista mensual de joventut, *Occitania*, la qual hem comentat en l'apartat anterior, per defensar «la llengua, la cultura i l'esperit del país d'Oc».[846]

---

[844] *Conferència donada pel secretari general de Palestra senyor Josep Maria Batista i Roca* a *La Veu de Catalunya*, Any 43, Núm. 11.577 (22/VII/1933) Ed. Matí: 7; *Conferència de Batista i Roca a Badalona* a *La Publicitat,* Any 55, Núm. 18.393 (22/VII/1933): 2.

[845] *El centenari de Ramon Llull* a *La Humanitat*, Any 3, Núm. 650 (12/XII/1933): 2; *Els catalans a Montpeller* a *La Publicitat*, Any 55, Núm. 18.516 (13/XII/1933): 1; *El VII Centenari de Llull, a Montpeller* a *La Publicitat,* Any 55, Núm. 18.516 (13/XII/1933): 3; *Catalunya a Montpellier* a *La Humanitat*, Any 3, Núm. 653 (15/XII/1933): 4; Figueras, *Història de la FNEC*, 67-69.

[846] *Ibídem*.

Com ha explicat Rafanell, «la feina de Batista consisteix a difondre l'occitanisme polític entre els joves. Un repàs a la revista *Universitat Catalana*, preparada pels estudiants de Dret de Barcelona, resulta força indicatiu de la permeabilitat del nou discurs» occitanista. «La influència de Batista sobre aquells joves nerviosos resulta inqüestionable».[847] Com recordà el nostre protagonista de vell, a la trobada «es va aprofitar el temps» i s'establiren «una sèrie de contactes molt interessants» que a nivell privat durarien dècades, però que, insistim, públicament el manifest de 1934 tallà en sec.[848]

Galeusca, el retorn de la Triple Aliança de 1923

La Diada del 1923 hom havia convocat a Barcelona una reunió a la qual havien assistit representants del nacionalisme gallec, basc i català després de la crida realitzada per la nounada AC a les pàgines de *La Publicitat*.[849] Fins aleshores els contactes entre tots tres moviments havien estat esporàdics i poc consistents, encetats especialment de Catalunya estant.[850] S'aprofità aquella jornada per a capgirar la tendència i coordinar esforços. Se celebraren una sèrie d'actes conjunts, com la ja tradicional ofrena floral a Rafel Casanova, un dinar al *Metropolitan Hotel* del Tibidabo i, al vespre, un míting conjunt al Teatre Victòria. L'objectiu era elaborar una mena de pacte o acord per tal de coordinar els esforços entre les diverses forces més nacionalistes de cada territori. De fet, el pretès caràcter separatista de l'acord féu que AC i la Comunión Nacionalista Vasca (CNV) se'n desentenguessin. Dos dies després, tanmateix, el cop d'Estat de Primo de Rivera frenava tota expressió i desenvolupament d'aquesta anomenada Triple Aliança.[851]

---

[847] Rafanell, *La il·lusió occitana*, 1029.
[848] Mascarell, *Entrevista*. Vegeu també l'Entrevista a Max Rouquette a la Fonoteca Jaume Font de l'ANC.
[849] Rubiralta, *Historia del independentismo*, 68-76. Els participants foren els següents: per part gallega, les Irmandades da Fala i la Irmandade Nazionalista Galega; per part basca, la moderada Comunión Nacionalista Vasca i el més radical Partido Nacionalista Vasco; per part catalana, EC i UC a més de Nicolau d'Olwer i Rovira i Virgili.
[850] Xosé Estévez, *Guipuzkoa y Galeusca de 1933*. Conferència a les *Jornadas organizadas por la Asociación de Historiadores de Guipuzkoa "Miguel de Aranburu"* (XI/2013) [En línia. Consultada el 28 de març del 2020. Disponible a la plataforma Youtube]. Vegeu: Xosé Estévez, *De la Triple Alianza al Pacto de San Sebastián (1923-1930). Antecedentes de Galeuzca* (Sant Sebastià: Universidad de Deusto, 1991), 627-646.
[851] Vegeu: Enric Ucelay-Da Cal, *Política de fuera, política casera: una valoración de la relación entre nacionalistas catalanes y vascos. 1923-1936* a Manuel Tuñón de Lara (dir.), *Guernica: 50 años después (1937-1987). Nacionalismo, República, Guerra Civil* (Sant Sebastià: Servicio Editorial de la Universidad del País Vasco, 1987), 71-97.

Ara, en un context més favorable, tenia sentit, tant per Batista com pels dirigents polítics, reprendre les relacions entre els nacionalismes perifèrics de l'Estat espanyol. Com explica l'historiador Xosé Estévez:

> *La tessitura letàrgica en què es trobaven els Estatuts d'Autonomia del País Basc i Galícia i el miserable procés de transferències [competencials] a Catalunya, després de l'aprovació del seu el setembre de 1932, proporcionava una conjuntura favorable per a un aprofundiment en els vincles trilaterals*.[852]

Durant els primers anys de la República, amplis sectors de la política catalana pensaven en apropar les diverses nacionalitats per assajar una transformació del nou Estat autonòmic en alguna organització més descentralitzada, com havia passat durant la I República, setanta anys abans.[853] En motiu de la defensa al Congrés dels Diputats de l'Estatut per part dels diputats gallecs Castelao i Ramon Otero Pedrayo, aquests foren homenatjats a Barcelona el 20 de juliol de 1932. Batista ja havia participat a l'homenatge Popular Català a Galícia al CADCI amb Castelao, Otero Pedrayo, Maspons i Anglasell, Rovira i Virgili, Carrasco i Formiguera, Tomàs i Piera i Vila d'Abadal, entre d'altres.[854]

L'acte havia rebut nombroses adhesions, inclosa la de Palestra, prova de l'interés creixent per part de les organitzacions polítiques catalanes, especialment dels seus sectors més nacionalistes, a mancomunar els interessos de totes tres nacions en la seva pugna per l'autonomia i contra una possible atzagaiada centralista per part de forces espanyolistes. No era pas un temor infundat: val la pena recordar que, l'agost de 1932 i en plena discussió del text estatutari de Catalunya, havia tingut lloc l'intent fallit de cop d'Estat militar conegut com la Sanjurjada.[855] Després d'aquest homenatge, seguiren actes de diversa naturalesa, menys concorreguts, com ara el d'UDC amb el president d'Euzko Batzoki, Solano Aguirre.[856]

Al novembre, Batista i Roca, Jordi Rubió, Valls i Taberner, Josep Maria Capdevila i d'altres havien escrit a *Euzkadi*, el diari portaveu del Partit Nacionalista

[852] Traduït del castellà per l'autor. Xosé Estévez, *Galeuzka. Euzkadi, Catalunya e o nacionalismo galego na II República, MURGUÍA, Revista Galega de Historia*, Núm. 7/8 (V-XII/2005): 105-113.
[853] Panyella, *Josep Carbonell*, 218-222.
[854] *L'Homenatge Popular Català a Galícia* a *La Veu de Catalunya*, Any 42, Núm. 11.266 (22/VII/1932) Ed. Matí: 1; Ucelay-Da Cal, *Política de fuera*.
[855] *Ibídem*.
[856] Castells, *Galeusca*, 64-65.

Basc (PNB). L'article de Batista explicava fil per randa el que era Palestra: la seva estructura, la seva organització i les diverses seccions, inclòs el Departament de Propaganda que tan intensa tasca havia realitzat en la campanya per l'Estatut. El secretari de Palestra relatava les sortides en cotxe per portar els impresos a tots els indrets del Pirineu i l'esforç per repartir un milió setanta-cinc mil fulls impresos per la campanya. A més a més, hi declarava:

> *Una de les obres més interessants i més urgents que Palestra ha d'emprendre és establir una fraternal col·laboració entre la joventut basca i la catalana. Palestra aprofita gustosa l'amable hospitalitat que li ofereix EUZKADI per llançar de les seves pàgines estant una cordial salutació a les joventuts nacionalistes euzkotarres.* [...] *Aquesta col·laboració està ja establerta amb els gallecs. Durant quinze dies el doctor Àlvaro das Casas, fundador dels "Ultreyas", l'organització nacional de la joventut gallega, ha conviscut amb els joves de Palestra* [...] *Un pla de col·laboració ha estat establert, dos dels aspectes del qual són l'intercanvi de correspondència entre "Ultreyas" i "Minyons", i l'intercanvi de visites. Una primera expedició de joves pertanyents a "Ultreya" és esperada a Barcelona per desembre, els quals seran acollits per famílies catalanes que més tard enviaran els seus fills a Galícia a allotjar-se en les cases de les famílies dels que ara ens visitin. Per què no establim alguna cordial amistat amb vosaltres, joves bascos? A tots Palestra us obre els braços, i molt especialment als mendigoxales, als socis de Joventut Basca, i l'"Agrupament Femení" de Palestra, de la manera més afectuosa, es complau a saludar les valentes emakumnes, que han de mantenir inextingible a cada llar la flama sagrada del patriotisme basc*.[857]

El darrer apartat del text, titulat *Per una triple aliança*, il·lustra com anava quallant i clarificant-se l'objectiu d'unir esforços entre tots tres nacionalismes.[858] Batista també pensava en una coordinació dels moviments excursionistes de cada nacionalisme i dissenyà un organigrama per la nova aliança, amb tres secretariats nacionals i un de general, cadascun amb seu pròpia, en una articulació que recordava a la que seguia internament Palestra, el moviment excursionista i escolta de Catalunya i l'APEC.[859]

L'any 1933 els contactes s'intensificaren i passaren a ser canalitzats per la pròpia Generalitat, si bé dels sectors més nacionalistes de cada formació. Josep Riera i Puntí, diputat de l'ERC, qui el 1923 havia participat a la Triple Aliança com a delegat

[857] Traduït del castellà per l'autor. J. M. Batista i Roca, *La organización nacional de la juventud catalana* a *Euzkadi*, Any 20, Núm. 6.206 (5/XI/1932): 5. Segons Víctor Castells, el campament de Palestra visitat fou el de Gelida. Castells, *Galeusca*, 58-59.
[858] J. M. Batista i Roca, *La organización nacional de la juventud catalana* a *Euzkadi*, Any 20, Núm. 6.206 (5/XI/1932): 5.
[859] Ucelay-Da Cal, *Política de fuera*.

de l'UC, remarcava la conveniència de reeditar aquell pacte del 1923.[860] El 2 d'abril de 1933 se signà a l'emblemàtica població de Guernica una proposta de caràcter simbòlic entre representants dels tres nacionalismes que significava el precedent de la Galeusca. Mancava, però, la presència del gran partit nacionalista a Euskal Herria: el PNB.[861]

A finals de mes, una comitiva de galleguistes visitaren la Unió Ràdio Barcelona i el convidat Alexandre Calvo explicà en gallec i català els passatges significats de la revolució gallega de 1846.[862] Ja al maig, Palestra organitzava un sopar al Restaurant Martín de Barcelona en honor dels nacionalistes bascos, representats per Teodoro Monzón i Teodoro Hernandorena. Hi assistiren representants de Palestra, del PNC, del IEC, del nacionalisme valencià, de la UC i d'UDC, amb adhesions de Fabra, Vila, Casasses, Iglésies d'Abadal, Casacuberta, Capdevila, Carreres i Artau, Foix, Girona i Llagostera, entre d'altres.[863] Segons Víctor Castells, podria haver estat en aquells dies que Monzón i Batista es reuniren en un sopar a Can Solé de la Barceloneta i traçaren les línies del que havia de ser el «Viatge d'Observació» i fou també en aquest local prop del port que Batista va establir el nom de «Galeusca» per al pacte que s'estava gestant.[864]

Per regraciar el sopar d'honor i en vistes a continuar els contactes, els nacionalistes bascos convidaren a Sant Sebastià Batista i Roca, Rossell Vilar, Josep Carbonell, Pau Vila i Tomàs Roig i Vila el mes següent.[865] El «Viatge d'Observació» també es realitzava en part per demostrar, malgrat el recel d'alguns dirigents d'ERC, que el PNB no era un partit «reaccionari» —en la terminologia de l'època, monàrquic i clerical— sinó netament nacionalista. Actuant com el nexe entre els nacionalistes bascs i catalans, Batista havia calculat amb Monzón una solució.[866] Així, del 26 al 31 de maig de 1933, la comissió faria via vers les terres basques, sempre acompanyats per grups de

[860] Castells, *Galeusca*, 64-65.
[861] Comenta Estévez que Riera i Puntí i Julián Arrien ja havien participat a la Triple Aliança de 1923 i que fou el primer qui proposà una revitalització d'aquell pacte. Aquella mateixa tarda, ratificaren la proposta signant simbòlicament l'Àlbum de la Casa de Juntes de Guernica. Estévez, *Galeuzka. Euzkadi, Catalunya*; Estévez, *Guipuzkoa y Galeusca de 1933*.
[862] *Els galleguistes de Barcelona* a *La Publicitat*, Any 55, Núm. 18.319 (26/IV/1933): 6.
[863] *Un sopar a honor dels nacionalistes bascos* a *La Veu de Catalunya*, Any 43, Núm. 11.518 (14/V/1933) Ed. Matí: 11.
[864] Batista ho recordaria en tornar de l'exili. Vegeu Salvador Alsius, Entrevista de JMBR al *Diario de Barcelona*. Sense data. Fons Ramon Arrufat. ANC. I també: Estévez, *Guipuzkoa y Galeusca de 1933*.
[865] *Les festes nacionalistes de San Sebastián* a *La Veu de Catalunya*, Any 43, Núm. 11.527 (25/V/1933) Ed. Matí: 13; *Una excursió a Bascònia* a *La Humanitat*, Any 3, Núm. 483 (29/V/1933): 6. Batista recordaria Altzeta, el pseudònim d'un dirigent de la joventut en l'òrbita d'Eli Gallastegui, com el seu millor interlocutor a Euskadi: Castells, *Galeusca*, 57.
[866] Estévez, *Guipuzkoa y Galeusca de 1933*; Castells, *Galeusca*, 73-74.

curiosos que els aclamaven. Visitaren la Diputació de Guipúscoa i la Societat d'Estudis Bascos, rebent obsequis de llibres i publicacions. Visitaren l'Aquàrium i anaren a Pasajes, Irún, Fuenterrabia, el Santuari de Guadalupe, Hendaia i Sant Joan Lohitzune. També visitaren l'associació de nens i nenes del PNB i Batista hi donà una conferència sobre l'evolució del nacionalisme català titulada «Cent anys de patriotisme català», en referència al Centenari de la Renaixença que Palestra es trobava commemorant aquelles setmanes.[867]

Visitaren tot seguit Lasarte, Villabona, Irura, Tolosa, Igorrieta, Esquloza, Zumàrraga, Oñate i Urmental. A Vergara, foren honorats amb una copa de vi de la regió. A Guernica, visitaren la Casa de Juntes. A Fucarrieta, rendiren honors a la tomba de Sabino Arana. Batista hi posà una garba de flors i s'hi realitzaren sengles parlaments. Avesat a les comparacions, parangonà el considerat pare del nacionalisme basc amb Prat de la Riba. Després, encara tindrien temps de visitar Durango, Morabieta i Bilbao. En aquesta localitat la comitiva volgué visitar els quaranta detinguts a les manifestacions que s'havien produït en motiu de la seva arribada, però les autoritats ho impediren. Truncada aquesta visita, arribaren al centre femení del PNB, on foren rebuts pel Consell del Centre i per la colònia catalana de Bilbao.[868]

Assistiren també a una òpera i visitaren Bermeo, Lekeitio i Elgoibar. Allà els rebé Aguirre, diputat nacionalista i futur lehendakari. Assistiren també a una gran parada amb més de tres mil *meindigoizales* i a un míting multitudinari del PNB que posà el punt i final al viatge. La comitiva emprengué el camí de tornada en tren fins l'Estació del Nord de Barcelona, on encara la rebé un nodrit grup de nacionalistes bascos de la colònia local.[869]

Batista, molt satisfet de com havia anat el viatge, no trigà gaire en organitzar una conferència a Palestra per explicar «El moviment nacionalista basc vist per un català» i publicar impressions a la premsa d'EC:

---

[867] *La visita dels catalans al País Basc. Entusiasta rebuda en tots els llocs visitats* a *La Veu de Catalunya*, Any 43, Núm. 11.529 (27/V/1933) Ed. Matí: 15. Castells, *Galeusca*, 75. Per a una crònica en clau humorística i satírica, vegeu: *Catalans a Euzkadi* a *El Be Negre*, Núm. 102 (30/V/1933): 3-4.

[868] *Els catalans a Basconia. Repressió de la Policia* a *La Veu de Catalunya*, Any 43, Núm. 11.530 (28/V/1933) Ed. Matí: 16; Pau Vila, *Guernica i Sukarrieta* a *La Publicitat*, Any 55, Núm. 18.374 (30/VI/1933): 3. Entenem que es tracta d'un centre femení del PNB, però a l'article hom llegeix: «Després anaren al centre femení dels nacionalistes, on foren rebuts pel Consell del Centre i per la colònia catalana de Bilbao».

[869] *El viatge d'estudi a Euzkadi* a *La Veu de Catalunya*, Any 43, Núm. 11.531 (30/V/1933) Ed. Matí: 15; *Una excursió a Bascònia* a *La Humanitat*, Any 3, Núm. 483 (29/V/1933): 6.

> Potser algú trobarà que deixem córrer excessivament la fantasia, preocupant-nos de possibilitats massa llunyanes. Però l'assoliment d'allò que han d'ésser realitats en el futur cal que des del present sigui preparat a base de les creacions actuals. L'amistat d'Euzkadi i Catalunya n'és una.[870]

La intensificació de les relacions també comportà algunes mostres de solidaritat. Quan unes inundacions assolaren Guipúscoa hom constituí un Comitè d'Euskadi, Galícia i Catalunya, amb presidència del conseller Dencàs i Batista com a un dels secretaris. L'objectiu era aplegar diners per als damnificats. La presidència honorària de l'organització fou per a Macià, fet que, sumat a la presència d'un conseller en auge, dona bona imatge de la importància conferida al pacte. No debades, Macià havia estat un dels impulsors de la Triple Aliança el 1923 quan dirigia EC.[871] Ara, com a president, continuava perseguint l'interès que també compartien Batista i la resta de participants del Galeusca; a saber: pressionar per aprovar els Estatuts basc i gallec i avançar cap a una estructuració federal de l'Estat republicà. A aquestes metes s'hi sumaven els interessos particulars de cada un dels nacionalismes.[872]

Realitzat el viatge a Euskadi, romania per visitar encara Galícia. Palestra hi organitzà un viatge en autocar, del 21 de juliol al 4 d'agost de 1933.[873] Batista, Serch i el doctor Girona representaven Nostra Parla —i, esclar, la pròpia Palestra—, Pau Vila AC i el rotatiu *La Publicitat*, Muñoz UDC i Rusquelles Ràdio Associació. En aquesta ocasió, el viatge fou trilateral. S'hi afegiren Dencàs, en representació d'ERC, Estelrich, de la Lliga i Carrasco i Formiguera i Rossend Pich i Salaric d'UDC. Així, virtualment tot l'espectre polític institucional de Catalunya era present. A Ourense, on se'ls sumà l'expedició basca, realitzaren uns parlaments Otero Pedrayo i el secretari de Palestra.[874]

Els representants de les tres nacions arribaren a Pontevedra, Vigo i, finalment, a Santiago de Compostel·la, com recordà Batista, «el centre cultural del país».[875] Allà assistiren a diversos actes organitzats per Álvaro das Casas i altres dirigents del galleguisme com l'intel·lectual i dirigent del Partido Galeguista Alexandre Bóveda. Al seminari de Cultura Gallega de la Universitat de Santiago de Compostel·la se signà

[870] *El moviment nacionalista basc vist per un català* a *La Veu de Catalunya*, Any 43, Núm. 11.534 (2/VI/1933) Ed. Matí: 12; Josep Maria Batista i Roca, *Euzkadi i Catalunya* a *Estat Català*, Núm. 25 (19/VI/1933).
[871] *Noticiari de Barcelona* a *La Veu de Catalunya*, Any 43, Núm. 11.558 (30/VI/1933) Ed. Matí: 2.
[872] Estévez, *Galeuzka. Euzkadi, Catalunya*.
[873] Mascarell, *Entrevista*; Joaquim Renart, *Diari 1918-1961. Volum 5. 1931-1935* (Barcelona: Proa, 2002), 310-317.
[874] *L'expedició catalana a Galícia i Euzkadi* a *La Veu de Catalunya*, Any 43, Núm. 11.579 (25/VII/1933) Ed. Matí: 10.
[875] *Fulla de ruta* a La *Publicitat*, Any 55, Núm. 18.396 (26/VII/1933): 3; Mascarell, *Entrevista*.

finalment el pacte de Galeusca, segons Batista, de «coneixement mutu, per tal que cada país conegués els problemes de l'altre i es defensessin mútuament tots tres». L'impacte polític fou important i la premsa madrilenya s'escandalitzà.[876] Homenatjaren Rosalía de Castro i féren tot seguit via cap a La Corunya. Un cop a Ferrol, l'endemà, pronunciaren un discurs a l'Ateneu Álvaro das Casas, Irujo i Batista, en afirmació de les tres nacions. Després seguiren vers Gijón i arriben al País Basc, on se celebraren encara algunes visites i actes més.[877]

A Bilbao, per exemple, el dia 2, al Kursaal parlaren Hernandorena, Pau Vila, Pich i Salarich, Batista i Álvaro das Casas. Durant aquella jornada, visitaren també altres localitats menors. El dia 3 d'agost, tornaven cap a Pamplona. Abans d'abandonar definitivament les terres basques, s'enviaren telefonemes d'agraïment als hostes, de suport als detinguts i, fins i tot, un al Ministeri de Governació en què es lamentaven de la persecució policial i que signaren Doxandabartz, Batista i das Casas per la «*negación rotunda principios libertad que creíamos esenciales régimen democrático*». El dia 4, després de travessar l'Aragó i passar per Poblet, Tarragona i Sitges, arribaven finalment a casa.[878]

Un cop tornats uns i arribats els altres a la capital de Catalunya, el dia 5, Macià rebé els consellers Pi Sunyer, Selves, Gassol i Dencàs al Palau de la Generalitat. Batista pronuncià uns mots presentant i donant la benvinguda els representants gallecs i bascos. El President de la Generalitat evocà en un discurs allò «que abans de la dictadura feren els tres pobles germans en defensa de la seva llibertat», referint-se a la Triple Aliança, tot i reconèixer que la Galeusca «té caires diferents perquè la República reconeix en part els nostres drets».[879] Després tingué lloc un sopar al restaurant Miramar presidit per l'alcalde Aiguader i representants de tots els partits de l'autonomia i àdhuc amb presència valenciana. Hi havia Otero Pedrayo de Galícia, Irujo, Goñi, Esuri i Jesús de

[876] Mascarell, *Entrevista*; Estévez, *Galeuzka. Euzkadi, Catalunya*.
[877] *L'expedició catalana a Galícia i Euzkadi* a *La Veu de Catalunya*, Any 43, Núm. 11.583 (29/VII/1933) Ed. Matí: 15. Per a resseguir la ruta poble a poble, inclòs el pas de l'autocar —no els actes— vegeu: Renart, *1931-1935*, 310-317.
[878] *Viatge triangular* a *La Humanitat*, Any 2, Núm. 538 (3/VIII/1933): 8; Renart, *1931-1935*, 310-317; Castells, *Galeusca*, 98.
[879] *Els representants bascos i gallecs a la Generalitat* a *La Humanitat*, Any 3, Núm. 541 (6/VIII/1933): 7; *Els expedicionaris gallecs i bascos* a *La Veu de Catalunya*, Any 43, Núm. 11.590 (6/VIII/1933) Ed. Matí: 11.

Douxandabaratz d'Euskadi. Els acompanyaren a fer visites els dies següents per la ciutat Pau Vila i Batista, Dencàs, Aiguader, Tomàs i Piera, Aymamí, Rovira i Virgili.[880]

Durant aquells dies, Batista i Fabra anaren informant al president Macià dels desenvolupament dels actes amb la comitiva de la Galeusca.[881] Els convidats visitaren la Universitat i el Parlament, amb la voluntat de conèixer de primera mà tots els matisos del nacionalisme català expressats en les diverses formacions amb representació parlamentària. Finalment, a l'estatge de la UDC, el secretari de Palestra pronuncià un míting pels integrants de la comitiva.[882] S'acordà crear un casal de joventuts comú amb els Mendigoxales, Ultreyas i els de Palestra, una Casa de Galeusca. Es proposà la creació de sengles Consells Nacionals i de tres comissions: intercanvi cultural, relacions econòmiques i acció de política internacional europea. Es projectà una reunió cap a octubre sobre una possible Comissió d'acció política peninsular. Si bé la Galeusca anava agafant cos, romanien qüestions per acabar de resoldre i construir.[883] Amb aquests actes, inclòs encara un altre sopar a l'*Hotel Oriente*, organitzat per la UDC a Barcelona, hom posava punt i final a l'anomenat «Viatge Triangular» que havia dut els membres de la Galeusca a visitar els territoris de les tres nacions. Ara sí, finalment, es fundava oficialment la Galeusca, recollint el pacte fet a Compostel·la, essent-ne publicada la nota oficial.[884]

L'any següent encara hi hagué activitat d'aquest pacte tot i que, com veurem tot seguit, el projecte fou aturat. De fet, no hi havia un gran interès, a pesar de totes les escenificacions, per part de la Generalitat i dels partits, per tirar endavant un projecte comú.[885] A la inauguració del *Pazo Galleguista* de Barcelona, per exemple, el febrer de

---

[880] *Sopar en homenatge dels expedicionaris gallecs i bascos* a *La Veu de Catalunya*, Any 43, Núm. 11.590 (6/VIII/1933) Ed. Matí: 15; *Los nacionalistes vascos y gallegos en Barcelona* a *El Diluvio*, Any 76, Núm. 186 (6/VIII/1933): 6; *Visita a la Generalitat i recepció a l'Ajuntament* a *La Publicitat*, Any 55, Núm. 18.406 (6/VIII/1933): 3 i 6; *Els nacionalistes bascos i gallecs a la redacció de La Humanitat*, Any 3, Núm. 543 (9/VIII/1933): 1; *Els expedicionaris gallecs i bascos* a *La Veu de Catalunya*, Any 43, Núm. 11.593 (10/VIII/1933) Ed. Matí: 10.

[881] *Generalitat* a *La Humanitat*, Any 3, Núm. 543 (9/VIII/1933): 3; *Pels centres oficials* a *La Publicitat*, Any 55, Núm. 18.408 (9/VIII/1933): 4.

[882] *Els expedicionaris gallecs i bascos* a *La Veu de Catalunya*, Any 43, Núm. 11.593 (10/VIII/1933) Ed. Matí: 10; *A la Unió Democràtica de Catalunya es celebra un míting de companyonia amb els nacionalistes bascos i gallecs* a *La Veu de Catalunya*, Any 43, Núm. 11.594 (11/VIII/1933) Ed. Matí: 16; *Los nacionalistes vascos y gallegos en Barcelona* a *El Diluvio*, Any 76, Núm. 191 (12/VIII/1933): 4.

[883] Castells, *Galeusca*, 111-114.

[884] *Galícia i Euscadi a Catalunya* a *La Publicitat*, Any 55, Núm. 18.411 (12/VIII/1933): 8. Podeu trobar una reproducció de l'acta a Estévez, *Galeuzka. Euzkadi, Catalunya.* Vegeu també: Castells, *Galeusca*, 115-126.

[885] Ucelay-Da Cal, *Política de fuera*.

1934, ja només hi participaren Pau Vila, Batista, Carrasco i Formiguera i alguns representants.[886]

Si bé a l'abril es produí una nova visita de bascos a Barcelona, que foren rebuts pels consellers de Cultura, Sanitat i l'alcalde, i també per Companys, el pacte tenia les hores comptades.[887] El darrer dia de la visita, Palestra oferí un dinar al restaurant de la Torre de Jaume I de Barcelona, al qual assistí el president Companys, qui havia substituït Macià al capdavant de la Generalitat després de la mort de *l'Avi* el Nadal anterior.[888] Al setembre de 1934, tingué lloc una conferència de Jesús de Zabala sobre el «*Levantamiento del país vasco*», un nom curiós per la proximitat amb els Fets d'Octubre, i que comptaria amb una presentació de Batista.[889] Aquell mes, el nostre protagonista volia crear encara una oficina de relacions amb el País Basc a Palestra, veient potser que les possibilitats *oficials*, a través de les institucions i partits, romanien encallades. Amb aquest ànim de pressió, visità Companys amb la junta de Palestra, i el president aprovà la idea.[890]

Si bé Batista no assistí a tots els actes celebrats a Barcelona, Galícia o Euskadi, foren diversos els esdeveniments, reunions, conferències i sopars de la Galeusca.[891] Se n'arribà, fins i tot, a preparar un complement exterior, una comissió política que s'encarregaria de la representació de l'aliança a nivell de la península, però també europeu, al CNE. Aquesta comissió la pensà Batista amb presència d'Estelrich de la Lliga, Josep Dencàs del sector separatista d'ERC (EC), aleshores en plena puixança, i el seu amic Maspons Anglasell, a banda del suport del PNB.[892]

Malauradament pels implicats, ja a finals de 1933 tres importants factors havien afeblit el projecte. En primer lloc, les diferencies internes dins els rengles i partits dels diversos nacionalismes, que al cas català es manifestaren, sobretot, en l'enfrontament obert entre els corrents d'EC i de *L'Opinió* dins d'ERC —i que culminarien amb l'expulsió dels darrers. Pels catalans, hi havia qüestions més urgents a resoldre abans

[886] *El Pazo Galleguista de Barcelona* a *La Publicitat*, Any 55, Núm. 18.533 (2/II/1934): 4.
[887] Pau Vila, *Ongi etorri (Benvinguts!)* a *La Publicitat*, Any 56, Núm. 18.619 (12/IV/1934): 1.
[888] *Dinar en obsequi dels diputats bascos* a *La Veu de Catalunya*, Any 44, Núm. 11.856 (15/VI/1934) Ed. Matí: 12; *El dia d'ahir a la Generalitat* a *La Publicitat*, Any 56, Núm. 18.672 (15/VI/1934): 3.
[889] *«El levantamiento vasco»* a *La Veu de Catalunya*, Any 44, Núm. 11.926 (5/IX/1934) Ed. Matí: 10.
[890] *El dia a la Generalitat* a *La Veu de Catalunya*, Any 44, Núm. 11.928 (7/IX/1934) Ed. Matí: 14; *El senyor president* a *La Humanitat*, Any 4, Núm. 880 (7/IX/1934): 4.
[891] Per a resseguir els actes celebrats sota el paraigua de Galeusca fins la Guerra Civil, vegeu: Castells, *Galeusca*, 55-140.
[892] Xosé Manoel Núñez Seixas, *Internacionalitzant el nacionalisme. El catalanisme polític i la qüestió de les minories nacionals a Europa* (Catarroja-València: Editorial Afers-Universitat de València, 2010), 234-237.

que la Galeusca. En segon lloc, alguns dels acords havien estat incomplerts, especialment pel PNB, el qual no es presentà al CNE de Ginebra del 22 de setembre de 1933. En tercer i darrer lloc, el plebiscit sobre l'Estatut a Euskadi del 5 de novembre i el triomf de la Confederación Española de Derechas Autónomas (CEDA) de Gil Robles i el Partido Republicano Radical (PRR) de Lerroux a les generals del 19 de novembre de 1933 capgirà totalment la situació política en tan sols uns dies, també a Catalunya. La nova situació política truncà l'ascendent Galeusca —si bé tingué un lleuger repuntament el 1936. Amb la victòria del PRR i la CEDA, la tensió continuà escalant fins a esclatar en els famosos Fets d'Octubre de 1934.[893]

Els Fets d'Octubre de 1934

Si bé el panorama polític a Catalunya diferia del de la resta de l'Espanya d'aleshores, el consens sobre cap on havia d'evolucionar el règim brillava per la seva absència. A més a més, la República havia nascut d'una proclamació el 14 d'abril de 1931, essent present una tendència a assimilar el nou *status quo* i llur defensa únicament als sectors fundadors, excloent especialment de qualsevol possible legitimitat les forces monàrquiques o conservadores, encara que poguessin arribar a vèncer en una contesa electoral. En suma, en amplis sectors de la societat bategava una pulsió tendent a rebutjar la legitimitat de l'altre quan aquest guanyava les eleccions, cosa que afeblia l'estabilitat del règim. És difícil copsar aquest fet si s'entén aquella *democràcia* com a manifestació d'uns valors o idees intemporals i no com un producte històric, aflorat en un moment d'especial convulsió a nivell europeu. Malgrat sigui obvi, no cal deixar de remarcar de nou que, de l'abril de 1931 a l'octubre de 1934, no havien passat ni tan sols quatre anys —ni una legislatura íntegra. Ja el 1933, les forces republicanes de tendència obrera, liberal o nacionalista catalana rebutjaren acceptar la victòria del PRR, de la CEDA i alhora de la Lliga, per un escàs marge sobre ERC. És a la llum d'aquestes observacions que Ucelay-Da Cal, López-Esteve i Gonzàlez i Vilalta consideren que s'ha d'enfocar el que fou la fatídica jornada del 6 d'Octubre de 1934.[894]

L'ambient a Catalunya s'havia anat amarant d'una tensió social i política creixent. El nou any 1934 es presentava encara més complex que l'anterior. El camp

[893] Alexander Ugalde i Enric Ucelay-Da Cal, *Una alianza en potencia en un contexto más amplio: la mirada distante de los movimientos nacionalistas vasco y catalán (1910-1936)* a Ucelay-Da Cal, Núñez Seixas, Gonzàlez i Vilalta, *Patrias diversas*, 410-415; Estévez, *Galeuzka. Euzkadi, Catalunya*.
[894] Gonzàlez i Vilalta, López Esteve, Ucelay Da-Cal, *6 d'octubre*, 11-47.

català es trobava crispat per la qüestió rabassaire, la política continuava militaritzant-se i les tensions socials continuaven escalant. Les fractures emergien no només dins d'ERC, ans entre governs, entre el catalanisme i l'espanyolisme, entre la policia i la Federació Anarquista Ibèrica (FAI) I i entre els pagesos i els propietaris.[895]

A Madrid, com hem vist, la tardor anterior s'havia erigit un govern que capgirava el signe que la República havia tingut fins aleshores. Durant els primers compassos de l'any 1934, el pitjor de la crisi econòmica del 1929 ja havia passat, però la vella Europa continuava decantada vers l'autoritarisme —o el totalitarisme. L'experiment del govern laborista al Regne Unit havia fracassat; pel febrer, a França, uns motins conservadors i monàrquics, considerats per molts com a feixistes, havien estat a punt d'ensorrar la III República. Aquell mateix mes, la rebel·lió dels socialistes austríacs a Viena fou reprimida pels social-cristians amb suport de forces nacionalistes en una petita però sagnant guerra civil que acabava per establir una dictadura. El feixisme italià havia celebrat el seu *Decennio* el 1932 i Hitler havia arribat al poder el gener de 1933, un esdeveniment que havia insuflat temor i paranoia arreu. Com apunta l'historiador Ian Kershaw, «*Europa havia ballat damunt el volcà durant els aparentment despreocupats anys del Charleston. El volcà es trobava ara a punt d'entrar en erupció*».[896]

Catalunya no era aliena a aquesta tessitura internacional: s'hi respirava també la tensió i el canvi de sentit de la política europea. Renart, l'amic de Batista, escrivia preocupat al seu diari aquell febrer: «En l'ambient hi ha notes pessimistes que de tan sabudes ja ni cal comentar. No s'està bé. Es respira quelcom que no fa goig. La política ho empastifa tot i tot ho enfanga». Un parell de dies després, tot comentant els fets sagnants de París, afegia: «a Espanya tot són anuncis d'una pròxima revolució».[897] Alguna cosa flotava en l'ambient, tenebrosa per a alguns, potser, però per a d'altres, com Batista, es tractava d'un context que podia aprofitar Catalunya. El 1934 es publicà un llibre de títol premonitori, *Revolució Catalanista*, obra de J. V. Foix i Josep Carbonell, tots dos vells amics de Batista. Nacionalista democristà i d'ordre, maurrasià, amb horitzons occitanistes, el pensament de Carbonell se'ns apareix proper, si bé no

[895] *Ibídem*.
[896] Cita traduïda de l'anglès per l'autor. Kershaw, *To Hell and back*, cap. 5 i 6; Hobsbawm, *The Age of Extremes*, cap. 3-4; Ucelay-Da Cal, *Catalunya populista*, 194-195; Termes, *De la Revolució*, capítol 5.
[897] Renart, *Diari. 1931-1935*, 383.

igual, al de Batista. El de Foix, en canvi, per la seva constant deriva —aleshores se sentia proper al feixisme—, és complicat de categoritzar.[898]

El llibre es tractava d'«una obra dirigida especialment a les joventuts catalanes de tot estament i partit, amb voluntat i ardor per alçar Catalunya al cimal dels seus magnes destins nacionals». Resulta curiós que s'anunciés a Batista com a autor del llibre als diaris, però que, al final, *Revolució Catalanista* el signessin només Foix i Carbonell.[899] La desaparició de Batista podria haver estat causada pel contingut doctrinal del llibre definitiu, que proposava unes tesis molt nacionalistes, però en el marc d'una confederació espanyola —insistim, els esforços se centraven aleshores en Espanya, congelada la *Il·lusió Occitana*. Batista, separatista i panoccitanista, probablement optà per desentendre-se'n en vistes a que, segurament, es convertís en un llibre molt llegit i influent. No sabem del cert que evità que hi participés finalment, però la coincidència en el temps amb el tall de les relacions amb Occitània i l'inici dels preparatius del que acabaren essent els Fets d'Octubre ens poden donar alguna pista al respecte.[900]

Participacions i motius de Batista a part, l'esperit del text entronca amb el de la constel·lació d'intel·lectuals noucentistes que debateren a *La Publicitat* a finals dels anys vint. Al text hi trobem a faltar el sentit catòlic de Batista, tot i que gran part del que s'hi diu ho podria haver subscrit l'intel·lectual barceloní, incloses les referències al centenari de la Renaixença, el qual tot just l'any abans havien estat commemorant. No obstant això, hi devia haver diferències importants, com les referents a Occitània i la relació amb Espanya. La portada resava: «Un esperit, un programa nacionals per al segon segle de la nostra Renaixença», amb una creu de Sant Jordi i un cel blau coronat per un estel blanc. Encara que no hi acabés participant el nostre protagonista, el llibre era tota una declaració d'intencions i una mostra de l'ambient d'esperança i exaltació

[898] Roig i Sanz, *Catalanisme radical*; Daniel Roig i Sanz, *Nacionalisme integral i dreta revolucionària en el separatisme català dels anys trenta: Nosaltres Sols! i el Partit Nacionalista Català* a Ucelay-Da Cal, Gonzàlez i Vilalta, Núñez Seixas, *Catalanisme davant del feixisme*, 403-430.
[899] *Revolució catalanista* a *La Humanitat*, Any 4, Núm. 745 (1/IV/1934): 5; *D'imminent publicació* a *La Veu de Catalunya*, Any 44, Núm. 11.792 (31/III/1934) Ed. Matí: 8. Vinyet Panyella assenyala també aquesta publicitat, sense tampoc haver-ne pogut trobar el motiu. Panyella, *Josep Carbonell*, 221-222.
[900] Rafanell, *La il·lusió occitana*, 1103-1118.

que es respirava en els ambients més nacionalistes, però també una culminació del debat doctrinari entre els catalanistes radicals i els separatistes.[901]

Com hem vist, d'ençà el novembre de 1933 i la victòria de la CEDA i el PRR a les eleccions generals espanyoles, l'atmosfera s'havia anat enrarint progressivament. No només a Catalunya, o a Espanya, sinó a tot el vell continent. Al nostre país, cap a la primavera de 1934 la qüestió rabassaire prenia protagonisme. L'11 d'abril de 1934 era aprovada la Llei de Contractes de Conreu pel Parlament de Catalunya i el 5 de maig entrava en vigor per decret. El 6 de juny, per 13 vots contra 10, el *Tribunal de Garantías Constitucionales*, pressionat pel Govern central, que alhora rebia pressions dels propietaris del l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (IACSI), declarava inconstitucional la llei. En tornar-la a aprovar sense canviar-ne ni una coma, el govern autonòmic desafiava obertament el central. L'Orbis de Batista, paral·lelament, n'informava als serveis d'Itàlia i d'Alemanya —i no a França ni al Regne Unit, que se sàpiga, cosa que implicaria una cerca de suports.[902] El President Companys, per llançar un missatge a Madrid, però també pel complicat joc d'equilibris dins l'ERC, situava el diputat, conseller de Sanitat i cap de les JEREC, Josep Dencàs, a la conselleria de Governació. El separatista s'hi establia de manera interina el 10 de juny de 1934, amb l'encàrrec explícit de «preparar la resistència armada de Catalunya».[903]

En aquest context, Josep Dencàs, qui continuava el seu espectacular ascens en la política catalana,[904] es trobà amb el vicecònsol d'Itàlia, en uns contactes coneguts però desaprovats pel Govern, durant la segona quinzena de juny.[905] Els italians havien estat

[901] J. V. Foix i Josep Carbonell, *Revolució Catalanista* (Barcelona: Edicions «Monitor» d'estudis polítics, 1934). Vegeu també: Jaume Vallcorba, *J. V. Foix* (Barcelona: Ediciones Omega, 2002), 46-53; Daniel Roig i Sanz, *Nacionalisme integral i dreta revolucionària en el separatisme català dels anys trenta: Nosaltres Sols! i el Partit Nacionalista Català* a Ucelay-Da Cal, Gonzàlez i Vilalta, Núñez Seixas, *Catalanisme davant del feixisme*, 403-430.

[902] Núñez Seixas, *Internacionalitzant el nacionalisme*, 241. Arnau Gonzàlez i Vilalta ens ha facilitat molt amablement la següent referència i document: Das Politische Archiv, Madrid, 702, "Katalonien, 1.4.1931/31.12.1935", Barcelona, *Die Spannung zwischen Katalonien und Madrid*, 10-VII-1934.

[903] *El senyor Dencàs s'ha fet càrrec, interinament, de la Conselleria de Governació* a *L'Opinió* (12/VI/1934): 16; Josep Dencàs, *El 6 d'Octubre des del Palau de Governació* (Barcelona: Edicions Mediterrània, 1935), 31. A partir d'aleshores, el conseller Dencàs delegava la signatura i despatx de la secció de Sanitat al cap de Serveis, Josep Mestre Puig, i el de la secció d'Assistència Social a Josep Irla, també cap de serveis, prova que l'ordre públic esdevenia la prioritat. Vegeu: *A l'ombra dels tarongers* a *L'Opinió* (23/VI/1934): 3.

[904] El juny de 1934, Josep Dencàs i Puigdollers era conseller de Sanitat i de Governació, dirigia les JEREC, era diputat al Parlament i els seus homes havien anat entrant a les institucions i la presència d'EC dins el Comitè Executiu de l'ERC era important. *L'Opinió* (27/X/1931): 2; *L'assemblea de les Joventuts d'Esquerra d'Estat Català* a *L'Opinió* (29/X/1931): 3. Vegeu altres notes sobre Dencàs.

[905] Cirici, *El Temps Barrat*, 295.

molt interessats amb el desenvolupament de l'ERC, les seves joventuts i en Catalunya durant els quatre anys anteriors.[906] En una presa de contacte, Dencàs ensabonà una mica el seu interlocutor, Alessandro Majeroni, temptejant possibles suports en vistes al xoc amb l'Estat espanyol, tot expressant-li que «*la Catalogna torna alla sua storia, alle sue tradizioni, allà sua civiltá; civiltá essenzialmente Romana*» i també el seu desig «*di vedere un giorno riuniti tutti i fratelli nel grande Stato Catalano, uno Stato di 18 milioni, nel quale tornerá a cantare la lingua d'oc*». La discreta conversa deixava ben explícita la voluntat de reconfigurar el mapa europeu aprofitant la coneguda política mediterrània de Mussolini. Si bé les comunicacions —que sapiguem— no prosperaren ni arribaren enlloc i es produïen en una conjuntura molt determinada, podria ser que Dencàs i Batista —propers per la Galeusca, però també en la preparació de la insurrecció armada de la Generalitat— en portessin una alguna de cap? Podria ser que estiguessin coordinant un acostament a la Itàlia de Mussolini amb l'horitzó de la *Il·lusió Occitana* present?[907]

L'11 de juny de 1934 s'havien presentat al President Companys Batista, Girona i Boladeres de Palestra, oferint el seu ajut pel que pogués ésser menester.[908] Sembla que Fabra i Batista hi tornaren encara, en una altra reunió per informar dels moviments que prepararia Palestra.[909] Si més no, durant els dies immediatament posteriors a la re-aprovació de la Llei de Contractes de Conreu, els contactes abundaren, prova que alguna cosa es covava.[910] La premsa recull també «delicades entrevistes» de Batista amb el President Companys, Fabra i Coll i Llach, comissari general d'Ordre Públic.[911] Pendent de l'evolució dels esdeveniments, el secretari de Palestra assistí a la sessió del

---

[906] Arnau Gonzàlez i Vilalta, *Cataluña bajo vigilancia. El consulado italiano y el fascio de Barcelona (1930-1943)* (València: Publicacions de la Universitat de València, 2009), 119-147. També el cònsol del III Reich s'interessà per EC i les JEREC, vegeu: Xosé Manoel Núñez Seixas, *Nacionalismos periféricos y fascismo. Acerca de un memorándum catalanista a la Alemania nazi (1936)*, *Historia Contemporánea*, Núm. 7 (1992).

[907] Mantenim l'italià original per motius literaris. Arnau Gonzàlez i Vilalta ens facilità molt amablement els documents originals. La transcripció de l'entrevista i els informes es troben recollits a: Gonzàlez i Vilalta, *Cataluña bajo vigilancia*, 119-147.

[908] *L'oferiment de Palestra* a *La Publicitat*, Any 56, Núm. 18.667 (9/VI/1934): 8.

[909] *El dia a la Generalitat* a *La Veu de Catalunya*, Any 44, Núm. 11.852 (10/VI/1934) Ed. Matí: 11; Castells. *Batista i Roca. Una vida*, 26.

[910] *El dia a la Generalitat* a *la Veu de Catalunya*, Any 44, Núm. 11.857 (16/VI/1934) Ed. Matí: 9. El dia 28 hi havia una reunió programada però el President es trobava absent, visitant el vocal suplent del Tribunal de Garanties pel Parlament català, senyor Quero, qui havia emmalaltit greument. *El dia a la Generalitat* a *La Veu de Catalunya*, Any 44, Núm. 11.868 (29/VI/1934): 14.

[911] *Elements de Palestra i el cap d'Ordre públic han celebrat extenses converses amb el President* a *La Veu de Catalunya*, Any 44, Núm. 11.859 (19/VI/1934) Ed. Matí: 16; *Diu el President* a *La Humanitat*, Any 4, Núm. 812 (20/VI/1934): 1.

Parlament del 20 de juny de 1934 seient a la tribuna. En aquella sessió s'hi aprovà la Llei de conservació del patrimoni històric, artístic i científic de Catalunya, amb escàs públic i diputats, però potser Batista hi anava per visitar algú. Podria ser Dencàs? O tal vegada Companys?[912]

Mentre el conseller de Governació iniciava els preparatius de la revolta, Batista impulsava el 9 de juny, sempre a través de Palestra, un Front Nacional de la Joventut que pretenia incloure la totalitat de les organitzacions polítiques juvenils del país. L'acostament de tot l'espai separatista s'havia anat produint al llarg del 1933, amb la participació en actes conjunts, que hem anat ressenyant en apartats anteriors. Batista, en la mateixa línia, s'apropava també al separatisme institucional del tàndem Dencàs-Badia. El 30 de maig de 1934 s'havia celebrat un homenatge al polèmic Miquel Badia en què Batista havia intervingut com a secretari de Palestra.[913] Escriu Rubiralta:

> Miquel Badia rebé un nou homenatge a la seu principal de les JEREC, en el qual li foren lliurats un àlbum de signatures, un rellotge i uns botons de puny d'or, abans de les intervencions, entre d'altres, de Josep Dencàs, Josep Maria Batista i Roca, en representació de Palestra —posant de manifest el grau de concòrdia cada cop més profund de les diverses forces del separatisme—, o Ventura Gassol, i tancà l'acte com era preceptiu el dirigent de Torregrossa.[914]

[912] *Parlament de Catalunya* a *La Veu de Catalunya*, Any 44, Núm. 11.861 (21/VI/1934) Ed. Matí: 10; *Diari de Sessions del Parlament de Catalunya*, Núm. 184 (20/VI/1934).

[913] *Homenatge a Miquel Badia* a *La Veu de Catalunya*, Any 44, Núm. 11.843 (31/V/1934) Ed. Matí: 11. Les relacions amb el sector d'EC sempre havien estat bones per afinitat ideològica. El 1932, per exemple, Batista havia tingut un comentat incident amb la policia per negar-se, sota pena de multa, a despenjar cartells commemorant la República Catalana i rebé immediatament l'adhesió dels d'EC. El dia 14 d'abril de 1932 penjà cartells amb l'eslògan «Commemorem la República Catalana» als balcons del local de Palestra de plaça Universitat, segurament molt vistosos. El visitaren dos guàrdies de seguretat al matí i un inspector de policia a la tarda i ell refusà fer-los cas «per creure que tenia perfecte dret a exhibir els dits cartells» i perquè no li mostraren cap ordre escrita. El seu text explicatiu, publicat posteriorment als diaris, no volia ser, segons afirmà, una excusa, car ell no cercava eludir-ne la responsabilitat. «És norma meva no defugir-les mai ni doblegar-me en qüestions de principis». El text finalitzava comentant la multa en una carta al governador civil: «Ja sé que no pagar la penyora comporta l'arrestament supletori. Estic a les vostres ordres per a ingressar a la presó el dia que maneu». Li posaren una multa de cinc-centes pessetes per «negar-se a retirar uns cartells "desafectos a la unidad nacional"». Palestra adreça una carta al Governador Civil per a queixar-se. Signen Fabra, Roda i Ventura, Iglésies d'Abadal, Gabarró i la resta de la junta de Palestra. El governador Moles la condona immediatament. Rebia adhesió d'EC, mostra de les excel·lents relacions amb tot l'espectre separatista. Informació a: Batista i Roca, *La multa governativa imposada a Palestra* a *La Veu de Catalunya*, Any 42, Núm. 11.194 (29/IV/1932) Ed. Matí: 4; *Les penyores a Palestra* a *La Humanitat*, Any 2, Núm. 147 (29/IV/1932): 4; *La Junta de Palestra solidaritzada amb el secretari* a *La Veu de Catalunya*, Any 42, Núm. 11.194 (29/IV/1932) Ed. Matí: 4; *Govern Civil* a *La Veu de Catalunya*, Any 42, Núm. 11.195 (29/IV/1932) Ed. Vespre: 2; *Una nova carta al governador* a *La Publicitat*, Any 54, Núm.18.008 (29/IV/1932): 2.

[914] Rubiralta, *Miquel Badia*, 115.

L'acostament públic al separatisme *di palazzo* no havia agradat gens a la redacció de la revista satírica *D.I.C.*, de caire catòlic i conservador, quasi carlina —però sense rei—, la qual el començà a satiritzar a les seves pàgines. Tampoc no convencé a un columnista dels nacionalistes radicals de Nosaltres Sols!, qui el titllà d'«oportunista» al setmanari homònim.[915]

La reunió de Palestra per formar un Front Nacional de la Joventut celebrada el dia 10 de juny a la nit «fou molt nombrosa. Tots els partits i sindicats es presentaren». Com recordà Cirici, Fabra hi era també, però «qui portava la veu cantant era en Batista i Roca» i l'ambient estava especialment «caldejat».[916] La presència de la Joventut Nacionalista (JN) de la Lliga incomodà la major part dels assistents. A més a més, sembla ser, segons Castells, que diversos elements assistiren a l'acte per a boicotar-lo.[917] El secretari de Palestra, defensàque un Front no es pot anomenar Nacional si no hi ha *tots* els partits a dins» i «que no es podia excloure ningú que hi volgués ésser», referint-se a la joventut lligaire. Les desavinences foren tan greus que la reunió per poc va fer anar el projecte en orris.[918] Per reduir el desordre, es proposà que cada entitat tornés a entrar a la sala representada únicament per dos persones. Ara sí, s'aconseguí arribar a un acord i, l'endemà mateix, Pompeu Fabra visitava d'urgència Companys per fer-li arribar les conclusions.[919]

Sense Palestra ni la JN de la Lliga, la unitat de la resta del nacionalisme català feia l'efecte que tirava endavant. El 2 d'agost, el Front de Joventuts Nacionalistes prosperava incloent les de la UDC, la Joventut La Falç, PCP, NS!, Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra (PNRE), AC, JEREC, PNC i UC. Batista s'asseia a la tribuna, sense que Palestra en prengués part, probablement també per l'oposició del president i d'algun sector dins l'entitat.[920] En negar-se Fabra a militaritzar l'entitat cívica que

[915] Diem vilipendià, no satiritzà per la naturalesa de la crítica. Vegeu: *D.I.C. [Defensa dels Interessos Catalans]*, Núm. 152 (9/VI/1934): 7; *D.I.C. [Defensa dels Interessos Catalans]*, Núm. 155 (30/VI/1934): 7; J. Torrevedella, *El perill interior i exterior de l'Estatut* a *Nosaltres Sols!*, Any IV, Núm. 166 (9/VI/1934): 4. Sobre el *D.I.C.*, vegeu: Josep Pich i Mitjana, Josep Contreras, *El humor y la política en la prensa catalana durante la transición de la dictadura a la II República: una revista singular. "D.I.C." (Defensa dels Interessos Catalans)* a Josep Lluís Gómez Mompart (ed. lit.), Francesc-Andreu Martínez Gallego (ed. lit.), Enrique Bordería Ortiz (coord.), *El humor y la cultura política en la España contemporánea* (Barcelona: Editorial Hacer, 2019).
[916] Cirici, *El Temps Barrat*, 220-224.
[917] Castells, *6 d'Octubre*, 42-47.
[918] Cirici, *El Temps Barrat*, 220-224; Figueras, *Història de la FNEC*, 79.
[919] Castells, *6 d'Octubre*, 47.
[920] Reproduïm un petit escrit de *Mirador* pel seu interès: «El darrer dijous es celebrà al Palau de les Arts Decoratives de Montjuïc, un míting del Front de Joventuts Nacionalistes per a protestar contra els falls

presidia, molts membres s'allistaren al sometent que preparava Dencàs.[921] Com ha explicat Ucelay-Da Cal:

> Durant l'estiu de 1934, semblava com si el Front Nacional que lideraven Dencàs i Badia es convertiria en la força rectora de la política catalana, capaç d'escombrar els cenetistes, les esquerres unides en l'Aliança Obrera, així com resistir al mateix Exèrcit estatal.[922]

Veritablement, els nacionalistes vivien el seu idil·li. Entre Dencàs, Batista, Cardona, Badia *e tutti quanti* es podia dir que controlaven l'excursionisme, el moviment estudiantil,[923] les relacions amb els altres nacionalismes peninsulars, però també europeus —i amb Roma, Berlín, París i Londres—, l'ordre públic i l'administració de la salut del país, a més de comptar amb unes milícies properes als deu-mil joves —comptant *només* la JEREC.[924] El doble conseller, de Governació i de Sanitat, amb influència preeminent dins l'ERC, feia temps que pressionava per fer-se, també, amb Treball,[925] i conspirava per substituir Companys al capdavant de la Generalitat.[926] Als

---

condemnatoris dictats contra nacionalistes catalans pels Don Jovinos barcelonins. Milers de persones. Entusiasme. Crits Abrandament. Entre la gernació, vam sentir un assistent que deia al conegut patriota Batista i Roca, potser per afalagar-lo: —El trobo molt bé, aquest míting pro-presos nacionalistes. Però més m'hauria agradat de tenir l'honor de venir-hi si vós us hi haguéssiu trobat comprès». El text, creiem, fa referència a les desavinences que havien *Bones intencions* a *Mirador*, Núm. 288 (9/VIII/1934): 1. El Front de Joventuts Nacionalistes celebraria encara una sèrie de mítings les setmanes que precediren als Fets d'Octubre. Vegeu: *Front de Joventuts Nacionalistes* a *La Humanitat*, Any 4, Núm. 848 (1/VIII/1934): 3; *Míting pro-presos nacionalistes* a *L'Opinió*, Any 7, Núm. 983 (31/VII/1934): 3. Per a un recull dels discursos i dels participants del míting, vegeu: *Anit passada, al Palau de les Arts Decoratives, de Montjuïc* a *L'Opinió*, Any 7, Núm. 986 (3/VIII/1934): 12. Sembla ser que alguna delegació de Palestra, com ara la d'Hospitalet, s'afegí al Front de Joventuts local: *L'Hospitalet* a *L'Opinió*, Any 7, Núm. 1012 (2/IX/1934): 5.

[921] Francisco García, *Bosch Gimpera, rector de l'Autònoma (1933-1939)*, *L'Avenç*, Núm. 287 (I/2004).

[922] Enric Ucelay-Da Cal, *Com es fixà la imatge dels «dolents»: les Joventuts d'Esquerra Republicana-Estat Català i la problemàtica d'un «feixisme català»* a Ucelay-Da Cal, Gonzàlez i Vilalta, Núñez Seixas, *Catalanisme davant del feixisme*, 239.

[923] Cirici, *El Temps Barrat*, 195 i 210; Lluís Duran, *Palestra i el Bloc Escolar Nacionalista, dues propostes per a joves en temps complexos* a Ucelay-Da Cal, Gonzàlez i Vilalta, Núñez Seixas, *Catalanisme davant del feixisme*, 383-402. Vegeu també: Miquel Siguan, *Els estudiants catalans i la guerra civil* (Barcelona: Universitat de Barcelona: 1993), 7-18.

[924] L'anècdota de Miquel Badia als jutjats és simptomàtica que els d'EC al govern de l'ERC feien i desfeien amb una creixent altivesa. El 10 de setembre, enmig d'una escalada de tensió entre el govern català i l'espanyol, un incident en una vista oral en la qual es presentava com acusat el dirigent separatista Josep M. Xammar acabà a cops i amb la intervenció de la policia, que detingué el fiscal per ordre de Badia. Esclatà aleshores una crisi entre la Generalitat i el Govern. El fet que Miquel Badia pogués arribar a realitzar una acció així, violència inclosa, i només tingués conseqüències per la intervenció del *Gobierno* és simptomàtic del poder assolit pels separatistes institucionals. Rubiralta, *El Partit Nacionalista Català*, 216-217. La xifra de vuit mil a deu mil joves de les JEREC a: Gonzàlez i Vilalta, *Cataluña bajo vigilancia*, 119-147

[925] Aquests moviments entre bambalines són difícils de detectar, però se'n parla a Pedro Pujol, *La política y las cuestiones sociales en la Generalidad de Cataluña* a *ABC*, Any 29, (23/V/1933): 31. Hi ha un conflicte al port en què Dencàs està maniobrant per acostar-se la CNT, declarant-se'n públicament

nacionalistes els mancava més presència al Parlament —igualment, de totes maneres, ERC tenia la majoria dels escons—, però en un moment en què Europa virava vers l'autoritarisme o el totalitarisme, les democràcies trontollaven i la política es militaritzava, això potser no era tan important com dos o tres anys abans.[927]

Pel que fa a un suposat feixisme de Dencàs i companyia, hom ha comentat que, si bé hi hagué feixistes catalans, majoritàriament de caire espanyolista, hi hagué catalans catalanistes que miraven Roma encuriosits i alguns, fins i tot, cap a Berlin. Mai no existí, però, cap moviment feixista català organitzat com a tal, si bé les joventuts de Dencàs aixecaren una considerable polseguera mediàtica amb les seves desfilades i els seus uniformes paramilitars, posades en escena que no eren patrimoni ni de Dencàs, ni de les seves joventuts, ni del feixisme, sinó que eren una de les característiques de la política de l'època.[928]

Batista, per la seva banda, sempre havia estat partidari i admirador dels anglesos, una anglofília que fou el fil conductor del seu capteniment polític durant tota la seva vida. La llibertat individual i el parlamentarisme eren al moll de l'os de les seves idees, si bé en una Catalunya independent. En canvi, els mètodes per aconseguir aquesta independència eren figues d'un altre paner. La revolució armada i la violència política eren una opció contemplada no només pel nostre protagonista, sinó per tota una generació de líders i de militants a Catalunya i a tot el món.[929]

---

partidari, mentre combat la FAI amb brutalitat. Vegeu: *La política y las cuestiones sociales en la Generalidad de Cataluña* a *ABC*, Any 29, (4/V/1933): 29. El conflicte del port és central. Vegeu: *El Diluvio*, Any 76, Núm. 105 (4/V/1933) i *La Humanitat*, Any 4, Núm. 831 (12/VII/1934): 1. Vegeu també: Eduardo González Calleja, *Violència, força i autoritarisme en la política catalana* a Ucelay-Da Cal, Gonzàlez i Vilalta, Núñez Seixas, C*atalanisme davant del feixisme*, 91-114.

926 «Ja sabeu que jo era adversari de Companys, a qui no creia digne del càrrec, perquè no el considerava prou catalanista. Jo volia abatre'l, per patriotisme. I em va semblar que ho aconseguiria amb aquest cop. Fer-lo caure i posar en el seu lloc un altre president més digne. Aquest era el mòbil que em guiava en tot aquest afer, el meu veritable i únic mòbil. Vaig equivocar-me, què voleu. Ja en faig la penitència». Segons Claudi Ametlla, aquestes mateixes declaracions [Dencàs] les repetí en dues ocasions més, quan es trobaren a Perpinyà. Ametlla titlla a Dencàs de «malalt d'ambició, de megalomania i de feixisme» a Claudi Ametlla, *Memòries polítiques. 1918-1936* (Barcelona: Distribucions Catalònia, 1979), 268-269.

927 Durant la Guerra del 1936, per exemple, el Parlament deixà d'emprar-se. «M'havia cridat l'atenció, quan les Corts acabaven de votar el nostre Estatut [1932], que el jove diputat Josep Dencàs se m'hagués acostat als passadissos del Congrés per dir-me que d'aquella hora endavant a Catalunya no hi hauria d'haver més que un partit i no se n'hauria de constituir cap altre, perquè el sistema d'una pluralitat de partits responent a una varietat d'opinions anava desapareixent dels pobles moderns». Amadeu Hurtado, *Quaranta anys d'advocat. Història del meu temps, 1931-1936* (Barcelona: Edicions Ariel, 1967), 168-169.

928 Són les conclusions de Ucelay-Da Cal, Gonzàlez i Vilalta, Núñez Seixas, *Catalanisme davant del feixisme.*

929 Només cal pensar en la carta a Daniel Cardona del 1919 i en el que passà al CADCI la nit dels Fets d'Octubre. Si bé Batista es desenganyà dels irlandesos el 1920, sempre fou molt conscient que les independències, la majoria de vegades comportaven morts. Sobre l'anglofília del nostre biografiat, n'hem anat parlant, però continuarem veient exemples en els propers capítols.

Si bé segurament Dencàs —qui no era un intel·lectual, sinó un organitzador— i Batista no eren totalment afins ideològicament, sí que formaven part d'una mena de «populisme autoritari», un moviment sense fronteres nítides que integraven els nacionalistes, separatistes o no, dins i fora de la Generalitat. Com hem vist, de nacionalistes i de separatistes, tots dos n'eren de notoris. Dencàs amb tints més socialitzants, Batista més *missaire*, anglòfil, anticomunista i anticapitalista, «contrari a la concepció de l'home com a carn de canó, o com a simple agent econòmic».[930]

Tots dos eren allò que hom anomena *d'ordre* i creien que calia mantenir a ratlla la FAI a qualsevol preu. Com ha explicat Ucelay-Da Cal, molta gent al país creia que la resposta de cara al futur, enmig d'un clima envilit, havia d'ésser una «Generalitat forta, capaç de guanyar el suport aclaparador de la majoria dels catalans», que estigués «secundada per uns sindicats que tindrien a les seves mans una enorme part de l'ordenació econòmica».[931]

A més a més, l'estiu de 1934 havia estat especialment tens dins i fora del país. A Àustria, com hem comentat anteriorment, s'havia produït un cop d'Estat sagnant en què els pro-nazis havien aconseguit, tot i el fracàs de la temptativa, assassinar el canceller Dollfuss.[932] A Catalunya, en un context d'altíssima conflicitivat social, la FAI intensificà la *gimnàstica revolucionària* amb vagues i bombes que la Generalitat i la conselleria de Governació, amb Dencàs al capdavant, maldaven per controlar. Els atracaments i els actes de terrorisme estigueren a l'ordre del dia i omplien les pàgines dels rotatius.[933] La situació general, sumada a les desgràcies familiars recents —la mort del pare, dos tiets i de la germana, aquesta tràgicament, els darrers quinze mesos— i les desavinences al sí de Palestra havien crispat especialment els nervis de Batista.[934] En qüestió de dues setmanes, a principis de 1933, havien desaparegut dos oncles i el seu pare. El març de 1934 havia mort per complicacions en una operació d'un ronyó, la seva germana Assumpció, en un afer que fou un veritable malson per la família. A finals

[930] Traduit de l'anglès per l'autor. *International Christian Democratic Union* a *People & Freedom* (V/1942). Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T21).
[931] Ucelay-Da Cal, *Catalunya populista*, 194-201.
[932] Kershaw, *To hell and back*, 242.
[933] Dencàs, *El 6 d'Octubre,* 37-61. Sobre la febril activitat de Governació a causa de la conflictivitat social del moment, vegeu a tall d'exemple: *Declaracions del doctor Dencàs* a *L'Opinió* (19/VII/1934): 4; *Manifestacions del conseller de Governació* a *L'Opinió*, 19/VII/1934: 5; *Conselleria de Governació* a *L'Opinió* (27/VII/1934): 5; *Conselleria de Governació* a *La Humanitat*, Any 4, Núm. 845 (28/VII/1934): 3.
[934] El 24 de juliol de 1934 té lloc un gran esdeveniment amb representants de molts partits i, segons es llegeix a *L'Opinió*, Batista excusà la seva assistència. *El sentit humà del catalanisme* a *L'Opinió*, Any 7, Núm. 379 (26/VII/1934): 4

d'agost de 1934, doncs, el nostre protagonista havia decidit enfilar tot sol el camí cap al Pirineu, per a reflexionar uns dies a dos mil metres d'alçada, en plena solitud.[935]

El 7 de setembre, però, amb una representació de Palestra, tornava a entaular converses amb el president Companys, de cara a pactar la participació de Palestra en una futura insurrecció de la Generalitat.[936] Per la Diada, hom celebrà un aplec patriòtic al castell d'Eramprunyà de Gavà. Com a secretari de Palestra, Josep Maria Batista i Roca pronuncià «un discurs incitant els joves a organitzar-se per a dur a cap l'obra de llibertat que els està encomanada per a un avenir immediat i, ja des d'ara, contribuir a l'engrandiment i dignificació de la Pàtria», esmentant també els independentistes exemples de Polònia i Txecoslovàquia.[937] L'abrandat discurs era simptomàtic de la creixent tibantor d'aquell setembre i dels preparatius de l'estiu. Durant els dies següents, hom posava també sota direcció de la Generalitat la Germanor de Guies Excursionistes, la Germanor de Minyons de Muntanya i la Germanor de Noies Guies. Clarament, a contracor o no, Batista se sumava al moviment que preparava la rebel·lió.[938]

El desencadenant de la rebel·lió arribà el 4 d'octubre de 1934 amb la resolució de l'enèsima crisi al govern central. Membres de la CEDA, considerada per molts sectors a Espanya com una amenaça a pervivència del joveníssim règim republicà, havien entrat al govern amb rang de ministres. L'ambient estava enrarit, els carrers, buits, i els serveis bàsics, aturats a les urbs catalanes. Com recordà el conseller Dencàs, «es temia que el sentiment popular es desbordaria en actes revolucionaris» i el Govern provava de canalitzar una vaga general. Mentrestant, els carrers de la ciutat de Barcelona eren ocupats pels escamots d'EC. El dia 6 d'octubre, un dissabte, fou el dia en què el govern de la Generalitat es revoltà obertament contra el de la República.[939]

---

[935] Renart, *Diari. 1931-1935*, 263-269, 394-395, 407 i 421; *La Vanguardia*, Any 52, Núm. 21.518 (11/II/1933): 1; *La Publicitat*, Any 55, Núm. 18.256 (11/II/1933): 4. *Assumpció Batista i Roca, ha mort!* a *La Humanitat*, Any 4, Núm. 733 (18/III/1934): 10; *Una altra excelsa catalana que ens deixa* a *La Veu de Catalunya*, Any 44, Núm. 11.782 (18/III/1934) Ed. Matí: 11.

[936] *Generalitat* a *La Humanitat*, Any 4, Núm. 880 (7/IX/1934): 4

[937] *L'aplec patriòtic d'Aramprunyà* a *La Publicitat*, Any 56, Núm. 18.751 (18/IX/1934): 6.

[938] *DECRET posant sota el patronatge de la Generalitat les Associacions escoltistes "Germanor de Guies Excursionistes", "Germanor de Minyons de Muntanya" i "Germanor de Noies Guies"* a *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, Any II, Volum III (30/IX/1934). *La Reunió del Consell de la Generalitat* a *La Veu de Catalunya*, Any 44, Núm. 11.938 (19/IX/1934) Ed. Matí: 16. Vegeu també: *DECRET en virtut del qual l'organització escoltista ¿Boy-Scouts de Catalunya¿ és posada sota el patronatge de la Generalitat* a *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, Any II, Volum III (6/IX/1934).

[939] Frederic Escofet, *Al servei de Catalunya i de la República. La desfeta. 6 d'octubre 1934* (Edicions Catalanes de París, 1973), 102-105; Dencàs, *El 6 d'Octubre*, 60-61.

Batista sortí de casa i romangué tota la jornada a peu de carrer. Pel matí reuní els joves de Palestra i UDC al Teatre Novetats, ben a prop de la Plaça Universitat, amb un dels seus homes de confiança, Carles Llopis. També ho féu al Teatre Coliseum, situat a uns centenars de metres. De dalt de l'escenari estant, es dirigí als membres de Palestra com a «Soldats de Catalunya», mentre alertava del perill que suposava l'Aliança Obrera. Després, envoltat d'un estol de fidels, s'encaminà vers la caserna de Sant Agustí del carrer Comerç, situada al seu barri. Cap a les tres de la tarda, inspeccionà en cotxe els grups concentrats en diferents locals amb el conseller Dencàs, prova del seu lideratge dins el moviment.[940]

Com recordà Esteve Albert, de Nosaltres Sols!, «probablement que d'haver-se fet el recompte a Barcelona i, poble per poble, a tot Catalunya, passaríem de cinquanta mil entre Estat Català, Nosaltres Sols!, Rabassaires, Aliança Obrera, Esquerra, Partit Nacionalista, Palestra i Unió Democràtica, els mobilitzats». La jornada del 6 d'octubre, «Miquel Badia, Daniel Cardona i Batista Roca s'hagueren de passar el dia recomanant calma a la gent de les respectives formacions i passant *revista de tropes*, d'escàs armament i moral encara més escassa», a l'expectativa d'unes ordres per part de la Generalitat i de Governació que no acabaren arribant mai.[941] El periodista Manuel Cruells, també de l'òrbita de Nosaltres Sols!, recordà que a Barcelona:

> Hi havia homes d'Esquerra Republicana de Catalunya, amb les seves Joventuts d'Estat Català, és a dir, els escamots. Hi havia homes d'Acció Catalana, del grup de *L'Opinió* d'en Lluhí, de Palestra, del Partit Nacionalista Català, de Nosaltres Sols, etc. Almenys, tots aquests estaven a les ordres directes de la Generalitat.[942]

De la mateixa manera que Batista dirigia els de Palestra, «cada entitat comandava els seus homes i els concentrava, previ acord amb en Dencàs, en llocs que hom consideraven estratègics, mantenint, això no obstant, els seus principals contingents als seus respectius locals».[943] Cap a les sis de la tarda, mentre el conseller Dencàs era al

[940] Castells, *6 d'Octubre*, 42-65; *La pel·lícula d'una jornada tràgica* a *La Campana de Gràcia*, Núm. 3403 (12/X/1934): 5.
[941] Esteve Albert i Corp, *Quatre boigs de Mataró. Combat per Catalunya. 1930-1937* (Barcelona: Rafael Dalmau, 1979), 81-83.
[942] Manuel Cruells, *El 6 d'Octubre a Catalunya* (Barcelona: Editorial Pòrtic, 1972), 154.
[943] *Ibídem*.

Palau de la Generalitat,[944] Batista arengà els militants de Palestra al davant del seu local. Continua Cruells:

> Recordo que es va fer una mena de revista militar simbòlica davant l'edifici de la Universitat. Van passar la revista, Miquel Badia, pels escamots d'Estat Català [...], Batista i Roca de Palestra, Daniel Cardona de Nosaltres Sols. [...] Recordo que tot plegat feia una sensació deplorable, de tristesa. No hi havia gaire marcialitat entre aquelles tropes. Ni marcialitat, ni uniformitat. L'armament que portaven, vull dir portàvem car jo també hi era, feia riure.[945]

A les set de la tarda, Companys proclamava l'Estat Català de la República Federal Espanyola i Dencàs se'n tornava cap a Governació després que Companys li comentés que havia de fer unes gestions.[946] Les ordres continuaren sense arribar. Finalment, la CNT no s'havia sumat a la insurrecció liderada per Companys. Caigueren els primers morts de la vetllada i a Barcelona retronaven el crepitar dels fusells i els trets eixordadors dels canons. Els catalans que no estaven enquadrats es mantenien a l'espera dels esdeveniments amb molta angoixa, enganxats, si en tenien, al seus aparells de ràdio.[947]

Les hores passaren entre combats sagnants. A dos quarts de set del matí, el president Companys comunicava al conseller Dencàs la capitulació del govern de la Generalitat. Immediatament després, pel Passeig de Gràcia desfilaven els homes de Palestra que venien del Teatre Coliseum, on es trobaven concentrats la majoria. Renart els contemplà, amagat al balcó, passar «cap torts. És un espectacle deplorable».[948] Potser entre ells es trobava Batista. Quina era la coordinació amb Dencàs, els objectius rere el teló? Volien aprofitar Batista la puixança enorme d'EC i del conseller de Governació d'aquell 1934 per dur a terme una revolució d'ordre, nacionalista i conservadora, paral·lela a la republicana de Companys? S'anava a la constitució d'un

[944] Dencàs, *El 6 d'Octubre*, 69; Josep Carner-Ribalta, *De Balaguer a Nova-York passant per Moscou i Prats de Molló. Memòries* (Edicions Catalanes de París, 1972), 154; *Diari de Sessions del Parlament de Catalunya*, Núm. 214 (5/V/1936).
[945] Cruells, *El 6 d'Octubre*, 154.
[946] Dencàs, *El 6 d'Octubre*, 70-72.
[947] Vegeu, Gaziel, *Para los catalanes de mañana. Apuntes de una noche inolvidable* a *La Vanguardia*, Any 53, Núm. 22.023 (11/X/1934), 5-6.
[948] Renart, *Diari. 1931-1935*, 426.

Estat a Catalunya? Fins a quin punt tot estava dat i beneït d'antuvi, i els havien fet el llit?[949]

Si hi havia milers de joves a l'aguait d'instruccions i armes, per què no se'ls cridà mai? Quina part de teatre, de *mis-en-scène,* van tenir els Fets d'Octubre? Si no estaven preparats ni tenien exèrcit, per quina raó es llançaren contra l'Estat espanyol? Eren conscients del que feien, o havien actuat amb la més insensata de les frivolitats? Sabem que Batista emprengué feixugament, entre llàgrimes, el camí de tornada a casa. Fos com fos, no hi havia pal·liatius: la revolta catalanista havia fracassat estrepitosament.[950]

Presó, exili i retorn. «El difícil anar tirant» previ a la Guerra Civil

L'estudiós Lluís Duran, qualifica de «difícil anar tirant» l'activitat de Palestra els mesos posteriors als Fets d'Octubre del 1934, una descripció que es pot fer extensiva a l'activitat de Batista i la de tot el nacionalisme radical.[951] L'endemà d'aquelles hores tan terribles com històriques, Barcelona mostrava les ferides de la batalla. «Una riuada de curiosos va vers la plaça de la República a veure com han quedat els edificis de la Generalitat i l'Ajuntament. A partir de Portal de l'Àngel, es poden veure els signes de la passada lluita: bassals de sang, barricades, impactes per arreu...», escrivia Renart al seu diari.[952] El balanç, una setantena de morts i més de dos-cents ferits. A l'edifici del CADCI, un grup de separatistes arrenglerat al voltant de Jaume Compte, en què hi havia també Gonzàlez Alba, amic de Batista —el de *La Cadena*—, havien estat massacrats pels canons de l'exèrcit.[953]

Amb aquest panorama, la tardor de 1934 devia presentar-se especialment dura per al món de Batista; Palestra fou clausurada i la FNEC il·legalitzada —encara que continuaren existint a baixa latència—[954] i les activitats culturals i els lligams amb Occitània foren interromputs.[955] Si bé l'excursionisme continuà funcionant, malgrat les

[949] Dencàs ho denuncià en privat, en un llibre i al Parlament. Vegeu: Enric Pujol, *Ferran Soldevila. Dietaris de l'exili i el retorn* (València: Edicions 3 i 4, 1995), 96-98; Dencàs, *El 6 d'Octubre*; Ametlla, *Memòries polítiques. 1918-1936*, 268-269; *Diari de Sessions del Parlament de Catalunya*, Núm. 215 (6/V/1936).
[950] Castells. *Batista i Roca. Una vida,* 27.
[951] Duran, *Palestra*, 369-375.
[952] Renart, *Diari. 1931-1935*, 428-429.
[953] Gonzàlez i Vilalta, López Esteve, Ucelay Da-Cal, *6 d'octubre*
[954] Figueras, *Història de la FNEC*, 88-121.
[955] Cirici, *El Temps Barrat*, 229-235; Rafanell, *La il·lusió occitana*, 1194.

evidents afectacions, Batista fou substituït de la presidència del Minyons de Muntanya durant la seva absència.[956]

Els Fets d'Octubre agafaren Palestra a contrapeu, quan encara no havia acabat de consolidar-se com s'esperava, i ja mai no tornaria a ser el que havia començat a ser durant el primer trienni republicà. Tot i que l'entitat havia aconseguit mantenir l'activitat normal fins el mateix 6 d'octubre, Raimon Galí recordà que Palestra «era una entitat que s'estava fent».[957] Batista confiava en què no se'l relacionés amb els esdeveniments —com havia passat durant la Dictadura de Primo— i no s'amagà ni s'exilià. Tanmateix, el dia 24 d'octubre els diaris anunciaven el tancament de Palestra per considerar-la una entitat subversiva, «*de las que más se ha distinguido por su persistente y contumaz labor antiespañola*».[958] La revista *D.I.C.* atacava durament Palestra i, tot i que sense esmentar-lo, també el propi Josep Maria Batista i Roca.[959]

Amb l'entitat cívica clausurada i el cessament de l'activitat pública, l'impacte sobre la socialització dels joves militants fou notable, com explica Duran:

> El grup que agombola el catalanisme universitari radical i juvenil ara no serà Palestra, que ha estat clausurada a Barcelona, per bé que tornarà a actuar amb molt menys impuls sota el nom de Club David. Palestra correspon a una altra època, la d'una il·lusió de construir una Catalunya democràtica amb autogovern, seguint els paràmetres d'un Noucentisme popular.

La funció aglutinadora passà a mans del Bloc Escolar Nacionalista (BEN), una força de xoc estudiantil que hom fundà per protegir els càrrecs de la FNEC dels atacs falangistes.[960] La organització dirigida per Batista «no podrà refer-se dels antecedents i les conseqüències dels Fets d'Octubre: la constatació només dels actes en el territori i l'activitat territorial no admet cap dubte. Palestra segueix existint els anys 1935-1936, però no influeix».[961]

---

[956] Balcells i Samper, *L'escoltisme català*, 107-110.
[957] Duran, *Palestra*, 88-93 i 369.
[958] Mantenim el castellà per remarcar que la persecució no provenia de les institucions catalanes. Víctor Castells. Castells. *Batista i Roca. Una vida*, 71-72; Duran, *Palestra*, 369-375.
[959] *La responsabilitat de Palestra* a *D.I.C.*, Any 4, Núm. 170 (13/X/1934): 9-10; *D.I.C.*, Any 4, Núm. 172 (27/X/1934): 1.
[960] Sobre el BEN, vegeu: Lluís Duran, *Palestra i el Bloc Escolar Nacionalista, dues propostes per a joves en temps complexos* a Ucelay-Da Cal, Gonzàlez i Vilalta, Núñez Seixas, *Catalanisme davant del feixisme*, 239; Figueras, *Història de la FNEC*, 92-96. Figueras assenyala que no es transferiren els militants, sinó que membres de Palestra i de Nosaltres Sols! fundaren el BEN com quelcom a part.
[961] Lluís Duran, *Palestra i el Bloc Escolar Nacionalista, dues propostes per a joves en temps complexos* a Ucelay-Da Cal, Gonzàlez i Vilalta, Núñez Seixas, *Catalanisme davant del feixisme*, 239; Duran, *Temps difícils.*

Si el dia 24 les autoritats clausuraven Palestra, el propi Batista era detingut tres dies més tard i traslladat al vaixell-presó *Ciudad de Cádiz*.[962] Els diaris, també a Occitània, se'n feien ressò.[963] Aviat passà a l'altre vaixell-presó amarrat al port de Barcelona, l'*Uruguay*. Tot i les gestions del rector Bosch Gimpera, el govern central recelava del Patronat Universitari, sospitós d'haver secundat la rebel·lió del govern de la Generalitat. El Patronat estava en entredit i es produí un xoc amb el ministeri, el qual obrí les primeres diligències el 16 d'octubre i ordenà el primer registre de la Universitat. S'acabà per decretar l'ingrés a presó dels membres del Patronat: Fabra, Bosch Gimpera, Trias i Xirau el mateix 27 d'octubre. La policia falsificà algunes proves, com la d'uns mapes de la Universitat amb indicacions per a combatents que es féu aparèixer convenientment entre la paperassa requisada.[964]

Com relataven les planes de *La Publicitat*: «La causa que se segueix contra aquests professors es confon amb la seguida contra Josep M. Batista i Roca, secretari general de "Palestra": motius? És bon xic difícil de trobar-los, tota vegada que no n'hi havia cap». En realitat, però, com hem vist, si bé no relacionats amb els ambients universitaris, sí que hi havia motius per perseguir penalment el secretari de Palestra — era un dels caps de la conxorxa.[965] Xirau, Trias, Batista, Fabra i Bosch Gimpera entraren a presó «amb ànim alegre, després d'haver forçat, com aquell qui diu, el Govern a empresonar-los tot negant-se a dimitir».[966] El primer de novembre, el Patronat de la Universitat era dissolt.[967]

El 2 de desembre Batista escrigué una lletra a Renart comentant-li que «està molt bé i que fins ho enyorarà quan el deixin en llibertat. Allò de no sentir per a res el telèfon!». Al vaixell també s'hi trobava Manuel Azaña, detingut en trobar-se, *curiosament*, a Barcelona durant els Fets d'Octubre.[968] A bord, els acadèmics s'asseien en «una taula a part, la qual, com és natural, estava presidida pel mestre Fabra i en la que hi regnava sempre un bon humor i un magnífic optimisme». Avesats a l'organització d'activitats culturals i amb molt de temps lliure, celebraren al vaixell

[962] *Batista i Roca detingut* a *La Veu de Catalunya*, Any 44, Núm. 11.970 (28/X/1934) Ed. Matí: 1.
[963] Vegeu els retalls al Fons Víctor Castells de l'ANC.
[964] García, *Bosch Gimpera, rector*.
[965] Guifré Bosch, *L'aniversari de l'empresonament del Patronat Universitari* a *La Publicitat*, Any 57, Núm. 19.026 (27/X/1935): 5.
[966] Granier-Barrera, *Pompeu Fabra a l'Uruguay* a *La Rambla de Catalunya*, Núm. 62 (28/X/1935): 2.
[967] García, *Bosch Gimpera, rector*
[968] Renart, *Diari. 1931-1935*, 438-440.

conferències culturals amb participació d'altres reclusos, com Carles Pi Sunyer.[969] La causa[970] fou finalment liquidada, les acusacions desestimades i els intel·lectuals sortiren de presó.[971] Tanmateix, com escriuria Renart al seu diari: «Batista i Roca era prou conscient que les acusacions que requeien sobre ell eren del tot fonamentades; com per altra banda, ho provaven els documents trobats que implicaven obertament Palestra». Alliberat el 9 de desembre de 1934, Batista no trigà en fer-se fonedís.[972]

El 28 de desembre ja feia dies que es trobava pel Pirineu, «després de dies excel·lents passats per aquestes muntanyes i de baixada del Port de la Bonaigua», com escrigué al seu amic i col·laborador Antoni Serra, estant a Salardú, a la Vall d'Aran. Sembla ser que aviat creuà la serra dels Pirineus fins a Er, a l'Alta Cerdanya. S'hi estaria encara un parell de setmanes.[973] Batista tenia motius per fer-se escàpol; efectivament, tot i que trigà set mesos, el 28 de juny de 1935 es publicà una requisitòria contra Batista signada pel jutge permanent d'instrucció Ramón Mola Vidal. El document recollia que, en cas de no poder ésser executada, «*será declarado rebelde*».[974] Les autoritats pretenien ressuscitar la causa número 235 contra els directius de Palestra, arxivada per sobreseïment, contra el Patronat Universitari, Pompeu Fabra i Batista. Es dictà, en rebel·lia, l'aute de processament contra el secretari de Palestra «per un document que aquest signà com a cap de les forces d'aquesta organització». El delicte, «rebel·lió militar».[975]

El nostre protagonista, però, ja havia creuat la frontera. A l'alberg del senyor Ramon Imbern d'Er, aprofità per continuar la seva tasca cultural. Hi conegué el mestre Pere Saury i el capellà Josep Maria Castellà Roger, a més del batlle de la localitat, Bartomeu Lledós. Potser a aquest darrer ja el coneixia, i fou per aquest motiu que trià el municipi per exiliar-s'hi. Amb ells, Batista compartia l'amor per l'etnografia i l'excursionisme, però també l'ideari nacionalista. Durant uns quants mesos, a la petita localitat de la Catalunya del Nord s'establí una mena de tertúlia, un cenacle intel·lectual en què hom parlava de cultura, literatura i poesia. El nostre protagonista realitzà també

[969] Vicenç Verni, *Professors, davant dels Tribunals militars* a *La Humanitat,* Any 5, Núm. 1150 (1/XI/1935): 12.
[970] *Auditoria militar* a *La Publicitat,* Any 57, Núm. 19.032 (3/XI/1935): 4.
[971] García, *Bosch Gimpera, rector.*
[972] Renart, *Diari. 1931-1935*, 438-440.
[973] Targeta postal de JMBR a Antoni Serra (28/XII/1934). Fons Ramon Arrufat. ANC.
[974] *Requisitoria* a *El Diluvio,* Any 78, Núm. 153 (28/VI/1935): 8.
[975] *Es vol ressuscitar la causa número 235 contra directius de «Palestra»* a *La Humanitat*, Any 5, Núm. 1111 (17/IX/1935): 7; *Aut de processament contra el secretari de «Palestra»* a *La Publicitat*, Any 57, Núm. 18.991 (17/IX/1935): 1.

visites a Tolosa de gener a febrer, i algun viatge a Perpinyà per consultar documents sobre la Cerdanya.[976] Aprofità, a l'ensems, per treballar un estudi sobre la localitat que l'acollia.[977]

Mentre Batista prenia aquestes, diguem-ne, *vacances forçades*, les coses començaven a moure's a l'altra banda del Pirineu. A Barcelona, cap a febrer de 1935 hom començà a replantejar el restabliment de les activitats de Palestra i l'abril es registrava una entitat amb el nom de Club David —el David de Michelangelo era el logotip de Palestra. Josep Maria Girona substituí Pompeu Fabra com a president i Francesc Miserachs reemplaçà Batista a la secretaria.[978]

Aviat, cap al juny de 1935, el nostre exiliat aprofità per fer un nou viatge a Londres i a Oxford, on s'estigué unes setmanes, possiblement entaulant contactes polítics i acadèmics, però també consultant biblioteques i arxius, treballant en un estudi de les relacions entre Anglaterra i Catalunya.[979] Allà també formà part de la delegació del CNE encarregada de «revifar els contactes de l'organització amb la diplomàcia i l'opinió pública britàniques».[980]

Cap al 8 d'agost el trobem a l'Alta Savoia, entre amics i familiars —el seu germà havia romàs a Barcelona sense problema, i fins i tot participà en la reorientació d'UDC sense ésser destorbat.[981] Allà, s'hi estigué almenys fins el 21 d'agost. Dies més tard, emprengué un viatge que l'havia de portar uns quilòmetres enllà, al bell mig dels Alps.[982] Aprofitant l'exili, Batista assistí al CNE a Ginebra com a únic representant de Catalunya.[983]

Els catalans hi havien assistit de manera continuada d'ençà el segon Congrés, celebrat també a la localitat suïssa el 1926. Estelrich, de la Lliga, habitual de la trobada, generà un gran estupor entre els participants en presentar-se com a delegat espanyol a l'Assemblea de la Societat de Nacions, cosa que fou considerada una «*una deserció i*

[976] Andreu Balent, *Uns episodis desconeguts de la vida de J. M. Batista i Roca. La seva estada a Er (Cerdanya), entre el desembre de 1934 i el març de 1936.* Vegeu-lo a Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T20).
[977] Ferrer i Pujadas, *Epistolari*, 29.
[978] Duran, *Palestra*, 369-375.
[979] Balent, *Uns episodis desconeguts*. Fons Víctor Castells de l'ANC. Vegeu: Carta de JMBR sense destinatari (Oxford, 2/VII/1935). Fons Víctor Castells de l'ANC.
[980] Núñez Seixas, *Internacionalitzant el nacionalisme*, 244-245.
[981] *L'assemblea de la Federació Catalana* a *La Publicitat*, Any 57, Núm. 18.992 (18/IX/1935): 6; *La posició de la Unió Democràtica de Catalunya* a *El Dia* (21/II/1935): 4.
[982] Balent, *Uns episodis desconeguts*. Fons Víctor Castells de l'ANC.
[983] *Carnet de política* a *La Publicitat*, Any 57, Núm. 18.987 (12/IX/1935): 3

una traició als ideals del Congrés». Aquell 1935, el CNE se centrà en l'evolució de les nacionalitats a Europa, especialment l'anàlisi de la situació en l'àrea central del vell continent, però comptà amb una secció dedicada a les nacions occidentals, com la catalana i la basca. Hom parlà d'una aliança de totes les nacions sense Estat, una mena de Galeusca d'abast europeu.[984] Núñez-Seixas ha explicat que «potser Batista i Roca no era conscient llavors del grau d'alineament del CNE amb la política exterior del III Reich». Podria ser que si que en fos conscient, si fem cas dels informes enviats per l'ORBIS de Palestra als consolats italià i alemany.[985]

No per casualitat, allà coincidí amb José A. de Aguirre en una de les reunions i defensà al seu discurs «l'extensió del reconeixement dels drets de les nacionalitats a tots els Estats del món». En segon lloc, advocà per crear «un codi dels drets nacionals dels pobles que sigui respectat com a ordenament jurídic i internacional. I finalment, que un alt tribunal com el de La Haia [...] estengués la seva aplicació aconseguint que un règim de dret substituís l'ús del nombre i de la força». Segons Irazusta i Aguirre, els enviats bascs, «*fou interessant la seva intervenció perquè tocà el problema internacional fent vots perquè la Societat de Nacions complís airosa el paper que les circumstàncies actuals* [1935] *li havien encomanat, instaurant la pau molt amenaçada en el món*». La influència de Batista fou notòria, car aconseguí que aquestes conclusions fossin acceptades per tots els assistents i fossin presentades al President de la Societat de Nacions.[986]

Batista havia assolit un renom notable i contactes, tant entre les nacionalitats petites d'Europa de l'Est, com amb els representants de les grans potències del moment. Com afirma Núñez Seixas, «Batista i Roca va adquirir cert protagonisme als cercles del moviment nacionalitari europeu des de 1933-34, particularment per les seues estades a Ginebra davant la sala de premsa de l'SDN».[987] Amb Maspons i Anglasell, el nostre protagonista havia participat a la refundada Associació (més tard Unió) Catalana pro SDN. Aquell 1935, a l'exili, fou l'únic representant català davant el CNE, encarregat de difondre la situació després dels Fets d'Octubre. Igualment, però, Nicolau d'Olwer, ja

[984] Traduït del castellà per l'autor. Estevez, *El nacionalismo vasco y los Congresos de Minorias*, 311-322.
[985] Núñez Seixas, *Internacionalitzant el nacionalisme*, 244-245.
[986] Traduït del castellà per l'autor. *Report del Congreso de Nacionalidades y gestiones realizadas en Ginebra por los suscritos, Don Juan Antonio de Irazusta y Don José A. De Agire, como delegados vascos en 1.935* a P. S. Bilbao. 1259 del Centro Documental de la Memoria Histórica.
[987] Núñez Seixas, *Internacionalitzant el nacionalisme*, 240-241. Vegeu també: Núñez Seixas, *Nacionalismos periféricos y fascismo.*

havia advertit al secretari de Palestra que «molt poca cosa, tret de l'acte de presència, pot fer-s'hi».[988]

A Suïssa, continuà la seva tasca de contactes internacionals que fins aleshores havia impulsat a través de l'Orbis de Palestra. Per exemple, envià a la delegació portuguesa davant la SDN una publicació similar a aquella que havia fet arribar als consolats alemany i italià amb motiu del xoc per la Llei de Contractes de Conreu.[989] Acabat el CNE, possiblement tornà a passar per París, segons afirmen Balent i Castells. Entre aquell setembre i mitjan març de 1936, tot i que s'estigué encara a l'*Hotel Imbern* d'Er, localitat on tenia amistats de l'etapa de les recerques a l'AEFC.[990]

Aprofitant les hores ocioses, Batista es posà a llegir la *Història de Catalunya* de Soldevila, apareguda entre 1934 i 1935 i finançada per Cambó, una obra que agradà especialment al nostre protagonista. «No havia trobat enlloc d'una manera tan clara i tan viva la continuitat i l'evolució del nostre esperit nacional a través dels temps». La lectura li havia proporcionat «la companyia més cara i més recomfortant» en aquells mesos allunyat de casa.[991]

També coneixem, d'aquells mesos d'exili, un detall de la seva vida privada. El nostre protagonista es prometé amb Cristina Renart, filla de qui havia estat tutor dels seus germans i amic, Joaquim Renart. La jove pujà a Perpinyà amb Miquel Baltà i Concepció Batista i es trobaren a la capital del Rosselló. Per les circumstàncies dels mesos següents, però, no s'acabaren casant mai i el nostre protagonista romangué solter tota la vida.[992]

La més interessant de les activitats, però, fou la publicació d'un article titulat «Le probleme catalan» a *La Voix des Peuples* el 15 de gener de 1936, en què hi descrivia la qüestió catalana tal com ho havia fet al CNE de Ginebra, afegint dos mapes

[988] Carta de Nicolau d'Olwer a JMBR (Barcelona, 16/VIII/1935). Arxiu de l'Abadia de Montserrat. Fons Nicolau d'Olwer. Citat a Núñez Seixas, *Internacionalitzant el nacionalisme*, 242-248.
[989] El document ens l'ha facilitat molt amablement Arnau Gonzàlez i Vilalta. (AHD, DGNP, Informações políticas. Espanha. 1932 e 1935, Dossier Informações sobre a Catalunha, Processo 28, 1935, Delegación de Portugal SDN, 26-X-1935).
[990] Balent, *Uns episodis desconeguts*. Castells, *Nacionalisme català i Guerra Civil*, 10.
[991] Castells, *Nacionalisme català i Guerra Civil*, 11. Gaziel, *Obra Completa*, 1409-1410.
[992] Renart, *Diari. 1931-1935*, 472 i 474-476. «Divendres. Avui la Tina ha marxat a Perpinyà amb el matrimoni Baltà per tal d'entrevistar-se amb en Josep M. Es veu que ha vingut de mig minut, però se'ls ha escapat el tren i fins el vespre no han pogut marxar. Ha tornat la Tina de Porvendres i Cotlliure. Ens ha explicat que s'han entès amb en Josep M. i li ha dit que sí. Comença, doncs, una nova vida. Comentaris al -diguem-ne- prometatge de la Tina? Què passarà? Ja es parla d'anar a Londres». D'altra banda, Jordi Miravet ens comentà a l'entrevista que Batista es penedí, i molt, de no haver-se casat, atès que a l'exili la solitud que suportà fou molt dura. Entrevista a Jordi Miravet (Barcelona, 4/VI/2020).

dels Països Catalans, sense l'Alguer. Per quin motiu en aquest document no s'hi afegia aquest port català d'Itàlia? Com hem vist, en cap moment les delimitacions del mapa català eren casuals o fortuïtes; sempre es variava en funció de les circumstàncies. A l'article, en un mapa se situava el territori dins la Península Ibèrica i en l'altre a la Mediterrània. «*Leur destinée a eté toujours liée a celle de cette mer*». És que Batista, anglòfil convençut, estava fent el joc a Itàlia, en la seva política al *Mare Nostrum*? Fins a quin punt no s'havien aturat els contactes amb Roma? Fins a quin punt existien abans de 1934 i continuaven ara? Fins a quin punt es relacionaven amb la *Il·lusió Occitana*? Fos com fos, els Fets d'Octubre i el fracàs de la revolució catalanista, com la identifiquen Gonzàlez i Vilalta, López Esteve i Ucelay-Da Cal havien significat un estroncament de moltíssimes coses.[993]

El triomf del Front Popular, el febrer de 1936, tampoc no féu retornar Palestra a la seva activitat anterior als Fets d'Octubre. L'entitat no aparegué en els grans moments de mítings i actes culturals. El març, però, tornem a trobar Batista a casa, visitant l'Escola del Mar amb Mr. W. Horsfall Carter, de Londres.[994] Potser havia tornat per assistir a l'enterrament de la seva tieta Maria Batista, morta el 17 de març.[995]

El nostre protagonista tornava al país en un moment en què el clima polític es viciava amb cada nou assassinat polític. Si bé Companys i tots els consellers empresonats pels Fets d'Octubre, a excepció de Dencàs, havien recuperat el seu càrrec després de la formació del govern Azaña, la situació a peu de carrer empitjorava. La radicalització política estava a l'ordre del dia; el panorama presagiava el pitjor i al nou executiu espanyol li era impossible controlar el terrorisme creixent que colpia Madrid i, per extensió, el sud i l'interior de la península. L'espiral de violència, que a la Barcelona de la primavera de 1936 no pertorbà especialment una calma basada en l'equilibri de

[993] No traduïm del francès perquè la frase tenia certa musicalitat i és intel·ligible. J. M. Batista i Roca, *Le problème catalan* a *La Voix des Peuples. Minorité* (15/I/1936). Article citat a: Núñez Seixas, *Nacionalismos periféricos y fascismo.* De l'informe, n'hem trobat una còpia. Vegeu: *Le problème national de la Catalogne* al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T21). Sobre la temàtica de Dencàs, almenys, Gonzàlez Vilalta Gonzàlez i Vilalta, *Cataluña bajo vigilancia*, 119-147. Vegeu també: Gonzàlez i Vilalta, López Esteve, Ucelay Da-Cal, *6 d'octubre*.
[994] *Garbí*, Núm. 20 (III/1936): 31.
[995] *Documents de la família Batista* a Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T29).

forces, si que tingué com a tràgic episodi l'assassinat dels germans Badia, Josep i Miquel, el 28 d'abril a mans d'un grup vinculat de la FAI.[996]

Batista assistí al multitudinari enterrament dels germans Badia amb Fabra, Girona i Josep Maria Sucre de Palestra i una delegació al complet de l'entitat cívica.[997] Dies després, presentà una conferència a la Societat Catalana de Geografia. Es tractava de l'estudi «El blat i la població a Cerdanya, el segle XVIII», elaborat amb la recerca que havia realitzat als arxius de Perpinyà durant el seu curt exili.[998] Reprenent les seves activitats en el món de l'excursionisme, participà també al IV Campament del Camping Club de Catalunya de 1936, el XI Campament General de Catalunya i I Congrés Català d'Acampada celebrat a Caldes de Montbui del 29 de maig al 7 de juny de 1936 acompanyat de Maspons i Anglasell, Pinyol i Llop.[999] Aquest IV Campament fou important per la presència d'acampadors francesos, anglesos i alemanys.[1000]

[996] Ucelay-Da Cal, *Llegar a capital*; Rubiralta, *Miquel Badia*, 161-167; Termes, *De la Revolució*, 382-383; Diversos autors, *La Segunda República Española* (Barcelona: Pasado&Presente, 2015), 1079-1174.
[997] *L'homenatge pòstum als germans Badia* a *La Humanitat*, Any 5, Núm. 1306 (1/V/1936): 4; *L'enterrament dels germans Badia* a *La Publicitat*, Any 58, Núm. 19.185 (1/V/1936): 4.
[998] *Noticiari* a *La Veu de Catalunya*, Any 46, Núm. 12.437 (1/V/1936) Ed. Matí: 8; *Societat Catalana de Geografia* a *La Veu de Catalunya*, Any 46, Núm. 12.442 (8/V/1936) Ed. Matí: 7; *Societat Catalana de Geografia* a *La Publicitat*, Any 58, Núm. 19.190 (8/V/1936): 2.
[999] Josep M. Crespo, *El IV Campament internacional a Caldes de Montbui* a *Flama*, Any 4, Núm. 220 (12/VI/1936): 4.
[1000] Vegeu-ne el *Diari del Campament* al Fons Víctor Castells de l'ANC ANC-1-129-T20). Batista hi escrigué un article, *Germanor i acampada*.

6. La Guerra d'Espanya (1936-1939)

El 1936 fou un any clau en la història de Catalunya i d'Espanya. Durant tres anys, un conflicte civil assolà el país mentre Europa caminava vers l'abisme.[1001] Les qüestions irresoltes que hem anat veient, de fons, en resseguir la vida de Batista d'ençà el seu naixement, esclataren el 1936 amb una virulència inusitada. Molts eren problemes ja seculars, arrossegats durant més d'una centúria i d'altres, com l'encaix de Catalunya, eren més vells encara. La República de 1931, com la Revolució de 1868, més de sis dècades abans, havia portat moltes il·lusions de reforma a amplis sectors de la societat. No havia estat, però, possible un règim que satisfés, o si més no, fos tolerat per una àmplia majoria de la població. Els problemes estructurals eren nombrosos i profunds. És en el conflicte al camp —la manca d'una reforma agrària reeixida—, en la qüestió catalana i de les altres nacions de l'Estat, en la qüestió religiosa, en l'intervencionisme i la hipertrofia dels comanaments de l'oficialitat de l'exèrcit i en la pauperització de les masses obreres que hom pot cercar les causes de la Guerra Civil de 1936.[1002]

La conflagració trobaria un Batista madur, de quaranta-un anys, qui s'hagué d'enfrontar, conscientment, no només a les hores més difícils i incertes de la seva vida, sinó a uns moments d'una transcendència comparable a la Revolta dels Segadors de 1640 i la Guerra amb França, la Guerra de Successió del 1700 i les guerres civils del segle XIX. Malgrat les temptatives revolucionàries de 1909, 1917 o 1934 havien estat sagnants, la Guerra Civil de 1936 superà amb escreix el balanç de morts i ferits de qualsevol esdeveniment polític espanyol del XX, incloent el Desastre d'Annual de 1921. Ens hauríem de remuntar a la guerra de Cuba de 1898, que causà dos cents mil morts en total, per trobar un conflicte tan sagnant per a Espanya. Anant més enrere encara, trobaríem les dues guerres civils de la segona meitat del segle XIX —Cuba era una província espanyola més—: la Tercera Guerra Carlina de 1872-1876 (aproximadament, cinquanta mil morts) i la Guerra dels Deu Anys a Cuba de 1868-1878 (aproximadament, dos-cents mil morts), les quals foren també molt rellevants.[1003]

[1001] Kershaw, *To hell and back*, 295-345; Hobsbawm, *The Age of Extremes*, 21-177.
[1002] Anthony Beevor, *La Guerra Civil Española* (Barcelona: Crítica, 2005), 7-80.
[1003] Vegeu: Josep Fontana, *La fi de l'Antic Règim i la Industrialització. 1787-1868* (Barcelona: Edicions 62, 1988); Josep Fontana, *La época del liberalismo* (Barcelona: Crítica, 2007). D'altra banda, per la ruptura ontològica amb el passat, creiem que la guerra de 1700-1715 i la de 1936-1939 s'assemblen. Tingueren una dimensió internacional, es blandí el *Derecho de Conquista*, les institucions catalanes foren liquidades i la repressió fou clau en les dues postguerres, marcant un abans i un després en la història de

L'esclat d'una guerra i una revolució

El 17 de juliol de 1936 la guarnició de l'Exèrcit espanyol al Marroc se sollevava, estenent-se el moviment a la Península durant les hores següents. Si l'exèrcit, durant el XIX, havia protagonitzat quaranta-sis *pronunciamientos* i en el XX se n'havien comptat set, l'estiu de 1936 s'afegiria una altra rebel·lió militar al llistat de cops d'Estat.[1004] El 19 de juliol esclatava la revolta a Barcelona. Pèssimament planejada i executada pels militars, fou esclafada per les forces de l'ordre fidels a la República ja la tarda del 20 de juliol. Però tan bon punt era sufocada la temptativa dels sollevats, un altre foc s'encenia a la ciutat comtal. L'assalt al parc d'Artilleria de Sant Andreu deixà en mans d'obrers i de qualsevol persona que pogués agafar-los milers de fusells d'ús militar. La Generalitat i Companys, desbordats pels esdeveniments, no intervingueren per aturar el daltabaix. Les estructures de la Generalitat i de l'Estat col·lapsaren gairebé per complet. Armada de cap a peus, la CNT-FAI es féu ama, *de facto,* de la situació a Catalunya. Començaria aleshores una revolució anarquista i camions d'incontrolats voltaren pel país sembrant el terror revolucionari. Les presons foren buidades per tornar a ésser omplertes amb personalitats conservadores, religioses, propietaris o simplement, gent de missa.[1005]

Jaume Miravitlles, qui passà gran part de la guerra pròxim a Batista, recordà com les «masses incontrolades, aquest *lumpenproletariat* que existeix en totes les ciutats industrials i, sobretot, en els ports de mar, assaltaren aquelles casernes, guardades només per pocs soldats, i es quedaren totes les armes que tenien allí emmagatzemades».[1006] Així, amb un accidentat i imprevisible context polític, el 21 de juliol la Generalitat provava de canalitzar els esdeveniments a través de la creació del Comitè Central de Milícies Antifeixistes (CCMA), amb presència de la immensa

---

Catalunya. La comparativa entre totes dues guerres no està gaire estudiada, però Batista la treballaria ja el 1936. J. M. Batista i Roca, *1714-1936* a *Diari de Barcelona* (11/IX/1936): 4. El 1944, comparà la derrota de 1939 amb d'altres desfetes, inclosa la de 1714, si bé analitzaria també tots els conflictes, en general, del segle XVI fins al XX. J. M. Batista i Roca, *El Dret de Conquesta* a *Ressorgiment*, Núm. 341 (XII/1944). A tall d'exemple podem esmentar també tres articles: Borja de Riquer, *Històries comparades: 1714 i 1939* a *Ara* (13/III/2015) [En Línia. Disponible a https://www.ara.cat/opinio/Histories-comparades_0_1320467996.html. Borja Vilallonga, *Catalunya hora zero: 1714* a *Ara* (10/III/2015) [En línia. Disponible a https://www.ara.cat/opinio/Catalunya-hora-zero_0_1373262681.html] i Borja Vilallonga, *Catalunya hora zero: 1939* a *Ara* (23/III/2015) [En línia. Disponible a https://www.ara.cat/opinio/Catalunya-hora-zero_0_1381061908.html].[Consultats tots tres el 24/VI/2020].

[1004] Daniel Díaz i Esculies, *De la guerra civil, l'exili i el franquisme (1936-1975)* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008), 11-12.

[1005] Termes, *De la Revolució*, 387-407.

[1006] Miravitlles, *Gent que he conegut*, 81-96. Vegeu també: Mark Planellas-Witzsch, *El somriure de Catalunya. Un retrat biogràfic de Jaume Miravitlles* (Barcelona: Duxelm, 2008).

majoria dels partits republicans —a exepció d'EC. L'objectiu: organitzar militarment l'esclafament dels sollevats allà on la revolta militar havia triomfat i controlar la situació política general.[1007]

Tanmateix, el poder real al país ja no estava en mans de l'ERC vencedora a les eleccions del febrer, sinó que havia estat desintegrat i atomitzat després del col·lapse de l'administració pública, restant en mans de diversos grups i comitès anarco-sindicalistes o, simplement, en mans d'oportunistes i *incontrolats*.[1008] «Dissortadament, apareixien al carrer, sorgits de no se sap quin lloc, 20.000 homes armats», escrigué Miravitlles.[1009] De vell, Batista recordà que «la posició de Companys i de la Generalitat era extraordinàriament difícil».[1010]

El panorama de desconcert era general. Raimon Galí recordava:

> Cadascun dels vells catalanistes va quedar ensorrat. Puc deixar uns records personals com a pinzellades. La que més em va impressionar va ser la d'en Batista i Roca, a qui vaig trobar al carrer dels Arcs el tercer dia de la revolta. Em va escometre dient amb veu baixa:
> —Galí, tot s'ha acabat.[1011]

A principis d'agost, el fracàs inicial del cop d'Estat havia portat a una Guerra Civil que ja comptava amb bàndols i fronts delimitats després dels caòtics dies posteriors al 18 de juliol. Per una banda, amb els *republicanos*, s'hi aglutinaven catorze milions de persones en un territori d'aproximadament dos-cents setanta mil quilòmetres quadrats, incloent gairebé tota Astúries, Santander, Biscaia, Guipúscoa, Catalunya, València, Castella la Nova, Badajoz, la major part d'Andalusia i Menorca. Enfront, el bàndol *nacional* o *sublevado* controlava a la península dos-cents trenta-cinc mil quilòmetres quadrats, que incloïen Galícia, la ciutat d'Oviedo, Lleó, Castella la Vella, Àlaba, Navarra, Aragó, Càceres, Huelva, Sevilla, Cadis, la ciutat de Granada, les Canàries, Mallorca i Eivissa i el protectorat del Marroc —vora tres-cents mil quilòmetres quadrats més—, territoris poblats per onze milions de persones.[1012]

[1007] Termes, *De la Revolució*, 387-407.
[1008] *Ibídem*.
[1009] Miravitlles, *Gent que he conegut*, 81-96.
[1010] Mascarell, *Entrevista*.
[1011] Raimon Galí, *Signe de contradicció, 4. Aixecament i Revolta* (Barcelona: Barcelonesa d'Edicions, 1999), 117.
[1012] Beevor, *La Guerra Civil*, 115.

Recordant les primeres setmanes del conflicte a Catalunya, el separatista Manuel Cruells escrigué secament sobre el panorama general:

> No cal dir res del partit d'Acció Catalana. Partit polític d'esquerra burgesa. Estava encara més desplaçat que l'Esquerra Republicana de Catalunya. Ni cal tampoc dir res del partit catòlic Unió Democràtica, ni dels agrupaments com Palestra i altres entitats més o menys catòliques i catalanistes que hi havia al país. Tot això va quedar escombrat i va desaparèixer, i el que no va desaparèixer del tot va portar una vida tan migrada que a vegades semblava clandestina.

Palestra s'aixoplugà aleshores sota el paraigua d'EC, el partit que l'ex-conseller Dencàs havia refundat la primavera anterior després del trencament amb ERC i que ara servia de pal de paller i refugi per a tot l'espectre del separatisme polític, als marges del CCMA del qual havien romàs exclosos.[1013]

Efectivament, en vistes d'un panorama extraordinari, l'espai separatista aconseguí tornar-se a unificar òrganicament per primera vegada d'ençà els temps de la Dictadura de Primo de Rivera —i, fugaçment, durant els Fets d'Octubre. Si bé aquesta havia estat la intenció durant la primavera de 1936, quan Dencàs liderà una escissió d'ERC per refundar EC, l'assassinat dels germans Badia havia estroncat el procés. El separatisme es ressentí, aleshores i durant la Guerra, de la pèrdua de les tres personalitats amb més fusta de líders: els germans Badia, liquidats, i Dencàs, amenaçat i obligat a fugir a l'exili per evitar un destí similar.[1014]

En una reunió pocs després del sollevament militar es trobaren Cardona, Blasi, Baldomer Palazón i Dalmau de Nosaltres Sols!, Torres i Picart representant Dencàs i EC, potser Josep M. Xammar del PNC i el propi Batista.[1015] En reunions d'aquells dies hi foren també Manuel Talens, Pere Narbona i Miquel Baltà.[1016] El dia 24 se celebrà un nou Congrés d'EC al qual s'afegiren NS! i el PNC, tot i que amb reticències sobre les tendències marxistitzants de l'ex-conseller Dencàs i del seu home de confiança, Daniel

[1013] Manuel Cruells, *La societat catalana durant la guerra civil. Cròniques d'un periodista polític* (Barcelona: Edhasa, 1978), 40 i 85; Ucelay-Da Cal, *Catalunya populista*, 224-228; Manuel Cruells, *El separatisme català durant la guerra civil* (Barcelona: Dopesa, 1975), 71-91; David Martínez Fiol, *Daniel Domingo Montserrat (1900-1968). Entre el marxisme i el nacionalisme radical* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001), 206-210; Ucelay-Da Cal, *La crisi dels nacionalistes*; Antonio Gascón Ricao, *El complot de Estat Català contra Companys* a Ucelay-Da Cal, Gonzàlez i Vilalta, *Contra Companys*, 91-110.
[1014] Albert i Corp, *Quatre boigs de Mataró*, 119.
[1015] Rubiralta, *Daniel Cardona*, 161.
[1016] Castells, *Nacionalisme català i Guerra Civil*, 74-75.

Domingo Montserrat. De fet, el nou partit, el consell revolucionari del qual l'integraven només membres de les antigues JEREC, mantenia una línia ideològica que combinava la mística nacionalista de l'EC dels anys vint amb un llenguatge leninista, amb l'idealitzat Aixecament de Pasqua irlandès i la Revolució Bolxevic com a referents. Aquestes creixents tendències marxistes no agradaven gens a Batista.[1017] Durant tota la guerra, com Cardona, es mantingué contrari a l'aproximament d'EC al PSUC, una opció defensada per Vicenç Borrell o a la CNT-FAI, l'opció de Cornudella.[1018]

Dencàs i EC dirigien el nou partit i la secretaria. La seu, al cafè l'Or del Rhin —aquell indret emblemàtic del separatisme a la clandestinitat dels anys vint—, restava en mans de NS! i la premsa, el *Diario de Barcelona*, adés confiscat i catalanitzat, fou posat sota el control de gent procedent del PNC.[1019] L'entrada dels grups separatistes al nou EC es féu mantenint les capelles de cada formació, conservant cadascuna una certa autonomia organitzativa.[1020] L'EC de Dencàs experimentà un fort creixement a partir del 24 de juliol, quan culminà la unificació. El primer full publicat per la flamant organització resava: «Com que el formar part de les milícies ciutadanes no és un dret sinó un deure, Estat Català tindrà les seves milícies contra el feixisme».[1021]

Com ha argumentat Lluís Duran i hem vist en apartats anteriors, Palestra arribà a la guerra «sensiblement afeblida». Les circumstàncies de la revolució anarco-sindicalista la convertien en, «com a mínim, sospitosa de ser poc favorable als nous corrents».[1022] Joan Sales compartia la visió d'un amic seu que, en demanar-li si era bona idea allistar-se al regiment de Palestra, aquest li havia contestat que no. Per a l'escriptor, era l'Escola de Guerra de la Generalitat «l'única cosa seriosa que hi ha ara». Els de Palestra eren, en aquells moments, «unes persones decentíssimes però que juguen amb coses molt serioses».[1023] Amb aquest panorama, les opcions per als joves excursionistes que volien anar al front, inclosos els de Palestra, eren dues: entrar a l'escola d'oficials o

[1017] Martínez Fiol, *Daniel Domingo Montserrat*, 218-222; Rubiralta, *Historia del independentismo*, 140-145.
[1018] Enric Ucelay-Da Cal, *La ley del silencio: el "complot nacionalista" contra Companys (noviembre-diciembre de 1936)* a Ucelay-Da Cal, Gonzàlez i Vilalta, *Contra Companys*, 111-149.
[1019] Eduard Puigventós López, *L'*affaire *Revertés o la alternativa al poder anarquista en Cataluña* a Ucelay-Da Cal, Gonzàlez i Vilalta. *Contra Companys.*
[1020] Cruells, *El separatisme català*, 71-91.
[1021] *Ibídem*
[1022] Duran, *Palestra*, 373-375.
[1023] Joan Sales, *Cartes a Màrius Torres* (Barcelona: Club Editor, 2014), 57-59. Sobre l'Escola de Guerra, vegeu: Francesc Xavier Hernàndez i David Íñiguez, *La Columna Macià-Companys* (Barcelona: Fundació Josep Irla, 2013) 123-126.

allistar-se al Regiment Pirinenc Nº 1, en què, tant entre els dirigents com la tropa, hi havia gent de l'organització que havia dirigit Batista.[1024]

A l'adveniment de la guerra, els Minyons de Muntanya comptaven amb un mínim de 37 nuclis establerts, dels quals dos terços provenien de centres excursionistes i un terç provenia d'entitats catòliques. Les xifres exactes de membres dels Minyons, tanmateix, són desconegudes.[1025] En total, el juliol de 1936 hom comptava dos mil membres en el conjunt del moviment excursionista, una xifra comparativament ben llunyana de la britànica. El moviment no havia decrescut d'ençà 1934, però tampoc se n'havien incrementat els membres a causa de l'anormalitat de la situació després del terrabastall provocat pels Fets d'Octubre.[1026] Com han explicat Balcells i Samper, la seva situació «era delicada i compromesa a causa de la intolerància que regnava en l'ambient d'aquells dies. Es trobaven al carrer i eren titllats injustament de carques tots i de feixistes alguns». Tingueren menys sort encara els agrupaments escoltes que pertanyien a centres catòlics, els quals es veieren obligats a tancar la barraca.[1027]

Segons afirma Víctor Castells, Batista hauria col·laborat, durant les primeres setmanes de la guerra, amb Carrasco i Formiguera, a la conselleria de Finances que dirigia Martí Esteve i que el dirigent d'UDC havia estat organitzant.[1028] D'aquest acostament de Batista al govern de la Generalitat se'n tenen proves fefaents: Batista fou enviat per dos membres del govern, especialment el seu vell amic Ventura Gassol, al consolat britànic de Barcelona. Segons els documents conservats als arxius del Foreign Office i investigats per Gregori Mir, Batista hi fou enviat perquè «la Generalitat voldria saber si la Gran Bretanya es mantindria al marge contemplant com Barcelona quedava reduïda al caos». Els representants diplomàtics responguereren en la línia de l'actitud britànica que es perllongaria durant els tres anys de guerra. Mr. King, el cònsol, conservador, però no gaire afí a la causa catalana, fou taxatiu:[1029] «Li vaig respondre que l'actitud de la Gran Bretanya, pel que sabia, era la d'una neutralitat estricta en el

[1024] Balcells i Samper, *L'escoltisme català*, 125-131. Sobre el Regiment Pirinenc, vegeu: Jaume de Ramon i Vidal, *El Regiment Pirinenc núm. 1 de Catalunya* (Barcelona: Rafael Dalmau, 2004).
[1025] Balcells i Samper, *L'escoltisme català*, 89.
[1026] *Ibídem*, 107-110.
[1027] *Ibídem*, 123-125.
[1028] Castells. *Batista i Roca. Una vida*, 30-31. S'esmenta també aquesta participació a Crexell i Ferré, *Josep Maria Batista i Roca*, 23. Escolteu també l'entrevista a Miquel Coll Alentorn. Fonoteca Història Jaume Font. ANC1-563-N-264.
[1029] Josep Casanova, *La Catalunya de Mr. King el Consolat Britànic de Barcelona durant la Guerra Civil (1936-1939), Perspectiva Social*, Núm. 35 (1994): 43-61.

conflicte civil i exclusiu d'Espanya i que l'almirall [sic: almirallat] no permetria de cap manera que els vaixells s'involucressin en un avalot local». Com explicà Gregori Mir, Batista defensava:

> L'opinió que cap de les grans potències no [desitjaria] veure Barcelona destrossada i Catalunya com un focus d'anarquistes en alça. La crida de la Generalitat es faria per motius d'humanitat i [civilització], a part de consideracions [polítiques], malgrat que Batista admetia haver entès les delicades consideracions internacionals que hi havia implicades.

Fou aquell petit intercanvi la primera de les gestions diplomàtiques que realitzà Batista, com veurem, per aturar una guerra que considerava aliena al país.[1030]

Mentrestant, Vila d'Abadal, el cap indiscutible d'UDC després del cop d'Estat, amb un suport discret de la Generalitat, havia centrat esforços en crear una columna de seguretat interior, «un cos armat que estigués a disposició d'aquells a qui corresponia la reinstauració de la normalitat tan trasbalsada», en paraules de Coll i Alentorn.[1031] Juntament amb Batista i Vila d'Abadal, Coll i Alentorn havia creat la Columna Pau Claris amb membres de Palestra i de les Joventuts d'UDC, proveïts amb les armes que van poder arreplegar. S'oferí la finca familiar de Manuel Valls de Gomis, dirigent de les joventuts d'UDC, «El Castell» de Santa Perpètua de Mogoda per a ensinistrar i allotjar la columna. Van començar amb dues pistoles i algunes armes llargues de gent propera a Batista, que les tenia legalment, i van anar desarmant els comitès locals de la CNT-FAI al Vallès, emprant les armes confiscades per armar-se ells mateixos.[1032]

Les coses van estroncar-se violentament a finals de 1936, quan una columna anarquista va assassinar el policia de la Generalitat que en feia d'instructor i, en un altre assalt, va desarmar i detenir els membres de la Columna Pau Claris.[1033] La columna, de «nom molt significatiu per al pensament de Palestra» i també per al nostre protagonista, fou aleshores desarticulada, i alguns dels joves, segons Jaume Font, s'organitzaren per fer un servei d'ordre.[1034] Mentrestant, Palestra continuà realitzant minses activitats, sobretot centrades en «catalanitzar la revolució». Lliurà senyeres als combatents de la

[1030] PRO, FO 371/20527 – W 7734 i PRO, FO 371/20527 – W 7786 citats a Mir, *Aturar la guerra*, 38-39.
[1031] Miquel Coll i Alentorn, *Escrits polítics, cívics i religiosos* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994), 140.
[1032] Entrevista a Miquel Coll Alentorn. Fonoteca Història Jaume Font. ANC1-563-N-264.
[1033] Hilari Raguer, *La Unió Democràtica de Catalunya i el seu temps* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1976), 391-392.
[1034] Entrevista a Miquel Coll Alentorn. Fonoteca Història Jaume Font a ANC1-563-N-264.

Columna Macià-Companys —formada per homes de l'ERC i EC—, forní de llibres els hospitals militars i es proposà constituir una biblioteca catalana a Eivissa. Per la tardor de 1936, organitzà una tanda de cursos i dos actes d'un cert relleu, l'ún dedicat a la memòria del 6 d'octubre i l'altre un festival bascocatalà.[1035] Josep Maria Batista i Roca, com relata Castells, «cada dia accentuava més la seva discreció, encara que en plena activitat, pogué anar fent. Ja no era l'home benestant que dedicava íntegrament la seva vida a la reconstrucció nacional amb recursos propis».[1036]

Batista havia posat en marxa, segons consta en un fulletó, una empresa anomenada *Artex*, dedicada a l'exportació d'objectes d'art espanyols i catalans. L'empresa oferia serveis d'assessorament artístic i en la publicitat hom oferia plànols per fer cases amb estil tradicional espanyol o català i mobles, bijuteria, orfebreria, escultura i ceràmica disponibles per a la venda. La seu era al carrer Princesa, 20, casa dels Batista, però no en sabem res més. Podria ser que, en un moment en què els ingressos de la família es tallaren de cop, el nostre protagonista cerqués una font alternativa de diners per sobreviure en un context d'inestabilitat.[1037]

Efectivament, l'esclat dels combats i de la revolució trasbalsaren la vida Josep Maria Batista i Roca. A mitjan agost de 1936, amb consciència que els enfrontaments armats s'havien transmutat ja en una guerra, publicà un parell de columnes comentant els esdeveniments, en un dels únics articles que publicà aquells mesos. La rellevància de l'escrit, publicat originàriament a l'òrgan d'EC, el *Diari de Barcelona* el 12 d'agost,[1038] comportà que fos simultàniament reproduït l'endemà també a *La Humanitat* i *La Veu de Catalunya* —però no a *La Publicitat*. Hi clamava: «caldrà fer més íntimes les relacions entre tots els sectors nacionalistes que propugnen unes més àmplies llibertats per a Catalunya». Com demostra l'escrit i la difusió, Batista era especialment proper a EC i a UDC, però maldava per atreure a la seva opinió els sectors nacionalistes dins l'ERC.[1039] Distingia:

> Són tres els factors que intervenen en la lluita antifeixista: els republicans i demòcrates formats principalment per la burgesia, i els nuclis proletaris marxistes

[1035] Duran, *Palestra*, 373-375.
[1036] Castells. *Batista i Roca. Una vida*, 30-31.
[1037] *Artex. Export of Spanish & Catalan Art Objects* al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T19). No té data, però una imatge que conté ens porta a pensar que és del període republicà.
[1038] Vegeu els números a la Biblioteca de Catalunya.
[1039] Cruells, *La societat catalana*, 85.

> i el sindicalista. La revolució que vivim té una importància històrica que ultrapassa les nostres fronteres i li dona un valor europeu, puix que tots els problemes que s'agiten a Europa en l'època present es troben sintetitzats en la nostra revolució.

Destacava l'especificitat d'una revolució anarco-sindicalista com l'esdevinguda a Catalunya, car «en els altres països europeus on el proletariat ha triomfat ha estat sempre a base de marxisme». L'article continuava:

> Hem de reconèixer que les idees llibertàries, fins a cert punt, tenen un major atractiu que no pas les marxistes per un poble individualista i disgregat, amant fins a l'exageració de la llibertat i enemic de la disciplina com el nostre [...]. Catalunya ha de sortir radicalment alliberada d'aquesta revolució. La transformació que vivim és profunda i té un aspecte social i un de nacional. D'ella n'han de sortir uns amplis avantatges i llibertats pel proletariat. Però tot català té el deure de fer els màxims esforços i sacrificis perquè també d'aquesta revolució en surti Catalunya nacionalment alliberada. La Revolució actual ha estat originada a Catalunya pel joc de forces alienes a nosaltres i específicament espanyoles. Breu: la lluita entre marxistes i feixistes espanyols que no existeixen entre el poble de Catalunya. Si a Catalunya no hi hagués hagut una guarnició espanyola no hi hauria hagut militars feixistes per a sublevar-se. Però després que aquestes forces espanyoles ens abocaren a la guerra civil, l'acció de l'Estat espanyol ha desaparegut de Catalunya. El Govern central és avui inexistent en la nostra terra [...] avui, Catalunya lluita i viu com si fos un poble independent. Les realitats de la guerra ens han portat en l'organització política i en les atribucions del nostre Govern molt més enllà de l'Estatut, el qual avui, no és més que un record del passat. Ningú no pot pensar que després dels esforços per assolir el triomf, Catalunya tornés a encongir-se per a encabir-se dins dels límits esquints de l'Estatut. No és sols la República catalana la que ha de néixer d'aquesta revolució [...] n'ha de sortir la reunió de tots els països de llengua catalana [...]. I així, de la segona república espanyola, passaríem a una Unió de Repúbliques, o almenys a una Confederació.[1040]

La situació tenia un potencial favorable a Catalunya, però, en aquell moment, amb la Generalitat desbordada, encara estava dominada pels anarco-sindicalistes i el seu terror revolucionari. Batista estava modulant el seu discurs per no aixecar sospites i la seva cautela no era exagerada. De fet, el seu primer ensurt es produí en les primeres setmanes de la guerra. Com escrigué Castells, el secretari de Palestra «era un dels blancs idonis» de les patrulles de la FAI:

[1040] *Les realitats de la guerra ens han portat més enllà de l'Estatut —diu Batista i Roca* a *La Humanitat*, Any 5, Núm. 1393 (13/VIII/1936): 3; *Com serà la nova organització política i social de Catalunya?* a *La Veu de Catalunya* Any 46, Núm. 12.524 (13/VIII/1936) Ed. Matí: 5.

> La seva condició de catòlic, no caldria dir-ho, però sobretot els seus lligams d'amistat i afinitat d'idees amb la plana major de la intel·lectualitat catalana, a la Universitat i als diaris, afegit a la seva categoria de ciutadà benestant, amb domicili a un gran pis del carrer de la Princesa, llavors barri [el del Born,] "burgès", el feien altament vulnerable. [...] No van trigar gaire abans que passessin per casa seva [les patrulles], i sort que no hi era.

Segons recordava Alexandre Pinyol, ell i un altre home de confiança de Batista, Francesc Peralta, havien d'acompanyar-lo armats sovint durant aquelles primeres setmanes de la guerra.[1041] El nostre protagonista compartia el desolat parer del seu amic i cunyat Miquel Baltà, qui, en trobar-se a Miquel Ferrer de camí a la seva farmàcia, li expressà: «això no es pot aguantar. Estic preparant-me per fugir d'aquest infern. Hem estat vençuts, Ferrer. Hem perdut la nostra Catalunya a mans dels anarquistes que s'han fet els amos de la situació». Baltà i Concepció Batista no trigaren gaire temps en marxar a l'exili, primer a París i després a Cuba.[1042]

El terror revolucionari continuava sobrevolant el país: a finals de setembre el recompte d'executats a la rereguarda s'elevà fins la xifra de quatre mil sis-centes vuitanta-dues.[1043] Batista encara tingué un altre ensurt a les darreries d'agost, quan les principals columnes de tots els grups polítics ja combatien al front de l'Aragó, EC provava d'arrabassar Mallorca als sollevats i pels dipòsits havien passat ja milers de cadàvers d'assassinats, inclòs el del periodista Josep Maria Planas, amb qui Batista havia coincidit a *La Publicitat*.[1044]

El president dels sindicats lliures, Ramon Sales, havia estat detingut i, estant en perill de mort pres a Sant Elies, per intentar salvar-se començà a donar noms als seus captors. Entre ells, donà el de Batista i Roca, confonent-lo amb Joan Baptista Roca i Caball, d'UDC. Aleshores, Batista fou cridat a Comissaria, però abans d'anar-hi, adonant-se de la confusió, se cerciorà que se n'assabentés Roca i Caball. Batista es considerava menys sospitós que el dirigent d'UDC i volia mantenir la confusió. Tanmateix, aquest no ho permeté, s'hi presentà i Sales admeté que feia deu o dotze anys que no s'havien vist. Batista pogué sortir-se'n sense més complicacions, si bé ja era del

[1041] Castells, *Nacionalisme català i Guerra Civil*, 48-49.
[1042] Ferrer, *Memòries (1920-1970)*, 335; Castells, *Nacionalisme català i Guerra Civil*, 204.
[1043] Rubèn Doll-Petit, *Repressió, salvament i fugida a la reraguarda catalana, 1936-1939*, *Ebre 38: revista internacional de la Guerra Civil, 1936-1939*, Núm. 2 (2004): 49-60.
[1044] Termes, *De la Revolució*, 387-407; Cruells, *La societat catalana*, 108-114; Manuel Cruells, *L'expedició a Mallorca. Any 1936* (Barcelona: Editorial Juventut, 1971). Vegeu: Josep Pich, David Martínez Fiol i Xavier Casals, *Els gàngsters de la FAI. Justo Bueno Pérez*, *Revista Afers*, Núm. 89 (2018); Josep Maria Planas, *Els Gàngsters de Barcelona* (Barcelona: Proa, 2002).

tot conscient que la seva vida corria perill i en qualsevol moment podia acabar en una *txeka* o, pitjor, tirotejat en una cuneta de la carretera de l'Arrabassada.[1045]

Fou potser per aquest motiu que l'11 de setembre de 1936 publicà el seu segon article al *Diari de Barcelona*, en què repassava la situació del 1714 comparant-la amb la de 1936 i desvelava el fet que s'havia allistat a les Milícies Antifeixistes. Segons recorda Jordi Miravet, Batista hi entrà amb el grau de «coronel», tot i que no participà en cap acció al front.[1046] Fou per aquestes dates que entrà també al Comissariat de Propaganda, el qual estudiarem en un apartat posterior. Calia cobrir-se encara més les espatlles pel que pogués passar i no només n'hi havia prou amb estar més o menys relacionat amb la Generalitat i el govern. L'article de Batista de la Diada de 1936 finalitzava amb una proclama:

> Català! Fes-te ben bé càrrec del que et dic. Recorda't del 1714. Obra en conseqüència. I per obra en conseqüència sols hi ha un camí: Allista't a les Milícies Antifeixistes. Jo ja ho he fet. Ara que ho facin tots els catalans, per als quals Catalunya i la Llibertat tenen alguna valor.[1047]

L'Afer Revertés. Catalanitzar una revolució anarco-sindicalista

Per acabar amb el caos i el campi qui pugui en què s'havia convertit Catalunya després del 20 de juliol de 1936, Companys havia nomenat Joan Casanovas, president del Parlament, per a presidir el Govern. Els dos executius que assajà havien resultat un fracàs i el 26 de setembre de 1936 el substituïa Tarradellas —qui l'havia anat arraconant—, formant un tercer govern.[1048] Amenaçat pels anarcosindicalistes, apartat de les posicions de poder i preocupat per la situació general al país, Casanovas —qui l'abril de 1931 havia pressionat per liquidar la Guàrdia Cívica Republicana— havia acabat ara per acostar-se a EC. Malgrat ser la segona força en armes l'estiu del 1936 i comptar amb milers de combatents al front, l'organització separatista havia romàs apartada del poder. Allunyada de la responsabilitat del caos revolucionari i apareixent com víctima de la situació a ulls de molts catalans, EC havia guanyat suports i simpaties, de mica en mica, entre la població descontenta amb la gestió de la

[1045] Raguer, *La Unió Democràtica*, 393-394; Castells, *Nacionalisme català i Guerra Civil*, 47-54.
[1046] Així ens ho explicà Jordi Miravet a l'entrevista (Barcelona, 4/VI/2020).
[1047] J. M. Batista i Roca, *1714-1936* a *Diari de Barcelona* (11/IX/1936): 4.
[1048] Jaume Renyer, *Un hombre del silencio: Jaume Cornudella i Olivé* a Ucelay-Da Cal, Gonzàlez i Vilalta, *Contra Companys*, 263-276.

Generalitat.[1049] Com explicà Ucelay-Da Cal, «davant l'onada d'assassinats, les rondes nocturnes, la imatge sinistra de l'Arrabassada com a dipòsit espontani de cadàvers, la burgesia i àdhuc bona part de la petita burgesia van percebre un terror de classe». Molts catalanistes moderats se sentien horroritzats pels esdeveniments i EC temptà de canalitzar aquest rebuig com a partit *d'ordre*.[1050]

Casanovas ja s'havia mostrat amoïnat públicament per la manca de poder efectiu dels successius governs i pels viaranys que prenia la revolució. Cap a la tardor, existia ja a Espanya la percepció que la guerra no seria cosa de setmanes.[1051] A Catalunya mancaven productes bàsics com la farina i el furor revolucionari dels primers dies s'havia esvaït. Casanovas escenificaria la seva aposta per un canvi de rumb general participant en un acte molt concorregut d'EC. El míting tingué lloc a la sala Gran Price de Barcelona el diumenge 1 de novembre de 1936.[1052]

L'acostament resultava simbiòtic; Casanovas cercava un partit després d'haver-se allunyat de l'ERC i EC precisava un líder de categoria després d'haver perdut a Josep Dencàs, exiliat per la força els primers dies de la guerra.[1053] Les conseqüències de l'acte, molt reeixit i d'idees atractives per l'opinió pública, foren immediates. Entre els anarcosindicalistes, la declaració d'intencions fou indigesta. La CNT i la FAI es prepararen per assaltar els centres d'EC, però mentrestant, rere el teló, es movien ombres. Casanovas havia establert converses amb Torres i Picart, aleshores secretari d'EC, i amb el dirigent separatista Josep Maria Xammar.[1054] Podria ser que Batista, proper a EC, estigués al cas de les converses? El *quid* de la qüestió, com veurem tot seguit, no era gens superflu.[1055]

[1049] Martínez Fiol, *Daniel Domingo Montserrat*, 218-222; Cruells, *La societat catalana*, 130-174. Juan García Oliver explicà que fou decisió explícita de Tarradellas excloure els separatistes del Comitè Català de Milícies Antifeixistes. Juan García Oliver, *El eco de los pasos* (Barcelona: Ibérica de Ediciones y Publicaciones, 1978), 177.

[1050] Ucelay-Da Cal, *Catalunya populista*, 289-301.

[1051] Josep Maria Pascual, *Un complot desconocido* a Ucelay-Da Cal, Gonzàlez i Vilalta, *Contra Companys*, 65-68.

[1052] *Un míting d'Estat Català* a *La Publicitat*, Any 58, Núm. 19.342 (3/XI/1936): 1; *Míting d'Estat Català al gran Price* a *La Veu de Catalunya*, Any 46, Núm. 12.594 (3/XI/1936): 3; *Estat Català exposa la seva actual posició* a *La Humanitat*, Any 5, Núm. 1463 (3/XI/1936): 4. La situació de l'article en cada diari és il·lustrativa. *La Humanitat* sembla que l'amagui, a la darrera pàgina, mentre que *La Veu de Catalunya* reprodueix fragments dels parlaments a la tercera pàgina i *La Publicitat* el mostra en primera plana amb una transcripció dels discursos.

[1053] Cruells, *La societat catalana*, 146-174.

[1054] Daniel Díaz i Esculies, *Estat Català contra Lluís Companys* a Ucelay-Da Cal, Gonzàlez i Vilalta, *Contra Companys* 77-90; Jaume Renyer, *Un hombre del silencio: Jaume Cornudella i Olivé* a Ucelay-Da Cal, Gonzàlez i Vilalta, *Contra Companys*, 263-276.

[1055] Castells, *Nacionalisme català i Guerra Civil*, 74-75.

La voluntat de catalanitzar la revolució prengué volada i entre el separatisme hom ja havia començat a preparar un complot. Del conegut com a *Afer Revertés* se n'han publicat articles i estudis, però encara romanen desconeguts forces aspectes de la conxorxa.[1056] En poques paraules, es tractaria d'una temptativa nacionalista de suplantar, amb violència o no, amb execucions o no, el govern d'ERC i el Comitè de Milícies Antifeixistes, situant en el seu lloc un executiu nacionalista. Acte seguit, les columnes més afins, això és, la Macià-Companys, el Regiment Pirinenc núm. 1 i la flamant columna Germans Badia —creada aquell mateix mes de novembre—, *tancarien* les vies d'accés a Catalunya i s'encarregarien del manteniment del nou ordre públic. A les ordres d'aquesta *nova* Generalitat, participarien també voluntaris civils, Mossos d'Esquadra i altres elements fidels dins dels cossos de seguretat.[1057]

Seguidament, previ acord amb Gran Bretanya i França, es proclamaria la independència per apartar el país d'una guerra que els nacionalistes consideraven espanyola i posar Catalunya sota protecció de potències estrangeres.[1058] A aquest propòsit, el pla incloïa contactes a l'exterior, treballats informalment per Batista amb els britànics —recordem aquells contactes a l'estiu, però també els de l'Orbis—,[1059] Rubió i Tudurí amb els francesos i Serrallach amb els alemanys. S'havien entaulat converses amb alts càrrecs dels ministeris d'Afers Exteriors de tots dos països per tal «de conèixer la seva actitud, en cas que aquest pla es posés en pràctica».[1060] Sembla ser que només mancava el finançament, però desconeixem fins a quin punt hi podia estar implicat Batista, i què s'havia parlat amb els contactes britànics.[1061]

Ja a mitjan octubre no era del tot clar que Madrid resistís l'ofensiva dels sollevats. De fet, tot el contrari; «*fins i tot el cautelós Franco pensà que la caiguda de Madrid era tan a prop que permeté una línia d'escapament pel que ell suposava acorralades tropes republicanes*» i el 6 de novembre el govern republicà s'havia

[1056] Gascón Ricao, *El Complot de Estat Català* a Ucelay-Da Cal, Gonzàlez i Vilalta, *Contra Companys*, 91-110.
[1057] *Ibídem*; Antonio Gascón i R. Ferrerons, *Las milicias pirenaicas, nacionalismo armado* a Ucelay-Da Cal, Gonzàlez i Vilalta, *Contra Companys*, 279-296.
[1058] Gascón Ricao, *El Complot de Estat Català* a Ucelay-Da Cal, Gonzàlez i Vilalta, *Contra Companys*, 91-110.
[1059] Batista comptava amb contactes al consulat britànic. El seu domini de la llengua i la cultura anglesa el situava com un imprescindible a l'hora de contactar amb els britànics. Companys el triaria a ell per a les gestions que analitzarem en un apartat posterior.
[1060] Gascón i Ferrerons, *Las milicias pirenaicas* a Ucelay-Da Cal, Gonzàlez i Vilalta, *Contra Companys*, 279-296.
[1061] Gascón Ricao, *El Complot de Estat Català* a Ucelay-Da Cal, Gonzàlez i Vilalta, *Contra Companys*, 91-110. Segons els documents que consultà Casanova, el cònsol britànic a Barcelona, mr. King, no savia res del que passava. Casanova, *La Catalunya de Mr. King*.

traslladat a València.[1062] Es començà a conformar, aleshores, l'esmentada columna Germans Badia, integrada per un miler de soldats.[1063] El context per l'acció era idoni, tenint igualment en compte que les columnes anarquistes havien partit per defensar la capital de l'Estat en la Batalla de Madrid. Mentrestant, hom esperava un carregament important d'armament modern per posar a disposició dels concentrats d'EC, el qual s'havia amagat en un vagó estacionat en una via morta al Rosselló. Cal apuntar que EC es trobava en dramàtica necessitat d'armament després de la fracassada i costosa ofensiva sobre Mallorca les primeres setmanes de la guerra.[1064]

Sembla ser que, pels conspiradors, l'ambient era ben propici i existien indicis favorables. En la sessió del Consell de Govern de la Generalitat de l'11 de novembre de 1936, Tarradellas proposà debatre la viabilitat d'una Catalunya independent en cas que Madrid caigués a mans de Franco. La proposta era, doncs, damunt la taula. Joan Comorera, no obstant, com a líder del Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC) i conseller de Serveis Públics, s'hi oposà frontalment seguint les indicacions de Moscou.[1065]

Finalment, la temptativa de complot contra Companys, i/o contra el domini anarquista, fracassà. Sembla ser que fou per una confessió fortuïta d'Andreu Revertés, aleshores comissari general d'Ordre Públic. En un tèrbol afer, Revertés havia donat discretament l'ordre d'assasinar la segona dona del seu pare als *nanos* de les patrulles de control, al·legant que era una espia i una «facciosa». Aquests se sorprengueren, en anar a trobar la dona acusada, que aquesta conegués i esmentés el comissari general d'ordre públic. Arraconat i descobert, Revertés *cantà*, però la delació no impedí que fos eliminat per la CNT-FAI. Les notícies sobre el complot es perderen ràpidament entre els diaris per la confusió, la complexitat de l'afer i per la situació bèl·lica general, molt més preocupant al front de Madrid, que encara resistia amb l'arribada d'armament soviètic i de tropes fresques. La victòria dels franquistes, la Dictadura, l'afusellament de

[1062] Traduït de l'anglès per l'autor. Beevor, *La Guerra Civil*, 251-276.
[1063] Cruells, *La societat catalana*, 146-174.
[1064] Antonio Gascón Ricao, *El Complot de Estat Català contra Companys* a Ucelay-Da Cal, Gonzàlez i Vilalta, *Contra Companys*, 91-110; Cruells, *L'expedició a Mallorca*, 112-144.
[1065] Arnau Gonzàlez i Vilalta, *Une Catalogne indépendant? Geopolítica europea i Guerra Civil Espanyola (1936-1939)* (Barcelona: Memorial Democràtic, 2017), 121.

Companys i la Segona Guerra Mundial s'encarregaren d'enterrar els coneixements sobre què passà exactament aquella tardor de 1936.[1066]

Aparentment, les conseqüències dels esdeveniments, amb detencions i alguna execució, no esquitxaren al coronel Batista. Si més no, no ho feren de manera pública. Víctor Castells afirma que participà en algunes reunions amb d'altres separatistes en aquelles setmanes.[1067] Oficialment, mentre tenia lloc la conxorxa entre bastidors, el nostre protagonista, en íntima relació amb l'element oficial, havia visitat públicament, almenys en tres ocasions, a Tarradellas, conseller primer, i havia participat en un homenatge als veterans catalans de la Gran Guerra. Si bé els diaris no contenen informació sobre el motiu de les converses, Batista hi figura com a representant de Palestra en un moment en què l'entitat es trobava, com hem vist, pràcticament liquidada. Possiblement les visites a la Generalitat gravitessin al voltant de l'excursionisme del país i l'interès del govern per unificar-lo sota el seu comanament, cosa que finalment esdevingué a principis de 1937.[1068] EC, per la seva banda i com ha explicat Fermí Rubiralta, visqué temps difícils:

> *La campanya de descrèdit en contra tallaria de soca-rel les favorables expectatives de creixement orgànic d'EC. S'acabaven així les vel·leïtats dirigides a trobar una via per a la catalanització de la revolució i, d'aleshores ençà el partit es veuria obligat a navegar en un pla secundari i molt més desfavorable en el conjunt de les formacions polítiques catalanes.*

Per acabar-ho d'adobar, els seus rivals polítics sortiren reforçats d'aquella temptativa.[1069] D'altra banda, els d'UDC, que durant les primeres setmanes de la guerra havien creat una xarxa d'ajut als perseguits, tampoc no vivien els seus millors moments tot i trobar-se ben propers a la Generalitat.[1070] A la darrera entrevista, Batista negà haver participat en un complot *contra Companys* —després en seria un dels més fidels assessors i homes de confiança—, però sí recordà els seus desitjos de catalanitzar la revolució. Participà el nostre protagonista en un complot centrat *únicament* en destronar

[1066] Enric Ucelay-Da Cal, *La ley del silencio: el "complot nacionalista" contra Companys (noviembre-diciembre de 1936)* a Ucelay-Da Cal, Gonzàlez i Vilalta, *Contra Companys*, 111-149; Beevor, *La Guerra Civil*, 251-276.
[1067] Castells, *Nacionalisme català i Guerra Civil*, 74-87.
[1068] *Generalitat* a *La Publicitat*, Any 58, Núm. 19.348 (10/XI/1936): 3; *Homenaje a la memoria de los voluntarios catalanes* a *El Diluvio*, Any 79, Núm. 270 (12/XI/1936): 4; *Palacio de la Generalidad* a *El Diluvio*, Any 79, Núm. 273 (15/XI/1936): 8; *Presidència de Catalunya* a *La Veu de Catalunya*, Any 46, Núm. 12.628 (12/XII/1936) Ed. Matí: 2.
[1069] Traduït del castellà per l'autor. Rubiralta, *Historia del independentismo*, 154-155.
[1070] Raguer, *La Unió Democràtica*, 417-511.

els anarcosindicalistes? O hi havia alguna cosa més, convenientment omesa en l'entrevista? Al seu llit de mort, el 1978, el nostre protagonista rememorarà la dificultat que comportava tot plegat, en unes declaracions, si més no, curioses:

> Prendre una actitud nacionalista, com haguérem desitjat, haguera fet que la CNT se n'hagués anat amb en Franco [...] no vull dir alçant la bandera franquista dintre Catalunya, però [hauria creat] una quantitat de dificultats que ho haurien fet fracassar tot.

També recordà el desig de Casanovas i de Josep Maria Espanya «d'esclafar la revolució anarco-sindicalista», continuar la guerra i obtenir suport internacional. A pesar del fracàs de l'Afer Revertés, Casanovas persistí amb les gestions a França i al voltant de l'Exèrcit francès, en cas que algun dia aquest pogués intervenir al país.[1071]

D'altra banda i pel que respecta a Batista, Gregori Mir trobà un interessant document als arxius del Foreign Office. Datat del gener de 1937 i escrit en perfecte anglès, fou tramès per Rafael Patxot, havent-lo rebut ell d'uns suposats amics de Barcelona. Al document, en un to clarament nacionalista i conservador, s'hi parlava d'una proposta per aturar la guerra, reconèixer la zona controlada pels insurrectes i establir un control internacional a través de la Societat de Nacions dels territoris de Catalunya, el País Valencià, les Illes Balears, la part d'Aragó encara sota control republicà i Múrcia —gairebé literalment les fronteres de l'antiga Corona d'Aragó. Podria haver estat un d'aquests «amics de Barcelona» de Patxot el propi Josep Maria Batista i Roca? Ens inclinem a pensar que sí, i en el darrer apartat del present capítol ens capbussarem en l'estudi d'aquestes singulars gestions.[1072]

[1071] Mascarell, *Entrevista*.

[1072] Afirmem que sí tenint en compte les gestions posteriors de Batista davant el Foreign Office: aquestes incorporarien propostes calcades a l'esmentada. El to general de l'article, nacionalista i conservador com Batista, el fet que sigui en perfecte anglès —el coneixement d'aquesta llengua no era tan comú aleshores com el del francès— i l'amistat amb Patxot, la qual datava dels anys vint, com hem vist, ens proporcionen massa coincidències. La proposta no pot ser passada per alt, més encara quan no n'és una d'aillada, sinó que s'inseriria en els esforços de Batista, durant tota la guerra, per catalanitzar la revolució o, almenys, *salvar* les institucions en vistes a una victòria de Franco. Pocs amics de Patxot, benestant i adinerat com Batista, podien escriure un document com aquell. Aprofitem per comentar que, en repassar aquest episodi, ens ve al cap la idea que Batista anava per lliure en totes les seves gestions. Bé podria ser que aquesta tramesa es realitzés sense el coneixement de la Generalitat, amb la qual el nostre protagonista començava a estar cada vegada més íntimament relacionat, com anirem veient en aquesta segona meitat del capítol present. Mir, *Aturar la guerra*, 65-66; Rafael Patxot, *Guaitant enrera: fulls de la vida d'un octogenari* (Ginebra: Edició particular, 1952), 889-893. Disponible a l'Institut d'Estudis Catalans.

Els joves de Batista. L'excursionisme durant la Guerra

Val a dir que, per a més inri, després de l'Afer Revertés, Palestra tallà la seva modesta activitat de cop, tot i que aquesta aturada es produí arran de la unificació de l'excursionisme, que comentarem tot seguit. Després d'aquells confusos esdeveniments, només trobem a Palestra recollint joguines el 1937 per la Setmana de l'Infant i presentant un seguit de cursos a la tardor: infermeria, puericultura, taquigrafia i català, dels quals només es repetiria el d'infermeria l'estiu de 1938. De principis de 1937 en endavant, Palestra és «una estructura mínima que espera esdeveniments», que només apareix per signar alguns manifestos o com a convidada en actes de tercers. Les activitats a la rereguarda són inexistents perquè els joves de Palestra es trobaven al front. En canvi, entitats com la FNEC o els escoltes tingueren una activitat més constant. Fet i fet, el darrer acte públic de Palestra fou la seva presència a la Diada de 1938, si bé la petjada de l'entitat es mantingué en els supervivents que s'hi formaren.[1073]

L'altre domini de Batista, l'excursionisme, continuà funcionant durant la guerra. A principis de 1937, el govern de la Generalitat el cobejava, considerant-lo un valuós actiu en temps de guerra. Se celebrà aleshores una reunió per mediació de Pinyol. Després, Irla convocà en nom del president Companys una reunió a la Generalitat amb presidència de Soler i Damians —qui dirigia el nou Comissariat d'Educació Física i Esports— i amb presència de Batista i del propi Pinyol. «Mig de grat, mig per força» es produí a la tardor la unificació dels Boy-Scouts i els Minyons de Muntanya sota les directrius de la Generalitat revolucionària, en virtut d'un acord ja signat per Pinyol i Batista setmanes abans, el 20 d'octubre de 1936. La primera circular explicava: «L'acord ha estat signat per un impuls espontani no sols dels rengles, sinó dels directius d'ambdues organitzacions escoltes, les quals, animades del mateix esperit, restaran d'ara endavant unificades en llur organització i direcció».[1074]

De novembre al febrer de 1937, dotze circulars donaren indicacions sobre els paràmetres de la fusió, que emprà l'uniforme dels Boy-Scouts, però amb el color verd dels Minyons de Muntanya. L'emblema dels Boy-Scouts, un arc tensat i una fletxa, era emprat en detriment de la Creu de Sant Jordi dels Minyons, símbol també de Palestra, però per a escalar en els rangs, calia un nivell de coneixement de la història de Catalunya. El nou nom triat fou Minyons de Muntanya-BOY SCOUTS de Catalunya.

[1073] Duran, *Palestra*, 373-375; Duran, *Continuïtats de l'entitat*.
[1074] Balcells i Samper, *L'escoltisme català*, 125-131.

Balcells i Samper assenyalen dos motius per aquesta denominació anglesa: la intenció que la Institució Catalana d'Escoltisme rebés el reconeixement de l'Oficina Internacional Londres i, d'altra banda, el fet que els Boy-Scouts tenien voluntat d'hegemonia dins la nova organització. Durant els mesos següents, la unificació s'anà consolidant en els uniformes, graus, funcionament, direcció i activitats.[1075]

A finals de gener de 1937, els Boy-Scouts i els Minyons de Muntanya i la Germanor de Noies Guies de Catalunya, presidides aquestes últimes també per Batista —encara que sense haver assolit la respectiva unificació—,[1076] visitaven el President Companys per presentar un nou projecte excursionista. A la trobada hi eren el tinent coronel Gavari, el coronel Batista i Pinyol. El primer acte després de la unió dels Minyons de Muntanya i els Boy-Scouts havia estat retre homenatge a la tomba de Macià. Seguidament, el diumenge 24 de gener, formaren davant Companys al Pati dels Tarongers un grup reduït, car molts dels minyons eren al front. Batista lliurà un document historial de la institució, simbolitzant el reconeixement mutu entre la nova organització excursionista i la Generalitat. De l'acte se n'han conservat un parell de fotografies que hem volgut adjuntar.[1077] El 14 de febrer de 1937 tingué lloc l'assemblea general de constitució, la qual aprovà els estatuts i elegí la nova direcció de l'escoltisme unificat. Batista esdevenia cap escolta, màxim líder del moviment, mentre que Pinyol es convertia en el comissari nacional. Hom havia acordat una paritat en la direcció entre Minyons i Boy-Scouts, tot i que sense posar-ho per escrit.[1078]

En un context en què ERC havia perdut poder davant dels anarco-sindicalistes, i, de manera creixent, davant del PSUC, comptar amb un excursionisme catalanista, afí però no controlat pels partits, era quelcom convenient malgrat la iniciativa fos idea de Batista. Suposava també poder comptar, per a tasques de suport, amb un voluntariat apartidista que oferia àdhuc un enllaç amb organitzacions internacionals no partidàries i constituïa un fre a la creació d'un excursionisme de caire marxista o a un predomini del PSUC. De cara a l'estranger, hom podia presentar una entitat homologable als Boy-Scouts francesos i anglesos i podia proporcionar una aparent credibilitat per defensar la tesi que a Catalunya es mantenia la legalitat democràtica republicana prèvia al juliol de

[1075] *Ibídem*.
[1076] *Ibídem*.
[1077] *Generalitat de Catalunya* a *La Humanitat*, Any 6, Núm. 1535 (26/I/1937): 2; *Generalitat* a *La Publicitat*, Any 59, Núm. 19.414 (26/I/1937): 4.
[1078] Balcells i Samper, *L'escoltisme català*, 125-131.

1936. No obstant l'equilibri al consell general, el predomini dins la nova organització pertanyia als Boy-Scouts. Eren ells qui comptaven amb els càrrecs executius principals, mentre que als joves dels Minyons de Muntanya corresponien les responsabilitats pedagògiques.[1079]

Després de l'intent frustrat de sotmetre l'escoltisme al Comissariat d'Educació Física i Esports, aquest trigà catorze mesos a estructurar-se definitivament —cosa que esdevindria el 3 de gener de 1938. Aquesta demora obeïa sobretot a la manca de col·laboració dels dirigents escoltes i la pròpia tasca d'unificació per part de les associacions. La culminació s'assolí quan la majoria dels dirigents escoltes es trobaven o bé al front o bé realitzant alguna funció a l'estranger.[1080] A mitjan abril 1938 se signaren les bases de l'Aliança de la Joventut Antifeixista de Catalunya, a la qual entraren les Joventuts Socialistes Unificades de Catalunya, les d'EC, les d'AC, les d'ERC, les Joventuts Llibertàries, les Sindicalistes, el BEN i el centre La Falç. La ja fantasmagòrica Palestra també hi seria present a través de Ricard Zierro, qui assumí la secretaria d'esports dins el consell nacional de la nova aliança juvenil. [1081]

El Comissariat de Propaganda i la Delegació de la Generalitat a Madrid

Així, el febrer de 1937 Batista continuava proper al govern de la Generalitat. A més de les seves gestions dins l'excursionisme, fou nomenat vocal del Consell de Cultura de la Delegació General d'Euskadi a Catalunya.[1082] Aquell mateix mes assistiria al dolorós enterrament de Marià Foyé, pilot, antic membre de la SEM i fundador dels *Falziots* de Palestra, qui havia publicat un dels primers manuals d'aviació el 1933 a l'Editorial Barcino.[1083] Amic de Batista, havia mort a causa de les ferides que havia patit lluitant al front quatre mesos abans, en un accident en què havien perdut la vida els altres quatre ocupants de l'avió.[1084] Després de l'enterrament, el nostre protagonista desaparegué

[1079] *Ibídem*, 125-131; Castells. *Batista i Roca. Una vida*, 30-31.
[1080] Balcells i Samper, *L'escoltisme català*, 125-131.
[1081] *Ibídem*, 125-131.
[1082] *Notes de la Delegació General d'Euskadi a Catalunya* a *La Publicitat*, Any 59, Núm. 19.460 (17/II/1937): 2.
[1083] Marià Foyé, *Resum d'aviació* (Barcelona: Barcino, 1933).
[1084] *L'enterrament del nostre company Marià Foyé fou una general manifestació de dol* a *La Publicitat*, Any 59, Núm. 19.467 (25/II/1937): 1; *Mariano Foyé, impulsor del vuelo sin motor* a *La Vanguardia* (21/II/2012) [En línia. Consultat el 29 d'abril de 2020. Disponible a https://www.lavanguardia.com/hemeroteca/20120221/54258198451/mariano-foye-impulsor-del-vuelo-sin-motor.html].

durant cinc mesos de la llum pública, centrat en les activitats que realitzava a prop del carismàtic Jaume Miravitlles al Comissariat de Propaganda.[1085]

Batista coneixia Miravitlles dels temps de la SEM i de l'Òrmica, en què aquest participà d'adolescent, tot i que no hi apareixia gaire.[1086] El 1936 *Met* Miravitlles era ara una jove estrella de la política, a qui els trenta anys —onze menys que Batista— no havien impedit participar com a organitzador de l'Olimpiada Popular i presidir l'Associació de Funcionaris de Catalunya.[1087] Havia àdhuc participat, d'ençà la seva fundació, com a representant de l'ERC en el CCMA.[1088] Amb la dissolució d'aquest ens i la transferència dels treballadors al Govern, la Secció de Premsa, Ràdio i Propaganda de Miravitlles perillava si es convertia en una conselleria més, a mercè de les pugnes entre les diverses forces que ocupaven la Generalitat d'ençà el principi de la guerra. Per evitar aquest control, proposà a Companys i a Tarradellas la creació d'un organisme independent que depengués directament de Presidència i del Conseller.[1089]

Miravitlles, aleshores al «zenit de la seva projecció i influència», comptava amb la confiança de Companys i de Tarradellas com a comissari de Propaganda, i també tenia influència dins d'ERC com a orientador de les seves joventuts.[1090] Víctor Castells, qui conegué tant a Batista com a Miravitlles, en retratà el contrast:

> Batista també era, com Miravitlles, molt jovial i poc donat a dramatismes, la qual cosa els havia d'ajudar molt en el tracte quotidià [.] Eren dos homes ben diferents, d'extracció social o moral ben distanciada. Ara, tots dos eren elegants i cosmopolites, de ment molt àgil i gran capacitat de maniobra en el diàleg amb la gent. Batista, calmat i reflexiu. Miravitlles, més aviat encisador, rutilant. Però Miravitlles era un jove molt dotat físicament, amb una frivolitat i capacitat de diversió que no tenien límit, mentre que Batista, en tot això, era tot el contrari.[1091]

[1085] No hem trobat referències públiques de Batista als arxius.
[1086] Gravació de Joaquim Fons a la Fonoteca Jaume Font (ANC1-563-N-384).
[1087] David Martínez Fiol, *Els Sindicats de funcionaris de la Generalitat de Catalunya (1931-1939)* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010).
[1088] Batalla, *Jaume Miravitlles*, 407-447; Josep M. Bernils, *Jaume Miravitlles, comissari de Propaganda de la Generalitat (1936-39), Revista de Girona*, Núm. 187 (1998): 38-43. Vegeu també: Enric Pujol, *Jaume Miravitlles: un gran intel·lectual i polític del segle XX*. *Mirmanda: revista de cultura*, Núm. 2 (2007), 90-97.
[1089] Batalla, *Jaume Miravitlles*, 448-492.
[1090] *Ibídem*, 595.
[1091] Castells, *Nacionalisme català i Guerra Civil*, 177.

El Comissariat de Propaganda[1092] s'havia creat oficialment l'octubre del 1936 i esdevingué un «organisme extremament influent» al llarg de la guerra.[1093] Tant fou així que ERC i el PSUC competiren per controlar-lo, sobretot després dels Fets de Maig de 1937.[1094] A despit de les pressions, les quals incloeren campanyes de difamació per part de les publicacions controlades pel PSUC, com *L'Esquella de la Torratxa*, Miravitlles reeixí a mantenir l'òrgan lligat a Presidència.[1095] Batista havia entrat en contacte amb el Comissariat de Propaganda probablement a mitjan setembre, abans de la seva constitució oficial, com hem vist. En algun moment a partir d'aleshores, abans del setembre de 1937, exercí com a membre d'una secció d'Afers Exteriors del Comissariat de Propaganda,[1096] les accions del qual no comprometien l'executiu de Companys en no formar-ne part.[1097]

L'edifici del Comissariat estava situat a l'Avinguda 14 d'Abril —avui, Diagonal— número 224. Al pis superior, Miravitlles havia creat un grup format per catalanistes amb formació intel·lectual i domini de llengües estrangeres. Com ha assenyalat Ramon Batalla, «el perfil era el de gent de classe mitjana amb un tarannà moderat», gent «sovint lligada als moviments catòlics», a qui la col·laboració amb el Comissariat protegia de sospites o persecucions. Després de la persecució i dels dos ensurts de l'estiu de 1936, Batista s'hi havia pogut aixoplugar. Miravitlles definí aquest grup com a «*brain trust*», un grup en què hi treballaven el nostre protagonista i alguns vells coneguts seus com Josep Maria Sucre, Rubió i Tudurí, Coll i Alentorn, Sebastià Gasch, Ferran M. Ruiz-Hébrard i Josep Maria Miracle. «La feina d'aquest grup d'assessors era recollir informació internacional, llegir la premsa estrangera i parlar diàriament amb les delegacions de Londres, París i Brussel·les per assessorar i mantenir informats Miravitlles i el Govern Català», assenyala Batalla. El secretari de Palestra

[1092] Vegeu el llibre de divulgació, amb moltes fotografies: Diversos autors, *La revolució del bon gust. Jaume Miravitlles i el Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya (1936-1939)*(Barcelona: ANC, Viena Edicions, Ajuntament de Figueres, 2006).
[1093] Enric Ucelay-Da Cal, *Renau, Miravitlles i Ors: tres propagandistes* a *De la gran esperança a la gran ensulsiada: 1930-1939* a volum 9 de Borja de Riquer (dir.), *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans* (Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1999), 196-197.
[1094] Sobre els Fets de Maig, vegeu: José Luis Martín Ramos (ed.), *Els Fets de maig. Jornades de Debats Interuniversitaris d'Història Contemporània* (Mataró: El Viejo Topo, 2010); George Orwell, *Homage to Catalonia* (Regne Unit: Secker and Warburg, 1938).
[1095] Batalla, *Jaume Miravitlles*, 524-530.
[1096] Carta de JMBR a Lluís Companys (18/IX/1937). [En Línia. Consultat el 8/VI/2020. Disponible a http://www1.memoria.cat/lluis-companys-avila/1891937-carta-de-josep-maria-batista-i-roca-a-lluis-companys-i-diversos-documents-que-li-adjunta-en].
[1097] Batalla, *Jaume Miravitlles*, 493-530.

integrà, doncs, una mena de consell assessor d'afers polítics internacionals.[1098] Com explica Castells, es fa difícil «esbrinar en quina mesura era idea de Batista», tan avesat a tenir cura d'aquesta dimensió internacional de la política.[1099]

El nostre protagonista probablement hi actuava com a intermediari amb cossos diplomàtics estrangers en gestions com intercanvis de presos —hi ha constància, almenys, d'unes gestions de la Generalitat amb italians capturats—, quelcom que encaixa amb la seva formació i les seves activitats i contactes treballats durant els anys de pau.[1100] El nom del servei, almenys el 1938, era el de Comissariat d'Informació a l'Estranger, amb escut i segell propis, i trametia informacions que duien la marca de *confidencial*. És lògic, doncs, que de les activitats, el rastre en sigui especialment feble.[1101]

L'abril de 1937, en una mena de preludi de les gestions que realitzà un any més tard, Batista i Gisbert, de Palestra, foren requerits a través de Casanovas per tal que es desplacessin a Paris i d'allà, amb un representant d'Euskadi, fessin camí cap a Londres per tal d'establir contactes amb el govern britànic. Durant la guerra, com explica Josep Sánchez Cervelló, «hi havia quatre polítiques exteriors, República, Azaña, Generalitat i bascs», sobre les quals tractarem més endavant.[1102]

El juny de 1937 el Comissariat de Propaganda preparava una campanya per revertir la percepció creixent, atiada tàcticament pel govern espanyol, que Catalunya era una olla de grills i no contribuïa com calia a l'esforç bèl·lic.[1103] Els atacs s'havien anat produint de la tardor de 1936 ençà i tenien l'objectiu d'afeblir l'autonomia catalana per centralitzar les competències en l'Estat. Així, les relacions entre el govern de la República i la Generalitat havien entrat en un estat de recels mutus. Miravitlles realitzà una sèrie de gestions, «en actitud defensiva», com la considera Batalla, i Batista

[1098] Jaume Miravitlles, *Més gent que he conegut* (Barcelona: Edicions Destino, 1981), 226-227; Jaume Miravitlles, *Episodis de la Guerra Civil Espanyola* (Barcelona: Pòrtic, 1972), 286-287; Batalla, *Jaume Miravitlles*, 480-481.
[1099] Castells, *Nacionalisme català i Guerra Civil*, 179.
[1100] Carta de JMBR a Josep Tarradellas (15/III/1937). AMTM. Monestir de Poblet.
[1101] Vegeu: J. [M.] Batista i Roca, *Pla Internacional d'Ajut a l'Espanya Republicana* (29/I/1938). AMTM. Monestir de Poblet.
[1102] Document de la Brigada d'Informació a Perpinyà. Archivo Histórico Nacional de Madrid «BI», Perpiñán (4/IV/1937) Causa General, Caixa 1791, Exp. 5. Citat a Josep Sánchez Cervelló, *El fantasma de la pau separada catalanista i les crítiques republicanes al paper de Catalunya durant la Guerra Civil* a Gonzàlez i Vilalta, *Catalogne indépendant?*, 257-285.
[1103] Sobre aquesta qüestió, vegeu: Sánchez Cervelló, *El fantasma de la pau* a Arnau Gonzàlez i Vilalta, *Une Catalogne indépendant? Geopolítica europea i Guerra Civil Espanyola (1936-1939)* (Barcelona: Memorial Democràtic, 2017), 257-285.

«suggerí la tramesa d'una nota diària a Madrid que posés en evidència l'esforç català».[1104]

Pels volts del juny, el nostre protagonista fou nomenat delegat de la Generalitat a Madrid,[1105] encara que, segons Castells, l'assessor català es trobava ja a Madrid quan a Barcelona esclataren els Fets de Maig i l'hegemonia passà dels anarcosindicalistes de la CNT-FAI als comunistes del PSUC. El pragmàtic Comissariat de Propaganda reconeixia orgànicament la funció del delegat a Madrid quan aquesta s'estava realitzant ja *de facto*, potser per algun altre enviat.[1106]

Durant aquest temps, Batista realitzà viatges entre la capital de l'Estat i Barcelona, mantenint-se en contacte amb Companys i els membres del Comissariat de Propaganda a l'exterior, però també amb l'encara President del Parlament Joan Casanovas, tornat de l'exili a què l'havia empès la descoberta de la conxorxa la tardor anterior. Batista fou present, per exemple, en la sessió en què el Parlament aprovà que no hi hauria eleccions abans no s'acabés la guerra.[1107]

La nova tasca del nostre protagonista començà a donar els seus fruits visibles gairebé immediatament. A Brihuega, municipi de l'Alcàrria, prop de Madrid, l'estiu de 1937 començà a organitzar-se la Llar del Combatent Català, on «no hi manca res, des de l'agulla i fil per cosir, fins el gotet de vermut, mistela o conyac per a mantenir el bon humor del combatent». Finalment, fou inaugurada oficialment la delegació a Madrid, per part de Companys, el 16 de gener de 1938, essent aquesta inauguració, probablement, una de les darreres gestions en què Batista participà.[1108]

[1104] Batalla, *Jaume Miravitlles*, 531-537.

[1105] En una carta del 29/VI/1937 ja signa amb aquest càrrec. Vegeu: Centro Documental de la Memoria Histórica. PS Madrid – 482. Codi de referència: ES.37274.CDMH//ARMERO,6,3.

[1106] Castells. *Batista i Roca. Una vida*, 32.

[1107] *Visitants del President* a *La Humanitat,* Any 6, Núm. 1690 (28/VII/1937): 2; *Parlament de Catalunya* a *La Humanitat*, Any 6, Núm. 1698 (6/VIII/1937): 2; *Parlament de Catalunya*, Any 59, Núm. 19.603 (6/VIII/1937): 2; *Molta animació* a *La Humanitat,* Any 6, Núm. 1709 (19/VIII/1937): 1; *Audiència del President* a *La Humanitat*, Any 6, Núm. 1750 (6/X/1937): 2; *Generalitat* a *La Publicitat*, Any 59, Núm. 19.655 (6/X/1937): 2. Existiren ja converses amb Mr. Darling, del Comissariat de Propaganda de la Generalitat a Londres. Jaume Mir del Comissariat de Propaganda de la Generalitat a Brussel·les: *Audiència del President* a *La Humanitat,* Any 6, Núm. 1750 (6/X/1937): 2; *Generalitat* a *La Publicitat*, Any 59, Núm. 19.655 (6/X/1937): 2. El trobem també entre el públic durant la visita del diputat americà John Tousant Bernad. *Un representant de la democràcia americana a Barcelona* a *La Humanitat,* Any 6, Núm. 1768 (27/X/1937): 3.

[1108] *Catalans a l'Alcàrria* a *La Humanitat,* Any 6, Núm. 1704 (13/VIII/1937): 4; *Catalans a l'Alcàrria* a *La Publicitat,* Any 59, Núm. 19.625 (1/IX/1937): 4; *Els combatents catalans que lluiten al front de Madrid reberen amb emoció la visita del President Companys* a *La Humanitat*, Any 6, Núm. 1767 (26/X/1937): 3; *Inauguració de la Llar del Combatent Català a Madrid* a *La Humanitat*, Any 7, Núm. 1838 (16/I/1938): 4.

La tasca a Madrid culminà, però, amb la visita d'una delegació de la Generalitat a la capital de l'Estat de l'anterior novembre de 1937. La comitiva visità el front d'Arganda, on combatien molts catalans. El president Companys, Miravitlles, Batista i altres càrrecs polítics, conversaren amb els soldats i els exhortaren «a continuar amb idèntic heroisme en la defensa de la capital de la República, perquè així defensen les llibertats de Catalunya, d'Espanya i de tot el món». Després tornaren a Madrid i assistiren a una funció al teatre de la Zarzuela.[1109] La visita a la capital durà uns dies, i tingué com a plat fort un acte que inaugurava l'Exposició organitzada pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat. El delegat hi pronuncià unes paraules remarcant l'heroisme de la defensa de Madrid, dels dos-cents mil soldats que lluitaven al front i l'existència de dues-centes vuitanta-tres fàbriques que a Catalunya s'havien transformat en indústria de guerra.[1110] «El President Companys és el més lleial i esforçat combatent de la causa de la República», recordava el nostre protagonista als assistents.[1111] La fotografia de l'acte ens descobreix un Batista mudat, amb americana i corbata, que dissimula un somriure mentre les autoritats xerren animadament amb una senyoreta vestida a la manera tradicional de Castella.[1112]

L'exposició era la primera pedra per a la creació d'una Delegació de la Generalitat a Madrid estable i permanent. Miravitlles hi envià Batista i, de segon, Alexandre Pinyol, proper al primer, com hem vist, en el món de l'excursionisme. Val a dir que Batista no s'estigué gaire temps al càrrec, car, com veurem, fou transferit a Londres, essent substituït per Lluís Civil.[1113] Durant el temps que s'estigué com a representant a Madrid, entre d'altres quefers, el Comissariat de Propaganda ideà una xapa per als soldats catalans, els quals ja no combatien amb cap distintiu ni unitat

[1109] *La delegació de Catalunya al Casal Català* a *La Publicitat*, Any 59, Núm. 19.686 (11/XI/1937): 4; *Visita al front. Una funció a la Zarzuela* a *La Publicitat*, Any 59, Núm. 19.687 (12/XI/1937): 2; *Generalitat* a *La Publicitat*, Any 59, Núm. 19.688 (13/XI/1937): 2.

[1110] *Catalunya de cara a la guerra* a *La Humanitat*, Any 6, Núm. 1785 (16/XI/1937): 4; *El esfuerzo de Cataluña ante la guerra* a *El Diluvio*, Any 80, Núm. 273 (16/XI/1937): 8; *L'Exposició "16 mesos de guerra"* a *La Publicitat*, Any 59, Núm. 19.690 (16/XI/1937): 4; *El delegat de la Generalitat a Madrid, senyor Batista i Roca, ha fet declaracions* a *La Humanitat*, Any 6, Núm. 1786 (17/XI/1937): 3; *El presidente de la Generalidad de Cataluña es un combatiente más* a *El Diluvio*, Any 80, Núm. 274 (17/XI/1937): 6; *Inauguració de la llar de la 136 i lliurament de la senyera* a *La Humanitat*, Any 6, Núm. 1788 (19/XI/1937): 4; *Inauguració de la llar de la 136 i lliurament de la senyera* a *La Humanitat*, Any 6, Núm. 1794 (26/XI/1937): 4.

[1111] *«El President Companys és el més lleial i esforçat combatent de la causa de la República», diu Batista i Roca a Madrid* a *Última Hora*, Any 3, Núm. 647 (17/XI/1937): 2. Per al programa de la visita a Madrid, vegeu: *La Humanitat*, (7, 9, 11, 12, 13, 16 i 17/XI/1937).

[1112] Vegeu l'annex.

[1113] Balcells i Samper, *L'escoltisme català*, 134.

pròpis. La xapa lluïa l'escut de la Generalitat i el lema *Per Catalunya* i fou molt sol·licitada pels soldats al front. Pel maig de 1938 ja se n'havien forjat i distribuït dues-centes mil entre els combatents catalans i mig milió entre la població civil. El govern Negrín, creixentment reticent —sobretot després dels Fets de Maig— de qualsevol posada en relleu del govern de la Generalitat, de l'esforç particular de Catalunya a la guerra o de la manifestació del fet nacional català, els prohibí.[1114]

A Madrid, a banda de visitar i procurar apujar la moral dels més de vint-mil soldats catalans que hi lluitaven, Batista pogué conèixer el socialista espanyol Julián Besteiro, el general Miaja i l'anarcosindicalista Cipriano Mera, els quals «li produïren una bona impressió. També conegué Ernest Hemmingway, que esgotà les reserves de whisky que existien a la capital assetjada», segons explicà Batista, amb el seu humor irònic, a Enric Jardí.[1115]

Després de la visita a Madrid i a més dels cartells i cartes que s'enviaren, el Comissariat de Propaganda organitzà la visita de periodistes madrilenys a Barcelona, a una exposició sobre l'esforç bèl·lic del país.[1116] Els mesos següents, el Comissariat continuà realitzant la tan ingent com innovadora tasca de propaganda a favor de la Generalitat i de la República. El llegat documental parla per sí mateix. Es publicaren quantitats importantíssimes de llibres d'economia, geografia, història o literatura, s'imprimiren i enganxaren cartells, com el famós de Rafel Casanova, amb un fons verd i les paraules *Sempre! Catalans: Catalunya!*, es filmaren i projectaren pel·lícules de cinema —sota les sigles de Laya Films— i es gravaren i transmeteren programes de ràdio.[1117] El volum de feina s'accelerà amb el pas dels mesos i de ben segur, Batista s'hi dedicà en cos i ànima, com en totes les tasques que emprenia. Quan Dionisio Ridruejo, *Jefe Nacional de Propaganda*, entrà amb l'exèrcit sollevat a Barcelona i ocupà el despatx de Miravitlles, se sorprengué dels prestatges i calaixos curulls de materials propagandístics de tota mena. «*A simple vista se veía que los medios de propaganda republicana habían sido muy superiores a los nuestros y su asistencia intel·lectual mucho más extensa, valiosa y organizada*».[1118]

[1114] Batalla, *Jaume Miravitlles*, 531-544.
[1115] Enric Jardí, *Batista i Roca, hores angleses* a *Serra d'Or*, Núm. 229 (X/1978).
[1116] *Ibídem*, 554-557.
[1117] A l'Arxiu del Pavelló de la República se'n conserven moltes mostres.
[1118] No l'hem traduït del castellà perquè hem considerat que perdria força. Dionisio Ridruejo, *Casi unas memorias* (Barcelona: Ediciones Península, 2017), 355.

Aturar la guerra. Representant del Govern de Catalunya a Londres

Durant els tres anys del conflicte, tal com ha explicat Arnau Gonzàlez i Vilalta al llibre *Une Catalogne indépendant?:* «el tema, la possible secessió de Catalunya, agradés o no, estava sobre la taula de les cancelleries i en els debats periodístics del moment [...]. No hi va haver cap espai de debat diplomàtic o periodístic que deixés de comentar la possibilitat d'una secessió catalana». A la guerra d'Espanya s'involucraren directament la URSS, Itàlia i Alemanya, milers de combatents estrangers —com els de les Brigades Internacionals o el *Corpo Truppe Volontarie*— lluitaren als camps de batalla i els mitjans internacionals fixaren la seva vista al sud dels Pirineus. El trencaclosques diplomàtic d'aquells anys situava Catalunya com una peça movible, en disputa dins el tauler de les relacions internacionals del final del període d'entreguerres.[1119] El març de 1938, per exemple, quan Hitler s'annexionà Àustria, sobre la taula del govern francès estigué la proposta d'ocupar militarment Catalunya fins a l'Ebre com a mesura de protecció.[1120] Gregori Mir expressa que, d'ençà «la guerra de Successió, Catalunya no havia tingut un protagonisme internacional com el que va tenir durant la Guerra [Civil]».[1121]

Els primers contactes de Batista amb potències estrangeres es produïren ja el 1936, quan assistí al XII CNE celebrat aquell setembre amb un grup de catalans entre els quals es trobava Patxot.[1122] Com hem vist i d'ençà 1926, Maspons Anglasell i Batista, entre d'altres personalitats del nacionalisme català, com Joan Estelrich, havien anat assistint a les reunions del Congrés. Representaven una mena de ventall catòlic i conservador que anava d'AC a la Lliga, passant pel PNC i Palestra. La seva participació havia estat notable i els catalans, especialment Maspons Anglasell, vicepresident, hi tenien càrrecs. Per primera vegada, aprofitaren els contactes amb una orientació

[1119] Gonzàlez i Vilalta, *Catalogne indépendant?*, 15-39, 108 i 234-235. Vegeu també: Enrique Moradiellos, *El reñidero de Europa. Las dimensiones internacionales de la guerra civil espanyola* (Barcelona: Ediciones Península, 2001).
[1120] Gonzàlez i Vilalta, *Catalogne indépendant?*, 206-214.
[1121] Mir, *Aturar la guerra*, 10. Val a dir que Víctor Castells començà una obra sobre les gestions de Batista a l'exili, la qual, en no tenir una estructura acadèmica, no hem citat ni emprat per la redacció del capítol. Vegeu: Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129).
[1122] Núñez Seixas, *Internacionalitzant el nacionalisme*, 240-248.

pràctica, un tempteig de les posicions del III Reich respecte de Catalunya —el 1934 s'havien enviat informes, però no hi ha constància de cap proposta pràctica.[1123]

Val la pena recordar que l'intel·lectual barceloní, com hem vist anteriorment, ja havia entrat al Comissariat de Propaganda, i que molt probablement, en desplaçar-s'hi *ex professo*, la tasca la realitzava amb coneixement de Miravitlles.[1124] De ben segur, els contactes tenien també relació amb la percepció del caos i el terror revolucionari a la rereguarda i la persecució que el catòlic Batista havia patit.[1125] Com comentà Raimon Galí, en aquells dies, ja del principi de la guerra i no obstant la persecució i el pessimisme, el nostre protagonista, relacionat amb la Generalitat, estava «movent cel i terra en el món internacional».[1126] Al CNE de Ginebra, segons Segons Núñez Seixas:

> *Alguns representants catalanistes, encapçalats per Batista i Roca, van mostrar als delegats presents el seu desinterès i desvinculació tant de l'Espanya "roja" (marcant distàncies a més amb la Generalitat i amb la situació* de facto *a Catalunya, controlada per la CNT) com de l'Espanya del bàndol insurgent*.

Aprofitant els contactes del Congrés i activant-los, Batista s'entrevistà també, en el mateix context, amb el líder baltoalemany i assessor de la *Volksdeutsche Mittelstelle* a Berlin, Werner Hasselblatt. L'objectiu era que l'ajudés en una interlocució amb el III Reich, «*exposant-li que a partir de Palestra i d'Estat Català existien potencials tendències feixistes, sobre les quals es podria comptar amb la gestació d'un feixisme català*». Com veurem, en les gestions diplomàtiques, Batista tendia a exagerar les situacions per extreure'n un benefici major, però, pesar de tot, les converses no continuaren ni es concretaren en res.[1127]

La diplomàcia alemanya li féu saber a Hasselblatt que no era favorable, «*en l'estat actual de la situació, a activar la qüestió catalana en cap direcció*». Aquesta via de contacte es trobava doncs, tallada d'entrada, i ja cap representant catalanista, ni tan

[1123] Alexander Ugalde i Enric Ucelay-Da Cal, *Una alianza en potencia en un contexto más amplio: la mirada distante de los movimientos nacionalistas vasco y catalán (1910-1936)* a Ucelay-Da Cal, Núñez Seixas, Gonzàlez i Vilalta, *Patrias diversas*, 410-415.
[1124] Núñez Seixas, *Internacionalitzant el nacionalisme*, 240-245.
[1125] Núñez Seixas, *Nacionalismos periféricos y fascismo.* Segons Núñez Seixas, «*el Congrés de Nacionalitats Europees havia recomanat als delegats catalans que formessin una representació nacionalista i anti-marxista a l'exterior per d'allà posar-se en contacte directe amb el govern franquista*». Traduït del castellà per l'autor.
[1126] Castells, *Nacionalisme català i Guerra Civil*, 43-44.
[1127] Traduït del castellà per l'autor. Xosé Manoel Núñez Seixas, *Alguna cosa més que una atracció fatal? L'Alemanya Nazi, el catalanisme radical i un memoràndum* a Ucelay-Da Cal, Gonzàlez i Vilalta, Núñez Seixas, *Catalanisme davant del feixisme*, 505-528.

sols Batista o Maspons i Anglasell, participà en un CNE alineat amb els alemanys els anys següents.[1128] De totes maneres, però, els contactes formaven part d'uns moviments soterranis que, molt probablement, estaven relacionats amb el que acabà denominant-se com a Afer Revertés. Segons Esteve Albert recordà, es tractava d'un pla de «Restabliment de l'Ordre Públic i proclamació de la República Catalana», en el qual, si fem cas dels rastres de les gestions, Batista participava d'alguna manera.[1129]

Parlem ara, però, del que mostren les delimitacions territorials que acompanyaven els articles del nostre protagonista i la seva relació amb els contactes establerts. L'agost de 1936, Batista havia publicat aquell llarg article al *Diari de Barcelona.* En aquells moments precaris, d'intempèrie, Batista se centrava en un marc de la Catalunya Gran espanyola —Catalunya, València i Illes— i ignorant el Rosselló, com hem vist, pressionat pel context de guerra i revolució, però també l'Alguer. L'octubre de 1936, mentre realitzava aquestes gestions temptejant el III Reich, Batista havia publicat sense signar un article amb el nom de «Catalunya totalitària», el nom del qual, si bé es referia a que incloïa tota la Catalunya Gran —Rosselló, Franja, Catalunya, Andorra, País Valencià i Balears— podria haver estat una picada d'ullet a Itàlia i Alemanya. El mapa tallava convenientment les fronteres a Maó —Sardenya ni hi apareixia— i al nord no hi havia cap referència a França, sino a «terres germanes d'Occitania».[1130]

El març de 1937, abans dels Fets de Maig, l'antic secretari de Palestra havia tornat a publicar aquest article a *Ferms!*, revista que Cardona, ara desvinculat d'EC, publicava per si sol, sense que fos butlletí de l'organització que dirigia Joan Cornudella.[1131] L'article repetit sembla que potser no obeïa a la nova campanya geopolítica que Batista volia posar en marxa, atès que, en articles posteriors, la delimitació de la Catalunya reivindicada no coincidí amb el de la *Catalunya totalitària*.[1132]

[1128] Arnau Gonzàlez i Vilalta ens proporcionà molt amablement aquesta referència. *Instrucción del ministerio de exteriores alemán a la legación alemana ante el cuartel general franquista en Salamanca*, (Berlín, 21/I/1937). Das Politische Archiv, R 60533, a: Núñez Seixas, *Nacionalismos periféricos y fascismo.* Carta de Werner Hasselblatt a General Wilhelm Faupel, Berlín, 15.1.1937 (Das Politische Archiv, R 60533). Traduït del castellà per l'autor.
[1129] Albert i Corp, *Quatre boigs de Mataró*, 136-171.
[1130] [Sense Autor: Batista i Roca], *Catalunya Totalitària* a *Ferms!*, Núm. 1 [Primera època] (29/X/1936).
[1131] A. Godal, *La Catalunya Totalitària* a *Ferms!*, Núm. 1 (26/III/1937). AHCB. Sobre el trencament entre Cardona i Cornudella, vegeu: Rubiralta, *Daniel Cardona*, 164-169.
[1132] [Sense Autor: Batista i Roca], *Catalunya Totalitària* a *Ferms!*, Núm. 1 [Primera època] (29/X/1936)

En el mateix número i en un article signat per ell mateix, comentava la guerra a nivell geopolític i aventurava una idea molt relacionada amb les gestions que realitzava i que s'intensificaren l'any següent, com veurem:

> Hi ha gent que es pregunta si es declararà la guerra europea. La realitat és que ja ha començat. Mirada des del punt de vista de la política interior de la Península, és la topada de diferents ambicions internacionals. L'impuls, els tècnics, l'armament, vénen de l'exterior; la carn de canó i el territori, els dóna la Península. És la guerra europea als camps de batalla peninsulars. [...] A mesura que es vagi acostant aquesta data el to de la seva diplomàcia [britànica] anirà esdevenint menys transigent. És desitjable que mentrestant també es vagi adonant dels seus interessos i els de Catalunya tenen molts punts de contacte a la Mediterrània. I que la política que Catalunya sempre ha sostingut d'enfortir i alliberar les nacionalitats de la Península Ibèrica és la millor per resoldre el problema peninsular.[1133]

El 9 d'abril de 1937, en un article amb pseudònim, aparegut a *Ferms!*, l'enfocament ja era clarament a favor de França. El títol era «Catalunya i França» i el mapa de Catalunya incloïa el País Valencià, la Franja i les Illes, però no Andorra, ni el Rosselló, ni l'Alguer —aquest, potser, per ésser una quimera en el context que hom vivia. Si en el número anterior el nostre protagonista havia parlat ja d'Anglaterra com a esperança, ara ho feia també de França. Analitzant la relació del país gal amb les seves colònies i les fronteres que hauria de protegir en cas de guerra, reivindicava una «Catalunya Estat Mediterrani». D'Occitània, ni rastre.[1134]

Dies més tard i encara a *Ferms!*, aparegué una entrevista sobre el seu parer, en què responia que la joventut havia de «lluitar amb totes les forces —físiques, morals i intel·lectuals— per la llibertat total de Catalunya i la llibertat de tots els catalans».[1135] Ens fa l'efecte, en llegir els escadussers cinc números de *Ferms!*, que les idees nacionalistes, però també les concepcions geopolítiques de Josep Maria Batista i Roca s'endevinen en alguns articles signats amb el nom d'A. Godal i en d'altres sense signar. Creiem, sens dubte, que es tractava d'ell mateix, de nou col·laborant amb el seu vell amic Cardona. Ens venen al cap, igualment, algunes preguntes. Eren aquests articles l'expressió d'una nova estratègia geopolítica, tot just naixent? Tancat el camí cap a

[1133] J. M. Batista i Roca, *Anglaterra i la Mediterrània* a *Ferms!*, Núm. 1 (26/III/1937): 2. AHCB. Reproduït també a Castells, *Homenatge*, 205-206.
[1134] A Godal, *Catalunya i França* a *Ferms!*, Núm. 2 (9/IV/1937): 3; A. Godal, *Unió* a *Ferms!*, Núm. 3 (24/IV/1937): 1. AHCB.
[1135] *Les nostres enquestes* a *Ferms!*, Núm. 3 (24/IV/1937): 4. AHCB.

Itàlia i Alemanya per a obtenir la independència, havia optat Batista per a canviar la seva estratègia? Havia girat ja el seu esguard cap a l'Imperi Britànic?[1136]

Semblava, però, que la idea de la independència era, de moment, inviable per la situació internacional. El que calia ara, i Batista n'era conscient, era guanyar la guerra a tota costa o, com a mínim, aturar-la amb un resultat favorable a Catalunya. Alguna cosa començaven a pensar en aquest últim sentit els catalans propers al Comissariat de Propaganda un any després de l'esclat de la Guerra Civil. El setembre de 1937, foren Batista, Rubió i Tudurí i Fabra els qui s'adreçaren a la Societat de Nacions per provar alguna mena de sort, sense que s'aconseguís, però, cap mediació. Tot plegat passava mentre Batista es trobava a Madrid, recordem, com a delegat de la Generalitat. Estava aprofitant el seu càrrec i situació a la capital de l'Estat per entaular contactes amb els serveis diplomàtics francesos, o pel cap baix, amb els britànics? Fins a quin punt eren Miravitlles i Companys conscients dels girs geopolítics de Batista? Fins aquell moment actuava sol o en sintonia amb la Generalitat?[1137]

Durant l'hivern de 1937 a 1938, la situació per la República havia empitjorat greument i el govern de la Generalitat n'era plenament conscient. Al llarg del 1937 havien caigut Màlaga, Bilbao, Santander i tot Astúries, tancant-se el front meridional i caient en mans dels franquistes les indústries clau del nord de la península. El març de 1938, Barcelona patí dures ràtzies de les aviacions italiana i alemanya, en un dels primers bombardejos de saturació de la història. Les baixes i la destrucció havien estat esfereïdores. La situació general, sumada a les penúries i la fam, empenyia al pessimisme. La moral de la població era baixa.[1138]

En aquest context, passà per la ment de Companys cercar un armistici. El president pensà en Batista, anglòfil i coneixedor de la llengua, per a realitzar aquesta tasca. Despenjà el telèfon del seu despatx i demanà que se'l posés en contacte amb el Comissariat de Propaganda. Segons afirmà dècades després, Batista «tingué una

[1136] Pel cap baix, comptem quatre articles en què les idees i l'estructura ens recorden al capteniment de Batista: A. Godal, *Catalunya Totalitària* a *Ferms!*, Núm. 1 (26/III/1937): 3; A Godal, *Catalunya i França* a *Ferms!*, Núm. 2 (9/IV/1937): 3; A. Godal, *Unió* a *Ferms!*, Núm. 3 (24/IV/1937): 1. AHCB.

[1137] Arnau Gonzàlez i Vilalta ens proporcionà molt amablement aquesta informació. Archives de la Société des Nations (ASDN), Ginebra, R. 3659, 1933-1937, dossier 17950, Political situation in Spain, Various correspondence, 2-IX-1937.

[1138] Lluís Crusellas, *Documents inèdits de la Guerra Civil* a *Presència*, Any 17, Núm. 546 (III/1981): 10-12.

sorpresa» en sentir la veu del president a l'aparell. Volia dir això que, fins aquell moment, les gestions les havia realitzat a títol personal, com a militant separatista?[1139]

Els contactes inicials entre Companys i Batista tingueren lloc del 13 al 24 de gener de 1938, potser després d'inaugurada la Llar del Combatent Català.[1140] Gregori Mir parla d'un pla secret per aturar la guerra que s'originaria aleshores, en aquest context.[1141] «Els dos homes es posaren confidencialment d'acord per a una entrevista fora de la Generalitat» —cal tenir en compte que tota reunió a Palau era recollida a la premsa pels periodistes. «Companys li explicà i encomanà la missió diplomàtica d'aconseguir un armistici amb mediació estrangera a la nostra guerra».[1142] El nostre protagonista acceptà l'oferiment, com recordà dècades després:

> Si només que en funció del seu poder ens arrabassaren la República Catalana que proclamà Macià i no feren tampoc cap cas de l'Estatut de Núria —cosa contrària al dret natural— Catalunya restava automàticament deslligada de qualsevol obligació, al servei d'altres pobles, de veure's destruïda fins al final. Per això vaig acceptar. El President Companys, no cal pas dir-ho, també pensava així.[1143]

Sembla ser que Batista ja hauria estat a Londres en aquestes dates per temptejar el terreny.[1144]A finals de març i principis d'abril de 1938, amb la situació cada vegada més precària, Batista encetà una nova ronda de contactes i reunions amb el govern de la Generalitat com a membre de la secció de Relacions Exteriors del Comissariat de Propaganda. Es reuní en diverses ocasions amb el President Companys, el conseller de Finances, Tarradellas, i els subsecretaris i secretaris de Finances i de Presidència en preparació de la nova acció de la Generalitat.[1145] També tingué una reunió amb el

---

[1139] *Ibídem.*

[1140] Lluís Crusellas, *Document inèdit sobre la Guerra Civil* a *Presència*, Any 17, Núm. 547 (IV/1981): 11-14.

[1141] És important remarcar el fet que les gestions les ordenà el govern, especialment Lluís Companys, i que Batista no fou representant *de la Generalitat*, sinó *del Govern*. Com explica Gregori Mir, la Generalitat no tenia personalitat jurídica (no era un Estat) i no podia signar acords o tractats.

[1142] Lluís Crusellas, *Documents inèdits de la Guerra Civil* a *Presència*, Any 17, Núm. 546 (III/1981): 10-12.

[1143] Lluís Crusellas, *Document inèdit sobre la Guerra Civil* a *Presència*, Any 17, Núm. 547 (IV/1981): 11-14.

[1144] Aquesta impressió dóna la carta que envià al govern, descrivint la situació, les percepcions dels diplomàtics i polítics i de com Emma Goldman havia estat realitzant tasques propaganda pels anarquistes. La carta es troba a l'AMTM, 9.377-14, citada a Mir, *Aturar la guerra*, 78-79 i 122. També hi ha un informe confidencial del 29 de gener de 1938 signat a Londres. Vegeu: J. [M.] Batista i Roca, *Pla Internacional d'Ajut a l'Espanya Republicana* (29/I/1938). Disponible a l'AMTM. Monestir de Poblet. Batista comentà que havia arribat a Londres el març de 1938, potser confonent la primera estada, temporal, amb la segona, que s'allargà mesos abans no tornà. J. M. Batista i Roca, *Josep Trueta. Dins el record d'anys difícils* a *Serra d'Or*, Núm. 209 (II/1977).

[1145] *Subsecretaria de Presidència* a *La Humanitat*, Any 7, Núm. 1895 (24/III/1938): 2; *Govern de Catalunya* a *La Humanitat*, Any 7, Núm. 1904 (3/IV/1938): 3; *Govern de Catalunya* a *La Humanitat*,

govern basc a Barcelona.[1146] El 3 d'abril, Lleida caigué en mans dels insurrectes i els contactes per aturar la guerra s'acceleraren. Companys, potser afectat també per la sortida del govern de Largo Caballero, envià Batista cap a Londres en una missió secreta que desconeixien els dirigents del PSUC i de la CNT.[1147]

El 15 d'abril queia Vinarós, els sollevats trepitjaven les platges del Mediterrani i els territoris de la República restaven partits en dos. Miravitlles donava ja aleshores la guerra per perduda.[1148] Aleshores, envià Batista en una darrera missió a Madrid, de propòsit desconegut «en auto oficial de la Generalitat, amb gallardet hissat en el vehicle, conductor d'uniforme gris amb gorra de plat i americana amb galons daurats». L'anècdota del viatge la donà aquest xòfer, el qual, trasbalsat i agitadíssim pels nervis, es negava a prosseguir el camí per por a morir trinxat per un dels obusos del 155 que queien, a diari, sobre Madrid. La tornada fou immediata.[1149]

Tot i que no sabem exactament quin dia emprengué el viatge cap a Londres, via París,[1150] el 22 d'abril el diplomàtic Josep Maria Batista i Roca ja celebrà una primera reunió amb W. F. Wentworth-Sheilds, funcionari del Partit Conservador anglès, qui era en contacte amb Joseph Ball, el qual comentarem després, i Sir Horace Wilson, expert en política europea. Wilson era aleshores una de les personalitats més importants del Foreign Office i de l'Imperi Britànic, només per sota de Lord Halifax, *Foreign Secretary*. El seu ascens s'havia consolidat tot just aquell febrer, quan Anthony Eden havia dimitit després d'oposar-se a les concessions a Hitler.[1151]

A més a més, Wilson es comptava entre els principals homes de confiança del primer ministre, Neville Chamberlain. L'entrevista amb Batista fou ressenyada per Wilson en una transmissió interna enviada a un altra importantíssima figura, sir Alexander Cadogan —el segon home més important del Foreign Office, qui hi havia entrat com a subsecretari amb Halifax, el mes anterior. Wentworth-Sheilds esmentà la missió que el diplomàtic català executava en solitari als cercles del Foreign Office. Al

---

Any 7, Núm. 1907 (7/IV/1938): 2; *Govern de Catalunya* a *La Humanitat*, Any 7, Núm. 1908 (8/IV/1938): 4; *Generalidad* a *El Diluvio*, Any 81, Núm. 84 (8/IV/1938): 2.

[1146] *Notas oficiales del Gobierno de Euskadi* a *El Diluvio*, Any 81, Núm. 69 (22/III/1938): 11.

[1147] Mascarell, *Entrevista*.

[1148] Miravitlles, *Episodis de la Guerra*, 252-254.

[1149] Full mecanografiat de Jaume Fons al Fons Víctor Castells de l'ANC.

[1150] Batista probablement se n'anà entre el 8 (la darrera referència a premsa) i una data anterior al 18 d'abril (Avisa a Lizaso que arribarà a Londres el dia 19 o 20).

[1151] *Bodleian Library, Universitat d'Oxford, Conservative Party Archive 1/75/3.* Citat a: Lluís Crusellas, *Documents inèdits de la Guerra Civil* a *Presència*, Any 17, Núm. 546 (III/1981): 10-12; Mir, *Aturar la guerra*, 141-145 i 207.

document, destacava la iniciativa pròpia del barceloní —tot i tenir una estreta relació amb Companys—, comentà el seu bon coneixement de la llengua anglesa i remarcà el desig de Batista que no fossin informats els serveis diplomàtics republicans de la visita, per evitar problemes.[1152]

Després d'aquella primera reunió de sondeig amb Wentworth-Sheilds, els contactes sovintejaren, i molt, durant les set setmanes següents, sempre amb coneixement del Foreign Office. Algú de dins, el nom del qual no fou revelat, ajudà a Batista en la seva tasca. Crusellas, confident de Batista els darrers anys de la seva vida, afirma que fou un tal Mr. Roberts «presumiblement l'interlocutor inicial».[1153] Si més no, Batista coneixia Arnold J. Toynbee, qui aleshores treballava al Royal Institute of International Affairs, entitat acadèmica més o menys vinculada al Foreign Office. Segons afirma Enric Jardí, qui conegué Batista el 1948, foren Robert Darling (Mr. Roberts?) i el propi Toynbee els seus introductors.[1154] Però tot això passà després. L'endemà d'aquella prometedora primera reunió, el 23 d'abril de 1938, Batista assistia al seu primer acte públic: la celebració del Congrés d'ajut a l'Espanya republicana.[1155]

Com hem vist, no havia estat la primera vegada que Catalunya es debatia a la cancelleria britànica. El Foreign Office havia estat elaborant informes durant tota la guerra, sospesant escenaris d'independència i plantejant les opcions de reconeixement i les relacions diplomàtiques, com feren tots els principals serveis europeus sobretot del 1936 al 1939 —i enllà, durant la Segona Guerra Mundial. Cal remarcar, però, com ha assenyalat Gonzàlez i Vilalta, que «el Foreign Office acutava amb extrema precaució».[1156]

L'enviat del govern de la Generalitat arribà a Londres en un moment en què Europa, com ha explicat Kershaw, caminava «*cap a l'abisme*».[1157] Enllà dels preocupants esdeveniments al continent —la recent ocupació alemanya d'Àustria, del 12 de març de 1938—, l'opinió pública britànica tenia els ulls fixats en el

[1152] *Ibídem*.
[1153] Lluís Crusellas, *Document inèdit sobre la Guerra Civil* a *Presència*, Any 17, Núm. 547 (IV/1981): 11-14.
[1154] Enric Jardí, *Batista i Roca, hores angleses* a *Serra d'Or*, Núm. 229 (X/1978). Podria ser que Batista s'hagués referit a Darling pel seu nom, errant en afegir-hi una «s» al final? D'altra banda, Darling apareix esmentat al document mecanografiat *La tasca realitzada per la Delegació Catalana de Londres* al Fons Josep Andreu Abelló (ANC-1-408 UC1966). També apareix ajudant la causa catalana, sembla ser que per convenciment personal: Carta de J. B. Bellsolell a JMBR (Gibraltar, 9/XII/1943). Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T29).
[1155] *Avui comença el Congrés d'ajut a l'Espanya republicana* a *La Humanitat*, Any 7, Núm. 1921 (23/IV/1938): 1.
[1156] Gonzàlez i Vilalta, *Catalogne indépendant?*, 172-174.
[1157] «*Towards the abyss*». Traduït de l'anglès per l'autor. Kershaw, *To hell and back*, capítol 7.

desenvolupament de la guerra a Espanya. Majoritàriament, la visió tendia a igualar República i revolució i a comparar la situació amb la de la Revolució Bolxevic de 1917. No havia ajudat el fet que, fins aleshores, hagués existit una delegació de propaganda de Catalunya a Londres controlada per la CNT-FAI, dirigida per la feminista i anarquista Emma Goldman. El fet que s'improvisessin serveis diplomàtics i delegacions d'aquella faisó no resulta sorprenent si tenim en compte que molts diplomàtics canviaren de bàndol o simplement, plegaren amb l'adveniment de la guerra. Així, el govern de la República no posà o no pogué posar obstacles a la creació de delegacions a l'estranger, ni a l'acció de Batista.[1158]

A Londres, el nostre protagonista s'establí al número 13 de Collingham Road, a Earl's Court, mentre que la *London Delegation* del *Government of Catalonia* s'instal·là primer al Número 17 de Fleet Street, a la *City* i després a al número 47 de Montpellier Square, a Knightsbridge, ben situada i més propera a l'elegant casa on s'allotjava l'enviat de Companys.[1159]

Allà foren, com ha explicat Mir, la duquessa d'Atholl[1160] —molt coneguda aleshores pel seu suport a la causa republicana— i l'esmentat Darling —probablement un nom fals, cal afegir—, els dos personatges que ajudaren a Batista a fer possible les gestions diplomàtiques inicials.[1161] Katharine Marjory Ramsay, la duquessa d'Atholl, del partit conservador i membre de la Cambra dels Comuns, estava casada amb un dels homes més rics d'Escòcia. Havia visitat Espanya i pel juny de 1938 n'havia publicat el *best-seller Searchlight on Spain*, obra polèmica que, ultra les seves opinions favorables a la República, li havia costat la seva carrera política en un partit conservador que era més aviat favorable a Franco.[1162]

Fou el basc Lizaso, representant del lehendakari Aguirre, qui ja es movia molt còmodament en la seva tasca —la realitzava d'ençà la caiguda de Bilbao l'any anterior—, l'encarregat de posar la duquessa i Batista en contacte. No debades, la decisió d'una mediació internacional per part de la Generalitat s'havia realitzat conjuntament amb el *lehendakari* basc, Aguirre, amb qui existien interessos convergents. L'octubre de 1937, després de la caiguda de Bilbao el 19 de juny de 1937,

[1158] Mir, *Aturar la guerra*, 76-82.
[1159] *Ibídem*, 145; Castells. *Batista i Roca. Una vida*, 37.
[1160] Lluís Crusellas, *La duquessa d'Atholl, la «duquessa roja»* a *Presència*, Any 17, Núm. 548 (V/1981): 11-13.
[1161] Mir, *Aturar la guerra*, 76-102.
[1162] Richard Overy, *The Morbid Age. Britain Between the Wars* (Londres: Penguin Books, 2009), 307.

el Govern basc s'havia traslladat a Barcelona. Curiosament, havia estat el Comissariat de Propaganda l'encarregat d'acomodar les personalitats polítiques basques a les seves noves dependències.[1163]

Batista mantenia, d'ençà els mesos de la Galeusca, com hem vist, excel·lents relacions amb diverses personalitats basques. El 21 de març, per exemple, ja havia visitat oficialment el govern basc a Barcelona abans de marxar cap a Londres.[1164] Tres setmanes més tard, potser abans de partir, s'havia entrevistat, com hem vist, amb Tarradellas. Aquell mateix dia havien passat també per la Generalitat representants del govern basc, segurament per ultimar els detalls de la missió diplomàtica.[1165] Entre Companys i Aguirre s'havien produït ja nombroses reunions en les quals s'havia expressat una confiança mútua. El 28 de març, Manuel de Irujo, dirigent del PNB i aleshores ministre sense cartera al govern Negrín, havia recomanat a Companys el seu amic Batista com l'home indicat per la tasca:

> Estimo urgent necessitat sortida Batista Roca Londres i altre delegat París, havent d'entrevistar-se amb mi a París si encara hi sóc. Tu veuràs si creus oportú fer que el Sr. Batista Roca surti immediatament. Jo procuraré trobar-me amb ell per rebre les vostres ordres.[1166]

Com ha explicat Mir, «A Anglaterra durant aquells dies de crisi a Espanya la idea d'una mediació era a la ment de responsables polítics que no veien un final satisfactori per a la República». El propi Churchill s'havia pronunciat a favor que el govern de la República invoqués una mediació de Gran Bretanya o França el 5 d'abril al diari *The Daily Telegraph*. Malgrat els recels d'alguns dirigents conservadors, l'opinió pública britànica era majoritàriament favorable a la República. En una enquesta de l'octubre del 1938, el 57 per cent es mostrava pro-republicà i tan sols un 9 per cent a favor de Franco, mentre que un 34 per cent es mostrava indecís. Cas a part eren, insistim, les cúpules dels

[1163] Batalla, *Jaume Miravitlles*, 538-547; Mir, *Aturar la guerra*, 122-137; Lluís Crusellas, *Document inèdit sobre la Guerra Civil* a *Presència*, Any 17, Núm. 547 (IV/1981): 11-14; Sánchez Cervelló, *El fantasma de la pau* a Gonzàlez i Vilalta, *Catalogne indépendant?*, 257-285.
[1164] *Notas oficiales del Gobierno de Euskadi* a *El Diluvio*, Any 81, Núm. 69 (22/III/1938): 11. També havia participat en actes conjunts, vegeu: *Inauguració d'una colònia de nens bascos refugiats, sostinguda pel Casal Català de Buenos Aires* a *La Humanitat*, Any 7, Núm. 1880 (6/III/1938): 4; *Inauguració d'una colònia de nens bascos refugiats* a *La Publicitat*, Any 60, Núm. 19.785 (6/III/1938): 1.
[1165] *Generalidad* a *El Diluvio*, Any 81, Núm. 84 (8/IV/1938): 2.
[1166] Traduïda per Mir. Carta a l'AMTM 9600, citada a Mir, *Aturar la guerra*, 122-129. També a: Sánchez Cervelló, *El fantasma de la pau* a Gonzàlez i Vilalta, *Catalogne indépendant?*, 257-285.

partits.[1167] Batista sabia, però, que l'important era adreçar-se sobretot als cenacles del poder:

> Els cercles diplomàtics en què jo em movia estaven lluny de compartir la confiança del poble, però el govern volia actuar amb la major prudència per tal d'evitar que els esdeveniments es precipitessin i atrapessin la Gran Bretanya amb una preparació militar insuficient.[1168]

«El cas és que el Govern britànic durant les setmanes que seguiren va intentar una mediació que coincideix amb la pressió iniciada pels governs» de la Generalitat i d'Euskadi.[1169] Lizaso i Batista treballaren ja d'ençà l'arribada del representant de la Generalitat a Londres. Segons escrigué Lizaso, «vam sopar junts i ens vam posar d'acord per actuar conjuntament en tot allò que representi interessos també conjunts d'Euskadi i Catalunya». Sempre segons Mir:

> Sembla que Lluís Companys no li havia donat instruccions concretes, només les genèriques de transmetre al Govern britànic un punt de vista diferent al del Govern de la República i actuar compenetradament amb la delegació d'Euskadi en la direcció de treballar per fer possible la mediació britànica.[1170]

Per la seva banda, Crusellas es pronuncia en termes similars als de Mir, explicant de primera mà que:

> Companys no li donà a Batista cap instrucció per escrit. Tampoc no precisà, verbalment, els passos exactes a seguir. Això depenia quasi totalment del que Batista veiés convenient de fer. Però la missió sí que fou molt ben explicada. I, sobretot, que fos totalment secreta [...]. També m'afirmà Batista que la correspondència entre ell i el president durant la guerra fou quasi inexistent.[1171]

El nostre protagonista, doncs, amb la plena confiança del president Companys, tenia les mans lliures per realitzar allò que considerés necessari, sempre en coordinació amb els nacionalistes bascos.[1172]

[1167] Overy, *The Morbid Age*, 307-338.
[1168] J. M. Batista i Roca, *Josep Trueta. Dins el record d'anys difícils* a *Serra d'Or*, Núm. 209 (II/1977).
[1169] Mir, *Aturar la guerra*, 125-137.
[1170] *Ibídem*, 130.
[1171] Lluís Crusellas, *Documents inèdits de la Guerra Civil* a *Presència*, Any 17, Núm. 546 (III/1981): 10-12.
[1172] Mir, *Aturar la guerra*, 130-131.

Víctor Castells comenta que un dels sectors amb qui més es relacionà Batista a Londres fou el dels democristians de l'italià de Sicília Luigi Sturzo, prevere catòlic que formava part dels *fuoriusciti*, enemistat amb els feixistes. Sturzo havia estat a Barcelona l'agost de 1934 i també coneixia a Patxot, amb qui s'havia cartejat. Paral·lelament a les gestions amb el Foreign Office, Batista treballà per acostar-se aquests cercles de catòlics malcontents amb Franco.[1173]

Però pel que fa a les gestions del Govern, ultra la complexitat de tot plegat, existiren, a més a més, problemes per comunicar-se amb Barcelona. Batista realitzava les seves trameses d'informació a través dels bascos, via París. Com recordà Bosch Gimpera, qui anà a Londres a reforçar les gestions mesos més tard, «era difícil una comunicació regular i per telèfon no podien ser gaire explícits». A més a més, segons Mir «la personalitat de Batista i Roca no sembla que fos d'aquelles que estaven gaire pendents de les instruccions [... i devia] donar lloc a iniciatives que segurament Lluís Companys no hauria aprovat».[1174] Bosch Gimpera, aleshores conseller de Justícia de la Generalitat, al·ludia a «mètodes incontrolistes», referint-se a l'actuació de Batista a Londres. En els motius de la seva manera d'actuar i de les seves propostes, a la personalitat de Batista, s'hi sumava també el seu nacionalisme català de caire separatista i la seva possibilitat d'obrar sense pressions o directrius polítiques de cap partit ni de cap persona.[1175]

Una d'aquestes iniciatives incontrolades fou enviar cartes obertes al suplement *Sunday Times* o al propi *The Times*,[1176] diari londinenc d'àmplia circulació, signant amb diversos noms falsos o anònimament i ponderant «sobre la necessitat de crear al sud dels Pirineus dos "estats coixí" —Euskadi i Catalunya— que estarien al servei de les democràcies en cas d'un conflicte europeu», com comenta Mir.[1177] D'aquesta manera, Batista provava d'influir no només els cenacles del poder diplomàtic britànic, sinó també una opinió pública que romania pendent del conflicte a Espanya, però que

[1173] Castells, *Nacionalisme català i Guerra Civil*, 238-240; Patxot, *Guaitant enrera*, 507-510. Vegeu la correspondència al Fons Víctor Castells de l'ANC.
[1174] Mir, *Aturar la guerra*, 130-137
[1175] Francesc Vilanova, *Viure el primer exili: cartes britàniques de Pere Bosch i Gimpera, 1939-1940* (Barcelona: Fundació Carles Pi Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, 1998), 48-49.
[1176] Comptem algun article signat, però és impossible rastrejar tot el que Batista hi publicà anònimament. Vegeu: Dr. J. M. Batista i Roca, *England and Catalonia* a *The Times* (26/II/1940): 4.
[1177] Mir, *Aturar la guerra*, 130-137.

tanmateix no coneixia, per l'eficaç gestió del doctor Negrín, l'especificitat catalana.[1178] L'objectiu del diplomàtic català era, com a mínim, la independència de Catalunya, encara que fos sota protecció d'una altra potència europea.[1179]

Mir i Crusellas expliquen que la relació amb la duquessa d'Atholl permeté a Batista entrar als cenacles de poder del partit conservador i relacionar-se amb Joseph Ball, lligat al MI-5, el servei d'espionatge interior i aleshores director del potent Conservative Research Department, creat el 1929. Ball i Wilson eren els dos homes de més confiança del primer ministre Neville Chamberlain. Quan el 1946 deixà de manar al Conservative Research Department, Ball ordenà destruir tota la documentació generada i, segons relata Mir, només se'n salvà, sense que se'n sàpiga el motiu, la referida a Batista. Durant la resta de la seva vida, mai no parlà sobre les relacions entre ell i el diplomàtic català, sense que tampoc en sapiguem el motiu. Tampoc Batista l'esmentà a Crusellas ni a Mascarell al seu llit de mort.[1180]

Igualment, cal remarcar un fet, i és que Ball era la persona de contacte, fent un *bypass* al Foreign Office, entre Chamberlain i l'ambaixador d'Itàlia a Londres, —cap pau a Espanya es podia realitzar sense passar per Roma— el comte Grandi. Ball era, de la mateixa manera, un contacte molt proper a Wilson, dada que acaba de completar la panoràmica de la situació d'aquesta figura dins el món diplomàtic i polític de l'Imperi Britànic.[1181]

Després de la primera trobada i sense que Batista en fos informat, el Foreign Office posà en marxa la seva maquinària burocràtica i establí contactes amb Burgos i amb Barcelona. En realitat, Ball ja li havia vist les intencions a Batista, sabia que Catalunya «estava interessada en el seu propi desenvolupament nacional i a mantenir-se lluny de la resta d'Espanya», i així ho informà als seus superiors.[1182] Com ha explicat Crusellas:

> Aquesta forma de procedir la trobarem sovint per tot el llarg de les gestions, raó per la qual es fa difícil d'establir un quadre de sincronia de dates, puix els britànics s'avançaren sempre, fins i tot quan l'acord provenia d'una reunió conjunta i abans que Batista i Lizaso fessin la proposta de l'acord pres a la mateixa, per escrit. Podem deduir amb

[1178] *La tasca realitzada per la Delegació Catalana de Londres* al Fons Josep Andreu Abelló de l'ANC.
[1179] Mir, *Aturar la guerra*, 130-137.
[1180] Vegeu les notes. Mir, *Aturar la guerra*, 127.
[1181] *Ibídem*, 130-137; Lluís Crusellas, *Document inèdit sobre la Guerra Civil* a *Presència*, Any 17, Núm. 547 (IV/1981): 11-14.
[1182] Mir, *Aturar la guerra*, 242-245.

> seguretat, per tot el que portem llegit sobre el tema, que els nostres representants a Londres consultaven prèviament qualsevol proposta al Foreign Office i que aquest, sense esperar cap proposta escrita, ja emprenia tot seguit l'acció corresponent, avançant-se sovint una setmana abans la proposta no era arribada.[1183]

Finalment, el 23 de juny de 1938, Batista i Lizaso —aquest darrer representant Aguirre— presentaren dos documents idèntics, de manera separada, a Lord Halifax, *Foreign Secretary*. L'entrega es formalitzà l'endemà amb una audiència concedida per Lord Halifax a Lizaso i Batista, els quals insistiren en la discreció i el secretisme de les discussions. Batista remarcà al llit de mort, amb humor, que allò havia costat esforç. «No va ser allò de trucar a la porta i dir "Déu vos guard, senyor Halifax"».[1184]

Mentrestant i en perfecta coordinació dels dos serveis de la Generalitat, una proposta similar era presentada per «Santiago Rubió i sembla que per Rafael Picavea, al Quai d'Orsay» francès, amb el qual feia temps que es mantenien també contactes i trobades més o menys casuals.[1185] Probablement, l'enviat de Companys trametia informes històrics per situar els britànics; se n'encarregarien almenys tres a Ferran Soldevila a través del Comissariat de Propaganda, dels quals no en tenim més notícies que la temàtica internacional.[1186]

En les comunicacions internes del Foreign Office enviades en relació a les trobades secretes amb Batista i Lizaso i recollides per Lluís Crusellas, es descobreixen gestions interessants. Els britànics destaquen el fet que Batista informés que:

> Un mes abans, Fernández Cuesta, membre del Govern de Franco i secretari de Falange, havia demanat a Prieto que es reunís amb ell fora d'Espanya per discutir la possibilitat d'un acord. I Prieto no havia acceptat. Segons Batista, hi havia al costat franquista homes no feixistes i amb gran influència, com el senyor Gil Robles i el senyor Cambó, que calia contactar.

[1183] Lluís Crusellas, *Converses prèvies al 23 d'abril de 1938* a *Presència*, Any 17, Núm. 551-552 (IX-X/1981): 11-13.

[1184] Lluís Crusellas, *«El president Companys m'encarregà gestions de pau durant la guerra davant el govern britànic»* a *Avui*, Any 3, Núm. 706 (8/VIII/1978): 14.

[1185] Lluís Crusellas, *Document inèdit sobre la Guerra Civil* a *Presència*, Any 17, Núm. 547 (IV/1981): 11-14; Gonzàlez i Vilalta, *Catalogne indépendant?*, 201-206; Lluís Crusellas, *Franco no va voler la pau. Gestions de Batista i Roca a Londres* a *Serra d'Or* (I/1979); Lluís Crusellas, *El cop d'Estat, preparat a Itàlia* a *Presència*, Any 17, Núm. 549 (VI/1981): 11-13.

[1186] «M'encarreguen tres llibres: un sobre *Política internacional de Catalunya en la guerra dels Trenta Anys i la de Successió* [...]; un altre sobre "Catalunya i la guerra actual" i un altre sobre "Menorca". Em penso que és, sobretot, de cara a Anglaterra i que és d'allí que ho demanen: En Batista i, si haig de creure en Sucre, els anglesos (?)». Enric Pujol, *Ferran Soldevila. Els fonaments de la historiografia catalana contemporània* (Catarroja-Barcelona: Editorial Afers, 1995), 144.

Sorprenentment, el nostre protagonista també proposava «sondejar l'opinió del costat del general Franco, i també a Itàlia i al Vaticà. Ell [Batista] ha insistit sobre la importància del Vaticà i ha esmentat l'angoixa creixent que existeix al Vaticà per la influència nazi sobre l'Espanya de Franco».[1187] Com ha explicat Lluís Crusellas:

> La proposta del 23 de juny es fonamenta en una sèrie de condicions analitzades prèviament per Batista i Roca i Lizaso amb Sir Alexander Cadogan —sots-secretari d'Afers Estrangers en el govern Chamberlain, Mr. Phipps, Mr. Roberts i d'altres altes personalitats del Foreign Office. La segona fou redactada tenint en compte la nova situació de la guerra d'Espanya, els fets de Txecoslovàquia, els resultats de la Conferència de Munic —entre Chamberlain, Daladier, Hitler i Mussolini— i sobre la base del dret d'autodeterminació de Catalunya i d'Euscadi.[1188]

El memoràndum, però, que Batista recordà amb goig a la darrera entrevista, proposava un armistici, l'entrada de comissaris, interventors i supervisors internacionals per garantir l'aplicació de les decisions, el retorn dels exiliats i l'aturada de les represàlies polítiques a la rereguarda. Es proposava també l'aplicació dels Tretze Punts de Negrín publicats el 30 d'abril —sempre que fossin aplicats també al bàndol franquista— i, com a garantia de seguretat, s'hi reclamava la desmilitarització de tota la costa Mediterrània, inclosa Catalunya, el País Valencià i les Illes, territoris que el memoràndum reclamava catalans.[1189]

A més a més, s'oferia tota la potència industrial de les terres catalanes dins d'Espanya per ésser posada al servei de França o Gran Bretanya en cas d'una nova conflagració europea, i s'incloïa, també, la introducció d'una autonomia gallega. En cas d'ésser acceptades i aplicades les condicions, hom proposava la celebració d'un plebiscit, almenys cinc anys després i sota supervisió internacional, per tal que els propis ciutadans decidissin el futur polític dels seus territoris, es trobessin sota control republicà o franquista. Segons Batista recordà, «els anglesos s'ho van prendre amb molt d'interés i inclús van suggerir que Holanda formés part d'aquesta comissió [internacional]».[1190] Dies després de lliurar el memoràndum, Batista publicà un article al butlletí *Comunicat de Premsa. Generalitat de Catalunya: Presidència. Servei*

[1187] Lluís Crusellas, *Franco no va voler la pau. Gestions de Batista i Roca a Londres* a *Serra d'Or* (I/1979).
[1188] *Ibídem*.
[1189] *Ibídem.*
[1190] Vegeu-ne les condicions a: *Ibídem*. Escolteu també: Mascarell, *Entrevista*.

d'Informació Internacional en què defensava la solució federal per a Espanya —opinió que, per descomptat, Batista no compartia i que només expressava tàcticament.[1191]

El 21 de juliol de 1938, quan faltaven quatre dies per a que comencés la decisiva Batalla de l'Ebre, Alexander Cadogan presentà la proposta del Comitè de No Intervenció sobre la retirada dels voluntaris estrangers a Lizaso i a Batista, amb l'objectiu de comprovar la capacitat real d'influència dels dos representants en el govern de la República. L'examen fou superat al Consell de Ministres, del qual s'obtingué una majoria a favor gràcies a contactes mantinguts els dies següents a la reunió. Lord Halifax en fou informat el dia 28, en un memoràndum en què Batista i Lizaso exhibien la seva capacitat d'influència decisiva al Govern de Negrín —sense que el Govern republicà conegués l'abast de les gestions—, expressant nogensmenys que l'executiu posava alguns peròs a la proposta britànica.[1192]

Segons Crusellas, hi havia hagut alguna altra reunió secreta prèvia, sense que se'n deixés constància documental, i el representant català i el basc jugaven realitzant dues missions, una de coneguda pel govern republicà —relacionada amb el Comitè de No Intervenció— i una altra de secreta, que hem anat resseguint, pel govern de Companys i el d'Aguirre:

> En sotmetre's aquest memoràndum (a la Secretaria d'Estat britànica) els Governs català i basc desitgen remarcar que s'ha complert la primera part del compromís de col·laborar amb el Govern de Sa Majestat, a l'objecte d'aportar un apaivagament en el conflicte espanyol, com a contribució a l'apaivagament general d'Europa.[1193]

El 12 d'agost de 1938 i de manera pública, Aiguader i Irujo, ministres al govern de Negrín, dimitien dels seus càrrecs en no haver estat cridats a una reunió que convocà, sense que en sabessin el motiu. Alguna cosa s'havia descobert entre bambolines. Com relata Crusellas, s'havia produït la descoberta per part del president del Govern de contactes entre Burgos, el Vaticà i el govern basc a l'exili. Els agents del Servicio de Inteligencia Militar (SIM) interceptaren un telegrama i assabentaren Negrín, qui mogué els fils sense alertar els dos ministres. «Constituïren la darrera possibilitat de suport —

[1191] J. M. Batista i Roca, *El federalisme, base de l'Espanya futura* a *Comunicat de Premsa. Generalitat de Catalunya: Presidència. Servei d'Informació Internacional*, Núm. 25 (30/VI/1938). Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T21).
[1192] Sánchez Cervelló, *El fantasma de la pau* a Gonzàlez i Vilalta, *Catalogne indépendant?*, 257-285.
[1193] Lluís Crusellas, *L'esforç diplomàtic de l'Espanya de Franco* a *Presència*, Núm. 555, Any 18 (I/1982), 13-15.

secretament i des del govern central— a la diplomàcia catalano-basca. Possiblement, si Irujo i Aiguadé haguessin conegut la maniobra diplomàtica, no haurien dimitit pas».[1194]

Després d'aquest crucial incident que reduïa a inexistent el pes basc i català al govern de la República i mentre a l'Ebre es lliurava la batalla més important de tota la Guerra Civil, Batista lliurava un nou memoràndum a Halifax. Ho va fer el 29 d'agost, donant la seva versió dels esdeveniments que havien ocasionat la crisi de govern i les dimissions, al·legant que s'havien produït per causa de la intransigència de Negrín, recordant també que eren ERC i el PNB les principals forces moderades i democràtiques existents a l'Espanya del moment i homologables a les britàniques. Malgrat la situació era cada vegada més greu per a la República, l'enviat de Companys continuava posant-se a les ordres de Sa Majestat britànica per a provar d'aconseguir una pau en vistes a l'imminent desastre.[1195]

El 12 d'octubre s'envià encara un nou memoràndum mentre tenia lloc la crisi dels Sudets, l'ocupació alemanya i els subseqüents Acords de Munic. La partició de Txecoslovàquia, en què els territoris amb importants minories alemanyes passaven a mans del Reich, fou defensada per Batista i Lizaso com a possible exemple a seguir per al conflicte espanyol. Hom remarcava sempre que el projecte castellà d'Espanya havia fracassat i s'adjuntava un mapa que palesava l'existència de minories nacionals dins l'Estat que calia considerar en cas de pau. Per acabar, es continuava insistint en què catalans i bascos representaven una tercera posició respecte de franquistes i republicans.[1196]

El setembre de 1938 el nostre protagonista tornà per última vegada a Catalunya. A mitjan mes, s'estigué uns dies a la masia familiar de Samalús. Als peus del Montseny parlà distesament amb uns quants dels seus minyons, els quals es trobaven d'acampada amb August Panyella. Arribat el comiat, Batista els confessà que no preveia que es poguessin tornar a veure, plenament conscient de com de crítica era la situació per la República. Efectivament, el delegat de Companys a Londres no tornà a trepitjar Catalunya en trenta-vuit anys.[1197]

[1194] *Ibídem*
[1195] Sánchez Cervelló, *El fantasma de la pau* a Gonzàlez i Vilalta, *Catalogne indépendant?*, 257-285.
[1196] Vegeu aquest memoràndum a: *Ibídem*.
[1197] Castells. *Batista i Roca. Una vida*, 37.

Com ha explicat Josep Sánchez Cervelló, «convençudes les autoritats catalanes i basques que a Londres es decidia la política europea, van pensar a reforçar les respectives delegacions amb persones de més pes polític». Així, amb la derrota republicana a la Batalla de l'Ebre, el novembre de 1938 Companys reforçà, a la desesperada, la missió de Batista, enviant el conseller de Justícia i vell col·lega del nostre biografiat, Pere Bosch Gimpera. Com recordà, el president enviava un membre del Govern «per tal de continuar els contactes establerts i fer més efectiva la comunicació amb la nostra representació —J. M. Batista i Roca, així com per suavitzar el recel amb què era vista des de l'ambaixada, a conseqüència de la política del govern de la República en relació amb Catalunya». Treballaren per contrarestar les opinions contràries, causades «pels desordres dels primers temps», incidint «en els ambients intel·lectuals».[1198]

Els bascos, per la seva banda, enviaren a Manuel de Irujo. Bosch Gimpera ja havia tingut contactes amb ell i el cònsol britànic a la capital, Mr. John Leche, a Caldes d'Estrach, quan el govern de la República es traslladà a Barcelona. A Londres, Batista i Bosch Gimpera foren rebuts per Frederick Moncey —Cadogan es trobava a Itàlia, en converses amb Mussolini— i li exposaren «les conseqüències que tindria el triomf de Franco i la situació de Catalunya i d'Euskadi, però no se'n pogué treure res en concret. D'aquesta visita i d'altres, en resultà una impressió pessimista: la causa de la República es considerava perduda».[1199] Aquest memoràndum, tanmateix, introduïa unes característiques que han assenyalat Bahamonde i Cervera:

> *Els catalans consumaren el seu abandonament de la República. Batista pels catalans i Lizaso pels bascos presentaren el 12 d'octubre sengles memoràndums a Halifax sobre les posicions d'ambdós nacionalismes. Una dada interessant és que no venien signats pel* "President del govern de..." *sinó que el basc el signava Jose Antonio de Aguirre "President d'Euzkadi" i el català Lluís Companys "President de Catalunya".*[1200]

[1198] Bosch Gimpera, *Memòries*, 276-280.
[1199] *Ibídem*; Sánchez Cervelló, *El fantasma de la pau* a Gonzàlez i Vilalta, *Catalogne indépendant?*, 257-285; Lluís Crusellas, *Converses prèvies al 23 d'abril de 1938* a *Presència*, Any 17, Núm. 551-552 (IX-X/1981): 11-13; *La tasca realitzada per la Delegació Catalana de Londres*. Fons Josep Andreu Abelló (ANC-1-408 UC1966).
[1200] Traduït del castellà per l'autor. Ángel Bahamonde Magro i Javier Cervera Gil, *Así terminó la Guerra de España* (Madrid: Marcial Pons, 1999), 286-293.

De fet, el nostre protagonista defensà la il·lusió que el govern republicà encara tenia prou força per guanyar la guerra i que hom podia encara pactar una pau. La missió de Bosch Gimpera generà recels i tan sols dos dies després d'arribar a Londres fou requerit d'urgència per retornar a Barcelona. Tanmateix, Batista continuà amb les gestions durant tot el novembre, si bé els britànics ja consideraven que la guerra estava perduda pels republicans.[1201]

El 7 de desembre, sobretot a iniciativa d'Irujo, s'envià encara un altre memoràndum amb suport del Govern de la Generalitat, a Cadogan, en el qual es defensava la celebració d'una conferència de pau a Londres seguint la metodologia de la Conferència Balcànica de 1932. Hom demanava un protectorat internacional sobre Catalunya, el País Basc i Navarra, la concessió d'una amnistia i el retorn dels exiliats, a més de reiterar la idea del plebiscit, el qual tindria lloc el dia que s'acabés la conferència de pau. Hom proposava també una altra opció, la d'un plebiscit en què la totalitat dels espanyols decidissin la forma i l'estructuració de l'Estat i les minories nacionals poguessin expressar també la relació que hi volien tenir. Com han explicat Bahamonde i Cervera, però, «*els britànics no estaven disposats a introduir un altre element de desestabilització més a Espanya. Londres desitjava el final de la guerra amb un nou govern, no contribuir a les tendències centrífugues que convertissin un interlocutor a la península en tres o quatre*».[1202]

Ja no hi hagué temps de res més. Després de la derrota a l'Ebre, el poder republicà a Catalunya començà a desfer-se i, en vistes a la derrota final, es produí un èxode massiu tant de civils com de militars, cap a la frontera francesa, creuant els Pirineus.[1203] Com recordà Batista:

> Vam tenir diverses reunions al Foreign Office per anar seguint la situació i demés, i això va durar fins a la tardor. En Chamberlain, el primer ministre, i Lord Halifax van anar a Roma i en Mussolini els va dir que de cap manera, que no estava disposat a veure el final de la guerra sense la completa victòria de Franco. I aleshores es va acabar tot.[1204]

[1201] *La tasca realitzada per la Delegació Catalana de Londres* al Fons Josep Andreu Abelló de l'ANC.
[1202] Traduït del castellà per l'autor: Bahamonde i Cervera, *Así terminó la Guerra*, 286-293; Sánchez Cervelló, *El fantasma de la pau* a Gonzàlez i Vilalta, *Catalogne indépendant?*, 257-285.
[1203] Vegeu Antoni Rovira i Virgili, *Els Darrers dies de la Catalunya republicana. Memòries sobre l'èxode català* (Barcelona: A Contravent, 2014).
[1204] Mascarell, *Entrevista*.

El 26 de gener de 1939, l'Exèrcit sollevat entrava per l'Avinguda 14 d'Abril —la Diagonal— de Barcelona. A Tarragona i després a Reus, ja ocupades, s'havia permés l'expressió del català en públic i Ridruejo, aquell *Jefe Nacional de Propaganda* que se sorprendria en entrar al Comissariat de Propaganda, portava camions carregats de materials de propaganda en català, fent retronar els altaveus en la llengua del país. Aquests vehicles, amb els fulletons i cartells que transportaven, foren requisats per l'autoritat militar. El miratge d'un règim tolerant amb el català i el catalanisme s'esfumà a les portes de Barcelona.[1205]

A la ciutat comtal, força gent sortí a rebre els soldats, mentre molts edificis foren guarnits amb les ensenyes dels vencedors de la Guerra Civil. Els barcelonins, farts de tres anys de penúries, mort i misèria, tindrien ara una pau de ferro. Joaquim Renart, catalanista i d'extracció social similar a la de Batista, escrivia al seu diari les esperances dipositades en Franco. L'autor creia que es respectaria el fet diferencial català i que, fins i tot, es toleraria el catalanisme. Els seus escrits són de gran valor per comprendre la percepció de certs sectors catalanistes i la seva visió càndida, lògicament desconeixedora del que fou el franquisme les següents quatre dècades.[1206]

Mentre els franquistes ocupaven Catalunya, els incansables Batista i Lizaso continuaven les seves gestions a Londres. Enviaren un darrer memoràndum a Lord Halifax, assenyalant que la República continuaria resistint encara que caigués Catalunya, i que continuava resultant necessària una conferència de pau. «L'actual situació sols pot ser considerada per bascos i catalans una conquesta militar i l'administració del general Franco no podrà ser considerada mai com un Govern legítim dels seus pobles el que inevitablement, en cas que no hi hagués converses, conduiria a desordres i revoltes continuades». Els mots eren ja poca cosa més que un *farol*. Ja no hi havia res a fer per capgirar el resultat de la guerra, si més no, de moment.[1207] En la darrera entrevista, Batista recordà vivament el balanç de les seves gestions:

> Jo hi vaig per temptejar a veure si el govern britànic i el francès estarien disposats a intervenir per obtenir una pau, un acord, una suspensió d'activitats militars. La delegació catalana i la basca treballaven juntes a Londres i a París. [...] Nosaltres proposàvem un armistici, una suspensió de lluita, la teoria que en aquell temps en

[1205] Ridruejo, *Casi unas memorias*, 357-358.
[1206] Joaquim Renart, *Diari 1918-1961. Volum VI. 1936-1939* (Barcelona: Proa, 2003), 547-576.
[1207] Sánchez Cervelló, *El fantasma de la pau* a Gonzàlez i Vilalta, *Catalogne indépendant?*, 257-285.

> dèiem dels fronts congelats. O sigui que els fronts paressin la lluita i quedessin congelats. [...] Això era el pensament de Companys.[1208]

Com ha conclòs Gregori Mir:

> L'inici de les gestions de J. M. Batista i Roca, ateses les circumstàncies de com les havia hagut de començar i els pocs mitjans de tota mena disponibles que tenia per dur-les a terme, cal qualificar-lo de molt intel·ligent. Poder fer arribar, a través de Joseph Ball i Horace Wilson, al mateix primer ministre les pretensions del president de la Generalitat de Catalunya era una empresa en principi més aviat impossible per a una persona que representava un Lluís Companys que fins aleshores no havia tingut una imatge positiva en l'entorn del Govern britànic.[1209]

Si bé no s'aturà la contesa, Batista portà la qüestió de Catalunya tan a prop del poder com fou possible. El 1977, recordant les gestions, deixà clar que «els cercles diplomàtics en què jo em movia estaven lluny de compartir la confiança del poble» i que «fou Mussolini qui a la fi torpedinà el projecte francocatalà». Què volia dir Batista? Realment hauria estat possible l'aplicació de les seves recomanacions? Podria haver acabat la Guerra Civil amb la independència de les terres de parla catalana dins d'Espanya?[1210] Fos com fos, amb la guerra finalitzada i Barcelona conquerida pels seus enemics, el nostre protagonista, com tants d'altres catalans, visqué el principi del seu exili.[1211]

[1208] Mascarell, *Entrevista*.
[1209] Mir, *Aturar la guerra*, 137.
[1210] J. M. Batista i Roca, *Josep Trueta. Dins el record d'anys difícils* a *Serra d'Or*, Núm. 209 (II/1977).
[1211] Mir, *Aturar la guerra*, 137.

7. Primers anys d'exili. El final de la Guerra d'Espanya a Londres i la Segona Guerra Mundial (1939-1945)

Al llarg del gener de 1939 els franquistes ocuparen del tot Catalunya i, pel primer d'abril, Franco donava la guerra per finalitzada. Era el punt i final al que Batista, analitzant el conflicte a la llum del segle XIX i les carlinades, anomenà la IV Guerra Civil espanyola, la primera de les quals hauria estat la Guerra Gran de 1793-1795. Les altres dues, haurien estat la carlinada de 1833-1840 i la de 1872-1876.[1212] L'èxode massiu de refugiats cap a França, però també cap al Regne Unit i cap a Amèrica, mogué el centre de gravetat de la política cap a l'exili. Quan la guerra finalitzà a Espanya, Batista ja duia gairebé un any a Londres. Durant els anys immediatament posteriors, continuà la tasca de representació de Catalunya de la mateixa manera, amb els mateixos mètodes i la mateixa esperança i intensitat que durant la Guerra Civil. Ho féu també durant els anys de la Segona Guerra Mundial, allà on havia de passar, sense que encara no en fos conscient, mitja vida: el Regne Unit. Allà, com ha estudiat Daniel Arasa, l'exili allà no seria tan nombrós, però sí acabaria concentrant a molts intel·lectuals, cosa que afectà i molt, la política a l'exili.[1213]

L'ensulsiada de Catalunya.

Com explica Josep Manyé, qui conegué Batista en aquells mesos i també havia estat a la secció britànica del Comissariat de Propaganda,[1214] la situació era precària:

> Josep Maria Batista i Roca fou un dels primers exiliats catalans a Anglaterra. Sol, sense família ni lligams de cap mena, es lliurà des del primer moment, en cos i ànima, a la tasca, que aleshores semblava estèril i inútil, de lligar caps, d'aminorar els problemes dels qui estaven pitjor que ell i sobretot de lluitar per tots els mitjans legals per la Catalunya del demà.[1215]

[1212] Aquesta perspectiva seria recorrent en el Batista de l'exili. Vegeu per exemple: J. M. Batista i Roca, *La Desintegració d'Espanya. Les idees de Toynbee* (Barcelona: El Llamp, 1983). Vegeu, també les conferències de Batista a Diversos autors, *8 conferències sobre Catalunya* (Barcelona: Proa, 1971).
[1213] Daniel Arasa, *Els catalans de Churchill* (Barcelona: Curial, 1990), 8.
[1214] Diversos autors, *La revolució del bon gust*, 41.
[1215] Josep Manyé, *Batista i Roca, ambaixador extraordinari* a *Avui* (2/IX/1978): 12.

Al dolorós i dramàtic fet d'haver estat derrotat en una guerra i trobar-se a més d'un miler de quilòmetres de casa, s'hi sumava la fractura familiar. Concepció Batista i Miquel Baltà, com hem vist, s'havien exiliat a Cuba i Joan Batista, segons revela Joaquim Renart, s'havia fet falangista i s'estava movent, com a càrrec oficial, entre Saragossa i Barcelona.[1216] Paradoxalment, aquest fet els salvà de perdre totes les propietats i béns de la família. La situació dels Batista i Roca il·lustra la complexitat d'una guerra que havia devastat Catalunya i totes les terres catalanes per sota els Pirineus.[1217]

Com han analitzat de Riquer i Culla, el cost demogràfic de la guerra fou especialment dur per a Catalunya. Els gairebé vuitanta-mil morts suposaven un percentatge d'entre el 2,3 i el 2,7 de la població. La xifra d'exiliats definitius se situaria en uns altres seixanta-mil o setanta-mil. Això, en l'aspecte quantitatiu, ja paorós per sí mateix. A més a més, molts d'aquells morts i exiliats es comptaven, lògicament, entre els més significats políticament i cultural. La mitjana d'edat dels morts era de 23 anys. La mitjana d'edat dels exiliats era de 40 anys —Batista en tenia 43 en acabar la guerra. Si bé resulta molt difícil de fer-se una idea o estudiar l'impacte qualitatiu d'aquesta sagnia, hom pot concloure que, arribat l'any 1940, la flor i la nata del país s'havia esfumat. Això explica en part que la cultura catalana passés a expressar-se a l'exili, i explica moltes coses de les primeres dècades del franquisme.[1218]

A l'enorme mortalitat de la guerra s'afegí un lògic desplomament de la natalitat, factors que es combinarien amb una repressió cultural sense precedents. No debades, com ha explicat Stanley G. Payne, en acabar la guerra Franco era l'home més poderós

[1216] Renart, *1936-1939*, 576. «Avui [28 de febrer de 1939] hem dinat amb en Joan Batista, feixista fins el moll de l'os. Ha trencat definitivament amb el seu germà Josep M., i és que els separa una barrera. S'ha fet tot un home, i ens ha explicat un munt de coses amb acudits i tot. Ell que semblava un mussolet i molt tancat, ara té una gran fe en la nova Espanya i va i ve de Saragossa en funcions oficials».

[1217] Al Fons del Tribunal Regional de Responsabilitats Polítiques de Barcelona (TRRPB) de l'Arxiu del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya ens informaren el VI/2020 que no existia cap dossier ni referent al nostre protagonista ni, com és lògic, al seu germà. Coneixem l'expedient de Josep Dencàs per un estudi anterior. En el seu cas, les autoritats demanaren a tots els bancs si hi havia comptes al seu nom per expropiar-les.

[1218] De Riquer i Culla, *El franquisme i la Transició*, 21-103; Díaz i Esculies, *De la guerra civil*, 11-19. Si estirem les «línies de força» generacionals que assenyala per al segle XIX Vicens Vives, podem afirmar que l'acció de les generacions nascudes entre 1890 i 1900, que haurien realitzat la seva acció entre 1930 i 1960, es veié profundament afectada. No només hagueren de realitzar la seva activitat política i cultural a l'exili, sinó que tampoc no pogueren establir una continuïtat, una transmissió de la seva força i coneixement a les generacions nascudes després. A més a més, la generació de 1910-1920 veuria estroncada la seva força en ser massacrada durant la guerra. Entre 1890 i 1930, doncs, existiria virtualment un buit d'aquesta força que es projectaria sobre els anys 1940-1980. Vicens Vives i Llorens, *Industrials i polítics*, 193. Tony Judt parla d'aquest buit generacional en tot el context europeu. Judt, *Postwar*, 81-82.

de la història d'Espanya i podia fer i desfer amb poques limitacions, si bé havia de mantenir a ratlla les diferents famílies ideològiques —carlins, falangistes, militars, monàrquics alfonsins i conservadors. En conseqüència, la instauració de la dictadura militar, de caràcter personal i brutalment repressiva, especialment amb les nacions no-castellanes, no es pot entendre sense la seva figura de *Caudillo*. Existeix encara un debat sobre la naturalesa del règim, sobre la seva adscripció al feixisme, al nacionalsocialisme, a les dictadures militars del segle XIX o a les figures dels generals blancs contrarevolucionaris del període d'entreguerres. Seguint Payne, emprem el terme *franquista* per a referir-nos-hi.[1219]

Durant dècades, es perseguí l'ús públic de la llengua i les expressions del fet nacional català que anessin més enllà del folklore —és a dir, tornant a Catalunya a la situació dels anys anteriors al catalanisme polític. S'empresonaren persones de militància republicana i catalanista i s'ordenaren nombrosos afusellaments arreu, executats especialment al Camp de la Bota de Barcelona. Els trets ressonaven pels carrers deserts a les nits i recordaven qui havia guanyat la guerra. S'impulsà una depuració de l'administració pública i dels sectors culturals i acadèmics que produí un retrocés i un estancament en el coneixement i la cultura del país. Com han explicat Culla i de Riquer, «el conjunt de mesures repressives adoptades per les autoritats franquistes es distingien pel seu caràcter d'exemplaritat i de càstig, de totalitat i massivitat, i de continuïtat». No és exagerat afirmar que el país es trobava en ruïnes i no només materialment parlant.[1220]

Un repàs als primers quaranta-quatre anys de vida de Batista, de les gairebé tres dècades de militància política i cultural, ajuda a il·lustrar encara més una situació que només podem qualificar de catastròfica. Totes les organitzacions en què havia dipositat el seu temps i les seves energies, fossin polítiques o culturals, durant vint-i-set anys, havien desaparegut. Palestra, l'APEC, el CADCI... fins i tot l'AEFC, que poc o res tenia a veure amb la política, havia estat saquejat durant la guerra. El diari *La Publicitat*, aparador dels seus escrits i del debat *Intel·ligència o Caràcter* i òrgan dels intel·lectuals

[1219] Stanley G. Payne, *El franquismo. Primera parte* (Madrid: Arlanza Ediciones, 2005). Vegeu també: Payne, *Fascism. A History*; Griffin, *Fascism*; Paxton, *The Anatomy of Fascism*.

[1220] De Riquer i Culla, *El franquisme i la Transició*, 21-103. Batista en parlaria en una sèrie de mecanoscrits conservats al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T21), escrits que es publicarien, per exemple, a *Gaseta Catalana*, una publicació informal endegada l'estiu de 1939 a Londres. Vegeu-la al CRAI Pavelló de la República.

catalanistes, havia desaparegut amb l'entrada dels *nacionales* el gener de 1939, quan ja no era més que quatre planes que es venien a 30 cèntims.[1221]

Molts dels minyons de Batista havien mort al front, es trobaven empresonats o havien marxat a l'exili en pertànyer als segments més polititzats de la societat. Els contactes amb Occitània i amb els territoris de la Catalunya Gran, s'havien estroncat. La Galeusca, si existia, era només a nivell personal, per les amistances de Batista. Gran part dels seus amics i dirigents d'EC, AC, UDC o ERC o intel·lectuals de l'alta cultura del país bé havien marxat a l'exili, com Cardona, Solé i Pla, Nicolau d'Olwer, Carbonell, Fabra o Soldevila, bé es podrien en presons saturades de presos polítics, bé, com Carrasco i Formiguera, havien estat afusellats, o bé, com Marià Foyé, havien trobat la mort en la batalla.[1222]

Josep Maria Batista i Roca es trobava en una solitud i una intempèrie aclaparadora. A l'exili londinenc, les coses tampoc no anaven gens bé i la manca de recursos ofegà ràpidament qualsevol permanència de la Delegació a Londres.[1223] Pel maig, el nostre protagonista ja s'havia vist obligat a tancar-la i s'estava a l'*Hotel Montaigne*, a Montaigne Street. Poc després, s'instal·là al número 49 de Wentworth Road, al residencial barri de Golders Green, una casa tranquil·la, que seria la seva llar durant les gairebé quatre dècades d'exili.[1224] Allà, l'estiu de 1939 posà en marxa una petita publicació d'informació, amb la qual creiem, en part, aconseguí un cert finançament per viure: *Gaseta Catalana*. Aquesta era poc més que un grapat de fulls amb informació, semblants a les publicacions que circulaven a Barcelona durant la Dictadura de Primo de Rivera i en la redacció de les quals Batista tenia la mà trencada.[1225]

Durant aquests incerts mesos i els anteriors de gestions davant els britànics, Batista se'ns apareix com si hagués estat seguint l'exemple de Massaryk esbossat per ell mateix el 7 de març de 1930 a *La Publicitat*:

[1221] Vegeu els números a l'Arxiu de la Biblioteca de Catalunya.
[1222] Díaz i Esculies, *De la guerra civil*, 165-172. La informació sobre l'AEFC ens la facilità el seu major estudiós, Lluís Calvo, molt amablement, en un correu del 29/V/2020. Vegeu també: Roma, *Història social*; Figueras, *Història de la FNEC*; Josep Maria Solé i Sabaté, *La repressió franquista a Catalunya. 1938-1953* (Barcelona: Edicions 62, 2003); Pelai Pagès (dir.), *Franquisme i repressió. La repressió franquista als Països Catalans (1939-1975)* (València: Universitat de València, 2004).
[1223] *La tasca realitzada per la Delegació Catalana de Londres* al Fons Josep Andreu Abelló de l'ANC.
[1224] Castells. *Batista i Roca. Una vida*, 40-41.
[1225] *Gaseta Catalana*, la al CRAI Pavelló de la República. Les subscripcions eren: 1 mes – 0,5 $, 1 trimestre – 1,5 $ i 1 any – 5$.

> Durant quatre anys [Masaryk] es lliura a una intensa activitat diplomàtica i política a prop dels governs aliats. [...] Masaryk, infatigable, hagué de dur a terme una feixuga feina prop de la premsa, professors i governants dels països aliats per a explicar-los l'existència, la història i les aspiracions del poble txec.[1226]

A Londres, Batista tractà precisament amb el fill de Masaryk, Jan, diplomàtic que el 1940 esdevingué el ministre d'Afers Exteriors txecoslovac a l'exili i que Batista ja coneixia d'antuvi. De fet, aquest no fou l'únic contacte d'alta volada del català; com li explicà a Enric Jardí «s'establiren relacions, no sols amb les autoritats angleses, sinó també amb les representacions dels governs de totes les nacions ocupades: amb el comitè gaullista, amb els polacs [sic: polonesos], amb els noruecs, amb els holandesos i amb els txecs refugiats a Anglaterra». Aquests contactes inspiraren l'acció política del nostre protagonista durant tot l'exili.[1227]

A l'exili, un dels seus col·laboradors més íntims fou el doctor Trueta. El poblenoví Josep Trueta havia arribat a Londres després de la guerra, convidat per la Junta de Defensa Passiva de l'Imperi Britànic —s'albirava ja una guerra, i el doctor Trueta havia assolit un renom com a cirurgià.[1228] En un article de 1976 recordà una interessant anècdota sobre els dies de març de 1939 a Londres. El músic Pau Casals li havia escrit una lletra en vistes a un concert a Londres:

> A la carta em diu que arribarà a Londres el 27 i que posarà al Piccadilly Hotel, on ens espera. La seva vinguda tenia relació amb el concert que havia de donar al Royal Albert Hall per recollir cabals per als nens víctimes de la guerra civil espanyola. Amb Josep M. Batista i Roca i Amèlia, la meva muller, anàrem a saludar-lo al Piccadilly Hotel i ens va demanar si el voldríem ajudar en una tasca que trobava molt feixuga per a fer-la tot sol. Això era que havien fet tirar un miler de programes del concert que ell havia de signar i que es vendrien a una lliura esterlina. Així ens vam passar la major part d'un dia, la meva muller a un costat passant-li els programes, ell signant, jo recollint-los, i en Batista col·locant-los en piles d'un centenar. El concert de l'Albert Hall va ser una nit per recordar. La gran sala d'espectacles, on caben deu mil persones assegudes, era plena de gom a gom.[1229]

[1226] J. M. Batista i Roca, *Un president octogenari* a *La Publicitat,* Any 52, Núm. 17.444 (7/III/1930): 1.
[1227] Enric Jardí, *Batista i Roca, hores angleses* a *Serra d'Or,* Núm. 229 (X/1978).
[1228] Josep Trueta, *Memòries. Fragments d'una vida* (Barcelona: Edicions 62, 1978), 175-183.
[1229] J. Trueta, *El meu Pau Casals* a *Avui,* Any 1, Núm. 176 (13/11/1976): 9. Trueta repetiria l'anècdota a Trueta, *Memòries,* 210-213.

A partir d'aleshores i durant tota la resta de la seva vida, Trueta i Batista esdevingueren íntims amics i tenaços col·laboradors en la política a l'exili. Inicialment, però, el doctor es mostrà reticent de fer política directament, considerant que podia ajudar d'altres maneres. Igualment, no trigaren en coincidir, atès que el seu capteniment, sobretot centrat en reconstruir una *ruling class* catalana, i el nacionalisme era comú als dos exiliats. Tots dos es consideraven catalans per sobre de tot i compartien l'ideari.[1230] Amèlia Trueta ens explicà que Batista aprofitava qualsevol ocasió per apaivagar la seva solitud visitant la família de Trueta. Quan el veien arribar, ja sabien que s'estarien hores parlant.[1231] La filla també recordà l'ambient i l'amistança que unia el seu pare i el nostre protagonista en un article:

> Recordo les converses inacabables que tenien amb el pare sobre "la ceba" es tancaven al saló de casa hores i hores i la meva mare deia "Què es deuen dir tantes hores, si estan d'acord en tot?". Arreglaven tots els problemes, solucionaven totes les qüestions insolubles... El pare potser el més optimista de tots dos. Que jo sàpiga, mai no estaven en desacord.[1232]

Entre els exiliats, els primers mesos també es retrobaren a Londres molt sovint Pi Sunyer, Batista, el doctor Mira, Irujo i Bosch Gimpera.[1233] Pi Sunyer havia estat un dels pesos pesants de la política a Catalunya abans de la guerra. Diputat, conseller i fins i tot ministre a Madrid, fou alcalde de Barcelona entre febrer i octubre del 1934 i també entre febrer de 1936 i juliol de 1937, càrrec que abandonà en aquesta segona etapa per convertir-se en conseller de Cultura després de l'exili forçat de Ventura Gassol. Entre els Fets d'Octubre i les eleccions de 1936, presidí l'ERC i fou ell qui, entre el 16 i el 20 de gener de 1939, amb els franquistes arribant a Barcelona, organitzaria l'evacuació de la *intelligentsia* del país.[1234]

La seva actuació al costat de Batista, malgrat el caràcter catalanista, divergí per qüestions ideològiques. Com recordà el nostre protagonista, allò que realitzava Pi

[1230] J. Trueta, *Reflexions* a *Vida Nova*, Núm. 5 (X-XII/1955): 10-13. Francesc Vilanova, *Als dos costats de la frontera. Relacions polítiques entre exili i interior a la postguerra, 1939-1948* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001), 28. Sobre la ideologia, ho poguerem preguntar precisament a la filla de Trueta i al seu nét. Entrevista a Amèlia Trueta (Barcelona, 25/VIII/2020).
[1231] Entrevista a Amèlia Trueta (Barcelona, 25/VIII/2020).
[1232] Amèlia Trueta de Strubell, *El nostre «Oncle Tista»* a *Avui*, Any 3, Núm. 726 (31/VIII/1978): 3-4. També el recordaria Trueta, qui considerava Batista com un «habitual» de les trobades, sobretot per Nadal. Trueta, *Memòries*, 264.
[1233] Bosch Gimpera, *Memòries*, 301.
[1234] Carles Pi i Sunyer, *La República y la Guerra. Memorias de un político catalán* (Mèxic D. F.: Oasis, 1975); Montserrat Bacardí, *Anna Murià. El vici d'escriure* (Barcelona: Pòrtic, 2004), 61-69.

Sunyer «era més una política d'ERC i la República espanyola, i nosaltres fèiem, els bascos i jo, una més netament nacionalista». Comentarem en profunditat aquestes qüestions.[1235]

Segons Castells, l'estiu de 1939 Batista coincidí a París amb vells coneguts com Miravitlles, Cardona, Dencàs, Fabra i Casanovas, potser per plantejar una estratègia nacionalista o separatista a l'exili en vistes a una imminent conflagració europea.[1236] En els mesos entre el final de la guerra d'Espanya i l'inici de la Segona Guerra Mundial, Batista, Pi Sunyer i Bosch Gimpera es relacionaren especialment amb els ambients intel·lectuals de les principals universitats del país, trametent informes i cartes sobre la situació durant la guerra, especialment sobre la qüestió catalana.[1237] Pi Sunyer considerà que, en les gestions diplomàtiques durant la Guerra Civil, Batista «havia treballat tenaçment i bé». Es tractava ara de prosseguir amb les gestions, i els tres intel·lectuals continuaven ben propers «dels representants més o menys oficiosos del govern britànic».[1238]

Tot i això, la correspondència entre Pi Sunyer i Bosch Gimpera ens deixa un regust de menyspreu cap a Batista, per les diferències ideològiques —a més a més, tots dos havien estat consellers i el nostre protagonista no— i pel xoc de caràcters. Quan Bosch Gimpera s'hi referia, ho feia sovint amb sorna.[1239] En una carta del 18 de març de 1940, l'antic conseller de Justícia conspirava, fins i tot, per fer-lo fora del país:

> Jo em pregunto el que hem dit tantes vegades: si no és interessant per al dia de demà, segons com vagin les coses, que aquí resti una minoria de catalans coneguts i responsables. Clar que essencialment amb vós ja hi ha la representació essencial i si a en Batista el féssiu marxar es podria anar fent el fet.[1240]

Les divergències ideològiques i de partit influiren, i molt, en el desenvolupament de la política a l'exili. Bosch Gimpera continuava sentint-se espanyol, però Josep Maria Batista i Roca, separatista convençut i intransigent com ell sol, arribà, fins i tot, a

[1235] Mascarell, *Entrevista*.
[1236] Castells. *Batista i Roca. Una vida*, 41-42.
[1237] Bosch Gimpera, *Memòries*, 301-317. Un exemple és el *rapport* «La protecció i salvaguarda del patrimoni històric i artístic de Catalunya», que Batista s'encarregà de traduir. Vegeu: Carta de Pere Bosch Gimpera a Carles Pi i Sunyer (Londres, 8/III/1939) a Vilanova, *Viure el primer exili*, 13-14.
[1238] Carles Pi i Sunyer, *Memòries de l'exili. El Consell Nacional de Catalunya (1940-1945)* (Barcelona: Curial, 1978), 14-15.
[1239] Vegeu: Vilanova, *Viure el primer exili*.
[1240] Carta de Pere Bosch i Gimpera a Carles Pi i Sunyer (Londres, 18/III/1940) a Vilanova, *Viure el primer exili*, 48-50.

renunciar a la nacionalitat espanyola ja el 1939. El seu capteniment era molt diferent i el xoc de personalitats, un fet.[1241] Per acabar-ho d'adobar, el nostre protagonista es negava a seguir la disciplina de cap partit, un criteri que sempre havia tingut i que mai no abandonà. Segons ell, la política la feia per Catalunya només. Aquesta intransigència del duet Batista-Trueta, tots dos sense militància a cap formació dels anys republicans, generà esculls en les relacions els altres polítics exiliats. Per últim, és rellevant comentar l'existència de dos exilis catalans paral·lels: l'un, separatista, i l'altre, republicà espanyol, els quals analitzarem en profunditat en el present capítol i en el següent.[1242]

Per la Diada del 1939, els exiliats catalans a Londres, entre ells Pi Sunyer, el pintor Galí, Serra i Moret, Bosch Gimpera, Perramon i el propi Batista, havien celebrat una trobada amb d'altres convidats, alguns bascos.[1243] Bosch Gimpera comentava a Pi Sunyer, de nou una mica sorneguer, com veia a Batista:

> La lentitud del país i de la gent es veu que s'encomana: en Batista s'ha britanitzat del tot. Jo he trigat dos dies des de la meva arribada [març de 1939] a poder parlar amb ell a fons, doncs l'home tenia una sèrie d'*appointments* compromesos abans, els dinars, els sopars, etc. [...] Amb en Batista anirem demà a Cambridge, per a parlar amb en Trend, que és el que organitza l'acolliment dels intel·lectuals. S'interessen per tenir en Riba, en Soldevila i en Fabra.[1244]

> Lo d'aquí no té cap dificultat, doncs diu en Batista (que és un tipus castís, treballa molt i s'ocupa de les coses, però no hi ha manera de que escrigui: quan es veu molt apurat, posa telegrames) que lo del pis aquí sense amoblar no és cap dificultat doncs en tenir de marxar sempre es troba una combinació o altre per a subarrendar-lo o traspassar-lo.[1245]

> Crec que caldrà aclarir el problema Batista, reconeixent totes les seves excel·lents qualitats i fent-li jugar el paper que li pertoca però acabant amb l'incontrolisme típic d'ell.[1246]

Durant les primeres setmanes i mesos, arribaren nombrosos refugiats bascos i catalans, resultat de l'èxode posterior a la guerra. El govern britànic incentivava l'arribada

[1241] Arasa, C*atalans de Churchill*, 18-19; Casilda Güell, *L'eterna desunió dels catalans: l'oposició catalanista a Franco (1939-1950)* (Barcelona: Editorial Base, 2008), 73.
[1242] Vilanova, *Als dos costats de la frontera*, 145-148.
[1243] M. E., *Dels catalans que en fugiren i dels que hi quedaren* a *Ressorgiment*, Any 24, Núm. 274 (V/1939).
[1244] Carta de Pere Bosch i Gimpera a Carles Pi i Sunyer (Londres, 8/III/1939) a Vilanova, *Viure el primer exili*, 13-14. Bosch Gimpera insistiria en una altra carta (Londres, *circa* IV/1939).
[1245] Carta de Pere Bosch i Gimpera a Carles Pi i Sunyer (Londres, 18/III/1939) a *Ibídem*, 14-15. Aquests són només dos dels exemples. Com hem dit, en les cartes flota un cert menyspreu cap a Batista cada vegada que se l'esmenta.
[1246] Carta de Pere Bosch i Gimpera a Carles Pi i Sunyer (Londres, 21/III/1940) a Vilanova, *Viure el primer exili*, 54-55.

d'intel·lectuals, bo i sabent que podien ser útils en cas d'esclatar un conflicte internacional. N'arribaren alguns propers a Batista, com l'esmentat poeta Domènech Perramon.[1247]

El cercle proper al nostre exiliat ajudà en les gestions per acollir-los: la duquessa d'Atholl s'encarregava, per exemple, del Basque Children's Comitee. Es tractava d'una tasca incerta, «era difícil i molt sovint ingrata i decebedora. Però tot i saber les seves limitacions i possibles frustracions, s'havia de fer», recordava Pi Sunyer. Molts dels qui foren membres i fundadors del Consell Nacional Català de Londres foren ajudats per Batista i Pi Sunyer, però també per l'obra dels comitès d'ajut britànics, uns òrgans que s'anaren reduint a mesura que decreixia l'interès britànic per una guerra ja finalitzada.[1248]

S'intentà també que els intel·lectuals exiliats a França passessin a Anglaterra. Com relatà Pi Sunyer, «el pla inicial era crear una residència —i potser una altra a Escòcia— on pogués acollir-s'hi un grup triat d'intel·lectuals». Ajudaren a la tasca dels exiliats alguns britànics, com Hermon Ould, el secretari del PEN Club de Londres.[1249] En aquells dies, «en el terreny de les relacions i contactes amb diferents sectors, s'ha pogut mantenir-los amb els ambients universitaris a Oxford i a Cambridge, amb diferents cercles literaris, especialment el Pen Club [i] amb l'ambient mèdic».[1250] Com recordà Batista, «cal dir que el govern anglès es va portar molt bé, molt dignament amb els refugiats, facilitant-los llocs de treball i subvencions», tot al contrari del que havia passat a França, precisament al Rosselló, on s'amuntegaven de qualsevol manera, en camps de concentració, a la intempèrie de les platges, milers de refugiats catalans.[1251]

Cap a l'agost de 1939, l'alineament del PSUC amb la URSS havia tornat a situar ERC com a primera força a l'exili, capgirant el signe de la política d'ençà els Fets de Maig de 1937. Els primers esforços dels homes de govern de l'ERC fou organitzar, entre febrer de 1939 i maig de 1940, «la Fundació Ramon Llull com a plataforma de la cultura catalana expatriada» i a constituir «al voltant de Companys un Consell Nacional de Catalunya amb cinc personalitats marcadament intel·lectuals, més que no pas

[1247] Arasa, C*atalans de Churchill*, 23.
[1248] Pi i Sunyer, *Memòries de l'exili*, 10-11
[1249] Pi i Sunyer, *Memòries de l'exili*, 10-11. Vegeu totes les cartes de Vilanova, *Viure el primer exili*. Hom comptava amb el suport del British Comittee for refugees from Spain. Vegeu: Carta de JMBR a Agustí Bartra (21/VIII/1939). Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T29).
[1250] *La tasca realitzada per la Delegació Catalana de Londres* al Fons Josep Andreu Abelló de l'ANC.
[1251] Mascarell, *Entrevista*; Díaz i Esculies, *De la guerra civil*, 82-92.

polítiques». El desprestigi de la derrota, sumat al desballestament total dels partits catalans, animà Companys a optar per aquesta opció.[1252]

L'exili català es trobava gairebé sense fons de cap mena —la Generalitat havia tancat comptes el març de 1939, sense un ral— i havent de dependre de la caritat dels serveis d'ajut als exiliats espanyols, el SERE de Negrín i el posterior JARE, de Prieto, amb els quals les relacions eren pèssimes. De fet, Azaña havia passat la frontera durant la retirada sense esperar ni al president català ni al seu homòleg basc.[1253] Com ha explicat Crusellas:

> Companys, que passà la frontera cap a l'exili junt amb Aguirre, s'adonà que no tenia força ni mitjans econòmics de cap mena per a formar govern. I tingué un nou pensament. El 18 d'abril de 1939 [sic: 1940] constituí el Consell Nacional de Catalunya, format per figures representatives que, tant com fos possible, no haguessin tingut càrrecs polítics.

Les figures triades foren Pompeu Fabra, com a president, Santiago Pi Sunyer, Josep Pous i Pagès, Antoni Rovira i Virgili i Jaume Serra i Húnter. Només els dos darrers eren militants d'ERC, prova de la voluntat de Companys de començar quelcom nou a l'exili.[1254]

Amb la perspectiva d'un esclat bèl·lic cada vegada més propera, a Londres «els catalans vàrem creure que devíem oferir-nos per tot allò que pogués ajudar a l'esforç col·lectiu» dels aliats, com evocà el nostre protagonista. El govern britànic agraí l'oferiment i sol·licità un llistat dels serveis de caràcter civil que podien oferir, proposta que fou presentada al Foreign Office, amb una trentena de noms.[1255]

No es tractava d'una oferta espúria. El primer de setembre de 1939, Hitler i Stalin envaïen Polònia. Els britànics i els francesos, declararen, aquesta vegada sí, la guerra als alemanys.[1256] La conflagració que molts albiraven imminent durant els mesos anteriors havia esclatat finalment. L'octubre, de Londres estant, Batista publicava

[1252] Culla, *Esquerra Republicana*, 56-82.
[1253] Vilanova, *Als dos costats de la frontera*, 19-58. També ho vam comentar amb Esculies, qui estigué d'acord en què la manca de diners condicionà totalment l'evolució de l'exili. Entrevista amb Joan Esculies (Sabadell, 15/IX/2020). Vegeu també: Xavier Puigarnau, *Economia i cultura en el primer exili. França, 1939-1940. Les finances de la Generalitat de Catalunya i les residències de Montpeller i Tolosa* (Tesi doctoral, Universitat Pompeu Fabra, 2014).
[1254] Lluís Crusellas, *BATISTA I ROCA i el Consell Nacional de Catalunya* a *Serra d'Or*, Núm. 229 (X/1978).
[1255] Pi i Sunyer, *Memòries de l'exili*, 30-31.
[1256] Per a contextualitzar les activitats de Batista en relació a la guerra, hem emprat el manual Anthony Beevor, *The Second World War* (Londres: Weidenfeld & Nicholson, 2012).

l'article a la revista catalana *Ressorgiment* de Buenos Aires. En ell, criticava la política d'apaivagament dels darrers anys i la gestió nefasta que havien realitzat França i el Regne Unit davant de la creixent puixança del III Reich. Davant l'esclat d'una nova conflagració europea, Batista tenia molt clar què havia de fer Catalunya:

> Aquesta lluita no ens pot deixar indiferents als catalans. Això no tan sols perquè ja hem estat víctimes de l'agressió alemanya, conjuntament amb austríacs, txecs, bascos, espanyols i polonesos, sinó perquè les posicions ideològiques que els alemanys ataquen i els francesos i anglesos defensen són exactament les mateixes idees de democràcia i de respecte a les llibertats dels homes i dels pobles que els catalans sempre hem defensat. Avui la causa de Catalunya coincideix amb la causa de les democràcies, i els catalans tenim el deure d'aportar tot el nostre esforç per al triomf de les potències europees occidentals. Llur victòria és la victòria de Catalunya.[1257]

El Consell Nacional de Catalunya, His Majesty Forces i la Segona Guerra Mundial

El Nadal de 1939 se celebrà una reunió entre els exiliats a Anglaterra per planificar actuacions. Pi Sunyer i Batista es reuniren setmanalment amb Lizaso i Irujo. Bosch Gimpera, malgrat hi participà durant algun temps, no trigà gaire a partir cap a Mèxic. La col·laboració sempre fou íntima amb els representants d'Euskadi, prova de la continuïtat amb les gestions durant la guerra. Aprofitant els contactes establerts per Lizaso i Batista, com recordà Pi Sunyer, «tocàvem totes les tecles que podíem tocar».[1258] Hom parlà amb Atkinson, del Royal Institute of International Affairs, —Chatham House, l'òrgan establert a Oxford que *pensava*, preparant estudis, l'Europa de la postguerra—,[1259] amb la doctora Collier o amb Dennis Cowan, diplomàtic i agent secret.[1260]

La xarxa de contactes s'extengué i incorporà cercles d'escriptors i artistes, professors de literatura i d'història amb els hispanistes John B. Trend, de Cambridge i Entwistle, d'Oxford. Amb l'ajut d'Hermon Ould, eren convidats a «*informal parties*, on teníem oportunitat d'informar dels nostres problemes als intel·lectuals simpatitzants». Hom també entaulà relacions amb republicans espanyols, però les relacions eren poc més que «correctes», molt probablement per l'oposició de l'antic secretari de Palestra,

[1257] J. M. Batista i Roca, *Posicions devant la guerra* a *Ressorgiment*, Any 24, Núm. 280 (XI/1939).
[1258] Pi i Sunyer, *Memòries de l'exili*, 8-33.
[1259] *La tasca realitzada per la Delegació Catalana de Londres* al Fons Josep Andreu Abelló de l'ANC. Per a més informació sobre aquestes gestions en concret, vegeu el document. Les converses gravitaren entorn a explicar a Chatham House la naturalesa plurinacional d'Espanya.
[1260] Pi i Sunyer, *Memòries de l'exili*, 8-33.

qui considerava el CNC deslligat de qualsevol projecte espanyol.[1261] A més a més, «durant els anys de la guerra, Londres es convertí en refugi de tots els caps d'Estat i de govern dels països ocupats d'Europa i Batista no [trigà] a establir contacte amb molts dels seus elements», recordà Manyé.[1262]

Pel juny de 1940, amb l'ocupació alemanya de França, el Consell Nacional Català (CNC) que havia projectat Companys es trobava «mort abans de constituir-se» al país gal, com ha explicat Joan B. Culla. La derrota francesa, la capitulació i l'ocupació alemanya limità enormement les possibilitats de les gestions de l'exili a França. «Les tres preocupacions bàsiques d'aquest col·lectiu passaren a ser, fins l'estiu del 1944, la subsistència material, les possibilitats d'emigrar cap a Amèrica i el risc de sofrir la mateixa sort que el president Companys o que el sindicalista Joan Peiró». En aquest context, l'únic membre d'ERC amb llibertat d'actuació a Europa —els alemanys no havien arribat a trepitjar les illes britàniques—, Carles Pi Sunyer, acompanyat per Batista, prendria la iniciativa política de tot l'exili català.[1263]

Fou Josep Maria Batista i Roca «qui, quan s'hagué produït la desfeta de França, en conversacions amb Trueta, tingué la idea de formar el CNC de Londres», vist que no podia continuar la seva tasca per manca de recursos.[1264] Segons explica Daniel Díaz Esculies:

> [Pi Sunyer] havia rebut del president Companys, abans de marxar de l'Estat francès, l'autorització per a representar-lo sense cap limitació. Això l'impulsà a seguir l'obra del Consell Nacional de Catalunya i constituir-lo a Londres. Per donar-li la màxima representació possible, Pi i Sunyer avisà tots els exiliats catalans de qui tenia l'adreça.[1265]

Així ho recordà el propi Pi Sunyer: «Jo havia anat a Londres, com antic conseller de la Generalitat i amb la representació del president Companys, amb l'encàrrec exprés de

[1261] *Ibídem*, 8-33; Casilda Güell, *The Failure of Catalanist Opposition to Franco (1939-1950)* (Espanya: Consejo Superior de Investigaciones científicas, 2006), 90-97. Un exemple d'invitació i d'assistents a una trobada del PEN Club a *Reception. English-Speaking Union* a *The Times* (12/IX/1941): 7 i a *Dinner. International Presidential Comittee of the P.E.N. Club* a *The Times* (12/XI/1945): 7.
[1262] Josep Manyé, *Batista i Roca, ambaixador extraordinari* a *Avui* (2/IX/1978): 12.
[1263] Culla, *Esquerra Republicana*, 56-82; Pi i Sunyer, *Memòries de l'exili*, 40-42.
[1264] Lluís Crusellas, *BATISTA I ROCA i el Consell Nacional de Catalunya* a *Serra d'Or*, Núm. 229 (X/1978); Pi i Sunyer, *Memòries de l'exili*, 8-9.
[1265] Daniel Díaz Esculies, *El Front Nacional de Catalunya (1939-1947)* (Barcelona: Edicions de La Magrana, 1983), 56-59. També relata els fets en aquest sentit l'informe mecanografiat *La tasca realitzada per la Delegació Catalana de Londres* al Fons Josep Andreu Abelló de l'ANC.

portar la política catalana a Anglaterra».[1266] El document mecanografiat que informa sobre les gestions a Londres és clar en aquest sentit:

> De la Presidència de la Generalitat derivaben les facultats que, a Anglaterra, tenia la Delegació formada pels Srs. Pi i Sunyer, Bosch Gimpera i Batista i Roca. El Concell Nacional havia ratificat a la Delegació la seva confiança poc avans del col·lapse de França. Mentres dit Concell no pugui actuar, la Delegació de Londres restava la única representació política catalana, derivada dels organismes constitucionals.[1267]

Com recordà Josep Trueta:

> Cap a les darreries, del juliol del mateix any [1940], entre el reduït nombre de catalans residents a Anglaterra es planejà una reunió per tal de nomenar un "Comitè Català" que s'encarregués de vetllar pels interessos nacionals mentre durés la guerra. Crec que havia servit d'exemple l'organització de les Comunitats catalanes a les Amèriques. El fet que es trobés a Londres una personalitat catalana del relleu del Sr. C. Pi i Sunyer, que existís a Londres una delegació oficial de la Presidència de la Generalitat —que dirigia el Sr. J. M. Batista Roca— encoratjà als organitzadors a proposar que el "Comitè" que fos nomenat agafés l'apel·latiu de "Nacional".[1268]

«Després de diverses reunions i d'un intercanvi de correspondència entre Pi Sunyer i Lluís Companys», explica Crusellas, el nou CNC de Londres fou fundat el 29 de juliol de 1940 en una reunió a casa de Josep Maria Batista i Roca.[1269] Comptarien amb el suport econòmic de molts catalans establerts a Amèrica.[1270] El CNC optà per desentendre's econòmicament dels republicans espanyols. «*Lo nostru* sortia de la butxaca de cadascú», recordà Batista. «Ni el Consell de Londres, ni jo, ni altres membres van rebre ni cinc cèntims de tot això», digué referint-se al SERE i al JARE.[1271]

El nostre protagonista se situà com a secretari, com de costum, en un càrrec més organitzatiu i tècnic que no pas de lideratge i imatge pública, i es proposà la tasca «de mantenir contacte directe amb la gent influent del país» a l'estranger.[1272] També s'havia

---

[1266] Pi i Sunyer, *Memòries de l'exili,* 8. Vegeu també: Mireia Capdevila i Candell, *La República i la guerra civil explicades als britànics. Dos informes de Josep M. Batista i Roca, Pere Bosch Gimpera, Carles Pi i Sunyer i Josep Trueta* (Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, 2004).
[1267] *La tasca realitzada per la Delegació Catalana de Londres* al Fons Josep Andreu Abelló de l'ANC.
[1268] J. Trueta, *Uns mots necessaris* a *Ressorgiment*, Núm. 353 (XII/1945).
[1269] Lluís Crusellas, *BATISTA I ROCA i el Consell Nacional de Catalunya* a *Serra d'Or*, Núm. 229 (X/1978).
[1270] Salvador Alsius, Entrevista de JMBR Salvador Alsius, Entrevista de JMBR al *Diario de Barcelona*. Sense data. Fons Ramon Arrufat. ANC. Fons Ramon Arrufat (ANC-1-68).
[1271] Mascarell, *Entrevista*.
[1272] Josep Manyé, *Batista i Roca, ambaixador extraordinari* a *Avui* (2/IX/1978): 12.

de continuar la tasca de conscienciació i de divulgació de la situació específica dels catalans acabada Guerra Civil i en el marc de la Segona Guerra Mundial, que tot just començava, tasca a la qual l'intel·lectual català s'entregà de ple. Escrigué sobretot articles llargs, molt ben documentats, tot i que amb perspectiva clarament nacionalista i, de vegades, amb exageracions —al cap i a la fi, estava fent propaganda— a certs diaris britànics, sobretot conservadors.[1273] Fins i tot trobem un pròleg seu en un còmic propagandístic a favor dels aliats que es publicà el 1942, obra del dibuixant Armengol.[1274]

Batista tornava a escriure abundantment, com ho havia fet de 1928 a 1933, o fins i tot més, prova que veia la possibilitat de revertir la derrota de 1939 amb una victòria britànica. També era representant de la *International Christian Democratic Union* al *International Comitee of the University Catholic Federation*, ens que treballava per combatre la propaganda del III Reich als cercles catòlics de Sud-Amèrica, i hi realitzà algunes conferències. A *People & Freedom*, del sicilià Sturzo, Batista hi publicà nombrosos escrits.[1275] Com recordà Pi Sunyer, el cas del barceloní era diferent dels altres. «Tenia una posició política pròpia i ben definida; i encara que alguns cops semblés conformar-la a posicions de coincidència, sempre ho feia amb reserves i no trigava a apartar-se de la línia acordada».[1276]

[1273] *La tasca realitzada per la Delegació Catalana de Londres* al Fons Josep Andreu Abelló de l'ANC. Vegeu també la nota següent.

[1274] M. H. Armengol, Those Three. Forty-Four Cartoons (Londres: George G. Harrap and Co. Ltd., 1942).

[1275] A premsa, vegeu: J. M. Batista i Roca, *Hispanic Democracy and Federation* a *People & Freedom*, Núm. 83 (15/VI/1940); J. Batista, *Spain's Falangist Empire* a *People & Freedom*, Núm. 14 (15/VIII/1940); Dr. Batista i Roca, *The Democratic Tradition of Catalonia* a *People & Freedom*, Núm.24 (VI/1941); *Dr. Batista i Roca on «Spain Today»* a *People & Freedom*, Núm. 30 (XI/1941); Batista i Roca, *The Spanish Pendulum* a *The Fortnightly* (VII/1942). Aquest és especialment complex, però també interessant i fou publicat en forma de fulletó. Batista hi exposa tendències històriques que es repeteixen a Espanya. J. M. Batista i Roca, *Catholics and the Falange* a *People & Freedom*, Núm. 38 (VIII/1942); J. M. Batista i Roca, *Structure and superstructure in Spain* a *The National Review* (VIII/1942); J. M. Batista i Roca, *The International Value of National Cultures* a *The Central European Observer* (13/XI/1942); J. M. Batista i Roca, *The peninsular nationalities* a *Free Europe* (23/IV i 7/V/1943). J. M. Batista i Roca, *Nationalism and culture in Europe* a *World Review* (II/1945); J. Batista i Roca, *Catholics and politics in Spain (I)* a *People & Freedom*, Núm. 70 (IV/1945); J. M. Batista i Roca, *Catholics and politics in Spain (II)* a *People & Freedom*, Núm. 72 (VI/1945). De tots hi ha còpia al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T21). Per aquelles dates, també n'escriuria un, amb pseudònim, a una publicació de l'exili català.Vegeu, a tall d'exemple: Lul·lius, *Anglaterra i el problema espanyol* a *El Poble Català* (XI/1941). Àdhuc un de signat per ell mateix, J. M. Batista i Roca, *Per la unitat dels catalans* a *Catalunya* (X/1942); J. M. Batista i Roca, *El Dret de Conquesta* a *Ressorgiment*, Núm. 341 (XII/1944). Sobre la qüestió de l'*International Comitee of the University Catholic Federation*, vegeu: *International Christian Democratic Union* a *People & Freedom* (V/1942). Vegeu també: J. M. Batista i Roca, *Naxi intrigues in Latin America* a *The Contemporary Review* (III/1941).

[1276] Pi i Sunyer, *Memòries de l'exili*, 8-9.

La primera reunió tingué lloc l'11 d'agost a casa de Batista a Knightsbridge[1277] i el 6 de setembre s'establí la línia política del nou CNC de Londres, a la residència de Pi Sunyer. La reunió l'hagueren de fer asseguts a terra, perquè la casa encara no tenia mobles.[1278] Com recordà Trueta, «al sortir de casa del Sr. Pi-Sunyer, aquell 6 de setembre de 1940 en què redactàrem el primer manifest del C.N.C., era ja negra nit; però el cel de plom habitual a la gran metròpoli londinenca, irradiava la claror rogenca dels incendis amb què la ciutat pagava la gosadia de no retre's».[1279]

Crusellas relata que a aquella reunió «hi assistiren Fermí Vergés, Ramon Parera, Jaume Elías, Domènech Perramon, Gaspar Alcoverro, Salvador Martorell, Pere Voltó, Tomàs Bartrolí, J. Ametller, Joan Jordà, Lluís Pascau i Carles Pi Sunyer. D'acord amb el criteri de Batista, l'executiu fou format per poca gent». Ja del primer moment ençà, el CNC es dividia, segons Trueta, en dos sectors: ell, Batista i, sovint, Fermí Vergés, formaven l'«ala motriu», mentre que Pi Sunyer i Ramon Parera actuaven més aviat de «fre».[1280] El nostre protagonista informà al Foreign Office de la formació del CNC, hereu de la legitimitat catalana a l'exili, organitzada de la mateixa manera que s'organitzaven txecs, polonesos i bascos:

> The Catalan delegation in London has the honour of informing His Majesty's government that the leadership of Catalan affairs has been reconstituted as the Catalan National Council. Since the French collapse, the members of the Catalan government resident in France who along with those residents in Great Britain were responsible for the conduct of Catalan affairs find themselves no longer free to carry on their duties. These duties have therefore fallen wholly upon the Catalans resident in Great Britain, as the only Catalans in Europe who find themselves in a free country and as representatives of Catalans all over the world.[1281]

En aquells moments, «el major grup de refugiats era a França, i l'ambient, les relacions entre ells, en lloc de millorar, més aviat empitjoraven. Tothom parlava d'unitat catalana,

[1277] Lluís Crusellas, *«El president Companys m'encarregà gestions de pau durant la guerra davant el govern britànic»* a *Avui*, Any 3, Núm. 706 (8/VIII/1978): 14.
[1278] *Ibídem*.
[1279] J. Trueta, *Uns mots necessaris* a *Ressorgiment*, Núm. 353 (XII/1945).
[1280] Trueta, *Memòries*, 270-275. Vergés també tractà Batista a menyspreu. Vegeu: Víctor Castells, *Nacionalisme català a l'exili (1939-1946)* (Barcelona: Rafael Dalmau, 2005), 143-144.
[1281] Ens hem permès de deixar l'anglès original per qüestions literàries. PRO, Arxiu FO 371/24527. Londres, 5/IX/1940. Reproduït a Casilda Güell, *The failure of catalanist opposition to Franco (1939-1950)* (Tesi doctoral. Universitat de Londres, 2004). Reproduït en català a Güell, *L'eterna desunió dels catalans*, 68.

però tothom volia definir-la a la seva manera i estructurar-la entorn del [seu] grup».[1282] La situació era tan precària que Vergés i Trueta tenien por que Pi Sunyer se n'anés a Mèxic i, tot i que sabien que no ho faria, patien per si Batista, ja sense estalvis ni ingressos, acabés per agafar un vaixell cap a Cuba, on tenia, recordem, a la seva germana Concepció i al seu cunyat Miquel Baltà.[1283] El 18 de gener de 1941, com investigà Crusellas a partir de documents recuperats durant la Transició, bascos i catalans presentaren un document al Foreign Office de la mateixa manera que ho havien estat fent els anys anteriors:

> Els Consells de les dues nacionalitats [bascos i catalans] seguien una política pro occidental —ja havia esclatat la guerra mundial—, mentre que el de Madrid, personalitzat en el doctor Negrín, era de línia contrària. La influència de Batista i Roca per a la redacció d'aquest document fou decisiva.[1284]

El document, el qual «permeté actuar lliurement els polítics catalans i bascs, a Anglaterra, en plena guerra», proclamava que els dos consells nacionals «representen la continuïtat dels governs de llurs països, reafirmen l'amistat entre ambdós pobles i llur propòsit de mantenir i enfortir la cooperació ja establerta entre els dos governs». Al nostre parer, el document era notòriament i marcadament nacionalista —deia representar tots els territoris catalans i bascos—, era una continuació dels esforços de la Triple Aliança i la Galeusca, però també de les gestions ja realitzades durant la guerra. No debades, el Consell Nacional d'Euskadi el lideraven Irujo i Lizaso, encarregats de les gestions basques a Londres durant la Guerra Civil.[1285] El document finalitzava amb una declaració favorable als aliats:

> Ambdós Consells creuen fermament que llurs països representen el fonament més eficaç per a la incorporació de la península a l'ordre democràtic pel qual lluita Gran Bretanya, i que les bases establertes per a la reconstrucció de la península, podran constituir, en el moment oportú, un dels factors per a l'estabilitat de la reorganització de l'Occident d'Europa i de la Mediterrània.[1286]

[1282] Pi i Sunyer, *Memòries de l'exili*, 36.
[1283] Trueta, *Memòries*, 270-275. Vegeu també els seus diaris al Fons Josep Trueta de la Biblioteca de Catalunya.
[1284] Lluís Crusellas, *1941: document inèdit dels Consells Nacionals català i basc a l'exili* a *Avui* (16/VIII/1978): 6.
[1285] *Declaració conjunta Catalunya-Euskadi al govern britànic* a *Avui* (16/VIII/1978): 6. Pi i Sunyer també relacionava la Galeusca, vegeu: Pi i Sunyer, *Memòries de l'exili*, 13-55. Vegeu la reproducció dels documents presentats a Güell, *The failure of catalanist opposition*, 104-168.
[1286] *Declaració conjunta Catalunya-Euskadi al govern britànic* a *Avui* (16/VIII/1978): 6.

El govern britànic, més aviat poc interessat en pertorbar les relacions amb els franquistes, només es limità a prendre'n nota.[1287] Almenys, com recordà Batista a la darrera entrevista, l'objectiu era que «la presència de Catalunya constés al costat dels governs aliats», de cara «a la solució del final de la guerra. [...] Si Franco hagués entrat a la guerra al costat de Hitler, el CNC hauria estat reconegut com a govern català». En contacte amb els militants nacionalistes del Front Nacional de Catalunya (FNC) de l'interior —anomenat simplement «l'organització»,[1288] el CNC preparava la situació. «Estaven disposats a engegar una resistència» a Catalunya.[1289]

Aquesta represa de la resistència es produiria, com veurem, a partir de 1942 en un moment en què, finalment, el separatisme actuava en un bloc sòlid a l'interior i a l'exterior. Moltes coses semblaven possibles aleshores.[1290]

El març de 1941 Carles Pi Sunyer com a president, Trueta, Vergés, Parera i Batista com a conseller de relacions exteriors fundaven ara sí, de manera totalment oficial, el CNC, malgrat havien realitzat activitats amb aquest nom o sense sigles, com hem vist, d'ençà l'abril de 1939. La reiteració en la fundació es produïa després de l'afusellament de Companys, capturat pels nazis i entregat a les autoritats franquistes.[1291]

El CNC era considerat «per les Comunitats que es crearen a l'Argentina, Mèxic, Colòmbia, Xile, Estats Units, etc, com a la veritable representació, donats els esdeveniments mundials, de Catalunya». El CNC de Londres es creava per coordinar les activitats catalanes a l'exili i volia defugir les pugnes partidistes que, adés, després de la derrota a la guerra, semblaven especialment supèrflues. El CNC es concebia «sempre de caràcter provisori, tant pels seus mateixos fundadors com per les velles entitats i Comunitats catalanes que l'estontolen, esperant un moment més propici que el d'ara per donar-li una estructura més sòlida i una base més democràtica».[1292]

A despit de ser el govern català a l'exili, la situació no era ni molt menys estable o segura, sinó que tothora hi regnà la incertesa. En una ocasió, durant un dels

[1287] Mercè Morales Montoya, *La Generalitat de Josep Irla i l'exili polític català* (Barcelona: Base, 2008), 192. Sobre la política anglesa envers l'Espanya de Franco, vegeu: Rafael Martínez, *Antonio Torres y la política española del Foreign Office (1940-1944)*(Madrid: Casariego, 1989); Stanley G. Payne i Delia Contreras, *España y la Segunda Guerra Mundial* (Madrid: Editorial Complutense, 1996).
[1288] Traduït del castellà per l'autor. Rubiralta, *Historia del independentismo*, 179.
[1289] Mascarell, *Entrevista*.
[1290] Rubiralta, *Historia del independentismo*, 180-186.
[1291] *El Consell de la Comunitat Catalana als catalans d'arreu del món* a *Ressorgiment*, Núm. 297 (IV/1941).
[1292] H. Nadal i Mallol, *L'únic que compta és Catalunya* a *Ressorgiment*, Núm. 316 (XI/1942).

bombardejos de l'aviació alemanya sobre Londres, caigué prop de l'allotjament de Pi Sunyer una bomba que no arribà a explotar:

> No hi ha hagut més remei que complir l'ordre d'evacuació, i això ens ha fet dormir cinc nits a casa de l'amic Batista, tots al voltant del foc, com una família paleolítica. Si n'han passat de records descolorits i d'il·lusions marcides pel nostre magí en aquestes nits desvetllades![1293]

Aquesta situació d'intempèrie —cal remarcar que totes les activitats eren pagades pels propis membres, sense ajut dels republicans espanyols—[1294] la volgué remeiar el CNC mitjançant la creació d'un indret de reunió en què hom mantingués el caliu en les hores difícils.[1295]

Amb aquest objectiu fou creat el Casal Català de Londres, el qual arribà a tenir entre cent setanta i cent vuitanta membres, el 90 per cent dels exiliats catalans a Gran Bretanya. Les relacions amb els exiliats del PSUC i els republicans espanyols no eren bones. El Casal Català era separatista i l'altre casal, Llar Catalana —on estaven inscrits el 10 per cent restant dels exiliats—, republicà espanyol. El local dels separatistes comptava amb ràdio, una biblioteca de més de sis-cents volums, sales, una petita cafeteria, una sala de joc, una sala per a classes d'anglès i un saló per a fer-hi obres de teatre i conferències. El 1942, Batista, tot i que no formà part de la junta del Casal, hi pronuncià una conferència, «Reflexions d'un català sobre el divuit de juliol».[1296]

El Casal tenia la seva pròpia publicació, *Senyera*, en què Batista escrigué un article, «Catalunya a pesar dels catalans», un títol que recordava a aquella frase que sempre li repetia el seu oncle Josep Maria Roca de petit.[1297] A més de reunions, al Casal hom hi celebrà trobades i actes com la diada de Sant Jordi de 1941.[1298]

> El major encís i raó d'existir del Casal era el fet d'ésser un lloc on sempre era segur de trobar-hi un grup d'amics els dies de festa. Les tardes de fred, de boira o

[1293] Carles Pi i Sunyer, *Impressions del moment* a *Ressorgiment*, Número 299 (VI/1941).
[1294] *La tasca realitzada per la Delegació Catalana de Londres* al Fons Josep Andreu Abelló de l'ANC. El document dedica apartats i pàgines senceres a explicar a les traves i dificultats que crearen els comitès dels republicans espanyols a l'exili. Tanmateix, hi havia bones relacions amb molts dels exiliats, almenys personalment.
[1295] Pi i Sunyer, *Memòries de l'exili*, 65-77.
[1296] L'anualitat era de 3 lliures i 18 shillings. Sobre el Casal Català de Londres, vegeu: Luis Monferrer, *Odisea en Albión. Los republicanos españoles en Gran Bretaña (1936-1977)*(Madrid: Ediciones de la Torre, 2007), 143-149.
[1297] Josep Maria Batista i Roca, *Catalunya a pesar dels catalans* a *Senyera* (VIII/1942): 8. Els números estan disponibles a l'arxiu del Pavelló de la República.
[1298] Pi i Sunyer, *Memòries de l'exili*, 65-77; Mascarell, *Entrevista*.

> de pluja era bo de trobar al voltant del foc un cercle de companys per a enraonar i discutir, mentre en una sala una colla tradicional s'entretenia jugant a la manilla, i en la del fons el jovent ballava sardanes i altres danses al so d'una gramola. I encara, gràcies a les arts de Mitjà, que n'era el conserge, poder regalar-se amb la xocolata i els dolços casolans. Tardes inoblidables del Casal, com varen contribuir a mantenir la fe i la solidaritat d'aquell grup de catalans enmig de les dificultats i desconhorts del Londres de guerra![1299]

L'onze de setembre de 1941, hom commemorà la derrota de 1714 amb una trobada molt concorreguda a l'*Hotel Waldorf*. Hi assistiren els bascos, però també manifestaren la seva adhesió els gallecs del Comitè de Galícia, que dirigia Castelao.[1300] En aquella trobada, Pi Sunyer reiterà que «Catalunya avui no té ni llei ni President», reivindicant el CNC com l'únic representant de la legitimitat catalana abans França no restés alliberada.[1301] Batista evocà el record i l'enyorança de Catalunya i advertí que, amb el CNC, «la unió dels catalans» ja estava feta i es comptava àdhuc amb recolzament de les comunitats dels catalans d'Amèrica.[1302] La relació del nostre protagonista amb els catalans enllà de l'Atlàntic, a través d'articles i de coneixences personals, com la de Miquel Ferrer, li garantí una font de suports importants, com anirem copsant.[1303]

De Londres estant, Batista seguia l'evolució d'Espanya durant la Segona Guerra Mundial, pendent especialment de la seva terra: «es veia que el país estava desfet, completament desfet. Econòmicament, la gent no podia menjar. Hi havia tota una persecució [per part] dels franquistes» en marxa.[1304] La situació de Batista a Londres també empitjorava greument; no comptant amb cap font d'ingressos, els seus recursos s'acabaven. Aprofitant els contactes establerts durant totes les seves hores angleses i per

[1299] *Ibídem*.
[1300] *Ibídem*. Sembla ser que existiren contactes, aquell 1942, entre els republicans espanyols com Madariaga, qui tenia per objectiu crear una Unió Cultural dels Pobles d'Europa. Les converses duraren tres hores llargues, segons la ressenya, i hom parlà de posteriors contactes, sense que n'haguem trobat res més al respecte. Existeix un informe sobre la història de la cultura catalana del 22 de gener de 1943 amb una refèrencia a Occident i la unió dels països de l'oest europeu, però ni tan sols hi està relacionat. Es tracta d'un dels actes de cultura de l'entorn del CNC de Londres al Casal Català de la mateixa ciutat, escrit en anglès en previsió d'assistents del país. Se celebraren a l'estiu de 1943 una sèrie d'actes sobre la temàtica de la cultura catalana amb Pi i Sunyer, Entwistle d'Oxford, Trueta, Batista o Denis Saurat de l'institut Francès del Regne Unit. Vegeu: *En el casal català. Diálogo con el señor Madariaga*. *7 de octubre de 1942* i Josep Maria Batista i Roca, *The cultural union of the countries of Western Europe* i *A series of Lectures on CATALAN CULTURE in its RELATIONS TO THE WEST*. Tots tres disponibles al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T20).
[1301] Morales, *La Generalitat de Josep Irla*, 211.
[1302] Full mecanografiat. *Commemoració de l'Onze de Setembre pels Catalans de Londres* (1941). Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T21).
[1303] Vegeu també els textos publicats en diverses revistes, les més importants de les quals, *Ressorgiment* de Buenos Aires i *Germanor* de Santiago de Xile. Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T21).
[1304] Mascarell, *Entrevista*.

posar-hi remei, Batista fou contractat com a *lecturer* —professor i assessor de la oficialitat— de les forces armades britàniques, *His Majesty Forces*, i també com a professor a Cambridge.[1305]

Malauradament, Víctor Castells, amic de Batista i recopilador de tot un arxiu al voltant de la figura, expressa la impossibilitat de rastrejar gairebé cap aspecte d'aquestes interessantíssimes activitats al servei de l'exèrcit britànic durant la Segona Guerra Mundial. «No hi ha constància de com es va produir aquest reclutament ni a quin nivell. No en coneixem cap vicissitud important, ni quina vida feia quan es desplaçava a les casernes. Tampoc a quin alumnat es dirigia, ni quina era la seva missió docent específica».[1306]

De fet, Geoffrey J. Walker, deixeble britànic de Batista i curador del seu arxiu a Cambridge, comunicà a Gregori Mir que assaltants, probablement agents de Franco, entraren a casa del professor i s'endugueren tota la documentació d'abans de 1948. En tornar a casa, almenys en una ocasió, Batista es trobà tots els seus documents escampats per terra i que alguns havien desaparegut. En canvi, no trobà a faltar cap objecte de valor, cosa que ens fa pensar que no es tractà d'un mer robatori. No sabem, però, quan es produí l'assalt.[1307]

Val a dir que el professor de Cambridge s'havia exposat molt a la llum pública entre 1938 i 1946. L'adreça de Batista era coneguda —apareixia fins i tot en alguns articles— i a l'abast de qualsevol persona, criminal o no. Nogensmenys, cal afegir també, com veurem després, que sabem del cert que els serveis d'informació franquistes li seguiren la pista a partir de 1954 i no seria descabellat pensar que ho portaven fent d'ençà la seva arribada o a partir del final de la Guerra Civil.[1308]

L'únic document que ens resta com a prova fefaent de la col·laboració d'alta volada és un exemplar dedicat a Espanya de la revista *Current Afairs*, de circulació interna a l'oficialitat britànica, publicat el 1943. L'opuscle fou realitzat per Batista, tot i que no el signà, i és encara una nova prova de les excel·lents relacions que mantenia el

[1305] Castells. *Batista i Roca. Una vida*, 45-50. Vegeu el Fons Batista i Roca de l'Institut d'Estudis Catalans.
[1306] Castells. *Batista i Roca. Una vida*, 45-50.
[1307] Vegeu les notes de: Mir, *Aturar la guerra*, 14.
[1308] Un exemple a J. M. Batista i Roca, *Situation in Spain. To the editor of The Times* a *The Times* (VIII/1946): 5

català amb les altes esferes del poder britànic.[1309] Es tractava d'una sintètica visió d'Espanya, curosa amb l'evolució de les nacions. L'*Army Bureau of Current Affairs* s'encarregava d'educar els oficials de *His Majesty Forces* sobre temàtiques relacionades amb els conflictes en què participaven. Probablement Batista donés lliçons a oficials, en aquesta línia, a banda de redactar-hi l'opuscle que hem comentat. Com hem dit, però, ens és impossible obtenir-ne més informació.[1310]

Hem trobat també entre els documents del nostre protagonista un de mecanografiat, molt curiós, datat el març de 1944, titulat *Preliminary Draft of a Scheme for Hispanic Confederation*. El títol, de per si suggeridor, s'afegeix a la marca *Confidential* que mostra la part superior de cada pàgina. Hauria elaborat Batista un esborrany de pla polític per a la ocupació aliada de l'Espanya de Franco? El document inclou les línies mestres d'un projecte d'aquesta magnitud, però no inclou cap altra referència, ni tan sols el seu propi nom.[1311] Per a més inri, segons Castells, el dia del desembarcament de Normandia, el 6 de juny de 1944, Batista es trobava a la important base militar d'Aldershot, un dels centres de preparació del *D-Day*.[1312]

Just dos mesos abans, el català havia redactat un nou memoràndum *Rebuilding Spain after Franco. The Transition to a New Spain*, en què assentava les bases, a partir de la Conferència de Yalta, per a una transició al país. Si bé no podem saber del cert l'abast del document ni qui arribà a llegir-lo, si ens guiem per l'historial de Batista i la seva activitat durant la guerra, és molt probable que arribés al Foreign Office, tal com havien arribat els informes elaborats durant la Guerra Civil i posteriorment. Finalment, però, la proposta acabà en no-res. Com és sabut, entre el 1944 i el 1945, els aliats alliberarien París i Berlín, però no Barcelona ni Madrid. Si ho haguessin fet, hauria estat Catalunya constituïda com a Estat independent? Hauria entrat Batista amb els aliats? I, de ser així, hauria ocupat també una posició en el govern? No ho sabrem mai.[1313]

Tornem, però, enrere. L'estiu de 1942, després dels costeruts mesos inicials de la guerra, el signe començava a canviar pels aliats, amb els alemanys embarrancats a

[1309] *Current Affairs*, Núm. 39 (13/III/1943). Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T21).
[1310] Vegeu: Simon MacKenzie, *Politics and Military Morale. Current Affairs and Citizenship Education in the British Army, 1914-1950* (Regne Unit: Clarendon Press, 1992).
[1311] *Preliminary Draft of a Scheme for Hispanic Confederation* Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T21).
[1312] Castells, *Caràcter i Nació*, 162.
[1313] *Rebuilding Spain after Franco. The Transition to a New Spain*. Fons Víctor Castells de l'ANC.

Stalingrad, a Leningrad i a les portes de Moscou. Mentrestant, els americans havien aturat també l'avenç dels japonesos al Pacífic, a Midway. Àdhuc al desert d'Egipte, a El Alamein, els britànics refusaven l'escomesa dels tancs d'Erwin Rommel.[1314]

Més enrere encara en el temps, dos anys abans d'aquest punt d'inflexió i amb una vocació més aviat militar i d'actuació, els separatistes catalans s'havien reunit a l'exili. Cardona, Cornudella, Antoni Andreu, Marcel·lí Perelló i Jaume Martínez havien començat a articular el maig de 1940 una nova organització nacionalista que fou batejada posteriorment amb el nom de Front Nacional de Catalunya (FNC). El 1942, amb la tornada a Catalunya de Cardona —greument malalt, moriria l'any següent—, el FNC es posà en contacte amb el CNC de Londres.[1315] Les coses s'animaven, el clima era més optimista i Batista recordà que un aixecament a l'interior «en aquell moment hauria estat possible amb una mica d'ajut exterior».[1316] Recordà Pi Sunyer:

> Una tarda vingué a casa un jove català, arribat feia poc de Barcelona i que havia expressat el desig de veure'm. L'acompanyava Batista i Roca, que me'l presentà en termes d'un cert misteri i poca claredat. Pel que em digué, vaig comprendre ben prompte que duia informació dels elements de la resistència del Front Nacional.

El jove, de nom Jaume Ribas, havia estat captat pels serveis secrets britànics, cosa que, segons Pi Sunyer, «volia dir que en aquells moments els britànics jugaven també la carta de les possibilitats catalanes, per bé que fóra un greu error creure que juguessin només aquella».[1317] Fet i fet, com recordà Batista, «els anglesos només mantenien els contactes per si algun dia fóssim necessaris».[1318] Mitjançant el jove —qui tenia una coartada per desplaçar-se en ser expert en materials plàstics, Batista i Pi Sunyer, i amb ells tot el CNC, entraren en contacte amb la resistència catalana a l'interior durant l'hivern de 1942 a 1943.[1319] A banda d'aquest restabliment de les comunicacions, l'intel·lectual català continuava en contacte amb els exiliats separatistes a França.[1320]

[1314] Vegeu: Beevor, *Second World War*.
[1315] Rubiralta, *Historia del independentismo*, 178-179.
[1316] Mascarell, *Entrevista*.
[1317] Pi i Sunyer, *Memòries de l'exili*, 127-128.
[1318] Mascarell, *Entrevista*.
[1319] Díaz Esculies, *El Front Nacional*, 48-49 i 58-61; Jaume Martínez i Vendrell, *Una Vida per Catalunya: memòries, 1939-1946* (Barcelona: Pòrtic, 1991), 160-161.
[1320] Castells, *Nacionalisme català a l'exili*, 155-160.

A Barcelona, els joves del FNC reprengueren les comunicacions també amb els serveis d'intel·ligència britànics. Alguns passarien informació, d'altres persones per la frontera, d'altres indicarien indrets als britànics per si el desembarcament aliat, que finalment tingué lloc a Sicília l'estiu de 1943, es realitzés a la Costa Brava. La tasca era arriscadíssima i tots els joves podien ésser torturats i empresonats en qualsevol moment si els descobrien, ja fos penjant senyeres o, simplement, passant informació o creuant il·legalment la frontera. Per aquelles dates, els del FNC també havien començat a realitzar tasques de conscienciació i proselitisme per formar el creixent nombre de joves que se'ls unia.[1321]

Durant aquells mesos, també el CNC sortí del seu ensopiment i organitzà algunes ventes de quadres d'artistes catalans, actes per Sant Jordi amb bascs, espanyols i britànics i un acte d'homenatge a Josep Trueta, quan se li atorgà la distinció de doctor en ciències *honoris causa* per la Universitat d'Oxford. A més a més, se celebraren al Casal Català de Londres una sèrie de conferències, organitzades pel grup Unió Cultural dels Països de l'Europa Occidental, integrat per les mateixes personalitats que el CNC. Foren cinc conferències presentades per Trueta, Batista, Pi Sunyer, el professor d'Oxford i hispanista Entwistle i el professor Saurat, director de l'Institut Français de Londres.[1322]

L'agent Jaume Ribas, àlies *Lipstick*, com hem vist, servia d'enllaç entre el CNC i el FNC. El maig de 1943, el secretari del FNC Joan Cornudella rebé una carta de Pi Sunyer. S'acordà publicar a l'interior un escrit del segon de manera clandestina, cosa que es va fer el setembre de 1943:

> Primeres paraules. Londres. Setembre de 1943. El Front Nacional de Catalunya ha rebut el següent text de l'il·lustre patriota Carles Pi Sunyer, i s'honora amb la seva publicació.[1323]

[1321] Per entendre el clima que es respirava a Barcelona a principis dels quaranta, amb perspectiva separatista, vegeu: Octavi Viladrosa, *Sang, dolor, esperança. La Generalitat republicana i la primera resistència independentista (1931-1946)*(Barcelona: Duxelm, 2010); Martínez i Vendrell, *Una Vida per Catalunya*; Manuel Cruells, *Escrits a la presó de Barcelona. 1944-1945* (Barcelona: Galba, 1977). Escolteu també la gravació de Josep Munté a la Fonoteca Jaume Font (ANC1-563-N-659).
[1322] Pi i Sunyer, *Memòries de l'exili*, 141-142.
[1323] Podeu llegir el document a Daniel Díaz i Esculies, Fermí Rubiralta, Jaume Renyer, *Una història del FNC (1940-1990)* (Lleida: Pagès Editors, 2006).

De l'interior del país estant, hom reclamava acabar amb el període d'interinitat del CNC, fins aleshores a l'espera del desenvolupament de la Segona Guerra Mundial, i continuar amb les tasques de representació a l'exterior. Segons Pi Sunyer, «era la mateixa demanda que ens arribava de tot arreu».[1324]

Pi Sunyer rellançà el CNC a principis de 1944, publicant una declaració, acordada pels seus membres després d'un llarg debat i que fou recollida també pel FNC. S'hi anunciava que el CNC «és el mateix dels patriotes que combaten dins de Catalunya, recolzat fora d'Ella en les Comunitats Catalanes constituïdes en terres lliures». Hom recollia el dret a l'autodeterminació i la no-acceptació de les tesis legalistes —defensores de la Constitució espanyola de 1931—, superades pels esdeveniments de 1936 a 1939, però també durant la Segona Guerra Mundial a ulls dels membres. El text recollia també una declaració de regust pancatalanista, rere la qual s'intueix, com ha explicat Díaz i Esculies, «la ploma de Batista».[1325] El text finalitzava:

> En aquesta gran germandat de gent catalana no podríem oblidar ni menys excloure'n els germans de València i de les Balears. La mateixa llengua i la mateixa història ens ha unit en el passat, el mateix esperit democràtic ens anima avui, el mateix afany de llibertat sentim pel futur.[1326]

Del text es desprèn un trencament amb les institucions republicanes, una fórmula d'encaix de Catalunya en un marc confederal i pancatalanista —sense el Rosselló, Andorra o l'Alguer— i l'adopció d'una forma de liberalisme més propera a la de França o el Regne Unit. El FNC compartia el rerefons del text malgrat la dificultat en les comunicacions.[1327] Com ha explicat Díaz i Esculies, el binomi FNC-CNC era lògic en el context de 1944:

> Ambdós es necessitaven. Als primers [FNC] els convenia tenir un òrgan exterior que actués com a caixa de ressonància de les seves accions, i Londres esdevenia un punt de privilegi [...] El Consell de Londres [...] contactant amb l'interior tenia

[1324] Pi i Sunyer, *Memòries de l'exili*, 144-145.
[1325] Díaz i Esculies, *Front Nacional*, 58-61.
[1326] *Ibídem*. Batista explica el que entén per legalisme en un text publicat a [Sense Autor], *Continuitat* a *Estat Català* (IX/1945). Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T21). «La "legalidad" (concepció castellana petrificadora de subjecció a la lletra escrita) i la renovació (concepció vivificadora de l'esperit dinàmic català) són dues forces molt difícils d'agermanar. Els fets des de fa sis mesos ens han ensenyat com la "legalidad" ha lluitat per expel·lir d'aprop seu la renovació. La renovació perdria la seva eficàcia deixant-se controlar per la "legalidad"».
[1327] *La tasca realitzada per la Delegació Catalana de Londres* al Fons Josep Andreu Abelló de l'ANC.

> la possibilitat d'actuar amb més força a l'hora de fer gestions prop del Foreign Office; podria donar fe d'una resistència a Franco [...].

No obstant això, l'aliança entre el CNC i el FNC rebé un duríssim cop el febrer de 1944. Les fràgils comunicacions entre Barcelona i Londres s'havien trencat per la detenció de Jaume Ribas —descobert en un dels seus viatges— i per la detenció subseqüent de cinquanta militants per part de la policia franquista.[1328] Com explicava Batista a Carner Ribalta, començà a ésser ben complicat conèixer què s'esdevenia: «*there is a blackout over Spain*».[1329]

En aquelles setmanes, el nostre biografiat continuava treballant a la Universitat de Cambridge, però també al servei de l'Imperi Britànic i les seves forces armades. Ja no assistia tan sovint, com fins el 1942, a les reunions que se celebraven a Londres. De mica en mica, sembla que s'anà separant de les tesis de Pi Sunyer. Segons aquest, el distanciament obeïa a motius personals, però Trueta n'exposa tota una altra versió, més relacionada amb motius ideològics.[1330]

> El mes d'agost de 1943, finalment, sortí el Memoràndum [...] Com a declaració del Consell, malgrat els retocs, Batista trobà que hi havia massa literatura i poca substància de cara al futur, com si teméssim comprometre'ns. La cosa arribà a un estat de tensió tan fort que Batista deixà de comparèixer pel consell. Pi i Sunyer m'escriví —cal no oblidar que jo em trobava a Oxford submergit en la responsabilitat clínica— demanant-me què podia fer per a reduir la intransigència de Batista i Roca, que semblava realment enfadat.[1331]

A principis de 1944, Batista envià una llarga lletra al president del CNC, en la qual sentenciava:

> La unitat dels catalans dignes s'ha fet tota sola. La valor moral del Consell no augmentarà fent que tothom hi pugui cabre, sinó tenint molt de compte de qui deixem entrar a dins. En resum, crec que el Consell Nacional ha d'emprendre resoltament la seva actuació posant-se al cap del moviment de la Segona Renaixença o de renovació nacional. És aquest l'ideal que pot remoure les energies espirituals del nostre poble i redreçar-lo per a un moment decisiu. Seguidament ha de preparar les bases per a un pla de govern i de reconstrucció de Catalunya que demostri la capacitació política del Consell.[1332]

[1328] Díaz i Esculies, *Front Nacional*, 58-61.
[1329] Mantenim l'anglès original. Carta de JMBR a J. Carner Ribalta (Londres, 12/VII/1945). Fons Víctor Castells de l'ANC.
[1330] Pi i Sunyer, *Memòries de l'exili*, 146-164
[1331] Trueta, *Memòries*, 270-275.
[1332] Pi i Sunyer, *Memòries de l'exili*, 146-164

Batista tenia una idea molt diferent del que havia de ser el CNC en vistes a una més que possible victòria aliada a la guerra. Calia aprofitar el context per rellançar, ara a l'exili, allò que els Fets d'Octubre del 1934, però també la revolució de 1936, la guerra i la derrota havien estroncat a Catalunya. Segons reflexionà Pi Sunyer, «La idea [de Batista] era clarament la d'un consell que assumís funcions de govern», és a dir, que s'oposés a la Generalitat a l'exili que Josep Irla i el seu entorn havien començat a gestar mesos enrere. En el següent apartat aprofundirem en aquesta qüestió.[1333]

Com ha explicat Díaz i Esculies, «l'intent de Batista i Roca fracassà en topar amb la intransigent oposició de Pi Sunyer que, bo i propugnant una alternativa renovadora, servava la més absoluta fidelitat a les paralitzades institucions».[1334] A pesar que Pi Sunyer veiés diferències de caràcter personal, se'ns apareix evident que les discrepàncies podien tenir algun component personal, però eren fonamentalment ideològiques. El duet Batista-Trueta era més nacionalista, sense militància a cap formació i cercava l'establiment d'un Estat a Catalunya —o a totes les terres de parla catalana a Espanya— del qual el CNC havia d'ésser el govern a l'exili. Mentrestant, Pi Sunyer era un home de partit, de l'ERC, i creia en les institucions republicanes espanyoles. El xoc de capteniments entre separatistes i legalistes, entre els partidaris d'un Govern de Catalunya i els de les institucions republicanes, no fou una qüestió sense importància, com veurem tot seguit.[1335]

Qui representa el país? La pugna entre la Generalitat i el Consell Nacional Català

Després de la caiguda de Catalunya en mans dels sollevats, la legitimitat democràtica del càrrec de President de la Generalitat havia estat *dividida*. Per una banda, Companys havia anat convertint-se, com hem vist, en un «President de Catalunya» i, un cop creuada la frontera, decidí fundar una nova entitat, el Consell Nacional, amb el qual encarar els primers mesos d'exili. El seu càrrec institucional, d'altra banda, regulat per l'Estatut de 1932 i la legislació republicana, deixava la porta oberta a que, en cas de decés, fos el president del Parlament qui el substituís com a President de la Generalitat. D'aquesta manera, quan Companys fou afusellat el 15 d'octubre de 1940, tant el

[1333] Pi i Sunyer, *Memòries de l'exili*, 158-188.
[1334] Daniel Díaz i Esculies, *El catalanisme polític a l'exili (1939-1959)*(Barcelona: Edicions de la Magrana, 1991), 74-75.
[1335] Pi i Sunyer, *Memòries de l'exili*, 158-188.

Consell Nacional Català com Josep Irla, qui d'ençà 1938 havia estat president del Parlament, podien optar a erigir-se com a portadors de la legitimitat del govern. Així les coses, qui era el veritable successor de Lluís Companys? Tenien les lleis republicanes validesa o legitimitat a l'exili? Qui vehiculava la continuïtat de Catalunya i les seves institucions? Qui era el President de Catalunya?[1336]

Per la seva banda, el CNC s'havia desentès de la legalitat i, fins i tot, explícitament, de la legitimitat de la República espanyola a l'exili. Ho explicà l'informe d'aquells dies que hem anat comentant al llarg del present capítol:

> Catalunya, per la seva personalitat i el pes específic que representa en els problemes peninsulars, no pot admetre cap solució dels problemes espanyols que no reconegui plenament dita personalitat i el dret a regir-se ella mateixa. [...] En tot pacte espanyol, cal partir del fet que, actualment, amb la desfeta de la República, Catalunya es troba devant d'un problema i d'una posició nous. Per a arrivar a constituir una nova unitat espanyola, cal, en tot cas, un nou pacte [...]. Desapareguda la República, que els catalans havien acceptat, actualment no hi ha cap representació legal d'Espanya [...].[1337]

El 14 de juny de 1942, Carles Pi Sunyer donà una conferència al Casal Català amb l'ànim de ratificar el curs d'activitats dels mesos anteriors i estructurar el CNC com a representatiu de la unitat catalana a l'exili. Comptaven, com hem anat veient, amb el suport de les comunitats catalanes d'arreu d'Amèrica. Tanmateix, pocs dies després de la conferència, a Londres arribaren notícies d'un document en el qual Josep Irla, amb el suport del l'exili d'ERC a França, desautoritzava el CNC exercint les «funcions de president de la Generalitat». Vint mesos després de l'afusellament del President Companys, el seu successor orgànic —seguint l'Estatut— es reivindicava com a tal. Les comunicacions en plena guerra eren tan lentes com difícils i els polítics catalans es trobaven dispersos entre Amèrica i Europa. Alguns havien traspassat, d'altres havien renunciat a continuar exercint i, en conseqüència, el *corpus* de representació democràtica de Catalunya es trobava afeblit i fragmentat. Ara, però, les institucions *de facto* desaparegudes semblaven tornar a cobrar vida.[1338]

[1336] *Ibídem*, 103-115; Culla, *Esquerra Republicana*, 54-68.
[1337] *La tasca realitzada per la Delegació Catalana de Londres* al Fons Josep Andreu Abelló de l'ANC.
[1338] Pi i Sunyer, *Memòries de l'exili*, 103-115.

Com recordà Batista, tots aquests moviments eren obra de «la política de l'ERC de França. A Londres no ens en deien res».[1339] Joan B. Culla, resseguint l'activitat del partit a l'exili, sintetitza el xoc de la manera següent:

> L'autodeterminisme del Consell de Londres provocà un conflicte institucional amb el president de la Generalitat en funcions, Josep Irla —que va desautoritzar la postura londinenca, però encara més una fractura al sí de l'Esquerra que trigaria anys a tancar-se.[1340]

L'estiu de 1942, de canvis en el signe de la guerra, el triumvirat de l'ERC a França, Josep Tarradellas, Miquel Santaló i Joan Sauret, enviaren el segon a Mèxic per tal de desactivar el suport de l'exili americà al CNC.[1341] El país asteca era un graner d'exiliats recents, molt important de cara a una possible reorganització de l'exili en favor d'una restauració monàrquica a Espanya, una de les alternatives al règim de Franco que es contemplava en cas de victòria dels aliats a la guerra.[1342]

Amb la caiguda de França, Mèxic havia esdevingut, juntament amb Londres, un dels dos pols de la política a l'exili.[1343] Aquell viatge de Santaló i la maniobra política inflamà els ànims a banda i banda de l'Atlàntic i generà profundes divisions a l'exili.[1344] Miquel Ferrer recordà que:

> Miquel Santaló, arran de la seva arribada a Mèxic, féu pública una nota en la qual deia que es proposava constituir un Consell, d'acord amb el Parlament de Catalunya, fent ús de la delegació de funcions que diu que li va conferir Josep Irla. Afirmacions con aquestes de Miquel Santaló i activitats com les que realitzen els ex-diputats catalans, han creat un estat de confusió entre els nostres exiliats i han arribat a fer creure que el propi Carles Pi i Sunyer i el seu Consell provisional nedaven en un mar de confusions.[1345]

Aleshores, el CNC de Londres, encapçalat per Pi Sunyer, en vistes als moviments, acordà un període d'interinitat que duraria un any, fins el 13 de setembre de 1943, cedint la iniciativa a la Generalitat.[1346] Però amb el teatre d'operacions bèl·liques en

---

[1339] Mascarell, *Entrevista*.
[1340] Culla, *Esquerra Republicana*, 54-68
[1341] Culla, *Esquerra Republicana*, 54-68. Existeix una còpia del document al Fons Josep Andreu Abelló (ANC-1-408 UC1968). El document data del 24/XI/1942 a Mèxic D. F.
[1342] Carta de J. B. Bellsolell a JMBR (Gibraltar, 9/XII/1943). Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T29).
[1343] Díaz i Esculies, *De la guerra civil*, 142-146.
[1344] Culla, *Esquerra Republicana*, 54-68.
[1345] Miquel Ferrer, *L'Estatut interior de Catalunya i els anomenats «legalistes»* a *Ressorgiment*, Núm. 325 (VIII/1943).
[1346] Morales, *La Generalitat de Josep Irla*, 228.

perspectiva de tancar-se al vell continent, la perspectiva del CNC canvià. Els aliats entraren a París el juny de 1944 i l'exili al país gal es reactivà. Per a Pi Sunyer, «la política de mantenir el Consell enfront de les institucions de la Generalitat, era fer la divisió més fonda, irremeiable».[1347] Es començaren a produir, aleshores, una sèrie de contactes entre el CNC, la Generalitat i ERC. Aquell estiu de 1944 tots els partits, però també el CNC, provaven tant de reconstruir-se a l'interior del país, com de reorganitzar-se de cara a un possible retorn a casa.[1348]

El CNC de Londres havia aconseguit agrupar sota el seu signe un nombre molt important dels catalans a l'exili i n'havia esdevingut l'organització, malgrat no haver inclòs en cap moment els comunistes del PSUC i els integrants de la CNT a l'exili.[1349] Els contactes continuaven i el gener de 1945 i el lideratge d'ERC es trobava:

> Cada cop més personalitzat en la figura de Josep Tarradellas [...] decidí contrarrestar els dos principals factors de prestigi del Consell Nacional —la imatge d'unitat patriòtica i el lligam amb la resistència interior, representada pel FNC— organitzant a corre-cuita un nou bloc unitari, però sota el seu control.[1350]

Aquest bloc fou la Solidaritat Catalana. Pel gener de 1945, Tarradellas duia ja unes setmanes a França provant d'aglutinar les forces de l'exili i pogué presentar el seu projecte en una reunió al pis de Nicolau d'Olwer, a París. Hi foren presents ERC, ACR, UDC, EC, FNC i Front de la Llibertat. Pi Sunyer es trobava ara amb què el seu partit, ERC, havia sortit de la seva hibernació i s'estava reconstituint. En conseqüència, a la reunió va adoptar-hi una posició conciliadora, trobant-se entre dues aigües, les del CNC i les d'ERC/Generalitat. D'altra banda, la presència del FNC, teòricament lligat al CNC, havia descol·locat les comunitats d'Amèrica, que no s'ho esperaven. No debades, de la tardor de 1944 ençà, Batista havia estat movent fils per tal que els catalans exiliats a França s'unissin, sense arrenglerar-se en els seus antics partits, al CNC de Londres.[1351]

[1347] Pi i Sunyer, *Memòries de l'exili*, 77.
[1348] Rubiralta, *Historia del independentismo*, 180-186.
[1349] Pi i Sunyer, *Memòries de l'exili*, 65-77.
[1350] Culla, *Esquerra Republicana*, 54-68.
[1351] Sobre la Solidaritat Catalana de Tarradellas, vegeu: Morales, *La Generalitat de Josep Irla*, 358-414. Batista havia volgut accelerar els contactes i va demanar a l'ambaixador francès a Londres, René Massigli, ja la tardor del 1944, que li permetés transmetre correspondència amb França i Catalunya a través de la seva ambaixada. El ministre d'afers estrangers francès, Georges Bidault acceptà la petició. Vegeu les notes de la pàgina 383 del llibre de Mercè Morales.

A més a més, els moviments es produïen simultàniament a la convocatòria de *Cortes* republicanes el 10 de gener de 1945. No era el català, per tant, l'únic exili que reviscolava en vistes al final de la Segona Guerra Mundial a Europa.[1352] Per contrarestar els esforços de Tarradellas, doncs, el febrer de 1945 Batista publicà sengles articles a la premsa catalana de l'interior i de l'exili, en clara defensa del CNC. A l'interior, els textos que publicà circularen sense signatura, i la crítica a la situació de l'exili i a la incapacitat per posar-se d'acord era especialment dura. Batejà les pugnes amb el malnom de «barallisme» i en un dels textos desenvolupava una visió crítica del segle XIX a tota la Catalunya Gran espanyola, i també del catalanisme fins el 1936.[1353]

El març de 1945, en una llarga lletra a Rovira i Virgili, Batista es mostrava encara optimista amb el paper que podia realitzar el CNC com a dipositari de les confiances de molts catalans a l'exili, però també com a vehicle de la legitimitat democràtica de Catalunya. A més a més, Batista hi afirmava que «el simple retorn a la legalitat passada ha deixat d'ésser ideal suficient per a moure els catalans». En una visió força cíclica de la història, Batista defensava que «la responsabilitat històrica dels catalans és aprofitar una conjuntura semblant, que potser no tornarà a reproduir-se en una centúria, per assentar damunt de noves bases la organització de la Nova Hispània». Per a Batista, la confederació era l'única via possible.[1354] L'intel·lectual sentenciava:

> Puc afegir encara que després de sis anys de parlar dels nostres problemes amb gent responsable d'ací no he deixat d'observar cap indici de que existeixi en els cercles oficials britànics cap desig de que com a solució definitiva dels afers d'Espanya hom retorni simplement, com en un moviment pendular, a la Constitució de 1931 i a la legalitat anterior a la Guerra Civil.[1355]

[1352] Díaz i Esculies, *El catalanisme polític a l'exili*, 76-87.

[1353] Vegeu: *Quaderns d'Estudi Polítics, Econòmics i Socials*, Núm. 2 (II/1945); [Presumiblement J. M. Batista i Roca], *Unió de catalans* a *Estat Català* i també *Centralisme i Federalisme* (II/1945). Almenys, la temàtica és gairebé calcada a la d'articles publicats en la premsa britànica. Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T21).

[1354] En una carta a Claudi Ametlla, Rovira i Virgili explicava que coincidia plenament en aquest punt amb Batista. Vegeu: Carta de Rovira i Virgili a Claudi Ametlla (Montpeller, 18/IV/1945). També Carta de Rovira i Virgili a Josep Irla (Montpeller, 20/IV/1945) i Carta de Rovira i Virgili a Claudi Ametlla (Montpeller, 21/IV/1945) i Carta de Rovira i Virgili a Lluís Nicolau d'Olwer (Montpeller, 7/V/1945) a Antoni Rovira i Virgili, *Cartes de l'exili* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002), 280-300.

[1355] Carta de Batista i Roca a Rovira i Virgili (20/III/1945). Fons Rovira i Virgili de l'ANC. La resposta de Rovira i Virgili, content de rebre'n notícies, Carta d'Antoni Rovira i Virgili a JMBR (Montpeller, 8/VI/1945) a Rovira i Virgili, *Cartes de l'exili*, 315-316. En l'article sobre Masaryk, publicat a *La Publicitat* quinze anys abans, Batista ja mostra aquesta concepció cíclica de la història de les civilitzacions i les nacions. «El seu argument cabdal era que l'Imperi Austro-Hongarès havia ja complert la seva missió històrica de protegir l'Europa Central de les invasions turques, que la Monarquia dels Habsburg era un focus de corrupcions que calia eliminar per al bé d'Europa i que era preferible que el seu lloc fos ocupat pels pobles nous, Txecoslovàquia entre ells, que entrarien a la vida pública amb major

ERC havia mogut molt les peces, realitzant un gran desplegament d'assemblees, contactes i trobades entre membres i entre exiliats, acabant per acumular un pes important pel que fa a militants. El partit aprofitava que el pol de l'exili gravitava cap a França, on més catalans hi havia.[1356] Pel maig de 1945, quan Pi Sunyer aconseguí viatjar fins a París —en principi, hom havia parlat d'àdhuc l'assistència de Batista—,[1357] en mots de Culla, «la partida d'escacs entre ell i Tarradellas estava sentenciada».[1358] A la reunió privada d'una desena de dirigents, Rovira i Virgili recordà: «durant aquell debat nocturn vaig tenir la sensació clarísima que ens jugàvem per molt temps l'esdevenidor de l'Esquerra i potser el de Catalunya». Sens dubte fou així. Encara que Pi Sunyer sembli treure ferro de les diferències a les seves memòries, si hom llegeix altres documents, sobretot de les setmanes i mesos coetanis, es pot copsar la transcendència de la pugna entre aquests sectors a l'exili.[1359]

Celebrat dies després de les reunions, el Congrés de l'ERC dels dies 3 i 4 de juny a Tolosa de Llenguadoc suposà la claudicació final de Pi Sunyer, qui hagué de cedir davant les maniobres dels polítics del seu partit. De tornada a Londres, l'encara president del CNC s'entrevistà a París amb Josep Irla i aquest «li demanà que formés, com a conseller primer, un govern unitari de la Generalitat a l'exili».[1360] Com ha escrit Crusellas:

---

vigoria, major netedat d'aspiracions, procediments i amb un esperit profundament democràtic». Vegeu: J. M. Batista i Roca, *Un president octogenari* a *La Publicitat*, Any 52, Núm. 17.444 (7/III/1930): 1.

[1356] Pi i Sunyer, *Memòries de l'exili*, 215-244.

[1357] Morales, *La Generalitat de Josep Irla*, 358-414. S'havien demanat passaports diplomàtics a l'ambaixada francesa a principis de maig de 1945. Els bascs, amb Aguirre al capdavant, es mostraren molt interessats en el viatge i fins i tot Aguirre s'oferí a costejar-ne les despeses. A Londres, el *lehendakari* es reuniria amb Pi i Sunyer, Batista i Trueta. Ens resulta estrany que el 18 de maig es demanés permís d'entrada a Pi i Sunyer i a Batista i que el 19 es donés només permís a Pi i Sunyer. No sabem a què es degué aquest fet. Potser a un canvi en l'estratègia del CNC? O potser Batista no ho acabà de veure clar, com demostren textos que citem posteriorment? Mercè Morales explica que a l'abril de 1945 Batista i Trueta, el sector més nacionalista del CNC, havien obert una porta a alguna mena de reconeixement tàcit de la legalitat republicana i tot semblava encarat cap a una entesa. En aquest sentit de coincidència amb Batista s'havia pronunciat Rovira i Virgili. Potser la síntesi entre els legalistes i el CNC s'havia aconseguit en tenir com a horitzó, com a estratègia, la Confederació, mentre que com a tàctica, pragmàticament, s'acceptava de moment l'Estatut. Segurament aquesta proposta de mínims fou satisfactòria també per a Trueta i Batista, tot i que, com veurem, finalment es mostrarien profundament decebuts amb la resolució de la qüestió. L'estudi d'aquests mesos és d'una complexitat enorme, com demostra l'important obra de Morales.

[1358] Culla, *Esquerra Republicana*, 54-68.

[1359] Rovira i Virgili, *Cartes de l'exili*, 317.

[1360] Culla, *Esquerra Republicana*, 54-68.

> El 17 d'agost de 1945, finida la guerra mundial, Carles Pi i Sunyer, aconseguit el visat de sortida gràcies a Trueta —el qual es comprometé amb el "Foreign Office" que Pi i Sunyer no formaria part de cap Govern amb participació "staliniana"—, sortí cap a França a formar el govern del president Irla. Tant Batista com Trueta estaven segurs que fracassaria; Batista considerava que es tornaria a les lluites entre partits, que ja havien provocat la crisi del 44; Trueta temia el retorn dels polítics de la guerra [...]. L'un i l'altre es negaren a formar part d'aquest govern, inicialment format per Carles Pi i Sunyer, Pompeu Fabra, Rovira i Virgili, Josep Carner i Joan Comorera, [...] Manuel Serra i Moret, compromès en el mateix sentit amb els laboristes britànics, es considerà incompatible amb Comorera i no volgué formar-ne part.[1361]

El CNC havia estat dissolt, però sense que es pogués complir l'esperança de Pi Sunyer que el govern format pels partits fos una continuació de la tasca del CNC, ara sense picabaralles entre grups a l'exili. No fou així, i durant els anys següents l'exili català encara es caracteritzaria per pugnes per la legitimitat, moviments, conspiracions i una sopa de lletres i de sigles sota les quals hom aspirava reunir el màxim nombre d'entitats i militants possible.[1362]

Finalment, el que es constituí el setembre de 1945 fou un govern que encapçalava Josep Irla, amb dos consellers d'ERC (Rovira i Virgili i Pi Sunyer), el secretari general del PSUC (Comorera) i dos independents propers a AC (Fabra i Carner). El govern no era estable, no tenia un lideratge fort, estava corcat pels antagonismes interns i era qüestionat per molts sectors de l'exili.[1363]

Tots els moviments d'aquelles setmanes, les precipitades maniobres a contrarellotge de l'ERC de Tarradellas i dels separatistes de Batista, tenien com a rerefons no només el final de la guerra, sinó la perspectiva que el franquisme tenia els dies comptats i que aviat podria resoldre's la qüestió catalana. Sense tenir present aquesta il·lusió i la presència dels mandataris de la República espanyola a l'exili, ultra la precarietat de la situació de molts catalans a l'exterior, és impossible entendre ni el desenvolupament ni el resultat de les pugnes.[1364] Com ha escrit Culla, ERC dibuixava un escenari en què «quan la pressió fes caure el franquisme, els quadres exiliats estiguessin a punt per tornar a Catalunya i reassumir el poder».[1365] Sense anar més

[1361] Lluís Crusellas, *BATISTA I ROCA i el Consell Nacional de Catalunya* a *Serra d'Or*, Núm. 229 (X/1978).
[1362] Culla, *Esquerra Republicana*, 54-68.
[1363] *Ibídem.*
[1364] *Ibídem*.
[1365] *Ibídem*, 78-79.

lluny, Rovira i Virgili podia escriure confiat a Batista, el juny de 1945, que «Franco ha pogut ajornar la seva enfonsada, però no la podrà evitar».[1366]

Al llarg dels mesos anteriors, sobretot després de la visita de Pi Sunyer a París, en què el CNC virà cap a l'entesa amb ERC i acabà per dissoldre's, el duet Batista-Trueta s'havia mostrat en complet desacord amb la via seguida per Pi Sunyer.[1367] Aquest, en una nova mostra del seu caràcter conciliador, els havia ofert a tots dos formar part del nou govern de la Generalitat com a consellers, proposant-los realitzar tasques centrades en la diplomàcia i en els contactes amb la diàspora catalana a Amèrica. Tots dos, en la mateixa línia, refusaren tanmateix la proposició. Batista podria haver-se encarregat de les relacions internacionals de la Generalitat, però com hem vist, cap dels dos volia compartir govern amb els comunistes estalinistes del PSUC, ni tampoc veien amb bons ulls el predomini dels partits polítics.[1368]

També podria ser que el rebuig estigués parcialment motivat pels recels acumulats durant els darrers mesos, a causa de les maniobres i les jugades polítiques. A més a més, com ha explicat Vilanova, Batista «va excusar la seva negativa en la suposició que el govern català [la Generalitat], nascut a l'ombra del govern republicà de Giral, estaria hipotecat des d'un bon principi quant al programa polític».[1369]

En resum, com ha explicat Mercè Morales, «després de la desautorització d'Irla i de la crida a l'ordre de Tarradellas, Pi Sunyer es va trobar enmig d'un foc creuat» entre el CNC que presidia i l'ERC de la qual era membre del Consell Executiu, així com entre el reconeixement de Josep Irla i el suport de les comunitats catalanes d'Amèrica. Intentà situar-se entremig, «però la voluntat conciliadora de Pi no era fàcil de portar a la pràctica» en el marc de la fractura generalitzada posterior a la Guerra Civil.[1370]

[1366] Carta d'Antoni Rovira i Virgili a JMBR (Montpeller, 8/VI/1945) a Rovira i Virgili, *Cartes de l'exili*, 315-316.
[1367] Pi i Sunyer, *Memòries de l'exili*, 198-199. Vegeu també Antoni Rovira i Virgili, *Federals, tanmateix* a *La Humanitat* (15/II/1945).
[1368] *Ibídem*, 215-244; Carles Pi i Sunyer, *Memòries de l'exili. El Govern de la Generalitat a París (1945-1948)* (Barcelona: Curial, 1979), 5-27. Rovira i Virgili pensava situar Batista com a ponent d'Esports i Turisme mentre es plantejava la creació d'un Consell Assessor per a Irla. Vegeu: Carta d'Antoni Rovira i Virgili a Claudi Ametlla (Montpeller, 20/III/1945) a Rovira i Virgili, *Cartes de l'exili*, 258-262; Morales, *La Generalitat de Josep Irla*, 460-469. Morales exposa que a Batista se'l tornà a convidar i que aquest accedí a participar, però aleshores Pi i Sunyer ja havia dimitit, el 9 de setembre de 1945. No esmentem això sinó a les notes perquè Morales no en cita la font. Tampoc no ens encaixa, atès que, en un telegrama de JMBR a Manuel Serra i Moret (Londres, 21/IX/1945) que Morales cita a la pàgina 492, Batista exposa el seu convenciment que ha triomfat en el govern la tesi legalista que ell tan ferventment havia combatut.
[1369] Vilanova, *Als dos costats de la frontera*, 145-148.
[1370] Morales, *La Generalitat de Josep Irla*, 219.

La conclusió de l'afer perjudicà les relacions de Trueta i de Batista amb Pi Sunyer, i també amb Tarradellas.[1371] La dissolució del CNC, nogensmenys, no suposava la constitució d'una organització unitària de l'exili català. Pel bienni 1945-1946, d'immediata postguerra, era el FNC, paradoxalment, com ha explicat Joan B. Culla, «amb qui ERC es disputava en aquelles dates el rol de pal de paller del nacionalisme».[1372] Trueta, de parer molt proper a Batista, es mostrava molt decebut amb el final de tot plegat:

> Incomprensiblement —almenys per a mi— aquella dissortada solució, que no podia afavorir ningú més que els nostres enemics, és la que s'ha adoptat. Caldrà que es posi en clar, un dia o altre, qui aconsellà formar un govern català com l'actual; quan escric aquestes notes, Catalunya i els liberals espanyols ja han començat a patir-ne els efectes. [...] El dia que el "Consell Nacional de Catalunya" s'auto-dissolgué, vaig considerar acabada la meva modesta actuació a la vida pública; em vaig separar dels companys per a tornar-me'n al camp de la meva professió, content i esperançat. No podia preveure llavors que el que també acabava era la defensa de la catalanitat i la germanor entre els catalans. Als compatricis als quals vaig influir demanant-los-hi suport pel "Consell Nacional de Catalunya" que em perdonin. Cal que no dubtin; el camí que seguírem era el bo. I la veu de l'Europa alliberada, ens ho prova. Ja en té prou de radicalismes verbals i claudicacions a tothora.[1373]

Miquel Ferrer seria també molt crític amb el resultat dels esdeveniments:

> El Govern Irla, doncs, té plantejats una munió de problemes. Mentrestant passen els dies, els consellers segueixen dispersos, no s'avança pel camí de la unitat nacional propugnada, no s'aclareix l'orientació legalista o popular que es vol donar a l'acció immediata i es dóna talment la sensació de no donar cap passa sense seguir les petjades dels republicans espanyols.[1374]

Sense signar, Batista publicà una nota al butlletí interior del FNC, *Opinions*, titulat, il·lustrativament, «som on erem».[1375] Ja cap a l'estiu de 1945, tampoc no es mostrava, en una interessant lletra, gaire optimista respecte de l'evolució del panorama polític:

> Ací no passa res dintre la política catalana. Hi ha hagut, és clar, el gran triomf laborista, el qual no deixarà de portar conseqüències en els nostres problemes.

[1371] *Ibídem*, 452-454.
[1372] Culla, *Esquerra Republicana*, 54-68.
[1373] J. Trueta, *Uns mots necessaris* a *Ressorgiment*, Núm. 353 (XII/1945).
[1374] Miquel Ferrer, *El Govern Irla* a *Ressorgiment*, Núm. 352 (XI/1945).
[1375] [Sense Autor], *Som on erem* a *Opinions. Butlletí Interior del Front Nacional de Catalunya* (XI/1945?). Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T21). La resta de números es troben, per exemple, a l'AHCB.

> Fóra bo q. ningú no es fes il·lusions esperant q. la Gran Bretanya o els Aliats treguin a Franco. Ahir mateix el Ministre d'Afers Exteriors declarà al Parlament q. el règim d'Espanya l'han de decidir els espanyols i "q. la intervenció d'estats estrangers en els afers d'Espanya tindria l'efecte oposat del que hom desitja i serviria probablement per a enfortir la posició de Franco". Va afegir q. consideraran favorablement els passos que donguin els espanyols per a canviar llur règim, però el Govern Britànic no està disposat a donar cap pas q. pugui promoure o fomentar una guerra civil". Són paraules plenes de seny, les del ministre socialista. Una "no-intervenció" q. aquesta vegada vagi contra Franco és tot el q. cal esperar. I és la millor cosa: una nova guerra civil fóra fatal, i fóra fatal també q. mai ningú pogués dir q. la Tercera República no l'ha portada el poble sinó els estrangers. Poca cosa us puc dir de política catalana. Pi Sunyer ja fa moltes setmanes q. té respostes de totes les forces q. invità a entrar al govern, però no vol formar-lo encara, a pesar de tots els precs i encoratjaments nostres. Diu q. primer vol tornar a França a consultar no sé què al Sr. Irla. Al pas que van les coses no crec q. hi hagi govern abans d'un mes com a mínim. Mentrestant els espanyols a Mèxic sembla q. van endavant. Dijous vinent es reuneixen les "Corts" i el projecte sembla ésser que [Martínez] Barrio serà elegit President, Negrín presentarà la dimissió del seu "govern" i Barrio li encarregarà q. en formi un de nou. Què sabeu de Barcelona? La clau de tot és el q. digui la nostra gent. Convindria molt q. mantinguéssiu amb els de l'interior tots els contactes que poguéssiu. D'ací estant és difícil fer-se càrrec de la posició del Front Nacional i de la importància q. realment té. Què en penseu vós? M'agradaria molt saber el vostre parer. Quins són els seus millors directors? Dels elements de Palestra què en sabeu? Sabeu res d'En Francesc Miseracs, q. crec q. era per aquí al Midi? Doneu records a tots els bons amics.[1376]

Malgrat tot, com escrigué Crusellas, «Batista no dubtava que [el CNC] un dia o altre rebrotaria en les comunitats catalanes d'Amèrica», sempre més radicals.[1377]

[1376] Carta de JMBR a Jaume Creus (Londres, 21/VIII/1945). [En línia. www.memòria.cat. Consultat el 3/VI/2020].

[1377] Lluís Crusellas, *BATISTA I ROCA i el Consell Nacional de Catalunya* a *Serra d'Or*, Núm. 229 (X/1978); Xosé Estévez, *Antologia del Galeuzka en el exilio (1939-1960)*(Donosti: J. A. Ascunce, 1992), 149. Sobre la qüestió de l'actualització del Galeuzka, ratificada pel nou govern d'Irla, vegeu: Miquel Ferrer, *La Generalitat de Catalunya a l'exili* (Barcelona: Aymà, 1977), 93-122; Güell, *The failure of catalanist opposition*, 165-168. Batista publicaria un article, emprant els coneixements recopilats en els seus informes i articles durant la guerra. J. M. Batista i Roca, *Una solución para la Península Ibérica* a *Galeuzka*, Núm. 2 (IX/1945). Monferrer, *Odisea en Albión*, 182. En termes similars es pronunciaria a la revista de Mèxic *Vida Catalana*, Núm. 7 (IV/1946).

8. El llarg exili. La Postguerra europea i els Trenta Gloriosos (1945-1976)

Quan Batista deixà Catalunya la tardor de 1938, poc sabia que no la tornaria a trepitjar en dècades. La filla de Trueta, Amèlia Trueta, recordà amb estima «l'Oncle Tista», amb qui la família passà molt de temps:

> Durant els llargs anys de l'exili a Anglaterra, nosaltres vivíem a Oxford i ell [Batista] a l'altra universitat —Cambridge, però el vèiem força sovint car era amic íntim del meu pare. I no faltava mai per Nadal —almenys durant la guerra mundial i alguns anys després. Al cap d'un temps va agafar el costum de trobar-se per les festes nadalenques a Perpinyà amb el seu germà, que sortia de Catalunya per estar junts. Des d'aleshores ja no el vàrem tenir amb nosaltres, però el trobàvem tant a faltar que sempre bevíem a la seva salut i, tant si hi era com si no, el brindis era el que ell sempre feia després del dinar: "L'any que ve a Samalús!".[1378]

Batista conservà un record similar:

> Recordaré sempre els Nadals de l'exili passats amb la família Trueta a la seva casa d'Oxford. Eren Nadals a la catalana, amb gall i torrons, però amb un Father Christmas, concessió a les tradicions angleses. Al matí, de bona hora, tots corríem cap a l'arbre de Nadal, a la sala, de les branques del qual penjaven les joguines per a les nenes. Apareixia llavors el Father Christmas —Trueta mateix transformat amb barbes blanques, i tots, donant-nos les mans fent la rotllana, voltàvem a l'entorn de l'arbre abans que les nenes abastessin les joguines. Si Trueta esdevenia el Father Christmas, jo era per a les menudes l'Uncle Tista, l'oncle Batista.[1379]

La vida de Batista havia canviat radicalment. En primer lloc, ja no comptava amb les rendes de la família, que li havien permès de dedicar-se fins aleshores, amb total llibertat, a la seva formació i a la seva activitat política i cultural. El trobem treballant a la Universitat de Cambridge,[1380] desenvolupant activitats acadèmiques al Regne Unit, però sense involucrar-se en la política d'aquest país. La seva mirada estigué sempre posada al sud del continent, als Països Catalans, però també cap a Occitània. Resseguir la seva activitat a partir de 1939 esdevé un exercici diferent del que suposa resseguir-la de 1895 fins l'any de la victòria franquista. Desarrelat, Batista viu una realitat que òbviament no és la de Catalunya —només pot somniar en visitar-la—, però tampoc no

[1378] Amèlia Trueta de Strubell, *El nostre «Oncle Tista»* a *Avui*, Any 3, Núm. 726 (31/VIII/1978): 3-4. Josep Trueta també recordaria aquest fet. Trueta, *Memòries*, 343. Ens ho recordà àdhuc a l'Entrevista a Amèlia Trueta (Barcelona, 25/VIII/2020), en què ens comentà que Batista era «el més entranyable dels exiliats» que rondaven per Londres. Per ella, fou «*el number one*».

[1379] J. M. Batista i Roca, *Josep Trueta. Dins el record d'anys difícils* a *Serra d'Or*, Núm. 209 (II/1977).

[1380] Ferran Soldevila, *Dietaris de l'exili i el retorn. II. El retorn* (València: Eliseu Climent, editor, 2000), 126-127.

és la del Regne Unit de la postguerra.[1381] Com ell mateix declarà als altres exiliats el 1941:

> Som a Anglaterra, però el nostre cor i el nostre esperit ara com sempre, vola enllà i torna a aquell bocí de terra i entre aquella gent —terra i gent catalana, el tresor, que ens estimem més d'aquest món. Enmig de les boires recordeu el nostre sol i el nostre cel blau, enmig del tràfec dels carrers londinencs troben recés en el record d'una platja o d'una cala quieta, i quan la immensitat d'aquesta urbs ens aplana, enlairem l'esperit pensant en les nostres muntanyes i els Pirineus. Fa anys que som ací —però ni per un moment Catalunya ha deixat d'ésser també ací en els nostres records. I si a estones ens sentim sols, els records ens fan companyia.[1382]

A Londres, el nostre protagonista vivia frugalment, sense excessos. Es llevava al matí cap a les vuit, esmorzava i començava a treballar. Si havia d'anar a la Universitat, hi anava, però la seva rutina era la mateixa tots els dies de la setmana. La rutina la canviava només quan feia un viatge. No obstant el volum de feina, que el mantenia ocupat entre cartes, fulls i documents, mai no se'l veia atabalat o nerviós —ni duia mai agenda— i acostumava a anar-se'n a dormir cap a mitjanit.[1383] Tenia una casa plena de dibuixos, de pintures i de llibres. A Tísner, en visitar-la, li semblà un «espai britànic farcit de catalanitat». Perfectament adaptat al país, Batista «coneixia Londres a ulls clucs i era capaç de deseixir-se en la complicada xarxa del metro».[1384]

Diverses vegades al mes organitzava tertúlies amb intel·lectuals i professors, però també amb els visitants que arribaven, bé de terres catalanes o occitanes, bé d'altres indrets d'Europa. S'escoltava també amb atenció totes les notícies i les informacions que arribaven de la ciutat comtal. Amb motiu de la seva visita, l'estudiant barceloní Jordi Miravet portà al nostre protagonista una branca d'olivera del terreny dels seus pares. Aquest present el commogué especialment, en veure-hi, en un rampell gairebé «místic», un record del seu Mediterrani i de la seva Catalunya. L'anècdota

[1381] Inicialment, pensàvem estudiar a fons el context polític del Regne Unit d'aquells anys per inserir-hi el personatge, com ho havíem fet amb les primeres dècades de la seva vida, quan aquesta es desenvolupava sobretot a Barcelona. De mica en mica hem anat descobrint que Batista no comenta gairebé mai la situació al Regne Unit. Així, ens proposàrem estudiar el context europeu en general. Com es desprèn de la seva actuació a l'exili, la qual estudiarem a les pàgines següents, el barceloní, si bé estava al corrent, com ho havia estat sempre, del que s'esdevenia al món, vivia especialment pendent de Catalunya.

[1382] Full mecanografiat. *Commemoració de l'Onze de Setembre pels Catalans de Londres* (1941). Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T21).

[1383] Així ens ho explicà Jordi Miravet a l'entrevista (Barcelona, 4/VI/2020).

[1384] Avel·lí Artís-Gener, *Viure i veure, 4* (Barcelona: Pòrtic, 1996), 102-107.

il·lustra les emocions i el tarannà de l'exiliat i l'enyor que en tot moment sentia Josep Maria Batista i Roca del seu país.[1385]

A més a més, l'intel·lectual català estava subscrit a les principals revistes de cultura i rebia les principals edicions de llibres a través d'amics i de coneguts. La seva germana, per exemple, li encarregava i enviava llibres a Barcelona, a partir dels anys seixanta, per tal que els rebés al seu domicili de Cambridge. Quan Raimon començà a convertir-se en un cantautor de renom, el nostre protagonista se l'escoltava a casa.[1386]

A l'exili, l'activitat del nostre protagonista, com analitzarem en el present capítol, no fou tan trepidant com ho havia estat entre 1923 i 1945. El ritme començà a decaure, però Josep Maria Batista i Roca continuà desenvolupant-la en tres eixos íntimament entrelligats: polític, intel·lectual i cultural. Polític amb el nou CNC, maldant per esdevenir una alternativa a Irla i Tarradellas —a la Generalitat de l'ERC— i per fer conèixer la qüestió catalana a les més altes instàncies internacionals. Cultural, amb l'objectiu de fer sobreviure la cultura catalana, especialment la llengua, durant l'exili. Intel·lectual, influint en els cercles acadèmics i formant joves sempre amb el destí que aquests esdevinguessin els líders intel·lectuals de la Catalunya del futur.[1387]

En realitat, l'exili de Josep Maria Batista i Roca es podria resumir amb la metàfora d'una torxa. L'emprava ell mateix: «Ho hem dit altres vegades: la vida d'un poble és una cursa de torxes. Cada generació va passant la torxa en flames dels ideals a les mans de l'altra fins que podrem arribar a assolir els ideals col·lectius de la Llibertat de la nostra Terra i del nostre Poble».[1388]

Política a l'exili. Un nou Consell Nacional Català

L'exili català arribava ja mal soldat del final de la Guerra Civil. A l'estranger i durant tres dècades, existirien dos exilis paral·lels. L'un —ara sense Pi Sunyer—, netament separatista, arrenglerat al voltant de Josep Maria Batista i Roca i l'altre, possibilista, relacionat amb ERC i la Generalitat presidida per Josep Tarradellas.[1389]

[1385] Així ens ho explicà Jordi Miravet a l'entrevista (Barcelona, 4/VI/2020).
[1386] *Ibídem*. Vegeu les cartes entre els germans Batista i Roca. Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T29). Vegeu també alguns dels llibrets esmentats al Fons Batista i Roca de la Biblioteca de Catalunya.
[1387] Els propers apartats estudien cada una d'aquestes branques per l'ordre que les hem esmentat. El quart i darrer estudia una temptativa, fallida i molt menor pel que fa a l'abast, com veurem, de reprendre la formació militar que havia ofert a la SEM i l'Òrmica dels anys vint.
[1388] Parlament a l'homenatge de 1975. Reproduït a: Castells, *Homenatge,* 12
[1389] Anirem explicant aquestes conclusions al llarg del present capítol.

Si bé el 1945 el CNC de Londres havia estat oficialment dissolt, el duet Batista-Trueta continuà fent política a la seva manera. En aquells mesos, el doctor Trueta treballava en la famosa obra *The Spirit of Catalonia*,[1390] la qual es publicà el 1946 a Oxford i fou dedicada a Pau Casals. Sens dubte, publicar una obra d'aquesta magnitud fou possible gràcies als coneixements de Batista. L'obra inclou la reivindicació occitana i del passat comú, la creença en el progrés de la Humanitat i temàtiques recurrents en ell, com l'europeïsme dels catalans, que porten l'empremta del nostre biografiat. Trueta era cirurgià, però molt més famós que Batista, especialment entre els britànics —coneixeria la Reina Elisabet després del seu servei durant la Segona Guerra Mundial. Malgrat que a l'arxiu de Trueta es poden trobar algunes de les notes que el professor de Cambridge li facilità,[1391] als agraïments ni tan sols figura el nom de Josep Maria Batista i Roca.[1392] L'omissió, creiem, era deliberada, i, de fet, no seria la darrera vegada que el duet emprava una estratègia així.[1393]

En aquells dies, els dos nacionalistes, a pesar dels desenganys, no havien renunciat a continuar treballant per la causa a l'exili. Si bé el panorama continuava essent canviant, persistien les divisions. Al seu dietari, Soldevila parlà d'una visita del doctor Gabarró, vell amic de Batista: «Ha anat parlant d'alguns exiliats: Trueta, Batista, Casals. Ha descrit Trueta com un ambiciós polític, que aspira a ésser *leader* de Catalunya —ell que mai no s'havia significat com a catalanista, diu Gabarró». Trueta tenia vel·leitats de President pels volts de 1946?[1394] La seva filla ens assegurà que no.[1395]

Fet i fet, com Batista, els exiliats a Londres seguien «amb interès i amb gust» els moviments a l'interior. Segons la percepció de molts i fins aproximadament el 1951, «hi

[1390] Josep Trueta, *The Spirit of Catalonia* (Gran Bretanya: Oxford University Press, 1946).
[1391] Notes manuscrites de Batista al Fons Josep Trueta de la Biblioteca de Catalunya. Se'n troben còpies a Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T21). Les notes, amb la caligrafia de Batista, parlen de qüestions històriques i etnològiques, però també lingüístiques i culturals. Les temàtiques de les notes conservades són les del llibre de Trueta referides al període romà i visigòtic (fins el segle IX), en un moment en què Batista estava centrat en l'estudi dels segles XV, XVI i XIX.
[1392] La dedicatòria resava: «*The manuscript of this book has been read in its entirety by my friend Professor W. C. Atkinson, of Glasgow, from whom I received great encouragement and many useful suggestions; I am deeply grateful to him. My thanks are also due to Dr. M. Newfield and to En Joan Gili for he help they gave me with their constructive criticisms. To the latter, I am particularly indebted for putting his valuable Catalan library at my disposal. I must also thank the staff of the Bodleian Library for their kindness and help*». Trueta, *The Spirit of Catalonia*.
[1393] Vegeu les notes sobre la relació amb la BBC.
[1394] Soldevila, *Dietaris de l'exili i el retorn. II*, 126-127.
[1395] Entrevista a Amèlia Trueta (Barcelona, 25/VIII/2020).

havien moltes més indicacions de que la gent estava disposada a treure's el franquisme del damunt», molt més que els anys posteriors. Però «arriba un moment que la gent s'ho troba tot perdut i perden els ànims», recordà Batista.[1396]

El 5 de març de 1946, el govern francès, pressionat per l'opinió pública, demanà als governs britànic i nord-americà realitzar una declaració conjunta sobre els plans per Espanya després de la guerra. El resultat d'aquestes pressions fou la Nota Tripartida, que desbordaria les il·lusions dels exiliats catalans i tornà a remoure el panorama polític. Batista i Trueta s'hi mostraren a favor.[1397] A finals de maig de 1946, l'intel·lectual català enviaria un memoràndum a la Subcomissió d'Enquesta sobre Espanya del Consell de Seguretat de l'ONU, exposant els motius pels quals Franco havia d'ésser derrocat.[1398]

El professor de Cambridge continuà també escrivint a la premsa britànica per provar d'influir encara l'opinió i la política de l'imperi envers Espanya, com per exemple la primavera de 1946, quan noves detencions colpiren el FNC, però també l'ERC a l'interior. Amb els seus escrits, Batista recordava que no eren anarquistes i comunistes els únics opositors a Franco.[1399]

Com hem vist en el capítol anterior, la dissolució del CNC no havia pas unificat l'exili català. El setembre de 1946, Tarradellas s'entrevistà amb un Batista que duia set mesos sense veure's amb Pi Sunyer. La conversa fou un desastre i el propi Batista n'explicà les tensions, qualificant les propostes de Tarradellas de «llastimoses».[1400] El trencament de Batista amb Tarradellas era un fet consumat. Ja en una carta del 19 de juliol d'aquell 1946, l'intel·lectual català havia comentat al qui seria el seu rival en la disputa a l'exili, que:

> La conversa tinguda me confirmà la gran distància que separa els nostres punts de vista. El vostre sembla ésser l'esperar un retorn al règim democràtic mitjançant el joc dels agrupaments polítics que existien a Catalunya en el passat, sota les

[1396] Mascarell, *Entrevista*.
[1397] Morales, *La Generalitat de Josep Irla*, 589-630.
[1398] J. M. Batista i Roca, *Memoràndum a la Subcomissió d'Enquesta sobre Espanya del Consell de Seguretat de Les Nacions Unides* a Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T21).
[1399] J. M. Batista i Roca, *Situation in Spain. To the editor of The Times* a *The Times* (VIII/1946): 5; J.M. Batista i Roca *The Abbey and Abbot of Montserrat. Dom Antoni M. Marcet, O.S.B. (1878-1946)* a *People & Freedom*, Núm. 86 (IX/1946). Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T21).
[1400] Morales, *La Generalitat de Josep Irla*, 589-630.

> posicions d'hegemonia que l'Esquerra assolí en les eleccions de més de deu anys enrera. Jo crec que després del Desastre Nacional i del que ha passat al món des de llavors cal fer foc nou. [...] els "polítics" catalans que sou a l'exili heu exhaurit la vostra capacitat creadora i àdhuc la renovadora [...]. Precisament perquè jo no sóc un "polític", i visc allunyat de la "política" com alguns l'entenen, puc parlar amb ruda franquesa catalana. No oblideu que les tragèdies que el nostre poble ha sofert, sense merèixer-les, des de fa deu anys, per culpa de catalans i de no catalans, equivalen a una crisi quasi tan profunda com la de 1714.[1401]

Si bé a l'exili s'havia produït una radicalització en un sentit nacional de gran part dels exiliats ocasionada per les vivències, sobretot, durant la Guerra Civil, molts dels dirigents continuaven essent *únicament* catalanistes. Batista, com a separatista, tenia problemes per entendre's amb molts polítics de la seva generació, com hem anat veient. El desembre de 1946, quan es presentà a l'ONU la proposició que els representants diplomàtics internacionals a Espanya es retiressin, Trueta —sempre actuant en coordinació amb Batista— remogué l'ambient de l'exili comentant la idea de promoure un manifest d'encoratjament als catalans de l'interior. El document fou signat per Casals, el comte de Güell, Patxot, Cardó, Hurtado i els consellers Fabra, Rovira i Virgili i Serra i Moret, a més del propi Batista, tots plegats d'un capteniment més aviat catalanista conservador. No tenim constància que s'arribés a realitzar.[1402]

Amb la finestra d'oportunitat de la postguerra encara oberta, els partits polítics, a excepció del PSUC, proposaren un Consell Nacional de la Democràcia Catalana i Batista s'hi mobilitzà encara a favor. El juliol de 1947, però, Franco s'avançava a tota l'oposició, assegurant la permanència del règim amb una Llei de Successió aprovada en referèndum.[1403] Fins aleshores els serveis d'intel·ligència britànics, en part ajudats pel nostre protagonista, qui enviava qüestionaris a l'interior, havien estat recopilant informació sobre l'estat d'opinió a Espanya. Les informacions eren molt difícils d'aconseguir per la censura i la repressió, però el professor de Cambridge n'obtenia a través d'amics com Soldevila, qui ja havia retornat de l'exili, i les trametia a la intel·ligència britànica.

A partir dels Fets d'Octubre la relació entre l'historiador i el nostre protagonista s'havia refredat —Soldevila el culpava d'«empastifar» Palestra—, i Batista no li

[1401] Carta de J. M. Batista i Roca a Josep Tarradellas (19/VII/1946). AMTM. Monestir de Poblet.
[1402] Morales, *La Generalitat de Josep Irla*, 63-65.
[1403] *Ibídem*, 723-757.

respongué dues cartes durant el temps de les gestions a Londres. Amb la derrota i l'exili, tanmateix, havien reprès el contacte.[1404]

De mica en mica es tancava el període convuls de la guerra, en què molts exiliats pensaven que Franco cauria. El propi Batista arribà a pensar-se que tot era cosa d'un o dos anys a tot estirar.[1405] Europa començava a pacificar-se després de més de trenta anys de conflictes, incloses diverses guerres civils i dues guerres mundials. En mots de Kershaw, el vell continent «*sortia de les cendres*». Entre 1914 i 1949, si fa o no fa, els nacionalistes catalans havien tingut alguna oportunitat d'aprofitar la conjuntura internacional pels seus interessos. Amb el final d'aquesta *Guerra Civil Europea*, la subseqüent pacificació, l'establiment definitiu de les fronteres, l'inici de la Guerra Freda i la partició d'Europa entre la URSS i els Estats Units, entre capitalisme i comunisme, les oportunitats s'esvaïren definitivament. Es tancava un període com el d'entre 1860 i 1873, el de les Guerres Napoleòniques (1803-1815), la Guerra de Sucessió (1701-1714) o la Guerra dels Trenta Anys (1618-1648). De 1945 fins el 1989, onze anys després de la mort de Batista, les fronteres d'Europa romangueren intactes.[1406]

El nostre protagonista, com demostrà a l'article «L'hora de la decisió», sabia que el tren de Catalunya, sobretot el que passà l'agitat 1919, se'ls havia escapat. «Era un problema de temps i també d'espai. El rellotge anava en contra nostre». De totes maneres, entre uns i altres, els exiliats havien estat incapaços de constituir un govern com a tal i d'aconseguir que alguna cosa es mogués a l'interior. Tingueren temps de penedir-se'n.[1407]

Mentrestant, a Espanya, la dictadura aconseguia metamorfosar la seva imatge de cara a l'exterior i adaptar-se als nous temps. Començaren aleshores temps especialment durs, d'esperances frustrades, els més foscos i difícils del franquisme. Els partits a l'exterior i a l'interior perderen militància i es desinflaren. El FNC, per la seva banda, entrà el 1948 en un període d'hibernació que s'allargà anys.[1408]

[1404] Soldevila, *Dietaris de l'exili i el retorn. II*, 84.
[1405] *Ibídem*, 172.
[1406] Traduït de l'anglès per l'autor. Kershaw, *To hell and back*, 470-522. L'excepció podrien ser les zones d'ocupació aliades, unides per formar la República Federal Alemanya i la República Democràtica Alemanya i Àustria, i també els arranjaments fronterers a l'Est ocupat per la URSS. Nogensmenys, aquests canvis es produïren en aquells primers anys, perduraren fins el 1989 i tampoc alteren el que hem expressat.
[1407] J. M. Batista i Roca, *L'hora de la decisió* a *Vida Nova*, Núm.29 (XI/1963), 11-15. Això no vol dir que no s'hagués intentat. Vegeu: Ucelay-Da Cal, Núñez Seixas, Gonzàlez i Vilalta, *Patrias diversas*, 410-415.
[1408] Rubiralta, *Historia del independentismo*, 186-216.

La situació de l'oposició esdevingué aleshores molt fràgil i el gruix dels exiliats decidí emprendre el camí de tornada, renunciant a la militància política per poder fer vida sota la dictadura franquista. Soldevila escrigué als seus dietaris: «tothom es disposa a tornar, i aviat no restaran a París sinó els pocs que s'hi guanyen bé la vida. Molt més pessimista que els de l'interior respecte a les possibilitats de Catalunya. Sols he trobat En Batista que aguanti bé. No pensa tornar».[1409] A l'interior, l'activitat s'atenuà. Com ha explicat Francesc Vilanova:

> A partir de 1945 i, sobretot, a partir de 1947, l'exili polític català va anar caient fora del tronc central de la història contemporània catalana. Alguns republicans van morir; d'altres van abandonar tota militància per centrar-se en la seva vida professional; un altre sector va optar per tornar a Catalunya.[1410]

Mentrestant, els sempre més nacionalistes catalans d'Amèrica en portaven alguna de cap. Malcontents amb el resultat de les gestions durant la Segona Guerra Mundial i la immediata postguerra, i oposats a Tarradellas, els catalans d'Amèrica començaven a pressionar per canalitzar les frustracions i les divergències en un altre projecte. Estaven dirigits pel vell amic de Batista dels anys vint, Miquel Ferrer, amb qui els camins s'havien tornat a creuar. Durant el seu exili, s'havia convertit en president de la Comunitat Catalana de Mèxic i també de la Confederació de Comunitats Catalanes d'Amèrica. Pels anys de la Segona Guerra Mundial, havia estat membre de la delegació del CNC a Mèxic. Separatista de capteniment i membre de la SEM, de l'Òrmica i regent de la vella Llibreria Italiana, no és estrany que Ferrer, separatista convençut, s'arrenglerés de nou en un projecte de Batista.[1411]

El 1952 Ferrer rebé la visita de Tarradellas, qui havia arribat al país asteca en una de les seves campanyes. Els moviments denotaven, si més no, que la qüestió de la representativitat a l'exili encara estava lluny d'ésser resolta.[1412] Miquel Ferrer recordà:

> Ell [Tarradellas] volia mantenir en peu les Institucions autonòmiques, però petrificades, nosaltres ja feia temps que maldàvem per donar-les per superades, tal com havien estat superades, i una mica més, durant la nostra guerra, i en gairebé tots els camps del règim autonòmic [...] Mentre Tarradellas semblava que

[1409] Soldevila, *Dietaris de l'exili i el retorn. II*, 210.
[1410] Francesc Vilanova, «*Les forces polítiques catalanes» l'any 1945: una visió des de l'exili*, *L'Avenç*, Núm. 183 (VII/1994).
[1411] Ferrer, *La Generalitat de Catalunya*, 146-153.
[1412] *Ibídem*, 146-153.

> es volia mantenir fidel a la concessió republicana espanyola pensant en un retorn al passat, nosaltres defensàvem el dret a entrar en període constituent amb el propòsit d'anar molt més enllà en les nostres reivindicacions, que anaven més enllà de l'Estatut de Núria i de les que ens havien imposat els socialistes i republicans espanyols.[1413]

Aquest capteniment era compartit per molts dels catalans d'Amèrica, fossin exiliats o simplement emigrats en dècades anteriors. Val la pena apuntar quelcom que, al segle XXI no se'ns apareix obvi. Durant la primera meitat del segle XX els catalans havien continuat emigrant a totes les antigues possessions perdudes per l'Imperi Espanyol el 1898, però també abans. Malgrat haguessin passat cent-trenta anys des que les independències havien tingut lloc, i que Cuba feia cinquanta-cinc anys que havia deixat d'ésser una colònia espanyola, les comunitats catalanes a Amèrica continuaven existint, participant i defensant les seves posicions polítiques.[1414]

Com en el cas dels irlandesos, els catalans a l'estranger eren marcadament més nacionalistes, fins i tot separatistes declarats.[1415] Decebuts amb el final del CNC de Londres, però també amb la inoperància de la Generalitat d'ERC i de Josep Irla, amb el pas dels anys convocaren una sèrie de reunions i intercanvis de correspondència que desembocaren en la convocatòria de la Conferència Nacional Catalana, celebrada a la Ciutat de Mèxic el setembre de 1953. El nom era el mateix d'aquella de 1922 i, de fet, alguns dels protagonistes encara hi rondaven.[1416]

Els impulsors foren el «Catalunya» Grop Nacionalista Radical de Santiago de Cuba, que tant havia influït en el separatisme de principis del segle XX, la Comunitat Catalana de Mèxic, el Centre Català de l'Havana i el Centre Català de Nova York.[1417] Després de vuit anys d'ençà la seva dissolució, i de gairebé dos anys de gestions, el CNC es recomposava i tornava a la vida en la Conferència Nacional Catalana.[1418] La declaració de principis resava:

[1413] Ferrer, *La Generalitat de Catalunya*, 148.

[1414] Vegeu: Antonio Eiras Roel (ed.), *La emigración española a Ultramar, 1492-1914* (Madrid: Tabapress, 1991); Víctor Castells, *Catalans d'Amèrica per la independència* (Barcelona: Pòrtic, 1986).

[1415] Vegeu: Rubiralta, *Els orígens de l'independentisme.*

[1416] Lluís Crusellas, *BATISTA I ROCA i el Consell Nacional de Catalunya* a *Serra d'Or*, Núm. 229 (X/1978); Castells, *Consell Nacional Català*, 59-80.

[1417] Díaz i Esculies, *El catalanisme polític a l'exili*, 219-224. Vegeu: Rubiralta, *Els orígens de l'independentisme.*

[1418] No debades, seria Cuba, com hem vist, el territori de substitució de les activitats separatistes quan aquestes no es podien realitzar a Catalunya, a causa de la repressió, durant el primer terç del XX. Recordem també que el cabdill separatista Macià anà de gira per Amèrica per a recaptar fons i suports a finals dels anys vint. Durant l'exili posterior al 1939, ERC celebraria congressos a Mèxic per la importància quantitativa i qualitativa dels exiliats al país asteca. Sobre la temàtica, vegeu: Rubiralta, *Els*

> La Conferència Nacional Catalana és un clam vital de la nostra Nació; és l'aplegament de representants de tots els països que constitueixen la nacionalitat catalana i de patriotes de les diverses tendències democràtiques, disseminats pel món [...] donem un pas en el camí de la integració nacional, afirmant que els diversos Països de Llengua Catalana són regions d'una sola nacionalitat [...] I afirma també que la sobirania d'una nació és irrenunciable i que el dret a la sobirania nacional és imprescriptible. [...] La Conferència Nacional Catalana es declara partidària de desenvolupar una acció que vigoritzi en el nostre poble la consciència nacional.[1419]

La Conferència Nacional Catalana, de caràcter pancatalanista, democràtica, però també separatista —hom parlava de «la lluita darrera contra l'opressió espanyola» i d'un «nou règim peninsular»—[1420] comptà amb la participació de les col·lectivitats catalanes d'Amèrica i de representants autoritzats de Catalunya, el País Valencià i les Illes Balears. A l'estranger, era molt més nítid per a molts que valencians, balears i catalans eren part d'un mateix tot. El CNC es distingia dels altres organismes de l'exili en considerar tota la Catalunya o els Països Catalans dins d'Espanya i no només, estrictament, els territoris de Catalunya. Com ha explicat Fermí Rubiralta, en aquest sentit els catalans d'Amèrica farien la seva aportació a la consciència pancatalanista. Lògicament, en trobar-se exiliats catalanoparlants de tots els territoris, la llengua, tradicions i cultura compartides es posaven de relleu.[1421]

Entre els assistents es comptà, pressionat per les seves delegacions a Amèrica, un FNC que començava a reviscolar a l'interior.[1422] Amb presència de Batista, arribat del Regne Unit,[1423] fou elegit president del CNC el doctor Salvador Armendares[1424] i Miquel Ferrer se situà a la secretaria. A més a més, hom recomanava mantenir els lligams de la Galeusca. En unes declaracions que recordaven les gestions de Batista i del CNC amb els britànics, la nova institució es proposava «treballar intensament per tal

---

orígens de l'independentisme; Diversos autors, *Diccionari dels catalans d'Amèrica* (Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1992. 4 volums); Josep Maria Balcells, *Revistes dels catalans a les Amèriques. Repertori de 230 publicacions des de 1831* (Barcelona: Comissió Catalana del Cinquè Centenari del Descobriment d'Amèrica, 1988); Castells, *Catalans d'Amèrica.*

[1419] *Declaració de principis de la Conferència Nacional Catalana*. Fons Ramon Arrufat (ANC-1-68).

[1420] De nou, la secular inconcreció de les propostes separatistes, les quals podien estendre's d'un Estat independent a una inconcreta confederació ibèrica o reivindicacions panoccitanistes.

[1421] Rubiralta, *Historia del independentismo*, 186-216.

[1422] Díaz i Esculies, Rubiralta, Renyer, *Una història del FNC*, 77-78. Vegeu també: Castells, *Consell Nacional Català*, 49-58.

[1423] Castells, *Catalans d'Amèrica*, 241.

[1424] Vegeu: Jaume Torrent, *Salvador Armenadares i Torrent. Malgrat de Mar, 1893 – Mèxic, 1964. Metge i polític* (Barcelona-Viena, Parlament de Catalunya, 2006).

de convèncer les potències occidentals que no hi haurà ni estabilitat ni continuïtat política a la Península sense el reconeixement als Països de Llengua Catalana [...]». Segons s'avançava, hom duria a terme «una intervenció activa en el moviment federalista europeu i prop dels organismes de les Nacions Unides».[1425]

Així, d'aquests intercanvis en sorgí un Consell Nacional Català —no de Catalunya— que ampliava l'abast de representació a tots els Països Catalans o Catalunya sota ocupació espanyola, incloent també Andorra. El Rosselló i l'Alguer romanien tàcticament fora de les reivindicacions i l'organització seguí una tendència més propera a la línia de Batista dins el que havia estat el CNC de Londres. Com no podia ser d'altra manera, el professor de Cambridge fou nomenat secretari general a Europa, tot i que el seu paper dins l'organització era de primer ordre.[1426]

L'activitat del CNC s'orientà principalment a la divulgació del fet nacional català i a la denúncia de les polítiques franquistes davant tots els organismes internacionals, les Nacions Unides —de nou, aquell 1954—[1427] i la UNESCO. Josep Maria Batista i Roca en fou delegat, assistint a nombroses trobades de la mateixa manera que ho havia fet en el període d'entreguerres, fundant a més una Société Catalane d'Études Internationales al sí del CNC. [1428] Tot plegat sense deixar de banda, com veurem, activitats culturals i a l'ajut a actuacions fetes a l'interior del país.[1429] A tall d'exemple, el CNC divulgà que el decret franquista que liquidaria l'Estatut era, en ser imposat per la força de les armes, nul i sense valor jurídic.[1430]

Com explica Víctor Castells, qui en fou membre, les reunions del nou CNC tenien lloc setmanalment amb nombrosa assistència. Al nostre protagonista, les tasques a realitzar li arribaven sovint per carta, encara que, com veurem, en nombroses ocasions pogué trobar-se amb els membres de l'organització en persona a París, a Londres o a

[1425] *Declaració de principis de la Conferència Nacional Catalana*. Fons Ramon Arrufat. ANC. Vegeu també: Miquel Ferrer, *CNC* a *Avui*, Any 1, Núm. 205 (17/XII/1976): 3.
[1426] Lluís Crusellas, *BATISTA I ROCA i el Consell Nacional de Catalunya* a *Serra d'Or*, Núm. 229 (X/1978). Sobre aquest nou CNC existeix una obra més aviat hagiogràfica, de divulgació, sobre la qual no ens hem basat, com sí ho hem fet en altres casos en què existia una monografia, com el de Palestra o l'APEC, per la redacció d'aquest capítol. El motiu és la manca de cites i de bibliografia de l'obra. Tanmateix, com Castells fou membre actiu del CNC, hem citat el volum en alguns moments com a font primària. Vegeu: Castells, *Consell Nacional Català.*
[1427] Castells, *Consell Nacional Català*, 59-80.
[1428] J. M. Batista i Roca, *La Catalogne et les droits culturels des Nationalités.* 1960. Biblioteca de Catalunya. Hi exposa al seu parer la qüestió catalana i la relació amb la UNESCO i la ONU.
[1429] *Consell Nacional Català* a *Avui*, Any 3, Núm. 621 (30/IV/1978): 20.
[1430] *Consell Nacional Català. El Decret contra l'Estatut nul i sense valor en dret.* Fons Ramon Arrufat. ANC.

Perpinyà. El finançament, gestionat per Pius Arias, arribava per aportacions voluntàries en forma de quota o d'aportació puntual. La provinença dels fons és il·lustrativa de l'orientació del CNC i del pes de la diàspora i l'exili català a Amèrica. El 50 per cent dels fons arribaven de Cuba, un 40 per cent de Mèxic i un 10 per cent dels Estats Units, Veneçuela i Brasil.[1431]

El 7 de maig de 1954, Josep Irla dimitia per problemes de salut i es tornava a repetir la complexa situació posterior a l'afusellament de Companys catorze anys abans. Irla havia publicat dos decrets el 21 d'abril, la validesa jurídica dels quals, com ha explicat Culla, «seria asprament discutida». Els decrets instituïen un Consell de Catalunya extraestatutari que proveiria, si s'esqueia, la vacant presidencial, i nomenaven Josep Tarradellas com a conseller primer. Així, quan el 7 de maig Josep Irla feia efectiva la seva renúncia com a president de la Generalitat, Tarradellas —qui havia fet que un reticent Joan Sauret el substituís a la secretaria general d'ERC— assumia, almenys interinament, les funcions presidencials. Començava a córrer, mentrestant, el termini d'un trimestre que hom preveia per elegir un nou president.[1432]

Durant els tres mesos següents, Tarradellas i ERC avortaren «l'intent del Moviment Socialista de Catalunya de fer reconèixer Manuel Serra i Moret com a president interí de la Generalitat». El 5 d'agost de 1954, a Mèxic, amb la participació presencial de nou diputats i el vot per correu de vint-i-tres, Tarradellas fou elegit per un «espectral Parlament de Catalunya», com l'anomena Culla, president de la Generalitat.[1433]

No és d'estranyar que quinze anys després del final de la guerra, per manca de concreció en les actuacions i per la projecció de desunió, de capelletes i de picabaralles constants, el gruix de la societat a Catalunya esdevingués cada vegada més separada psicològicament de la *intelligentsia* i dels polítics de l'exili.[1434] Amb l'enèsima crisi, el CNC obrí un torn de consultes a l'entorn del problema de la Generalitat i demanà un dictamen jurídic. Segons Díaz i Esculies, quan Tarradellas fou escollit President, consideraren resolta la crisi institucional, que entenien, havia durat quinze anys.[1435]

[1431] Castells, *Consell Nacional Català*, 91-116.
[1432] Culla, *Esquerra Republicana*, 84-87.
[1433] *Ibídem*, 84-87.
[1434] De Riquer i Culla, *El franquisme i la Transició*, 230-231.
[1435] Díaz i Esculies, *El catalanisme polític a l'exili*, 219-224.

Fet i fet, els anys cinquanta marcarien un punt d'inflexió pel franquisme, el qual hem comentat de passada en referir-nos a la situació de l'exili a finals dels quaranta. Com ha explicat Payne, «*el règim de Franco estava més assentat que en la dècada anterior. Havia acabat amb l'oposició i no existia pressió alguna perquè es liberalitzés*». De mica en mica, el règim havia aconseguit superar l'aïllament en què la victòria aliada l'havia sumit i, en el nou context generat per la Guerra Freda —el 1953 tot just finalitzava amb un armistici la Guerra de Corea—, es produïa un acostament als Estats Units. El fervent anticomunisme del règim franquista el convertia, a ulls dels *yankees*, en un possible aliat al sud d'Europa. Mentrestant, la situació precària de la postguerra anava millorant —el 1952 s'havia acabat el racionament d'aliments—, però la fèrria dictadura persistia.[1436] Potser l'única acció política significativa impulsada a l'interior en tota aquella dècada fou la vaga de tramvies de 1951.[1437]

No és obra de l'atzar que, el 1954, Josep Maria Batista i Roca tornés per primera vegada a la Catalunya del Nord, a terres catalanes —com ell les anomenava, i no Països Catalans, en considerar-lo un concepte francès. Aleshores, el franquisme havia aconseguit estabilitzar-se i l'any anterior, a través del Pacte de Madrid amb els Estats Units i el Concordat amb la Santa Seu, aconseguia la integració al bloc occidental. Batista, conscient ja que el règim de Franco podia perllongar-se en el temps en el context de la Guerra Freda, començà a reorientar la seva activitat. Aquesta alteració es descabdellà en els tres aspectes esmentats: cultural, intel·lectual i polític. En aquest darrer aspecte, s'observa el canvi de paradigma amb la refundació del CNC.[1438]

Durant la segona meitat dels anys cinquanta, paral·lelament a l'activitat de la revista *Vida Nova*, que ressenyarem més endavant, el CNC intensificà les seves pressions internacionals. Entre d'altres entitats i institucions, s'enviaren missatges a la Conferència Internacional del Treball a Ginebra el 1955. El mateix any es féu una apel·lació al Secretari de l'ONU i als Presidents del Consell de Seguretat, al Tribunal de Justícia Internacional i al de la Comissió de Drets Humans. El *leitmotiv* de les denúncies fou sempre la situació catalana sota el franquisme. Devia ser especialment frustrant, al llarg dels vint-i-cinc anys que el nou CNC actuà a l'exili, observar com el règim no

[1436] Traduït del castellà per l'autor. Stanley G. Payne, *El franquismo. Segunda parte* (Madrid: Arlanza Ediciones, 2005), 41-52.
[1437] Díaz i Esculies, *De la guerra civil*, 263-270.
[1438] Payne, *El franquismo. Segunda parte*.

només no s'immutava davant les reivindicacions a l'exterior, sinó que continuava sempre estable.[1439]

El 1962, qui havia estat president del CNC fins aleshores, Salvador Armendares, traspassà i hi hagué unes setmanes d'impàs en què l'entitat dubtà del seu futur.[1440] Finalment, el 1963, hom celebrà la II Conferència Nacional, de nou a Mèxic, una trobada que en principi havia d'haver estat celebrada després de la primera, i no una dècada després. Si més no, això torna a evidenciar la manifesta lentitud del *tempo* de l'exili. El fet que les coses a l'exili anessin a anys vista ens demostra la dificultat de comunicacions i d'acords entre les diverses personalitats. Percebem un viu contrast, força lògic d'altra banda, respecte dels temps en què les activitats del nostre biografiat tenien lloc a Barcelona, entre 1912 i 1938. Segons Castells, també hi havia incompatibilitats d'horaris i de compromisos entre els membres, cosa que retardava el desenvolupament de les activitats. No cal oblidar, tampoc, que Batista ja no tenia els diners familiars per sufragar la seva vida i la seva tasca[1441]

La conferència havia tingut un important impediment davant l'aproximació del FNC a Tarradellas. EC, l'altre grup separatista a l'interior, orbitava al voltant del CNC. El creixement del CNC i la seva independència orgànica de qualsevol altra institució, espanyola o internacional, no impedia, doncs, que es produïssin fractures entre els grups afins. Fet i fet, la II Conferència serví al CNC per tancar files davant de possibles escissions i per fer balanç de la primera dècada de la institució. Com hi havia hagut problemes en relació a la presidència de Tarradellas a la Generalitat, la qual no agradava a gran part de les bases del CNC, hom havia proposat que el músic Pau Casals esdevingués el president de Catalunya a l'exili.[1442]

L'any següent de la conferència, el 1964, el CNC passà a establir-se a Europa, concretament a Londres, *chez* Batista, tot i que ja feia temps que incidia molt més al vell continent[1443] perquè semblava que, després de gairebé dues dècades després del final de la Segona Guerra Mundial i en plena tensió de la Guerra Freda, alguna cosa estava evolucionant.[1444]

[1439] Castells, *Consell Nacional Català*, 95-97.
[1440] Salvador Alsius, Entrevista de JMBR al *Diario de Barcelona*. Sense data. Fons Ramon Arrufat de l'ANC.
[1441] Díaz i Esculies, *El catalanisme polític a l'exili*, 219-224; Castells, *Consell Nacional Català*, 109-119.
[1442] Díaz i Esculies, *El catalanisme polític a l'exili*, 219-224.
[1443] Mascarell, *Entrevista*.
[1444] *II Conferència Nacional. Mèxic 25 de juny 1966.* Fons Ramon Arrufat.

Batista havia estat, a partir de 1957, secretari general del CNC a Europa, però era clar per la majoria dels membres que el professor de Cambridge podia liderar tota la institució.[1445] A partir d'aleshores, el CNC intensificà la seva activitat propagandística amb la publicació periòdica d'un fulletó *SINC. Servei d'Informació Nacional Català*, una evolució de la *Gaseta Catalana* que havia publicat ja a partir de l'estiu de 1939. El *SINC* informava als interessats de les activitats que realitzava el CNC i gran part de la seva redacció era obra de Batista. El fulletó tenia una àmplia difusió, de milers d'exemplars, tant a l'interior com a l'exili.[1446]

El CNC també passà a pagar la quota de la Unió Federalista de les Comunitats Nacionals Europees (UFCEE), una organització no-governamental que el 1949 havia estat establerta com a successora d'aquell CNE proper a la Societat de Nacions.[1447] Al cap i a la fi, hi participaven alguns dels líders de les nacions que s'hi havien acostat en el període d'entreguerres, i Batista, com ha explicat Núñez Seixas, «va ser l'únic dirigent catalanista que va mantenir una relació més o menys fluida amb la nova versió» del CNE. Nogensmenys, les voluntats d'afirmació de les minories en aquelles dècades ja no les canalitzaven els sectors conservadors, sinó els sectors influïts per la lluita anticolonial i les revolucions comunistes.[1448]

La qüestió de les minories s'enfocava, aleshores, com una qüestió de democratització, descentralització i com un esforç per harmonitzar les identitats estatals —i la sobirania, estabilitat i integritat de l'Estat— amb les identitats minoritàries.[1449] Amb l'objectiu d'apropar-se a les institucions europees tot i no comptar amb un Estat propi, Batista es cartejà durant anys amb representants de les diverses minories nacionals i realitzà conferències i articles, assistint també als congressos com a representant del CNC i, en conseqüència, de la nació catalana a l'exili.[1450]

[1445] Castells, *Consell Nacional Català*, 118-119.

[1446] Inicialment es publicaria cada deu dies, després la periodicitat passaria a ésser mensual. El fulletó era simple, de dues planes. Tots els exemplars es troben al Centre de Recursos per a l'Aprenentatge i la Investigació del Pavelló de la República. Topogràfic 7/6-5*. Vegeu també una ressenya a *L'obra del CNC* a *Consell Nacional* Català. Fons Ramon Arrufat. ANC.

[1447] Vegeu: David J. Smith, Marina Germane i Martyn Housden, "*Forgotten Europeans*"*: transnational minority activism in the age of European integration*, *Nations and Nationalism*, Núm. 25 (2019): 523-543.

[1448] Núñez Seixas, *Internacionalitzant el nacionalisme*, 257-258 i Ferenc Eiler, *The Congress of European Nationalities and the International Protection of Minority Rights, 1925–1938* a Anna-Mária Bíró, *Populism, Memory and Minority Rights. Central and Eastern European Issues in Global Perspective* (Països Baixos: Brill Nihjoff, 2018).

[1449] Smith, Germane i Housden, *Forgotten Europeans*.

[1450] Vegeu: Castells, *Consell Nacional Català.*

Destacà entre els escrits i articles realitzats pel CNC, per la seva extensió, l'informe *Els borbons contra els catalans*,[1451] una interpretació nacionalista de la relació de la dinastia amb Catalunya, publicat el 1962. L'any següent hom proclamà també els *Drets de la Nació Catalana*, preconitzant l'autodeterminació dels Països Catalans.[1452]

La primera meitat de la dècada dels seixanta fou testimoni d'abundants informes d'interpretació històrica i de comentari polític de les activitats del CNC a l'exili, en línia amb la vocació de continuar internacionalitzant la qüestió catalana i proporcionar informació als cercles interessats, tant a la UNESCO, com l'ONU, com la UFCEE.[1453]

Mentrestant, a Espanya també es percebien els canvis introduïts pel *Plan de Estabilización* de 1959, que havien proporcionat una considerable empenta a l'estancada economia del país. La societat es trobava enmig d'una ràpida transformació —el SEAT 600 esdevenia el buc insígnia del «miracle econòmic»— i Espanya havia començat a rebre turisme, tot obrint-se a l'exterior, no obstant a nivell polític el règim continués sense permetre llibertat política. El desplaçament massiu del camp a la ciutat creava nous problemes i també s'havien produït ja alguns avalots i moviments a les universitats. Amb aquest panorama, vist de l'exili estant, és normal que Batista volgués acostar-hi, també físicament, el CNC.[1454]

L'acostament tenia més sentit encara si tenim en compte que a finals dels anys cinquanta ja es notava que la iniciativa política tornava a trobar-se a l'interior després de la relativa pau social, sempre mantinguda amb una eficaç repressió, que havia assolit el règim fins aleshores.[1455] A partir d'aquell moment i durant gairebé dues dècades, les comunicacions entre Batista i Tarradellas esdevingueren mínimes.[1456]

[1451] *Els borbons contra els catalans.* Disponible al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T20). Existeixen altres documents de menor rellevància al mateix fons.
[1452] *Els Drets de la Nació Catalana* a *Consell Nacional* Català. Fons Ramon Arrufat. ANC.
[1453] Vegeu-los al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T20).
[1454] De Riquer i Culla, *El franquisme i la Transició*, 327-384; Abdón Mateos i Álvaro Soto, *El Franquismo. Tercera parte* (Madrid: Arlanza Ediciones, 2005), 35-64. Vegeu també: *Comitè Nacional Català a la Gran Bretanya*, l'informe mecanografiat sobre el *Pacte Hispanobasc de París* i *Solidaritat amb vaguistes espanyols i acció nacional catalana a propòsit d'un manifest de l'interior*. Tots tres documents disponibles al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T20). A més a més, sembla que Batista ajudà a algú, un tal Ian Gilmour, a escriure un llarg article sobre la situació aquell 1959 a *The Spectator* (13/XI/1959). Se'n conserva una còpia a Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T21).
[1455] Daniel Díaz i Esculies, *L'oposició catalanista al franquisme: el republicanisme liberal i la nova oposició (1939-1960)* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996), 83-122.
[1456] Les cartes que es conserven són més aviat protocolàries. AMTM. Monestir de Poblet.

Cap a la segona meitat dels cinquanta, Batista començà a organitzar actes culturals i polítics a la Catalunya del Nord. Allà, el seu enllaç era Lluís Esteve, qui l'ajudava a imprimir el *SINC*.[1457] Intentava assistir-hi per la Segona Pasqua i també al setembre, quan s'hi celebraven els jocs florals, sempre que els diners li ho permetessin, i les estades duraven unes dues o tres setmanes cadascuna. Si bé tenia ganes de travessar els Pirineus, sabia que no era possible. «Si no viatjo més cap al sud ja podeu pensar que no és pas per manca de ganes».[1458] A partir de la seva jubilació a Cambridge, el 1962, les estades en aquelles terres foren més cada vegada més llargues.[1459] En cada visita, el nostre exiliat s'estava unes setmanes a Perpinyà, allotjat al comfortable *Hotel Royal Roussillon*, on sempre li tenien reservada una cambra amb vistes al Canigó.[1460] Aprofitant el canvi, Batista tornà a veure per primera vegada vells amics dels temps d'abans de la guerra, com Ramon Arrufat.[1461]

En un missatge signat per Batista el gener de 1967, en nom del CNC, s'hi palesava les esperances que es tenien d'un desvetllament de la política a l'interior.[1462] Aquell any, el govern espanyol havia plantejat a l'ONU que Gibraltar fos retornada a Espanya, declarant nul l'article 10 del Tractat d'Utrecht de 1713, relatiu a l'enclavament britànic. La denúncia fou acceptada, però el CNC remarcà que podia ser aplicat el mateix criteri a l'annexió de Catalunya, València i Balears, consumada per l'article 13 del tractat, atès que en totes dues ocupacions s'al·legava el dret de conquesta.[1463]

En aquells anys, segons recordà Josep Maria Bricall, qui fou amic de tots dos, Batista era «el revers del capteniment de Josep Tarradellas». La relació entre tots dos catalans no era precisament bona:

> Enemic polític acèrrim aleshores de Josep Tarradellas, era fervent partidari del Consell Nacional de Catalunya [...] en el moment de les disputes entre legalistes, partidaris de prosseguir amb la legalitat republicana que havia consagrat l'Estatut, i independentistes. Tarradellas, a qui aterrrava la capacitat dels catalans per

[1457] Oriol Falguera, *L'Exèrcit Popular Català (1969-1979). La casa* (Barcelona: Rafael Dalmau, 2014), 71.
[1458] Ferrer i Pujadas, *Epistolari*, 17.
[1459] Carta de JMBR a Ramon Arrufat (Perpinyà, 21/V/1970). Fons Ramon Arrufat. ANC
[1460] Així ens ho explicà Jordi Miravet a l'entrevista (Barcelona, 4/VI/2020).
[1461] Carta de JMBR a Ramon Arrufat (Perpinyà, 6/IV/1966). Fons Ramon Arrufat. ANC.
[1462] *Missatge 1967*. Fons Ramon Arrufat. ANC. Vegeu també les cartes entre J. A. Gibernau i Batista del 1966 a l'AMTM. Monestir de Poblet.
[1463] *Plantejament historic-juridic entorn del tractat d'Utrecht. Assaig sobre la reivindicació, per a Catalunya, del seu "status" jurídic anterior a la guerra de Successió (1713)*. Fons Ramon Arrufat. ANC.

> llançar pel balcó tot el que havien aconseguit, menystenia aquest punt de vista com a fantasiós i, per tant, perillós.[1464]

La III Conferència Nacional Catalana tingué lloc els dies 24, 25 i 26 de maig de 1969, tres dècades després del final de la Guerra Civil. El CNC es reclamava hereu del CNC de Londres i del Consell Nacional de Catalunya anterior, creat per Companys. De manera molt representativa de l'estat d'ànim a l'exili, el CNC marcava antecedents i diferències, i en la convocatòria s'hi entenia, implícitament, el no-reconeixement de la presidència de Tarradellas:

> Alliberada França en 1945, el CNC de Londres fou dissolt per tal de facilitar la constitució d'un Govern de la Generalitat pel President Sr. Josep Irla. Aquest govern existí, però escassament actuà, del 14 de Setembre de 1945 al 24 de Gener de 1948. Havent renunciat la Presidència el Sr. Irla, cap més govern català no ha estat format fins la data [1969]. [...] Però, al cap de trenta anys d'ocupació, el CNC, petit o gran, perfecte o imperfecte, és l'únic organisme al servei de la Terra Catalana, àmpliament nacional, al marge dels partits i en bones relacions amb tots.[1465]

L'organitzador de la Conferència era Batista —les confirmacions calia enviar-les al seu domicili de Cambridge, 5 Lyndewode Road— i a la convocatòria també es convidava als exiliats al IV Aplec de Toluges, una convocatòria que comentarem en un apartat posterior, i s'anunciaven els premis literaris Ibèria, Toluges de la Pau i Francesc Macià, els quals premiaven treballs també acadèmics.[1466] La conferència tingué lloc al Palau Municipal d'Avinyó i s'hi presentaren les despeses de l'exercici de 1968 a 1969 (980.000 pessetes). En una ambiciosa ampliació, el CNC preveia duplicar aquesta xifra pel curs següent, realitzant una crida per a rebre aportacions econòmiques dels catalans a l'exili.[1467]

L'informe sobre la trobada ens descobreix un canvi en l'estructura orgànica. El CNC tenia com a presidents d'honor, en una fórmula que ja havia assajat Palestra, el músic Pau Casals i el poeta Josep Carner, aprofitant la volada i el renom internacionals

[1464] Josep Maria Bricall, *Una certa distància. Assaig de memòries* (Barcelona: La Magrana, 2017), 261.
[1465] *III Conferència Nacional Catalana. Convocatòria.* Fons Ramon Arrufat. ANC. Sobre la qüestió de Tarradellas i Irla el 1948, vegeu: Culla, *Esquerra Republicana*, 76-77.
[1466] *III Conferència Nacional Catalana. Convocatòria.* Fons Ramon Arrufat. ANC.
[1467] Full mecanografiat *III Conferència Nacional Catalana*. Fons Ramon Arrufat. ANC.

de tots dos catalans. Batista, per la seva banda, ocupava simultàniament els càrrecs de president i de secretari de relacions internacionals.[1468]

El *Missatge al poble català* del CNC incloïa un apartat sobre la «la desintegració d'Espanya», l'aplicació de les idees de Toynbee sobre els cicles de les civilitzacions — desfeta, redreçament i crisi. Batista considerava les idees de l'historiador britànic «vàlides també per a una societat o un estat» i per tant, aplicables al cas espanyol. L'any anterior Batista havia publicat un petit estudi al respecte, preveient, en un futur no gaire llunyà, la desintegració d'Espanya.[1469] Referències a part, en el missatge s'afirmava que el franquisme:

> Embriac de la seva victòria militar, ha portat l'onada destructora de Ponent iniciada en 1936 fins a perillosos extrems de violència. Durant trenta anys els catalans hem estat subjectes a un genocidi sistemàtic per a destruir els elements culturals de la nostra personalitat nacional i a una explotació colonial per a que la rapacitat dels conqueridors pogués aprofitar-se de la riquesa que crea el treball dels catalans.[1470]

En línia amb les novetats introduïdes pel Maig del 68, les quals també estudiarem detingudament en un capítol posterior, i que generaren canvis molt importants en les agrupacions separatistes, el CNC s'adaptava als nous temps. S'introduïa la declaració, de la qual no trobem precedents al si de l'entitat, ni en Batista, que «les causes de l'alliberament nacional i de l'alliberament social del poble català són inseparables».[1471] Hom també encoratjava els portuguesos, aleshores sota el règim de Salazar, a recuperar llurs llibertats i a fer triomfar la democràcia, estrenyent també els lligams amb les altres nacions peninsulars.[1472]

El CNC saludava àdhuc a Guinea Equatorial, esdevinguda independent el 1968, quelcom que de ben segur influí en Batista a l'hora d'escriure *La desintegració d'Espanya i les idees de Toynbee*.[1473] En darrer lloc, també en línia amb el moment històric i en la seva sisena resolució, la III Conferència Nacional Catalana declarava «que la Nació Catalana per tradició històrica i per la seva voluntat actual és part

[1468] *Ibídem*.
[1469] Josep Maria Batista i Roca, *La desintegració d'Espanya i les idees de Toynbee* (Montpeller: Vida Nova, 1968).
[1470] *Missatge al poble català*. Fons Ramon Arrufat. ANC.
[1471] *Segona resolució. Alliberament nacional i alliberament social*. Fons Ramon Arrufat. ANC.
[1472] *Tercera resolució. Alliberament de les nacions peninsulars* i *Quarta resolució. Salutació als demòcrates de Portugal*. Fons Ramon Arrufat. ANC.
[1473] *Cinquena resolució. Salutació a la Guinea Equatorial en assolir la independència.* Fons Ramon Arrufat. ANC.

integrant d'Europa, tenint present el moviment actual per a la creació d'una Nova Europa com a federació d'ètnies».[1474]

Aquesta darrera resolució tingué una continuació en la *Proclamació dels Drets de les Comunitats Nacionals* del 30 de juliol de 1972.[1475] Fet i fet, les activitats del CNC després de 1968 incrementaren substancialment llur intensitat i abast. Després de la reestructuració, per exemple, la junta nacional es reuní dues vegades l'any, i hom practicà, en veient el moviment sindical que prenia volada a l'interior, un acostament als sectors obrers. L'objectiu, «fer comprendre al nostre poble la necessitat de l'alliberament de l'economia catalana [i] les llibertats socials i sindicals dels nostres obrers», acudint als organismes internacionals.[1476]

També en aquests anys es percep una radicalització en els plantejaments i àdhuc en la retòrica. Els textos del CNC, sens dubte obra de Batista, palesen una adaptació del capteniment del professor de Cambridge al nou món que la nova dècada dels setanta semblava albirar. Un text reivindicava una interessant síntesi, establint una línia de continuïtat nacionalista amb:

> El pensament i l'obra dels patriotes del 1640 i 1714, dels tradicionalistes dels furs, dels liberals i dels federals del segle XIX, dels homes de la Unió Catalanista d'in arrenca el catalanisme modern. La nostra doctrina és la síntesi de les de Pi i Margall i de Valentí Almirall, de Torres i Bages i de Prat de la Riba, posades al dia d'acord amb els grans corrents moderns de la no-discriminació, de la descolonització i de l'autodeterminació de l'ONU i del federalisme de les grans regions europees. [El CNC] és el moviment nacional català reorientat pels experiments de la Lliga Regionalista de 1900 a 1917, i de l'Esquerra de 1931 a 1936. Els nostres símbols són els quatre presidents de Catalunya; Prat de la Riba, seny ordenador de Catalunya; Puig i Cadafalch, impulsor de la nostra cultura; Francesc Macià, l'heroi; Lluís Companys, el màrtir. [...] Pel damunt de tot, i esteses a tots els Països Catalans, reemprenem les orientacions alliberadores de l'Estat Català de Francesc Macià a voltes oblidades, però les úniques que a Catalunya han triomfat. En un mot: El Consell Nacional Català és el retorn a Macià. [...] El CNC no és de dreta ni d'esquerra, ni de l'exili ni de l'interior. És de tots. És un alçament nacional, després de 25 anys de vexacions i d'opressió, al qual cada català aporta la seva cooperació, a mesura de les seves forces i segons la seva situació, per a l'objectiu comú de la Independència dels Països Catalans.[1477]

[1474] *Sisena resolució. La Nació Catalana i l'Europa de les ètnies*. Fons Ramon Arrufat. ANC.
[1475] *Proclamació dels Drets de les Comunitats Nacionals.* Fons Ramon Arrufat. ANC.
[1476] *Consell Nacional Català. I Sessió de la Junta Nacional*. Fons Ramon Arrufat. ANC.
[1477] Full mecanografiat, *El Consell Nacional Català*. Fons Ramon Arrufat. ANC.

Com palesen els conceptes i el to emprat en el missatge, Batista continuava essent nacionalista com ho havia estat sempre, però el seu llenguatge passava del *separatisme* al de l'*independentisme*, l'evolució del moviment que provocà el punt d'inflexió del 1968 i que, insistim, comentarem posteriorment. Aquest canvi ha estat estudiat en profunditat per Ucelay-Da Cal i per Rubiralta en dos estudis recents.[1478]

Un any després, el CNC es manifestava contra la instauració de qui posteriorment fou Joan Carles I com a continuador del règim el 26 de juliol de 1969.[1479] Semblava que el règim començava a plantejar la successió en vistes a l'envelliment de Franco. Al desembre, Batista proposà al CNC intensificar la tasca cultural, la defensa de la llengua, «de la nostra personalitat nacional i del nostre dret a l'autodeterminació. Hem escollit aquest camp d'acció per que de la política de partits, que tant ens afebleix, tots els catalans poden trobar-se en el camp comú que els dits punts representen».[1480] El 1970, hom celebrà la II Junta Nacional del CNC. Durant els anys següents, Batista intensificà la campanya d'activitats i d'adhesions del CNC. Fins i tot es llançà una plataforma que recordava a la SEM i l'Òrmica dels anys vint, la qual estudiarem en profunditat en un altre apartat.[1481]

Uns estius després, el 1974, el final del règim semblava cada vegada més proper. «Quan un règim s'identifica amb un home, la fi d'aquest home és la fi del règim», escrivia Batista. En aquest context, el president del CNC tornava a adreçar-se, una vegada més, a la joventut. Un «70 per cent no feu la guerra de 1936-39. D'entre ells els més joves poden aportar llur entusiasme i llurs energies, i els no tant joves, que ratllen a la cinquantena, llur experiència i llur guiatge». Finalment, Batista demanava la creació «d'un partit de centre o de centre dreta» i sintetitzava la primera meitat de la política catalana del segle XX signant amb un «Cambó: Monarquia? República? Catalunya! Companys: Catalans, Catalunya!».[1482]

En aquest context, i prova de la continuitat no només ideològica, sinó també, estratègica, entre els anys trenta i els setanta, Batista preparà un informe titulat *Le probléme national catalan*. El dossier, de vint-i-tres pàgines i redactat en francès, era

[1478] Sobre aquesta qüestió, vegeu: Ucelay-Da Cal, *Breve historia*, 206-223; Rubiralta, *Historia del independentismo*, 198-223. Parlarem del canvi en l'apartat corresponent.
[1479] *La instauració franquista de la monarquia*. Fons Ramon Arrufat. ANC
[1480] Carta de JMBR a Ramon Arrufat (13/XII/1969). Fons Ramon Arrufat. ANC
[1481] Vegeu la correspondència a Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T21).
[1482] *Per a una solidaritat nacional i democràtica. Crida a la unió dels catalans*. Fons Ramon Arrufat. ANC.

una actualització, amb idees exposades a pamflets publicats per *Vida Nova*, d'aquell presentat a la CNE de Ginebra de 1935. S'hi tractaven les qüestions nacional, estructural, econòmica, demogràfica de l'Estat espanyol i s'oferia un repàs de la temptativa d'eliminar el fet diferencial català durant el franquisme. Molt probablement, aquest dossier fou presentat a les instàncies europees, a la institució de les minories ètniques o a la ONU. De totes maneres, com és sabut, no existí cap intervenció exterior per resoldre el cas català durant tot el temps que existí el CNC.[1483]

El relleu intel·lectual. Mr. Batista a Cambridge i l'Anglo-catalan Society

El 8 juny de 1945, amb el teatre d'operacions bèl·liques europeu tancat, se celebrà un sopar internacional del PEN Club de Londres. Hi assistiren un centenar de comensals, «triats entre les primeres figures de les lletres». Hi acudiren també un nombre d'ambaixadors i representants literats de vint països. Batista realitzà un discurs que fou circulat al PEN Club de França, Itàlia, Holanda, Alemanya i, probablement, també Sud-Amèrica, a més dels Estats Units. El seu discurs versà sobre la cultura de Catalunya i d'Europa després de la guerra i cridà a la intervenció dels intel·lectuals, però també dels aliats, per derrocar el règim de Franco. Els mots de la clausura ens resulten significatius:

> La gran tasca a la qual s'enfronten ara els escriptors de totes les nacions és la reconstrucció espiritual d'Europa. Cap esforç, cap contribució és massa petita per ésser negligida. Com a primer pas, és el nostre deure comú assegurar els drets de la ment en tots els països i assegurar que no deixem cap bàrbar enlloc amb força per destruir la ment. Només així podem esperar assolir aquesta nova, regenerada Europa per la qual milions d'homes nobles han mort. En nom dels escriptors catalans, permeteu-me brindar, doncs, per la vostra victòria, expressant el desig que, en un no gaire distant futur, ens serà possible compartir amb vosaltres una estona de nou en una Barcelona alliberada, i podrem brindar aleshores tots junts per la nostra victòria, la Victòria final i completa dels homes lliures.[1484]

Durant el seu llarg exili, Batista estigué en contacte amb intel·lectuals d'arreu. Com hem vist, les seves coneixences dins els cercles de poder de l'Imperi Britànic li havien

[1483] [J. M. Batista i Roca], *Le probleme national catalan* (1974). AMTM. Monestir de Poblet. Vegeu també: [J. M. Batista i Roca], *Le "miracle economique" de l'Espagne. Infraestructure économique et Superstructure Politique*. AMTM. Monestir de Poblet.

[1484] Traduït de l'anglès per l'autor. J. M. Batista i Roca, [Full mecanografiat sense títol]. Inclou notes de Batista. Hi ha també una versió definitiva, de títol *Adress by Dr. J. M. Batista i Roca.* Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T21). El text seria modificat i publicat en català com a J. M. Batista i Roca, *Apel·lació a favor de la Cultura Catalana* a *Ressorgiment*, Núm. 350 (IX/1945). Batista també participaria al Congrés de Pax Romana, catòlic, on fou ovacionada la seva comunicació. Soldevila, *Dietaris de l'exili i el retorn. II*, 37.

obert les portes a treballar per l'exèrcit britànic durant la Segona Guerra Mundial. A més a més, el nostre protagonista havia publicat a importants revistes britàniques i es movia proper, com hem vist, als cercles democristians del seu país d'acollida.[1485] La seva visió d'intel·lectual no fou, com demostren les poques publicacions acadèmiques durant l'exili, únicament la d'un *scholar*, limitat a transmetre el seu coneixement als ambients universitaris. La seva tasca com a *intellectual* tingué vocació política i, durant els següents quaranta anys, com abans de la guerra, estigué íntimament lligada amb la cultura:

> Per a nosaltres la llengua i la cultura són l'ànima del poble català. El treballar a llur servei ha estat la força més poderosa del desplegament nacional català. Els nostres enemics ho saben i és per aquí on ens ataquen. [...] Els intel·lectuals catalans sabem prou que no treballem en el buid, ni enderiats en la creació d'una cultura pura deslligada de les nostres realitats. [... Ens cal] treballar per a mantenir viva i progressant la nostra cultura en aquests moments que intenten ofegar-la, treballar per deslligar-la de tot dogal. Moralment l'intel·lectual català no pot fer més que trobar-se plenament compromès en aquesta lluita per la creació i per l'alliberament de la nostra cultura i del nostre esperit, de la Terra Catalana i del poble català.[1486]

Ja ho havia dit el 1945, després del daltabaix de la Segona Guerra Mundial. «Els nostres intel·lectuals i escriptors ja des d'ara no poden restar més reclosos en torres d'ivori». Calia, en un llenguatge d'arrel mediterrània, abandonar «l'àgora» per baixar, precisament, «a la palestra».[1487] Durant els anys quaranta, el professor de Cambridge maldà per millorar la situació dels intel·lectuals catalans a l'exili o a l'interior.[1488] Tenia ben clar que, amb la sagnia massiva de la guerra civil i l'exili, moltes ments brillants o bé havien estat reprimides —i llur desenvolupament normal, estroncat—, o bé havien deixat de pensar per sempre:

> Un altre febrer, el febrer de 1939, ens veia a l'exili; llençats com a gossos o criminals en els camps de concentració; criticant-nos mútuament, blasmant-nos i atribuint-nos davant de l'adversitat, l'agriarem amb les nostres desavinences. Érem la setena o vuitena tanda d'emigració forçada des del 1714. Érem el relleu tradicional.[1489]

[1485] *Els catalans a Londres* a *Ressorgiment*, Núm. 325 (VIII/1943).
[1486] JMBR, carta mecanografiada del CNC (VII/1966). Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T21).
[1487] Reproduït a *Vida Nova*, Núm. 7 (VI/1956) i també a Castells, *Homenatge*, 135-145.
[1488] J. M. Batista i Roca, *Apel·lació a favor de la Cultura Catalana* a *Ressorgiment*, Núm. 350 (IX/1945)
[1489] [Presumiblement J. M. Batista i Roca], *Unió de catalans* a *Estat Català* (II/1945). Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T21).

Una carta del nostre protagonista a l'Abat Escarré,[1490] ens revela les cavil·lacions de Batista a aquest respecte. L'any 1952, exposava al religiós la possibilitat que els benedictins eduquessin la futura classe dirigent catalana:

> Vivint a Anglaterra, un hom no pot deixar d'interessar-se per l'educació anglesa. "La Public School" té en ella una posició fonamental. En contra del q. el seu nom indica aquesta escola no té res de pública. Durant centúries els fills de la ruling class, la classe que governa Anglaterra i l'Imperi ha estat formada en ella. No cal repetir la coneguda frase que la batalla de Waterloo fou guanyada als camps de joc de l'escola d'Eaton. Ministres, grans funcionaris, generals, almiralls, governadors dels dominions i de les colònies han sortit de l'escola pública, igual com molts dels directors del comerç, l'indústria o la navegació. No és possible comprendre Anglaterra i la creació i conservació de l'Imperi Britànic sense comprendre la formació moral q. els nois de les famílies de la classe dirigent han rebut a l'escola pública, Anglaterra és una democràcia dirigida per una aristocràcia forta i i intel·ligent. Ben entès la ruling class no domina ni mana, però dirigeix i condueix el poble, la seva funció és de leadership, de direcció. [...] Ens cal una "Public School" catalana, q. formi no intel·lectuals purs ni artistes, sinó homes rectes i de caràcter. I els dos corrents q. poden destriar-se en l'esperit català, el de fortitud pirinenca i el del llisquent anguileig mediterrani, ens cal fer tornar a predominar el primer. Calen per a Catalunya, pensant en els temps difícils q. poden ésser besllumats en el futur i en les períodiques escomeses de Castella, poble de pastors i de guerres nòmades q. ens domina amb l'espasa mentres nosaltres cantem cançons, homes de caràcter, homes íntegres, de fermes conviccions, tenaços, emprenedors, de profond esperit social.[1491´]

Així, l'intel·lectual català treballà no només com a polític, sinó que també maldà per tal que les generacions següents poguessin recuperar la iniciativa intel·lectual. En realitat, es tractava d'una continuació de part del que havia significat Palestra, la manifestació més nítida de l'esperit de Batista. Ara, però, a l'exili i amb l'estabilització del franquisme, mantenir la iniciativa esdevenia difícil.[1492]

Amb el pas del temps, la flama dels exiliats de Londres s'anava apagant i minvava l'activitat.[1493] Com hem vist, molts havien optat pel retorn, com ara Soldevila. L'antic secretari de Palestra, tanmateix, emprant la Universitat de Cambridge com a plataforma, es proposà fer possible un relleu generacional a l'exili. La tasca l'emprengué ja d'ençà el moment que hi posà els peus, el 1942, com a *lecturer*, en un càrrec docent que mantingué fins l'any 1962, quan es jubilà. Entremig, a la immediata

[1490] Vegeu les cartes, entre finals dels quaranta i els seixanta, entre tots dos al Fons Víctor Castells de l'ANC.
[1491] J. M. Batista i Roca, *Una escola benedictina* a (6/VIII/1952). Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T21).
[1492] Palestra permetia a Batista formar joves, incidir en la política sense casar-se amb cap partit, tenir relacions amb organismes i amb organitzacions internacionals i fer excursions a la vegada. Cap altra entitat que creà el nostre biografiat tingué l'èxit de Palestra.
[1493] Monferrer, *Odisea en Albión*, 143-149.

postguerra, realitzà uns cursos a la London School of Economics and Politics (LSE), de 1948 a 1949.[1494] A partir de 1950, introduí classes de Literatura en Català a Cambridge, mentre que el 1946 ja havia presentat cursos relacionats amb «La Societat catalana a l'Edat Mitjana».[1495] Durant tot el seu periple a la universitat britànica, continuà investigant arxius i documentació conservada allà, com ara les restes de la biblioteca del Comte Duc d'Olivares, que trobà l'hivern de 1947 a 1948.[1496]

Durant el curs 1950-1951, ja existia l'assignatura «*Introduction to Catalan*» i el 1955 i de 1957 a 1960 Batista formà part del Tripos Examiners Board.[1497] El 1956, fou nomenat professor fins la jubilació.[1498] Les seves classes tingueren molt contingut d'història, a banda de llengua; el 1948, per exemple, proposà les assignatures «Spanish Composition and Translation», però també de «Spanish Institutions».[1499] De vegades, Batista sol·licità cofinançament de la Universitat per a certes activitats intel·lectuals, com ara visites a arxius, com els *Archives Nationales* a la *Bibliothèque National* de París, els *Archives Departamentales* de Montpeller o les biblioteques universitàries de Tolosa i Montpeller.[1500] Fet i fet, els seus ingressos es limitaven al seu estipendi com a professor universitari. Lluny romanien ja els temps en què, còmodament sostingut per les rendes de la família, es lliurava a la seva formació i als seus viatges i excursions sense limitacions. Com molts exiliats, la seva situació era precària, sobretot a partir de 1962, quan es jubilà i passà a cobrar una minsa pensió, que reduïa els seus ingressos.[1501] Com li escrivia al seu germà, amb qui les relacions havien millorat: «Vull viure tranquil els darrers anys de la meva vida sense les estretors amb què haig de viure ara».[1502]

[1494] *Dr J. M. Batista i Roca* a *The Times* (5/IX/1978): 17. Vegeu el curriculum de Batista al Fons Víctor Castells de l'ANC. Vegeu també les notes següents.
[1495] Soldevila, *Dietaris de l'exili i el retorn. II*, 80.
[1496] *Ibídem*, 210.
[1497] Així ho desvelen Víctor Castells i Arthur Terry. Vam contactar els arxius de Cambridge en diversos correus l'X/2019 i ens confirmaren aquestes informacions. En canvi, la London School of Economics and Politics ens comunicà el juny de 2020 que no tenia informació sobre Batista, però que «*It is possible that Batista i Roca was working on very short term contracts that would not have triggered an entry in the Calendar or even a staff file that was retained*».
[1498] *University News. Cambridge* a *The Times* (3/V/1956).
[1499] Es conserva un fulletó de la seva assignatura de l'any 1952. Dr. J. M. Batista i Roca, *Cataluña* (Liverpool: 1952). Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T21).
[1500] Vegeu les cartes internes de la Universitat de Cambridge. Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T29). Probablement en seria un resultat el petit estudi J. M. Batista i Roca, *Martí d'Eixalà i la introducció de la filosofia escocesa a Catalunya* (Oxford: The Dolphin Book Co, 1959). Disponible a la Biblioteca de Catalunya i a l'ANC.
[1501] Vegeu les cartes entre els germans Batista i Roca. Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T29).
[1502] Carta de JMBR a Joan Batista (Cambridge, 4/XII/1964). Fons Víctor Castells de l'ANC

Batista emprà aquesta posició de prestigi a la Universitat. Les coneixences dels anys d'estudiant, però també del període d'entreguerres i, especialment, les fetes durant la missió per aturar la guerra, li obriren també moltes portes durant l'exili. L'exemple paradigmàtic foren les seves relacions amb el PEN Club, amb les quals hem encetat el present apartat.[1503] El 12 de setembre de 1941 ja havia participat ja com a delegat català al XVII Congrés Internacional del PEN Club, pronunciant un discurs frontalment contrari al nazisme.[1504] Amb l'adveniment del franquisme el PEN Català havia deixat d'existir temporalment a Catalunya, però continuava present als arxius del PEN Club Internacional malgrat que els intel·lectuals de Cambó que acabaren vinculats amb el franquisme, com Estelrich o Agustí, se'n volguessin apropiar.[1505]

A partir del novembre de 1945, Batista n'esdevingué secretari a l'exili, i d'aleshores ençà assistí religiosament a tots els congressos i hi envià voluminosos dossiers sobre la situació dels escriptors catalans i la censura a Espanya.[1506] Escrigué Josep Manyé:

> Recordo que, quan l'any 1948 vam organitzar a Londres els Jocs Florals de la Llengua Catalana, els elements del Pen Club anglès no sols s'hi interessaren vivament, sinó que el 12 de setembre d'aquell any organitzaren unes «party» en honor dels guanyadors i els membres del Pen Club català que eren a Anglaterra. No cal dir que, durant els anys que seguiren, l'infatigable Josep Maria Batista i Roca mantingué aquí el caliu del nostre club, en contacte amb homes com Ramon Aramon, Rafel Tasis i Joan Colomines, que ho feren, en la mesura que pogueren, dintre de Catalunya. Gràcies a això, des de l'acabament de la gran guerra [sic: la Segona Guerra Mundial] el Pen Club català es veié representat als congressos del Pen Internacional per un enviat —procedent de l'exili o de l'interior, que tingué cura d'exposar el genocidi cultural a què es veia sotmesa Catalunya i demanar ajuda a favor d'algun escriptor català empresonat. La celebració aquesta setmana a Barcelona de la conferència de delegats del Pen Club Internacional marca una fita memorable; marca el recobrament de la nostra personalitat com a poble i el reconeixement de la nostra llengua com a vehicle d'expressió a nivell internacional, i posa en relleu, una vegada més, la definició de Bulwer-Lytton: "La ploma és més forta que l'espasa".[1507]

[1503] Pi i Sunyer, *Memòries de l'exili*, 35.
[1504] *La Unitat d'Europa i les petites nacions.* Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T21).
[1505] Soldevila, *Dietaris de l'exili i el retorn. II*, 86.
[1506] Monferrer, *Odisea en Albión*, 181-184; Isidor Cònsul, *Una carta des de l'exili (Batista i Roca, Marià Manent i el Centre Català del PEN)* a Diversos Autors, *Professor Joaquim Molas: memòria, escriptura, història* (Barcelona: Universitat de Barcelona, 2003). Vegeu: *Reports on the position of writers under censorship and Spain* (Londres, 1959) o *The Spanish Police against the Institute of Catalan Studies.* Disponibles al Fons Víctor Castells de l'ANC.
[1507] Josep Manyé, *El Pen Club i Catalunya* a *Avui*, Any 3, Núm. 759 (8/X/1978): 16.

Del 1939 fins el 1973, el PEN Club va romandre en la més estricta clandestinitat i exili, mantingut per personalitats com Batista a l'estranger, i Rafael Tasis, Ramon Aramon i Joan Colomines a l'interior. Fins i tot, encara el 14 de febrer de 1973 hagueren de celebrar, dins un autocar, la seva assemblea reconstituent, en la qual es van aprovar uns nous estatuts.[1508]

Però no fou el PEN Club l'única de les institucions en què es concentraren els esforços intel·lectuals del nostre protagonista. El duet Batista-Trueta aprofità per pressionar la British Broadcasting Corporation (BBC) —llurs emissions controlades aleshores pel Foreign Office— per tal que, en la secció espanyola, hom emetés en català en algunes ocasions. El seu *lobbying* es realitzà a través del diputat laborista Noel-Baker, un dels influents contactes de què gaudien.[1509] Batista havia participat ja en les emissions en una ocasió, en una tertúlia titulada *¿Guerra de ideales o guerra de subsistencia?* la nit de l'onze al dotze d'abril de 1943 amb Mr Murphy, F. Escribano i José Castillejo, el presentador.[1510] Es tractava d'un programa, *La Voz de Londres*, en què hom analitzava la situació política del planeta en plena Segona Guerra Mundial. El seu èxit comportà nombroses queixes per part del govern de Franco, per haver permès que «*rojos destacados*» tinguessin accés als micròfons de l'emissora.[1511]

Trueta i Batista hagueren de deixar de participar als programes per la seva notorietat —només pogueren fer un programa cadascun—, havent d'introduir a Josep Manyé, àlias *Jorge Marín*,[1512] com una mena de *testaferro* del duet. Trueta era molt conegut al Regne Unit i Batista era una figura política de primer ordre a l'exili. En una estratègia que recorda a la que, com hem comentat, fou seguida pel duet amb el llibre *The Spirit of Catalonia*, Manyé es plantà als micròfons de la BBC escampant el capteniment de Batista i de Trueta, però sense dir-ho. Els dos únics programes que havien difós els dos amics a l'exili havien estat tan ben rebuts que l'agregat de premsa anglès a Barcelona rebé setanta trucades i quatre-mil cartes. En el cas de Trueta, aquest

[1508] Rosa Maria Piñol, Artís-Gener: «*Al Pen no domina cap línia política*» a *Avui,* Any 3, Núm. 721 (25/VIII/1978): 8.
[1509] Existeix una petició mecanografiada enviada per Batista a la BBC el 27 de juliol de 1946. Vegeu: Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T21). Sobre els catalans i la BBC durant la guerra, vegeu: Arasa, C*atalans de Churchill*, 92-106. Vegeu també: Quim Torra (ed.), *Estimat doctor - Admirat mestre : l'esperit d'una amistat en 79 cartes* (Barcelona: A Contravent, 2009).
[1510] Vam contactar els arxius de la BBC i se'ns comunicà que, malauradament, no es conserva ni el guió ni la gravació del programa (Correu del 20/VIII/2020).
[1511] Castillejo Files BBC Written Archives. Citat a Monferrer, *Odisea en Albión*, 408.
[1512] Marçal Sintes-Olivella i Agustí Colomines, *Jorge Marín, el olvidado reportero londinense de Destino, adComunica. Revista Científica de Estrategias, Tendencias e Innovación en Comunicación*, Núm. 17 (2019): 167-186.

havia parlat només de medicina, però havia estat la primera vegada en anys que els catalans sentien parlar la seva llengua a una ràdio pública d'ençà el final de la Guerra Civil.[1513] Com recordà Trueta, pressionaren la BBC:

> La proposta de fer uns programes en català fou ben acollida. Manyé organitzà la secció i el dia 9 de novembre de 1946 em vaig adreçar als catalans per primera vegada de Londres estant [...] De totes maneres, els programes regulars en català no començaren encara.[1514]

Les emissions regulars, a partir del 7 d'abril de 1947, tingueren molt d'èxit i Josep Manyé recordà les nombroses converses amb Batista. Els dos amics es trobaven als restaurants del barri de Bloomsbury i a la sala de lectura de la Biblioteca del Museu Britànic i acordaven què diria el primer als micròfons de la BBC.[1515] Les coses es capgiraren a redós de l'inici de la Guerra Freda, com hem anat veient.

> Durant quatre anys, l'únic optimisme que sentíem pensant en Catalunya era basat en la victòria dels aliats, però sofrirem un sotrac considerable quan, acabada la guerra, els angloamericans decidiren parar els peus a l'expansionisme soviètic, deixant caure el que Churchill batejà amb el nom de Teló d'Acer i reforçaren tots els bastions anticomunistes. El règim de Franco n'era un dels més forts i la política britànica envers Espanya canvià totalment. Per a en Batista això fou un cop molt fort, no sols pel que implicava per a Catalunya, sinó perquè posava en dubte el «fair play» dels anglesos en què sempre havia cregut. Com és lògic, la nova política del Foreing Office s'havia de veure reflectida en les emissions de la BBC per a Espanya. De fet, implicava desdir-nos de tot el que s'havia dit i promès durant la guerra. No és d'estranyar, per tant, que un dia jo fos cridat pel director dels serveis europeus per parlar de la nova situació. Després de donar-me les gràcies per la tasca feta em digué que comprenia la situació difícil en què em col·locava la nova política i em féu l'estrany suggeriment de canviar el meu pseudònim «Jorge Marín» per un altre i continuar radiant com si res no hagués passat.[1516]

A despit del desengany, Batista animà Josep Manyé a continuar participant a les emissions, considerant que era preferible que ho fes un nacionalista que no pas algú altre. «Es importantíssim —em digué— que tinguem un català en un lloc tan estratègic i

[1513] Martí Garcia-Ripoll i Cinto Niqui, *La ràdio en català a l'estranger* (Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Servei de Publicacions, 2007), 86-87.
[1514] Trueta, *Memòries*, 295-297.
[1515] Garcia-Ripoll i Niqui, *La ràdio en català a l'estranger*, 86-87.
[1516] Josep Manyé, *Batista i Roca, ambaixador extraordinari* a *Avui* (2/IX/1978): 12.

influent com és la BBC, i penseu que si dimitiu hi portaran algú de Ràdio Nacional d'Espanya amb el resultat que ja podeu suposar».[1517]

A mesura que es tancà la finestra d'oportunitat de tombar el franquisme després de la guerra, Batista optà per realitzar una obra de llarg termini. Com recordà Geoffrey J. Walker:

> L'any 1948, J. M. Batista i Roca va poder introduir en el quadre d'estudis hispànics de la Universitat de Cambridge una assignatura en la qual ell mateix donava classes de llengua i literatura catalanes als estudiants d'hispaniques, i des de Cambridge encoratjava la introducció del català en altres universitats del país. Després concedia beques (pagades per ell) a estudiants seleccionats de diverses universitats britàniques per a anar a Catalunya amb el propòsit d'iniciar o millorar llur coneixement de la cultura catalana. I mes endavant alguns d'aquests antics estudiants ocuparien càtedres a les universitats on començaven a florir els estudis catalans al Regne Unit.[1518]

Els exiliats del Casal Català de Londres Joan Gili i Josep Trueta —íntims de Batista—, entre d'altres, havien format, juntament amb el professor de Cambridge, una delegació de la vella APEC amb seu al mateix casal durant els anys de la guerra. Evolucionant, aquesta esdevingué l'Anglo-Catalan Society. Durant la dècada dels quaranta, només existia una oferta modesta de classes de català a Liverpool i Belfast, proporcionada pels professors Allison Peers —qui havia participat en actes de Palestra anys abans—[1519] i Gonzàlez Llubera. El 1948, per iniciativa de Batista, com hem vist, la literatura i la llengua catalana es pogué estudiar a Cambridge, en una classe que ell mateix impartia.[1520]

D'ençà 1954, l'embaixador franquista a Londres començà a recavar informació sobre els plans de Batista d'establir una societat acadèmica. Trueta havia exposat la idea el 1952 i Batista ho faria públicament l'octubre de 1953, en una celebració al restaurant Mallorca, al 66 de Brewer Street, recordem, en un moment en què el franquisme s'assentava dins el bloc occidental de la Guerra Freda. Com ha explicat Luis Monferrer, l'ambaixador rebé ordres d'obstaculitzar la tasca de Batista, per por a que perjudiqués les relacions de l'Espanya franquista amb el Regne Unit.[1521]

[1517] *Ibídem.*
[1518] Geoffrey J. Walker, *L'Anglo-Catalan Society. 37 anys al servei de la cultura catalana* a *Llengua i Literatura*, Núm. 5 (1993).
[1519] Berjoan. *El centenari de la Renaixença*.
[1520] Monferrer, *Odisea en Albión*, 143-151.
[1521] *Ibídem*.

Així, el 1954, mitjançant els contactes a la universitat britànica, amb el terreny adobat pels anys de contactes intel·lectuals, també amb el PEN, Batista començà a constituir a Oxford l'Anglo-Catalan Society, de caràcter apolític. La constitució es produí gràcies a converses prèvies mantingudes amb els vells amics W. J. Entwistle, qui morí abans de veure'n consolidada la creació, J. B. Trend, Allison Peers i Ignasi Gonzàlez-Llubera. Batista hi mirà d'agrupar, «no sols els qui tenen un interès universitari professional en Catalunya, sinó també el reduït però important grup de catalans residents en aquest país i representants d altres països i d'altres professions amb el mateix interès comú en la llengua, la història i la cultura de Catalunya». La societat, que encara existeix en el moment de redacció del present treball, començà essent un grup de reunió d'amics, però arribà el 1976 a comptar amb la xifra d'un centenar de membres.[1522] Com recordà Walker, el nostre protagonista cercava «combatre en la mentalitat britànica, i sobretot en la universitària, el concepte de la cultura castellana com a única entre les hispàniques que mereixia l'atenció dels estudiosos».[1523]

La societat restà constituïda la primavera de 1955, amb la participació de l'editor Joan Gili. La secretaria passava a mans de Mr. Paul Russell-Gebbett i la quota anual era merament simbòlica: deu *shellings*.[1524] El primer president de la Societat fou Frank W. Pierce (1955-1957) professor de castellà a la Universitat de Sheffield, al qual succeïren, en vida de Batista, R. B. Tate (1958-1962), Arthur H. Terry (1962-1965), Derek W. Lomax (1966-1969), Joan Lluís Gili (1969-1973) i Robert D. F. Pring-Mill (a partir de 1974).[1525] La primera trobada comptà amb convidats de les universitats de Cambridge, Glasgow, Liverpool, Newcastle, Nottingham, Oxford i Sheffield. Els anys següents, els aplecs esdevingueren dies d'importants trobades dels assistents, els quals, enllà de les ponències i els documents, esmorzaven, dinaven i sopaven junts mentre durava l'aplec. Josep Maria Batista i Roca posava els fonaments, doncs, d'uns *Iberian studies* catalanòfils, però també dels *Catalan studies*, aquests creats *ex professo* pel professor de Cambridge.[1526] Triadú recordà l'arrencada de la *Society*:

[1522] *L'Anglo-Catalan Society* a *Avui*, Any 1, Núm. 69 (11/VII/1976): 23. Vegeu: https://www.anglo-catalan.org/ [Consultat el 29/V/2020]
[1523] Walker, *L'Anglo-Catalan Society*.
[1524] Ferrer i Pujadas, *Epistolari*, 61.
[1525] *L'Anglo-Catalan Society* a *Avui*, Any 1, Núm. 69 (11/VII/1976): 23
[1526] *The First Conference of the Anglo-Catalan Society*. Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T20). Al fons hi ha altres documents relacionats. Vegeu per exemple el fulletó bilingüe: Geoffrey J. Walker, *The Anglo-Catalan Society* (1984).

> *One sign that something was beginning to move was that a good half dozen of young people, some English, some Catalan, used to go around together during the university vacations, either in London, Oxford or Cambridge, under the guidance of a respectable-looking middle-aged gentleman* [J. M. Batista i Roca]*, with every bit the appearance of a very English university don, engaged all of them in animated if discreet conversation, in Catalan.*[1527]

Plenament integrat a la societat britànica, Batista impulsà aquest cenacle d'intel·lectuals, que ens deixa un regust al que havia estat l'Orbis de Palestra, si més no en l'aspecte dels intercanvis acadèmics.[1528] L'Anglo-Catalan Society celebrà conferències i congressos, tradicionalment a la tardor i al Westfield College de la Universitat de Londres.[1529] Les trobades sovint coincidiren amb d'altres celebracions, com ara els Jocs Florals de Cambridge de 1956 o el Primer Congreso Internacional de Hispanistas, quan hom fundà l'Asociación Internacional de Hispanistas a Oxford, el 1962. El 1973, en el marc del Tercer Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, celebrat a Cambridge, hom creà l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, de caire acadèmic, com a fòrum pels estudiosos de les qüestions catalanes.[1530]

L'Anglo-Catalan Society, motor dels *Catalan studies* al món britànic, oferia ajuts de viatge pels estudiants catalans que volguessin visitar el Regne Unit i els patrocinava, amb el patronatge econòmic que oferien catalans acabalats. Ajudaren a Batista personalitats com Lluís Millet, especialment entre 1963 i 1966, Joan B. Cendrós, *el cavaller Floïd*,[1531] sobretot a partir de 1967 —en parlarem al següent apartat—, i Joaquim Fons, el vell amic de l'Òrmica, a qui també dedicarem unes línies.[1532] El professor de Cambridge maldà per fer possible intercanvis entre estudiants catalans i britànics a través de la seva xarxa de contactes personals. L'objectiu era que els futurs intel·lectuals catalans tinguessin una consciència de catalanitat i una formació el més àmplia i refinada possible. A més a més, amb l'ajut d'Òmnium Cultural, el nostre

[1527] Aquest fragment l'hem mantingut en la llengua original perquè ens semblava que traduit perdia part de l'encant. Joan Triadú, *The antecedents of the Anglo-Catalan Society: a personal memoir* [Disponible a: http://www.anglo-catalan.org/downloads/triadu.pdf. Consultat el 7/VI/2020]
[1528] Vegeu l'apartat sobre les relacions de Batista amb l'exterior del capítol sobre la II República.
[1529] Xavier Tudela, *Anglo-catalan Society* a *Presència*, Any 22, Núm. 742 (11/V/1986).
[1530] *L'Anglo-Catalan Society* a *Avui*, Any 1, Núm. 69 (11/VII/1976): 23.
[1531] Hi ha correspondència entre JMBR i Cendrós al Fons Víctor Castells de l'ANC.
[1532] Geoffrey J. Walker, *The Anglo-Catalan Society* (1984). Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T20); Genís Sinca, *El cavaller Floïd. Biografia de Joan B. Cendrós* (Barcelona: Proa, 2017), 171 i 336-337; Balcells, *Estudis Universitaris*, 98-181.

protagonista oferí un premi anual als Jocs Florals, que en vida de Batista sobretot es concedí a traduccions de poemes en anglès.[1533] Les famílies de catalans a l'exili, com ara les de Pere Gabarró o Ramon de Casanova, i els amics de Trueta i Batista s'oferiren per acollir els estudiants que arribaven.[1534]

Com ens explicà Jordi Miravet, a qui Batista acollí a la seva pròpia casa durant quatre mesos, el seu hoste era molt proper i s'esforçava per tal que els joves estiguessin còmodes i integrats durant el temps que s'estaven allà. El nostre protagonista celebrava una reunió amb amics i intel·lectuals una vegada al mes, com hem vist, i convidava els joves a participar-hi com si fossin un més del grup.[1535] De fet, en una d'elles, el duet Batista-Trueta, aquest darrer membre també de la iniciativa del primer, s'acordà pressionar el món universitari britànic per tal de concedir el premi Nobel de la Pau a Pau Casals el 1958, quan hi fou nominat.[1536]

En tot moment, com ha investigat Luis Monferrer i hem avançat, les activitats de l'Anglo-Catalan Society foren monitoritzades per l'ambaixada espanyola, la qual, tot i admetre'n el caràcter acadèmic, entenia el rerefons polític que suposava la presència de Batista. Molt probablement, ja li havien seguit la pista d'ençà els temps del primer CNC o de les gestions diplomàtiques per a Companys, a partir de 1938, oimés tenint en compte que suposats agents de Franco li entraren a casa per robar tots els documents anteriors a 1948, com hem vist abans.[1537]

«*A la vista de les seves activitats, les autoritats franquistes donaren instruccions per controlar la sortida a Anglaterra d'estudiants universitaris catalans, als quals, políticament, pogués influir*», explica Monferrer. No era estrany un espionatge d'aquestes característiques, car el creador de Palestra havia estat enquadrant els joves catalans dels anys vint i trenta, tenint un llarg historial com a *separatista* reconegut. S'ordenà la vigilància de les seves activitats i es preparà un pla d'actuació per

[1533] *L'Anglo-Catalan Society* a *Avui,* Any 1, Núm. 69 (11/VII/1976): 23
[1534] Vegeu també Joan Triadú, *The antecedents of the Anglo-Catalan Society: a personal memoir* [En línia. Consultat el 7/VI/2020. Disponible a: http://www.anglo-catalan.org/downloads/triadu.pdf.]
[1535] Així ens ho explicà Jordi Miravet a l'entrevista (Barcelona, 4/VI/2020).
[1536] Torra, *Estimat doctor - Admirat mestre,* 129-130.
[1537] Vegeu les notes de: Mir, *Aturar la guerra,* 14.

contrarestar el funcionament de l'Anglo-Catalan Society, prova del perill potencial que tenien les organitzacions impulsades pel professor de Cambridge.[1538]

Durant els anys en què Batista residí al Regne Unit, la societat es reuní anualment, normalment a la tardor, i en algunes ocasions el congrés anual tingué lloc en d'altres universitats, com el 1958, quan tingué lloc a Belfast, on treballava González Llubera o els tres anys següents, en què tingué lloc a Londres.[1539] Batista participà en les activitats amb una conferència cada any, la qual aniria acompanyada de la presentació d'un *paper*, un article acadèmic sobre temàtiques diverses i intercanvis entre estudiosos. L'estiu de 1955, per exemple, celebrà amb l'Anglo-Catalan Society la conferència «The Catalan liberal exiles in Britain (1823-1833) and the origins of the Renaixença», centrada en la figura d'Antoni Puig i Blanch o Puigblanch, exiliat a Londres durant la *Década Ominosa* i precursor de la Renaixença. El nostre protagonista, interessat en el personatge i el seu context, potser pensant en similituds, l'havia estudiat durant els mesos anteriors.[1540]

Alguns dels noms dels historiadors presents en les trobades, els quals assoliren renom mundial anys després, són un testimoni palès de l'altíssim nivell intel·lectual de la societat. J. H. Elliott, Josep Fontana, Emili Giralt, Pierre Vilar, Joan Lluís Marfany, Jaume Sobrequés i molts d'altres apareixen sovint entre els documents. A partir de 1974, Batista deixà de presentar les seves ponències, però l'activitat continuà inalterada, prova que l'associació ja funcionava tota sola.[1541]

El nostre exiliat rebé també cartes de Vicens Vives pels volts de 1954, quan aquest publicà el seu famós *Notícia de Catalunya*. De fet, Vicens Vives, també influit per Toynbee, presentà un parell de conferències a Oxford el 1958, en què dissertà de temes que devien interessar molt a Batista, com el desenvolupament de la indústria i l'economia catalana a Espanya.[1542]

[1538] Traduït del castellà per l'autor. Vegeu també: Informe de l'ambaixador franquista a Londres al Ministeri d'Afers Exteriors. Document R-5942/Exp. 15. Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores, Madrid. Citat a: Monferrer, *Odisea en Albión*, 143-151 i 181-184.

[1539] Traduït del castellà per l'autor. Monferrer, *Odisea en Albión*, 143-151 i 181-184.

[1540] *Ibídem*, 181-184; Jordi Rubió i Balaguer, *Il·lustració i Renaixença* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989), 75-86. Sembla ser que Enric Jardí continuaria les investigacions de Batista i les publicaria. Enric Jardí, *Antoni Puigblanch. Els precedents de la Renaixença* (Barcelona: Aedos, 1960).

[1541] La llista completa amb les seves ponències i documents presentats a *Papers presented to the Anglo-Catalan Society, 1955-1978.* Fons Víctor Castells de l'ANC. Frederic Ribas, *Josep M. Batista i Roca: alta política a l'exili, Via. Valors, idees, actituds: revista del Centre d'Estudis Jordi Pujol*, Núm. 16 (2011): 39-47.

[1542] Josep Trueta, *Adéu a Jaume Vicens Vives* a *Serra d'Or*, Any 2, Núm. 11 (XI/1960); José Luis Villanova, *La cartografía en la obra de Jaume Vicens Vives*, *Estudios Geográficos*, Núm. 233 (1998).

A pesar de trobar-se a l'exili, el nostre protagonista continuava entroncant amb la tradició dels historiadors catalans i, especialment, amb el que Enric Pujol anomena «la gran tríada de la historiografia catalana del segle XX»: els historiadors Pierre Vilar, Jaume Vicens Vives i Ferran Soldevila. Curiosament, Soldevila i Batista són considerats per alguns, no com a noucentistes, sinó com a romàntics tardívols.[1543]

Els intercanvis epistolars entre historiadors obeïen a un canvi en la historiografia del país. Paradoxalment, si el règim franquista s'assentà durant els anys cinquanta, la historiografia catalana, molt precàriament, aconseguí posar-se dempeus a l'interior després del daltabaix de la Guerra Civil. Una de les majors fites fou la publicació, el 1954, de *Notícia de Catalunya*, obra de Vicens Vives, però també cal destacar la primera sèrie d'*Homenots* de Josep Pla, apareguda el 1958.[1544]

Precisament, Pla viatjaria almenys en dues ocasions fins la universitat per entrevistar-se amb el professor, sembla ser, segons revelen informes interns del CNC, perquè Pla, com a representant del grup de Destino, tenia intenció d'organitzar «un partit polític monàrquic català, sota el patronatge de Miquel Mateu, ex-falangista i sota la direcció directa de l'historiador Vicens Vives». La primera visita tingué lloc la primavera de 1955. Les converses acabaren en un no-res, per l'estabilitat de la Dictadura i perquè Vicens Vives morí el 1960.[1545]

Tenim indicis, però, d'altres contactes d'aquesta faisó, relacionats amb la restauració de Joan de Borbó i un canvi en el sentit del règim espanyol, a més de rumors d'un interès nord-americà en canviar l'estat de les coses. Aquests moviments, molt perillosos pels qui els emprenguessin a l'interior, han deixat un rastre molt lleuger, difícil d'escatir, i segurament es perllongaren durant anys.[1546]

Aquest aiguabarreig de contactes intel·lectuals i polítics tenien la seva *raison d' être* en un canvi en les altes esferes del franquisme. A partir dels cinquanta, l'hegemonia de la Dictadura passà de mans dels poders agraris i els falangistes cap als industrials i

[1543] Josep M. Fradera i Enric Ucelay-Da Cal (ed.), *Notícia nova de Catalunya* (Barcelona: Centre de Cultura Contemporània, 2005), 233-234.
[1544] Enric Pujol, *Jaume Vicens Vives i Ferran Soldevila: Afinitats i divergències, Eines per a l'esquerra nacional*, Núm. 13 (2010): 109-16; Pujol, *Història i reconstrucció*, 251-297. Vegeu: Jaume Vicens i Vives, *Notícia de Catalunya* (Barcelona: Àncora, 1954); Josep Pla, *Homenots. Primera sèrie* (Barcelona: Selecta, 1958); Josep M. Fradera i Enric Ucelay-Da Cal (eds.), *Notícia nova de Catalunya* Barcelona: Centre de Cultura Contemporània, 2005).
[1545] Castells, *Consell Nacional Català*, 104-105; Guillem Mola (ed.), *Josep Pla, Jaume Vicens Vives. L'Hora de les decisions: cartes 1950-1960* (Barcelona: Destino, 2019), 72-73.
[1546] Vegeu les cartes entre J. A. Gibernau i Batista del 1966 a l'AMTM. Monestir de Poblet i també: Mola (ed.), *Josep Pla, Jaume*, 72-73.

tecnòcrates de l'OPUS.[1547] Pla i Vicens Vives creien que això canviaria sens dubte el panorama i que els catalans hi tindrien una oportunitat, pel cap baix, de canviar el signe de la Dictadura. Batista era de l'opinió, com Pla i Vicens, que els canvis estructurals de l'Espanya de Franco —creixentment integrada el Bloc Occidental— portarien moviment, però dubtem que, intransigent com era, cregués en alguna cosa que no impliqués una ruptura.[1548]

Pla, per exemple, tenia l'encàrrec de demanar-li audiència de part de Joan Estelrich i Carles Sentís a finals dels cinquanta, però, encara una dècada després, el 1969, tornà a Cambridge per entrevistar-se amb el nostre protagonista de bell nou.[1549] De ben segur que la trobada fou agradable pels dos. El parer de Pla en comentar l'*homenot* Enric Prat de la Riba, recordava al de Batista:

> Aquest país que, per la raó que sigui, aspira a tenir una personalitat i que, per tant, hauria de fer una política d'unió permanent, que hauria d'anteposar la construcció del país a tot el que no sigui aquesta finalitat, ha estat extremadament sensible (des de fa segles) als prejudicis separatius, a la ferocitat de les lluites ideològiques, a les guerres ocasionades per la concepció de la tradició, a les terribles diferències promogudes per qüestions personals, etcètera.[1550]

Enllà d'aquestes conspiracions palatines que mai arribaren de reeixir, també existiren importants intercanvis epistolars amb Ferran Soldevila, amb qui Batista havia fundat, entre d'altres projectes, el de Palestra. Batista l'ajudà a organitzar un *tour* acadèmic per les universitats britàniques i hi coordinà també la incursió a les universitats europees, per aconseguir que la cultura catalana i els estudis històrics sobre el país es continuessin realitzant durant l'exili.[1551] A Barcelona, Soldevila orientà alguns dels alumnes de Batista, com John H. Elliott, de qui és rellevant el cas per haver estat l'alumne amb una trajectòria posterior més exitosa.[1552] Aquest es doctorà a Cambridge el 1962 especialitzant-se en el Principat de Catalunya i l'Imperi Hispànic dels Habsburg i els anys precedents havia entrat en contacte amb el nostre biografiat i l'Anglo-Catalan

[1547] De Riquer i Culla, *El franquisme i la Transició*, 327-384; Mateos i Soto, *El Franquismo. Tercera parte.*
[1548] Vegeu els comentaris de Tísner sobre Batista que hem reproduït en el present capítol. Mola, *Josep Pla, Jaume Vicens*, 72-73.
[1549] Castells, *Consell Nacional Català*, 104-105.
[1550] Josep Pla, *Alguns homenots* (Barcelona: Destino, 1991), 97.
[1551] Pujol, *Ferran Soldevila. Els fonaments*, 229-233.
[1552] Ferran Soldevila, *Dietaris de l'exili i el retorn. I. L'exili* (València: Eliseu Climent, editor, 1995), 86-87.

Society. Amb el temps ha esdevingut un dels hispanistes més reconeguts.[1553] Com recordà el propi Elliott:

> Batista sabia molt encara que publicava poquíssim. Tot era a la taula del seu despatx, article rere article inacabats [...]. Tinc la impressió que Batista no tenia un lloc fixe a la Universitat, sinó que vivia allà com a exiliat. Jo el vaig anar a veure. Algú m'hi posà en contacte [...] M'acollí a casa seva i em va parlar força de la història d'Espanya, però amb la visió d'un exiliat que ja es trobava fora del seu país d'ençà feia forces anys. Havia començat a perdre el sentit de la realitat del que passava a Espanya, encara que resultava una persona molt simpàtica.[1554]

El famós historiador Helmut G. Koenigsberger també entrà en contacte amb el professor Batista abans de la formació de l'Anglo-Catalan Society i el català li escrigué un pròleg, el 1951, per a l'obra *The Government of Sicily Under Philip II of Spain: A Study in the Practice of Empire*.[1555] Una introducció que, com Elliott recordà, no era ben bé el que volia el jove historiador, però que també acabaria essent publicada en opuscle separat.[1556] De fet, aquesta introducció i el capítol *The Hispanic kingdoms and the Catholic Kings* al volum sobre el Renaixement de *The New Cambridge Modern History* foren les úniques aportacions acadèmiques als *hispanic studies* durant la seva estada a Cambridge. Romanen, però, alguns treballs inèdits de poca extensió.[1557]

Evidentment, Batista estava més centrat en el CNC i *Vida Nova*, que no pas en fer-se un nom en l'acadèmia. Com bé observà Elliott, Josep Maria Batista i Roca vivia a Cambridge *exiliat*. El seu horitzó no era el de fer-se un nom a la universitat britànica,

---

[1553] Vegeu, a tall d'exemple: *The Revolt of the Catalans: A Study in the Decline of Spain, 1598–1640* (Gran Bretanya: Cambridge University Press, 1963); *Imperial Spain: 1469–1716* (Gran Bretanya: Edward Arnold, 1963); *Europe Divided, 1559–1598* (Gran Bretanya: Harper & Row, 1963); *The Old World and The New 1492-1650* (Gran Bretanya: Cambridge University Press, 1970)

[1554] Traduït del castellà per l'autor. *Conversa amb J. H. Elliott* a *Manuscrits: Revista d'història moderna*, Núm. 15 (1997), 183-198. Existeix també un document del propi J. H. Elliott disponible al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T20).

[1555] Helmut G. Koenigsberger, *The Government of Sicily Under Philip II of Spain: A Study in the Practice of Empire* (Universitat de Califòrnia: Staples Press, 1951).

[1556] *Conversa amb J. H. Elliott* a Manuscrits: Revista d'història moderna, Núm. 15 (1997), 183-198. Hi ha còpies de l'opuscle al Fons Víctor Castells de l'ANC.

[1557] Com mostra el seu curriculum, al Fons Víctor Castells de l'ANC, Batista havia treballat, com a mínim, en *The Iberian Inscriptions and the pre-Latin languages of the Peninsula, The end of the Roman rule in the Hispania and the germanic invasion, the Visigothic Period*, the *Eviles from the Arab invasion & the Ebro-Rhone cultural area, Early Medieval Civilisation in the Peninsula (8th-12th centuries), The parliamentary Assemblies and the Origins of the Catalan Corts, The Jews and the marriage of Ferdinand and Isabella, The Central Government of the Habsburg Monarchy, The Origins of the Catalan Renaixença, The Modernista Movement in Catalan literature (1886-1914)* i *Essays from contemporary Spain*. També hi ha un fulletó: J. M. Batista i Roca, *Martí d'Eixala i la introducció de la filosofia escocesa a Catalunya* (1959) al Fons Víctor Castells de l'ANC. També hi ha referències sobre un estudi dels diversos exiliats *hispani* del VIII que ocuparen llocs importants a la França del renaixement Carolingi, com Primí o Pirmí. Després de la conquista musulmana. Ferrer i Pujadas, *Epistolari*, 48-55.

sinó canviar la situació a Catalunya i tornar a casa tan aviat com fos possible.[1558] En una entrevista al *Diario de Barcelona* en tornar de l'exili, féu un balanç molt positiu de les seves activitats intel·lectuals i de la influència a Cambridge:

> En l'aspecte professional, vaig tenir la sort que em nomenessin professor de la Universitat de Cambridge i durant molts anys he pogut realitzar una activitat allà ensenyant Història dels Pobles Hispànics i Llengua i Literatura Catalana. Avui en dia Gran Bretanya és la vanguardia a l'estranger pel que fa als estudis catalans. La nostra llengua s'estudia ja en dotze universitats i s'ha anat creant una veritable escola de professors i escriptors britànics que s'hi interessen. Amb ells hem creat la societat Anglocatalana, que fa vint-i-dos anys que funciona i que agrupa a tots aquells intel·lectuals i als catalans que resideixen a la Gran Bretanya. Podríem dir que allà s'ha arribat a la tercera generació de catalanòfils. Jo ja estic jubilat i el actual professor de català a Cambridge havia estat un deixeble meu que es casà amb una senyora de Barcelona. I ara ja existeixen alumnes seus que són professors de català en d'altres universitats.[1559]

A més a més, Batista volgué deixar una fundació al Fitzwilliam College de Cambridge a benefici dels estudiants catalans. Amb aquest objectiu, hom creà la *Batista i Roca Fellowship in Catalan Studies*, la qual, en el moment de redacció del present treball, ha obert la convocatòria de l'any 2020. Si hem de fer balanç de l'activitat intel·lectual a l'exili, podem concloure que els resultats foren molt bons pel que fa a la influència en els acadèmics britànics, però molt minsos pel que fa a la influència en la següent generació d'estudiants catalans. Ras i curt: si l'objectiu de Josep Maria Batista i Roca era el de formar una classe dirigent nacionalista, no el pogué complir.[1560]

La supervivència de la cultura catalana. L'arc Mediterrani

Com hem explicat al principi del capítol sobre el període 1939-1945, la victòria franquista obligà als principals intel·lectuals de les darreres dècades, la generació del noucentisme, a cercar refugi a l'exterior. A l'interior, com, recordava un memoràndum presentat a la UNESCO a Paris el 1952, per part de Batista, Patxot, Serra i Moret, Pau Casals i August Pi Sunyer, la persecució contra la cultura catalana era «sense precedents per la seva violència i extensió» i, malauradament, com copsaven els signants, havia

[1558] Vegeu: J. M. Batista i Roca, *The Hispanic kingdoms and the Catholic kings* a *The New Cambridge Modern History* (Cambridge University Press, 1957), 316-342.
[1559] Traduït del castellà per l'autor. Salvador Alsius, *Entrevista de JMBR* al *Diario de Barcelona*. Sense data. Fons Ramon Arrufat. ANC.
[1560] Carta de G. J. Walker a J, Muns i Albuixech (1?/I/1981) i Carta de G. J. Waler a Joan Grove (29/III/1982). Totes dues disponibles al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T20). Vegeu: https://www.jobs.ac.uk/job/CAD693/batista-i-roca-fellowship-in-catalan-studies [Consultat el 7/VI/2020].

aconseguir gran part dels seus objectius: la llengua catalana havia desaparegut dels ensenyaments primari, secundari, tècnic i universitari, tant en entitats oficials com en particulars, havia estat bandejada de l'administració i les publicacions periòdiques a l'interior havien passat de mil dues-centes editades en català el 1936 a zero el 1952. Els orgues creadors i d'aplicació del dret català no existien i únicament es publicava un 10 per cent del que havia estat la producció de llibres en català abans de 1939.[1561]

Amb aquest panorama, enllà de les reivindicacions davant la UNESCO, en què es considerava el català «patrimoni espiritual de tota la Humanitat» per provar de remoure consciències —hi participaren també Carner i Nicolau d'Olwer—, hom proposà iniciatives culturals de tota mena. L'objectiu: mantenir el caliu de la cultura catalana a l'exili fins que aquesta es pogués tornar a expressar amb normalitat a Catalunya.[1562] El principal exemple, el més il·lustratiu de tots, fou la celebració dels Jocs Florals. En temps de la Renaixença, el 1859, gràcies a les iniciatives d'Antoni de Bofarull i de Víctor Balaguer, hom havia recuperat aquesta celebració medieval. Després de la derrota, el franquisme la prohibí i els Jocs Florals *s'exiliaren*. Al llarg de trenta-set anys, aquests se celebraren a diversos indrets del món, allà on hi havia comunitats importants de catalans. Esdevingueren un espai de trobada entre exiliats i també una manera de preservar i promocionar —àdhuc amb premis— la cultura, especialment la llengua, perseguida pel franquisme.[1563]

Els Jocs Florals se celebraren prop de Batista, qui en formava part del patronat fins el 1961, en dues ocasions. El 1947, a Westminster, presidits per Pi Sunyer i el 1956, a Cambridge.[1564] Aquesta darrera edició generà anècdotes. D'una banda, Amèlia Trueta, la filla del doctor, hi fou elegida reina de la festa. De l'altra, el nostre protagonista realitzà un dur discurs, crític amb el franquisme, i Trueta se'n queixà pel temor que li produïa una represàlia per part de les autoritats britàniques, les quals ja havien normalitzat les relacions diplomàtiques amb l'Espanya de Franco.[1565]

El 1968, els Jocs tindrien lloc a Zurich, Suïssa, dedicats a la memòria de Fabra, i Batista es desplaçà per assistir-hi. També ho faria dos anys més tard, el 1970, quan els

[1561] Vegeu-ne una traducció al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T21).
[1562] Vegeu-los al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T21).
[1563] Vegeu: Josep Faulí, *Els jocs florals de la llengua catalana a l'exili (1941-1977)* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002).
[1564] Joan Triadu, *Aquell exili anglès* a *Avui*, Any 2, Núm. 337 (29/V/1977): 23; Trueta, *Memòries*, 347; Faulí, *Els jocs florals*.
[1565] Faulí, *Els jocs florals*. La informació citada està dispersa al llarg de tot el volum.

Jocs tingueren llocs a Tübingen, Alemanya. El 1971 a Brussel·les, un Batista ja jubilat i professor honorari de la Universitat de Cambridge, realitzà un parlament dels que tant li agradaven, comentant l'actualitat: «Catalunya 1971». El 1974, a Amsterdam, comentà l'existència d'un «triangle català» i del «triangle de comprensió del català (Alacant-Bordeus-Trieste)», però no es pogué estar de pronunciar un discurs de repàs històric:

> Què deu Catalunya a Espanya [...]. Parlo ara des d'Amsterdam, als Països Baixos on els dolorosos records de la dominació espanyola de fa tres centúries —igual a la nostra d'avui— són encara vius aquí. Precisament aquests països ens ofereixen un exemple estimulant amb les creacions culturals que dugueren a terme un cop alliberats d'aquella opressió tal com nosaltres desitgem alliberar-nos.[1566]

Aquells Jocs Florals produïren una impressió important en Batista, ja molt avançat en edat.[1567] La darrera vegada que assistí a uns Jocs Florals fou el 1976, encara celebrats a Ginebra, a l'exili.[1568]

A partir del 1965 i paral·lelament als Jocs Florals, el president del CNC impulsà l'Aplec de Toluges, de caràcter anual. S'hi commemoraven les històriques Assemblees de Pau i Treva (1027) impulsades per l'abat Oliba més de nou segles enrere, les quals havien estat l'origen de les Corts de Catalunya. L'aplec se celebrà sense interrupció cada estiu i va ser un punt de trobada entre l'exili i l'interior aprofitant la permissivitat creixent pel que fa a circulació de persones a través de la frontera. Els actes incloïen cercaviles, parlaments d'autoritats, també eclesiàstiques, una missa matinal en català, sardanes, un dinar de germanor i parlaments diversos.[1569] Sens dubte, com ha comentat Duran, aquestes commemoracions tenien la fragància de Palestra als anys trenta.[1570] Nogensmenys, havien passat dues dècades, una guerra civil, una altra de mundial i una immensitat de canvis. Durant aquells anys seixanta, en les seves visites, Batista es lamentava en les cartes de la situació del català al Rosselló, cada vegada més precària.[1571]

[1566] *Ibídem*.
[1567] Carta de JMBR a Roser Misiego (Cambridge, 3-XI-1974). Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T29).
[1568] Faulí, *Els jocs florals*, 161-166.
[1569] Carta de JMBR a Ramon Arrufat (Perpinyà, 19/VI/1976). *Resum del programa dels actes de l'Onzè Aplec de Toluges*. Fons Ramon Arrufat. ANC; *La Pau i Treva, L'Assemblea de Toluges (1065) i l'origen de les Corts de Catalunya*. Fons Ramon Arrufat. ANC.
[1570] Lluís Duran, *Continuïtats de l'entitat nacionalista juvenil Palestra (1945-1975)*, *Revista de Catalunya*, Núm. 272 (2011): 40-66.
[1571] Vegeu les cartes entre els germans Batista i Roca. Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T29).

Si bé els Jocs Florals i els Aplecs de Toluges se celebraven anualment, uns dies l'any, calia una associació que realitzés una tasca permanent. Així, el 1961 es fundà a Barcelona Òmnium Cultural. Com ha explicat l'estudiós de l'entitat, Josep Faulí, «una nació sense Estat —o una cultura sense pressupostos públics, si vol subsistir, necessita una mobilització dels ciutadans. D'aquesta necessitat va néixer» l'entitat, la qual el 1963 arribà a la xifra de cinc-cents cinquanta-quatre socis. Els seus precedents es trobaven en l'APEC, aquella entitat amb la qual Batista s'havia trobat tan relacionat dècades abans. Durant els anys del franquisme, a l'interior i a l'exili, Òmnium emprengué una tasca ingent de promoció i manteniment de la cultura i de la llengua catalana. Encara que hi era molt proper, tant als fundadors com a l'entitat, Batista no hi ocupà mai cap càrrec.[1572]

Com en tot el sistema a l'òrbita de Batista, Òmnium es relacionà amb d'altres iniciatives seves. Per exemple, l'entitat dedicà subvencions de desenes de milers de pessetes als Jocs Florals.[1573] Un dels dirigents d'Òmnium, qui va fer possible aquest finançament, fou Joan Baptista Cendrós, l'empresari de Floïd, el famós *after-shave*. Cendrós, nascut el 1916, s'havia adonat als anys quaranta que la cultura catalana havia estat esclafada després de la derrota del 1939. De mica en mica, començà a finançar activitats i institucions culturals. Als anys quaranta, finançà la continuïtat del IEC.[1574]

Separatista convençut com Batista, Cendrós seguia de ben a prop les activitats del professor de Cambridge i president del CNC. A finals dels cinquanta, ajudà a crear, amb quatre empresaris, el premi Sant Jordi de novel·la, equiparant el premi de cent-cinquanta mil pessetes al *Premio Nadal* de novel·la que s'atorgava aleshores a la Barcelona del franquisme —essent, possiblement, el més rellevant dels premis. Amb aquests quatre empresaris, Lluís Carulla i Canals, Fèlix Millet i Maristany, Joan Vallvé i Creus i Pau Riera i Sala, Cendrós creà el 1961 Òmnium Cultural. Com ha explicat Genís Sinca, autor d'una exhaustiva biografia, *el Cavaller Floïd* «era al darrere de qualsevol activitat exterior en què es reclamés la seva aportació econòmica», realitzada, de vegades, a canvi de la col·locació de la seva publicitat en revistes i publicacions de l'exili.[1575]

[1572] Josep Faulí, *Els primers quaranta anys d'Òmnium Cultural* (Barcelona: Proa, 2005), 9.
[1573] Faulí, *Els jocs florals*, 24-27.
[1574] Sinca, *El cavaller Floïd*; Frederic Ribas, *Josep M. Batista i Roca.*
[1575] *Ibídem*

Cendrós, al capdavant d'Òmnium, començà a subvencionar les activitats de Batista directament o indirecta, i els projectes en què es trobava immers, com els dels Jocs Florals o el PEN Club.[1576] L'octubre de 1963, per exemple, Cendrós li proporcionava 325 dòlars pel Comitè Central de la UFCEE i 79 francs per la quota del darrer pagament, a més de diners per beques.[1577] Els diners d'Òmnium feien possible l'assistència de Batista els congressos de la UFCEE, del PEN, així com la impressió i distribució dels documents en què febrilment treballava.[1578] Un dels impulsors d'Òmnium, Narcís Bonet, recordà que es trobaven amb Batista a un hotel de París, el *Monsigny*[1579] quan aquest hi assistia sovint i que els proporcionava projectes i horitzons, a banda de realitzar alguna conferència o dictar lliçons. «Batista era un motor, proporcionava idees». Com explica Genís Sinca:

> La relació Cendrós-Batista i Roca és al darrere de moltes accions, com la presència de Catalunya en determinats congressos, o al Pen Club Internacional, on procuraven que sempre hi fossin presents delegats de Catalunya. Però en Cendrós i en Batista i Roca van preocupar-se i molt que Catalunya pogués anar als congressos de la UFCEE (Unió Federalista de les Comunitats Ètniques Europees) [...] Gràcies als esforços de tots dos [...] l'octubre del 1965 es va aconseguir la presència catalana també al congrés extraordinari celebrat a Canes, així com el celebrat a Sondria [...]. L'entesa Cendrós-Batista i Roca va viure moments de transcendència, com una subvenció per tal que vingués a Barcelona una comissió de la UFCEE, aleshores establerta a Copenhaguen, per realitzar una enquesta, d'on va sortir-ne un informe que l'organització mateixa va distribuir a les seves delegacions més importants del món. L'informe posava en relleu el genocidi que el règim franquista estava portant a terme a Catalunya, una maniobra que va culminar en el congrés de la UFCEE celebrat a Nova York, que va coincidir amb un congrés internacional d'editors, on la representació espanyola va quedar fortament trasbalsada en rebre aquells papers informatius.[1580]

Alguns dels homenatges que organitzava Òmnium els protagonitzaren personalitats properes a Batista, com ara Josep Carner, Josep M. de Casacuberta —quan l'Editorial Barcino complí cinquanta anys— o a Pau Casals. Enllà dels homenatges, també se'ls ajudà econòmicament quan calgué. A Carner el 1970, per exemple, se li facilità una

[1576] Faulí, *Els jocs florals*, 24-25; Sinca, *El cavaller Floïd*, 171.
[1577] Vegeu el full mecanografiat *Conversa Batista-Roca* (París, X/1963) al plec de cartes de Cendrós del Fons Víctor Castells de l'ANC.
[1578] Carta de JMBR a Joan B. Cendrós (Cambridge, 23/IV/1964). Fons Víctor Castells de l'ANC.
[1579] Ferrer i Pujadas, *Epistolari*, 77.
[1580] Sinca, *El cavaller Floïd*, 331-368.

visita a Catalunya amb la seva muller.[1581] Cendrós i Batista també ajudaren la vídua del President Companys, Carme Ballester, que vivia molt precàriament a l'exili francès.[1582]

L'altre gran finançador de Batista, a banda de Millet i l'entorn d'Òmnium, tots propers a Cendrós, fou el vell amic Joaquim Fons. Ja pels temps de l'Òrmica, quan n'era membre, Fons s'havia adonat que la manca de mitjans econòmics era el principal problema de qualsevol iniciativa nacionalista:

> Com es podia solucionar aquest problema? Perquè és evident que la lluita per l'alliberament d'un país es pot fer d'angles diferents i algunes vegades no se'ls dona la importància que tenen. Ara bé, tot això representa unes quantitats molt importants de mitjans financers per poder-ho realitzar. I en el meu optimisme i en el meu gran amor per Catalunya jo vaig considerar que tenia d'aprofitar totes les ocasions possibles per poder fer el màxim de diners perquè [,si en feia molts,] el camí ja està obert per arribar, en un moment determinat, a tenir la força suficient i necessària per fer unes campanyes positives per l'alliberament d'un país.[1583]

Fons proporcionaria finançament, com ell mateix recordà, a partir del 1946, quan els dos separatistes es retrobaren a Paris. A partir d'aleshores, es trobaren dos cops l'any, la majoria de vegades a l'*Hotel Accueil de France,* al barri de Châtelet, on s'hostatjava el nostre protagonista durant les seves estades a la capital francesa.[1584] Fons tenia molt bons contactes i àdhuc molts diners, havent fet fortuna durant els anys trenta. De manera clandestina, finançava al seu amic Batista, unes aportacions que anaren fent-se més quantioses a partir dels anys seixanta i del Congrés d'Avinyó, quan s'incrementaren enormement les activitats del CNC. De vegades, Fons li feia arribar els diners en reunions a Perpinyà i a les trobades de Pau i Treva. D'altres vegades, feia ingressos en un compte bancari que el professor de Cambridge tenia a la Banca Nacional de París. En ocasions, de manera discreta, a la recepció del *Hotel Royal Roussillon* —on s'hostatjava sempre Batista—, les donacions es feien a través de la senyora Picó, el marit de la qual era un veterà de l'Òrmica del qual desconeixem el nom.[1585]

[1581] Faulí, *Els primers quaranta anys d'Òmnium*, 117.
[1582] Lluís Crusellas, *Carme Companys i el seu amarg exili* a *Avui*, Any 4, Núm. 847 (21/I/1979): 6.
[1583] Gravació de Joaquim Fons a la Fonoteca Jaume Font (ANC1-563-N-384). Fons va acceptar ser vicecònsol espanyol honorari a Bugia (Algèria). Des d'aquest càrrec va ajudar a refugiats bascs i catalans, donant-los feina.
[1584] Carta de JMBR sense destinatari (París, 15/IX/1968). AMTM. Monestir de Poblet.
[1585] Gravació de Joaquim Fons a la Fonoteca Jaume Font (ANC1-563-N-384).

Prova de la creixent aportació d'aquests catalans durant els anys seixanta fou la possibilitat d'expandir les iniciatives de Batista. En aquest context es creà també la Universitat Catalana d'Estiu (UCE), la qual encara existeix en el moment de redacció d'aquesta tesi. Els estius següents, a partir de 1971, el jubilat Batista aprofità les visites de vacances al Rosselló per tal de participar-hi com a professor, mentre visitava arxius, retrobava vells amics i participava als Aplecs de Toluges. Nostàlgic com era, aquelles setmanes en què també aprofitava per descansar amb vistes al Canigó les devia esperar amb candeletes durant tot l'any. Ràpidament, a causa de l'increment de la repressió a l'interior, la UCE s'elevà com a punt de trobada dels principals intel·lectuals i personatges de la cultura catalana. Durant els dies en què se celebrava, s'hi realitzaven lliçons i cursets impartits per experts joves i veterans, de diverses temàtiques, atraient un nombrós públic.[1586]

La UCE i l'Aplec de Toluges tenien lloc al Rosselló i a Occitània pel paper que Batista continuava donant a aquesta part d'Europa. Com ha explicat Rafanell sobre la qüestió de les relacions lingüístiques entre Catalunya i Occitània, a partir d'aquell 1934 «la brasa es va apagant lentament, no sense deixar un cendrot estèril i ocasional [...]. Els vents de la postguerra (de les postguerres) acabaven de dissipar els dubtes» entre els intel·lectuals catalanistes. «Cap a 1950, el panoccitanisme lingüístic solament tenia cabuda fora: fora de la nova noció de catalanitat i fora de la nova noció d'occitanitat». Efectivament, amb les turbulències dels Fets d'Octubre, la Guerra Civil i la Segona Guerra Mundial i pel franquisme, les relacions entre Occitània i Catalunya havien romàs aturades durant gairebé dues dècades.[1587]

Havia passat tota una generació i els esdeveniments recents havien canviat la fesomia d'Europa, però també de Catalunya i d'Occitània. Les coordenades eren totes unes altres. Així, no es estrany que la revista de Montpeller *Vida Nova*, proposada per Batista i Triadú, es concebés a l'exili, però amb una horitzó que ja dividia la llengua catalana de l'occitana —Batista, però, reclamava una intel·ligibilitat mútua d'Alacant fins a Trieste.[1588]

[1586] Vegeu: *La Universitat Catalana d'Estiu* a *Terra Nostra*, Núm. 65. Disponible al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T20).
[1587] Rafanell, *La il·lusió occitana*, 1390-1415.
[1588] Josep Faulí, Faulí, *Els jocs florals*, 155.

A pesar de tot, els projectes d'una Catalunya agermanada amb Occitània i amb d'altres regions enllà de les fronteres de França i de Castella, tornaven a l'arena tot i la manca de recursos, a través d'una potent revista cultural.[1589] *Vida Nova*, que s'editava d'ençà 1953 amb presència de personalitats cabdals de la cultura catalana a l'exili, alguns vells amics o coneguts de Batista, com ara Bosch Gimpera, Josep Carner, Pau Casals, Joan Coromines, Ventura Gassol, Nicolau d'Olwer, Serra i Moret o Josep Trueta, publicava treballs sobre art, història, economia, sociologia, llengua i literatura en un esforç per compensar la inexistència de revistes de cultura a l'interior del país. Era la única d'aquesta faisó, «la única revista catalana d'Arts, de Lletres i d'Idees impresa a Europa», com explicava el propi Batista a possibles mecenes.[1590] *Vida Nova* «és feta per oferir una sortida al món als escriptors catalans que no poden publicar el que escriuen a cap revista dintre de Catalunya». Com sempre, «el nostre desig és contribuir a orientar la nostra gent vers la Mediterrània, Occitània i l'Occident d'Europa».[1591]

Es tractava d'una revista senzilla, amb la majoria d'articles eren únicament text, sense cap imatge, amb unes portades que anaven variant d'estil, així com de colors. El més important de la cinquantena llarga de pàgines amb què comptaven els números de *Vida Nova* era doncs, el contingut, d'*haute divulgation*, mentre que el títol referia, segurament, a l'obra de Dante *Vita nuova*, la qual contribuí a fer del toscà literari la llengua italiana. La referència al Mediterrani era evident.[1592]

Malgrat tot, durant els anys d'exili, malgrat les guerres europees i el franquisme, malgrat la transmissió intergeneracional de la llengua occitana s'havia interromput, el nostre protagonista continuava creient en aquell arbre polític que la Batalla de Muret (1213) havia partit en dos més de set segles abans. Persistia el desig, la *il·lusió* de construir aquella *pàtria llemosina* de què Balaguer havia parlat quan els vents del nacionalisme bufaven fort a Europa i Alemanya i Itàlia estaven a les portes d'ésser unificades.[1593] El nostre protagonista escrivia, amb pseudònim:

[1589] Bernat de Rocafort [J. M. Batista i Roca], *Entre Hispània i Occitània* a *Vida Nova*, Núm. 9 (X-XII/1956). Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T128).
[1590] *Patronat d'honor.* Full mecanografiat. Disponible al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T20). La cita és de la carta de J. M. Batista i Roca a Josep Tarradellas (XII/1955). Disponible a l'AMTM. Monestir de Poblet.
[1591] Ferrer i Pujadas, *Epistolari*, 62
[1592] Vegeu els números, per exemple, a la Biblioteca de Catalunya.
[1593] Així ens ho explicà Jordi Miravet a l'entrevista (Barcelona, 4/VI/2020).

> Els moviments català, hispànic i occità són diferents en intensitat, amplitud i finalitats, i no pot jutjar-se de l'un com si fos igual que els altres. Cal abordar l'estudi de cadascun i el de les relacions de la cultura catalana amb ells dos, des del punt de vista del que són, no del que un hom desitjaria que fossin. [...] Esperances i temences, frustracions i inhibicions són sovint fantasmes evocats per qui no té un coneixement just de la realitat. A ella cal ajustar l'actuació de cada dia i els plans per al demà. Tot el que voldríem ara és estimular l'interès dels catalans vers l'Occitània, sense que això vulgui dir cloure els ulls a les realitats d'Hispània. Voldríem recomanar l'estudi dels fets i el no deixar-se portar per nocions preconcebudes o fantasies. Que els joves cerquin i trobin per si mateixos, lluny de motlles i frases estereotipades, i sentint el neguit d'explorar el món occità i el món hispànic que en molts aspectes seran per a ells realitats desconegudes.[1594]

«Batista tenia una gran esperança en l'amistat amb Occitània. [...] El seu punt de vista estava més connectat en l'amistat de Frederic Mistral amb Víctor Balaguer que en la potència expansiva de les conurbacions modernes, per exemple de Barcelona», escriu Josep Maria Bricall.[1595] Encara era del parer que «l'establiment de relacions personals de coneixença i amistat entre escriptors joves occitans i catalans és la base més sòlida per a la germanor espiritual dels nostres pobles». Se'ns fa evident que, ja a finals dels cinquanta, Josep Maria Batista i Roca havia begut aquella *Il·lusió Occitana* que els intel·lectuals republicans tan abruptament havien abandonat el 1934. L'horitzó era el mateix que vint o que vuitanta anys enrere, començar per establir coneixences entre joves intel·lectuals i futurs dirigents per, en el llarg termini, a dècades vista, pensar en unions culturals, ecònomiques o, fins i tot, polítiques.[1596]

> Occitània —i en ella més concretament el sector intel·lectual— és l'arca natural de sortida i expansió vers França i l'Occident d'Europa, de l'esperit català i de les seves manifestacions. No és l'hora d'ésser curt i feréstec refusant braços que s'obren. És en l'hora de les tribulacions que les mostres d'afecte van més endins del cor.[1597]

L'objectiu era establir canals de distribució legals, com la llibreria Herder i la Francesa, a Barcelona, i arribar a un tiratge de mil exemplars de la revista *Vida Nova* i cinc-cents subscriptors a Catalunya per poder-se autofinançar. El tiratge arribà als vuit-cents

[1594] Bernat de Rocafort [Batista i Roca], *Entre Hispània i Occitània* a *Vida Nova*, Núm. 9 (X-XII/1956). Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T128).
[1595] Bricall, *Una certa distància*, 261.
[1596] Carta de JMBR sense destinatari (Londres, 25/VI/1957). Disponible al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T20). Vegeu també les cartes de Batista al voltant de reprendre l'activitat cultural i l'obra que preparava Castells, inèdita, sobre Occitània i Catalunya. Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T128).
[1597] Bernat de Rocafort [Batista i Roca], *Entre Hispània i Occitània* a *Vida Nova*, Núm. 9 (X-XII/1956).

exemplars i entre dos a quatre números per any, convertint-se, entre 1954 i 1978 —simbòlicament, l'any en què morí Batista—, en la publicació catalana a França de més continuïtat. Hom podia triar esser-ne subscriptor o protector, amb un preu anual de 60 i 100 pessetes, respectivament. També es plantejà la venta de llibres a aquella Editorial Barcino que el nostre protagonista havia ajudat a posar dempeus durant els anys vint i que, com hem vist, encara continuava funcionant. S'establiren contactes amb d'altres llibreries, escriptors, artistes i gent del món de la cultura, arribant fins al Piemont. «Els catalans educats en les escoles, instituts i Universitat espanyola franquista coneixen poc d'Occitània o en tenen idees errònees, però, quan un hom els parla de les relacions culturals occitano-catalanes se'ls obren els ulls i un nou món se'ls revela». El professor de Cambridge proposà, també, campaments de vacances, cursos d'estudis occitano-catalans, bescanvis de correspondència i d'obres publicades i visites.[1598]

Com en d'altres ocasions, cercà la manera de trobar «protectors» que financessin la publicació. Com ha explicat Ferrer i Trill:

> Ens hem de referir a *Vida Nova* com a revista portaveu d'un sector de l'oposició catalana a l'exili organitzada al voltant de Batista i Roca. Però, igual que dins l'occitanisme la revista no es decantà clarament per cap opció a fi de confluir en un espai de debat ideològic transversal, dins el catalanisme hom optà per la carta del màxim oberturisme ideològic.

Efectivament, entre els col·laboradors i el Patronat d'Honor hi havia catalans i occitans d'ideologies diverses. Els camins de tots s'havien creuat amb ell en alguna ocasió, i, en el cas d'alguns, havien restat embadalits per la *Il·lusió Occitana*. Íntimament lligada amb el CNC, *Vida Nova* informava sobre les activitats de l'entitat i dels aplecs de Toluges i la UCE.[1599] La revista la dirigia el destacat occitanista Max Rouquette i fou Batista, en gran part, qui aconseguí el finançament necessari a través de les xarxes i coneixences que havia construït al llarg dels anys. A despit de tot, *Vida Nova* no aconseguí el ressò que esperava a Catalunya per problemes de distribució —la censura

[1598] Carta de JMBR a Robert Lafont (Londres, 21/II/1957). Víctor Castells mecanografià una gran quantitat de cartes entre Batista i diverses personalitats que preparaven una nova onada de relacions catalanooccitanes. Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T128). Vegeu també: Ferrer i Pujadas, *Epistolari*, 62; Maria Llombart, *Prensa, exilio y compromiso: el ejemplo de la revista* Vida Nova *(1954-1978), Prensa, impresos, lectura en el mundo hispánico. Homenaje a Jean françois Botrel* (2005): 463-474.
[1599] Xavier Ferré i Trill, *La identitat geopolítica catalanooccitana de* Vida Nova a Pilar Arnau i Segarra (ed.), *Identitat, literatura i llengua. Actes de la secció literària del segle XIX Col·loqui Germano-Occità (Colònia, 2003)*, 66-90.

franquista era un obstacle insalvable— i per la creixent distància psicològica entre l'interior i un exili cada vegada més envellit.[1600]

El tiratge de la revista es distribuïa entre els subscriptors i protectors, però també a tres llibreries de Perpinyà, quatre d'Andorra, una de Montpeller i una de Tolosa, mentre que alguns exemplars arribaven a llibreria de Rafael Tasis, a Barcelona. Precisament, Planchart s'encarregava de fer entrar, a través d'Andorra, remeses d'un centenar d'exemplars amb molt de risc —el 1967 fou detingut en ser enxampat per la policia a la Seu d'Urgell.[1601]

Igualment, d'alguna manera, *Vida Nova* significava la represa, a la llum pública, de les relacions entre occitans i catalans. La primera trobada de volada tingué lloc el 1957 a Andorra.[1602] El 1958, tornà a tenir lloc, aquesta vegada a Carcassona i amb participació del Felibritge, l'Institut d'Estudis Occitans, l'Escolia Occitana i l'Agrupament d'Estudis Provençals, cosa que demostrava ja un aproximament de l'occitanisme oficial.[1603] El 1959, hom commemorava el centenari del poema *Mireio* de Mistral i també el centenari de la restauració dels Jocs Florals. Reflexionant, Batista considerava que tots dos desvetllaments, l'occità i el català, esdevinguts més d'un segle abans, s'havien d'entendre amb una perspectiva més àmplia:

> Potser caldria considerar ambdós moviments, el català i el provençal, en un quadre més ampli encara, el Mediterrani. Llavors veuríem com les nostres Renaixences lliguen amb el "Ressorgimento" italià. Tot un moviment de desvetllament s'inicia al Piemont i s'estén, influenciant Provença, Llenguadoc i Catalunya. És l'anomenat arc llatí de la Mediterrània occidental que recobra una nova vida [...] La Renaixença catalana no és un fenòmen local i isolat, sinó part de tot aquest desvetllament de les terres mediterrànies, tal com el nacionalisme català és manifestació de l'ampli moviment de ressorgiment de les nacionalitats que renova Europa al segle XIX i culmina en la Primera Guerra Mundial. Dels tres moviments, cadascun ha tingut un curs diferent en el camp polític. Els piemontesos i els italians del Rissorgimento reïxen a unificar Itàlia i a crear un nou estat sota la direcció del nord industrial. [...] Allí on els piemontesos

[1600] Llombart, *Prensa, exilio y compromiso*.
[1601] Ferré i Trill, *La identitat geopolítica catalanooccitana*. Vegeu també: Miquel Guinart, *Memòries d'un militant catalanista* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988).
[1602] Carta de JMBR al Canonge Joseph Salvat (Cambridge, 16/VI/1958). Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T128).
[1603] Carta de JMBR sense destinatari (Cambrige, 1958) i Carta de JMBR sense destinatari (Tolosa, 18/VI/1958). Disponible al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T20).

> reeixiren, els catalans han fracassat. Grans energies han estat despeses inútilment en les empreses Espanya endins, cadascuna arribant a un tràgic fracàs.[1604]

De 1956 a 1959, la revista *Vida Nova* s'ocupà principalment del debat sobre les relacions entre Catalunya i Occitània, de mantenir el caliu de la vella idea mediterrània. Batista hi publicà, al nostre parer, els seus articles més atemporals, dedicats a preservar la seva visió de Catalunya i Occitània per a les generacions futures.[1605] En paraules seves, «preservar aquesta consciència i la voluntat de subsistir és l'obra més eficaç per a crear el futur. Els pobles que no tinguin consciència, ni voluntat, ni patriotisme, tampoc no crearan una cultura ni tindran futur».[1606]

El setembre de 1961 trobem a Batista participant al Xè Curs Pedagògic i Cultural de l'Institut d'Estudis Occitans a Bergerac. Hi assistí acompanyat de nombrosos occitanistes com Xuriguera, Nelli, Fournier, Secondat, Lafont, Helias o Esteve, dissertant sobre la comunitat cultural catalano-occitana davant el món modern.[1607] Probablement, en aquella trobada hom acordà la creació del PEN Club Occità, anunciat a *Vida Nova* aquell mateix 1961.[1608] Batista continuà assistint a diverses trobades, per exemple el 1962, quan se celebrà a Bedárrieu.[1609] Les activitats s'anaren incrementant de nou, com en el cas del CNC. En tan sols sis anys, el canvi es notava en la profusió de trobades, cicles, conferències i intercanvis.[1610]

El desvetllament, de nou, de la *Il·lusió Occitana* obeïa, com ha explicat Xavier Ferrer, a una conjuntura favorable produïda per la creixent integració europea.[1611] Explicava Batista, emprant un triangle com a metàfora:

> Per a subsistir hem de vetllar i defensar-nos del costat de ponent [Castella, Espanya]. La civilització, el progrés, les idees noves, el futur, ens vénen sempre dels altres costats del triangle. És vers la Mediterrània i l'Europa Occidental que hem de girar-nos de cara per a construir el futur.[1612]

[1604] J. M. Batista i Roca, *Un doble centenari. Catalans i provençals* a *Vida Nova*, Núm. 17 (IV/1959). L'article és d'especial interès per ser un erudit estudi comparat de les renaixences de tots tres moviments emmarcats en el segle XIX europeu.
[1605] Ferré i Trill, *La identitat geopolítica catalanooccitana*.
[1606] F. De Sau [Josep Maria Batista i Roca], *Pobles Renaixents* a *Vida Nova*, Núm. 5 (X-XII/1955): 7-9.
[1607] Xè Curs Pedagògic i Cultural de l'Institut d'Estudis Occitans. Fons Ramon Arrufat. ANC.
[1608] *Creació del PEN Club Occità* a *Vida Nova*, Núm. 23 (IX/1961), 14.
[1609] Carta de JMBR a Antoni Serra (26/VI/1962). Fons Ramon Arrufat. ANC.
[1610] Carta de JMBR a Joan Ballester (9/I/1963). Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T128).
[1611] Ferré i Trill, *La identitat geopolítica catalanooccitana*.
[1612] B[atista] i R[oca], *El triangle català* a *Vida Nova*, Núm. 4 (VII-IX/1955).

En la segona part del seu article «El triangle català», centrat en la Mediterrània, hi exposava, de nou, aquella idea de Renaixença que ja li rondava almenys d'ençà 1934. Segons ell, després de la derrota del 1714 els catalans, impossibilitats de fer política, s'havien centrat a fer diners, assentant les bases del que havia estat després la Renaixença del segle XIX. Patida la derrota de 1939, els catalans, sempre segons el nostre protagonista, havien tornat a fer el mateix, centrar-se en quefers econòmics. Seguint aquesta lògica, durant els anys cinquanta i seixanta s'estaven assentant, per tant, els fonaments d'una nova Renaixença:[1613]

> Certament en una Catalunya renaixent els catalans no ens hem d'ofegar en una Mediterrània d'estètica i de cultura, però hem de saber aprendre de la nostra mar el que en l'economia i en la civilització pot donar-nos per a inspirar el nostre poble amb una nova vitalitat. [...] L'aspiració dels catalans és fer de la nostra petita terra una gran ciutat, un fogar de civilització. Tornem, doncs, al concepte de la *polis* hel·lènica i de la *civitas* romana, continuat en les ciutats-estats de la Itàlia medieval i en la nostra mateixa organització medieval, una Mallorca dirigida per la seva Ciutat, un Regne de València centrat en la Ciutat de València i una Barcelona, Cap i Casal de Catalunya. [...] Girats de cara a la Mediterrània, les novelles generacions hauran de tornar a edificar la Gran Ciutat dels catalans.[1614]

El replantejament de les relacions de Catalunya amb Occitània, però també amb el nord d'Itàlia, obeïa a una sèrie de canvis que s'havien produït els anys de la postguerra europea. Si bé ja no es contemplava la unitat d'una llengua occitanocatalana, els plantejaments es vestien ara amb noves robes, amb els ulls posats a Europa.[1615]

Després de la guerra i per evitar que es repetissin carnisseries com les dels trenta anys anteriors, Europa havia començat tímidament a crear institucions comunes. El 1949 es fundà el Consell d'Europa i el 1951 la Comunitat Europea del Carbó i l'Acer. El 1957, el Tractat de Roma havia establert la Comunitat Econòmica Europea, amb Itàlia, Bèlgica, França, Luxemburg, Països Baixos i l'Alemanya de l'Oest com a estats membres. Paradoxalment, com més es desintegraven els imperis europeus a ultramar, perdent les darreres colònies, més s'accelerava la integració dels països en les noves institucions europees. La guerra s'havia acabat a Europa el 1945, però als imperis les sagnies continuaren fins als anys setanta en forma de conflictes civils o colonials. Les

[1613] Ho explicà en una locució de 1973. Vegeu: Castells, *Homenatge*, 105-107.
[1614] B. R. [Josep M. Batista i Roca], *El Triangle català II* a *Vida Nova*, Núm. 6, (1956), 25-31. També hi insistiria a J. M. Batista i Roca, *La Nova Renaixença* a *Vida Nova*, Núm. 23 (IX/1961), 8-14.
[1615] Rafanell, *La il·lusió occitana*, 21-22.

noves institucions europees havien estat creades, originalment, per a mantenir sota control aspectes de l'economia i evitar una possible repetició dels esdeveniments de 1914-1945, però amb el pas dels anys, sobretot a finals dels cinquanta i principis dels seixanta, coincidint amb la descolonització, caminaren vers una integració veritablement política.[1616]

En aquest context, en què en un futur s'albirava una organització europea de cada vegada més estats i de més profunditat, Josep Maria Batista i Roca començà a interessar-se per les naixents institucions, de les quals Espanya encara no formava part. Hi abocà grans esperances durant la resta de la seva vida.[1617] Sobretot, l'intel·lectual barceloní creia en la possibilitat d'integrar l'economia catalana i la seva potent indústria en un marc europeu de regions.[1618] L'any després de signar-se el Tractat de Roma, trobem als arxius una llista de nacionalitats europees elaborada per tal de participar a la UFCEE, entitat que hem comentat ja anteriorment i que, insistim, era el *revival* de la CNE d'entreguerres.[1619]

L'objectiu era ser ben a prop del Consell d'Europa, creat precisament el 1949, i influir en l'estructuració de les noves institucions. Batista va treballar per acostar-se a algun dels membres del Comitè dels Estats No-Membres del Consell d'Europa, encarregat dels afers d'Espanya. Aquest acostament tingué dos moments culminants. El primer, en trametre *Memorandum to the Council of Europe on human rights and national genocide in Spain*. [1620] El segon, la visita a Estrasburg a la reunió del Consell d'Europa de 1976. [1621] L'activitat de Batista, com ha explicat Xavier Ferrer en analitzar la revista *Vida Nova*, es pot sintetitzar de la manera següent:

> Dos punts palesos: el de la «Nova Renaixença» i el de vindicació de l'arc mediterrani septentrional. En ambdós casos no es tractat d'una evolució historicista marcada pel passatisme literari medieval o d'una nació no-nada occitanocatalana, sinó de propostes

[1616] Judt, *Postwar*, 241-359; Tony Judt, *Reappraisals. Reflections on the forgotten twentieth century* (Regne Unit: Penguin Books, 2006), 5-6.
[1617] Jordi Duran, *Debat sobre la qüestió de la CEE* a *Avui*, Any 2, Núm. 404 (16/VIII/1977): 7.
[1618] J. M. Batista i Roca, *Catalunya enfora (un estudi sobre l'expansió de la nostra indústria)* a *Vida Nova*, Núm. 63 (1975), 9-27.
[1619] Full mecanografiat *Unió federalista de les comunitats nacionals europees.* Disponible al Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T20).
[1620] Josep Maria Batista i Roca, *Memorandum to the Council of Europe on human rights and national genocide in Spain. Catalan National Council* (Londres: 1964)
[1621] Carta de Roger Massie a JMBR (Estrasburg, 14/V/1976). Carta de Carles A. Gasòliba a JMBR (Barcelona, 4/VI/1976); Carta de JMBR sense destinatari (Perpinyà, 17/VIII/1976). Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T29). Existeixen també cartes a l'AMTM. Monestir de Poblet.

> de rellançament i construcció nacional amb raonaments geopolítics, pel que fa al bastiment d'un nou espai econòmic i cultural.[1622]

Sens dubte, el que estava proposant Batista, a nivell cultural, era una adaptació de la vella *Il·lusió Occitana*. Eren les idees que ja havien proposat els intel·lectuals del noucentisme com Prat o d'Ors, també Carbonell o Foix, però que tenien un origen tan llunyà com els temps de Frederic Mistral i Víctor Balaguer.[1623] Val a dir, però, que es tractava d'una adaptació al *zeitgeist* de l'Europa i el món de la postguerra, preocupat de les qüestions econòmiques, estructurals, demogràfiques —la reconstrucció— i, sobretot, en una creixent potenciació de les regions dins una Europa que, aleshores, caminava cap a una creixent integració.[1624]

Com explica Xavier Ferrer, «en un concert de l'Europa no hegemonitzada per la influència dels estats, Batista i Roca proposa una interpretació econòmica de la consciència nacional-cultural».[1625] L'intel·lectual ho explicava de la següent manera:

> Avui, per a molts, Europa, no és concebuda com un entreteixit humà i cultural, d'homes i de pobles, cadascun amb la seva personalitat, la seva mentalitat i la seva llengua, sinó com una sèrie d'oasis urbans escampats enmig d'una terra de la qual no en saben res i que el viatger no ha visitat mai, o pitjor encara, com una vasta àrea del mercat comercial d'una comunitat econòmica.[1626]

Com ha explicat Tony Judt, els anys seixanta foren la gran època de la «Teoria», entesa aquesta com una muda, una evolució, una *interrogació crítica*, dels mètodes i els objectius de l'acadèmia, que es féu sentir en totes les disciplines acadèmiques, però especialment en sociologia, història i antropologia. Aquestes dos darrers camps eren, com hem vist al llarg del present treball, de domini i interès del professor Josep Maria Batista i Roca. Aleshores, la intenció esdevenia no solament narrar o explicar un moment històric, sinó descobrir el seu sentit profund. Allò que importava de debò no eren les pràctiques socials o els trets culturals, sinó les estructures profundes de les qüestions humanes. Així, l'estructuralisme esdevingué seductor per a un nombre creixent d'intel·lectuals i acadèmics.[1627]

[1622] Ferré i Trill, *La identitat geopolítica catalanooccitana*.
[1623] *Ibídem*; Rafanell, *La il·lusió occitana*, 17-439.
[1624] Aprofondirem una mica en aquest canvi acadèmic en el següent apartat.
[1625] Ferré i Trill, *La identitat geopolítica catalanooccitana*.
[1626] Citat a *Ibídem*.
[1627] Judt, *Postwar*, 390-449.

En Batista, detectem aquesta metamorfosi de l'enfocament de les ciències socials en sengles articles. No es modifica l'essència de la ideologia nacionalista, el rerefons permanent del seu capteniment polític, però si es fa palès un anàlisi més aviat centrat en les *estructures*, en les transformacions demogràfiques o en la indústria, per exemple. Una mostra de tantes d'aquest canvi és *L'economia Catalana i el pla espanyol de desenvolupament regional*, en què comentà, en el marc dels «Països Catalans», els efectes de l'endarreriment industrial de regions com Castella o Andalusia, la política econòmica franquista i els efectes sobre el País Basc i les terres catalanes, analitzant multitud de dades i xifres macroeconòmiques.[1628]

Amb dos occitans, Robèrt Lafont i Roger Brunet, juntament amb el menorquí Nicolau M. Rubió i Tudurí —enviat per Companys a fer la mateixa tasca que Batista l'any 1938, però a París—, Batista plantejaria un Arc Mediterrani. Rubió i Tudurí el delimitaria geogràficament, Batista el concebé adaptant el projecte al gir estructuralista i teorètico-quantitatiu de l'acadèmia dels anys seixanta. Brunet hi afegí la planificació territorial i la projecció econòmica i Lafont sintetitzà les propostes.[1629] *Vida Nova*, en forma d'articles, però també en forma de publicacions, difongué les idees d'aquest Arc Mediterrani i de la «Nova renaixença».[1630] Aquest gir s'entén també, enllà el canvi en els signes dels temps, si es té en compte que, d'ençà el final de la Segona Guerra Mundial, la llengua occitana havia anat desapareixent, primer a les ciutats i després d'arreu del seu territori històric.[1631]

El 1945, Rubió i Tudurí havia publicat *La patrie latine. De la Méditerranée à l'Amérique*,[1632] obra en què plantejava la visió d'una utopia mediterrània resistent davant d'un món partit en grans àrees d'influència —el que acabaria passant a la Guerra

[1628] Batista i Roca, *La desintegració d'Espanya*.
[1629] Xavier Oliveras González, *Quatre teòrics sobre l'Arc Mediterrani: N.M. Rubió i Tudurí, J. M. Batista i Roca, R. Brunet i R. Lafont* a *Cercles. Revista d'Història Cultural*, Núm. 15 (2012): 71-92. Sobre Rubió i Tudurí, vegeu: Kosep Quintana, *Nicolau Maria Rubió i Tudurí (1891-1981) literatura i pensament* (Barcelona: Institut Menorquí d'Estudis Curial, 2002).
[1630] Vegeu, a tall d'exemple: J. M. Batista i Roca, *Catalunya enfora: l'expansió de la nostra indústria* (Montpeller: Vida Nova, 1975); J. M. Batista i Roca i Robert Lafont, *Occitans i catalans als segles XVI i XVII* (Montpeller: Vida Nova, 1973); J. M. Batista i Roca, *La Nova renaixença* (Montpeller: Vida Nova, 1961); Robert Lafont, *La doble brotada de la consciència occitana al segle XVI* (Montpeller: Vida Nova, 1973).
[1631] Aitor Carrera, *Breu radiografia sociolingüística de l'occità a l'entrada del tercer mil·lenni* a *Els Marges. Revista de llengua i literatura*, Núm. 90 (2010), 16-39.
[1632] Nicolau M. Rubió i Tudurí, *La patrie latine. De la Méditerranée à l'Amérique* (Paris: La Nouvelle Édition, 1945). N'existeix una versió en català, traduïda per l'historiador menorquí Josep M. Quintana, Nicolau M. Rubió i Tudurí, *La pàtria llatina: de la Mediterrània a Amèrica* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006). Citats a: Oliveras, *Quatres teòrics sobre l'Arc Mediterrani*.

Freda. Rubió i Tudurí proposava una *commonwealth* llatina, tenint present el mirall de la *Commonwealth* britànica que Batista coneixia tan bé. Rubió i Tudurí emprava diversos noms intercanviables, com ara «arc litoral, arc llatí, arc occità o arc litoral llatí de la Mediterrània nord-occidental». Una dècada després, el nostre biografiat recuperà el concepte d'Arc Mediterrani que ja coneixia dels temps de la UC i de l'AEFC. Com ha explicat Xavier Oliveras, l'intel·lectual català «se situa en una transició entre la perspectiva historicocultural, que, com Rubió i Tudurí, assumí inicialment, i la perspectiva geoeconòmica, vers la qual evolucionà a partir dels anys 1960 i 1970». La Mediterrània i la «unitat occidental europea» eren ara l'objectiu i el marc de referència. En darrer lloc, en aquesta transmutació de la *Il·lusió Occitana* trobem present el concepte de «civilització», el qual, com en el cas de Rubió i Tudurí, no s'identificava amb els estats, sinó amb les cultures.[1633]

Batista reforçava «l'emplaçament de l'Arc Mediterrani —i, en darrera instància, de Catalunya— en relació amb Europa i la progressiva integració econòmica representada per la CEE». Tot això sense oblidar els aspectes més culturals, defensant «l'Europa dels pobles i de les regions» que superés els Estats. L'Eix Mediterrani podia esdevenir una connexió entre el nord d'Europa i la Mediterrània, fins i tot l'Àsia, a través dels importants ports de Barcelona, Marsella i Gènova, emprant les comunicacions terrestres i marítimes de les regions circumdants.[1634] Escrivia Batista:

> El factor econòmic juga un gran paper en el moviment d'integració europeu, paper que esperem no serà exclusiu ni preponderant. No avançariem gaire, si en comptes d'una Europa dels prínceps de sang blava, en tinguéssim una altra dels capitans d'indústria de sang d'or. Cal esmerçar les nostres forces en fer que la Nova Europa sigui l'Europa dels pobles —pobles amb igualtat de drets, tant si fins avui han estat dominats com dominadors [...]. Que no ens torni a passar com les altres vegades; que en aquests moments de desintegració d'Espanya i d'integració d'Europa els catalans ens trobem novament sense brúixola i sense rellotge. No voldríem, però, ésser massa optimistes. Fins a quin punt la desorientació dels catalans és greu en el dia d'avui, res no ho demostra més que el fet que actualment no hi ha entre nosaltres ni un cap nacional ni un moviment nacional com la generació anterior va tenir al temps d'En Macià. [...] Cal recobrar la nostra brúixola i el nostre rellotge per a situar-nos a l'hora d'Europa i en el mapa d'Europa.[1635]

[1633] Oliveras, *Quatres teòrics sobre l'Arc Mediterrani*.
[1634] *Ibídem*.
[1635] J. M. Batista i Roca, *L'hora de la decisió* a *Vida Nova*, Núm. 29 (XII/1963).

Xavier Gonzàlez recorda que «l'aplicació pràctica d'aquest discurs espacial per part dels governs regionals i locals es materialitzà en la creació de l'Euroregió mediterrània, la Xarxa de Ciutats C-6 i l'Association de l'Arc Méditerranéen o, més recentment, de l'Euroregió Pirineus-Mediterrània i de l'Euroregió Alps-Mediterrània».[1636] En resum, amb Josep Maria Batista i Roca i els intel·lectuals propers a *Vida Nova,* la *Il·lusió Occitana* es transformava i s'adaptava a un nou esperit de l'època, amb les esperances posades en un futur en què Catalunya, però també Occitània, gràcies a una nova Europa, estiguessin a recer dels embats del centralisme castellà i francès. Les paraules de Batista en l'homenatge rebut a Perpinyà el 1975, pel seu vuitantè aniversari, quan rebé la medalla de la vila,[1637] resumeixen aquesta vocació d'una Europa diferent:

> L'Europa que veiem per al dia de demà —o potser, sense tant d'optimisme, de demà passat—, serà l'Europa de les Regions. És en ella que la Nació Catalana ha d'ocupar el seu lloc. Hi tenim dret, puix que els catalans som europeus. Si el Rosselló és el cap de pont català dins d'Europa, les Terres Catalanes són una extensió d'Europa dins de la Península i al llarg de les costes del Mediterrani. Ens hem d'obrir camí per a poder allargar les mans a totes les altres regions europees. De manera especial ens cal girar-nos vers l'arc mediterrani que vola de València a Florència, del qual les nostres Terres en són el pilar occidental. Aquest arc mediterrani és a l'ensems la base meridional de l'àrea de la Comunitat Europea.[1638]

L'optimisme que Batista projectava era potser només de cara a la galeria, o sincer, però projectat en un futur, «per al dia de demà —o potser, sense tant d'optimisme, de demà passat», com ell mateix puntualitzava. Com a figura pública sempre havia optat per evocar més el país que *hauria de ser*, que no pas el que *era*. Ara, amb les circumstàncies i els fracassos del país després de 1939, l'optimisme que palesen els seus escrits potser responia idènticament a la voluntat de no minar la moral dels qui l'envoltaven, ni tampoc la seva pròpia. El seu objectiu era sempre donar esperança. La seva concepció dels canvis i de l'acció nacionalista era profunda i sempre pensada en el llarg termini, amb una perspectiva de segles.[1639]

[1636] Oliveras, *Quatres teòrics sobre l'Arc Mediterrani*.
[1637] Salvador Alsius, *Entrevista de JMBR* al *Diario de Barcelona*. Sense data. Fons Ramon Arrufat. ANC.
[1638] El text està reproduït a *Josep M. BATISTA ROCA, Parlament en el sopar d'homenatge. Perpinyà, 1975* a Castells, *Homenatge*, 223-230. Existeix, tanmateix, una gravació del parlament a la Fonoteca Jaume Font (ANC1-563). Batista insistiria sobre aquestes qüestions fins el dia de la seva mort. Vegeu: Josep Maria Batista i Roca, *Catalunya i Occitània* a *Avui*, Any 3, Núm. (8/XI/1978): 4.
[1639] *Ibídem*

Maig del 68. El FAC, ÈPOCA i el Cas Batista i Roca

El 1962, un dels fundadors d'Euskadi Ta Askatasuna (ETA), Julen Madariaga, viatjà a Cambridge per doctorar-se en dret. Llegint el diari *The Observer*, trobà un article del professor Josep Maria Batista i Roca i s'hi posà en contacte. La seva primera reunió és considerada la primera entre ETA i un independentista català. Madariaga, de trenta anys, parlà amb Batista sobre la recuperació dels trets nacionals de bascos i catalans i sobre la independència de les dues nacions. L'impacte del nostre protagonista sobre el fundador d'ETA fou important:

> Madariaga em va reconèixer la influència de Batista i Roca en el precís moment que l'estratègia d'ETA es gestava al seu cap [...]. Madariaga i Batista i Roca parlaven de tot això mentre passejaven fent molt més que jocs de paraules i de criquet per la gespa humida i clorofil·lica de Cambridge. Encara no havia aflorat la teorització de la violència [...].[1640]

Els mesos següents, tots dos continuaren trobant-se per intercanviar opinions, parlant sobretot dels alliberaments nacionals de les colònies del Tercer Món, fins que Madariaga es doctorà i se'n tornà a casa. La seva relació no acabà aleshores; el 15 d'abril de 1963 Batista assistí, amb d'altres representants de minories nacionals europees, a la Diada basca, Aberri Eguna, celebrada a Itsasu, Iparralde.[1641]

D'allà sorgí la idea de reunir totes les minories nacionals europees en un moviment d'autonomistes i separatistes europeu.[1642] Els contactes es produïen abans que ETA creués la línia invisible entre la propaganda armada i els assassinats, i matés a l'agent de policia José Pardines el 7 de juny de 1968. De totes maneres, es conserven dos documents de Batista, un d'ells estranyament titulat *Propuesta a ETA*, datat de la Pasqua de Resurrecció de 1963, en què hom parla de la defensa de la independència de totes dues nacions i d'una ratificació del pacte de Galeusca. Dotze anys més tard, l'estiu de 1975, quan ETA ja havia assassinat, Batista pronuncià en públic unes ambigües declaracions:

[1640] Batista, Antoni. *ETA i nosaltres* (Barcelona: Pòrtic, 2020), 35-39.
[1641] *Ibídem*; Daniel Gómez Amat, *ETA i Catalunya. Des del primer contacte el 1962 fins a la reunió de Perpinyà* (Barcelona: Columna, 2004), 15-25
[1642] A la publicació en francès *Enbata* (V/1963) s'hi destaca la presència de Batista com a representant català. Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T20).

> Deixeu-me fer una crítica del nostre poble. No tot han de ser elogis. Abans de la República, fins a Macià, abans de la Guerra Civil, Catalunya anava a l'avantguarda de la lluita d'alliberament de totes les nacions de l'Estat espanyol. Els catalans no hem sabut mantenir aquesta posició de direcció, de leadership, d'obrir nous camins vers la llibertat de les nacions de l'Estat espanyol. Avui els qui són la punta d'aquesta lluita per la llibertat nacional són els bascos... No proposo que els catalans surtin a tirar trets, com tan coratjosament fan els joves d'ETA.[1643]

Potser les reunions amb Madariaga produiren alguna mena d'influència en el capteniment del nostre protagonista en un moment en què, com hem vist, algunes coses es movien al món. Si els bascs preparaven ETA, la qual, recordem, encara no havia passat a atemptar contra persones, el professor de Cambridge potser va pensar que calia preparar alguna cosa similar. Durant les seves estades a Perpinyà i Ceret dels anys seixanta, Batista havia conegut a Josep Calduch a través de Gilbert Grau. Com explica Oriol Falguera, Batista li proposà «que s'encarregués de crear l'embrió d'un futur exèrcit català».[1644]

Així, «els escamots d'aquest exèrcit portarien a terme accions contra interessos espanyols, però mai contra persones, i no les reivindicarien mai», cosa que recorda, i molt, als plantejaments de la SEM i de l'Òrmica. Era el 1966, quaranta anys després de la creació de la segona organització, després d'aquella detenció de Miquel A. Baltà.[1645] Batista ja s'havia adonat del canvi en els signes dels temps quan havia tornat a emprendre l'empresa de l'Arc Mediterrani. Emprant la metàfora del «*wind of change*» del primer ministre britànic, Harold MacMillan en un discurs de 1960 pronunciat a Ciutat del Cap,[1646] l'encara professor de Cambridge anunciava:

> Avui, en el rellotge d'Europa i del món, torna a acostar-se una hora propicia. El "vent de llibertat" ha bufat damunt d'Àfrica i ha convertit un bon nombre de colònies en Estats Sobirans. L'Assemblea de les Nacions Unides en la històrica sessió del 14 de Desembre de 1961 aprovà la famosa Declaració sobre el Dret dels Pobles a la Independència. Al nostre vell Continent s'estén i s'agita la idea de què la Nova Europa ha d'ésser construïda damunt la realitat de les nacions que la composen. L'hora torna a ésser propicia a les nostres aspiracions nacionals. Cal que els catalans sàpiguen estar a l'altura de les circumstàncies.[1647]

[1643] Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T20).
[1644] Falguera, *Exèrcit Popular Català*, 33.
[1645] *Ibídem*.
[1646] Judt, *Postwar*, 298.
[1647] J. M. Batista i Roca, *L'hora de la decisió* a *Vida Nova*, Núm. 29 (XII/1963).

El 1967, a l'habitual *Hotel Royal Rousillon* de Perpinyà, es tornaren a trobar. Durant l'any següent, Calduch anà cercant voluntaris entre un moviment excursionista que, com l'escoltisme, reviscolava després de la Guerra Civil, sobretot de la mà de Mossèn Batlle, vell conegut de Batista, qui havia creat a Montserrat l'Associació Catalana d'Escoltisme i Guiatge Català el 1959.[1648] A l'exili, el creador des Minyons de Muntanya i de Palestra era encara considerat «cap escolta», dignitat que li havia concedit el President Companys aquell febrer de 1937.[1649]

> Les reunions d'en Calduch amb Batista i Roca i altres activistes com en Grau o en Gensana [de la Provença] es tornen més discretes. Volen evitar que la idea dels escamots [del FAC] arribi a orelles de Josep Tarradellas [...]. Batista i Roca desconfia, tem que els boicotegi; «no és aigua clara». [...] Els entrenaments es combinen amb sortides força útils. Serveixen tant per localitzar pedreres d'on *expropiar* explosius com per fer pintades propagandístiques. La primera és un homenatge a la figura de Batista i Roca. Sobre les pedres del Canigó escriuen en lletres ben grans: Consell Nacional de Catalunya.[1650]

Els joves s'inscriviren a classes d'arts marcials, al gimnàs *Las Águilas* de la ciutat comtal, un centre que, irònicament, era propietat de la Policia Armada de Barcelona. Aprengueren també el maneig de les armes. A més a més, Batista creia, com en els temps de la SEM i l'Òrmica, que els militants havien de saber perquè lluitaven, que la conscienciació era important: a diferència d'altres grups, el FAC no estava relacionat amb la universitat. Fent-se totes les il·lusions, el veterà Batista creia poder arribar a

[1648] Albert Suñé, *Cinquanta anys d'escoltisme a Catalunya* a *Avui*, Any 3, Núm. 799 (24/XI/1978): 20.
[1649] [Sense Títol]. *Missatge mecanografiat als escoltes* (VII/1954). Fons Ramon Arrufat. ANC. Durant aquells anys, Batista havia tramés algun missatge, per exemple el 23 d'abril de 1940, i encara era considerat el cap nacional pel consell general de Minyons de Muntanya-BOY SCOUTS de Catalunya. A Londres, s'havia mantingut en contacte amb el Buró Internacional. El 1951, Batista escriuria un memoràndum al coronel Wilson, l'aleshores secretari del moviment escolta mundial, i fins i tot aconseguí dinar amb ell. L'escoltisme que Batista havia fundat maldava per sobreviure a l'interior, gairebé clandestinament, mentre ell s'encarregava de realitzar gestions a l'exili, aprofitant de vegades àdhuc per enviar missatges a les noves generacions de minyons, cosa que faria en diverses ocasions. Durant el seu exili, Batista en continuà, d'alguna manera, pendent del desenvolupament de l'escoltisme. Balcells i Samper, *L'escoltisme català*, 153-170. Vegeu els missatges, l'informe sobre la trobada amb Wilson i la carta de JMBR a Pinyol (14/IX/1947). Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T21). Hem decidit no resseguir l'evolució de l'excursionisme fil per randa per dos motius: en primer lloc, Batista no hi té la participació que tenia, lògicament, quan es trobava a Catalunya, i, en segon lloc, perquè ja ha estat estudiat per Balcells i Samper. Vegeu els missatges enviats a l'escoltisme a Castells, *Homenatge*, 77-97.
[1650] Manté, *Front*, 21-30. Es tracta d'un llibre no-acadèmic, però tanmateix l'autor comptà amb l'edició de membres del FAC, de manera que el volum és una mena de font primària, de caràcter molt novel·lesc.

comptar amb dos mil militants formats en el maneig de les armes i conscients de la seva catalanitat.[1651]

Paral·lelament, els integrants del FNC ja es trobaven recuperats de les detencions i el desballestament de finals dels anys quaranta i de la hibernació forçada. Rejovenits per l'afluència de joves universitaris nascuts massa tard per lluitar a la Guerra Civil,[1652] començaren també a plantejar-se la formació d'una organització de lluita armada.[1653] Al *Servei d'Informació Nacional Català*, l'òrgan del CNC que Batista confeccionava, ja s'havia parlat dels canvis que estava comportant la descolonització:

> El procés de descolonització actual ha portat molts pobles a la independència. Donada la igualtat de drets entre tots ells i la condemna de tota forma de discriminació per raó de raça, nació o llengua, no hi ha cap raó perquè nacions d'Europa sotmeses a l'explotació colonial no es descolonitzin i no arribin a constituir-se en estats independents igual com les antigues colònies d'Àfrica o Àsia. En aspectes importants, el moviment per l'alliberament nacional dels catalans és la revolta contra el genocidi i contra l'explotació colonial de les terres catalanes per les oligarquies espanyoles dominadores [...]. El Consell Nacional Català reprèn i desenvolupa el Moviment de l'Estat Català de Francesc Macià creant una doctrina i una actuació per a posar al dia el concepte polític i nacional de l'Estat Català segons les idees i les necessitats modernes [...]. O renovar-se o morir. I la Nació Catalana no vol ni pot morir. El deure de tots els seus fills és contribuir amb llur esforç personal que triomfi aquesta empresa del seu alliberament.[1654]

Aquesta sensació d'una nova època a la qual els plantejaments separatistes s'havien d'harmonitzar no era un fenomen estrictament català. El 1968 es produiria un relleu generacional a Occident, però també al món. L'anomenat Maig del 68 en fou una conseqüència directa. L'explosió demogràfica, el *baby-boom* de la postguerra, combinat amb l'extensió de la durada de l'educació convertí les universitats, plenes com mai d'estudiants, en polvorins revolucionaris. Com ha explicat Tony Judt:

> Conforme més i més nens entraven i passaven pels sistemes educatius de secundària, una bretxa s'obria entre el seu món i aquell que els seus pares havien conegut [...]. Tota generació veu el món com si fos nou. La generació dels Seixanta veia el món com nou i *jove*.[1655]

[1651] *Ibídem*, 30-31.
[1652] Díaz i Esculies, *El Front Nacional*. Vegeu també: Roger Prims i Vila, *De la fosca al desvetllament. El Front Nacional de Catalunya a la dècada dels cinquanta* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008).
[1653] Falguera, *Exèrcit Popular Català*, 33-35. Vegeu: Díaz i Esculies, Rubiralta, Renyer, *Una història del FNC*, 77-78.
[1654] *Servei d'Informació Nacional Català*, Núm. 128 (15/VIII/1969). Citat a Falguera, *Exèrcit Popular Català*, 36.
[1655] Traduït de l'anglès al català per l'autor. Judt, *Postwar*, 390-449.

La distància entre la generació nascuda durant la Segona Guerra Mundial i després d'ella, i les generacions anteriors, que havien viscut o crescut durant els turbulents anys entre 1914 i 1945, era abismal. La nova joventut que havia crescut en l'abundància econòmica de la postguerra tenia gustos diferents, maneres de vestir diferents i *pensaments* diferents, molt més individualistes, que trencaven amb la moral i els costums establerts. No volien *entendre*, sinó *transformar* el món en què havien nascut.[1656]

Tot esclatà aquell any de 1968 en una revolta de notes anarquitzants. De Praga a Mèxic, passant per París, les protestes prengueren els carrers i les universitats. Si bé la revolució no derrocà l'*status quo* establert a cap dels dos costats del mur de Berlín, les conseqüències en el llarg termini comportaren transformacions profundes tant en les societats europees com a tot el món.[1657]

A Catalunya les onades del Maig del 68 també es feren notar. Malgrat que a Catalunya no s'havia produït una explosió de la natalitat, el país havia incrementat enormement la seva població a causa de la immigració durant els anys cinquanta i seixanta. El 1968, Catalunya comptabilitzava quatre milions vuit-cents vuitanta-dos mil trenta-un habitants, gairebé dos milions més que el cens de 1940.[1658] Les modificacions i reajustaments econòmics, sobretot a partir del *Plan de Estabilización* franquista de 1959, i les mudances culturals, estaven canviant també la fesomia d'una societat cada vegada més allunyada d'aquella que havia patit la guerra del 1936-1939. Els joves que s'incorporaven a les files del FNC cada vegada tenien menys en comú amb els líders Martínez Vendrell (1915) o Manuel Cruells (1910) i, menys encara, de la de Joan Cornudella (1904) o del propi Batista, qui havia complert ja la setantena.[1659]

Com ha explicat Ucelay-Da Cal, igual que a la resta d'Europa, el Maig del 68 consagrà el marxisme com a enfoc principal en les ciències socials. Paral·lelament s'estengué una fascinació per la violència política que perdurà durant els anys setanta i vuitanta, a redós de les imatges de la guerra d'independència d'Argèlia —acabada el 1962—, la revolució castrista a Cuba de finals dels cinquanta, la Revolució Cultural

[1656] Judt, *Postwar*, 390-449.
[1657] *Ibídem*.
[1658] De Riquer i Culla, *El franquisme i la Transició*, 28 i 335.
[1659] *Ibídem*, 348-362; Díaz i Esculies, *L'oposició catalanista al franquisme*, 83-122.

xinesa o la Guerra del Vietnam en què EEUU es trobava enfangat. Lògicament, un conservador i catòlic com Batista, nascut el 1895 i anticomunista per capteniment i per experiència, no podia veure ni en Mao, ni en Castro, ni en Ho Chi Minh models ni referents per a fer res.[1660]

En canvi, però, en el marc del Mediterrani Occidental, Batista estigué pendent durant els anys cinquanta de l'alliberament colonial de països com Argèlia o el Marroc, de Líbia o de Tunísia, i també posà la mirada en territoris com Sicília o Sardenya i la Vall d'Aosta, que començaven a obtenir autonomia dins la República Italiana.[1661] Li interessava, sobretot, el reviscolament de la regió del Mediterrani Occidental, un ressorgiment iniciat, segons Batista, al segle XIX, després d'una decadència del *Mare Nostrum* que s'havia iniciat amb la caiguda de Constantinoble el 1453 i la descoberta d'Amèrica el 1492.[1662]

Els més joves, però, no s'interessaven per aquestes coses, sinó per *la Revolució.* La conseqüència de tot aquest cúmul de factors portà a una escissió en el sí del FNC. Els joves universitaris, de tendències cada vegada més socialitzants o, fins i tot, marxistes, abandonaren el partit per fundar el Partit Socialista d'Alliberament Nacional (PSAN). El trencament esdevingué ontològic, en el sentit que s'esberlà la continuïtat ideològica amb aquell separatisme, en què havia crescut Batista, covat sota les sigles de la UC d'ençà la darrera dècada del segle XIX. Les idees dels joves no provenien ja de la tradició que vehiculava el FNC, sinó que llur capteniment es basava en els textos i els pensadors marxistes. Així, el PSAN no reivindicà ni l'Alguer, ni la llatinitat, ni el noucentisme ni Occitània. Batista i el seu entorn havien fracassat a l'hora de transmetre la seva «torxa» a la següent generació.[1663]

Irlanda i la Revolució bolxevic eren massa llunyanes per ésser possibles miralls del naixent *independentisme*. Els referents passaren a ser altres, amb l'exepció de Cuba, abandonada com a model durant la Gran Guerra, però que, en una de les curiositats que dona la Història, tornava a embadalir els novells secessionistes catalans gràcies als guerrillers de Fidel Castro. El marc del nou moviment, els «Països Catalans», sense

[1660] Ucelay-Da Cal, *Breve historia*, 206-223. Vegeu també: Fermí Rubiralta, *Orígens i desenvolupament del PSAN (1969-1974)* (Barcelona: Edicions de la Magrana, 1988).
[1661] F. De Sau [Josep Maria Batista i Roca], *Pobles Renaixents* a *Vida Nova*, Núm. 5 (X-XII/1955): 7-9.
[1662] [J. M. Batista i Roca] *La Cultura Catalana avui. França i l'Occident* (1956). Biblioteca de Catalunya
[1663] A tall d'exemple, el més semblant a una reivindicació com la de Batista, sense ni tan sols ser-ho, provinent de l'entorn del PSAN, seria Jordi Ventura, *Les cultures minoritàries europees* (Barcelona: Editorial Selecta-Catalònia, 1991). Vegeu també: Casassas, *La Voluntat i la quimera.*

l'Alguer, tancava les portes a ulteriors reivindicacions occitanes, no sense reivindicar, tanmateix, l'agermanament amb totes les nacions sense Estat en lluita. El nou PSAN, fins i tot, substituí la tradicional *estelada* blava per una amb l'estel roig.[1664]

En aquest context, l'any 1969, catalans del Nord aconseguiren entregar fulminants per a explosius als joves inspirats per Josep Maria Batista i Roca. Al cap de poc, rebereen àdhuc sis pistoles Walther i dues caixes de munició del catalano-suís que Ernst Jakob Spoerri, resident al país alpí, havia traslladat a través d'Elna. Les armes, pagades pel membre del CNC i d'EC Josep Planchart, arribaren acompanyades de manuals d'ús amb cobertes falses, dissimulades com a llibres sobre vegetarianisme. Els manuals incloïen també instruccions per a la preparació d'explosius. Com els separatistes de la SEM i l'Òrmica, la nova fornada de joves realitzà pràctiques de tir, aquesta vegada a la propietat de Joan Ballester al Camp de Tarragona. L'any següent, Ballester fou detingut i empresonat a la Model, acusat de distribuir propaganda il·legal —mapes dels Països Catalans.[1665]

Manuel Cruells, qui precisament abandonà el FNC el 1970 pel que considerà un gir marxista del partit, s'encarregava de formar els joves en el coneixement de la història. Planchart s'encarregava d'explicar-los les dècades que ell havia viscut i les anteriors del separatisme català, fent entroncar el FAC amb la vella tradició del separatisme. Confluïen dos grups: els veterans del CNC i joves independentistes que estaven relacionats amb el món de l'excursionisme, en origen tan proper a Batista, i les Joventuts Obreres d'Estat Català. Com explicà el militant Jordi Vera, el segon grup eren molt joves, no havien viscut ni la guerra ni la postguerra i eren majoritàriament fills d'immigrants.[1666]

Inicialment, se'ls ordenà que pintessin a les parets de Barcelona les sigles «CNC», cosa que, com hem vist, havien fet ja al Canigó. Els joves del FAC, tanmateix, no trigaren a actuar pel seu compte assaltant pedreres, apoderant-se d'explosius i aconseguint les primeres armes.[1667] Amb motiu del 30è aniversari de l'afusellament de Lluís Companys, el grup de joves col·locà un artefacte explosiu a les oficines de Radio Nacional de España a Barcelona. Durant els dos anys següents, quaranta joves

[1664] Ucelay-Da Cal, *Breve historia*, 206-223.
[1665] Falguera, *Exèrcit Popular Català*, 33-37.
[1666] Vera, *La lluita armada*, 11.
[1667] *Ibídem*, 11-12.

provinents dels centres excursionistes com el CEC, el Club Icària o el Club Puigmal de Barcelona realitzaren un total de cent-vuitanta accions de diversa mena. També s'encarregaren, coneixedors de la muntanya com eren, d'ajudar a creuar els Pirineus a fugitius polítics. El grup no reivindicaria cap d'aquestes accions fins el 18 de juliol de 1971, quan començaren a emprar el nom de Front d'Alliberament Català o Front d'Alliberament de Catalunya (FAC).[1668] La majoria tenia entre disset i vint-i-dos anys:

> Tenen molt poques cabòries filosòfico-marxistes. Van al gra. Contrasten molt amb els sofisticats i xerraires estudiants que hem conegut aquests darrers anys. Per ells la cosa és molt simple. Tenim el país ocupat i l'hem d'alliberar. I han posat mans a la feina. A l'interior, s'organitzen recaptes per ajudar a les famílies dels presos.[1669]

Els joves del FAC realitzaren accions amb explosius contra el diari *La Vanguardia*, jutjats, estacions de tren, el metro de Barcelona, repetidors de Televisió Espanyola, casernes o oficines d'Hisenda. A aquestes alçades, Batista i el CNC ja havien perdut el control de l'organització.[1670] De totes maneres, el 1972 el FAC fou desballestat per les detencions de Carles Garcia Solé i Ramon Llorca. Aquestes detencions produiren un exili important de membres, alguns dels quals acabarien reintegrant-se, anys després, a l'organització Terra Lliure. Entre 1972 i 1975, a les presons espanyoles s'hi trobaven una vintena de presos relacionats amb el FAC, mentre que a França alguns complien condemna per tinença d'armes.[1671]

Les restes de l'organització, segons revelà Jordi Vera, s'havien retrobat parcialment a Bèlgica. A Brussel·les se celebraria la I Assemblea l'estiu de 1973. «Els delegats ja eren tots marxistes, però l'Antoni Morato [un antic militant del PSUC] va ajudar-los a decantar-se pel marxisme-leninisme maoista». Posteriorment, decidirien fundar un Partit Comunista Català i entrarien en contacte amb d'altres organitzacions comunistes revolucionàries. Lògicament, ja feia temps que l'organització no tenia res a veure amb el CNC de Batista més enllà de l'origen.[1672] A aquestes alçades, com

[1668] Falguera, *Exèrcit Popular Català*, 37; Vera, *La lluita armada*, 11-22.
[1669] Carta de Manuel Viusà a Josep Maria Murià (Paris, 28/VI/1972). Arxiu del FNC. Citada a Falguera, *Exèrcit Popular Català*, 79.
[1670] Prova n'és, a més a més que no torna a aparèixer el nom de Batista en tot el llibre editat pels membres després de l'acció del Canigó. Manté, *Front*.
[1671] Carles Sastre, Carles Benítez, Pep Musté i Joan Rocamora, *Terra Lliure. Punt de partida. 1979-1995 Una biografia autoritzada* (Barcelona: Edicions del 1979), 27-28.
[1672] Vera, *La lluita armada*, 37-149.

expliquen Carles Sastre, Carles Benítez, Pep Musté i Joan Rocamora, relacionats amb el món nacionalista a la clandestinitat:

> [El FAC] havia diluït el seu component independentista inicial i en els darrers anys havia esdevingut una organització maoista sense propostes polítiques i amb un arrelament social nul, malgrat haver comptat durant la seva trajectòria amb un gruix de militants gens menyspreable i haver dut a terme una important praxi clandestina.[1673]

El FAC, molt actiu entre 1969 i 1972, se'ns apareix com un intent estrepitosament fallit de fer reviure l'esperit de l'Òrmica a redós del CNC en el moment de la seva màxima puixança.[1674] El fracàs del FAC era simptomàtic, al nostre parer, de quelcom més profund. Cap a finals de la dècada de 1960, l'emèrit professor de Cambridge tenia ja més de setanta anys i el *món d'ahir*, com l'anomenà Stefan Zweig, en què Batista havia nascut i crescut, ja era cosa del passat.[1675]

L'Europa dels anys cinquanta encara recordava a aquella d'abans de 1914. De fet, els dirigents de Gaulle (1890), Adenauer (1876), Atlee (1883), Churchill (1874), de Gasperi (1881) i Franco (1892) eren d'aquella vella generació de finals dels anys setanta, dels vuitanta i principis dels noranta del segle XIX que encara manava arreu, fos de la ideologia que fos, a causa del *forat* generacional causat pels trenta anys de guerra. Tot tenia un aire, com explica Tony Judt a *Postwar*, de continuïtat. Així, fins part dels anys seixanta, es mantingué la il·lusió que les coses no havien canviat i que tot continuava, si fa o no fa, igual. El Maig de 1968, si bé acabà en un no-res, posà el punt i final simbòlic a aquest miratge, a l'època en què el nostre protagonista havia viscut la major part de la seva vida. És per aquests motius que s'explica, també, l'escisió del PSAN.[1676]

En aquest sentit, la visita d'Avel·lí Artís Gener, Tísner, el polifacètic periodista i escriptor, és molt il·lustrativa. Vell amic de Batista, assistia a Londres per donar un gir al centre català del PEN Club, per acostar-lo a l'interior «per damunt d'un vague i hipotètic centre exiliat», del qual Batista era secretari i que s'estava quedant sense diners:

[1673] Sastre, Benítez, Musté i Rocamora, *Terra Lliure. Punt de partida*, 27.
[1674] Vera, *La lluita armada*, 31-32.
[1675] Stefan Zweig, *El món d'ahir* (Barcelona: Quaderns Crema, 2001).
[1676] Judt, *Postwar*, 81-82 i 129-421.

> L'home era absolutament irreductible, i no cal pas aquesta afirmació meva per a arrodonir un parer gairebé general. Creia a ulls clucs, rotundament, que tots els qui vivíem en la Catalunya subjugada per Franco ho fèiem gràcies a la nostra condició de franquistes. Cap dels arguments que jo trobava a mà, com eren la guerra, l'exili, la tornada i la subsegüent incorporació a la lluita clandestina, no modificaven ni feien enllà un mil·límetre el seu tancat criteri.

Si bé Batista acabà per cedir davant els arguments del seu amic, «ja admetia que no tots érem franquistes i, a contracor, acceptava que alguns, fins i tot, fóssim antifranquistes». Les seves habilitats dialèctiques continuaven intactes, però, com ens mostra l'anècdota, el nostre protagonista començava a fer-se gran.[1677] A l'interior, el 1966 havia tingut lloc l'anomenada caputxinada, però allò eren «altres activitats que ja no són les nacionalistes, sinó una altra cosa. El fil de la guerra s'anava perdent», reconeixia ell mateix.[1678] Batista es feia vell, però conservava encara tota l'energia. El seu vell amic Roig i Llop el veia «fresc com una rosa», però precisament aquell convuls any 1968, l'exiliat escrivia a la seva germana Concepció: «cada dia que passa és un dia menys que em resta de vida i a les meves altures ja no me'n queden gaires».[1679]

***

No obstant la seva perenne voluntat de construir projectes a llarg termini, de caràcter cívic, Batista mantingué contactes esporàdics amb joves d'organitzacions de vocació netament armada, com l'anomenat *ÈPOCA*, conegut com *La Casa* pels militants. Podria ser que aquesta darrera organització fos un altre braç armat del CNC, a banda del FAC? No podem afirmar-ho, però la hipòtesi està sobre la taula. Podria ser que, a pesar de tot el que s'ha investigat i sense que ho sabessin els militants, *La Casa* fos obra o inspiració de Josep Maria Batista i Roca?[1680] Àlvar Valls, militant d'ÈPOCA, explica a les seves memòries que «per la meva banda, només puc dir que ni Martínez, ni Viusà, ni cap altre membre d'EPOCA no em van parlar mai de la presumpta implicació de l'il·lustre professor en la creació del grup, si bé, atesos els seus antecedents, no deixa de ser

[1677] Artís-Gener, *Viure i veure, 4*, 102-107.
[1678] Mascarell, *Entrevista*.
[1679] Tomàs Roig i Llop, *El meu viatge per la vida (1939-1975)*(Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005), 90. Carta de JMBR a Concepció Batista (Cambridge, 29/IX/1968). Fons Víctor Castells de l'ANC.
[1680] Entrevista amb Oriol Falguera (Barcelona, 31/V/2020).

versemblant».[1681] Per la seva banda, Oriol Falguera, estudiós d'ÈPOCA i Víctor Castells, coneixedor del personatge, són del parer que Batista no hi estigué implicat. L'autoria del grup i la possible inspiració del nostre protagonista roman encara, doncs, sense escatir.[1682]

En una ocasió, una militant de nom en clau *Anna*, amb coneixements d'infermeria i amiga de Batista, es desplaçà a Londres per tal que el doctor Trueta li trametés els coneixements per muntar una petita sala d'operacions clandestina, a efecte d'aplicar les primeres cures als ferits de l'organització.[1683] ÈPOCA o *La Casa* era una altra organització armada, creada a finals dels seixanta per veterans separatistes com Martínez Vendrell. En realitat era potser ÈPOCA, i no el FAC, el més semblant al que s'estilava a Europa —ETA i l'IRA— pel que fa a la lluita armada nacionalista en aquells anys de plom.[1684] En canvi, si fem cas al que sabem del FAC, aquest encaixava més amb el context dels anys d'entreguerres, tal vegada perquè el país que tenia a la memòria Batista era l'anterior a 1938.[1685]

Si bé ÈPOCA es mantingué en la penombra durant tots els setanta, sortí a la llum pública el març de 1979, mesos després del traspàs de Batista, en haver estat detinguts dos dels membres en relació amb els casos Bultó i Viola, dos tèrbols assassinats que tingueren lloc el maig de 1977 i el gener de 1978, respectivament.[1686]

Segons ens explicà Oriol Falguera, qui ha estudiat a fons la qüestió, entrevistant militants de la clandestinitat nacionalista, els integrants d'ÈPOCA havien convingut que, en cas d'ésser detinguts, donarien noms d'alguns nacionalistes catalans, ja difunts, per despistar la policia. Fou així com Martínez Vendrell, en ser detingut aquell març de 1979, explicà el que la policia faria públic tot seguit:

> El 1967 és requerit per Josep Maria Batista i Roca, que llavors era president del Consell Nacional Català a l'exili, el qual li encomana la creació d'una organització que, mitjançant la lluita armada, pogués arribar a aconseguir la independència total dels Països Catalans. Aquesta organització, que en un principi no tenia cap nom exacte, posteriorment va ser designada com a Exèrcit Popular Català. Martínez Vendrell va acceptar aquesta missió i es va fer càrrec de la seva estructuració, així com de la

[1681] Àlvar Valls, *Al cap dels anys, Militància, presó i exili (1970-1988)* (Barcelona: Edicions de 1979, 2014), 204-205.
[1682] Falguera ens expressà la hipòtesi que les ordres de creació vinguessin de l'exili, però assenyalant que no fou Batista i Roca l'inspirador. Si no fou ell, aleshores qui? Entrevista amb Oriol Falguera (Barcelona, 31/V/2020). Pel que fa a Castells, el desè aniversari de la mort de Batista publicà una obra en la qual es dedicava íntegrament a rebutjar la hipòtesi. Castells, *Batista i Roca. Acusat acusador*.
[1683] Falguera, *Exèrcit Popular Català*, 89.
[1684] Judt, *Postwar*, 390-534.
[1685] *Ibídem*, 453-534.
[1686] Entrevista amb Oriol Falguera (Barcelona, 31/V/2020); Falguera, *Exèrcit Popular Català*.

> formació militar i política dels seus membres. L'organització es configura a base de grups armats amb un responsable al capdavant, integrats per un mínim de tres membres i un màxim de cinc. Cada tres grups constitueixen el que anomenen una agrupació, amb el responsable corresponent, i cada tres agrupacions constitueixen una brigada, al capdavant de la qual hi figura Jaume Martínez Vendrell.[1687]

La declaració podia ser creïble per a la major part del públic i per la pròpia policia. Almenys, parcialment, encaixava amb algun dels propòsits de Batista en crear el fallit i descontrolat FAC. Encaixava també parcialment amb l'historial del veterà membre de la SEM i impulsor de l'Òrmica, tot i que aquelles organitzacions mai no havien volgut causar víctimes mortals —es pensaven l'oficialitat d'un futur exèrcit. Malgrat tot, el «Cas Batista i Roca», pels assassinats d'ÈPOCA, fou un autèntic escàndol mediàtic. La notícia sortí a tots els diaris i el propi Batista, mort l'estiu anterior, no hi pogué respondre de cap manera. Tarradellas, al *Diario de Barcelona*, rebutjà cap relació amb ell i se'n distancià públicament a pesar d'haver estat present al seu enterrament, conèixer-lo dels temps de la República ençà —tots dos havien dormit a Palau aquell 14 d'abril de 1931— i haver reprès la relació amb ell tot just uns mesos abans. En aquest cas, primà la imatge pública del president, qui havia de cobrir-se les esquenes en un moment especialment delicat. Òmnium Cultural, en canvi, sortí al pas per defensar el difunt, com també ho féu el CNC.[1688] Concepció Batista respongué en una entrevista a *Interviú*:

> *Tot això és una maniobra —afirma la seva germana—, un muntatge en què han volgut involucrar el nom del meu pobre germà, perquè saben que, per desgràcia, no podrà defensar-se'n. [...] És vergonyós. Jo sé que el meu germà es va estremir quan va conèixer la mort de Viola, especialment perquè coneixia el seu avi matern. El meu germà fou sempre enemic de tota coacció, de tota violència. [...] Jo l'únic que puc dir és que, de posar-li algun nom a alguna cosa, mai li hagués posat "Popular", perquè aquesta paraula li feia fàstic. En qualsevol cas, sempre li posava "nacional". Ell era un nacionalista convençut, atès que provenia d'una família burgesa. De la mateixa manera que era incapaç d'organitzar cap acció terrorista, era incapaç de firmar un decret de col·lectivització.*[1689]

[1687] *La declaració del detingut Jaume Martínez, base de la nota policíaca* a *Avui*, Any 4, Núm. 893 (16/III/1979): 1.
[1688] Falguera, *Exèrcit Popular Català*, 178-190.
[1689] Traduït del castellà per l'autor. Antonio Sanchez, *Habla Concepció Batista i Roca* a *Interviu*, Any 4, Núm. 160 (1979). Vegeu-lo a Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T29).

Cal afegir que «Exèrcit Popular Català» fou el nom amb què la policia batejà una organització que no tenia nom conegut: entre els membres, com hem comentat, en deien *La Casa.* Fos com fos, com ha explicat Xavier Casals:

> *La inculpació de Batista generà sorpresa i polèmica en la societat catalana i —* nolens volens*— estigmatitzà l'independentisme en un grau difícil de precisar [...] considerem que facilità criminalitzar l'independentisme i accentuà encara més l'ampli rebuig a la lluita armada en una societat catalana ja sensibilitzada pels atemptats contra* El Papus *i la sala Scala.*

Aquests truculents assassinats es produirien en plena Transició, tres anys després que Batista hagués tornat de l'exili.[1690]

[1690] Traduït del castellà per l'autor. Casals, *La Transición*, 418-421.

9. El retorn a casa (1976-1978)

A mesura que Franco anava envellint, les preguntes sobre la successió al capdavant de l'Estat s'estengueren entre les altes esferes del règim, però també entre la població i a l'exili. El 20 de novembre de 1973, ETA assassinà amb una bomba Luis Carrero Blanco, el president del Govern i probable successor.[1691] Aquest esdeveniment, de profundes conseqüències, encetaria l'anomenada Transició, que havia de dur, els vuit anys següents i enmig d'una violència remarcable —fou la més violenta del vell continent després de la romanesa de 1989—[1692] a establir un règim democràtic liberal homologable a la resta de països de l'Europa occidental. El 20 de novembre de 1975, amb la mort de Franco, es tancava tota una època que havia començat amb el cop d'Estat de l'estiu de 1936.[1693]

El succeí ràpidament, com estava previst, el borbó Joan Carles I, nét d'aquell Alfons XIII que havia marxat l'abril de 1931. El nou govern de Carlos Arias Navarro començà a afluixar la Dictadura fins la seva dimissió el juliol de 1976, moment en què fou substituït per Adolfo Suárez. Durant la primera meitat d'aquell any, les manifestacions i la tensió estigueren a l'ordre del dia. Amb l'*Amnistia* del juliol i davant la perspectiva que les coses començaven a canviar dins d'Espanya, molts dels exiliats que no havien trepitjat el país en dècades començaren a posar dates a l'anhelat retorn.[1694]

Mentre la Transició es posava en marxa, Batista continuava la seva tasca a l'exili. El 27 de juny de 1976, pel centenari del CEC, en rebé la medalla d'argent, amb participació en l'acte de Miquel Coll i Alentorn. Es projectà una ascensió al Canigó seguint les passes de Pere el Gran, en un acte que recordava les commemoracions de Palestra als anys trenta.[1695] Entre el 20 i el 30 de juliol, a Prada de Conflent, Batista participà de nou a la UCE, la qual, amb un professor per cada cinc alumnes, suposava ja «el somni de totes les autoritats universitàries que volen tenir alumnes sense problemes». L'antic professor de Cambridge i de la Universitat de Barcelona hi presentà

[1691] Vegeu: Casals, *La Transición*, 25-47.
[1692] *Ibídem*, 14-16.
[1693] De Riquer i Culla, *El franquisme i la Transició*, 387-446.
[1694] *Ibídem*.
[1695] *El Centre Excursionista de Catalunya a Perpinyà* a *Avui*, Any 1, Núm. 57 (27/VI/1976): 2.

la secció «el fet nacional». En total, cinc-cents alumnes feren cap a Prada per assistir a aquesta edició de la trobada.[1696]

Per aquelles dates i com havia estat habitual els anys anteriors, el veterà intel·lectual pogué assistir també a Toluges a la commemoració dels nou-cents onze anys de l'Assemblea de Pau i Treva. La celebració inclogué un missatge de Josep Tarradellas, qui, com Batista, encara no havia tornat a Catalunya després de gairebé quaranta anys d'exili. Les relacions entre tots dos havien millorat, potser perquè el nostre protagonista, com a president del CNC, ja donava per perdut el pols de trenta anys amb ell. De totes maneres, Josep Maria Batista i Roca no tenia cap possibilitat de ser reconegut com a president de Catalunya per un govern sorgit del franquisme.[1697] Un altre dels motius per la reconciliació entre tots dos polítics era que el nostre protagonista veia en un plausible President Tarradellas un mal menor. «Si no és ell, serà pitjor encara».[1698]

A Toluges, Batista llegí el seu missatge i realitzà un parlament. «Es definí per un nacionalisme català patrimoni de totes les classes socials, per l'oficialitat del català, en contra de la proliferació de partits i a favor de la proposta de Tarradellas d'una Assemblea Nacional Provisional». L'acte també inclogué homenatges als vells amics de Batista, Francesc Macià, Lluís Companys i Manuel Carrasco i Formiguera, i comptà amb la participació de simpatitzants del Partit Carlí, d'UDC, d'Acció Democràtica, del PSAN i de Convergència Democràtica de Catalunya.[1699]

A l'interior, la desaparició de la censura permeté l'aparició de premsa nacionalista pública. A l*'Avui,* per exemple, Batista respongué en una carta a *Paris-Match* als comentaris del President espanyol Adolfo Suárez, qui havia expressat que no es podia ensenyar física nuclear en català. Irònic, l'exiliat comentava: «decididament el fort del senyor Suàrez no són pas les llengües». El seu amic i mecenes, Joan Baptista Cendrós, comentà el mateix fet en una altra carta.[1700]

Dies després, Batista prengué la paraula al sopar de germanor posterior a la cerimònia del premi dels Jocs Florals de Lausana, en què també participaren Jordi

[1696] Jordi Duran, *La primera sessió de l'UCE a punt* a *Avui*, Any 1, Núm. 70 (13/VII/1976): 7.
[1697] Bricall, *Una certa distància*, 261-263. Entrevista amb Joan Esculies (Sabadell, 15/IX/2020).
[1698] Mascarell, *Entrevista*.
[1699] Josep Gifreu, *Toluges, amb missatge de Tarradellas* a *Avui*, Any 1, Núm. 82 (27/VII/1976): 9. Vegeu també: J. Mainar, *L'esperit de Toluges* a *Avui*, Any 1, Núm. 86 (31/VII/1976): 20.
[1700] *Batista i Roca i Cendrós: cartes a* «Paris-Match» a *Avui*, Any 1, Núm. 125 (15/IX/1976): 5. Vegeu-la a Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T29).

Arquer i Alexandre Cirici.[1701] S'acostava el moment del retorn, però Batista ja es trobava molt envellit. Amb vuitanta-un anys, havia viscut la major part de la seva vida, entre les estades a Oxford i Berlin, el primer exili després del 1934 i el llarg a partir de 1938, a l'estranger. Un càncer de pulmó i una malaltia coronària l'afeblien i sabia que no gaudiria de gaire mesos més de vida.[1702] Trobà, com explicà Joaquim Fons, l'ocasió perfecta:

> En les nostres converses, moltes vegades vam tractar de quina devia ésser la posició del Consell Nacional Català davant de la propera variació de règim polític que es preveia a l'estat espanyol. [...] Vam arribar a una espècie de consens [...] El CNC es veia obligat a anar-se'n a residir a Catalunya per realitzar la seva tasca des de l'interior. [...] No recordo exactament si fou a la primavera o a l'estiu de 1976 que en una de les nostres trobades en Batista m'informà que una comissió del Consell d'Europa estava fent una enquesta a Catalunya sobre les diferents actuacions del govern franquista i sobre el possible genocidi intel·lectual o físic de què havien estat víctimes els catalans, i que ell desitjava testimoniar davant d'aquesta comissió.[1703]

Barcelona i Catalunya, quatre dècades després

En els capítols anteriors, hem anat veient com l'exili se separà cada vegada més de la consciència interna del país. Al voltant de Batista i del CNC s'hi havia anat situant i estructurant el món de la cultura, mentre el món dels partits, sobretot ERC, se situà al voltant de Tarradellas i de la seva Generalitat a l'exili. Malgrat que *a priori* pugui semblar que existia una línia claríssima entre Companys i Tarradellas, la vehiculació de la legitimitat del govern a l'exili fou un fenomen d'altíssima complexitat, com ja hem comentat. A la mort de Franco, res no era definitiu ni inevitable i com ha escrit Culla, l'estiu de 1975 Tarradellas «era, a Catalunya, un perfecte desconegut fora de reduïdíssims cercles d'iniciats».[1704]

Potser en vistes a que el règim havia de canviar amb la mort de Franco, i que un separatista com ell tenia poques possibilitats de tancar cap pacte amb unes institucions i autoritats sorgides del franquisme, Batista donà per perdut el pols amb Tarradellas. La pugna havia durat tres llargues dècades i la qüestió de la legitimitat a l'exili, més anys encara. A l'XI Aplec de Toluges del 25 de juliol de 1976, el nostre protagonista llegí el

[1701] Josep Grau i Collell, *Gran èxit dels Jocs Florals* a *Avui*, Any 1, Núm. 148 (12/10/1976): 1; Josep Grau i Collell, *Els jocs d'enguany* a *Avui*, Any 1, Núm. 165 (31/X/1976): 27.
[1702] Gravació de Joaquim Fons a la Fonoteca Jaume Font (ANC1-563-N-384).
[1703] *Ibídem*.
[1704] Joan B. Culla, *Història viscuda. Memòries* (Barcelona: Pòrtic, 2019), 116-130.

missatge de Tarradellas, escenificant una represa de les relacions.[1705] Entre 1975 i 1976, Tarradellas i Batista es trucaren i s'enviaren més cartes que en les dues dècades anteriors.[1706] Restaven enrere les pugnes entre partits a l'exili. Ara calia unitat:

> He passat el meu llarg exili a Anglaterra. A la Gran Bretanya viuen uns 60 milions d'habitants. En la vida política i en el Govern no hi ha més que dos grans partits i un, actualment, de menor nombre de diputats, un Partit Laborista, un de Conservador i un Partit Liberal.[1707]

No obstant els fets dels darrers quaranta anys i la impossibilitat d'aconseguir una autonomia com la d'abans de la Guerra Civil —la Transició la dirigien els vencedors—, l'intel·lectual demanava l'establiment d'un Estat i d'un govern plenament catalans.[1708] Aquest horitzó havia estat, durant les tres dècades anteriors, el que havia guiat els esforços i les esperances del CNC, però també les del propi Josep Maria Batista i Roca. El 1976, el president del CNC féu balanç en els termes següents de l'evolució de l'entitat que liderava:

> El primer president del Consell Nacional Català fou, el doctor Armendares, diputat dei Parlament de Catalunya, i el primer secretari, durant molts anys, fou Miquel Ferrer. La II Conferencia Nacional Catalana. (Mèxic, 1960) aprovà la Declaració de Drets de la Nació Catalana. Decidit el pas del CNC a Europa, tingué lloc en 1966 [sic: 1969] la III Conferència Nacional a Avinyó de Provença, la qual aprovà un pla de reorganització del Consell i me n'elegí president [...] El CNC ha portat sempre una intensa activitat adreçada tant a l'interior de Catalunya com als cercles internacionals. Intervingué en la direcció i en els congressos de la Unió Federal de Nacions Europees, envià nombroses comunicacions en defensa de la personalitat i de la cultura catalanes a l'ONU, la UNESCO, el Consell d'Europa, etc. Creà la Carta Nacional (1967) per als catalans residents a l'estranger. Durant molts anys publicà el butlletí SINC (Servei d'informació Nacional Català) que cada deu dies era enviat a milers d'adreces a Catalunya i a l'estranger. El 1965 instituí els Aplecs de Toluges [...]. El CNC és una organització nacional catalana, apolítica si bé democràtica i en la qual col·laboren catalans de totes les idees.[1709]

[1705] *Missatge de l'Honorable President de la Generalitat de Catalunya. Senyor Josep Tarradellas*. Fons Ramon Arrufat. ANC.
[1706] Les cartes que es conserven fins aleshores són poques i més aviat protocolàries. AMTM. Monestir de Poblet.
[1707] *Missatge de l'Honorable President de la Generalitat de Catalunya. Senyor Josep Tarradellas*. Fons Ramon Arrufat. ANC.
[1708] *Ibídem*.
[1709] Josep Grau i Collell, *«El poble de Catalunya vol la unió» A Ginebra, declaracions de Batista i Roca, president del Català a l'exili* a *Avui*, Any 1, Núm. 191 (1/XII/1976): 6.

Efectivament, s'acostava el moment del retorn. Josep Maria Batista i Roca tornà d'amagat en una ocasió, sembla ser que cap al 20 de febrer de 1976, a través d'Andorra.[1710] El que volia l'exiliat era tornar legalment al país, però li mancava un passaport vàlid perquè el seu britànic excloïa explícitament la seva entrada a Espanya —a banda, ja no era ciutadà espanyol.[1711]

Aleshores, demanà ajut a Joaquim Fons. Finalment temptaren de passar amb el seu cotxe. A la frontera els van aturar i els van rebutjar l'entrada, prèvia trucada a Girona i a Madrid. Fracassat el primer intent, acudiren al consulat espanyol de Perpinyà. Hi feren les gestions necessàries i l'octubre de 1976 obtingué finalment un passaport. Batista cercà aleshores un pis per traslladar els documents de Cambridge, al carrer Balmes, que féu renovar i que es convertí en la nova seu del CNC.[1712] Com a comiat, publicà un petit article a *The Times* remarcant la importància de la qüestió nacional en la Transició espanyola.[1713]

Abans de retornar, però, passà per Lisboa, on s'havia constituït la Lliga Iberista Portuguesa.[1714] En aquells moments Portugal, com Espanya, però també com Grècia, vivia una Transició que l'havia d'allunyar d'un règim militar, l'*Estado Novo* instaurat el 1926. Els paral·lelismes entre tots tres processos, esdevinguts simultàniament, al sud d'Europa, al Mediterrani, per eixir d'autocràcies militars isolades, Batista no els passava per alt. Si hom podia influir d'alguna manera en algun dels partits amb possibilitats d'èxits, calia provar-ho, i si es podia emprar la premsa com a altaveu, calia aprofitar-ho.[1715]

Finalment, el 21 de desembre de 1976 el fill pròdig tornava a la seva ciutat natal.[1716] Batista podia tornar a celebrar el Nadal a l'indret on havia nascut i viscut la primera meitat de la seva vida —o bé podia fer-ho a Samalús, el seu desig quan brindava amb els Trueta. Els mesos següents, visqué amb la seva germana Concepció, la

[1710] Salvador Alsius, *Entrevista de JMBR* al *Diario de Barcelona*. Sense data. Fons Ramon Arrufat. ANC; Castells. *Batista i Roca. Una vida*, 71-78. Així li explica a Tarradellas. Carta de JMBR a Josep Tarradellas (Perpinyà, 16/III/1976). AMTM. Monestir de Poblet.
[1711] Gravació de Joaquim Fons a la Fonoteca Jaume Font (ANC1-563-N-384).
[1712] *Ibídem*.
[1713] Dr J. M. Batista i Roca, *Spain and her nations* a *The Times* (30/XI/1976): 17.
[1714] *Batista i Roca retorna de l'exili* a *Avui*, Any 1, Núm. 205 (17/XII/1976): 5; Manuel de Seabra, *El català a la premsa portuguesa* a *Avui*, Any 1, Núm. 210 (23/XII/1976): 23.
[1715] *Per a una solidaritat nacional i democràtica. Crida a la unió dels catalans.* Disponible a l'AMTM. Monestir de Poblet. Judt, *Postwar*, 504-534. Vegeu retalls de premsa portuguesa al Fons Víctor Castells de l'ANC.
[1716] Antoni Cases, *D'11 de setembre a 11 de setembre* a *Avui*, Any 2, Núm. 426 (10/IX/1977): 52.

darrera familiar que li romania.[1717] El seu amic Baltà, marit de Concepció, havia mort el 1964, tres anys després que tornessin de Cuba, tot just després de la Revolució de 1959. El seu germà Joan Batista havia mort el 1973 i cap dels seus familiars directes havia tingut descendència. La Barcelona que trepitjava era, doncs, tota una altra que la que havia abandonat aquell llunyà 1938.[1718]

Del 1938 a 1976, la ciutat comtal i Catalunya havien canviat profundament. Quan esclatà la guerra, el país tenia dos milions nou-cents vint mil set-cents habitants. El 1976, la població s'havia enfilat fins els cinc milions sis-cents noranta-nou mil, gairebé el doble, bona part provinents de la immigració d'altres indrets d'Espanya.[1719] Barcelona i les seves rodalies concentraren una part important d'aquest creixement, passant de prop d'un milió vuitanta-sis mil a més d'un milió vuit-cents mil.[1720] Els pobles al voltant de la capital, que el nostre protagonista havia visitat els anys d'entreguerres, mentre realitzava les seves activitats acadèmiques i polítiques, s'havien convertit adés en ciutats. Tot el pla de Barcelona l'omplia ara un *continuum* urbà dels més importants de tota Europa, però el cap i casal de Catalunya ja no era la ciutat més gran de l'Estat, com ho era als anys trenta.[1721]

El nostre protagonista veia en aquesta rapidíssima expansió un problema greu, el més important, «una despoblació d'Espanya» —de l'Espanya rural, s'entén— que havia d'afectar per força la situació política. Batista detectava, per exemple, que si bé els andalusos a Andalusia votaven a Suárez, en clau conservadora, a Catalunya votaven comunista o socialista.[1722] Aquestes transformacions demogràfiques s'havien produït també en tots els països del vell continent i havien fet mutar del tot la seva fesomia en tan sols tres dècades. Segons la perspectiva de Tony Judt, potser la reconstrucció de la postguerra no s'havia fet amb els millors dels criteris.[1723] Precisament, el nostre retornat signà un manifest «Per la Defensa del País i el Paisatge i contra l'Estrall Ecològic i

[1717] *Batista i Roca retorna de l'exili* a *Avui,* Any 1, Núm. 205 (17/XII/1976): 5; *Batista i Roca: cal unitat* a *Avui*, Any 1, Núm. 211 (24/XII/1976): 7.
[1718] Rosa Maria Pinyol, *J M Batista i Roca o l'esperit nacionalista* a *Avui*, Any 2, Núm. 385 (24/VII/1977): 12.
[1719] De Riquer i Culla, *El franquisme i la Transició*, 23-29 i 396.
[1720] Vegeu els censos de l'Ajuntament de Barcelona [Consultats el 16/VI/2020. Disponibles a: https://www.bcn.cat/estadistica/castella/dades/anuari/cap02/C020101.htm].
[1721] Ucelay-Da Cal, *Llegar a capital*.
[1722] Mascarell, *Entrevista*.
[1723] Judt, *Postwar*, 226-277.

Urbanístic i per una Nova i Justa Ordenació Territorial de Catalunya», prova que la qüestió l'amoïnava.[1724]

Durant la postguerra, la majoria de les velles llengües d'Europa retrocediren davant les oficials, que comptaven amb el suport d'un Estat i d'uns mitjans de comunicació, com la televisió, contra els quals difícilment podien competir. El català, com a llengua, era ben poc present en l'espai públic quan Batista tornà a casa. La persecució del franquisme havia estat sistemàtica. Tots els esforços del nostre protagonista per establir una cultura cívica i revitalitzar el prestigi de la llengua catalana havien estat escombrats, sense deixar rastre, per les gairebé quatre dècades de dictadura. Poc restava de la cultura noucentista, del seny, l'ordre i l'afany de modernització del país, en una ciutat devastada per la guerra i reconstruïda a base de plans urbanístics, enderrocaments i la construcció de blocs de pisos que trencaven l'estètica de la Barcelona que havia conegut l'exiliat.[1725]

Ell en feia balanç, i no li agradava el que veia. «S'ha de reconèixer que ha existit una expansió, però molts barris perifèrics són deplorables d'un punt de vista urbanístic. Hi ha molta gent que s'ha dedicat durant aquests anys a enfonsar Barcelona i a enfonsar Catalunya». I la gent, la veia «francament desorientada. I a alguns, mal orientats. [Però] es nota que es desitja el canvi i la potenciació de la cultura catalana».[1726] «Barcelona fa pena, tot és brut i tronat. La gran creixença que hi ha hagut no ha estat pas en la una política que calia». Calia, doncs, tornar-ho a fer tot, tornar a començar.[1727]

«Comencem per posar Catalunya en situació normal com més aviat millor. És urgent després de quaranta anys anormals. El poble català té prou preparació democràtica. No ens cal esperar ningú». Però l'antic professor de Cambridge tampoc no veia clara la situació política, la Transició que vivia Espanya en aquells mesos. «Francament, i parlant amb sinceritat, no tinc cap impressió agradable de la situació». Havia tingut lloc el *Referéndum sobre el Proyecto de Ley para la Reforma Política* que donava el tret de sortida a la convocatòria d'eleccions. Batista lamentava la desunió dels

[1724] *Avui*, Any 2, Núm. 495 (2/XII/1977): 2.
[1725] Hernàndez Cardona, *Barcelona & Catalunya*, 209-240.
[1726] Traduït del castellà per l'autor. Salvador Alsius, *Entrevista de JMBR* al *Diario de Barcelona*. Sense data. Fons Ramon Arrufat. ANC.
[1727] *Batista i Roca: cal unitat* a *Avui*, Any 1, Núm. 211 (24/XII/1976): 7.

partits catalans davant la nova situació i evocava la Solidaritat Catalana de 1906, formada set dècades enrere.[1728]

Amb tot, el país tornava a posar-se en marxa després de gairebé quaranta anys de dictadura. Moltes de les iniciatives havien de reprendre projectes que ja havia provat d'establir Batista abans de 1936. Uns estudiants de la Universitat Autònoma de Barcelona, per exemple, celebraven aquella tardor un intent de constituir una nova Galeusca[1729]i, més tard també, Batista signà el manifest de creació de l'Institut de Projecció Exterior de la Cultura Catalana (IPECC).[1730] En l'actualitat, l'institut ofereix els premis Batista i Roca – Memorial Enric Garriga Trullols.[1731]

El retorn l'omplí de records. La premsa, que recobrava la llibertat, n'és testimoni. Batista s'estrenà com a col·laborador al nou diari *Avui*, el primer diari d'àmbit català publicat en la llengua del país, rememorant l'excursionisme i l'escoltisme de cinquanta anys abans, quan havia contribuït a la seva renovació.[1732] El 4 de novembre publicà un article, també a l'*Avui*, per contrarestar les falses versions aparegudes sobre unes declaracions del Consell d'Europa sobre Catalunya. Batista aprofitava per recordar els seus postulats independentistes:

> La Comissió constata, doncs, que una Espanya democràtica tindrà necessitat de Catalunya per a poder reeixir i que Catalunya li haurà de donar un concurs lleial per què Espanya reeixi. Es la tesi de Catalunya, "baluard de la República" que tan cara ens va costar el 1936-1939 i després. Catalunya no ha d'ésser baluard sinó d'ella mateixa. [...] Pertoca als catalans donar-li la nostra. Els catalans hem d'insistir fermament que el nostre interès nacional ens porta a refusar qualsevol règim especial d'origen madrileny. L'aspiració legítima dels catalans d'avui és el retorn de l'Estatut, en el més breu termini possible, i, subratllem, abans de les eleccions espanyoles, com a punt de partida per a la normalització de la vida de Catalunya. Això implica una negociació amb el president de la Generalitat. Comencem per posar Catalunya en situació normal com més aviat millor. És urgent després de quaranta anys anormals. El poble català té prou preparació democràtica. No ens cal esperar ningú. No és políticament realista imaginar-se que Euskadi i Catalunya esperaran en la calma fins a la tardor del 1977 o més tard. Qualsevol incident, imprevisible avui, ens pot portar a un daltabaix.[1733]

Amb el CNC, estrenant seu i nova situació política, el seu president va poder celebrar alguna reunió encara. En aquestes reunions es va dibuixar la composició del CNC. Es

[1728] *Batista i Roca: cal unitat* a *Avui*, Any 1, Núm. 211 (24/XII/1976): 7.
[1729] Xose Lois Garcia, *"Galeusca", pobles units des del 1933* a *Avui*, Any 1, Núm. 150 (14/X/1976): 13.
[1730] *Avui*, Any 2, Núm. 495 (2/XII/1977): 2.
[1731] Consultat el 5 d'octubre del 2020. Disponible a: http://ipecc.cat/novaweb/premis-batista-i-roca/
[1732] J. M. Batista i Roca, *Mig segle endarrera* a *Avui*, Any 2, Núm. 287 (25/III/1977): 20.
[1733] J. M. Batista i Roca, *Catalunya al Consell d'Europa* a *Avui*, Any 1, Núm. 168 (4/XI/1976): 3.

prepararen uns Estatuts que foren regularitzats amb Arumí, qui els redactà i Batista, qui els aprovà. Paral·lelament, hom convocà la IV Conferència Nacional al Cercle de Lectura de Reus, un acte que fou inicialment prohibit pel governador civil. Aquest al·legà que «en la petició del permís no figurava el domicili del conferenciant».[1734]

«La dona i la nació» i «La llengua catalana, un interès, una responsabilitat» foren els dos primers punts tractats en aquesta IV Conferència Nacional. Sembla ser, però, que Batista ja no pogué aguantar tota la sessió pel seu estat de salut. El CNC començava a organitzar una nova etapa i demanà aportacions de vells prohoms, però la seva vida estava simbòlicament lligada a Batista. La seva salut i les seves forces flaquejaven, com també flaquejava el CNC.[1735] Joan Colomines, del PEN Club, ho recordava, havent-lo convidat a casa:

> La meva muller i jo vam convidar-lo a casa. Va arribar puntual, vestit de fosc com sempre l'havia vist, amb el seu gest elegant i pausat. El vaig trobar més cerimoniós que no pas altres vegades. Segurament cansat. [...] Batista veia bé la reconciliació —era un home de pau i no de guerra—, però temia el fet que qui més s'hi jugava en aquells moments era Catalunya: "Ens tornaran a ensarronar!", digué mentre dinàvem.[1736]

Les emocions del retorn eren molt fortes. L'11 de gener de 1977 morí el mestre i polític Josep Pallach, a qui Batista admirava.[1737] L'octogenari intel·lectual vagava pel Portal de l'Àngel, plorant desconsolat. El trobaren Amèlia Trueta i una cosina seva, i l'acompanyaren a casa la seva germana Concepció. «Pel camí tothom el saludava, tothom el coneixia. "Oi que vós sou Batista i Roca?"» li preguntaven dotzenes de persones. Casualment, dies després, el 19 de gener de 1977 moria Josep Trueta, el seu íntim amic a l'exili londinenc.[1738] Batista glosà la seva vida i els records compartits a la revista *Serra d'Or*.[1739] Els records devien de trasbalsar-li els ànims. Precisament,

[1734] «L'anul·lació de la primera conferència que havia de pronunciar Batista i Roca després del seu retorn de l'exili ha produït la lògica irritació per la personalitat del conferenciant i el tema de què havia de parlar "De cara al futur"». *Batista i Roca, prohibit* a *Avui*, Any 2, Núm. 225 (12/I/1977): 2.
[1735] *Consell Nacional Català* a *Avui*, Any 3, Núm. 621 (30/IV/1978): 20; *El CNC avui, aci* a *Consell Nacional* Català. Fons Ramon Arrufat. ANC. Escolteu també la gravació de Joaquim Fons a la Fonoteca Jaume Font (ANC1-563-N-384).
[1736] Joan Colomines, *La projecció política de Josep Maria Batista i Roca*, *El Contemproani: revista d'història*, Núm. 6-7 (1995): 10-14.
[1737] J. M. Batista i Roca, *Josep Trueta. Dins el record d'anys difícils* a *Serra d'Or*, Núm. 209 (II/1977).
[1738] Amèlia Trueta de Strubell, *El nostre «Oncle Tista»* a *Avui*, Any 3, Núm. 726 (31/VIII/1978): 3-4.
[1739] J. M. Batista i Roca, *Josep Trueta. Dins el record d'anys difícils* a *Serra d'Or*, Núm. 209 (II/1977).

setmanes després de la mort de Trueta, els hereus de Carles Pi Sunyer publicaven el seu llibre de memòries dels anys de Londres.[1740]

Malgrat el deteriorament de la salut i els cops emocionals, l'octogenari Josep Maria Batista i Roca encara tenia prou energia per celebrar comptades conferències i trobades, a més de redactar articles. A finals de gener, a Madrid tingué lloc la *Semana Trágica*: enmig d'una creixent tensió per les accions dels Grupos Revolucionarios Armados Primero de Octubre (GRAPO) i de la Triple A, dels assassinats dels advocats laboralistes d'Atocha.[1741] La Transició estava en marxa i la qüestió catalana, entre tantes altres que romanien damunt la taula, estava oberta. Abans que Tarradellas, ja reconegut com a president de la Generalitat, tornés de l'exili, cosa que tingué lloc sis mesos més tard, Batista s'hi trobà a l'Hotel de França de Perpinyà a mitjan febrer de 1977.[1742] El 20 de maig de 1977, Tarradellas el nomenà membre de l'Organisme Consultiu de la Presidència de la Generalitat de Catalunya.[1743]

A Barcelona, el nostre retornat celebraria una sèrie de conferències al Col·legi d'Advocats[1744] i al X Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana, a la qual hauria hagut d'assistir també el difunt doctor Trueta, dissertant sobre els «aspectes històrics de la Medicina als Països Catalans».[1745] En totes elles reclamà aquella unitat patriòtica que els doctors Martí i Julià i el seu oncle, Josep M. Roca, havien inculcat als joves formats a la UC de principis del segle XX:

> La necessitat d'unió de tots els catalans, i no solament davant una mera qüestió tàctica en les eleccions, sinó també de manera permanent per tal d'assolir la veritable defensa de Catalunya, que ara per ara em sembla molt penjada, i entre les vindicacions fonamentals hi ha l'Estatut, que s'ha de defensar aferrissadament davant la imposició del «Consejo General» des de Madrid.[1746]

Mentrestant, de mica en mica, es configurava un nou marc polític que havia de culminar amb les eleccions de juny de 1977, les primeres en quaranta-un anys.[1747] Com en els seus opuscles i articles publicats a *Vida Nova*, l'intel·lectual insistia moltíssim, a cada

[1740] *Un llibre de Carles Pi Sunyer* a *Avui*, Any 2, Núm. 310 (22/IV/1977): 9.
[1741] Casals, *La Transición*, 251-262.
[1742] *Salutacions al President* a *Avui*, Any 2, Núm. 253 (13/II/1977): 2.
[1743] *Ordre (20/V/1977)*. AMTM. Monestir de Poblet.
[1744] *Avui*, Any 2, Núm. 308 (20/IV/1977): 5.
[1745] Carta de F. Corominas a JMBR (Barcelona, 30/VII/1976). Fons Víctor Castells de l'ANC (ANC-1-129-T29); *X Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana* a *Avui*, Any 1, Núm. 132 (23/IX/1976): 11.
[1746] E. A. Moline, *Cal que s'uneixin els catalans* a *Avui*, Any 2, Núm. 310 (22/IV/1977): 6.
[1747] Casals, *La Transición*, 307-330.

ocasió, sobre els canvis demogràfics i econòmics que s'havien produït durant el franquisme i que mutaven la fesomia política de l'Estat i també de Catalunya. Les nocions estructuralistes de Batista es mesclaven amb la seva concepció de la política i la història:

> L'Estat Espanyol de Suàrez serà governat sota l'hegemonia de Castella. Les províncies castellanes semidesertes o poc poblades, de pobles i de petites ciutats endormiscades, agràries, d'escassa contribució a l'economia i al progrés de l'Estat, de tradició absolutista i centralista, on hi ha el perill que sobrevisquin els hereus del franquisme, tindran el predomini damunt les nacions perifèriques, d'una població quasi igual a la de Castella, densament poblades, amb importants nuclis urbans, industrials, de forta contribució al progrés, a l'economia i a les despeses públiques de l'Estat, de tradició democràtica i federal, i d'un intens esperit europeista».[1748]

L'octubre de 1977 tornà Tarradellas i pronuncià aquell famós discurs al balcó de l'antic Palau de la Generalitat: «Ciutadans de Catalunya: ja sóc aquí!». Es *recuperava*, o això es deia, la Generalitat republicana, però aquella havia estat fruit d'una negociació posterior a la proclamació de la República Catalana de Macià i aquesta, en canvi, havia estat creada abans de la Constitució de 1978 i, per tant, amb les lleis del franquisme. Batista, però, considerava que calia aprofitar qualsevol oportunitat.[1749] Mentrestant, havia anat reprenent la seva vida pública, com havia fet durant els anys vint i trenta i se'l veia amb freqüència als diaris i en actes com sopars d'honor.[1750] A Montserrat, per exemple, en la novena festa de renovació de la flama de la llengua catalana, amb participació de tot el món excursionista, el veterà catòlic tingué l'honor d'enlairar-hi la flama.[1751]

En una llarga entrevista a l'*Avui*, Batista reiterava les idees que l'havien acompanyat tota la vida i exposava els seus plans per les relacions amb Occitània, recordant de passada que el present calia entendre'l a la llum del passat:

> Hem de tenir present que la situació de Catalunya i d'Espanya és el resultat de cinquanta-quatre anys de règim militar iniciats l'any 23, amb la dictadura de Primo de Rivera, amb un breu parèntesi de cinc anys de democràcia i autonomia,

[1748] J. M. Muntaner i Pascual, *Població i eleccions* a *Avui*, Any 2, Núm. 318 (8/V/1977): 21.
[1749] Sastre, Benítez, Musté i Rocamora, *Terra Lliure. Punt de partida*, 45.
[1750] Participa a la Festa de Maig del 77. *PREMI «D'HONOR JAUME I»: GLOSSA DE JOSEP TRUETA* a *Avui*, Any 2, Núm. 321 (11/V/1977): 2. Presideix el 22è sopar d'honor del Premi Santamaria al gènere policiac. *Premi Santamaria al gènere policíac* a *Avui*, Any 2, Núm. 335 (27/V/1977): 16. Sopar amb Xirinacs i rossellonesos vinguts de visita a Catalunya. «Retorn a Catalunya, quaranta anys després» *Personalitats rosselloneses visiten el Principat* a *Avui*, Any 2, Núm. 374 (12/VII/1977): 2.
[1751] E. A. Moline, *Gran gernació a Tacte de Montserrat* a *Avui*, Any 2, Núm. 260 (22/II/1977): 10.

> del 1931 al 1936, i la guerra civil, per a tornar a establir un règim militar. Per això no podem esperar que el poble estigui preparat per a la democràcia, que és un art que s'aprèn exercint-lo. [...] No hi ha hagut ocasió perquè anessin apareixent noves persones per a dirigir el moviment català. S'ha trencat la continuïtat. [...]
> -Ara estem formant un grup d'occitans aquí. Se n'ocupen principalment l'Amorós, de l'Avui, i en Garriga Trullols. Faré, una crida a tots els occitanistes, que són molts. Abans de la guerra funcionava una Oficina de Relacions Meridionals, però avui ho hi ha cap entitat semblant. De moment el projecte és reunir els occitanistes a Catalunya; i establir contacte amb els occitans. [...]
> -Vostè acceptaria algun càrrec en una futura Generalitat?
> -Sóc massa vell per a tot això. Crec que la meva missió, mentre duri la vida, ha de ser continuar el mateix que he fet sempre: treballar per Catalunya al marge dels partits.[1752]

El retornat era també conscient, havent viscut la Restauració, la Dictadura de Primo de Rivera, la República i la Guerra Civil, i essent gran coneixedor de la història de Catalunya i d'Espanya, que hi havia molt en joc en aquells mesos. Els canvis que estaven tenint lloc establiren un nou règim polític. Mentre la salut li permeté, Josep Maria Batista i Roca reprengué la vida pública amb l'objectiu d'influir com pogués en la gestació del naixent règim.[1753]

Tornaria a participar a la UCE,[1754] a l'Aplec de Toluges[1755] i presentà la conferència «Catalunya a l'Estat espanyol, a la Mediterrània i a l'Occident d'Europa» en la seva darrera visita a la Catalunya del Nord.[1756] Ja a la tardor, participà en el IV Congrés Excursionista de Reus, essent-ne el president d'honor[1757] i es convertí en una ploma habitual a l'*Avui*, denunciant que el nou règim es basava en el Dret de Conquesta establert amb el final de la Guerra Civil del 1936. La situació no el convencia en absolut:

> Hi ha polítics que cobreixen les errades amb la frase feta que «la política és l'art d'allò que és possible». Així troben una fàcil excusa a llurs falles: «No era possible fer-ho altrament». Més exigent, els ofereixo una definició anglesa:

[1752] Rosa Maria Pinyol, *J M Batista i Roca o l'esperit nacionalista* a *Avui*, Any 2, Núm. 385 (24/VII/1977): 12.
[1753] Participa en la comissió d'homenatge a Joan Olibó, alcalde de Sant Cebrià del Rosselló. *Pròxim homenatge a Olibó, alcalde de Sant Cebrià* a *Avui*, Any 3, Núm. 632 (13/V/1978): 5. Tenia previst participar també en un acte d'informació sobre la tasca de Lluis M Xirinacs i Damians en els seus sis primers mesos de senador a l'Orfeó de Sants. Tanmateix, per qüestions de salut, no hi podria assistir. *Agenda* a *Avui*, Any 2, Núm. 511 (20/XII/1977): 10; *Tribut de Xirinacs al poble* a *Avui*, Any 2, Núm. 512 (21/XII/1977): 10.
[1754] Jordi Duran, *Debat sobre la qüestió de la CEE* a *Avui*, Any 2, Núm. 404 (16/VIII/1977): 7.
[1755] Jordi Duran, *Debat polític a la festa de Toluges* a *Avui*, Any 2, Núm. 386 (26/VII/1977): 2.
[1756] *Batista i Roca parlarà a Perpinyà*, Any 2, Núm. 397 (7/VIII/1977): 2.
[1757] *Breu* a *Avui*, Any 2, Núm. 460 (21/10/1977): 21

> d'errades, tots en cometem, però la política, com la diplomàcia, és l'art de cometre menys errades que l'adversari.[1758]

A despit de tot, com titulava un dels seus darrers articles, es tractava de *tornar a començar.*[1759]

Darreres setmanes de vida. Tornar a començar en una nova etapa

El 1978, el darrer any de vida de Batista, el CNC establí la seva seu definitivament a Barcelona, després de tota una existència a l'exili.[1760] Refermant la voluntat de situar-se a*u-dessus de la mêlée*, Batista pensava ja en la nova etapa i en reprendre allò que la Guerra Civil havia aturat quaranta anys enrere:

> El Consell Nacional Català no és un partit polític. Les preocupacions de cercar vots i candidats per guanyar eleccions, no són les nostres. Nosaltres ens proposem a primer terme la reconstrucció nacional del poble català. Volem desenvolupar i enfortir la consciència dels catalans. [...] Perduda entre les muntanyes de la Garrotxa, hi ha una masia del segle XVII en la façana de la qual una làpida diu: «T'estimo perquè amb treball t'he feta». Que nosaltres també puguem dir: «Catalunya, t'estimo perquè amb el nostre treball t'hem refet».[1761]

Fet i fet, el CNC havia d'adaptar-se a una nova situació. Durant vint-i-quatre anys, d'ençà 1953, l'entitat havia fet política com si encara el franquisme no s'hagués consolidat i com si el context internacional fos el de la Segona Guerra Mundial. Si bé Batista volia situar-se enllà dels partits, la millor manera d'incidir en la política en aquell moment hauria estat entrar a un partit o formar-ne un de nou. El CNC no encoratjà ni una cosa ni l'altra. Mantenint-se en la línia apresa de la UC i del seu padrí setanta anys abans, Batista continuava sense voler entrar en les pugnes entre partits.[1762]

Els partits espanyols havien estat durant la República inexistents a les institucions autonòmiques de Catalunya, com hem vist.[1763] En la nova etapa que la Constitució de 1978 encetava i que Batista ja no veié ratificar, aquests partits entraren al nou Parlament elegit el 1980. A la contesa electoral d'aquell any, els tres partits més importants foren CDC —que aviat formà una federació amb la vella UDC—, el Partit

[1758] J. M. Batista i Roca, *Tornar a començar*, Any 2, Núm. 391 (31/VII/1977): 3.
[1759] *Ibídem*.
[1760] *Formulari del CNC (VII/1978)*. Fons Ramon Arrufat. ANC
[1761] J. M. Batista i Roca, *Una nova etapa* a *Avui*, Any 3, Núm. 650 (3/VI/1978): 3.
[1762] Com veurem, a la mort de Batista, el CNC passà a ser una peça de museu.
[1763] Ucelay-Da Cal, *Catalunya populista*, 13-20.

dels Socialistes de Catalunya (PSC) i el vell PSUC. Del CDC en tenia una impressió més o menys bona. De qui fou successor de Tarradellas, Jordi Pujol, amb qui s'havia cartejat a finals dels anys seixanta,[1764] Batista considerava que no es podia ésser polític i banquer a la vegada, i que, com tot polític català, havia d'abstenir-se d'intervenir en la política espanyola.[1765]

El PSC el veia, simplement, com un partit directament espanyol, *sucursalista*.[1766] Pel que fa al PSUC, amb qui havia tingut fortes desavinences durant l'exili, era del parer que encarnava «la Secció Catalana del Partit Comunista Espanyol», i que la seva «tàctica staliniana s'interessa pels moviments nacionalistes per tal d'aprofitar-los i reforçar amb ells els moviments revolucionaris marxistes i ajudar així a desconjuntar la societat establerta, i no pas per a alliberar les nacions oprimides». Alertava també dels plans dels eurocomunistes espanyols, portuguesos i italians.[1767] Tot plegat, ho resumí a l'entrevista de 1978. «No l'acabo de veure clar, aquest moviment autonomista d'avui».[1768]

En vistes a les esmentades eleccions generals del 15 de juny 1977, havia aparegut un disc de vinil en què un representant de cada força política, s'hi presentés o no, explicava la seva visió de Catalunya. Batista hi aparegué com a representant d'un CNC a les portes de la seva IV Conferència:

> Nosaltres volem, primer de tot, la unió dels catalans per sobre dels partits polítics. És a dir, el CNC no és un partit polític i a dins hi tenim gent de totes les ideologies polítiques catalanes. La nostra finalitat és nacional, a l'interior i a l'exterior de la nostra terra. A l'interior creiem que hem de recobrar, de moment, l'Estatut de 1932, cal restablir la Generalitat i facilitar el retorn del president de la Generalitat que representa la continuïtat de les nostres institucions autònomes. Ara, la Generalitat serà un punt de partida per anar més enllà, perquè amb la transformació econòmica d'Europa i del món, el que el 1932 hauria pogut ser viable avui seria una fallida per Catalunya. Si no hi ha uns grans recursos econòmics pel govern català, aquest no podrà desenvolupar l'obra de reconstrucció de Catalunya després de quaranta anys de devastació. L'ideal que veiem cap al futur és el concebir la península com una comunitat de pobles lliures amb drets iguals [...També defensem] el que els americans en diuen l'Estat del Benestar, és a dir, procurar el benestar a tots els ciutadans de l'Estat [...]. Nosaltres considerem que són catalans tots aquells qui viuen i treballen a

[1764] Vegeu les cartes al Fons Víctor Castells de l'ANC.
[1765] Bricall, *Una certa distància*, 265; Mascarell, *Entrevista*.
[1766] Mascarell, *Entrevista*.
[1767] *El PCE i la política nacional catalana*. AMTM. Monestir de Poblet.
[1768] Mascarell, *Entrevista*.

> Catalunya i que volen ser catalans. Perquè evidentment no podem imposar la nacionalitat catalana a aquelles persones que no han nascut a la nostra terra.[1769]

Batista no pogué votar en aquelles eleccions, en no tenir la nacionalitat espanyola. De totes maneres, malgrat tot el que havia viscut i trobant-se al final de la seva vida, continuava essent ferm partidari del model britànic de dos partits i en la seva tradició parlamentària, basada en la llibertat individual i en la democràcia representativa, la qual trobava molt similar a la catalana.[1770]

A pesar de tots els canvis que havia sofert el país que l'havia acollit durant el seu llarg exili —havia testimoniat la desintegració del seu imperi—, l'intel·lectual era encara un anglòfil convençut. Podria haver optat pels nous models cristianodemòcrates, com ara l'italià, molt proper, l'alemany o l'austríac, però continuava preferint emmirallar-se a Westminster. El *welfare state* dels britànics, que visqué el seu apogeu en els anys de la postguerra —i fou desmantellat per Thatcher a partir de 1979—, era el més paradigmàtic del moment i destacava per la seva capacitat de contenir els impulsos revolucionaris. Els britànics havien trobat el profilàctic ideal: a les eleccions els comunistes obtenien percentatges de vot inferiors a l'1 per cent i els anarquistes eren políticament inexistents.[1771] Per algú qui havia viscut les revolucions de 1909, 1917 i 1936 i el pistolerisme del 1919-1923, però també les atzagaiades anarquistes dels anys trenta, aquesta qüestió no era pas baladí.[1772]

En aquest *tornar a començar* de Batista, tampoc no podia faltar el restabliment de les relacions, ara a Catalunya, entre occitans i catalans. En els mesos posteriors al seu retorn, fou fundat també el Comitè d'Agermanament Catalano-Occità (CAOC), amb presència d'Enric Garriga i de Joan Amorós. Hi participarien els veterans i amics Josep Carbonell, Josep Planchart, Octavi Saltor i d'altres històrics del nacionalisme català.[1773]

[1769] *La discografia documental històrica*, Any 2, Núm. 316 (5/V/1977): 25. El disc es pot escoltar a les plataformes Spotify i Youtube [Consultat el 30/V/2020].
[1770] J. M. Batista i Roca, *Parlament de J. M. Batista i Roca. President dels mantenidors* a *Vida Nova*, Núm. 7 (IV-VI/1956), 48-56.
[1771] Judt, *Postwar*, 79.
[1772] *Ibídem*, 324-389.
[1773] *Crida catalano-occitana* a *Avui*, Any 3, Núm. 536 (20/I/1978): 2; Enric Garriga Trullós, *Crida Catalo-Occitana* a *Avui*, Any 3, Núm. 541 (25/I/1978): 10.

El propòsit explícit era recuperar el llegat de la ORM i tornar a establir amb normalitat unes relacions catalano-occitanes com les dels anys trenta.[1774]

Se celebraren reunions i el projecte arrencà, però Batista ja no podia viatjar pel seu estat de salut. Tot i l'absència en fou escollit president.[1775] No obstant la seva delicada situació de salut, encara tingué una oportunitat daurada d'influir en política, en visitar la Convenció sobre Política Regional Europea que organitzava el Consell d'Europa. Batista assistí a la ciutat de Bordeus expressament convidat com a president del CNC i acompanyat de l'empresari i amic Joaquim Fons. Allà, pronuncià un discurs en el qual defensà el dret a l'autodeterminació, alertà del perill de les desigualtats entre les nacions subestatals i la central a Espanya i recordà que Europa havia de ser construïda no pas sobre els Estats, sinó sobre les regions.[1776]

La seva visió, la transmissió de la flama d'aquella *Il·lusió Occitana*, continuava impertorbable. En un article pòstum, el nostre protagonista argumentava:

> Occitans i Catalans, Catalans i Occitans. Si podem dir que avui no hi ha Pirineus, els catalans i els occitans són els primers de poder dir-ho de tots els europeus. Els Pirineus no apareixen i desapareixen perquè una mateixa dinastia governi a una i altra banda d'ells. Perquè és el mateix poble, el que habita a una i altra banda d'ells. [...] Els segles han passat i avui ens tornem a trobar cada vegada més a prop. Avui, més que a la mar, les relacions s'estenen per les terres del gran arc llatí del nord-oest de la Mediterrània. És sobre aquest arc immens, de València a Florència, que ens trobem units donant-nos les mans com una farandola o una mitja sardana. En el nostre vell continent, la que anomenem civilització moderna ha concentrat les seves indústries al nord d'Europa, més que no pas a les vores de la nostra bella mar. Es, però, per al desenvolupament equilibrat de l'Europa unida que proposem que cal desenvolupar el que podem anomenar la base mediterrània de l'Europa occidental. I precisament aquesta base que cal desenvolupar coincideix amb l'arc llatí catalanooccità, de la Mediterrània occidental. Aquest desenvolupament europeu ha de seguir les normes de la política regional del Consell d'Europa. El Consell d'Europa, en la darrera Convenció sobre política regional europea, ha precisat que la «Regió» és la peça essencial d'aquesta nova Europa que s'està construint. [...] L'Europa futura haurà d'ésser creada per aquestes joves nacions, les quals hauran de reprendre la marxa ben alliberades del pes i domini que els grans Estats tenien damunt d'elles. Caldrà, en altres termes,

[1774] Rosa Maria Pinyol, *J M Batista i Roca o l'esperit nacionalista* a *Avui*, Any 2, Núm. 385 (24/VII/1977): 12.
[1775] *Cap a l'agermanament amb Occitània* a *Avui*, Any 3, Núm. 559 (16/II/1978): 10; *Reunió catalano-occitana a la ciutat de Narbona* a *Avui*, Any 3, Núm. 598 (5/IV/1978): 9; *Jornades sobre l'Espai Occitano-català, a Montpeller* a *Avui*, Any 3, Núm. 668 (24/VI/1978): 9; Report de les jornades de Montpeller a *Avui*, Any 3, Núm. 675 (2/VII/1978): 10; *Crida catalano-occitana* a *Avui*, Any 2, Núm. 487 (22/11/1977): 8;
[1776] Joaquim Fons, *Els camins d'Europa* a *Avui*, Any 3, Núm. 789 (12/XI/1978): 16; J. M. Batista i Roca, *El Consell Nacional Català a l'Europa de les regions* i J. M. Muntaner i Pascual, *La regionalització europea i els Països Catalans* a *Avui*, Any 3, Núm. 597 (2/IV/1978): 15.

> una Europa plurinacional, de les nacions autèntiques, grans i petites, en la qual totes elles aportin lliurement llur contribució a l'Europa de tots.[1777]

El febrer de 1978, es constituí l'Institut d'Antropologia de Catalunya, amb el precedent reconegut i publicitat del vell AEFC de Batista i Carreras i Artau a la Universitat de Barcelona. Batista dedicà unes conferències als creadors, explicant els seus records i les seves experiències, i aquests li oferiren la presidència de la nova entitat en reconeixement de la seva «significació històrica».[1778]

Josep Maria Batista i Roca tingué temps encara de recordar més experiències passades durant la celebració del III Congrés Universitari Català al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona. El veterà acadèmic hi assistí, evocant en un discurs el II Congrés celebrat seixanta anys abans, quan ell, com a jove estudiant, ocupà el càrrec de secretari. Havien passat sis dècades, però les reivindicacions universitàries continuaven essent pràcticament les mateixes: modernització, autonomia i catalanització. Hi llegí fins i tot uns paràgrafs que la junta permanent adreçà a la Mancomunitat en aquells anys, en presència del fill de qui fou president d'aquell II Congrés, August Pi Sunyer.[1779] Una de les seves darreres activitats públiques fou, com en les campanyes dels trenta sobre la catalanització dels llistats telefònics, reclamar en una carta que la Telefònica atengués en català als seus clients.[1780]

Afeblit per una malaltia coronària que ja li havia donat un avís el desembre anterior,[1781] Batista fou internat a l'Hospital de Sant Pau la darrera setmana de juny de 1978. Allà va ser visitat per un representant de la Generalitat, qui s'interessà pel seu estat de salut.[1782] Al dia següent, era el propi Tarradellas qui s'apropava a l'Hospital de Sant Pau per interessar-se per l'il·lustre intern.[1783]

Mentre es trobava cada cop més feble, afectat d'una greu dolència pulmonar, foren molts els amics i coneguts que passaren per la seva habitació per compartir-hi una

---

[1777] Josep Maria Batista i Roca, *Catalunya i Occitània* a *Avui*, Any 3, Núm. (8/XI/1978): 4.
[1778] *Neix l'Institut d'Antropologia* a *Avui*, Any 3, Núm. 561 (19/II/1978): 9; *Agenda* a *Avui*, Any 3, Núm. 561 (19/II/1978): 11; Joan Prat, *Batista i Roca, l'etnòleg* a *Avui*, Any 3, Núm. 725 (30/VIII/1978): 3; J. M. Muntaner i Pascual, *L'Institut Català d'Antropologia* a *Avui*, Any 3, Núm. 568 (26/II/1978): 3.
[1779] R M P, *Jordi Maragall va fer el pregó del III Congrés* a *Avui*, Any 3, Núm. 582 (15/III/1978): 1; *Els primers congressos, seixanta anys després* a *Avui*, Any 3, Núm. 586 (19/III/1978): 9.
[1780] Josep M. Batista i Roca, *La Telefònica i el català* a *Avui*, Any 3, Núm. 592 (28/III/1978): 17.
[1781] *Generalitat* a *Avui*, Any 2, Núm. 514 (23/XII/1977): 5. Tarradellas el visitaria. El mes anterior, havia estat el president de la Generalitat qui havia tingut un ensurt i, a l'hospital, Batista el trucaria per interessar-se per la seva salut. *El president, hospitalitzat* a *Avui*, Any 2, Núm. 474 (6/XI/1977): 1.
[1782] *Batista i Roca, internat a Sant Pau* a *Avui*, Any 3, Núm. 679 (7/VII/1978): 5.
[1783] *El president visita Josep Maria Batista i Roca*, Any 3, Núm. 680 (8/VII/1978): 2

estona.[1784] Veient ja proper el final, Batista es decidí a explicar en profunditat totes les gestions realitzades per a Companys a Londres.[1785] «El president Companys m'encarregà gestions de pau durant la guerra davant el govern britànic». Parlava del passat, dels records que se li acumulaven, però l'horitzó encara era el futur, la nacionalització de Catalunya.[1786] El seu darrer escrit, a banda de l'article sobre Occitània, es publicà a l'*Avui* amb els ulls posats a la Diada de L'Onze de Setembre:

> En aquest d'enguany, dediquem un homenatge espiritual a tots els nostres màrtirs, de tots els temps; a aquells que reposen al Fossar de les Moreres, a Montjuïc i en altres llocs maculats amb la sang dels homes lliures; als quals, al Baluard de Sant Pere o al front de l'Ebre defensaren amb heroisme les pàtries llibertats; a tots aquells, en fi, que sabien, com ho sabem nosaltres avui, que la lluita és redempció.[1787]

El mateix dia de la publicació, diumenge 27 d'agost de 1978, Josep Maria Batista i Roca traspassà, a l'edat de vuitanta-tres anys a causa del càncer de pulmó —agreujat després d'una operació a les costelles— que l'havia anat corcant els mesos anteriors. La capella ardent s'instal·là a la seu del CEC i pogueren apropar-s'hi aquells qui volgueren donar-li un pòstum comiat.[1788] Els diaris s'ompliren de notícies sobre la seva mort, resumint la intensa biografia del difunt.[1789] Se'n destacà la seva faceta de polític i d'intel·lectual i el seu amor per Catalunya. Tarradellas, per exemple, el destacà com a «patriota» en declaracions reproduïdes a *La Vanguardia*.[1790]

L'enterrament tingué lloc dos dies més tard, al Cementiri de Montjuïc. L'acte fou molt concorregut, sota un cel blau i un sol d'estiu, mediterrani, amb assistència dels participants de totes les iniciatives que Batista havia realitzat en el passat. Escoltes d'una nova generació portaren el seu fèretre, embolcallat amb la Senyera. Entre admiradors i personalitats públiques:

[1784] *Batista i Roca continua greu* a *Avui*, Any 3, Núm. 684 (13/VII/1978): 9; Castells. *Batista i Roca. Una vida*, 71-78.
[1785] *Declaracions exclusives de Batista i Roca* a *Avui*, Any 3, Núm. 706 (8/VIII/1978): 1; Lluís Crusellas, *«El president Companys m'encarregà gestions de pau durant la guerra davant el govern britànic»* a *Avui*, Any 3, Núm. 706 (8/VIII/1978): 14.
[1786] Lluís Crusellas, *«El president Companys m'encarregà gestions de pau durant la guerra davant el govern britànic»* a *Avui*, Any 3, Núm. 706 (8/VIII/1978): 14.
[1787] J. M. Batista i Roca, *Batista i Roca parla del nostre demà pròxim* a *Avui*, Any 3, Núm. 723 (27/VIII/1978): 7. En termes similars s'havia pronunciat a *Entrevista a Josep M. Batista i Roca* a *Canigó* (13/III/1976).
[1788] A tall d'exemple: *Batista i Roca ha muerto* a *La Vanguardia* (29/VIII/1978): 5; J. M., *Dol per un substantiu* a *Avui*, Any 3, Núm. 725 (30/VIII/1978): 4.
[1789] Vegeu, a tall d'exemple, les edicions de l'*Avui*, *La Vanguardia* o al *The Times* d'aquells dies.
[1790] *Batista i Roca ha muerto* a *La Vanguardia* (29/VIII/1978): 1

El president de la Generalitat presidí l'enterrament del professor Josep Maria Batista i Roca, que va tenir lloc ahir al matí a Barcelona. Juntament amb el president formaven el dol oficial el tinent d'alcalde senyor Cànoves en representació del batlle Socias, els consellers de la Generalitat senyors Rahola, Pi-Sunyer, Raventós, Serra i Sentís, el secretari general de la Generalitat senyor Bricall, els diputats senyors Roca Junyent, Trias Fragas, Alavedra i Barrera i destacats polítics catalans com els senyors Cornudella, Casanovas, Sallarès, Molins i el president de l'Institut d'Estudis Catalans senyor Aramon i Serra. Els senadors Josep Benet i Manuel de Irujo —representant per Navarra i amic personal de Batista i Roca— van delegar la seva representació, així com el monjo de Montserrat i director de la revista Serra d'Or don Maur Boix i Serra. La celebració eucarística dels funerals fou presidida per l'abat de Montserrat dom Cassià Maria Just, el qual dedicà al finat una sentida i emocionada plàtica. Les restes mortals del professor Batista i Roca foren inhumades al cementiri barceloní de Montjuïc.[1791]

[1791] *Catalunya s'acomiadà de Batista i Roca* a *Avui*, Any 3, Núm. 725 (30/VIII/1978): 1 i 5.

10. A tall de conclusions. Josep Maria Batista i Roca (1895-1978). Una vida al servei de Catalunya

Josep Maria Batista i Roca (1895-1978) és encara avui un nom generalment desconegut, i un de mal conegut entre la historiografia. Principalment se'l recorda com a fundador de Palestra, si bé és cert que molts escoltes, sobretot els qui s'hi iniciaren durant els anys del franquisme, recorden haver sentit alguna vegada el seu nom en converses o en conferències sobre els orígens del moviment. Alguns el recorden pel seu paper durant l'exili, i d'altres, amb raó o no, pensen en Batista com l'inspirador d'ÈPOCA. Com en d'altres ocasions, la Guerra Civil i el franquisme —i l'oblit del passat— han sepultat el record de moltes figures que, sense ser de primer ordre com Lluís Companys, Prat de la Riba o Francesc Macià, sí participaren de la història de Catalunya del segle XX i influïren el seu curs. Amb la idea d'entendre també el context a través seu, hem volgut inserir el nostre protagonista en el context històric en què visqué i actuà.

L'any del naixement de Josep Maria Batista i Roca en fou un d'important per al catalanisme, però també per la història de Catalunya i la d'Espanya. El 1895, a Cuba esclatà la tercera insurrecció separtista, la qual havia de dur l'illa, amb una intervenció militar dels Estats Units, a la independència d'Espanya —per passar a mans dels nord-americans, via l'Esmena Platt. Amb la derrota espanyola de 1898, el moviment catalanista agafà una embranzida servint-se de l'impuls que li donà el repatriament del capital, però també de les energies que havia dipositat Catalunya i la seva burgesia en les darreres possessions d'Ultramar, especialment a la gran de les Antilles. El *Desastre del 98* féu passar el catalanisme d'ésser un moviment extraparlamentari, cosa de «quatre gats» i sense suport popular, a controlar la política catalana durant els primers anys del segle XX. Paral·lelament, dins la Unió Catalanista (UC), cresqué un nacionalisme que anava més enllà de les reivindicacions del catalanisme per afirmar una idea de separació que s'emmirallava en la recent «independència» cubana.

Josep Maria Batista i Roca aprengué a parlar i a caminar durant la Guerra de Cuba i els seus primers records de catalanisme tingueren com a rerefons aquests anys de transició entre el regionalisme i el catalanisme. A casa, per influència del seu oncle —prohom de la UC—, però també del seu pare, s'amarà de les idees més radicals del moviment. La seva educació fou, doncs, patriòtica i religiosa alhora; s'instruí també als

Jesuites de Casp i a l'Instituto de Barcelona, on rebé una formació d'acord amb les possibilitats de la seva acomodada família.

Els Batista i Roca pertanyien a la burgesia comercial barcelonina i tenien negocis d'importació de peix sec, amb una presència econòmica i social més que notable. El seu feu era el Mercat del Born i el barri de la Ribera, on, enllà de la llar, comptaven amb diversos magatzems pels quals passaven cada dia tones i tones de mercaderia. L'èxit comercial de la família permeté que el jove Batista estudiés dues carreres a la Universitat de Barcelona, aleshores l'única del país, a partir del curs de 1911-1912.

El seu entorn, pensant en un futur sense sorpreses ni aventures, l'empenyé a estudiar la carrera de Dret, però ell volgué matricular-se també a la carrera de Filosofia i Lletres, la seva veritable vocació. A la Universitat, a més a més, ja de bon començament demostrà que tenia inquietuds intel·lectuals, i que aquestes anaven més enllà del que s'ensenyava a les aules. Els ideals i les esperances de Batista, que maduraren aquella dècada de 1910, no eren pas els d'algú que pogués conformar-se amb una vida plàcida i acomodada, dedicada als negocis familiars.

El 1912, Batista es començà a relacionar amb els ambients més radicals del catalanisme, de la mà del seu oncle. El catalanisme del doctor Josep Maria Roca, del *tot o res*, d'arrels romàntiques, era tan intransigent que de vegades vorejava el separatisme. Tant el nostre protagonista com el seu oncle tingueren evolucions ideològiques atípiques. Molts dels integrants del catalanisme del Noucents defensaven idees radicals durant la seva joventut, per abandonar-les o moderar-les amb el pas dels anys. Aquest no havia estat el cas de l'oncle, i tampoc no en fou el del nebot.

Ràpidament, mentre cursava estudis, escrigué els seus primers articles al portaveu de la UC, *Renaixement*, i realitzà els seus primers parlaments en públic. Batista entrà en política en un moment crucial per a Catalunya: en plena campanya per la Mancomunitat. L'aprovació del dret a mancomunar diputacions era vist pels catalanistes com una primera fita en la consecució d'un ampli autogovern. Enllà del país, també foren mesos, els del final de la *Belle Époque*, de suma importància per a Europa i per al món sencer. L'estiu de 1914, mentre Batista s'estava a Oxford estudiant anglès, esclatà la Gran Guerra.

Un cop tornat a casa després d'una estada —interrompuda— d'uns tres mesos a l'Imperi Britànic, Batista continuà escrivint els seus articles a *Renaixement*. Tanmateix, la UC, de la qual el periòdic era portaveu, ja no era aquella organització que vint anys abans havia estat pal de paller del catalanisme. De mica en mica, havia entrat en decadència a mesura que la Lliga afiançava el seu poder, i no pogué adaptar-se als nous temps que havia obert la Gran Guerra, malgrat els desitjos del seu president —un dels mestres de Batista— el doctor Domènech Martí i Julià.

Enllà dels desencisos polítics, val a dir que Batista havia descobert a la Universitat que l'apassionava el folklore i les qüestions profundes de la psicologia dels pobles. La tardor de 1915, amb el catedràtic Tomàs Carreras i Artau, posà en marxa l'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya (AEFC), en el qual centrà els seus esforços intel·lectuals durant els vuit anys següents. Viatjà per Catalunya, llegí molt, preparà qüestionaris i fou motor, com a secretari, del primer arxiu d'aquest tipus al nostre país, en el qual s'aplicaren les idees del noucentisme i del positivisme per entendre el més profund del tarannà català. Amb l'AEFC, s'introduïa l'antropologia de base científica a Catalunya. Capbussat en aquesta activitat, a la qual es dedicà apassionadament i meticulosa —subvencions de la Mancomunitat incloses— la política passà a un segon pla per al protagonista de la nostra tesi.

Això no impedí, però, que continués demostrant la seva capacitat retòrica i organitzativa, si bé a l'àmbit estudiantil, dins el recinte de la Universitat. El convuls 1917, fou escollit secretari del II Congrés Universitari Català, el qual cercava la modernització, la catalanització i l'autonomia de la Universitat. Com a estudiant, el seu paper fou preeminent. Amb tan sols vint-i-dos anys ja demostrava sentir-se molt còmode en el món acadèmic, però també davant del públic.

Paradoxalment i a causa de la seva relació amb l'AEFC, la seva presència i participació a l'Ateneu Barcelonès, indret de les tertúlies de cultura per excel·lència, fou molt menor que la d'altres personatges coetanis. Durant aquells anys, passà moltíssimes hores estudiant, escrivint algun article sobre les seves recerques i participant en associacions catalanistes com Nostra Parla o l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (APEC). Si bé aquestes entitats pertanyien al moviment catalanista, se centraven en reivindicacions lingüístiques o culturals, i restaven en un segon pla, força allunyades del que era la militància política més estricta.

Mentre Batista se centrava en els estudis, el separatisme al qual s'adscrivia havia ja madurat —tenia símbols, mites i objectius propis— però era un espai en plena transformació que encara no havia cristal·litzat en organitzacions pròpies. La manca d'una organització separatista —i el trist final del que havia estat la UC— és un dels factors, també, que comportà un distanciament de la militància política activa per part del jove.

El 1919 fou també un any especial, tant per a Batista com per a Europa. El vell continent bullia després de la Gran Guerra: el Sinn Féin havia guanyat les eleccions a Irlanda, imperis que semblaven indestructibles s'havien esberlat i Rússia es dessagnava en la guerra civil que havia de dur els bolxevics al poder. Milions de soldats tornaven a casa per trobar un món que ja no entenien, traumatitzats i transmutats per l'experiència a les trinxeres. La violència es traslladava del front a la rereguarda i els tractats de pau només ho eren en el nom. La Lliga, havent fracassat la intervencionista Revolució del 1917, es llançà a ampliar les competències de la jove Mancomunitat en la coneguda com a Campanya per l'Autonomia.

El context era d'una efervescència insòlita, desconeguda pels europeus d'ençà les dècades de 1860 i 1870, quan tingueren lloc el *Rissorgimento* italià i l'*Einigung* alemanya. Tanmateix, si bé Batista continuava pendent de la política, convençut del seu nacionalisme separatista i insurrecional, es trobava encara més preocupat de finalitzar els seus estudis. Doctorat en Dret i Filosofia i Lletres, lliure ja de les obligacions acadèmiques, aquell transcendental any optà per continuar la seva formació a Oxford i a Berlín, cosa que l'ocupà, per sobre de qualsevol altra qüestió, fins el 1921.

No participà, doncs, en la transformació de l'espai separatista, captivat pel mirall de l'Aixecament de Pasqua irlandès de 1916. Tampoc no estigué implicat en la formació de la Federació Democràtica Nacionalista (FDN) el 1919, ni en la d'Estat Català (EC), tres anys després, si bé escrigué un article en la efímera revista *Som!...*, impulsada pel seu amic Daniel Cardona. Sens dubte, els seus interessos continuaven gravitant a l'entorn de l'etnografia i l'antropologia. Amb l'AEFC treballà incansablement, es formà i féu els seus contactes, fins a retornar a la Universitat de Barcelona de nou, aquesta vegada com a professor auxiliar.

Així, de 1915 a 1923 escrigué i publicà tant articles com llibres, conegué el país i algunes de les principals ciutats del vell continent, centrat en la vida acadèmica. La

seva formació, nodrida de les experiències i les lliçons apreses a Oxford i a Berlín, era una de les més completes de l'Europa del moment. De fet, la seva carrera prometia: l'AEFC tenia el reconeixement de les institucions catalanes i realitzava investigacions innovadores i punteres, en la realització de les quals el jove era indispensable. Batista havia accedit a la universitat com a professor auxiliar, la situació econòmica de la família el recolzava en tot moment —i el permetia despreocupar-se de cercar altres fonts d'ingressos— i fins i tot semblava que el moment del país, i àdhuc el d'Europa, convidaven a l'optimisme per algú amb les seves idees conservadores i nacionalistes. El 1923 havia de trastocar per complet aquestes expectatives.

El sistema polític de la Restauració, encetat a finals de 1874, havia resistit l'embat de la Guerra de Cuba, també la Revolució de 1909 —coneguda com la Setmana Tràgica— i la de 1917, però a partir d'aleshores ja no s'havia pogut recuperar la normalitat. El seu funcionament entrà en crisi, les qüestions irresoltes s'enquistaren, les aventures colonials havien convertit el Rif en un pou sense fons en què s'hi abocaven vides i diners, i alhora la qüestió catalana havia posat en dubte els consensos i el funcionament polític dels darrers quaranta anys. Amb aquest context i envalentits per l'exemple irlandès i pel desenllaç de la Gran Guerra —la caiguda d'imperis, les independències de petites nacions, els Catoze Punts de Wilson i les tesis sobre l'autodeterminació de Lenin—, amplis sectors del catalanisme començaren a emprar un llenguatge cada vegada més militarista i agressiu.

Mentre Batista vivia entre llibres, excursions i qüestionaris, el règim de la Restauració col·lapsava. Es notava en els partits, que es desfeien, i en l'ambient a Barcelona: la Lliga havia d'emprar les forces policials i militars per fer front al daltabaix social —el pistolerisme— que havia seguit el fracàs de la Campanya per l'Autonomia i l'èxit de la Vaga de La Canadenca de 1919. Els assassinats es trobaven a l'ordre del dia i el sistema polític era incapaç de proporcionar estabilitat. Davant la descomposició general del règim, el capità general de Catalunya, Miguel Primo de Rivera, donà un cop d'Estat que instaurà a Espanya una dictadura militar. Inicialment, comptà amb el beneplàcit i el suport actiu del catalanisme conservador.

La vida pública de Batista no varià gaire amb el canvi de règim. Continuava assistint al teatre, al cinema, a l'Ateneu Barcelonès i ensenyant a la Universitat de Barcelona. Mentalment, però, s'havia adonat que alguna cosa havia fracassat. Al seu

parer, no podia ser possible que, en tan sols quatre anys, Catalunya hagués passat de reclamar activament l'autonomia a sotmetre's sense cap mena de reacció a una dictadura militar i espanyolista. En vistes a aquesta situació, Batista considerà closa la seva etapa de formació i es llançà a aplicar els coneixements adquirits en una nova etapa de militància. La fallada col·lectiva havia estat causada pel caràcter dels catalans, per la desorganització, l'individualisme i el «cofoisme» —com analitzà en articles i conferències. Aquesta visió constituí el fonament del capteniment polític de Batista: calia enfortir el caràcter desfet dels catalans.

Ja la tardor de 1923, Batista començà a publicar fulletons clandestins de diversa mena, distribuint-los a través d'una societat secreta de nom *1640*, difícil de rastrejar per la policia —i també pels historiadors. Durant aquells primers mesos de dictadura, el professor es relacionà àdhuc amb la clandestinitat dels dos partits que havien nascut el 1922, EC i Acció Catalana (AC). Dins d'ells, existien, respectivament, els escamots i la Societat d'Estudis Militars (SEM), les seccions més radicals i exaltades, amb les quals col·laborà en accions i activitats de formació, però també de propaganda i d'auxili a presos. Totes dues organitzacions pretenien constituir l'avantguarda militar de Catalunya.

De mica en mica, tirà endavant campaments, conferències i recollides de fons, tot plegat mentre teixia una àmplia xarxa de contactes dins el món nacionalista clandestí. El 1926, la detenció del seu amic i futur cunyat, Miquel A. Baltà i de nombrosos militants, empenyé a Batista a recollir el que restava dempeus de la SEM per constituir l'Òrmica, l'Organització Militar Catalana, d'objectius similars. El salt qualitatiu de Batista, però també del moviment al qual s'adscrivia, era ben palès. Si bé les activitats i les organitzacions del separatisme, en què Batista tenia un paper protagonista, eren inèdites, resultaren les úniques que oferiren una resposta catalana al nou règim: en són prova el Complot de Garraf de 1925 i la temptativa de Prats de Molló, de 1926. Val a dir, però, que Batista no hi participà directament.

El fet que el protagonista de la nostra tesi es dedicà en cos i ànima a l'organització de la clandestinitat ens resulta tan obvi com difícil de resseguir. D'una banda, el 1927 publicà l'obra que culminava la seva trajectòria en el camp de l'etnografia, realitzada amb les primeres espases de l'acadèmia. De l'altra, aquesta fou la darrera de les seves publicacions sobre la temàtica en què s'havia especialitzat i,

paral·lelament, ja a partir de 1923, deixà de col·laborar amb l'AEFC. Així, a mesura que se centrà més i més en la política, abandonà les qüestions acadèmiques, cosa que no agradà a Tomàs Carreras i Artau, el seu mestre en aquest àmbit.

Igualment, però, al llarg de la segona meitat dels anys vint es testimonià la maduració de Batista com a intel·lectual, i —si obviem els petits articles publicats durant la seva primera joventut— àdhuc de la seva sortida a la escena pública. Malgrat que als seus articles de *La Publicitat* no parlés mai de política de manera directa —hi havia repressió i censura— i que la posició social de la família el blindés, la seva notorietat creixent començà a suposar un problema i el 1929 plegà de la universitat, no sabem si per pressions, o perquè en fou directament expulsat. Sobre aquest afer, manca l'expedient de professor a la Universitat de Barcelona.

El seu nom començava a ésser conegut, també perquè s'estava afiançant com a dirigent de l'excursionisme a Catalunya. De fet, enllà de la militància nacionalista, Batista havia estat un practicant de l'excursionisme d'ençà que tornà d'aquella primera visita a Oxford el 1914. Ja a partir del seu sorgiment al segle XIX, l'excursionisme havia estat íntimament lligat als estudis etnogràfics i a les recerques sobre folklore. No es fa difícil imaginar, doncs, que Batista se sentí especialment còmode en aquests entorns, i que no trigà a grimpar en la jerarquia fins a situar-se entre els dirigents del moviment —i també entre les seves personalitats més reconegudes i influents.

El 1927, introduí a Catalunya allò que l'havia fascinat del Regne Unit: la rectitud i la vitalitat del moviment dels Boy-Scouts. Així, pot considerar-se'l un dels pares de l'excursionisme modern, però també de l'escoltisme, a Catalunya. Creà els Minyons de Muntanya i les Noies Guies, sempre amb l'objectiu d'enfortir el caràcter i crear una joventut a l'alçada dels temps difícils que s'albiraven en el període d'entreguerres. Amb el seu entorn proper, els principals intel·lectuals de la cultura noucentista, transformà l'excursionisme a partir del Centre Excursionista de Catalunya (CEC), promovent publicacions com *Excursionisme*, però també a través d'articles, de conferències, de campanyes de propaganda i de sortides. Aquells anys foren, per a molts, l'època daurada de l'excursionisme i l'escoltisme a Catalunya.

En realitat, tota aquesta activitat excursionista era la part exterior, visible, d'aquella Òrmica que havia fundat el 1926. La idea de crear una organització de caire paramilitar, per formar joves —no per llançar-los a la lluita armada, cosa que ell i el seu

entorn consideraven una bogeria— provenia, almenys, de 1920, tot i que estem convençuts que aquestes idees ja rondaven pel cap de Batista quan començà a escriure a *Renaixement*, entre 1913 i 1914. La gran preocupació de Batista de 1926 fins a 1932 —lligada a la de la formació del caràcter— fou crear l'embrió d'un exèrcit català, per si les circumstàncies algun dia el requerien.

A banda de l'excursionisme i de la pràctica paramilitar, el nostre protagonista tingué una participació rellevant en la creació de l'editorial Barcino: hi corregí textos, aportà diners per la gestió de la seu —la Llibreria Italiana, un dels punts neuràlgics del separatisme de l'època— i hi publicà també el *Manual d'Excursionisme*, pioner al seu camp. A l'obra de la Barcino, que dirigia el seu amic Casacuberta, hi eren també tots els temes del noucentisme: les arrels clàssiques i medievals, el seny, l'ordre i l'objectiu de construir una cultura nacional per a Catalunya. Hi eren àdhuc els noms de l'entorn de Batista, la *intelligentsia* emergent del país.

Durant els anys vint, la intel·lectualitat catalana nascuda entre finals dels anys vuitanta del segle XIX i el tombant del segle XX començà a madurar i a imupulsar les seves primeres iniciatives. En les cartes, els actes públics i els articles a *La Publicitat* es palesa l'emergència d'una nova elit intel·lectual de la qual formaven part Josep Maria Batista i Roca, així com Josep Maria Capdevila, Josep Maria de Casacuberta, J. V. Foix, Josep Carbonell, Lluís Nicolau d'Olwer, Josep Pla, Josep Maria Planas, Josep Maria de Sagarra, Ferran Soldevila o Carles Riba, entre d'altres. Amb molts d'ells, el 1930 i després d'uns recordats debats a les planes del diari per excel·lència de la intel·lectualitat catalanista —*La Publicitat*—, creà l'associació cívica Palestra.

Palestra fou la nineta dels ulls de Batista: l'organització que millor encarnava tot el que pensava i sentia sobre Catalunya. Concebuda per a servir com a complement de l'excursionisme i l'escoltisme —sense voler-lo substituir—, Palestra constituïa a la vegada un nou revestiment exterior per a l'Òrmica. Amb les seves excursions, conferències, campanyes i actes, Palestra sintetitzava àdhuc tota la vocació política de Batista, i alhora es curava de formar els joves del demà en els valors cívics i patriòtics dels quals el país, segons afirmava ell mateix com a secretari, anava mancat. Palestra nasqué en un moment en què la dictadura començava a flaquejar, i tingué una trajectòria de vuit anys que coincidí amb els més esplendorosos del nostre protagonista, uns anys

durant els quals molts dels seus somnis semblaren possibles. Durant uns anys, la separació de Catalunya estigué més a prop que mai abans.

El 1930 també fou un punt d'inflexió en una altra de les qüestions clau per a Josep Maria Batista i Roca. Com a intel·lectual, ja havia entrat en contacte amb una vella idea, la de que tal i com Itàlia i Alemanya s'havien unificat amb el romanticisme, Catalunya i Occitània podien fer-ho també, retrobant aquell fil que es perdé amb la Batalla de Muret de 1213. L'aposta per la *Il·lusió Occitana* fou una constant en la vida de l'intel·lectual barceloní i els anys entre 1930 i 1934, els de més empenta. Les relacions transpirinenques sovintejaren, es realitzaren actes conjunts i es llançaren publicacions. Els mesos previs als Fets d'Octubre les relacions panoccitanes es congelaren pel context polític —com tantes altres vegades en el passat— però aquell aturament havia d'esdevenir gairebé definitiu.

Durant els anys de la República, Batista es consolidà definitivament com a figura prominent de la política catalana. Apareixia a tot arreu, escrivia, organitzava mítings amb la pluralitat del catalanisme, treballava en campanyes a favor de l'Estatut i començava a aparèixer a les revistes satíriques més llegides del moment, *El Be Negre* i el *D.I.C* . Batista treballà amb Palestra i l'APEC —amb la qual duia anys relacionat— i obrí un front estudiantil amb la Federació Nacionalista d'Estudiants de Catalunya (FNEC). Molt proper a les institucions, estigué en contacte directe, reunions i trucades incloses, amb els presidents de la Generalitat, Macià i Companys. També foren molt fluides les relaciones amb diversos consellers de l'Esquerra Republicana de Catalunya (ERC), com ara Dencàs o Ventura Gassol.

La seva vinculació amb el nou règim fou tan intensa com primerenca. Durant les primeres hores de la República Catalana de 1931, havia començat a preparar l'embrió d'un exèrcit català amb Cardona, Rossell Vilar, Baltà i Fages —cabdills de les iniciatives militars dels anys vint. Malgrat que finalment no quallà per la rebaixa de República Catalana a Generalitat autonòmica, els rudiments de l'exèrcit català serviren de base per l'articulació de les Joventuts d'Esquerra Republicana-Estat Català (JEREC). Especialment afí al sector separatista que liderava Josep Dencàs, Batista treballà les relacions amb els altres nacionalismes peninsulars, relacions que, si bé començaren prometedores, es tallaren també pel context polític. Les relacions que es pogueren

mantenir ininterrompudament, en canvi, foren les de nivell europeu, a través del Congrés de les Nacionalitats Europees (CNE).

Els anys trenta, a Catalunya i a Espanya, però també a Europa, foren d'extrema intensitat i molt turbulents. Josep Maria Batista i Roca no en fou aliè. Capbussat en la política —al defora de les institucions—, fou un dels caps de la insurrecció armada de la Generalitat de l'octubre de 1934. Participà en la preparació dels Fets d'Octubre amb Dencàs, Badia, Cardona i hi implicà Palestra, a pesar que aquesta era d'esperit conservador i protegí edificis religiosos durant la insurrecció. A més a més, tot i la dificultat d'afirmar-ho amb rotunditat, sembla ser que existiren contactes amb Itàlia i amb Alemanya, però es fa difícil saber-ne la profunditat i la seriositat.

De totes maneres, tot fou estroncat pel fracàs del moviment insurreccional de 1934 i l'onada repressiva comportà al nostre protagonista una breu estada a presó. En sortir-ne per falta de proves, s'exilià ràpidament per evitar que, en aprofundir-se la investigació, es demostressin la seva participació i lideratge dins del moviment. Passà mesos a la Catalunya del Nord i a Anglaterra, entre 1934 i 1936. A partir dels Fets d'Octubre i fins l'esclat de la Guerra Civil, Batista desaparegué gairebé completament de l'escena pública. Palestra va viure llavors hores baixes —tot just estava en formació malgrat la nodrida afiliació— i Batista deixà d'escriure els articles i de presentar les conferències a les quals s'havia dedicat afanyosament els anys anteriors.

Amb el ritme i la puixança aturats pel fracàs de la revolució catalanista, l'esclat de la Guerra Civil agafà a Batista i al separatisme a contrapeu. Si bé el secretari de Palestra duia ja tretze anys seguits vinculat a la política —primer a la clandestinitat, després en públic, amb el nou règim—, els esdeveniments el sorprengueren. En dues ocasions dues patrulles de la FAI el cercaren per assassinar-lo i s'hagué de refugiar per primera vegada sota el paraigua de la Generalitat, en unes activitats inicials difícils d'escatir. A partir del setembre de 1936 s'aixoplugà com a assessor internacional a l'oficial Comissariat de Propaganda que dirigia Jaume Miravitlles. A recer dels incontrolats de la revolució anarcosindicalista, hi passà relacionat els tres anys de guerra.

Roman sense dilucidar la seva participació als fets coneguts com «Afer Rebertés», en gran part perquè la totalitat de la qüestió està envoltada encara per una boira misteriosa. Potser mai no s'acabaran de respondre totes les preguntes al voltant de

l'afer. Durant els fets, Batista es trobava íntimament relacionat amb la Generalitat —preparava, a més a més, la unificació i oficialització de l'escoltisme sota el control de la institució—, però també amb el separatisme que prepararà el complot. La temptativa es descabdellà durant la tardor de 1936 i acabà de cop a causa d'uns fets fortuïts que mai no foren esclarits del tot. Amb el pas dels anys, caigué en l'oblit. No fou, però, l'última conxorxa del separatisme amb l'objectiu de catalanitzar la revolució anarco-sindicalista i cercar la independència de Catalunya —i, potser, dels Països Catalans sota Espanya— o, almenys, el manteniment de l'autonomia que atorgava l'Estatut.

Si bé Batista actuà a la Delegació de la Generalitat a Madrid, a mesura que les coses es complicaven per a la República la idea de cercar una pau separada s'afiançà, no ja entre els separatistes, sinó a l'entorn de Companys. D'ençà la primavera de 1938 Batista realitzà unes tasques diplomàtiques com a enviat secret del president de la Generalitat, amb tota la seva confiança. A Londres, arribà a les més altes instàncies de l'Imperi més extens del món. Les seves gestions tingueren molt de personals; Batista anà per lliure i pogué actuar gairebé com a diplomàtic, *de facto*, d'un Estat independent. Els britànics es guardaren la carta, per si en algun moment podien emprar-la, durant tota la Guerra Civil i la Segona Guerra Mundial. Finalment, però, la derrota del 1939 i l'establiment la dictadura franquista foren definitius, i els projectes d'intervencions, de paus separades i de reconeixements de governs a l'exili acabaren als arxius de la Foreign Office.

El final de la Guerra Civil trobà a Batista a Londres. Allà maldava per continuar la seva tasca nacionalista sense ingressos ni fons de cap mena —per primera vegada en tota la seva vida. La intempèrie d'aquells primers mesos fou total i la solitud, aclaparadora. A la situació del país, derrotat i devastat —havien desaparegut amics, coneguts, associacions, i fins i tot l'AEFC havia estat saquejat— s'hi sumava la fractura familiar. La seva germana Concepció s'havia exiliat amb Miquel Baltà a Cuba i el seu germà s'havia passat al bàndol franquista, en part potser per conservar el patrimoni familiar. Com pogué, Batista tirà endavant, organitzà l'exili londinenc i se situà a la secretaria del Consell Nacional Català (CNC). Es tractava d'un ens polític que Companys havia creat el 1940 per encarar el primer exili i el principi de la Segona Guerra Mundial, tot evitant d'emprar el nom d'una Generalitat desacreditada.

Durant la Segona Guerra Mundial, Batista entrà a la Universitat de Cambridge com a *lecturer* i assessorà, en unes activitats quasi desconegudes, l'Exèrcit Britànic, en qualitat d'expert sobre els afers d'Espanya. Més tard, també oferí uns cursos a la London School of Economics. Això el permeté de surar enmig de les dificultats i continuar participant en la política catalanista a l'exili. La percepció —sobretot a partir del capgirament del signe de la guerra i fins 1947— fou per als exiliats que la dictadura franquista tenia els dies comptats i que cauria amb la derrota de les forces de l'eix. Així, les diverses forces polítiques catalanes a l'exili visqueren en una tensió i esperança creixents i permanents el desenvolupament i final de la Segona Guerra Mundial, així com l'inici de la Guerra Freda.

De totes maneres, ni tan sols el miratge del final de la dictadura de Franco aconseguí d'unificar l'exili català. La divisió de la legitimitat democràtica catalana entre el CNC de Londres i la Generalitat de l'ERC no només es traduí una pugna durant la Segona Guerra Mundial; d'ençà 1942-1943 i fins 1976, l'exili visqué en realitats diferents i enfrontades. Josep Maria Batista i Roca i Josep Tarradellas (1899-1988) encarnaren, respectivament, dos bàndols oposats: el nacionalista-separatista i el catalanista-republicà espanyol en què visqué polaritzat l'exili català durant dècades.

No volent tornar a Barcelona —hauria d'haver renunciat a les seves idees—, Batista es mantingué a l'exili durant un total de trenta-vuit anys, de 1938 fins a 1976. A l'estranger, l'activitat del nostre protagonista no fou tan trepidant com ho havia estat entre 1923 i 1945. El *tempo* començà a decaure, però Josep Maria Batista i Roca continuà desenvolupant la seva activitat nacionalista en tres eixos íntimament entrelligats: polític, intel·lectual i cultural.

En primer lloc, *polític*, amb el CNC, maldant per esdevenir una alternativa, inicialment a Irla i posteriorment a Tarradellas —en síntesi, a la Generalitat de l'ERC— i per fer conèixer la qüestió catalana a les més altes instàncies internacionals. En segon lloc, *cultural*, amb l'objectiu de fer sobreviure la cultura catalana, especialment la llengua, durant l'exili. I, finalment, *intel·lectual*, influint els cercles acadèmics i la formació dels joves, sempre amb el destí que aquests esdevinguessin els líders intel·lectuals de la Catalunya del futur, tot emprant la Universitat de Cambridge com a plataforma.

L'eix polític no reeixí en els seus propòsits ni a Catalunya —Tarradellas fou triat president per les autoritats franquistes el 1976— ni a l'exili —cap de les apel·lacions a l'ONU, la UNESCO o a les institucions europees tingué èxit. L'eix cultural tampoc no fou gaire exitós; les idees noucentistes de Batista no aconseguiren amarar el nou nacionalisme —que es plantejà marxista com els moviments d'alliberament nacional del món colonial— dels joves del nou Partit Socialista d'Alliberament Nacional (PSAN). Fins i tot el Front d'Alliberament Català (FAC), nova iniciativa paramilitar de Batista i el CNC, acabà descontrolat i prenent idees maoistes.

D'altra banda, les iniciatives culturals sí que mantingueren un cert caliu a l'exili i Òmnium realitzà una tasca important amb Batista com a motor. Tanmateix, la situació en tornar al país el 1976 no era, ni de bon tros, l'anterior a la guerra. Com el propi Batista admeté durant la Transició, caldria «tornar a començar». En canvi, cal remarcar que sí que obtingué bons resultats en l'eix intel·lectual: el professor de Cambridge aconseguí posar en marxa uns *Catalan studies* al Regne Unit, i també influir la perspectiva dels *Iberian studies*. Nogensmenys, la formació d'una elit amb els valors de la revista *Vida Nova* no es concretà mai i la fractura generacional esdevingué també ontològica.

Com hem comentat suara, pel maig del 68, Batista reprengué la idea de la formació d'un grup paramilitar com havia assajat amb l'Òrmica més de quatre dècades abans. Si bé el FAC es podria considerar una iniciativa fracassada, potser fou més reeixida la formació de *La Casa*, batejada com a ÈPOCA (Exèrcit Popular Català) per la policia. Resta encara per esclarir —hi ha diversitat d'opinions al respecte— si Batista fou realment l'inspirador d'aquest grup que sortí a la llum a causa de dos assassinats comesos durant els anys de la Transició. Si ho fou veritablement, és quelcom que podrien haver explicat persones com Martínez Vendrell, traspassades ja fa dècades. De totes maneres, sí que se li pot atribuir una gran influència sobre el fundador d'ETA, Julen Madariaga (1932-), a principis dels anys seixanta, quan l'organització no havia comès encara cap assassinat.

Tornat a casa el 1976, Batista féu balanç de la dictadura i de l'exili i es proposà continuar la tasca de nacionalització del país que l'havia preocupat durant tota la seva vida. Creà el Cercle d'Agermanament Catalano-Occità (CAOC), maldà per adaptar el CNC a la nova situació política de Catalunya, escrigué articles a l'*Avui*, alhora que

presentà conferències i actes que tenien un regust de nostàlgia. Aqueixat per l'edat i per un precari estat de salut, no tingué temps de tornar-se a posar en marxa com ho hagués desitjat. L'agost de 1978, uns mesos abans que s'aprovés la nova constitució espanyola, Josep Maria Batista i Roca morí a l'edat de vuitanta-tres anys. L'any que el catalanisme tancava un període i n'obria un de nou, l'intel·lectual català abandonava definitivament la seva lluita.

La seva vida estigué sempre lligada a la història de Catalunya: la formació i la militància s'encararen tothora vers l'horitzó de la nacionalització de Catalunya i l'assoliment d'un Estat independent. Aquest fet és especialment rellevant i fa de Batista un dels pioners d'unes idees aleshores minoritàries, però molt difoses en l'actualitat. El protagonista de la nostra tesi fou el primer intel·lectual acadèmic, professor universitari, que defensà idees obertament separatistes —i panoccitanistes— durant tota la seva vida.

Si bé no tingué un paper de primeríssim ordre, si que estigué a la primera línia en la majoria dels fets històrics del segle XX. Tal com posen de manifest el seu lideratge del moviment insurreccional dels Fets d'Octubre i el seu paper al CNC durant l'exili, per exemple. L'estudi de la seva biografia ens mostra que Josep Maria Batista i Roca fou una personalitat rellevant en la història de Catalunya, en tant que influí i participà en els principals esdeveniments de l'època en què visqué. La seva fou una època de contrastos, d'il·lusions i de desenganys, de canvis, de principis i de finals.

Port de Pollença, Mallorca, novembre de 2020

Bibliografia citada

Arxius consultats

Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores

Archivo Histórico Nacional (AHN)

Arxiu de la British Broadcasting Corporation

Arxiu de la Diputació de Barcelona

Arxiu de la Universitat de Cambridge

Arxiu de la Universitat d'Oxford

Arxiu de la Universitat Von Humboldt de Berlín

Arxiu del Registre Civil de Barcelona

Arxiu del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya.

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB)

Arxiu Històric de l'Institut d'Estudis Catalans (AHIEC)

Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona (AHUB)

Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià. Monestir de Poblet (AMTM)

Arxiu Nacional de Catalunya (ANC)

Biblioteca del Parlament de Catalunya

Centro Documental de la Memoria Histórica

Institució Milà i Fontanals.

The Times Archive

Diaris i butlletins

ABC

Avui

Butlletí de dialectologia catalana

Butlletí de la Biblioteca de Catalunya

Butlletí de l'Associació Catalana d'Antropologia

Butlletí de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana

Butlletí de l'Ateneu Barcelonès

Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya

Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona

Butlletí Excursionista de Catalunya

Claris

Diari de Barcelona

Diari de Sessions del Parlament de Catalunya

El Diluvio

El Poble Català

Emporion

Esplai

Estat Català

Estat Català. Portantveu de Joventut Nacionalista

Estudis Universitaris Catalans

Euzkadi

Excursionisme

Flama

Garbí

Gent Nova

L'Arch de Sant Martí

L'Opinió

La Cadena

La Campana de Gràcia

La Humanitat

La Nació Catalana

La Nostra terra

La Nova Revista

La Paraula Cristiana

La Publicidad

La Publicitat

La Rambla de Catalunya

La Revista

La Tralla

La Vanguardia

La Veu de Catalunya

Mirador

Nosaltres Sols!

Occitània

Opinions. Butlletí Interior del Front Nacional de Catalunya

People & Freedom

Ofrena

Poble Nou. Revista

Presència

Quaderns d'Estudi Polítics, Econòmics i Socials

Renaixement

Ressorgiment

Revista de Catalunya

Revista Nostra Parla

Serra d'Or

Som...!

The Central European Observer

The Times

The Guardian

The National Review

Vida Nova

Gravacions

Estévez, Xosé. *Guipuzkoa y Galeusca de 1933*. Conferència a les *Jornadas organizadas por la Asociación de Historiadores de Guipuzkoa "Miguel de Aranburu"* (XI/2013).

Mascarell, Ferran. *Entrevista a Batista i Roca*. Fonoteca Jaume Fons de l'Arxiu Nacional de Catalunya.

Fonoteca Jaume Font de l'ANC.

Articles acadèmics

Diversos autors. *Los retos de la biografía*. *Ayer, Revista de Historia Contemporánea*, Núm. 93 (2014), Madrid.

Diversos autors. *La revolució del bon gust. Jaume Miravitlles i el Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya (1936-1939)*. Barcelona: ANC, Viena Edicions, Ajuntament de Figueres, 2006.

Berjoan, Nicolas. *El centenari de la Renaixença catalana (1933). Assaig d'història creuada*. *Afers*, Núm. 78 (2014): 525-546.

Bernils, Josep Maria. *Jaume Miravitlles, comissari de Propaganda de la Generalitat (1936-39). Revista de Girona*, Núm. 187 (1998): 38-43

Calvo, Lluís. *L'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya. El projecte noucentista de renovació i institucionalització de l'Etnografia Catalana*. *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, Núm. 45 (1990): 43-59.

———. *Viaje de formación de un etnólogo catalán, 1919-1920*, *Anthropologica: Revista de etnopsicología y etnopsiquiatría*, Núm. 2 (1987): 103-111.

Casals, Xavier. *Auge y declive del "partido militar" de Barcelona (1898-1936)*. *Iberic@l, Revue d'études ibériques et ibéro-américaines*, Universitat de la Sorbona, Núm. 4, (Tardor 2013): 163-180.

Casanova, Josep. *La Catalunya de Mr. King el Consolat Britànic de Barcelona durant la Guerra Civil (1936-1939)*. *Perspectiva Social*, Núm. 35 (1994): 43-61.

Casassas, Jordi. *La radicalització del catalanisme*. *L'Avenç*, Núm. 69 (III/1984): 56-61.

Colomines i Puig, Joan. *La projecció política de Josep Maria Batista i Roca*. *El Contemproani: revista d'història*, Núm. 6-7 (1995): 10-14.

Corbella, Jacint. *Alguns aspectes de l'obra històrica del doctor Josep Maria Roca i Heras (1863-1930): Les notes medicals històriques. Gimbernat, Revista d'Història de la Medicina i de les Ciències de la Salut*, Vol. 40, (2003): 141-151.

Doll-Petit, Rubèn. *Repressió, salvament i fugida a la reraguarda catalana, 1936-1939*. *Ebre 38: revista internacional de la Guerra Civil, 1936-1939*, Núm. 2 (2004): 49-60.

Duran, Lluís. *Arrelament i expansió de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana. Afers,* Volum 17, Núm. 42-43 (2002): 537-559.

———. *Continuïtats de l'entitat nacionalista juvenil Palestra (1945-1975)*. *Revista de Catalunya*, Núm. 272 (2011): 40-66.

———. *El Pensament nacionalista de Manuel Carrasco i Formiguera. Un cristià demòcrata per la República Catalana. Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics* (2014): 351-388.

———. *La Protectora de l'Ensenyança Catalana i el foment de les escoles catalanes (1914-1923)*. *Afers*, Volum 15, Núm. 37 (2000), 671-691.

———. *Temps difícils per a una associació nacionalista de joves: Palestra (1934-1938)*. *Revista de Catalunya*, Núm. 153 (2000): 42-54.

Estévez, Xosé. *Galeuzka. Euzkadi, Catalunya e o nacionalismo galego na II República*. *MURGUÍA, Revista Galega de Historia*, Núm. 7/8 (V-XII/2005): 105-113.

Fava, Nadia, Manuel Guàrdia i Cristopher Dyer. *Barcelona food retailing and public markets, 1876–1936. Urban history*, Vol. 43, Núm. 3 (2016): 454-475.

Folguera, Manuel. *Una flama de la meva vida: memòries*. Sabadell: Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres, 1996.

García, Francisco. *Bosch Gimpera, rector de l'Autònoma (1933-1939). L'Avenç*, Núm. 287 (I/2004).

Guàrdia, Manuel, José Luis Oyón i Nadia Fava. *De mercado de barrio a mercado central trabajo, parentesco y proximidad en torno al mercado del Born, 1876-1971*. *Zainak. Cuadernos de Antropología-Etnografía*, Núm. 36 (2013): 231-246.

Isidre Molas. *Federació Democràtica Nacionalista (1919-1923). Recerques*, Núm 2 (1972): 137-153.

Llombart, Maria. *Prensa, exilio y compromiso: el ejemplo de la revista* Vida Nova *(1954-1978)*. *Prensa, impresos, lectura en el mundo hispánico. Homenaje a Jean François Botrel* (2005): 463-474.

Martínez del Campo, Luis G. *La educación del gentleman español. La influencia britànica sobre la elite social espanyola (1898-1936)*. *Ayer*, Núm. 89 (2013): 123-144.

Mascarell, Ferran i Enric Ucelay-Da Cal. *Ramon Arrufat i Arrufat. Un separatista discordant. L'Avenç*, Núm. 36 (III/1981): 15-20.

Núñez Seixas, Xosé Manoel. *Nacionalismos periféricos y fascismo. Acerca de un memorándum catalanista a la Alemania nazi (1936)*. *Historia Contemporánea*, Núm. 7 (1992).

Olivé, Enric. *Catalanisme i anarquisme. L'anarquisme i el fet nacional català (1900-1907)*. *Mayurqa*, Vol. 18 (1978): 21-27.

Oliveras, Xavi. *Quatre teòrics sobre l'Arc Mediterrani: N.M. Rubió i Tudurí, J. M. Batista i Roca, R. Brunet i R. Lafont* a *Cercles. Revista d'Història Cultural*, Núm. 15 (2012): 71-92

Pérez Garcia, Manuel. *Historia Global vs. Eurocentrismo: revisión historiográfica, análisis de consumo y un caso de estudio comparativo entre China y Europa (1730-1808)*, *Investigaciones de Historia Económica - Economic History Research* (2016).

Pich, Josep, David Martínez Fiol i Xavier Casals. *Els gàngsters de la FAI. Justo Bueno Pérez*. *Revista Afers*, Núm. 89 (2018).

Pujadas, Joan J. *Breu esbós de la vida i obra de Josep Maria Batista i Roca, amb motiu de la seva mort*. *Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia*, Núm 1 (1980): 99-111.

Pujol, Enric. *Jaume Miravitlles: un gran intel·lectual i polític del segle XX*. *Mirmanda: revista de cultura*, Núm. 2 (2007): 90-97.

———. *Jaume Vicens Vives i Ferran Soldevila: Afinitats i divergències. Eines per a l'esquerra nacional*, Núm. 13 (2010): 109-16.

Roig i Sanz, Daniel. *Catalanisme radical, nacionalisme integral i feixisme a la Catalunya dels anys trenta: historiografia, teoria i estat de la qüestió*, *Segle XX. Revista catalana d'història*, Núm. 9 (2016): 51-82.

Ribas, Frederic. *Josep M. Batista i Roca: alta política a l'exili, Via. Valors, idees, actituds: revista del Centre d'Estudis Jordi Pujol*, Núm. 16 (2011): 39-47.

Roma, Josefina. *L'Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya. Tomàs Carreras i Artau i Josep M. Batista i Roca*, *Revista d'Etnologia de Catalunya*, Núm. 41 (III/2016): 56-66.

Rubiralta, Fermí. *Il processo di formazione del separatismo catalano nel primo decennio del XX secolo: l'impatto della repressione e l'emergere delle prime istanze independentiste, Santiago di Cuba*. *Nazioni e Regioni*, Núm. 8 (2016): 67-86.

Sabaté, Jesús. *Aspectes mèdics del "Manual d'Excursionisme" d'en J. M. Batista i Roca*. *Gimbernat: Revista d'Història de la Medicina i de les Ciències de la Salut*, Volum 58 (2012).

Saltor, Octavio. *Dos metges lletraferits de la "colla" del Colon: l'historiador Josep Maria Roca i el "mestre en gai saber" Josep Estadella Arnó. Vida i obra.* Anales de medicina y cirugía, Vol. 51, Núm. 223 (1971): 81-94

Satué, Manuel. *Tomàs Carreras i Artau. Renovació de la filosofia a Catalunya*. *Pensament i filosofia a Catalunya*, Volum 1 (2004): 123-138.

Sintes-Olivella, Marçal i Agustí Colomines. *Jorge Marín, el olvidado reportero londinense de Destino. adComunica. Revista Científica de Estrategias, Tendencias e Innovación en Comunicación*, Núm. 17 (2019): 167-186.

Smith, David J., Marina Germane i Martyn Housden. «*Forgotten Europeans*»*: transnational minority activism in the age of European integration*. *Nations and Nationalism*, Núm. 25 (2019): 523-543

Tomás Cardoso, Rafael. *Notas sobre la historia de la antropología física en España: Diálogos entre antropología, prehistoria y arqueología en las distintas fases de formación de la antropología física española. ArqueoUCA*, Núm. 2 (2012): 125-138.

Ucelay-Da Cal, Enric. *Acerca del concepto del populismo*. *Historia Social*, Núm. 2 (1988): 51-74.

———. *Entre el ejemplo italiano y el irlandés: la escisión generalizada de los nacionalismos hispanos. 1919-1922*. *Ayer*, Núm. 63 (2006): 75-118.

———. *Historia y globalización. Mélanges de la Casa de Velázquez,* Núm. 45.2 (2015): 281-287.

———. *La crisi dels nacionalistes radicals catalans (1931-1932). Recerques*, Núm. 8 (1978): 59-206.

———. *La formació d'Esquerra Republicana de Catalunya*. *L'Avenç*, Núm. 4 (1977): 59-67.

———. *Llegar a capital: Rango urbano, rivalidades interurbanas y la imaginación nacionalista en la España del siglo XX*. *Papers de la Fundació Rafael Campalans*, Núm. 137 (2002).

———. *Política de fuera, política casera: una valoración de la relación entre nacionalistas catalanes y vascos. 1923-1936* a Manuel Tuñón de Lara (dir.), *Guernica: 50 años*

después (1937-1987). Nacionalismo, República, Guerra Civil (Sant Sebastià: Servicio Editorial de la Universidad del País Vasco, 1987).

———. *The Shadow of a doubt: fascism and communist alternatives in Catalan separatism, 1919-1939*. *Institut de Ciències Polítiques i Socials UAB, WP*, Núm. 198, (2002): 124-189.

———. *Wilson i no Lenin: l'esquerra catalana i l'any 1917*. *L'Avenç*, Núm 9 (X/1978): 53-58.

Vilanova, Francesc. «*Les forces polítiques catalanes» l'any 1945: una visió des de l'exili*. *L'Avenç*, Núm. 183 (VII/1994).

Villanova, José Luis. *La cartografía en la obra de Jaume Vicens Vives*. *Estudios Geográficos*, Núm. 233 (1998).

Vega, Eulàlia. *Entre revolució i reforma: la CNT a Catalunya (1930-1936)*. Lleida: Pagès Editors, 2004.

Vilallonga, Borja. *La nación católica: Balmes y la representación de España en el ochocientos*. *Historia Social*, Núm. 72 (2012): 49-64

———. *The Theoretical Origins of Catholic Nationalism in Nineteenth-Century Europe. Modern Intellectual History*, Núm. 11 (2014): 307-331.

Walker, Geoffrey J. *L'Anglo-Catalan Society. 37 anys al servei de la cultura catalana*. *Llengua i Literatura*, Núm. 5 (1993).

Tesis doctorals

Batalla, Ramon. *Jaume Miravitlles i Navarra. Intel·lectual, revolucionari i home de govern. Els anys joves, 1906-1939*. Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 2010.

Colomer, Jaume. *La Unió catalanista i la formació del nacionalisme radical, 1895-1917: l'obra del doctor Martí i Julià*. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1984.

García Izquierdo, José Manuel. *Francesc Maspons i Anglasell: Polític, jurista, periodista (1872-1966)*. Tesi doctoral, Universitat Ramon Llull, 2016.

Güell, Casilda. *L'eterna desunió dels catalans: l'oposició catalanista a Franco (1939-1950).* Barcelona: Editorial Base, 2008.

Puigarnau, Xavier. *Economia i cultura en el primer exili. França, 1939-1940. Les finances de la Generalitat de Catalunya i les residències de Montpeller i Tolosa.* Tesi doctoral, Universitat Pompeu Fabra, 2014.

Sabater, Jordi. *Regionalisme i federalisme: la consolidació del catalanisme polític (1895-1905).* Tesi doctoral, Universitat Pompeu Fabra, 2017.

Ucelay-Da Cal, Enric. *Estat Català. The strategies of separation and revolution of catalan radical nationalism. 1919-1933*. Tesi doctoral, Columbia University, 1979.

———. *El nacionalisme radical català i la resistència a la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1931)*. Tesi Doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1983.

Zarzoso, Alfons. *El doctor Pere Gabarró i els temps difícils del segle XX*. *Revista d'Igualada*, Núm. 33 (XII/2009).

Capítols de llibre

Anguera, Pere. *L'ombra de la independència al darrer terç del segle XIX* a *1er. Congrés d'Història de l'Independentisme Català*. Reus: Centre de Lectura, 2007.

Batista i Roca, Josep Maria. *The Hispanic kingdoms and the Catholic kings* a *The New Cambridge Modern History*. Cambridge University Press, 1957, 316-342.

Bori, Ramon, Joan Cortada i Xavier Pujadas. *Autonomia Universitària i Autonomia Nacional: el catalanisme en el Segon Congrés Universitari Català* a *Història de la Universitat de Barcelona. I Simposium 1988*. Universitat de Barcelona, 1990.

Calvo, Lluís. *De epistolarios (1920) y crónicas (1971-1972) o el cambio de paradigma en la institucionalización de la Antropología Cultural en España* a Camila del Mármol, Xavier Roigé, Joan Bestard, Jesús Contreras (eds.), *Compromisos Etnográficos. Un homenaje a Joan Frigolé.* Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 2016.

Casassas, Jordi. *La Catalunya cultural i política del 1898 al 1914* a Diversos autors, *Flames a la frontera. Catalunya i la Gran Guerra.* Museu d'Història de Catalunya, 2018.

Cònsul, Isidor. *Una carta des de l'exili (Batista i Roca, Marià Manent i el Centre Català del PEN)* a Diversos Autors, *Professor Joaquim Molas: memòria, escriptura, història* (Barcelona: Universitat de Barcelona, 2003).

Estévez, Xosé. *El nacionalismo vasco y los Congresos de Minorias Nacionales de la Sociedad de Naciones (1916-1936)* a *Nuevas formulaciones culturales: Euskal Herria y Europa: XI Congreso de Estudios Vascos* (Donostia, 1992).

Eiler, Ferenc. *The Congress of European Nationalities and the International Protection of Minority Rights, 1925–1938* a Anna-Mária Bíró, *Populism, Memory and Minority Rights. Central and Eastern European Issues in Global Perspective* (Països Baixos: Brill Nihjoff, 2018).

Esculies, Joan. *El teatre patriòtic de Guimerà en el separatisme català* a *Guimerà: ideologia i pensament*. Lleida: Punctum i Ajuntament del Vendrell, 2019.

Ferré i Trill, Xavier. , *La identitat geopolítica catalanooccitana de* Vida Nova a Pilar Arnau i Segarra (ed.), *Identitat, literatura i llengua. Actes de la secció literària del segle XIX Col·loqui Germano-Occità (Colònia, 2003)*, 66-90.

Graña, Isabel. *La revista «Ofrena». 1916-1918* a Antoni Ferrando i Albert G. Hauf, *Miscel·lània Joan Fuster. Estudis de Llengua i Literatura VI* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993).

Moncunill, Lluís M. *Presentació* a Fructuós Moncunill i Maria Martí Baiget, *Carles Cardó, un clàssic del pensament. Pòrtics de la Paraula Cristiana (1925-1936).* Valls: Institut d'Estudis Vallencs, 2008.

Pich, Josep i Josep Contreras. *El humor y la política en la prensa catalana durante la transición de la dictadura a la II República: una revista singular. "D.I.C." (Defensa dels Interessos Catalans)* a Josep Lluís Gómez Mompart (ed. lit.), Francesc-Andreu Martínez Gallego (ed. lit.), Enrique Bordería Ortiz (coord.), *El humor y la cultura política en la España contemporània.* Barcelona: Editorial Hacer, 2019.

Ucelay-Da Cal, Enric. *La iniciació permanent: nacionalismes radicals a Catalunya des de la Restauració* a *Congrés Internacional d'Història. Catalunya i la Restauració*. Manresa: Centre d'Estudis del Bages, 1992, 127-134.

———. *La repressió de la Dictadura de Primo de Rivera* a *II Jornades de Debat. El poder de l'Estat: evolució, força o raó.* Reus: Edicions del Centre de Lectura, 1993.

———. *Ramon Arrufat i Arrufat, aspirant frustrat a intel·lectual orgànic del separatisme català* a Ramon Arrufat, *Macià. La trajectòria política d'una figura excepcional en un poble que ha perdut la fe*. Juneda: Fonoll, 2007.

———. *Renau, Miravitlles i Ors: tres propagandistes* a *De la gran esperança a la gran ensulsiada: 1930-1939*, volum 9 de Borja de Riquer (dir.), *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans* (Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1999).

———. *Spain's "Crisis of 1917"* a Stefan Rinke i Michael Wildt (eds.), *Revolutions and Counter-Revolutions. 1917 and its aftermath from a Global Perspective*. Frankfurt/Nova York: Campus Verlag, 2017.

Llibres

[Sense Autor]. *Reglament de la maniobra de la infanteria per a grup, secció i companyia i organització del terreny* (Barcelona: 1931).

Aisa, Ferran. *La Vaga de la Canadenca. La conquesta de les vuit hores*. Barcelona: Edicions de 1984, 2019.

Albert i Corp, Esteve. *Quatre boigs de Mataró. Combat per Catalunya. 1930-1937*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1979.

Albesa, Carles. *Excursionisme (1928-1931). Un periòdic més enllà* de l'excursionisme. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003.

Almirall, Valentí. *Lo catalanisme. Motius que el legitimen, fonaments científics i solucions pràctiques.* Barcelona: RBA, 2013.

Ametlla, Claudi. *Memòries polítiques. 1890-1917*. Barcelona: Pòrtic, 1963.

———. *Memòries polítiques. 1918-1936*. Barcelona: Distribucions Catalònia, 1979.

Anguera, Pere. *L'Onze de Setembre. Història de la Diada (1886-1938)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008.

Arasa, Daniel. *Els catalans de Churchill*. Barcelona: Curial, 1990.

Artís-Gener, Avel·lí. *Viure i veure, 4.* Barcelona: Pòrtic, 1996.

Arxiu d'Etnografia i Folklore de Catalunya [Tomàs Carreras i Artau i J. M. Batista i Roca], *Estudis i materials. Núm. 1. Curs de 1915-1916.* Barcelona: 1916.

———, *Estudis i materials. Núm. 2. Curs de 1916-1917*. Barcelona: 1918.

Bacardí, Montserrat. *Anna Murià. El vici d'escriure*. Barcelona: Pòrtic, 2004.

Bahamonde Magro, Ángel i Javier Cervera Gil. *Así terminó la Guerra de España.* Madrid: Marcial Pons, 1999.

Balcells, Albert. *Cataluña Contemporánea I (Siglo XIX)*. Madrid: Siglo XXI de España Editores, 1979.

———. *Cataluña Contemporánea II (1900-1939).* Madrid: Siglo XXI de España Editores, 1982.

———. *El pistolerisme. Barcelona (1917-1923)*. Barcelona: Pòrtic, 2019.

———. *El projecte d'autonomia de la Mancomunitat de Catalunya del 1919 i el seu context històric*. Barcelona: Parlament de Catalunya, 2010.

———. *Els Estudis Universitaris Catalans, 1903-1985. Per una universitat catalana.* Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2011.

———. *Història del nacionalisme català. Dels orígens al nostre temps*. Generalitat de Catalunya. Departament de la Presidència, 1997.

Balcells, Albert i Genís Samper, *L'escoltisme català (1911-1978)*. Barcelona: Editorial Barcanova, 1993.

Balcells, Josep Maria. *Revistes dels catalans a les Amèriques. Repertori de 230 publicacions des de 1831*. Barcelona: Comissió Catalana del Cinquè Centenari del Descobriment d'Amèrica, 1988.

Balmes, Jaume. *El Criteri*. Barcelona: Editorial Selecta, 1957.

Baras, Montserrat. *Acció Catalana. 1922-1936*. Barcelona: Curial, 1984.

Batista, Antoni. *ETA i nosaltres*. Barcelona: Pòrtic, 2020.

Batista i Roca, Josep Maria. *Catàlech de les obres lulianes d'Oxford*. Barcelona: Casa de la Caritat, 1916.

———. *Els Catalans fora del govern i de l'administració de l'Estat espanyol.* Cambridge: 1973.

———. *El fet diferencial català: la veritat històrica de la formació de l'estat espanyol. Conferències a la Universitat de Ginebra, novembre 1976*. Barcelona: Òmnium Cultural, 1992.

———. *L'estat de la nostra joventut. Recull d'articles publicats en el DIARI DE MATARÓ* (1930).

———. *La Cultura catalana: lluita i progrés, perspectives vers el futur: parlament de J.M. Batista i Roca als CXVI Jocs Florals de la Llengua Catalana*. Amsterdam: 1974.

———. *La Desintegració d'Espanya. Les idees de Toynbee.* Barcelona: El Llamp, 1983.

———. *La República i la guerra civil explicades als britànics. Dos informes de Josep M. Batista i Roca, Pere Bosch Gimpera, Carles Pi i Sunyer i Josep Trueta*. Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, 2004.

———. *La Revolució demogràfica a l'estat espanyol*. Perpinyà: 1973.

———. *Manual d'excursionisme*. Barcelona: Barcino, 1927.

———. *Martí d'Eixalà i la introducció de la filosofia escocesa a Catalunya.* Oxford: The Dolphin Book Co, 1959.

———. *Rabindranath Tagore, poeta bengalí*. Barcelona: Impremta de la Casa de la Caritat, 1918.

———. *Una obra d'etnografia aixanti*. Barcelona: Centre Excursionista de Catalunya, 1917.

Beevor, Anthony. *La Guerra Civil Española*. Barcelona: Crítica, 2005.

———. *The Second World War*. Londres: Weidenfeld & Nicholson, 2012.

Benítez, Josep Maria. *Jesuïtes i Catalunya. Fets i figures*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996.

Bosch Gimpera, Pere. *Memòries*. Barcelona: Edicions 62, 1980.

Bricall, Josep Maria. *Una certa distància. Assaig de memories*. Barcelona: La Magrana, 2017.

Broggi, Moisès. *Memòries d'un cirurgià.* Barcelona, Labutxaca, 2011.

Burdiel, Isabel i Roy Foster (coord.). *La historia biográfica en Europa. Nuevas perspectivas.* Espanya: Institución Fernando el Católico, 2015.

C. E. Rafel de Casanova i C. E. Minerva [Pròleg de Batista i Roca]. *Itineraris gràfics d'excursions*. Barcelona: Edicions C. E. Rafel de Casanova i C. E. Minerva, 1928.

Calbet, Josep Maria. *Metges i farmacèutics catalanistes (1880-1906).* Barcelona: Cossetània, 2001.

Calvo, Lluís. *Historia de la Antropología en Cataluña*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1997.

———. *Tomàs Carreras i Artau o el tremp de l'etnologia catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.

Cambó, Francesc. *Les Dictadures*. Barcelona: Llibreria Catalònia, 1929.

———. *Memòries (1876-1936)*. Barcelona: Editorial Alpha, 1981.

Capdevila, Mireia. *La República i la guerra civil explicades als britànics. Dos informes de Josep M. Batista i Roca, Pere Bosch Gimpera, Carles Pi i Sunyer i Josep Trueta*. Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, 2004.

Carbonell i Fita, Pere. *98 lliçons de vida*. Barcelona: Edicions de la família Carbonell, 2015.

Carner-Ribalta, Josep. *El Complot de Prats de Molló*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1987.

Carr, Edward H. *What is History?* Gran Bretanya: Penguin Books, 1990.

Carreras i Artau, Tomàs. *Història de la filosofia espanyola i filosofia cristiana del segle XIII al XV*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; Girona: Diputació de Girona, 2001.

———. *La meva Girona. Memòries de Tomàs Carreras i Artau*. Girona: Institut d'Estudis Gironins, 2001.

Casals, Josep i Ramon Arrufat. *Catalunya, poble dissortat*. Barcelona: J. Vila Fontsere, 1933.

Casals, Xavier. *La Transición: El voto ignorado de las armes.* Barcelona: Ediciones Pasado y Presente, 2016.

Casanova, Julián. *Europa contra Europa. 1914-1945*. Barcelona: Crítica, 2011.

Casassas, Jordi. *L'Ateneu Barcelonès. Dels seus orígens als nostres dies*. Barcelona: Edicions de la Magrana, 1986.

———. *La Voluntat i la quimera. El noucentisme català entre la Renaixença i el marxisme.* Barcelona: Pòrtic, 2017.

Castells, Víctor. *Batista i Roca. Acusat acusador*. Barcelona: El Llamp, 1988.

———. *Batista i Roca. Una vida al servei de la reconstrucció nacional*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1995.

———. *Caràcter i Nació. Escrits de Josep M. Batista i Roca*. Barcelona: Barcelonesa d'Edicions, 1996.

———. *Catalans d'Amèrica per la independència.* Barcelona: Pòrtic, 1986.

———. *El 6 d'Octubre, Palestra i Batista i Roca*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 2000.

———. *El Consell Nacional Català (1953-1975), una voluntat de participació col·lectiva i presència internacional*. Barcelona: Consell Nacional Català, 2005.

———. *Galeusca. Un ideal compartit*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 2008.

———. *Homenatge a Josep Maria Batista i Roca. Textos polítics i pedagògics*. Generalitat de Catalunya, Departament de la Presidència, 1993.

———. *Nacionalisme català a l'exili (1939-1946)*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2005.

———. *Nacionalisme català i Guerra Civil a Catalunya (1936-1939)*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2002.

Cattini, Giovanni, Mercè Renom, Lluís-Ferran Toledano (coords.). *Els Fets del Cu-cut! taula rodona organitzada pel Centre d'Història Contemporània de Catalunya el 24 de novembre de 2005*. Barcelona: Centre d'Història Contemporània de Catalunya, 2006.

Cirici, Alexandre. *El Temps Barrat.* Barcelona: Destino, 1973.

Climent, Eliseu. *L'impacte de la Primera Guerra Mundial a Catalunya*. Catarroja-Barcelona: Ediorial Afers, 2018.

Coll i Alentorn. *Escrits polítics, cívics i religiosos*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.

———. *Història*. Barcelona: Curial-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992.

Colomer, Jaume. *Domènec Martí i Julià. «Per Catalunya» i altres textos*. Barcelona: La Magrana, 1984.

———. *La temptació separatista a Catalunya. Els orígens* (1895-1917). Barcelona: Columna Edicions, 1995.

Colomines, Agustí i Aurora Madaula. *Pàtria i progrés. La Mancomunitat de Catalunya, 1914-1924*. Barcelona: Comanegra, 2014.

Conrad, Sebastian. *What is Global history?* Regne Unit: Princeton University Press, 2016.

Cortade, Eugeni. *Catalunya i la gran guerra*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 1969.

Crexell, Joan i Xavier Ferré. *«Josep Maria Batista i Roca (1895-1978)». Exposició al Centre Excursionista de Catalunya. 13 al 28 d'octubre de 1988*. Barcelona: El Llamp, 1988.

Crexell, Joan. *El Complot de Garraf*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988.

———. *Origen de la bandera independentista*. Barcelona: El Llamp, 1984.

———. *Premsa catalana clandestina i d'exili. 1917-1938*. Barcelona: El Llamp, 1987.

———. *Textos militars catalans. 1924-1926*. Barcelona: Edició de l'autor, 1978.

Cruells, Manuel. *El 6 d'Octubre a Catalunya.* Barcelona: Editorial Pòrtic, 1972.

———. *El separatisme català durant la guerra civil.* Barcelona: Dopesa, 1975.

———. *Escrits a la presó de Barcelona. 1944-1945*. Barcelona: Galba, 1977.

———. *Francesc Macià*. Barcelona: Bruguera, 1971.

———. *L'expedició a Mallorca. Any 1936.* Barcelona: Editorial Juventut, 1971.

———. *La societat catalana durant la guerra civil. Cròniques d'un periodista polític*. Barcelona: Edhasa, 1978.

Culla, Joan B. *El republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923)*. Barcelona: Curial, 1986.

———. *El catalanisme d'esquerra (1928-1936)*. Barcelona: Curial, 1977.

———. *El Tsunami. Com i per què el sistema de partits català ha esdevingut irreconeixible.* Barcelona: Pòrtic, 2017.

———. *Esquerra Republicana de Catalunya. 1931-2012. Una història política*. Barcelona: la Campana, 2013.

De Camps i Arboix, Joaquim. *El Tancament de Caixes*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1995.

De Ramon i Vidal, Ramon. *El Regiment Pirinenc núm. 1 de Catalunya*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2004.

De Riquer, Borja (dir.). *Història Mundial de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 2018.

———. *Lliga Regionalista: la burgesia catalana i el nacionalisme, 1898-1904*. Barcelona: Edicions 62, 1977.

———. *Regionalistes i nacionalistes, 1898-1931*. Barcelona: Dopesa, 1979.

De Riquer, Borja i Joan B. Culla. *El franquisme i la Transició Democràtica. 1939-1988*. Barcelona: Edicions 62, 1989.

De Sagarra, Josep Maria. *Memòries*. Barcelona, Edicions 62, 2012.

———. *Vida Privada*. Barcelona: LaButxaca, 2010.

Delétra-Carreras i Patxot, Núria. *Rafael Patxot i Jubert. Una vida de tramuntana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2016.

Díaz-Plaja, Fernando. *Francófilos y germanófilos. Los españoles en la guerra europea*. Barcelona: Dopesa, 1973.

Díaz i Esculies, Daniel. *De la guerra civil, l'exili i el franquisme (1936-1975).* Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008.

———. *El catalanisme polític a l'exili (1939-1959)*. Barcelona: Edicions de la Magrana, 1991.

———. *El Front Nacional de Catalunya (1939-1947)*. Barcelona: Edicions de La Magrana, 1983.

———. *L'oposició catalanista al franquisme: el republicanisme liberal i la nova oposició (1939-1960)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996.

Díaz i Esculies, Daniel, Fermí Rubiralta i Jaume Renyer. *Una història del FNC (1940-1990).* Lleida: Pagès Editors, 2006.

Diversos autors. *8 conferències sobre Catalunya*. Barcelona: Proa, 1971.

Diversos autors. *Diccionari dels catalans d'Amèrica*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1992. 4 volums.

Diversos autors. *Flames a la frontera. Catalunya i la Gran Guerra*. Museu d'Història de Catalunya, 2018.

Diversos autors. *Las Razas humanas. Su vida, sus costumbres, su historia, su arte*. Barcelona: Instituto Gallach de Libería y Ediciones, 1927-1928.

Diversos autors. *Pedagogia, política i transformació social (1900-1917). L'educació en el context de la fundació de l'Institut d'Estudis Catalans.* Barcelona: Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana, 2008.

Duran, Lluís. *Breu història del catalanisme*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2009.

Duran, Lluís i Joan Safont (coord.). *Enric Prat de la Riba (1870-1917): pensar i construir una Catalunya per al futur*. Barcelona: Fundació Revista de Catalunya, 2017.

Duran, Lluís. *Intel·ligència i caràcter. Palestra i la formació dels joves (1928-1939)*. Catarroja-Barcelona: Editorial Afers, 2007.

———. *Pàtria i escola, L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*. Catarroja-Barcelona: Editorial Afers, 1997.

Ehrlich, Charles E. *Lliga Regionalista. Lliga Catalana. 1901-1936.* Barcelona: Institut Cambó Alpha, 2004.

Eiras Roel, Antonio (ed.). *La emigración española a Ultramar, 1492-1914.* Madrid: Tabapress, 1991.

Eliot, John Huxtable. *Europe Divided, 1559–1598*. Gran Bretanya: Harper & Row, 1963.

———. *Imperial Spain: 1469–1716*. Gran Bretanya: Edward Arnold, 1963.

———. *The Old World and The New 1492-1650*. Gran Bretanya: Cambridge University Press, 1970.

———. *The Revolt of the Catalans: A Study in the Decline of Spain, 1598–1640*. Gran Bretanya: Cambridge University Press, 1963.

Escofet, Frederic. *Al servei de Catalunya i de la República. La desfeta. 6 d'octubre 1934.* Edicions Catalanes de París, 1973.

Esculies, Joan. *Joan Solé i Pla. Un separatista entre Macià i Companys*. Barcelona: Edicions de 1984, 2011.

Estévez, Xosé. *Antologia del Galeuzka en el exilio (1939-1960).* Donosti: J. A. Ascunce, 1992.

———. *De la Triple Alianza al Pacto de San Sebastián (1923-1930). Antecedentes de Galeuzca.* San Sebastià: Universidad de Deusto, 1991.

Evans, Richard J. *The Pursuit of Power. Europe 1814-1914.* Gran Bretanya: Penguin Books, 2017.

Falguera, Oriol. *L'Exèrcit Popular Català (1969-1979). La casa*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2014.

Faulí, Josep. *Els jocs florals de la llengua catalana a l'exili (1941-1977).* Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002.

———. *Els primers quaranta anys d'Òmnium Cultural.* Barcelona: Proa, 2005.

Ferrer, Josep i Joan Pujadas (eds.). *Epistolari Joan Coromines & Josep M. Batista i Roca, Joan Triadú, Albert Manent i Max Cahner*. Barcelona: Curial, 2009.

Ferrer i Pont, Joan-Carles. *Nosaltres sols: la revolta irlandesa a Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007.

Ferrer i Sanxis, Miquel. *La Generalitat de Catalunya a l'exili.* Barcelona: Aymà, 1977.

———. *Memòries (1920-1970). 50 anys d'acció política, social i cultural catalana*. Barcelona: Fundació Josep Comaposada, 2008.

Figueras, Arnau. *Història de la FNEC*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005.

Fontana, Josep. *La época del liberalismo.* Barcelona: Crítica, 2007.

———. *La fi de l'Antic Règim i la Industrialització. 1787-1868.* Barcelona: Edicions 62, 1988.

———. *La formació d'una identitat. Una història de Catalunya.* Vic: Eumo Editorial, 2015.

Fontbernat, Josep. *La Batalla de Prats de Molló*. Barcelona: Proa, 1930.

Fort i Cogul, Eufemià. *Ventura Gassol. Un home de cor al servei de Catalunya*. Barcelona: Edhasa, 1979.

Foyé, Marià. *Resum d'aviació.* Barcelona: Barcino, 1933.

Fradera, Josep M. i Enric Ucelay-Da Cal (eds.). *Notícia nova de Catalunya*. Barcelona: Centre de Cultura Contemporània, 2005.

Gabarró, Pere. *Com cal auxiliar un ferit*. Barcelona: Editorial Barcino, 1930-1931. Dos volums.

Galí, Raimon. *Signe de contradicció. 2. La Catalunya d'en Macià. 3. L'avantguerra*. Barcelona: Barcelonesa d'Edicions, 2001.

———. *Signe de contradicció, 4. Aixecament i Revolta.* Barcelona: Barcelonesa d'Edicions, 1999.

Garcia-Ripoll, Martí i Cinto Niqui. *La ràdio en català a l'estranger*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Servei de Publicacions, 2007.

García Oliver, Juan. *El eco de los pasos.* Barcelona: Ibérica de Ediciones y Publicaciones, 1978.

Gaziel. *Obra Completa*. Barcelona: Editorial Selecta, 1970.

González Calleja, Eduardo. *La España de Primo de Rivera. La modernización autoritaria. 1923-1930*. Madrid: Alianza Editorial, 2005.

Gonzàlez i Vilalta, Manel López Esteve, Enric Ucelay Da-Cal (eds.). *6 d'octubre. La desfeta de la revolució catalanista*. Barcelona: Editorial Base, 2014.

Gonzàlez i Vilalta, Arnau. *Cataluña bajo vigilancia. El consulado italiano y el fascio de Barcelona (1930-1943)*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2009.

———. *Une Catalogne indépendant? Geopolítica europea i Guerra Civil Espanyola (1936-1939).* Barcelona: Memorial Democràtic, 2017.

Ghanime, Albert. *La identitat catalana renaixent. Del final de la guerra del Francès al fracàs de la monarquia isabelina (1814-1868)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 2019.

Ginzburg, Carlo. *Il formaggio e i vermi*. Torino: Einaudi, 1976.

Giocanti, Stéphane. *Charles Maurras. El caos y el orden.*. Barcelona: Acantilado, 2010.

Gómez Amat, Daniel. *ETA i Catalunya. Des del primer contacte el 1962 fins a la reunió de Perpinyà*. Barcelona: Columna, 2004.

Graña, Isabel. *L'Acció pancatalanista i la llengua: Nostra Parla (1916-1924).* Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.

Griera, Antoni. *Memòries*. Sant Cugat del Vallès: Instituto Internacional de Cultura Románica, 1963.

Griffin, Roger. *Fascism*. Gran Bretanya: Oxford University Press, 1995.

Güell, Casilda. *The Failure of Catalanist Opposition to Franco (1939-1950)*. Espanya: Consejo Superior de Investigaciones científicas, 2006.

———. *L'eterna desunió dels catalans: l'oposició catalanista a Franco (1939-1950).* Barcelona: Editorial Base, 2008.

Guia, Josep. *És molt senzill: digueu-li Catalunya*. Barcelona: El Llamp, 1986.

Guinart, Miquel. *Memòries d'un militant catalanista.* Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988

Guldi, Jo i David Armitage. *The History Manifesto*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Harrison, Brian (ed.). *The History of the University of Oxford. Volume VIII. The Twentieth Century*. Oxford: Oxford University Press, 1994.

Hernàndez Cardona, Francesc Xavier. *Barcelona & Catalunya. Història d'un binomi*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2017.

Hernàndez Cardona i David Íñiguez. *La Columna Macià-Companys*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2013.

Hobsbawm, Eric. *The Age of Empire. 1875-1914.* Gran Bretanya: Abacus, 2002.

———. *The Age of Extremes. The Short Twentieth Century. 1914-1991*. Gran Bretanya, Abacus, 2001.

———. *Trilogía eras. La Era de la Revolución 1789-1848, La Era del Capital 1848-1875, La Era del Imperio 1875-1914*. Barcelona: Crítica, 2014.

Hunt, Lynn. *Writing History in the Global Era*. London: Norton, 2014.

Hurtado, Amadeu. *Quaranta anys d'advocat. Història del meu temps, 1931-1936*. Barcelona: Edicions Ariel, 1967.

Ivern i Salvà, Maria Dolors. *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989. Dos volums

Izquierdo, Santiago. *L'organització política de la identitat catalana (1901-1936)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 2019.

Jardí, Enric. *Antoni Puigblanch. Els precedents de la Renaixença*. Barcelona: Aedos, 1960.

———. *El desastre colonial i Catalunya*. Barcelona: Edicions Proa, 1998.

———. *Francesc Macià. President de Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1981.

Judt, Tony. *Past Imperfect: French Intellectuals, 1944-1956*. Estats Units: University of California Press, 1992.

———. *Postwar. A history of Europe since 1945.* Regne Unit: Penguin Books, 2005.

———. *Reappraisals. Reflections on the forgotten twentieth century.* Regne Unit: Penguin Books, 2006.

Kershaw, Ian. *To hell and back. Europe 1914-1949*. Gran Bretanya: Penguin Books, 2015.

———. *Roller-coaster. Europe 1950-2017*. Gran Bretanya: Penguin Books, 2018.

Koenigsberger, Helmut G. *The Government of Sicily Under Philip II of Spain: A Study in the Practice of Empire.* Universitat de Califòrnia: Staples Press, 1951.

Lladonosa, Manuel. *Catalanisme i moviment obrer: el CADCI entre 1903 i 1923*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988.

Llates, Rossend. *30 anys de vida catalana*. Barcelona: Aedos, 1969.

Llorens, Jordi. *La Unió Catalanista i els orígens del catalanisme polític*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992.

López i Bribiran. *Glosari Anecdòtic*. Barcelona: 1983.

Malet, Gerard. *Els Jocs Florals de Lleida 1895-1923. Discursos i materials*. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, 2009.

Maluquer, Joan J. *L'aviació de Catalunya. Els primers mesos de la Guerra Civil*. Barcelona: Editorial Pòrtic, 1978.

Manent, Albert. *Del noucentisme a l'exili. Sobre la cultura catalana del nou-cents.* Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997.

———. *En un replà del meu temps. Retrats d'escriptors i polítics.* Barcelona: Proa, 1999.

———. *Josep Maria de Casacuberta* a *Homenatge a Josep M. de Casacuberta*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1980.

Manning, Patrick. *Navigating World History: Historians Create a Global Field*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2003.

———. *World History: Global and Local Interactions*. Markus Weiner: 2006.

Manté, Blai. *Front d'Alliberament Català. Sabotatges per la independència*. Barcelona: Editorial Base, 2009.

Marcet, Pere. *El Col·legi dels Jesuïtes de Casp (1881-2006)*. Barcelona: Col·legi del Sagrat Cor de Jesús, 2007.

Marfany, Joan Lluís. *Aspectes del Modernisme*. Barcelona: Curial, 1987.

———. *La cultura del catalanisme: el nacionalisme català en els seus inicis*. Barcelona: Editorial Empúries, 1996.

Martínez Fiol, David i Joan Esculies. *12.000! Els catalans a la Primera Guerra Mundial.* Barcelona: Ara Llibres, 2014.

———. *1917. El año en que España pudo cambiar*. Sevilla: Editorial Renacimiento, 2018.

———. *L'Assemblea de Parlamentaris de 1917 i la Catalunya rebel.* Centre d'Història Contemporània de Catalunya, 2017.

Martínez Fiol, David. *Daniel Domingo Montserrat (1900-1968). Entre el marxisme i el nacionalisme radical*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001.

———. *El Catalanisme i la Gran Guerra. 1914-1918. Antologia.* Barcelona: La Magrana, 1988.

———. *Els «voluntaris catalans» a la Gran Guerra (1914-1918)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991.

———. *Els Sindicats de funcionaris de la Generalitat de Catalunya (1931-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010.

Martínez, Rafael. *Antonio Torres y la política española del Foreign Office (1940-1944)*. Madrid: Casariego, 1989.

Martínez i Vendrell, Jaume. *Una Vida per Catalunya : memòries, 1939-1946*. Barcelona: Pòrtic, 1991.

Martín Ramos, José Luis (ed.). *Els Fets de maig. Jornades de Debats Interuniversitaris d'Història Contemporània.* Mataró: El Viejo Topo, 2010.

Mateos, Abdón i Álvaro Soto. *El Franquismo. Tercera parte.* Madrid: Arlanza Ediciones, 2005.

Mir, Gregori. *Aturar la guerra. Les gestions secretes de Lluís Companys davant el Govern britànic*. Barcelona: Proa, 2006.

Miravitlles, Jaume. *Episodis de la Guerra Civil Espanyola*. Barcelona: Pòrtic, 1972.

———. *Gent que he conegut*. Barcelona: Destino, 1980.

———. *Més gent que he conegut.* Barcelona: Edicions Destino, 1981.

Maurras, Charles. *Encuesta sobre la monarquia.* Madrid: Sociedad General Española de Librería, 1935.

Mazower, Mark. *Dark Continent. Europe's Twentieth Century*. Gran Bretanya: Penguin Books, 1999.

Mohler, Armin. *La rivoluzione conservatrice in Germania 1918-1932*. Itàlia: La Roccia di Erec, 1990.

Mola, Guillem (ed.). *Josep Pla, Jaume Vicens Vives. L'Hora de les decisions: cartes 1950-1960.* Barcelona: Destino, 2019.

Molas, Isidre. *El sistema de partits polítics a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1972.

———. *Lliga Catalana: un estudi d'estasiologia*. Barcelona: Edicions 62, 1973.

———. *Diccionari dels partits polítics de Catalunya, segle XX*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2000.

Monferrer, Luis. *Odisea en Albión. Los republicanos españoles en Gran Bretaña (1936-1977)*. Madrid: Ediciones de la Torre, 2007.

Moradiellos, Enrique. *El reñidero de Europa. Las dimensiones internacionales de la guerra civil espanyola*. Barcelona: Ediciones Península, 2001.

Morales Montoya, Mercè. *La Generalitat de Josep Irla i l'exili polític català*. Barcelona: Base, 2008.

Muñoz, Antonio i Catà, Josep. *Repressió borbònica i resistència catalana (1714-1736)*. Barcelona: Muñoz-Catà, 2005.

Muray, Joan i Fermí Rubiralta. *Vicenç A. Ballester i Camps (1872-1938). Creador de l'estelada.* Barcelona: Rafael Dalmau Editors, 2015.

Navarra, Andreu. *Aliadòfils i germanòfils a Catalunya durant la Primera Guerra Mundial*. Centre d'Història Contemporània de Catalunya, 2016.

Nicolau d'Olwer, Lluís. *Caliu. Records de mestres i amics* (Barcelona: Selecta, 1973)

Nolte, Ernst. *La rivoluzione conservatrice nella Germania della Repubblica di Weimar*. Itàlia: Rubbettino, 2009.

Núñez Seixas, Xosé Manoel. *Historia Mundial de España.* Barcelona: Destino, 2018.

———. *Internacionalitzant el nacionalisme. El catalanisme polític i la qüestió de les minories nacionals a Europa*. Catarroja-València: Editorial Afers-Universitat de València, 2010.

Orwell, George. *Homage to Catalonia*. Regne Unit: Secker and Warburg, 1938.

Osterhammel, Jürgen. *The Transformation of the World. A Global History of the Nineteenth Century*. Regne Unit: Princeton University Press, 2014.

Osterhammel, Jürgen i Niels P. Petersson. *Globalization: A Short History*. Princeton: Princeton University Press, 2003.

Overy, Richard. *The Morbid Age. Britain Between the Wars.* Londres: Penguin Books, 2009.

Oyón, José Luis. *El cinturón rojinegro: radicalismo cenetista y obrerismo en la periferia de Barcelona, 1918*-1939. Barcelona: Ed. Carena, 2004.

Pagès, Pelai (dir.). *Franquisme i repressió. La repressió franquista als Països Catalans (1939-1975).* València: Universitat de València, 2004.

Panyella, Vinyet. *Josep Carbonell i Gener (Sitges, 1897-1979). Entre les avantguardes i l'humanisme.* Barcelona: Edicions 62, 2000.

Passarell, Jaume. *La Publicitat, diari català*. Barcelona: Pòrtic, 1971.

Patxot, Rafael. *Guaitant enrera: fulls de la vida d'un octogenari*. Ginebra: Edició particular, 1952.

Paxton, Robert. *The Anatomy of fascism*. Regne Unit: Penguin Books, 2005

Payne, Stanley G. *Civil war in Europe. 1905-1949*. Regne Unit: Cambridge University Press, 2011.

———. *El franquismo. Primera parte*. Madrid: Arlanza Ediciones, 2005.

———. *El franquismo. Segunda parte.* Madrid: Arlanza Ediciones, 2005.

———. *Fascism. A History 1914-1945.* Estats Units: Universitat de Wisconsin, 1996.

Payne, Stanley G i Delia Contreras. *España y la Segunda Guerra Mundial.* Madrid: Editorial Complutense, 1996.

Percivale Taylor, Alan John. *English History 1914-1945*. Oxford: Oxford University Press, 2001.

Pi i Sunyer, Carles. *La República y la Guerra. Memorias de un político catalán.* Mèxic D. F.: Oasis, 1975.

———. *Memòries de l'exili. El Consell Nacional de Catalunya (1940-1945)*. Barcelona: Curial, 1978.

———. *Memòries de l'exili. El Govern de la Generalitat a París (1945-1948)*. Barcelona: Curial, 1979.

Pich, Josep. *El Centre Català: la primera associació política catalanista, 1882-1894.* Catarroja: Afers, 2002.

———. *Federalisme i catalanisme: Valentí Almirall i Llozer (1841-1904).* Vic: Eumo, 2004.

———. *Les llums s'apaguen a tot Europa. La fi de la Belle Époque*. Barcelona: Nova Editorial, 2014.

———. *Valentí Almirall i el federalisme intransigent*. Barcelona: Afers, 2006.

Pich, Josep i David Martínez Fiol, *La Revolución de Julio de 1909. Un intento fallido de regenerar España*. Albolote: Editorial Comares, 2019.

Pla, Josep. *Alguns homenots.* Barcelona: Destino, 1991.

———. *Darrers escrits*. Barcelona: Destino, 1984.

———. *El Quadern Gris.* Barcelona: Destino, 1997.

———. *Homenots. Primera sèrie.* Barcelona: Selecta, 1958.

Pla, Xavier (ed.). *Maurras a Catalunya: elements per a un debat.* Barcelona: Quaderns Crema, 2012.

Planas, Josep Maria. *Els Gàngsters de Barcelona.* Barcelona: Proa, 2002.

Planellas-Witzsch, Mark. *El somriure de Catalunya. Un retrat biogràfic de Jaume Miravitlles.* Barcelona: Duxelm, 2008.

Prims i Vila, Roger. *De la fosca al desvetllament. El Front Nacional de Catalunya a la dècada dels cinquanta*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008.

Puig, Miquel. *Els congressos universitaris catalans* (Barcelona: Undarius, 1977).

Pujol, Enric. *Ferran Soldevila. Dietaris de l'exili i el retorn*. València: Edicions 3 i 4, 1995.

———. *Ferran Soldevila. Els fonaments de la historiografia catalana contemporània*. Catarroja-Barcelona: Editorial Afers, 1995.

Pujol, Enric. *Història i reconstrucció nacional. La historiografia catalana a l'època de Ferran Soldevila (1894-1971).* Catarroja-Barcelona: Editorial Afers, 2003.

Possing, Brigitte. *Understanding Biographies: On Biographies in History and Stories in Biography*. Dinamarca: University Press of Southern Denmark, 2017.

Prat de la Riba, Enric. *La nacionalitat catalana.* Barcelona: RBA, 2013.

Puig Samper, Miguel Angel. *Tiempos de investigación: JAE-CSIC, cien años de ciencia en España.* Espanya: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 2007.

Rabassa, Jordi. *Josep Dencàs. El nacionalisme radical a la Generalitat.* Barcelona: Rafael Dalmau, 2006.

Rafanell, August. *La il·lusió occitana*. Barcelona, Quaderns Crema, 2006.

Raguer, Hilari. *La Unió Democràtica de Catalunya i el seu temps.* Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1976.

Renart, Joaquim. *Diari 1918-1961. Volum 1. 1918-1920*. Barcelona: Curial, 1995.

———. *Diari 1918-1961. Volum 2. 1921-1923*. Barcelona: Curial, 1996.

———. *Diari 1918-1961. Volum 3. 1924-1926.* Barcelona: Curial, 1998.

———. *Diari 1918-1961. Volum 5. 1931-1935*. Barcelona: Curial, 2002.

———. *Diari 1918-1961. Volum 6. 1936-1939*. Barcelona: Proa, 2003.

Ribas i Massana. *La Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939).* Barcelona: Edicions 62, 1976.

Ridruejo, Dionisio. *Casi unas memorias.* Barcelona: Ediciones Península, 2017.

Roig, Josep Maria. *La Dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992.

Roig i Llop, Tomàs. *El meu viatge per la vida (1939-1975)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005.

Roig i Llop, Tomàs i Salvador Mestres. *Siluetes epigramàtiques*. Barcelona: Llibreria Verdaguer, 1933.

Roma, Francesc. *Història social de l'excursionisme català. Dels orígens a 1936*. Vilassar de Mar: Oikos-Tau, 1996.

Romero, Francisco J. *España, 1914-1918. Entre la guerra y la revolución*. Barcelona: Crítica, 2002.

Rovira i Virgili, Antoni. *Cartes de l'exili*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002.

———. *Els darrers dies de la Catalunya republicana. Memòries sobre l'èxode català*. Barcelona: A Contravent, 2014.

———. *Nacionalisme i federalisme*. Barcelona: Societat Catalana d'Edicions, 1917.

———. *Resum d'història del catalanisme*. Barcelona: Barcino, 1936.

Rubió i Balaguer, Jordi. *Il·lustració i Renaixença*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989.

Rubió i Tudurí, Nicolau M. *La patrie latine. De la Méditerranée à l'Amérique*. Paris: La Nouvelle Édition, 1945.

Rubiralta, Fermí. *Daniel Cardona i Civit*. Catarroja: Afers, 2008.

———. *El Partit Nacionalista Català. Joc polític i separatisme*. Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 2010.

———. *Els orígens de l'independentisme català a Cuba. El Catalunya. Grop Nacionalista Radical de Santiago (1907-1932).* Barcelona: Edicions del 1979, 2017.

———. *Historia del independentismo político catalán. De Estat Català al 1 de octubre*. Tafalla: Txalaparta, 2020.

———. *Miquel Badia. Vida i mort d'un líder separatista.* Barcelona: Fundació Irla, 2011.

———. *Orígens i desenvolupament del PSAN (1969-1974)*. Barcelona: Edicions de la Magrana, 1988.

———. *Una història de l'independentisme polític català. De Francesc Macià a Josep Lluís Carod Rovira*. Lleida: Pagès, 2004.

Safont, Joan. *Per França i Anglaterra. La I Guerra Mundial i els aliadòfils catalans.* Barcelona: Acontravent, 2012.

Sales, Joan. *Cartes a Màrius Torres*. Barcelona: Club Editor, 2014.

Sans, Jordi. *L'evolució de l'ús del català en medicina a Catalunya durant el segle XX. El llarg camí d'una bella i expressiva història*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2002.

Sastre, Carles, Carles Benítez, Pep Musté i Joan Rocamora. *Terra Lliure. Punt de partida. 1979-1995 Una biografia autoritzada*. Barcelona: Edicions del 1979.

Serch, Amadeu. *L'exemple de Txecoslovàquia. Els sòkols. La lluita per la independència*. Barcelona: Editorial Barcino, 1932.

Siguan, Miquel. *Els estudiants catalans i la guerra civil*. Barcelona: Universitat de Barcelona: 1993.

Sinca, Genís. *El cavaller Floïd. Biografia de Joan B. Cendrós.* Barcelona: Proa, 2017.

Soldevila, Carles. *Del llum de gas al llum elèctric. Memòries d'infància i joventut*. Barcelona: Aedos, 1951.

Soldevila, Ferran. *Al llarg de la meva vida.* Barcelona: Edicions 62, 1970.

———. *Dietaris de l'exili i el retorn. II. El retorn.* València: Eliseu Climent, editor, 2000.

———. *Història de la proclamació de la República a Catalunya*. Barcelona: Curial, 1977.

———. *Hores angleses*. Barcelona: Adesiara, 2011.

Solé i Sabaté, Josep M. *La repressió franquista a Catalunya. 1938-1953.* Barcelona: Edicions 62, 2003.

Spinney, Laura. *Pale Rider: The Spanish Flu of 1918 and How It Changed the World.* Nova York: Public Affairs, 2017.

Strubell, Toni. *Josep Narcís Roca i Farreras (1834-1891)*. Barcelona: Fundació Irla, 2008.

Termes, Josep. *De la Revolució de Setembre a la fi de la Guerra Civil (1868-1939)*. Barcelona: Edicions 62, 1989

———. *La catalanitat obrera. La República Catalana, l'Estatut de 1932 i el moviment obrer*. Catarroja-Barcelona: Afers, 2007.

———. *La Guerra Civil a Catalunya (1936-1939).* Barcelona: Pòrtic, 2008.

———. *Història del moviment anarquista a Espanya (1870-1980)*. Barcelona: L'Avenç, 2011

Termes, Josep. *Patriotes i resistents: història del primer catalanisme*. Barcelona: Base, 2003.

Thomson, David. *England in the Nineteenth Century*. Londres: Penguin Books, 1978.

Tona i Nadalmai, Abelard. *Memòries d'un nacionalista català. Del nacionalisme radical al comunisme*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.

Torra, Quim (ed.). *Estimat doctor - Admirat mestre : l'esperit d'una amistat en 79 cartes.* Barcelona: A Contravent, 2009.

Torras i Bages. *La Tradició Catalana.* Barcelona: Editorial Selecta, 1966.

Torrent, Jaume. *Salvador Armenadares i Torrent. Malgrat de Mar, 1893 – Mèxic, 1964. Metge i polític.* Barcelona-Viena, Parlament de Catalunya, 2006.

Torrent, Joan i Rafael Tasis. *Història de la premsa catalana. Volum I.* Barcelona: Bruguera, 1966.

Toynbee, Arnold. *A Study of History.* Gran Bretanya: Oxford University Press, 1988.

Trueta, Josep. *Memòries. Fragments d'una vida.* Barcelona: Edicions 62, 1978.

———. *The Spirit of Catalonia*. Gran Bretanya: Oxford University Press, 1946.

Tubella, Imma. *Jaume Compte i el Partit Català Proletari*. Barcelona, la Magrana, 1979.

Ucelay-Da Cal, Enric. *Breve historia del separatismo catalán.* Barcelona: Ediciones B, 2018.

———. *Daniel Cardona i Civit, «La Batalla» i altres textos.* Barcelona: La Magrana, 1984.

———. *El imperialismo catalán: Prat de la Riba, Cambó, d'Ors y la conquista moral de España*. Barcelona: Edhasa, 2003.

———. *La Catalunya populista. Imatge, cultura i política en l'etapa republicana (1931-1939)*. Barcelona: Edicions de la Magrana, 1982.

———. *La Joventut a Catalunya al segle XX: materials per una història*. Diputació de Barcelona, 1987. Dos volums.

Ucelay-Da Cal, Enric, Arnau Gonzàlez i Vilalta, Xosé Manuel Núñez Seixas (eds.). *El catalanisme davant del feixisme (1919-2018)*. Maçanet de la Selva, Editorial Gregal, 2018).

Ucelay-Da Cal, Enric i Arnau Gonzàlez i Vilalta (eds.). *Contra Companys, 1936. La frustración nacionalista ante la Revolución.* Publicacions de la Universitat de València, 2012).

Ucelay-Da Cal, Enric i Arnau Gonzàlez Vilalta. *Joan Lluhí i Vallescà. L'home que va portar la República.* Barcelona: Base, 2017.

Ucelay-Da Cal, Enric i Josep Pich. *La fi de la Belle Époque i la Gran Guerra*. Catalunya: Nova Editorial, 2016.

Ucelay-Da Cal, Enric, Josep Pich i Arnau Gonzàlez (eds.). *L'aparença d'un poder propi. La Mancomunitat de Catalunya i el catalanisme*. Catarroja-Barcelona: Editorial Afers, 2019.

Ucelay-Da Cal, Enric, Xosé M. Núñez Seixas, Arnau Gonzàlez i Vilalta (eds.), *Patrias diversas, ¿misma lucha? Alianzas transnacionalistas en el mundo de entreguerras [1912-1939]*. Barcelona: Edicions Bellaterra, 2020.

Ucelay-Da Cal, Enric i Joan Esculies. *Macià al país dels soviets*. Barcelona: Edicions de 1984, 2015.

Valls, Àlvar. *Al cap dels anys, Militància, presó i exili (1970-1988).* Barcelona: Edicions de 1979, 2014.

Vaughan, William Edward. *A New History of Ireland. VI. Ireland Under the Union, II. 1870-1921*. Oxford: Clarendon Press, 1996.

Ventura, Jordi. *Les cultures minoritàries europees.* Barcelona: Editorial Selecta-Catalònia, 1991.

Vera, Jordi. *La lluita armada als Països Catalans (Història del FAC)*. Sant Boi de Llobregat: Lluita, 1985.

Vibrant [Daniel Cardona]. *Res de nou al Pirineu*. Barcelona: Nosaltres Sols: 1933.

Vicens Vives, Jaume. *Cataluña en el siglo XIX*. Madrid: Rialp, 1961.

———. *Notícia de Catalunya*. Barcelona: Àncora, 1954.

Vicens Vives, Jaume i Montserrat Llorens. *Industrials i polítics del segle XIX*. Barcelona: Ediciones Vicens Vives, 1991.

Vila, Enric. *Lluís Companys: la veritat no necessita màrtirs. Crònica d'un drama personal i politic.* Barcelona: L'Esfera dels Llibres, 2006.

Viladrosa, Octavi. *Sang, dolor, esperança. La Generalitat republicana i la primera resistència independentista (1931-1946)*. Barcelona: Duxelm, 2010.

Vilanova, Francesc. *Als dos costats de la frontera. Relacions polítiques entre exili i interior a la postguerra, 1939-1948*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001.

———. *Viure el primer exili: cartes britàniques de Pere Bosch i Gimpera, 1939-1940*. Barcelona: Fundació Carles Pi Sunyer d'Estudis Autonòmics i Locals, 1998.

Vilar, Pierre. *Introducció a la història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 2013.

Villagrasa, Fèlix. *Mancomunitat i ciència, la modernització de la cultura catalana*. Catarroja-Barcelona-Palma: Editorial Afers, 2015.

Zemon Davies, *The Return of Martin Guerre.* Estats Units: Harvard University Press, 1983.

Zweig, Stefan. *El món d'ahir* (Barcelona: Quaderns Crema, 2001).

Entrevistes

Oriol Falguera (Barcelona, 31/V/2020)

Jordi Miravet (Barcelona, 4/VI/2020)

Lluís Calvo (Barcelona, 19/VIII/2020)

Amèlia Trueta (Barcelona, 25/VIII/2020)

Joan Esculies (Sabadell, 15/IX/2020)

Annex. Documents i fotografies acolorides de Batista.

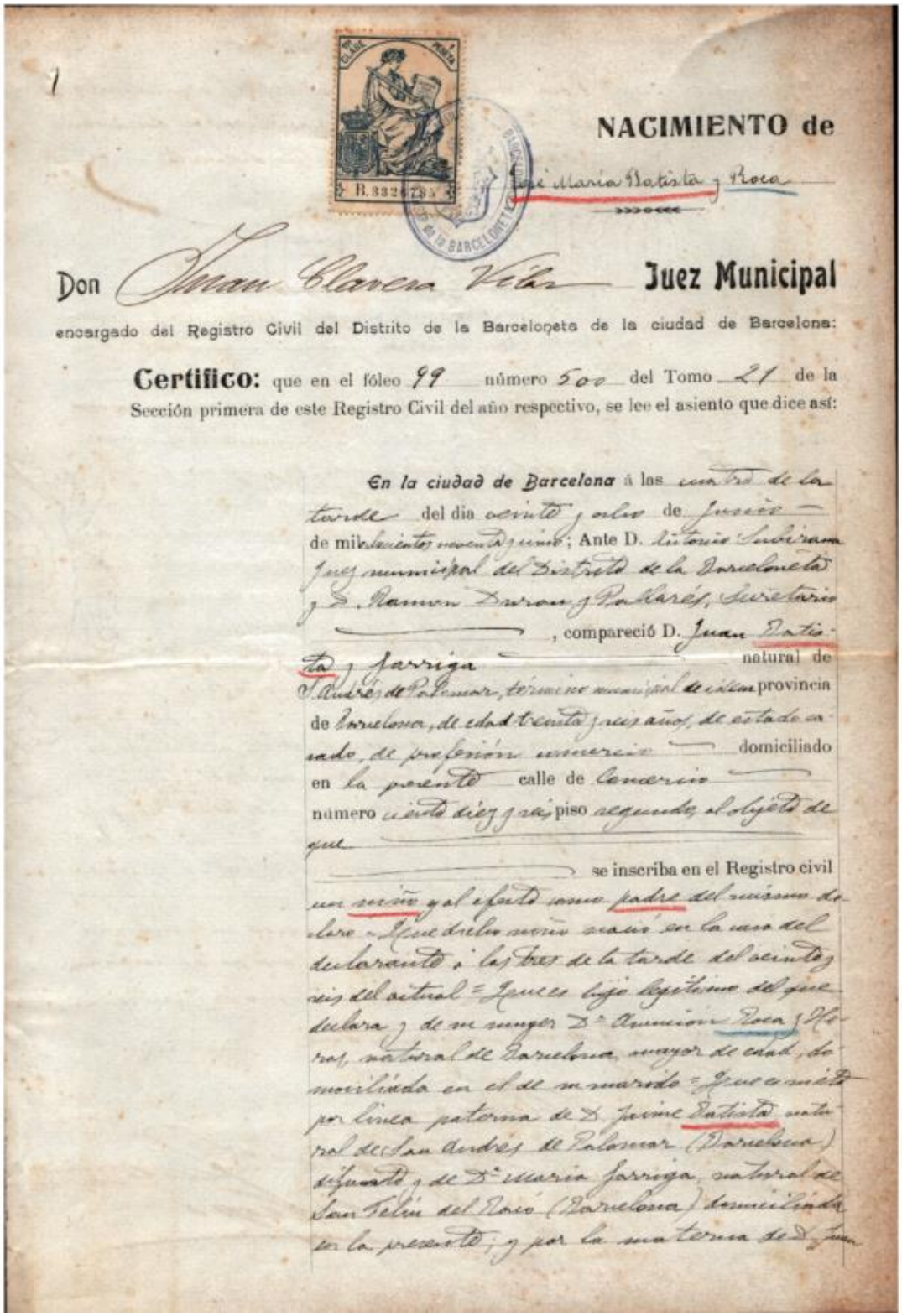

1

NACIMIENTO de

José María Batista y Roca

Don Juan Clavera Vilar Juez Municipal

encargado del Registro Civil del Distrito de la Barceloneta de la ciudad de Barcelona:

Certifico: que en el fóleo 99 número 500 del Tomo 21 de la Sección primera de este Registro Civil del año respectivo, se lee el asiento que dice así:

En la ciudad de Barcelona á las cuatro de la tarde del dia veinte y ocho de Junio de mil ochocientos noventa y cinco; Ante D. Antonio Subirana Juez municipal del Distrito de la Barceloneta y D. Ramon Duran y Pallarés, Secretario, compareció D. Juan Batista y Jarriga natural de S. Andrés de Palomar, término municipal de idem provincia de Barcelona, de edad treinta y seis años, de estado casado, de profesión comercio domiciliado en la presente calle de Comercio número ciento diez y seis piso segundo, al objeto de que se inscriba en el Registro civil un niño y al efecto como padre del mismo declaro = Que dicho niño nació en la casa del declarante á las tres de la tarde del veinte y seis del actual = Que es hijo legítimo del que declara y de su muger Dª Asunción Roca y Heras, natural de Barcelona, mayor de edad, domiciliada en el de su marido = Que es nieto por línea paterna de D. Jaime Batista natural de San Andrés de Palomar (Barcelona) difunto y de Dª María Jarriga, natural de San Feliu del Racó (Barcelona) domiciliada en la presente; y por la materna de D. Juan

Primera pàgina de la partida de naixement de J. M. Batista i Roca. AHUB.

J. M. Batista i Roca els anys d'estudiant a la UB. Circa 1911-1913. AHUB.

Ex Libris de J. M. Batista i Roca, obra del seu amic Joaquim Renart.

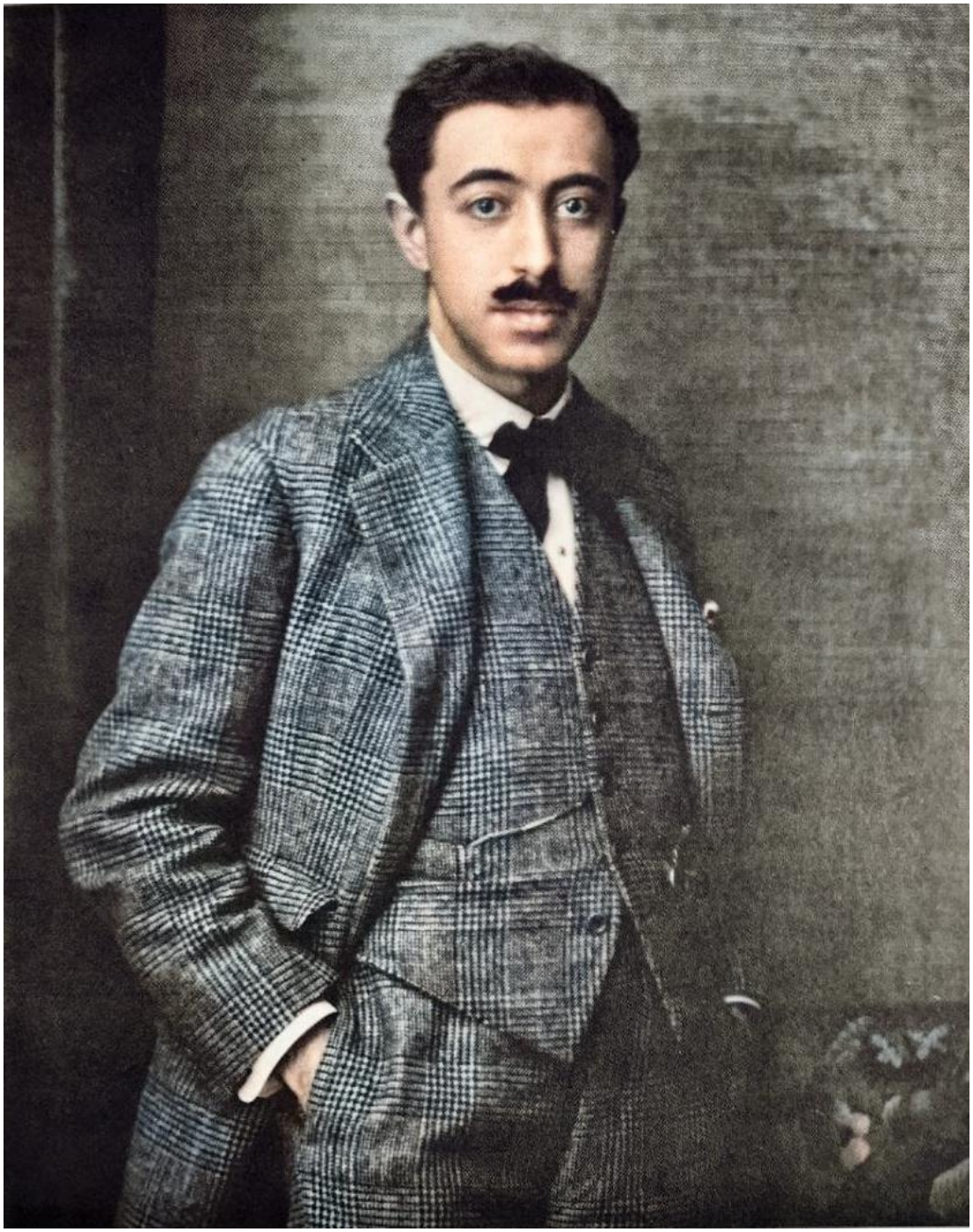

J. M. Batista i Roca en una foto d'estudi presa al Berlin de la postguerra (1920).
Arxiu Josep Duran i Roviralta

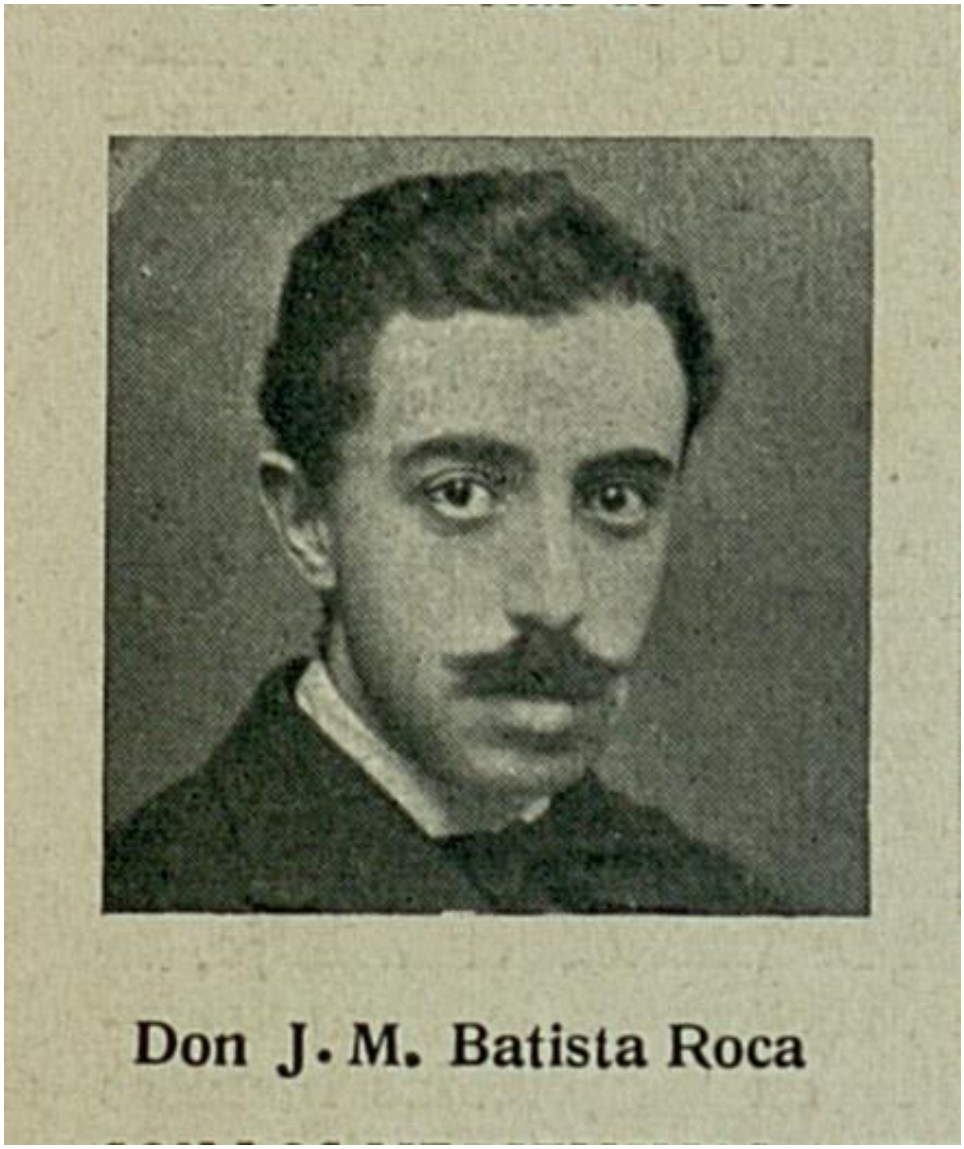

J. M. Batista i Roca el 1927, en la publicitat de promoció del llibre Las Razas Humanas.

J. M. Batista i Roca retratat per David Santsalvador. Biblioteca de Catalunya.

Mapa del fulletó de Palestra en commemoració del Centenari de la Renaixença (1933).

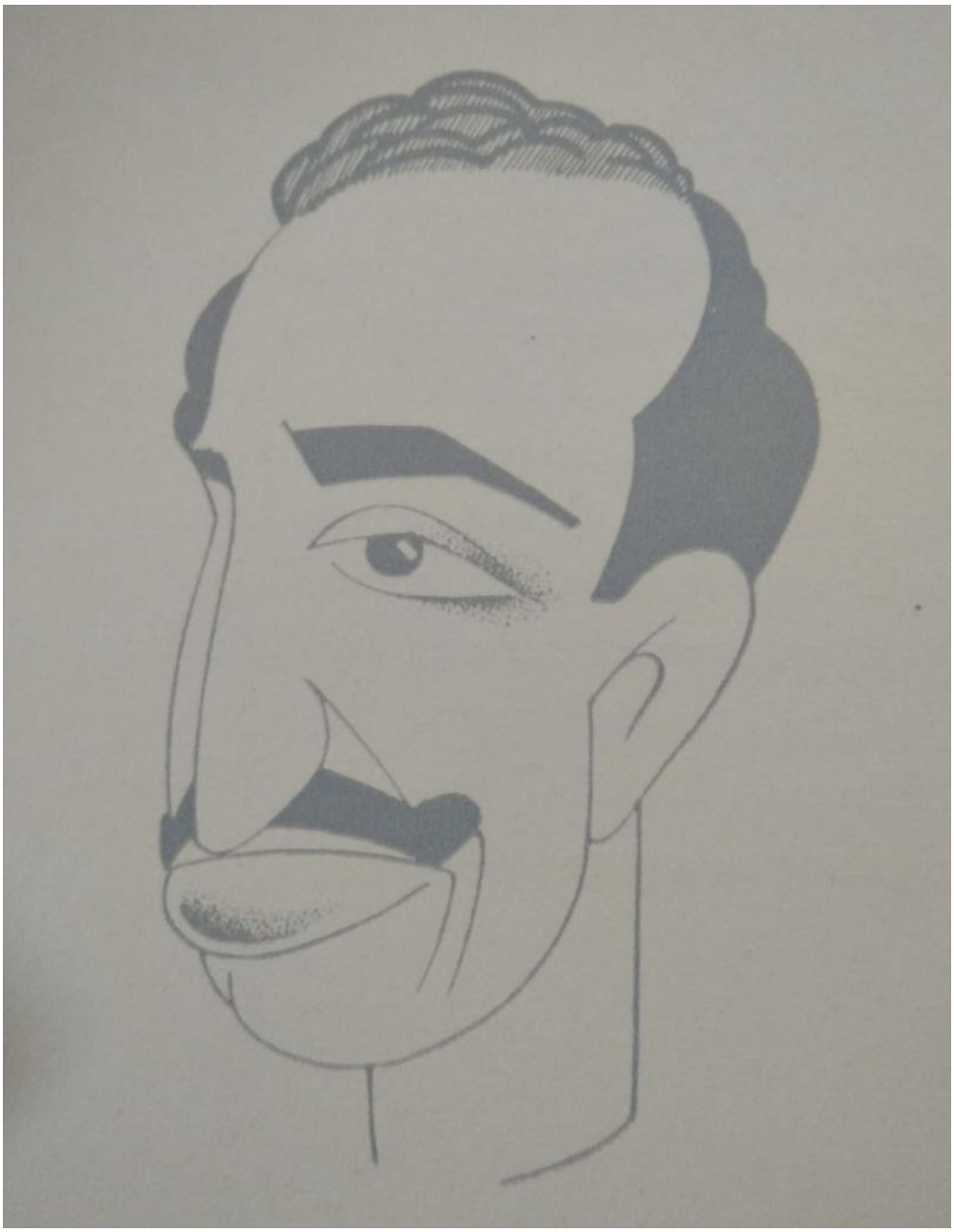

J. M. Batista i Roca vist per Salvador Mestres (1933).

Logotip de L'Orbis de Palestra.

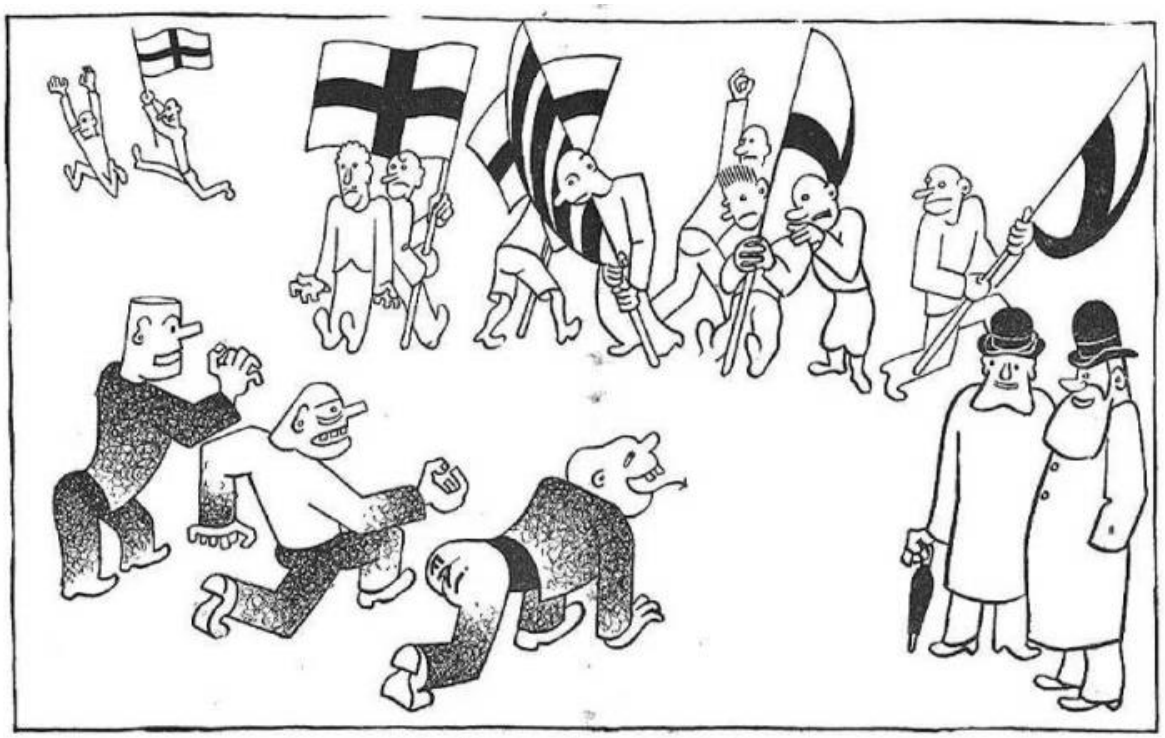

ELS *SUCCESSOS* DE RIPOLL

—Té Màrius! Vols pas dir que açó de la Renaixença n'és pas una galejada?

L'incident a l'acte de Ripoll. El Be Negre, Any 3, Núm. 96 (18/IV/1933).

Portada del D.I.C. *del 27 d'octubre de 1934, referent al paper de Palestra als Fets d'Octubre.*

J. M. Batista i Roca i Lluís Companys en l'acte d'unificació de l'escoltisme de 1937. ANC.

J. M. Batista i Roca i Lluís Companys en l'acte d'unificació de l'escoltisme de 1937. ANC.

J. M. Batista i Roca a Madrid, a l'exposició que inaugurà el 1937. ANC.

Fulletó de la Llar del Combatent de Madrid (1937).

El còmic propagandístic d'Armengol en què participà J. M. Batista i Roca, com a mínim, amb un pròleg (1942).

Delegats de la primera trobada de l'Anglo-Catalan Society el 1955. G.W. Ribbans; Amadeu Solé Leris; R.D.F. Pring-Mill; Josep Trueta; F.W.Pierce; J.M. Batista i Roca; sense identificar; Brigitte Pring-Mill; J.H. Elliott; sense identificar; Maria Hernández Roig; F. W. Hodcroft; R.B. Tate; sense identificar; Antoni Comet; Elizabeth Gili; Emili Giralt i Raventós; sense identificar; P. Russell-Gebbett; Ramon Gubern; Joan Gili. Extreta del web de l'Anglo-Catalan Society.

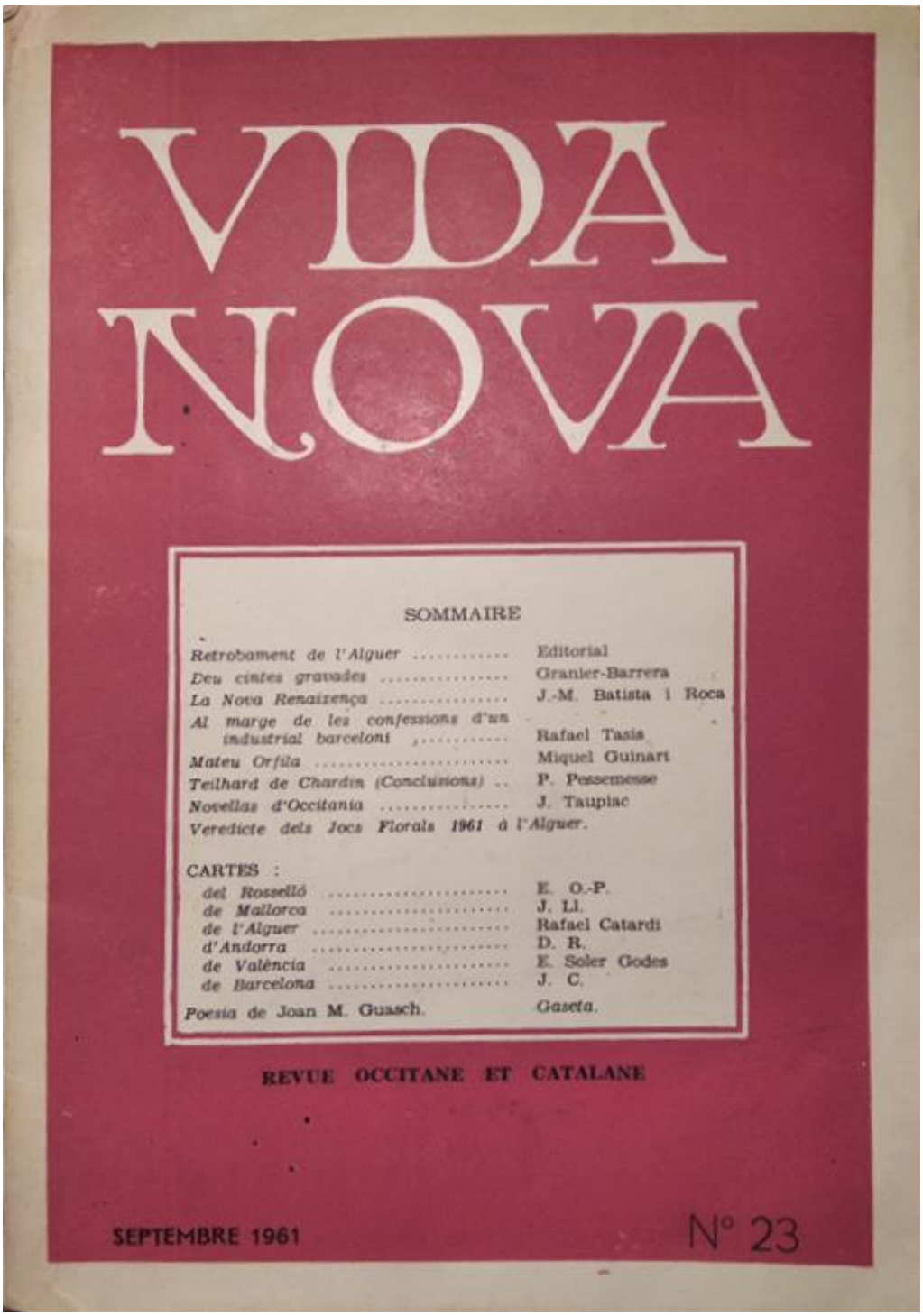

Exemplar de Vida Nova *de 1961, en el qual Batista parlà sobre una nova Renaixença.*

Carles Alabart, Teresa Albernia, Josep Maria Batista i Roca, Iridi Casanova, Robert Surroca i Jordi Castellanos a Toluges, 1965. Fons Víctor Castells.

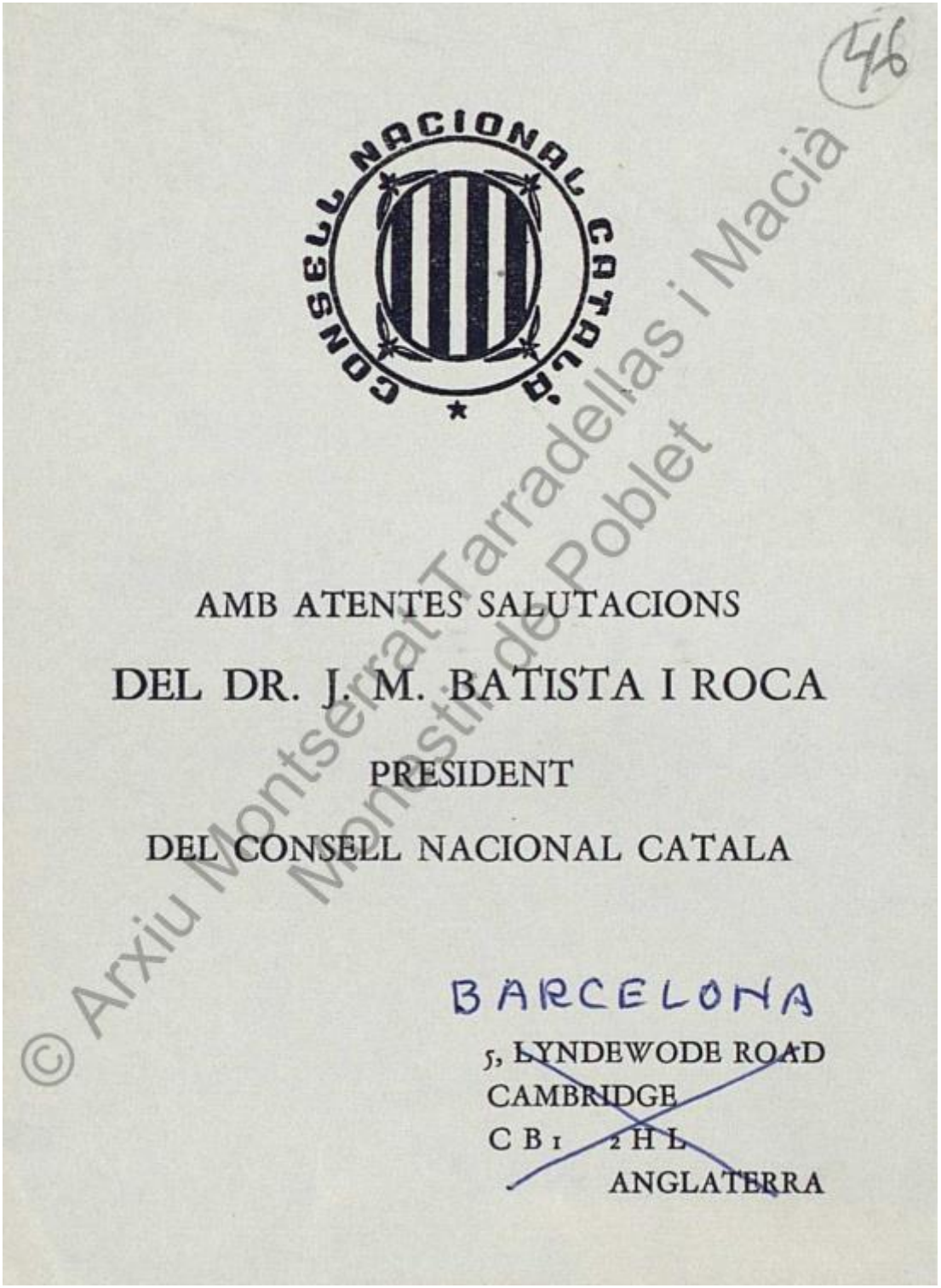

© Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià
Monestir de Poblet

Batista torna a casa. Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià. Monestir de Poblet.

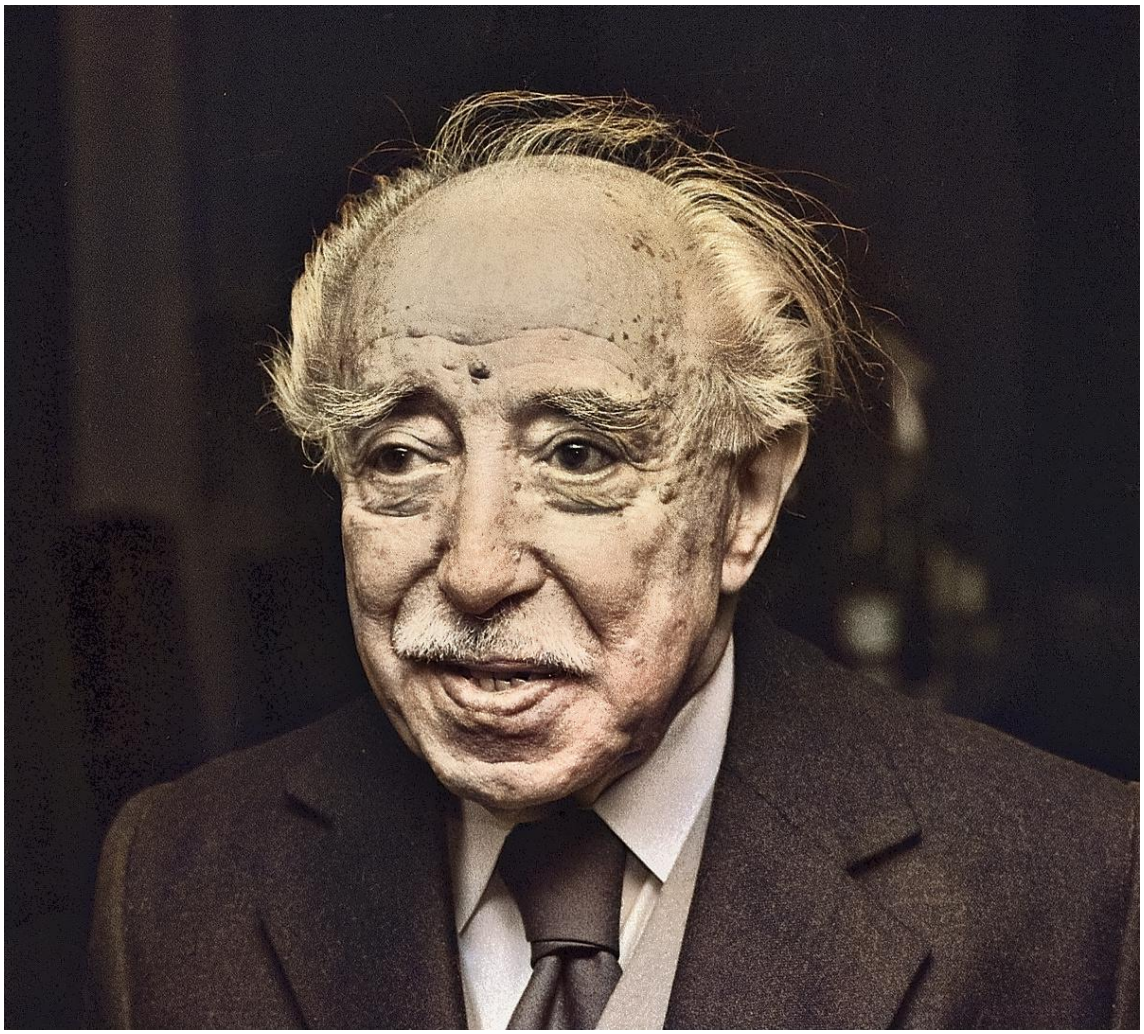

J. M. Batista i Roca, elegant i amb la mirada il·lusionada en retornar a casa (1976-1978). Fons Víctor Castells.

J. M. Batista i Roca, en una de les darreres compareixences públiques amb el CNC.

—Països Catalans — AVUI, diumenge, 24 juliol 1977 — Pàgina 12

GENT

J M Batista i Roca o l'esperit nacionalista

«Una Mancomunitat ara fóra un menyspreu del dret d'autodeterminació de Catalunya»

Josep Maria Batista i Roca és un dels exiliats il.lustres que, arran de la nova situació política, han retornat a Catalunya els últims mesos. Durant els trenta-set anys que ha durat el seu exili, a Londres, Batista i Roca no ha cessat de treballar per Catalunya, essent portaveu de la causa catalana davant els més alts organismes internacionals.

La imminent possibilitat que el Consell Nacional Català, del qual Batista i Roca és president, es constitueixi a l'interior de Catalunya després de més de trenta-sis anys de funcionar a l'exili, ha estat un dels motius que ens han dut a mantenir una conversa amb l'home que durant aquest temps ha regit els destins d'aquesta institució.

Josep Maria Bastista i Roca és un vellet amable. Té el cabell blanc com una tofa de neu i uns ulls de mirada picardiosa. Parla a poc apoc, per facilitar les anotacions, i amb un català correctíssim, i als seus vuitanta-dos anys demostra una gran claredat d'idees i té una visió molt precisa, i crítica, de la situació política, de la qual està informat en tots els detalls.

Malgrat la seva avançada edat, Josep Maria Batista i Roca, que viu actualment amb una germana a Barcelona, continua els seus viatges i la seva activitat. M'explica que d'aci una dies assistirà a una reunió del Consell d'Europa, a Estrasburg, i que vol organitzar a Barcelona un cicle de conferencies sobre temes europeistes. Aquesta mateixa setmana assistirà, a Toluges, al tradicional Aplec de Pau i Treva, celebració reinstaurada en aquesta ciutat francesa fa dotze anys pel Consell Nacional Català.

Escèptic davant el procés polític

–Set mesos després del seu retorn a Catalunya, ¿com judica l'evolució política soferta al país en aquest darrer període?

–Hem de tenir present que la situació de Catalunya i d'Espanya és el resultat de cinquanta-quatre anys de règim militar iniciats l'any 23, amb la dictadura de Primo de Rivera, amb un breu parèntesi de cinc anys de democràcia i autonomia, del 1931 al 1936, i la guerra civil, per a tornar a establir un règim militar. Per això no podem esperar que el poble estigui preparat per a la democràcia, que és un art que s'aprèn exercint-lo.

El sentiment català s'ha conservat, però no té una definició tan clara com tenia abans, potser perquè la gent no s'ha pogut formar en aquests quaranta anys. La gent no té preparació política i democràtica. Es fan coses i no es veuen les conseqüncies que poden tenir. Després, hi ha hagut una cosa molt greu: aquesta quaranta anys han privat el funcionament de la dinàmica social i nacional. No hi ha hagut ocasió perquè anessin apareixent noves persones per a dirigir el moviment català. S'ha trencat la continuïtat. Mentre que a Madrid, molts dels qui avui són al govern ja eren als governs de Franco. Ja al franquista havien adquirit una preparació, molts anaven aquirant

–Creu que hauriem hagut de començar por l'abolició del decret del 1938 i el retorn a l'status quo anterior, és a dir, la Generalitat. Si no, resulta que el govern espanyol ha legalitzat el Partit Comunista d'Espanya i no ha derogat el decret de Franco contra Catalunya. Un cop més es compleix aquella política d'«Espanya, antes roja que rota».

–Què opina de les negociacions que es duen a terme, per part de Tarradellas, i dels parlamentaris catalans?

–La visita de Tarradellas ha marcat un pas molt important. I confio que continuarà aquesta unió dels parlamentaris i el president per a continuar endavant. Ara, sense fernos il.lusions, i tenint present que hi trobaran moltes dificultats. El meu pronòstic, com pot veure, no és gaire optimista. Si les coses no van com tots esperem, això portarà repercussions a Catalunya i a Espanya. A Catalunya, crearà un sentiment de frustració i provocarà una reacció més nacionalista, i de cara a Espanya, Madrid una vegada més haurà deixat sense aprofitar una ocasió històrica per a resoldre tots aquests problemes.

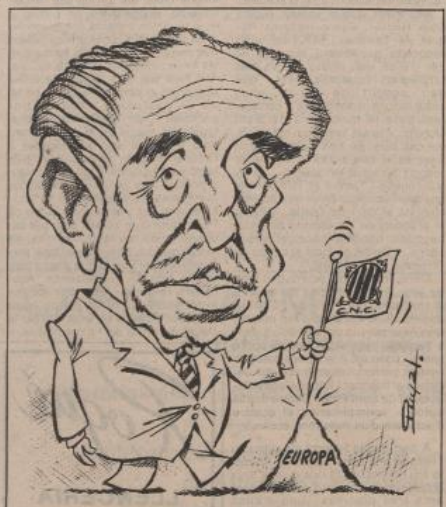

Neix a Barcelona l'any 1895.

Estudia Dret i Lletres a la Universitat de Barcelona.

Fou un dels fundadors, l'any 1917, de l'Arxiu Etnogràfic i Folklòric de Catalunya.

Fundador dels Minyons de Muntanya (1927) i de l'organització de la joventut catalana, Palestra (1930).

L'any 1939 s'exilià a Londres on fundà, l'any següent, el Consell Nacional de Catalunya, del qual va ser secretari.

L'any 1967 és elegit president del Consell Nacional Català, càrrec que encara ostenta actualment.

Ha estat professor d'Història dels Pobles Hispànics i de Llengua i Literatura Catalanes, a Cambridge.

Vice-president de la Unió Federal de les Nacionalitats Europees i president d'honor de l'Anglo-Catalan Society, de la qual va ser un dels promotors.

Tornà a Barcelona el desembre del 1976.

El Consell Nacional Català, a Catalunya

Batista i Roca em parla del projecte de celebrar aviat, i en algun lloc de Catalunya, la IV Conferència Nacional Catalana **«per tal d'establir el Consell Nacional Català, que fins ara ha hagut de treballar a l'estranger, dins la nostra terra».**

Quina és avui la importància del Consell Nacional Català i com actuarà a Catalunya?

–Durant molts anys el Consell Nacional Català ha pogut ser la representació de Catalunya a l'estranger. Dins Catalunya, i sense abandonar aquesta tasca, el CNC en pot fer una de molt important. El nostre desig és que sigui un organisme nacional, on es puguin trobar i col.laborar junts tots els nacionalistes catalans, de qualsevol partit que sigui, per treballar intensament per tots els aferts que afectin Catalunya. No cal dir que el nostre projecte és que hi hagi catalans de totes les Terres Catalanes que conjuntament i sense distincions puguin treballar en l'obra del Consell.

Pel que fa a les relacions del CNC amb la futura Generalitat, Batista i Roca em diu que seran d'estreta col.laboració.

APROPAMENT OCCITANO-CATALA

Resulta sorprenent el gran nombre d'iniciatives i projectes lligats amb Catalunya que bullen en el cap de Josep Maria Batista i Roca. Abans d'acomiadar-nos, em parla de la idea d'organitzar molt aviat un Aplec Occitano-Català.

–Es parla d'Europa com a concepte abstracte. Però Europa és un mosaic de pobles. I quan sortim de les Terres Catalanes els primers que trobem són els occitans. Quan la gent anava amb dilligència

El problema català, a l'estranger

Caricatura de Batista a l'Avui (24/VII/1977).

Batista i Roca a l'hospital, voltat dels membres del Consell Nacional Català

Darrers dies de vida. Avui (8/VIII/1978)

J. M. Batista i Roca conversa amb Josep Tarradellas. Avui (29/VIII/1978)

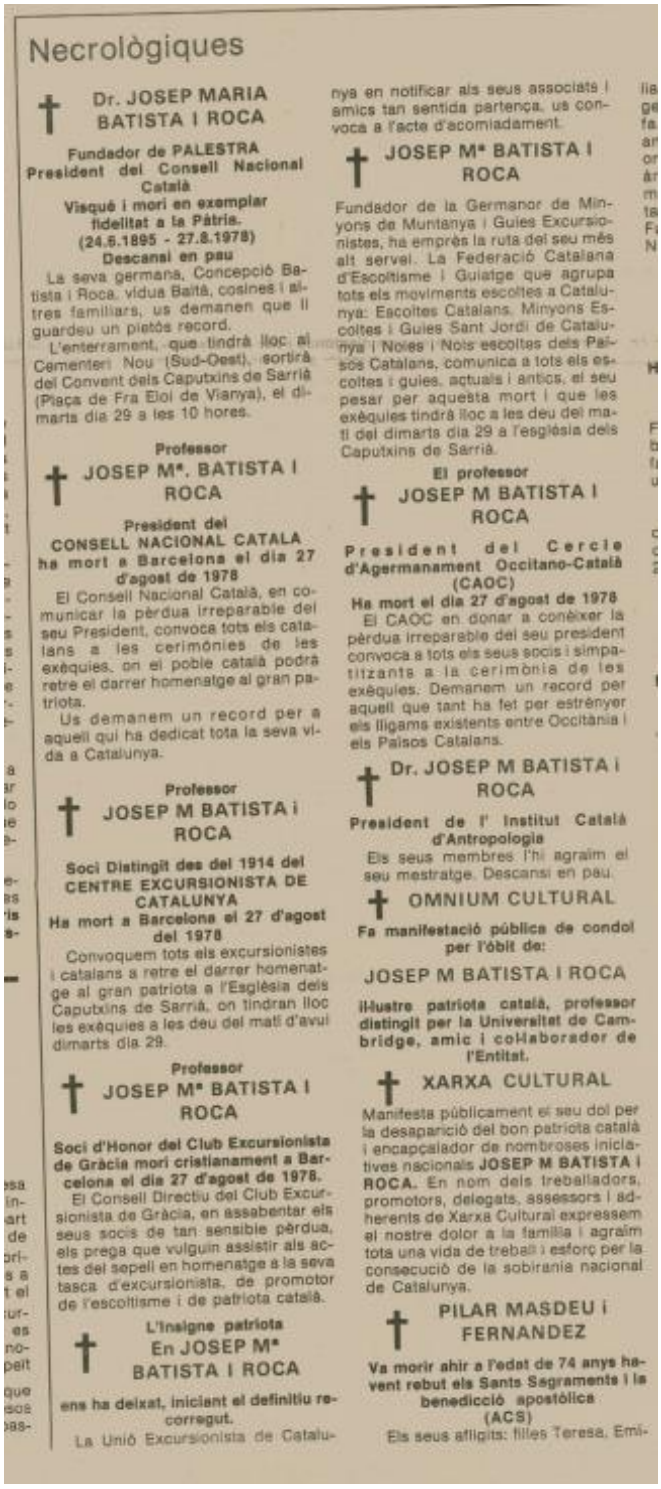

Necrològiques

† **Dr. JOSEP MARIA BATISTA I ROCA**

Fundador de PALESTRA
President del Consell Nacional Català
Visqué i morí en exemplar fidelitat a la Pàtria.
(24.6.1895 - 27.8.1978)
Descansi en pau

La seva germana, Concepció Batista i Roca, vídua Baltà, cosines i altres familiars, us demanen que li guardeu un pietós record.

L'enterrament, que tindrà lloc al Cementeri Nou (Sud-Oest), sortirà del Convent dels Caputxins de Sarrià (Plaça de Fra Eloi de Vianya), el dimarts dia 29 a les 10 hores.

Professor

† **JOSEP Mª. BATISTA I ROCA**

President del CONSELL NACIONAL CATALA ha mort a Barcelona el dia 27 d'agost de 1978

El Consell Nacional Català, en comunicar la pèrdua irreparable del seu President, convoca tots els catalans a les cerimònies de les exèquies, on el poble català podrà retre el darrer homenatge al gran patriota.

Us demanem un record per a aquell qui ha dedicat tota la seva vida a Catalunya.

Professor

† **JOSEP M BATISTA i ROCA**

Soci Distingit des del 1914 del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA
Ha mort a Barcelona el 27 d'agost del 1978

Convoquem tots els excursionistes i catalans a retre el darrer homenatge al gran patriota a l'Església dels Caputxins de Sarrià, on tindran lloc les exèquies a les deu del matí d'avui dimarts dia 29.

Professor

† **JOSEP Mª BATISTA I ROCA**

Soci d'Honor del Club Excursionista de Gràcia mori cristianament a Barcelona el dia 27 d'agost de 1978.

El Consell Directiu del Club Excursionista de Gràcia, en assabentar els seus socis de tan sensible pèrdua, els prega que vulguin assistir als actes del sepeli en homenatge a la seva tasca d'excursionista, de promotor de l'escoltisme i de patriota català.

L'insigne patriota

† **En JOSEP Mª BATISTA I ROCA**

ens ha deixat, iniciant el definitiu recorregut.

La Unió Excursionista de Catalunya en notificar als seus associats i amics tan sentida partença, us convoca a l'acte d'acomiadament.

† **JOSEP Mª BATISTA I ROCA**

Fundador de la Germanor de Minyons de Muntanya i Guies Excursionistes, ha emprès la ruta del seu més alt servei. La Federació Catalana d'Escoltisme i Guiatge que agrupa tots els moviments escoltes a Catalunya: Escoltes Catalans, Minyons Escoltes i Guies Sant Jordi de Catalunya i Noies i Nois escoltes dels Països Catalans, comunica a tots els escoltes i guies, actuals i antics, el seu pesar per aquesta mort i que les exèquies tindrà lloc a les deu del matí del dimarts dia 29 a l'església dels Caputxins de Sarrià.

El professor

† **JOSEP M BATISTA I ROCA**

President del Cercle d'Agermanament Occitano-Català (CAOC)
Ha mort el dia 27 d'agost de 1978

El CAOC en donar a conèixer la pèrdua irreparable del seu president convoca a tots els seus socis i simpatitzants a la cerimònia de les exèquies. Demanem un record per aquell que tant ha fet per estrènyer els lligams existents entre Occitània i els Països Catalans.

† **Dr. JOSEP M BATISTA i ROCA**

President de l' Institut Català d'Antropologia

Els seus membres l'hi agraïm el seu mestratge. Descansi en pau.

† **OMNIUM CULTURAL**

Fa manifestació pública de condol per l'òbit de:

JOSEP M BATISTA I ROCA

Il·lustre patriota català, professor distingit per la Universitat de Cambridge, amic i col·laborador de l'Entitat.

† **XARXA CULTURAL**

Manifesta públicament el seu dol per la desaparició del bon patriota català i encapçalador de nombroses iniciatives nacionals **JOSEP M BATISTA i ROCA.** En nom dels treballadors, promotors, delegats, assessors i adherents de Xarxa Cultural expressem el nostre dolor a la família i agraïm tota una vida de treball i esforç per la consecució de la sobirania nacional de Catalunya.

† **PILAR MASDEU i FERNANDEZ**

Va morir ahir a l'edat de 74 anys havent rebut els Sants Sagraments i la benedicció apostòlica
(ACS)

Els seus afligits: filles Teresa, Emí-

El polifacètic Batista, homenatjat per les diverses organitzacions que fundà o ajudà a fer créixer. Avui (29/VIII/1978)

Cartell de l'anomenat Cas Batista i Roca, que sortí a la llum el 1979.